سیاسي مکتبونه
لیکوال: فرهاد داوري
سیاسي مکتبونه
لیکوال: فرهاد داوري

سیاسي مکتبونه
لیکوال: فرهاد داوري
Political Schools
Author:
Farhad Dawari
پوهندوی م. شیرزاد
Designed By: Rahmanullah Baheer
چاپ چارې: د مومند خپرندویې ټولنې تخنیکي څانګه -ننګرهار
۰۷۷۷۶۲۶۱۶۱/۰۷۰۰۶۲۶۱۶۱
momand.books@gmail.com

سیاسي مکتبونه

لیکوال: فرهاد داوري

د کتاب ځانګړنې:

د کتاب نوم:	**سیاسي مکتبونه**
لیکوال:	فرهاد داوري
	۰۷۰۸۳۲۵۵۴۲

farhad.dawari@gmail.com
خپرندوی: مومند خپرندویه ټولنه – ننګرهار
بریښنالیک: momand.books@gmail.com
کمپوز او پروف: په خپله لیکوال
ډیزاین چاپ: رحمن الله بهیر ۰۷۹۷۱۳۱۲۱۷
چاپ کال: ۱۳۹۲ل
چاپشمیر: ۱۰۰۰ (یو زر)
چاپوار: لومړی
چاپځی: مومند خپرندویې ټولنې تخنیکي څانګه- ننګرهار

د چاپ حقوق یې د لیکوال او خپرندویې ټولنې سره خوندي دي

د ترلاسه کولو درکونه:
عبدالمجید مومند کتاب پلورځی، مخابراتو څلور لارې – جلال آباد.
اړیکي: ۰۷۰۰۲۲۱۲۱ / ۰۷۷۷۲۲۱۲۱
یار کتاب پلورځی، اسحاقزی مارکېټ لاندینی پوړ (تلخونه) جلال آباد ښار
هلمند: سید جمال الدین افغان کتابپلورنځی
ګردیز: علمي کتاب پلورنځی، حمید ګردیزي مارکیټ.
پکتیکا (ښرنه): مجاهد کتاب پلورځی / کابل: اصلاح و افکار کتاب

ډالۍ:

مور جانې تاته!

چې ته مې د ژوند لومړۍ ښوونکي یې، ستا تر سیوري لاندې ډاډه او ستا د دعاګانو په برکت، تل د ژوند له ستړیاو خلاصون مومم او د ژوند په هر ډګر کې د بریالیتوب منزل ته رسېدلی یم.

[داوري]

تقریظ

د افغانستان په رسمي ژبو باندي ، په ځانګړې ډول په ملي او رسمي ژبې پښتو باندي د علمي اثارو نه شتون هغه نیمګړتیا ده چې زمونږ علمي پلټونکي او زده کړیالان یې هره ورځ احساسوي. نن ورځ مونږ په افغاني ټولنه کې د علمي اثارو لیکلو او ژباړلو ته زیاته اړتیا لرو ، دا د خوښۍ ځای دی، چې اوس په افغانستان کې علمي پرمختګونه شویدي، په هره برخه کې د علم پلټونکي او زده کړیالان شته، خو له بده مرغه مونږ په خپلو رسمي ژبو باندي داسي علمي مواد نلرو ، چې زمونږ د زده کړیالانو او څیړنکو علمي تنده په خړوبه شي.

که څه هم په پښتو ادب او نورو برخو کې څه ناڅه کتابونه لیکل شویدي، خو د سیاست په اړه علمي او پوهنیز کتابونه ډیر کم لیدل کیږي، له یوي خوا مونږ ډیر کم سیاستپوهان درلودلي دي او له بلي خوا همدي سیاستپوهانو د سیاست په اړه ډیري کمي لیکنې او علمي مواد چمتو کړیدي. نو دا تشه اوس ډیره محسوسیږي، له همدي کبله ځوانان او علمي اشخاص باید دي تشې ته متوجې شي او د ډکولو لپاره یې لستونې را ونغاړي. دا مهمه نده چې یوازې باید لیکنې وشي، بلکې که د نورو ژبو څخه علمي او بډایه مواد را وژباړل شي او په افغاني ژبو باندي خپلو خلکو ته وړاندي شي دا هم د علمي پرمختګ لپاره ډیره مرسته کولای شي.

زمونږ سیاستوال باید همدا سي سیاسي علمي او پوهنیز مواد ولولي او بیا د سیاست ډګر ته ور ودانګي تر څو چې سیاسي پوهه نه وي، تر هغو هیڅ سیاستوال نشي کولای، چې په مهمو سیاسي مسایلو او دهغو په اغیز باند وپوهیږي او یا هم د روانو سیاسي حالاتو سره سم د هېواد سیاسي خوځښت منظم کړي. تر څو چې په سیاسي ډګر کي علمي چمتوالی شتون ونلري، تر هغو به سیاسي اعمال د ټولنې لپاره اغیزناکه او موثر ونه ګڼل شي.

دا چې زمونږ ځوان زده کړیال ښاغلي فرهاد داوري، د همدي تشي د ډکولو لپاره لستونې رانغښتي دي او په خپله ځوانه پوهه او علم باندي یې د سیاست په اړه علمي مواد چمتو کړي دي او خپلو خلکو ته یې وړاندي کړیدي، د ستاینې وړ دي. ښاغلي داوري تیر کال پیاوړی علمي اثر (سیاست پوهنه) ولیکله او خپلو خلکو ته یې وړاندي کړه، په نوموړي کتاب کي د پیاوړو ماخذونو څخه ګټه اخیستل شوي وه او مواد یې علمي وه، له همدي کبله د پوهنتونونو استادانو، زده کړیالانو او د سیاست مینه والو لپاره غوره کتاب وګڼل شو، دا چې ښاغلي داوري اوس بل همدا سي علمي اثر (سیاسي مکتبونه) چمتو کړی دی، دا کتاب مې ولوستئ، پدي کتاب کي هم ده د غوره ماخذونو څخه ګټه اخیستي ده او ډیر ضروري او نښه مواد یې ځای پر ځای کړیدي.

دا کتاب (سیاسي مکتبونه) ښاغلي داوري پر دوو برخو باندي ویشلی دی، چې په لومړی برخه کي یې په سیاسي مکتبونو پورې اړوند مفاهیم او په دوهمه برخه کي یې د سلو په شاوخوا کې لوی او واړه سیاسي مکتبونه څیړلي دي. د هر سیاسي مکتب لپاره یې مناسبه

او د ضرورت په اندازه تشریح وړاندي کړیده او هم یې په لیکوالی کې خپل ځان بې طرفه ثابت کړی دی. زه دده دا لیکنه او څېړنه تایدوم او په ژوند کي ورته د نورو بریاوو او کامیابیو لپاره دعا کوم.

نو په پای کې زه ښاغلي داوري ته، ددي علمي اثر د لیکلو او چاپولو مبارکي وایم او د سیاست د زده کړیالانو او څېړنکو څخه مي هیله داده، چې همدا کتاب ولولي او د سیاسي مکتبونو په اړه علمي ذخیره زیاته کړي. او هم د پوهنتونونو د استادانو څخه مي هیله ده چې ددي علمي اثر څخه د درسي موادو د چمتو کولو لپاره ګټه واخلي.

په درنښت

پوهندوی م. شیرزاد

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی استاد

سریزه

انسان که له یوي خوا ټولنیز مخلوق دی نو له بلې خوا ورته سیاسي مخلوق هو ویلی شو، لکه څه ډول چې انسان له یوي خوا له ټولني ځان نشي بېلولی نو په همدي ډول انسان د سیاست له مهار څخه هم ځان نه شي ایستلی، انسان که خپله په سیاسي ډګر کي داخل نه شي نو هرورمرو پرې د نورو له لورې سیاست چلول کیږي، په بله خبره د بل چا د سیاسي اغیزې لاندي هرومرو راځي.

انسان نه یوازي دا چې د ټولنیزوالي د ځانګړنې له مخې اړ دی چې له نورو انسانانو سره اړیکې ولري، بلکي د سیاسي ځانګړنو له مخې هم یو انسان د بل انسان همکاري او مرستي ته اړتیا لري، ددې له پاره چې یو سیاسي چاپیریال او یا هم سیاسي طبیعت په سمه مانا سره وپېژنو نو اړ یو ترڅو د نړۍ د سیاسي سیستمونو او سیاسي مکتبونو په اړه لازمه پوهه ولرو دا پوهه له یوي خوا مونږ او تاسو د نړۍ له سیاسي سیستمونو سره اشنا کوي او له بلې خوا مونږ ته په سیاسي ډګر کې د ډیر څه د کولو او د ډیر څه د نه کولو تجربه را پیاوړي کوي. همدا ډول د نړۍ د بېلابېلو سیاسي مکتبونو، سیاسي نظامونو، سیاسي سیستمونو او سیاسي کړنلارو په اړه معلومات په حقیقت کي مونږ او تاسو ته د نړۍ د عمومي پېژندنې یوه دروازه خلاصوي.

ګران ورور فرهاد داوري چې تر اوسه د سیاسي علومو زده کړیال دی، د سیاست او خپل مسلک په اړه یې په زړه پورې علمي ګامونه اوچت کړي، داسي علمي او مسلکي ګامونه چې انسان یې دده د عمر په همزولو کي کمي ببلګي پیدا کولی شي. ښاغلي داوري تیر کال یو کتاب د (سیاست پوهنه) په نامه چاپ کړ، چې د سیاست د علم په اړه بنسټیز معلومات یې پکې ځای پر ځای کړي وه، ډیر ژر د خلکو په منځ کي مشهوره شو، سیاست پوهنه تر اوسه په زیاتو پوهنتونو کي د تدریسي مضمون په څیر لوستل کیږي او هم د زیاتو علمي کتابونو لپاره د غوره علمي او پیاوړي ماخذ په بڼه کارول کیږي. د سیاسي علومو داسي زده کړیال او یا هم استاد دي نه وي، چې دا کتاب دي نه وي لوستی او یا هم ورځخه خبر نه وي، دده همغه اثر د علم په ډګر کي هغه ستره لاسته راوړنه وه، چې راتلونکي نسلونه به ورځخه د تل لپاره ګټه اخلي.

ښاغلی داوري تل زیار او زحمت کښلی ترڅو د خپلي پوهي په مټ د خپل ځوان نسل پام د سیاسي ډګر ډیرو مهمو مسایلو ته راواړوي چې مهمي ببلګي یې تیر کال چاپ شو اثر (سیاست پوهنه) او بل همدا چاپ شوې اثر (سیاسي مکتبونه) دي په کوم کي چې ورور داوري پوره پوره ځان ستړی کړی او پدي کتاب کي یې د سیاسي مکتبونو په اړه لازم او د ا ستفادي وړ مواد راټول کړي. ښاغلی داوري په ډیره روانه ژبه د سیاسي مکتبونو پیچیده او سخت مسایل د سیاست د ډګر مینوالو او په ځانګړې ډول د سیاسي علومو زده کړیالانو ته وړاندي کړي. زه د ښاغلي داوري دا هڅه او ګام په سیاسي ډګر کي او ددې ډګر د زده کړیالانو لپاره یوه ګټوره، سیاسي او پوهنیزه هڅه بولم، د

سیاسي علومو په ډګر کي د هري داسي پنځونې او لاس ته راوړنې مثبت او موثر رول نفي کیدلی نشي. هغه هم پداسي حال کي زمونږ ارزښتونو او بنسټونو په شان زیانمن شوي زیات چاپي اثار مو د جنګونو د کرغیړنې بلا خوراک شوي دي، په ډیرو ځایونو کي مو پوهنیزه خلا شتون لري، نو ددي خلا د ډکولو لپاره هغه هم په سیاسي ډګر کي دداسي علمي اثارو لیکل او خپرول له شکه پرته چې اړین او د وخت حالاتو غوښتنه ده.

زه له یوي خوا تاند ، هڅاند او پلټونکي ځوان فرهاد داوري ددي لوی کار له املە تودي مبارکۍ وړاندي کوم او له بلي خوا د الله په لوی دربار کي دده د لا زیاتو بریاوو په موخه لاسونه لپه کوم.

په ټوله علمي او هېوادنۍ مینه

استاد میرولي جان (لکنوال)

د لیکوال خبرې

سیاست او سیاست پوهنه (د سیاست علم) د ټولنیزو علومو څانګې دي، لکه څرنګه چې ټولنیز علوم د انسانانو ټولنیز کړه وړه لولي، همدا سي په سیاست پوهنه کې هم د انسانانو دکړو وړو او اعمالو سره سروکار دی. د سیاست او سیاست پوهنې ترمنځ تو پیر پدې کې دی، چې سیاست عملي بڼه لري، خو سیاست پوهنه بیا تیوریکي او نظري بڼه لري، نو په تیوریکي لحاظ د ټولنې سیاسي اعمال لوستل، موږ د ټولنې په تګلارې باندې پوه کوي او هم زموږ سره مرسته کوي، تر څو د بشري تلنلارو څخه خبر سو.

سیاست پوهنه ډیر پراخ او وسیع علم دی، چې سیاسي مکتبونه د همدې علم یوه مهمه او اړینه برخه ګڼل کیږي. په سیاسي مکتبونو کې د حکومتونو او سیاسي ایډیالوژیو پر بېلابېلو بڼو باندې خبرې کیږي، د هر مکتب پیژندنه، ځانګړنې او آرونه لولي. موږ د سیاسي مکتبونو په لوستلو سره د سیاسي تلنلارو او ایډیالوژیو په اهمیت او اړینوالي باندې پوهیږو او هم د بشریت د سیاسي تاریخ لاسته راوړنې او هڅې پیژندلای سو. لکه څرنګه چې سیاست پوهنه د بشري آندونو د پرمختګ په پایله کې رامنځته سویده، همدا سي سیاسي مکتبونه هم د بشریت د سیاسي تاریخ د پیل سره سم پیل سوي دي. سیاسي مکتبونه په لومړیو کې د پوهانو او فیلسوفانو لخوا د سیاسي نظریو په بڼه څرګند سوي دي، وروسته د زیاتو پوهانو لخوا همدا سیاسي نظریې پیاوړې سوي دي او د وخت او کلونو په تیریدو سره نوري

نظریي هم ورکړي سوي دي، چې بالاخره د سیاسي مکتب په بڼه پاخه مواد ورڅخه جوړ سوي دي. کله ناکله ځینې سیاسي مکتبونه د سیاسي ایډیالوژیو په بڼه هم پاته سوي دي، یانې سیاسي ایډیالوژي زیاتره وخت تبلیغاتي بڼه لري، د خلکو په منځ کي د غړو د راجلبولو او اغیز ښیندلو لپاره تبلیغاتي شکل لري، خو سیاسي مکتب بیا تر ډیره بریده عملي بڼه لري، یانې د حکومت واګې یې په لاس کي وي او عملاً سیاسي قدرت پلی کوي.

د سیاسي مکتبونو په اړه معلومات زموږ لپاره ډیر اړین دي، لکه څرنګه چې د تیرو څو لسیزو راهیسي په افغانستان کي سیاسي ثبات نسته او تقریباً په هره لسیزه کي سیاسي رژیم اوړي، له همدي کبله موږ باید په ببلابېلو سیاسي رژیمونو وپوهیږو او په اړه یې کره معلومات ولرو. ما هم د همدي تشي د ډکولو لپاره دا هڅه پیل کړه چې موږ باید په خپلي تاریخي او نړیوالي ژبې پښتو کي هم د سیاسي مکتبونو په اړه تر ډیره بریده وسیع او غوښین کتاب ولرو، نو کله چې مي دا وپتیله په لومړیو کي مي د زیاتو لیکوالانو، استادانو او علمي کډونو سره مشوري وکړي، ټولو راته همدا تشه په ګوته کړه او کار کولو ته یې وهڅولم. ما هم د خپلو درسونو ترڅنګ پر همدي سیاسي مکتبونو باندي کار پیل کړ، تقریباً یو نیم کال مخکي مي بشپړ کړ، خو متاسفانه چې زما د کمپیوټر د ځبنو ستونزو له امله د کتاب زیاته برخه مي د لاسه ووتل، که څه هم د خپل کمپیوټر هارډیسک مي هندوستان ته واستوی خو بیا هم ټوله برخه مي لاسته رانغله، خو ما هم خپل همت د لاسه ورنکړ بیا مي د سره کار پر پیل کړ او بیا مي بشپړ کړ. نو پر

همدي کتاب مي تقریباً دري نیم کاله کار کړی دی، چې ستاسو ترڅو تو یې درورسوم.

ما ډیره هڅه کړیده، چې پدي کتاب (سیاسي مکتبونه) کي ټول مواد کره او پیاوړي وي، نو له همدي کبله مي د پیاوړو ماخذونو څخه ګټه اخیستي ده. پدي کتاب کي مې د هر مکتب په اړه لنډه پیژندنه د اړتیا تر بریده کړیده، لکه څرنګه چې د هر مکتب په اړه کتابونه کتابونه لیکل کیدای سي، خو ما یوازي د لوستونکو لپاره د هر مکتب لنډه پیژندنه وړاندي کړیده. همدارنګه شونې ده چې پدي کتاب کي ځینې تخنیکي ستونزي هم موجودي وي، چې له املې یې اوس لا بخبرنه غواړم.

ددي کتاب د لیکلو پر مهال زیاتو ملګرو، استادانو، لیکوالانو او نورو علمي کدرونو مرستي راسره کړیدي، چې د ټولو نومونه یادول دلته ناشونی دی، بیا هم زه د ټولو دوستانو او ملګرو څخه چې پدي برخه کي یې د ماخذونو په پیدا کولو کي او یا هم د کتاب د لیکلو پر مهال یې مشوري راکړي دي، نړۍ نړۍ مننه کوم.

په درنښت

فرهاد داوري

هلمند- افغانستان

لومړۍ برخه:

په سیاسي مکتبونو پوري اړوند مفاهیم

انسان د خپل پیدا ایښت سره سم د ټولنیز ژوند د پیلیدو لپاره زیات ګامونه اخیستي دي، انسان د بشریت په تاریخ کي په خپله خوښه د یوازیتوب ژوند نه دی غوره کړی، بلکي له پیله یو دبل تر څنګ اوسیدل یې غوره ګڼلي دي. له همدي کبله ویلای سو، چي انسان ټولنیز حیوان دی. لکه څرنګه چې ټولنه نظم او قانون ته اړتیا لري، چې بېله نظمه ټولنه خپلي چاري پر مخ نسي بېولای همدارنګه په ټولنه کي د نظم راوستل سیاسي پوهي ته اړتیا لري، نو ځکه انسانانو د خپل ژوند په دوران کي د سیاسي لارو چارو پر بنسټ انساني ټولنیزي اړیکي ټینګي کړیدي او د سیاست په کارولو یې په ټولنه کي نظم راوستئ دی، له همدي کبله ځېنو پوهانو لکه ارسطو انسان سیاسي حیوان بللی دی. نو ویلای سو، چي سیاست د ټولنیز ژوند څخه نه بېلیدونکی اړخ دی، که چیري سیاسي پوهه نه وای نو د ټولني پرمختګ او ټولنیز نظم به نه وای، که چیري د سیاسي لارو چارو څخه ګټه اخیستل نه وای نو اوسنۍ نړۍ به د کلي په شان نه وای، همدارنګه په بشري ټولنه کي د سیاسي پوهي له امله وګړې د میني، ورورولۍ او نظم تر چتر لاندي ژوند کوي.

له همدي کبله د سیاستپوهني لوستل اړینه ګڼل کیږي. په سیاست پوهنه کي مهمه موضوع د حکومت او دولت لوستنه ده. د یو شمېر پوهانو په آند د سیاست علم د دولت څخه پیلیږي او پر دولت باندي ختمیږي. نو دولت او حکومت د بشري ټولني ستر اورګانونه دي او په ټولنه کي د نظم راوستلو مهم بنسټونه دي.

د حکومت لوستنه به زمونږ سره دا مرسته وکړي، چې د سیاست په هسته او د ټولنې د نظم راوستونکي اورګان په جوړښت وپوهیږو. لکه څرنګه چې سیاسي مکتبونه د بېلابېلو حکومتونو سیاسي ایډیالوژۍ او جوړښت مطالعه کوي، له همدې کبله د سیاست په علم کې مهم دي. ددې لپاره چې د سیاسي مکتبونو په لوستنه ښه وپوهیږو، نو لاندې ځېنې اړین اصطلاحات لولو:

(۱)- **سیاست پوهنه (د سیاست علم)** :

د سیاست علم د انسانانو د آندونو د پرمختګ په پایله کې رامنځته سوی دی، انسانانو د ژوند د نورو برخو د پرمختګ ترڅنګ د سیاست په علم کې هم پرمختګ وکړ، چې د همدې پرمختګ په پایله کې سیاست د انحصار څخه راووتی او د هرچا علم و ګرځېدی. هرڅومره چې سیاسي پوهه پراخه کیدل په همغه اندازه د خلکو افکارو او نظریاتو زیات ارزښت پیدا کوی، کله چې په منځنیو پیړیو کې ډیموکراسي عملي ډګر ته راووتل، نو عامه افکارو او خلکو زیات ارزښت پیدا کړ؛ ځکه چې په ډیموکراسۍ کې ګوندونو هڅه کول چې په ټولنه کې خپل ملاتړې ډیر کړې او د ازادو ټاکنو د لارې سیاسي واک تر لاسه کړي.

سیاست ته په انګریزي ژبه کې (Politics) وایې چې د یونانې ژبې د (Polis) څخه اخیستل سوی دی او پولیس په یونانې ژبه کې د ښار مانا ورکوي. د لرغونو یونانیانو له آنده سیاست د ښار اړونده پوهه ده. په لرغونې یونان کې هر ښار د دولت بڼه درلوده؛ نوځکه دوی سیاست د ښار یا دولت د چارو پوهې ته وایه.

د سیاست علم له ډیرو لرغونو زمانو څخه په بېلابېلو ماناوو کارول سوی دی، یو شمېر پوهان سیاست د دولت د چارو پوهې ته وایې، ځینې یې هغه پوهه ګڼې چې پربنسټ یې سیاسي قدرت لاسته راځي. یانې د سیاسي قدرت د لاسته راوړلو اړونده پوهه یې ګڼې. په هر حال د عربي ژبې سیاست د انګریزي ژبې تر (Politics) په پراخه مانا سره کارول کیږي؛ ځکه چې د انګریزي ژبې (Politics) یو ازي د حکومت او دولت د چارو پوهې ته ویل کیږي، پداسي حال کې چې د عربي ژبې سیاست بیا د ژوندانه د ټولو چارو سره سروکار لري.

یو شمېر پوهان دا علم د (سیاست علم) بولې، بلکه ډله یې (سیاسي علم) بولي، نور یې (سیاسي علوم) بولي، چې موږ په راتلونکي کې ددې هرڅه پر ځای یو ازي (سیاست) کاروو.

د سیاستپوهنې تعریف:

لکه مخکې چې مو وویل یو شمېر پوهان سیاست پوهنه یو ازي د دولت او حکومت د چارو پوهې ته وایې، پداسي حال کې چې دا ډول تعریف د سیاستپوهنې لپاره اوس د منلو وړ نه دی؛ ځکه چې سیاستپوهنه په ټولنه کې غیري رسمي جوړښتونه او سیاسي سلوک هم تر څېړنې لاندې نیسي. که څه هم دولت د سیاستپوهنې بنسټیزه موضوع ګڼل کیږي او سیاستپوهنه د دولت سره ډیر سروکار لري، خو سیاستپوهنه یو ازي په دولت پورې نسې تړل کیدای.

د یو شمېر پوهانو لکه کاتلین او دوژوونال په آند سیاست د انساني ټولنې جوړښت او سیاسي ژوند تر څېړنې لاندې نیسي او سیاست د ټولنې د غږو ترمنځ د اړیکو علم دی. پدې تعریفونو سره د سیاست د

علم ساحه ډیره پراخه کیږي او د بشري ژوند ټول اړخونه د سیاست تر اغیز لاندې راځي.

ځینې نور پوهان بیا سیاست په قدرت او واک پورې اړوند علم ګڼي، ددوی په آند سیاست د قدرت لاسته راوړل، ساتل او انتقال ته ویل کیږي. همدارنګه سیاست د سیاسي قدرت بنسټ، ساحه، د کارونې ډول او سرچینې په ګوته کوي. دکانون توجه په آند د سیاست علم هغې مبارزې ته ویل کیږي، چې موخه یې د واک لاسته راوړل، ساتل، پلي کول، نفوذ کول او یا د نورو د نفوذ څخه مخنیوی کول دي. خو سیاست ته یوازې د سیاسي واک علم ویل هم ترنیوکو لاندې راغلی دی، بلکې زیاتره پوهان پدې آند دي چې سیاسي واک د سیاست د علم د بنسټیزو موضوعاتو څخه ګڼل کیږي او حتا ځینې پوهان وایې چې سیاسي واک د سیاست د علم هسته ګڼل کیږي، خو سیاست سربېره پر واک باندې د نورو موضوعاتو سره هم سروکار لري او یوازې د واک او قدرت علم نسو ورته ویلای.

په پای کې د سیاست د علم لپاره داسې تعریف کولای سو ((سیاست هغه سوله ییز یا غیري سوله ییز مشرتوب دی چې د وګړو ترمنځ پر اړیکو، ډلو او ګوندونو، د هېواد په دننه کې پر حکومتي چارو او د دولتونو ترمنځ پر اړیکو باندې واکمني لري))[1].

[1]- د سیاست لپاره بېلابېل تعریفونه شتون لري، ځینې سیاستپوهان او سیاستوال په سیاسي مباحثو کې (سیاست د ګټو لوبه بولي) یانې د سیاست موخه د خپلو ګټو ساتل او لاسته راوړل دي، همدارنګه یو شمیر نور پوهان بیا (سیاست د سیالانو لوبه بولي) یانې سیاست د رقیبو او سیالو ډلو ترمنځ د لوبې نوم دي.

همدارنګه د سیاست په اړه اسلامي پوهانو هم تعریفونه وړاندي کړي دي، چې په لاندي ډول یې د ځینو یادونه کوو:

۱-امام محمد غزالي(رح) د سیاست د پیژندني په اړه وایي (سیاست د الله تعالي د مخلوق اصلاح او هغي لاري ته لارښودنه ده، چې د دنیا او اخرت د خلاصون لامل ګرځي). همدارنګه دی وایي(سیاست هغه پوهه او تدبیر دی، چې د ژوندانه د وسایلو او د هغو پر چارچاپیره د افرادو او ټولني تر منځ د مینې، یووالي او یو له بل سره د مرستي د پیدا کیدو لامل ګرځي).

۲- ابن خلدون(رح) د سیاست د پیژندني په اړه وایي (حکومت او سیاست د انسانانو د ساتني او د هغوی د ګټو د کفالت او ضمانت نوم دی او دا ډول سیاست د مځکي پرمخ باندي د الله تعالي پربندګانو د هغه نیابت دی. چې پرانسانانو باندي د هغه احکام پلي سي). د دي تعریف څخه داسي جاج اخیستل کیږي، چې اسلامي سیاست د حکومت او سلطنت د هغي تلنلاري سره سروکار لري، چې له مخي یې عامه ګټې بشپړیږي او د الله تعالي د بندګانو په حالت کي غوره والی پیدا کوي.

۳- علامه ابو البقي حنفي(رح) سیاست داسي تعریف کړی دی (هغه تلنلاره، چې د انسان د ښیګڼې او غوره والي په اړه د اوس او راتلونکي لپاره ضمانت وکړي د سیاست څخه عبارت دی).

په پای کي د اسلامي پوهانو د آندونو پر بنسټ سیاست داسي تعریفولای سو ((د اصلاحي تدبیرونو ټاکل او د نظم او ترتیب پر مخ ببولو ته سیاست ویل کیږي. سیاست یو فن او حکمت دی، چې د

حکومت او ریاست نظم، ترتیب او ښایسته والی یې موضوع او مهمه دنده ده)).

نو د پورتنیو اسلامي پوهانو د آندونو پر بنسټ سیاست چل، فریب، درواغ، مکر او جنګول ندي، بلکي سیاست د هغې پوهې نوم دی، چې د خلکو ترمنځ مینه، وروروالي او محبت منځته راوړي. ریښتني سیاستپوهان او سیاستوال هغه دي چې ښه نظر، ریښتینولي، تدبیر او ښه اخلاق ولري.

(۲)- سیاسي مکتب:

سیاسي مکتب د دولت په اړه نظریاتو او آندونو ته ویل کیږي، یانې د سیاسي ټولني (دولت) د سرچینو، موخو، تلنلارو او بالاخره د هغه د غوره بڼې په اړه آندونو ته سیاسي مکتب ویل کیږي. لکه څرنګه چې د دولت مفهوم د قدرت سره تړلی دی له همدې کبله سیاسي مکتب پر دولت سربیره د سیاسي غورځنګونو او قدرت لپاره هم ځانګې اصول لري، چې سیاسي مکتب بیا پدې بڼه د ایډیالوژۍ بڼه ځانته غوره کوي. چې وروسته سیاسي ګوندونه یې د پلي کولو لپاره غوښتنه کوي د ښکلګي په توګه که چیرې د لیبرالیزم، فاشیزم او کمونیزم سیاسي مکتبونو کې د ټولني د سرچینې په اړه څیړنه وکړو، نو دا به ولیدل سي، چې د ټولني د سرچینې په اړه د دوی ترمنځ ټکرونه شتون لري او په عملي بڼه هم همدا ټکرونه پلي سویدي.

د سیاسي مکتبونو پیدایښت:

سیاسي مکتبونه چې په اوسني مفهوم سره یې پیژنو د دوه یا درې پیړیو څخه زیاته مخینه نلري او د اروپا د فکري او ټولنیزو انقلابونو څخه سرچینه اخلي. یانې په اروپا کې د رنسانس او دیني ریفورمیشن په پایله کې د فکري او ټولنیزو خوځښتونو لپاره زمینه برابره سول او زیات فکري او سیاسي غورځنګونه راپورته سول. د یادونې وړ ده چې دا په دې مانا نده، چې له دې څخه مخکې سیاسي خوځښتونو او غورځنګونو شتون نه درلودی، بلکې سیاسي تفکر د ارسطو او افلاطون راهیسې د لودیځ په فلسفه کې ځای کړل سوی دی. همدارنګه له دې څخه مخکې هم سیاسي غورځنګونو او انقلابونو تر دیني سیوریو لاندې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې ځانونه ښکاره کړیدي. خو پدې وروستیو پیړیو کې په ځانګړې ډول د فرانسې د لوی انقلاب څخه وروسته سیاسي غورځنګونه د ځانګړو سیاسي ایډیالوژیو پر بنسټ راپورته سول.

د دولت او سیاست په اړه د آندونو ریښې د لرغوني یونان د افلاطون او ارسطو د آندونو څخه پیلیږي، چې په فلسفه کې یې د سیاست د فلسفې په نامه ځای پر ځای کړیدي. خو په هغه وخت کې د سیاست په اړه د پوهانو خبرو یوازې نظري اړخ درلودی او هر فیلسوف او پوه د سیاست په برخه کې ببلابېل نظرونه ورکول. د لرغوني یونان په فیلسوفانو کې لومړی فیلسوف افلاطون و، چې د حکومت په اړه یې خیالي نظر ورکړی دی، خو وروسته ارسطو چې حکمت یې پر نظري او عملي باندې وویشی او نظري حکمت یې پر (الاهیات، منطق،

ریاضیات) باندې وویشی او عملي حکمت یې پر (اخلاق او سیاست) باندې وویشی، نو په سیاسي تفکر کې یې ډیر اړین ګام واخیستی.

خو پدې وروستیو پیړیو کې زیاتو سیاستپوهانو لکه ماکیاولي، روسو، لینن... او زیاتو سیاسي غورځنګونو او انقلابونو د سیاست لورې ته بدلون ورکړ او زیات پرمختګونه یې رامنځته کړل. دا بنسټیز بدلون هغه وخت رښتني بڼه خپله کړه، چې د اروپا د پرمختګ لپاره د عقل باوري او دنیوي ګامونه پورته سول او د اروپا د عروج لپاره یې د الاهیاتو پر ځای د عقل او فکر څخه بنسټیز کار واخیستی. پر عقل باندې باور او عقلي ګامونه په ځانګړي توګه د بورژوازي پورې لخوا جدي ونیول سول او عملي بڼه یې ورکړه او دا اصل چې (عقل باید دي حکومت وکړي) په اروپا کې ومنل سو. همدارنګه هغه سلطنتونه او دیکتاتورۍ چې د ځانګړیو امتیازاتو پر بنسټ جوړ سوي وه، رنګ سول او د عقلي حکومت لپاره زمینه برابره سول.

په مخکې وختونو کې د سیاسي مکتبونو لخوا هڅه کیدل چې عدالت او برابري رامنځته کړي او دا دا سي حکومتونو لپاره ګامونه واخلي چې تر ډیره بریده عادل وي، خو د دوی د عدالت نومورې فرضي زیاتره وخت پر دیني او مذهبي بنسټونو او ارزښتونو باندې ولاړې وي او دوی زیاتره وخت د سلطنت او شاه د حقوقو په ملاتړ باندې خلک سیاسي بهیر ته اچول او په خلکو کې یې همدا ارزښتونه خپرول.

(۳)- سیاسي فلسفه:

د فلسفې هغه برخه چې په سیاست پورې اړه لري او په هغه کې د دولت او حکومت پر مسایلو د فلسفې اصولو له مخې بحث وسي

سیاسي فلسفه بلل کیږي. یا په بل عبارت سیاسي فلسفه د عقلاني څرګندونو اوبنسټیزو پوښتونو ، هغه چې د ټولنې ، دولت ،هیوادولۍ ، ټولنیز ژوندانه ، فردي حقونو ، د فرد او ټولنې دندې د یو بل په وړاندې تر غور او څېړنې لاندې نیسي سیاسي فلسفه ګڼل کیږي. سیاسي فلسفه د قانون ، عدالت ، قدرت ، او حکومت څرګندوی ده. سیاسي فلسفه دې پوښتنې ته چې [حکومت] د کومو کسانو حق دی بنیادي ځواب وایي ، په داسي حال کې چې سیاسي علوم له دې ډول پوښتونو سره کار نه لري بلکې د سیاسي فلسفې له مخې دغور او څېړنې وړوي. په سیاسي فلسفه کې دفرد اړیکه له دولت او ټولنې سره ، د حکومت د ډولونو پیژندګلوي او همدا ډول د سیاست اړوند پوښتنې مطرح کیږي.

د سیاسي فلسفې ټولیز هدف اوموخه د حکومتونو د سیاسي او ټولنیزو سازمانونو سپړنه او پیژندنه ده هغه که په ټبر کې شتون درلود او یا اوس شتون لري. یا په بله وینا د سیاسي فلسفې موخه د سیاسي سازمانونو د ارزښتونو ټاکل دي ځکه نو وایو چې په سیاسي فلسفه کې د حکومتونو ډولونه او تعریفونه او په یوه وخت کې د هغوی اړوند پوښتنې وړاندې کیږي او ځوابونه یې ورته موندل کیږي.

دلته وایو چې(فلسفه) په ټولیزه توګه په علمي مسایلو کې تفکر ، ژورلید ، تفنن او پوهه ده هغه علم چې د اشیاؤ د بنسټونو او د هغوی د شتون له عللو څخه بحث کوي. خو سیاسي فلسفه په سیاسي اړانه کې په پورتنیو عنصرونو را ګرځي ، ځینې سیاسي فیلسوفان سیاست پر ټولنه باندې د حکومت کولو علم او پوهې ته وایي ځینې بیا پر انساني ټولنو د حکومت کولو فن ته سیاست وایي خو په پورتنیو دواړو

تعریفونو کي یو ترڅنګ عنصر شتون لري چي هغه (حکومت او سیاست) دی.

((سیاسي فلسفه د فلسفې یو څانګه ده چي د فلسفې کلمه یې د [فلسفي سیاست] د تګلاري او معقول[1] بحث بیانونکې ده ، هغه تګلاره چې هم په ټولیز ډول او هم د مسئلو ژورو ته کتنه کوي له دې اړخه د سیاسي اصولو پېژندنې ته [سیاسي فلسفه] وایي.))[2]. یا په بله وینا سیاسي فلسفه د سیاسي چارو د ماهیت او ارزښت د فهم او درک لپاره هڅه ده او د [سیاسي فلسفې] موضوع د سیاسي عمل له هدف سره ترڅې ده.

سیاسي فلسفه د سیاسي چارو د ماهیت پیژندنې لپاره د ګمان پر ځای د هغوی اړوند ویښ کوښښ دی ، د دولت ځواک او جوړښت ، د دولت د رښتني شناخت لپاره او له بله پلوه د هغه د ساتنې او تغیر لپاره فکري او ذهني فعالیت دی هغه چې د سیاسي او ټولنیزو ستونزو او سختیو د اواري په موخه را مخته کیږي.[3] سیاسي فلسفه یانې د سیاسي اند څانګړی ډول او هغه تفکر چې انسان ځان د سیاسي فلسفې په چارو کې بوختوي. لومړی پر سیاست باندې د واکمنو حقایقو د کشف په موخه په تامل سره ګام پورته کوي ، په دوهم قدم کې سیاسي حیات ، د فلسفي حیات له صورت څخه ګڼي او په ورستنۍ کې دا چې سیاسي فلسفه په ټوله کې د حقیقت موندلو په لټه کې ده.

---

[1] : Rational

[2] : سید مهدي سیدیان ، روش شناسي فلسفه سیاسي ،۱۳۸۷ شمسي ، ۴ مخ

[3] : سیدیان مخکنۍ اثر ،۵ مخ:

[سیاسي فلسفه] د سیاسي او ټولنیزو پیښو انعکاس دی هغه چې هڅه یې کړې هغه ښکاره توجیه ، او تفسیر کړي او د هر پېر معضلاتو او ستونزو ته تغیر او سمون ورکړي او یا د هغوی لپاره حل لاره وموميِ. د سیاسي فلسفې رشد او پراختیا د ټولنیزو او سیاسي چارو د پیښو د پایلې د سر لیک په توګه او د هغوی انعکاس په ذهن کې د متفکرانو ، پوهانو او د پوهانو او دتصور دقوي ځواک لرونکي دي ، بیلابیل انځورونه په بیلابیلو وختونو کې له بهرنۍ نړۍ څخه او ټول – ټول سیاسي فلسفې را منځته کوي.

پر سیاست باندې واکمن اصول د سیاسي فلسفې په شتون کې رامنځته کیږي. یا په بل ټول د سیاسي ژوند د کشف لپاره تلاښ ته سیاسي فلسفه ویل کیږي. د بیلګې په توګه: د حکومت اړتیا ، د حاکم ځانګړني، د حکومت غوره نمونې، د حاکم او ولګړو تر منځ اړیکه ، عدالت، ازادي، برابري، حق پلټنه، او فضیلت غوښتنه د سیاسي فلسفې له مسایلو څخه شمېرل کیږي.

د هرې ټولنې سیاسي فلسفه د هغه د سیاسي نظام پر ارزښتونو باندې تکیه لري او سیاسي فلسفه یې د سیاسي نظام سپړونکې او د هر نظام د حقانیت بنسټ جوړوي ، سیاسي فلسفه د سیاسي نظام سپړونکې او ضامنه ده او په څنګ کې دولګړو لپاره په سیاسي اړانه کې دقانع ځواب موندونکې ده.

سیاسي فلسفه باید په هستۍ پېژندنې سره پیل سي تر څو حکومت او قدرت هستي د نورو هستیو سره د تړاو په لړلو سره تر غور او څېړنې لاندې ونیول سي.

په سیاسي فلسفه کي بسټیزي پوښتني:

په سیاسي فلسفه کي بنسټیزي پوښتني په دې توګه دي:

۱: ایا له لویه سره حکومت شتون لري ؟

۲: له آره حکومت څه شی دی ؟

۳: د حکومت د شتون علت څه شی دی ؟

۴: د حکومت قلمرو تر کومه ځایه پورې دی ؟

۵: د حکومت استقرار (توان) او استمرار (روان) پر کوم بنسټ دی ؟

۶: په پای کي د حکومت ډولونه کوم دي ؟

باید ووایو چي سیاسي فلسفه یا نې له فلسفي لیدلوري د سیاست پېژندنه او په ټولیزه توګه ویلای سو چي سیاسي فلسفه سیاست ته له فیلسوفانه لیدلوري څخه له کتني عبارت ده.

له آره په سیاسي علم کي هم پوښتني پر دوه ډوله دي ، د ببلګي په توګه ورځنۍ پوښتني ځانګړي وخت او ځای ته په کتو سره بیلابیل ځوابونه مومي او هغه پوښتني رامنځته کیږي چي تل د ملتونو په منځ کي دفکر او اندونو په تاریخ کي مطرح وې ، ځکه نو وایو چي همدا [سیاسي] فلسفه ده چي د سیاست د علم د بنسټیزو اوتلپاتو پوښتونو لپاره د ځواب موندلو په لټه کي ده.

حکومت او په خپل وار سیاسي سازماني ځواک او فرمان چلونکي سازمانونه هغه چي د ټولني د سیاسي جوړښت ساتونکي وي ښکارندویي کوي.[1]

[1]: فلسفه او سیاست ، ۳۸ مخ

په بنسټیزه توګه د نړۍ ټول حکومتونه د سیاسي تاریخ له پیله بیا تر نن پورې د یوه سیا سي مکتب ، نظام ،تګلاري او لیدلوري پر بنسټ را منځته سوي دي داچي سیاسي مکتبونو په خپلو کي له یو بل سره توپیر درلود ،[1] ځکه نو بې شمېره حکومتي ډولونه را منځته سول چې دې حکـــومتي ډولونـــو پـــه یونـــان[2] ، مصـــر[3] ،بـــین النهـــرین[4] ،اریانا[5]، چین[6]، روم[7]، هند[8] او نـورو کـي بیـل – بیـل ډولونـه درلـوده او همدا سي اسلام د سپیڅلي دین په خپرید و سره اسلامي سیاست دی چې د قران کریم او نبوي حدیثو پربنسټ جوړ او را منځته سوی دی.

لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته وسوه په سیاسي فلسفه کي هغه پوښتنې او مسایل وړاندې کیږي چې د سیاست او د یوې ټولنې له سیاسي دستګاه سره تړاو ولري له دې شمېر څخه یو څو یې په لاندې توګه دي:

الف: ایا له لویه سره د حکومت شتون اړین دی؟

ب: که وي د حکومت بنسټ څه شی دی؟

ج: ایا انسانان د حکومت د شتون پرته له یو بل سره ژوند نه سي کولای؟

---

[1]: فلسفه او سیاست مخکنې اثر ، ۳۹ مخ

[2] : Greece = Greek =یوناني

[3] :Egypt

[4] : Mesopotamia= په یوناني ژبه کي ورته میزوپوتامیا وایي

[5] : Arianna

[6] : China

[7] : Rome

[8] : India

د : د دولت او حکومت دځواک بریدونه د ټولنې پر وګړو تر کومه ځایه پورې وي؟

ر : ایا شونې ده چې په ټولنه کې د وګړو پر ټولو چارو څار وسي، یا داچې ازادي ورته ورکړل سي ؟ خو دا ازادي باید برید ولري که نه ؟

س : ایا ملي شورا ته را وړاندي سوي نماینده ګان هغه چې ځانونه وړ بولي هغوی ته دي رایه ورکړل سي ،یا داچې درایې ورکونکو په خوښه هرڅوک او هر ډول چې وي رایه ورکړل سي؟ او نوري هم دې ته ورته پوښتنې...

یو شمېر پوښتنې چې له پخوا څخه دفیلسوفانو تر منځ د اختلاف وړ دي هغه داچې : فرد مهم دی که ټولنه ؟ ایا ټولنه دفرد لپاره رامنځته سوې او که فرد د ټولنې لپاره ؟ د کوم یو ګټې تر هغه بل وړاندي او مهمې دي ؟.

د دې ټولو پوښتونو ځواب د حکومتونو د بیلا بیلو مکتبونو پربنسټ سوي دي.

د بیلګې په توګه د سوسیالیستي[1] او کمونیستي[2] حکومتونو سیاسي فلسفه پر دې بنسټ ده چې ټولیزې ګټې پر فردي ګټو وړاندي دي خو پانګوالي او کپیټالیستي[3] نظام د سیاسي فلسفې له مخې فردي ګټې تر ټولنیزو ګټو وړاندي بولي.[4]

د سیاسي فلسفې یو بله پېچلې او بنسټیزه پوښتنه داده چې کوم کسان باید حکومت وکړي ؟

---

1 : Socialism
2 : Communism
3 : Capitalism

4 : فلسفه او سیاست ، ۴۰ مخ.

له ډیره وخته سیاسي فیلسوفانو او سیاسي مکتبونو دې پوښتنې ته په توپیري ځوابونه ورکړي دي خوبیا هم دې پوښتنې ته هر ډول ځواب لـه هـري سیاسـي زاویـې څخـه د دولـت او حکومـت د نـوي ډول غوښتونکی وي.

سیاسي فلسفه د څه لپاره ؟

سیاست ، د سیاست علم ، د سیاسي مدیریت فن ، سیاسي اندونه ، سیاسـي ایـډیالوژي ، سیاسـي مکتبونـو ، سیاسـي تفکـر ، سیاسـي نظریې ، سیاسي قاموسونه ، سیاسي تحلیل ، سیاسي کلام ، سیاسي فلسفه او له دې ټولګي څخه د نورو مفاهیمو تعریف او دقیقه سپړنه د سیاسي فلسفې د بحث وړ موضوعاتو څخه شمېرل کیږي.

د پورتنیـو ویـیونـو (لغـاتونو) تـرمنځ تـوپیرعلمي ځیرتیـا او ژوري څېړني ته اړتیا لري.

که فلسفه دنړۍ شمولي او ټولیزو احوالو د وجود څخه بحث او تلاښ کول وي بیا نو د فلسفې ګټه او ثمره ، لوستل او ټولیز فیلسوفانه فکر ښایي په درک او فهم[1] کې وي.

داچي فلسفه دکُلي احکامو او ارزښتونو له کلیاتو سره سروکار لري کـولاي سي چي انسـان تـه ټولیزه پوهـه او ځیرکـي ور وبخښـي ، ځکـه فلسفې ته ور دانګل ،د ذهن باریک لیدنه او په ورځنیو سیاسي چارو کې له غوړېدلي فکر سره جوخت یون کوي.

سیاسي فلسـفه پـه دې هڅـه کـي ده تـر څـو د عقلي لیـدلوري د سیاست بنسټیزو مباحثو ته کتنه وکړي او بل داچي سیاسي فلسـفه پـه دې هڅـه

[1] : Perception

کي ده تر څو دبرهاني قیاس د تګلاري له لوري د سیاسي مسایلو سپړلو ته ور و دانګي.

د یادولو وړه هغه څه چي د سیاست د علم او سیاسي اندونو له مخي شتون لري ، د سیاسي فلسفې له تګلاري سره ډیر تو پیر لري په دې منځ کي د سیاسي فلسفې د تګلاري پیژندني لپاره د سپړني څرګندي تګلاري دادي چي په لیدلورو او یا په ټولیزه توګه د [سیاسي فلسفې] فیلسوفانو او مفکرینو ته ور ودانګو ، په دې برخه کي لږ تر لږه کولاي سو هغه په زماني مقطع کي مشخص کړو . پاته دي نه وي چي سیاسي فلسفه په خپل وار بیل د پلټنې حیات لري او د سیاسي لیدلوري له اړخه انساني هدفونه د نړۍ اړوند سوژو کي په خپله اندیزه او نظري اډانه کي لري.

د سیاسي فلسفې ځانګړې مانا نن ورځ په هغه اندازه څرګنده ده چي د سیاسي فلسفې له پیدایښته یانې د یونان له [اتن] څخه بیا تر نن پوري یې پایښت او پرورښت هرچا ته څرګند دي. هرسیاسي عمل یا کړنه دموجوده وضعي د تغیر لپاره را منځ ته کیږي او یا هم د هغه د ساتلو لپاره ، که هر کله د موجوده وضعي د ساتلو لپاره هیله او میل شتون ولري ، منظور دادی چي تغیرات هم د غوره والي په لور رامنځته کیږي ، ځکه ټولي سیاسي کړنې د (ښه) او(بد) څیزونو په ځواب سره هدایت کیږي خو د (ښه) او(بد) د انځور دلالت ، پخپله دښه او بد په هکله غور کول دي ، همدا پوهاوي دی چي د خیر په لور زمونږ ټولي کړنې هدایت کوي او دا پوهاوی د داسي ګمان خصلت لري چي نور د

پوښتنې وړ نه وي خو په هغه اندازه د (غور) وړ ګرځي چې پوښتنه پارونکی وي[1].

دا واقعیت چې کولای سو د هغه څه په اړه پوښتنه وکړو چې موږ د (ښه) او (بد) د انځور په لور هغه چې نور د بحث وړ نه دي او د هغو تفکرونو لپاره چې نور (حدس او ګمان) نه دی بلکه معرفت او پیژندنه ده رهنمایي کوي.

ځکه نو ټولې سیاسي کړنې د پیژندنې او معرفت[2] په لور د (خیر) او (بې خیرۍ) لوری نه لري یانې هغه چې د ښه ژوند او ټولنې پیژندنه یې بولو، ځکه ((ښه ټولنه پخپله د بشپړ اونیکمرغه سیاست څرګندوی ده.)) که دا جهت لرونکی څرګند سي او انسانان وغواړي خپله څرګنده موخه وپیژني لاس ته راوړل یې نسبت ښه ټولنې اوژوند ته ځای پرځای ترې [سیاسي فلسفه] څرګندیږي، د دې بېلګه د سیاسي فلسفې تر سرلیک لاندې د دې څرګندوی ده چې دا جزئي فعالیت اوکړنه له یو کُل او ټولګي څخه ده، یانې د فلسفې یو برخه یا په بله مانا [سیاسي فلسفه[3]] د فلسفې یو څانګه ده.

د سیاسي فلسفې په اصطلاح کې د [فلسفې] کلمه د سیاسي اندونو د بحث اوکړونو بیانونکې ده همداسي تګلاره چې ټول د پام وړ موضوعات رانغاړي او هم یې له جړې سره سر اوکار لري. [سیاست] هم د بحث وړ موضوع ده او هم د دې څانګړي او اړین کار ښکارندوی دی.

---

[1]: لیو شتراوس، سیاسي فلسفه ۱۲ مخ.

[2] : Acquaintance

[3] : Political philosophy

مخکې موهم ور ته نغوته وکړه چې [سیاسي فلسفه] د هغو مسایلو اوتګلارو سره سروکار لري هغه چې مانا اومفهوم یې د سیاسي ژوند اړوند وي اود هغه موضوع باید د سیاسي عمل د غایت اوهدف سره هم غاړې وي ، د سیاسي فلسفې د کاري او خبري مدار موخه ټوله بشري ټولنه وي ، لکه: خپلواکي ، ټولواکي (امپراتوري) ، حکومت او نوري هغه موخې چې وکولای سي بشر د خپلو سیاسي موخو ټولو لوړو پوړیو ته ورسوي. [سیاسي فلسفه] د فلسفې له هغو څانګو څخه ده چې د سیاسي ژوند یانې غیري فلسفي ژوند او بشري ژوند سره ډیري نږدې اړیکي لري.

((سیاسي فلسفه هڅه کوي ترڅو د سیاسي چارو د طبیعت[1] او سیاسي نظم ، ښه او بد دواړو باندې پوه سي.)) سیاسي فلسفه باید له سیاسي [اند] څخه په ټولیزه توګه جلا سي. لیدل کیږي چې ډېر ځلي دواړه یو ډول انګیرل سوي دي ځینې شنونکي بیا تر دې اندازې پورې ژور او کاږه تللي چې حتي سیاسي فلسفه یې تر پوښتنې لاندې راوستې ده ، دلته د سیاسي اند څخه منظور په سیاسي تفکر کې ژورتیا او یا د هغه اړوند تفسیر وړاندې کول دي او د سیاسي اند[2] (نظر) څخه مراد هر خیال ، مفهوم ،ډول او یاهر څرګند سیاسي کار چې د تفکر په وخت کې د هغه اړوند ذهن په کارلویږي او د سیاسي بنسټونو اصول تر غور لاندې نیسي.)) ځکه نو وایو چې:((هره سیاسي فلسفه سیاسي نظر دی ، هر سیاسي [نظر] سیاسي فلسفه نه ده.)) د واقعیتونو پربنسټ سیاسي نظر نسبت د ګمان او معرفت

[1] : Nature
[2] : Thought , mind, idea

بېلوالي ته بې تو پیره دی مګر سیاسي فلسفه هغه وینبه هڅه ده چې انعطاف نه منونکې ده ، د معرفت پر ځای کول نسبت سیاسي اصولو ته د ګمان پر ځای نسبت نورو ته. سیاسي نظر ممکن ونه غواړي چې کوم شی بیله بیان او دفاع له یو باور څخه ، بېله زمونږ منل سوو څیزونو څخه یوه ځواکمنه اسطوره اوسي - خو – د سیاسي فلسفې لپاره اړینه ده چې د خوځنده وینبتیا ، نسبت تو پیري باور ، اعتقاد او معرفت په خوځښت راسي او حرکت یې وساتل سي یو سیاسي (نظروال) چې فیلسوف هم نه دی په ځانګړي نظم او سیاست کي جذبیږي او یا د هغه سره تړل کیږي په داسي حال کي چې سیاسي فیلسوف له آره له حقیقت سره تړلی دی.

ځکه نو وایو چې سیاسي اند سیاسي فلسفه نه ده بلکه د نورو تخلیقي څیزونو شعر ، داستان ، مقررات او یا نورو سره بې تړاوه نه ده. د سیاسي فلسفې او سیاسي کلام تر منځ هم تو پیر شتون لري.

((هر حکومت د سیاسي فلسفې لرونکی دی ، د حکومت د موخو بحث د سیاسي فلسفې له اړینو بحثونو څخه دی.)). ((لکه د سیاسي نظامونو ډولونه ، دهریوه ښې ګنې اوبدګنې د دوي موخې او همدا ډول دخلکو حقونه د سیاسي فلسفې ستن جوړوي.))

په پښتو ژبه کې ((سیاسي فلسفې ، د سیاست فلسفه ، د سیاست د علم فلسفه ، او د سیاسي علومو فلسفه.)) په ځیر سره له یوبل څخه نه دي جلا سوي. په حقیقت کي سیاسي فلسفه د سیاسي علومو او ټولنپیژندنې خلاف یو تجربي علم (نه)دی او موضوع یې هم تجربي تحلیل نه دئ.

سیاسي علم د دولتونو ، احزابو ، نهادونو ،سیاسي موسساتو او سیاسي ایډیالوژیو ، واقعي شرایطو باندې رڼا اچوي او ټولنپوهنه لکه له نوم څخه چې یې څرګندیږي تجریبوي پیښې په ټولنیز ژوند کې تر څېړنې لاندې نیسي. خو [سیاسي فلسفه] په سیاسي علم کې د روانو پوښتنو او ګرویږونو اړوند اساسي او اصولي پوښتنې ، له انساني اړخه اړیکه له تجربو او پیښو سره یو لار موندنه ده همدا ډول د سیاسي فلسفې او اخلاقو د فلسفې تر منځ هم نږدې اړیکي شتون لري.[1]

د سیاسي فلسفې اړتیا:

[د سیاسي فلسفې] اړتیا حاضره او تل پاته ده په ځانګړې توګه هر کله چې د نویو سیاسي مسایلو (پوښتنو) د ځواب سره مخ کیږو هغه چې د دودیزو سیاسي مفاهمو په ځواک یې نه سو ځوابولاي د سیاسي فلسفې تر سرلیک لاندې یې ځواب مومو . ویل کیږي چې په سیاسي فلسفه کې لاندنۍ دوې اړینې پوښتنې هم شتون لري:

الف: څوک څه په لاس راوړي ؟

ب: او څوک څه وینا لري ؟

لومړنۍ پوښتنه ؛ د مادي ګټو د تحلیل او همدا ډول د انسان د حقوقو او ازادیو اړوند ده ، دا چې وګړي پرکوم بنسټ د شتمنیو او سیاسي خپلواکیو لرونکې سي ؟ او په څنګ کې د کومو حقوقو او ازادیو لرونکی وي ؟ کوم ډول قوانین دي چې نه یوازې د شتمنیو د سپړلو لپاره بلکه پرځواک ، واک ، حقوقو او ازادیو باندې څار وکړي ؟

[1]: حسن سهل آبادي ، مقاله ، ماهیت فلسفه سیاسي ،۲ مخ.

دوهمه پوښتنه؛ هم د یو ډول ګټورو سپړلو لپاره مطرح کیږي ، یا نې سیاسي قدرت[؟!] ، په بل عبارت د [سیاست فلسفه] او سیاسي فیلسوف لپاره تل عادلانه (ویش او شتمني) او څه ډول د هغو حقوق او ازادي چې وګړي یې لري او څه شیان نور باید ولري ؟ او بل دا چې د کومو لارو او معیارونو پر بنسټ باید د شتمنۍ څېړلو او سپړلو لپاره په ټولنه کې څار او کار [و] سي. دا چاره اغلب تل د ارزښت وړ وه ؛ د سیاسي فلسفې غوره ځانګړنه او څرګنده اړتیا د سیاسي فلسفې له مخې او د سیاسي فلسفې په اډانه کې کیږي.[1]

په حقیقت کې لکه وړاندې چې ورته کتنه وسوه هر حکومت د ځانګړي سیاسي فلسفې لرونکی دی له لیبرالیستي او کمونیستي حکومتونو څخه نیولې تر جمهوري اسلامي پورې ، البته موخې او ایډیالونه (نظریې) د هر سیاسي نظام هغه متفاوت او بیل دي او دا پخپله د یوه حکومت په ساتنه کې د ارزښتناکو عواملو څخه شمېرل کیږي ددې موضوع اړوند ځینې یې له اړینو هغو څخه دا دي:

۱: هر حکومت د سیاسي فلسفې لرونکي دی ؛ دې ته په کتو انقلاب هم د یوې سیاسي فلسفې د ډړې- وړې کولو په مانا دی او ځای یې د نوې سیاسي فلسفه نیول دي.

۲: د سیاسي نظام، اعتدال او حیات د سیاسي فلسفې په [واک] کې دی ؛ په دې ډول چې سیاسي فلسفه نظام سپړي طبعاً هر څومره دا فلسفه غښتلې وي عمل یې هم زیات وي.

۳: سیاسي فلسفه د سیاسي ارمانونو بیانونکې ده ؛ په دې ډول چې د فعلي نظام پر توجیه د حکومت د موخو وړاندیز هم کوي ، هدف ټاکي

[1]: جانټان ولف ، د سیاسي فلسفې ګټې ، ۱۳۹۱ ، ۱۳ مخ.

او هدف ته د رسېدو تګلاره بیانوي ، په ټولیزه توګه کې وغواړو سیاسي فلسفه هغه هم په شلمه پېړۍ کې په یوه عبارت کې وپلټو د اوس لپاره یوازې په دې طرحي بسنه کوو[1]:

لکه څنګه چې په شلمه پېړۍ کې کلتوري ژوند تر ډېره سیاسي سوی دی ځکه نو [سیاسي فلسفه] هم د هغه نظري او سیاسي فعالیت د تګلاري سره ورته والی موندلی تر دې چې دا یوشانوالی تر دې مهاله پوره بریالی هم (نه) دی[2].

سیاسي فلسفه او سیاسي تفکر:

د سیاسي فیلسوفانو په اند چې سیاسي فلسفه د سیاسي تفکر په مفهوم (نه) ده بلکه د سیاسي فلسفې اند ،د سیاست اړوند ، د حکم اوامریت ، د فطرت اوماهیت ،د سپړنې فهم ، اطاعت اوتبعیت ، ارتیا او موخه ، دولت او ټولنه ، د دولت د شتون دلایل او د انسان د سیاسي ژوند د سازماندهۍ غوره تګلاره د ژوند د اساسي موخو د تامین او عدالت او همدا ډول د برابرۍ او ازادۍ پلوي او سپړونکې ده.

د سیاسي فلسفې له مکتبونو څخه هر یو یې بیل- بیل پر پورتنیو مسایلو باندې د خپلې ځانګړي سیاسي تګلاري په رڼا کې څېړنې اوخرګندونې کړې دي[3]:

---

[1]: محمد جواد نوروزي ، فلسفه سیاست ، ۱۳۷۷ لمریز ، ۷ مخ.

[2]: ډونالډ اټول زول ، دشلمې پېړۍ سیاسي فلسفه ، ۱۳۸۷ لمریز ، ۲ مخ.

[3]: حسین بشیریه، آموزش دانش سیاسي ،نشرنګاه معاصر ،چاپ دوم ۱۳۸۲، ۴۷ مخ

:

د ارسطو په سیاسي فلسفه کي پرعقلي استدلال تکیه ، د توماس هابز په سیاسي فلسفه کي پرانتزاعي اومنطقي استدلال تکیه ، د جان لاک په سیاسي فلسفه کي پرطبیعي حقوقو اوسلیم عقل تکیه ،او د (هګل) په سیاسي فلسفه کي ټولیز عقل تکیه او ټینګار د [سیاسي فلسفې] له مهمو تګلارو څخه شمېرل کیږي.

له آره سیاسي فلسفه خپله دنده د انسان د سرښت او فطرت د فرضیاتو پر بنسټ پیلوي خو د انسان د فطرت او سرښت پر بیخ بنایي مساله د فیلسوفانو تر منځ یو واحد نظر شتون نه لري هغه چي په ټوله کي پر څلورو برخو راڅرخي:

الف: ایا انسان په طبیعي ډول فرد پال او یا ټولیزپال دی ؟

ب: ایا انسان یو سیاسي اومدني موجود دی او که نه ؟

ج: ایا انسان طبعاً عقلاني ازاد او عقلاني موجود دی اوکه غیري عقلاني او مجبور دی ؟

د : ایا انسان له آره کمال منونکی دی او که غیري...؟[1]

که د پورتنیو لید لورو څخه د هر یوه مقدمات ومنو قاعدتاً باید هغه پایلي چي د دولت د ماهیت دلید لوري په اړه دي، د سیاسي ژوند نتایج ، موخي ، اطاعت اودلایل ومنو. خو د سیاسي فلسفې یو اړینه پوښتنه د دولت د ماهیت څخه بحث دی.

د دولت د ماهیت له تعبیر څخه ، د سیاسي ژوند د هدف تعبیر د دولت غوره بڼه د هغه د تګلاري د موندني شرایط رامنځته کوي. په نهایت کي سیاسي فلسفه د دولت د منشا اوماهیت د توصیفي مسایلو ،سیاسي ژوند د موخو ، ارزښتونو او حکومت د غوره بڼي سره تړاو

[1]: بشیریه مخکني اثر ۴۸ مخ.

لري علاوه پردې اند داچې دولت په بنسټیزه او بشپړیزه حاصل له کورنۍ څخه کلي(باندې) ته ،په ښار او مدني ټولنه کي هم دي او یا داچې د افرادو ترمنځ مصنوع ، ټولنیز ټرون ،حاصل او ښکارنده (پدیده) ده ؟ خو هر یو بیا بیلي – بیلي څرګندوني او د سیاسي فلسفې د اساسي مسایلو یانې ،آزادي ،اطاعت ،مشروعیت،حقوق او داسي نور مخي ته وړي.

د حکومت په غوره ښه کي تأمل په نهایت کي د سیاسي فلسفې له مهمو موضوعاتو څخه شمېرل کیږي.د سیاسي فیلسوفانو څخه هریوه د خپلو تعبیرونو پر بنسټ د غوښتونکي موخي لپاره د حکومتونو د ښو د مطلوبیت د اندازه ګیرۍ د معیار لپاره د پیدا کېدو په لټه کي وه دبیلګي په توګه:

۱: د افلاطون په سیا فلسفه کي د حقایقو د معرفت میزان.

۲: د ارسطو له سیاسي فلسفې څخه د عامه اصلاح ، دوستۍ او فضیلت د تامین میزان.

۳: د هابز په سیاسي فلسفه کي د نظم او امنیت د تامین میزان او د اکثرو خوښیو میزان.

د مکتب اصالت د وګړو ډیرکیو ته ، په ټولیزه توګه باید ووایو د سیاسي فیلسوفانو د پام وړ مهمو بوختیاو او په ټولنه کي د عادلانه قانون او عدالت د رامنځته کېدو لپاره سپړني ، څېړني او پلټني کولې.

د عدالت اړوند د سیاسي فیلسوفانو د اختلاف ټکي له دریو اندونو او تعبیرونو څخه سرچینه اخلي:

الف: ځینو عدالت برابري باله.

ب: ځینو وړتیا په پام کې نیول ، دعدالت له لومړنیو شرطونو څخه باله.

ج: یوشمېر په دې اند وه چې دا وړتیا و تامین دعدالت له ملکیتونو څخه دی.[1]

(۴)- **حکومت**:

حکومت په اوسنی ماناسره د دولت اجرایوي اورګان ته ویل کیږي. پداسي حال کې چې د نوې دولت له پیدا ایښت څخه مخکې حکومت د ټولنې یوازنی لوړ اورګان و ، یانې په هیواد کې ټول اجرایوي، قضایي او د قانون جوړونې چارې په حکومت پورې اړوندې وې. خو کله چې د نوې دولت آند وړاندې سو او نوی دولت هم په عملي ډول جوړ سو نو حکومت د دولت اجرایوي اورګان وګڼل سو ، یانې حکومت د دولت یو جز سو. نو د حکومت د کارونو په اړه هم ییلا ییل آندونه وړاندې سول. همدارنګه حکومت د پوهانو ترمنځ په لاندې ماناوو سره کارول سوی دی:

۱- مځکنی حکومت چې د ځانګړې واک په لرلو سره د یوې ټاکلې مځکې پر خلکو باندې حکومت کوي، او ټاکلې جغرافیاوي، سیاسي او حقوقي اړخونه لري. دا ډول حکومت ((ټاکلې رسمي ژبه لري، پر ټولو طبیعي سرچینو باندې انحصاري اقتصاد لري، بیرغ، ملي سرود او ځینې وختونه رسمي مذهب هم لري)). دا ډول حالت حتا په فدرالي نظام کې هم ترسترګو کیږي. حکومت پدې ماناسره د اوسني دولت سره یو شان کارول کیږي او دولت د حکومت یو اجرایوي اورګان ګڼل

[1]: مخکني اثر ۴۹ مخ.

کیږي. د حکومت دا ډول کارونه او پیژندنه یوازې د سیاسي جغرافي پر بنسټ باندې کیږي او د سیاست په علم کې هیڅ علمي ارزښت نلري.

۲ – حکومت د حکم ورکولو، د واکمنۍ کولو او د ټولنې د کنټرول طریقې ته هم ویل سویدی. د حکومت دا ډول پیژندنه د واک کارونې، د حکومتي بنسټونو د سیاستونو کارونه، او د ټولنیزو ډلو ترمنځ اړیکو ته اشاره کوي. حکومت پدې ماناسره سیاسي نظام/سیاسي رژیم یادیږي.

۳ – حکومت د دولت د ګډو (بنسټیزو) عناصرو په څیر د ټولو اجرایوي اورګانونو مجموعي ته ویل کیږي، چې همدغه دوهمه او دریمه پیژندنه یې منل سوي ده، چې په دواړو حالاتو کې د دولت برخه ګڼل کیږي.

حکومت بیلابیلې بڼې لري، خو لکه څرنګه چې لیکاک ویلي دي ((د حکومت د منځته راوړلو لپاره یوازې د خلکو اطاعت مهم دی)). په اوسني وخت کې د حکومت شتون ډیر اړین دی او ټولو منلی دی، حتا آنارشیستان چې د سیاسي نظام څخه کرکه کوي بیا هم د حکومت شتون مني خو دوی هڅه کوي چې د حکومت د ظلم څخه خلک وساتي او خلک په خپله خوښه بیله زوره هغه پرمخ بوزي.

حکومت د دولت اجرایوي ځواک دی، یانې د ټولو وزیرانو او د کابینې د ریس څخه عبارت دی، حکومت په حقیقت کې د قوانینو او قضایي ځواک د پریکړو پلي کول په غاړه لري.

د حکومت لپاره بڼه او جوړښت ډیر اړین ندی، یانې کله حکومت ډیر ساده وي او لږ وزیران لري، خو کله بیا ډیر پیچلی وي او زیات شمیر وزیران لري. د حکومت د شتون لپاره دوه شرایط اړین دي، لومړی دا

چې حکومت باید په دولت کې د نظم، امنیت او عدالت د ټینګولو او د قوانینو د پلي کولو وړتیا ولري. دوهم داچې حکومت باید د ټولنې د ډیرو وګړو لخوا د منلو وړ وي او که د ډیرو وګړو لپاره د منلو وړنه وي؛ نو بیا پدې حالت کې دي ډول حکومت ته رښتنی حکومت نه ویل کیږي.

د حکومتونو ډلبندي:

د حکومتونو د ډلبندی په اړه زیاتي هڅي سویدي، چې دا هڅي په بیلابیلو درجو سره ارزښتناکي دي. ځینو سیاسي څیړونکو حکومتونه د دولت په شان ډلبندي کړیدي، پداسي حال کې چې دا ډلبندي سمه نده؛ ځکه چې دولت څوبنې نلري. د ټولو دولتونو څرنګوالی یوشان دی، ټول دولتونه د بنسټیزو عناصرولکه نفوس، حکومت، قلمرو او واکمني لرونکي دي.

د نفوسو او مساحت زیاتوالی د دولت په بڼې کې بدلون نسبي راوستلای. ځیني وختونه بیا حکومتونه په ملي او نړیوالو امپراتوریو باندې ډلبندي سویدي. خو دا ډلبندي هم د سیاست په علم کې زیات ارزښت نلري.

د حکومتونو ډلبندي زیاتي ستونزي لري. د ارسطو د وخت لرغوني ډلبندي هم نیمګړې ده. د ارسطو د حکومتونو ډلبندي پر پاچاهی، آریستوکراسی او پولیټی یا د دوی په فاسدو بڼو تیراني، اولیګارشي او ډیموکراسی باندې، نن ورځ د منلو نده. نن ورځ د حکومت غوره بڼه ډیموکراسي ده، پداسي حال کې چې ارسطو ډیموکراسي د حکومت فاسده بڼه او د غلامانو، بې هنره او بې ګټې حکومت ګڼلی دی.

جیمزهرینګټون، شتمني د حکومتونو د ډلبندی معیار ګڼي، ده په

۱۲۵۲م کال کې د (اقیانوس) په کتاب کې ویلي دي، په ټولنه کې د شمتنی یا نفوذ ویشل کیدل چې په هره اندازه وي، حکومت او هیوادوالي هم په هغه کیفیت سره وي. دی زیاتوي(هرکله چې یو وګړی په یوازي ځان د لوبې مځکي خاوند وي او په هیواد کې د ده د مالونو ساری نه وي، پدې حالت کې دی لوی خان ګڼل کیږي... او د ده واکمني د مطلقي پاچاهی په نامه یادیږي. که چیري یو څو نفره یا د اصیلو خلکو یوه کوچنۍ ډله د روحانیت یا د زیاتي مځکي په لرلو سره واک په لاس کې ولري، نو د دوی حکومت آریستوکراسي یا پاچاهي به وي. همدارنګه که چیري د ټولو وګړو ترمنځ مځکي او شتمني یو شان وویشل سي او هیڅ وګړی پر بل باندي لوړوالی ونلري، نو دي ډول حکومت ته د ګډو ګټو حکومت ویل کیږي). مونتسکیو بیا حکومتونه پر لویو او کوچنیو باندي ویشلي دي. د ده په آند (د کوچنیو هیوادونو طبیعي خاصیت دا دی چي سیاسي رژیم یې جمهوریتي بڼه لري یانې د جمهوریت په بڼه کنټرولیږي. د متوسطو هیوادونو طبیعي خاصیت دا دی چي وګړي د یوه پاچا تر واکمنی لاندي ژوند کوي او د لوی(پراخه مځکولرونکي) هیواد طبیعي خاصیت بیادا دی چي تر امپراتوری لاندي مستبد واکمن پر هغه باندي حکومت کوي).

پردي سربیره ځینې نور پوهان لکه: بلونشلي، بورګس، ماریوت، لیکاک او سټرانګ هم د حکومتونو په اړه ډلبندي وړاندي کوي. بلونشلي د حکومت څلورم ډول یانې تئوکراسي چې په هغه کې ویل کیږي، چې واکمن د الله تعالي د ارادي پر بنسټ حکومت کوي یا هم دی پخپله د خدای په بڼه واکمني پلي کوي، غوره ګڼي. د تئوکراسی یا دین پالني فاسده بڼه(بت پالنه) ده. دي آند هم زیات ارزښت پیدا نکړ،

ځکه چې اوس دین او سیاست سره بیل سوی دی. بورګس، په ۱۸۹۲م کې په خپل کتاب (د سیاست علم او اساسي قانون) کې د حکومتونو لپاره جالبه ډلبندي وړاندي کړه. ده د حکومتونو ترمنځ د توپیر لپاره څلور آرونه وړاندي کړه: لومړی، د دولت او حکومت ترمنځ توپیر یا یو شانتوالی، چې د دې پر بنسټ ده حکومتونه پر ټاکنیز (انتخابي) یا استازولی (نمایندګي) باندي ډلبندي کړیدي، دوهم، د اجرایوي قوي د دوري د څرنګوالي په اړه، د دې پر بنسټ ده، حکومتونه پر موروثي او ټاکنیز باندي ویشلي دي، دریم، د جرایوي قوي او مقننې قوي ترمنځ د اړیکو پر بنسټ ده حکومتونه پر ریاستي او پارلماني باندي ویشلي دي او څلورم د واک د تمرکز پر بنسټ ده حکومتونه پر فډرالي او مرکزي باندي ویشلي دي. که څه هم دا ډلبندي د ځینو پوهانو لخوا منل سویده، خو بیا هم سمه نده؛ ځکه چې د هغو حکومتونو په اړه چې غیري ډموکراټیک دي هیڅ نه وایي. همدارنګه د هغه ټولنیز پوړ په اړه چې واک پلي کوي یا هم د دولت د موخو په اړوند روښانه آند نلري.

ماریوت، د حکومتونو لپاره دري ګوني ډلبندي مني. د ده د ډلبندی لومړنی بنسټ د حکومت او ایالتونو ترمنځ د واک او واکونو پر ویشل کیدو باندي دی. د ده په آند که چیرې واک په مرکز کې را غونډ سوی وي او ایالتي واحدونه یوازي د مرکز له لوري د ټاکل سوو واکونه لرونکي وي، نو دي ډول ته مرکزي (ساده) حکومتونه ویل کیږي. خو که چیرې د اساسي قانون پر بنسټ د مرکز او ایالتونو ترمنځ واکونه ویشل سوي وي، دي ډول ته فډرالي حکومت ویل کیږي. د ده د ډلبندی دوهم بنسټ په یوه دولت کې د نرم یا سخت اساسي قانون شتونوالی

دی. د ده په آند که چیرې یو حکومت د سخت[1] اساسي قانون لرونکی وي، نو د عادي قوانینو د جوړولو او اساسي قانون د جوړولو او اصلاح کولو ترمنځ توپیر ځانګړی سوی وي. خو که چیرې یو حکومت د نرم اساسي قانون لرونکی وي، بیا د اساسي قانون او عادي قوانینو د اصلاح او جوړولو د مرجع ترمنځ کوم توپیر شتون نلري، یانې مقننه قوه پر عادي قوانینو سربیره اساسي قانون هم اصلاح کولای سي. د ده د ډلبندی دریم بنسټ پاچاهی یا ریاستي، پارلماني، کابینه یي او استبدادي حکومتونه دي. پدې ډلبندی کې د اجریوي قوي او مقنني قوي ترمنځ اړیکي معیاردي. که چیرې اجرایوي قوه تر مقنني قوي لوړه وي نو دیته استبدادي حکومت ویل کیږي. که چیرې اجرایوي قوه د مقنني قوي سره یوشان واک ولري، نو دیته ریاستي حکومت ویل کیږي. او که چیرې اجرایوي قوه د مقنني قوي تابع وي نو دیته پارلماني حکومت ویل کیږي. د ماریوت ډلبندي هم د بورګس د ډلبندی په شان نیمګړتیاوي لري.

لیکاک، بیا خپله د حکومتونو ډلبندي د موجوده حکومتونو څخه

---

[1] - کله چې اساسي قانون دنورو عادي قوانینو په څیر دیوي مرجع(مقننه قوه کولای سي چې عادي قوانین او اساسي قانون دواړه اصلاح او جوړکړي)، دي ډول ته نرم اساسي قانون ویل کیږي، چې دانګلستان او اسرائیل اساسي قوانین پدي ډول دي. خو که چیرې داساسي قانون او عادي قوانینو اصلاح دبیلوبیلو غونډو په غاړه وي، دبیلګې په توګه په افغانستان کې عادي قوانین دپارلمان له لوري جوړیږي او داساسي قانون جوړیدل او اصلاح کول بیا دلویې جرګې له لاري کیږي. دي ډول ته سخت اساسي قانون ویل کیږي. په نرم اساسي قانون کې دعادي قوانینو او اساسي قانون ترمنځ هیڅ توپیرنسته خو په سخت کې بیا اساسي قانون ترعادي قوانینو لوړ اوغوره ګڼل کیږي.

پیلوي او د حکومتونو ټولي تاریخي بڼې د خپلې ډلبندۍ څخه باسي. دې لومړۍ حکومتونه پردوو ډلو استبدادي او ډموکراټیکو باندې ویشي. په استبدادي حکومت کې تر ټولو زیات واک د یوه نفر سره وي او بیله دې چې د خلکو غوښتنو ته پاملرنه وکړي، واک چلوي. له بل پلوه په ډموکراټیکو حکومتونو کې بیا د واکمن واک د خلکو سره وي. دې ډموکراسي پر محدودې پاچاهۍ او جمهوریتونو باندې ویشي. په محدوده پاچاهۍ (مشروطه شاهۍ) کې پاچا د اساسي قانون پر بنسټ سلطنت کوي، ریښتنی واک نلري که څه هم ټول کارونه د ده په نامه سرته رسیږي. چې ښه بیلګه یې انګلستان دی. په جمهوري کې بیا واکمن، په مستقیم یا غیري مستقیم ډول د خلکو لخوا ټاکل کیږي. همدارنګه د دې دوو ډولونو څخه هر یو کولای سو چې په فډرالي او مرکزي حکومتونو باندې یې وویشو. لیکاک، مرکزي دولت هغه بولي چې په هغه کې واکمن ځواک په مرکز کې راټول سوی وي، شوني ده چې په مرکزي حکومت کې سیمه ییز واحدونه هم موجود وي خو هغوته د مرکز له لوري واکونه ټاکل کیږي. له بل پلوه فډرالي حکومت چې د دولتونو د یوالي څخه منځته راغلی دی، خپل ځینې واکونه همغو سیمه ییزو دولتونو ته سپاري، همدارنګه نور ملي واکونه بیا د خپل ځان سره ساتي. پدې ډول حکومتونو کې د اساسي قانون پر بنسټ واکونه د مرکز او سیمه ییزو د ولتونو ترمنځ ویشل سویدي. مرکزي او فډرالي حکومتونه بیا پر پارلماني او غیري پارلماني باندې د اجرایوي او مقننې قوې ترمنځ د اړیکو پر بنسټ ویشل کیږي. په پارلماني حکومت کې اجرایه قوه د مقننې قوې پر وړاندې باندې مسولیت لري، پداسي حال کې چې په غیري پارلماني (ریاستي)

حکومت کې اجرایه قوه مقننې قوې ته مسولیت نلري او د مقننې قوې سره یو شان ځواک لري.

که څه هم لیکاک د حکومتونو لپاره ښه ډلبندي وړاندي کړیده خو بیا هم تر نیوکو لاندي ده او سمه نده ګڼل سوي. دی د نن ورځې ارزښتناکه یو ګوندي او څو ګوندي حکومتونو ته هیڅ پاملرنه نه کوي. شاید د ده دا ډلبندي پردي معیار وي چې ایا دولت د وګړو سیاسي او مدني خپلواکیو ته ژمن دی او یا هم د مدني حقوقو د ساتلو لپاره د قانون واکمني او د قضا ملاتړ راجلبوي او کنه.

ستړانګ، دحکومتونود ډلبندي لپاره پنځه آرونه وړاندي کوي، چې د هغه پر بنسټ کولای سو، حکومتونه د نوې اساسي قانون پر مټ وویشو:

۱. د اساسي قانون پر بنسټ د حکومت څرنګوالی: دی د دي پر بنسټ حکومتونه پر مرکزي (ساده) او فډرالي باندي ویشي.

۲. خپله د اساسي قانون څرنګوالی: یانې دا چې اساسي قانون نرم دی که سخت.

۳. د مقننې قوې څرنګوالی: پدي برخه کې د ټاکنیز نظام په اړه، چې وګړي خپل استازي ټاکي او هغه بیا نور چارواکي ځاري، اشاره سویده.

۴. د اجرایوي قوې څرنګوالی: یانې دا چې پارلماني ده او که غیري پارلماني(ریاستي).

۵. د قضایي قوې څرنګوالی: پدي کې دیته اشاره کیږي چې آیا د اجرایوي قوې د قانون تر واکمني لاندي ده او که د خپلوځانګړو

تګلارو او اداري حقوقو پر بنسټ واکمني کوي کوي[1].

دا ډلبندي تر زیاته بریده د دولت په رسمي جوړښت پورې اړه لري او د هغه موخې په ښه ډول نه څرګندوي. همدارنګه د پوړونو او واکمنانو په اړه ښه څرګند آند نلري؛ نو ځکه دا ډلبندي هم د لیکاک د ډلبندی په شان نیمګړتیاوي لري.

(۵)- سیاسي قدرت (واک) :

سیاسي قدرت د سیاست پوهنې بنسټیزه موضوع ګڼل کیږي، د سیاست په هره برخه کې د سیاسي قدرت موضوع یادیږي، نو ددې لپاره چې سیاسي قدرت وپیژنو لومړی به فردي قدرت وپیژنو:

الف- فردي قدرت:

فردي قدرت هغه ځواک او واک دی، چې د نورو وګړو کړنې تر څارنې لاندې راولي او د خپلو موخو تابع یې ګرځوي، یانې فردي قدرت یو فردي ځواک دی، چې په ټولنه کې یوځوک د نورو وګړو پر اعمالو او کړنو برلاسی کوي. د قدرت په اړه پوهانو ببلابېل پېژندونه وړاندې کړي دي، د ببلګې په توګه د (ګرین) په آند قدرت په ساده ډول د نورو د کنټرولولو هغه آله ده چې هرڅه ورڅخه وغوښتل سي هغه په عمل کې وکړي او د (مورګنتا) په خبره دنورو پرذهنونو او کړونو باندې د انسان واکمنتوب ته قدرت ویل کیږي. همدارنګه پردوی سربیره نورو پوهانو بیا قدرت داسي تعریف کړی دی ((د خپلو موخو او ګټو په موخه د نورو وګړو پر کړنو اغیز ښندل عبارت د قدرت څخه دی، همدارنګه قدرت د نورو وګړو پر ارادو او کړونو باندې داسي کنټرول ته ویل

[1] - عبدالرحمن عالم، بنیادهاي علم سیاست، ص ۲۲۷-۲۷۲

کیږي چې د خپلو موخو او ګټو لپاره وکارول سي)). په پای کې د قدرت لپاره څه ناڅه بشپړ تعریف پدې ډول کولای سو ((قدرت هغه فکري او عملي ځواک دی، چې خپلو مطلوبو غوښتونو او شرایطو ته عملي بڼه ورکوي)).

ب- سیاسي قدرت (واک):

سیاسي قدرت بیا په ټولنه کي د دولتي پالیسیو او موخو پلي کولو ته ویل کیږي، یانې د هر ډول مقاومت او خلاف په شتون کي د دولت او حکومت د موخو لاسته راوړل عبارت د سیاسي قدرت څخه دی. سیاسي قدرت د ټولني په ټولو غړو پورې اړه لري. زیاتره پوهان پدې آند دي، چې سیاسي قدرت د ټولني د غړو په ګټه کارول کیږي، خو که عملي اړخ ته یې وګورو تاریخ دا سي ډیرو پیښو شاهد دی، چې زیاتو واکمنانو او لویو پاچاهانو سیاسي قدرت یوازي د خپل ځان او خپل ټیم د ګټو د ساتلو په موخه کارولی دی، نه د عامو خلکو د ګټو لپاره، خو پر دي سربېره بیا زیاتي داسي بېلګې هم شته، چې سیاسي قدرت د وګړو و سوکالی او هوساینې په موخه کارول شوی دی. نو ویلای شو، که چیرې سیاسي رژیم مشروعیت ولري او د خلکو په خوښه چارې تر سره کوي، نو هغه وخت سیاسي قدرت تر زیاته بریده د وګړو په ګټه کارول کیږي.

د پورته پیژندونو څخه لاندې دري پایلې ترلاسه کیږي:

لومړی، واک د خپلو ارادو په نورو باندې منل دي، دوهم واک دواکمنو اوامرمنونکو (تابعینو) ترمنځ اړیکه ده، دریم واک په عامه پریکړو کې ګډون دی.

واک په بنسټیزه مانا سره دنورو په مخالفت کي دخپلو غوښتنو او کړونو پلي کول دي. واک پر سیاسي بهیرونو او دوګړو پر کړنو باندي اغیز ښندي، خو داپه دي ماناندہ چي واک تل پر زور او جبر باندي ولاړ دی، امکان لري چي واک دایمان، وفاداری، عادت او ګټو پربنسټ ولاړ وی. واک دنورو دکنټرول یوه اغیزناکه وسیله ده. دسیاست علم په عمومي ډول واک ته زیاته پاملرنه لري. واک ویشل کیدونکی دی او د(دال) په آند که څوک دواک دویش په اړه بشپړ مالومات ونلري نو دهغه انسان پوهه دواک دکارونې او لاسته راوړني په اړه هم نیمګړې ده. دسیاست دعلم موخه داده چي دواک دویشل کیدو اندازه او بنسټونه په ګوته کړي، او داوټاکي چي دواک کارونکي کوم کسان او بنسټونه دي. دپورته پیژندونو په پام کي نیولو سره دواک بشپړ پیژند(تعریف) پدي ډول کوو(واک هغه فکري او عملي ځواک دی، چي خپلو مطلوبو غوښتونو او شرایطو ته عملي بڼه ورکوي).

د سیاسي قدرت (واک) ځانګړنې:

۱ – **سیاسي واک لوی او الزامي دی:** په هره ټولنه کي دواک بیلابیل مرکزونه ستله لکه دکورنۍ دمشر واک، دشرکت دمشر واک... خو په حقیقت کې داټول واکونه دیو بل واک تابع دي، هغه واک ددولت واک دی. دولت دسیاسي واک په مانا پریوه هیواد باندي ترټولو لوړ واکمن واک دی. همدارنګه سیاسي واک اخلاقي مسولیت نلري بلکي الزامي بڼه لري.

۲ – **سیاسي واک ټولشموله دی:** سیاسي واک دټولنې دټولو غړو هڅې(فعالیتونه) په غیږ کي نیسي او هیڅوک نسي کولای چي ددولت

دتابیعت څخه جلا ژوند وکړي. د سیاسي واک اغیز دټولنې پرټولو اوسیدونکو باندې ستر دیادونې وړ ده چې سیاسي واک په ډموکراټیکو ټولنو او توتالیتر حکومتونو کې توپیر لري. په ډموکراټیکو حکومتونو کې سیاسي واک یوازې پر عمومي کارونو باندې څارنه کوي او دژوندانه ځاني(خصوصي) اړخ د سیاسي واک دلاسوهنې څخه په امن کې وي. پداسي حال کې چې په توتالیتر حکومتونو کې سیاسي واک دژوند دهر اړخ سره سروکار لري او دانسانانو په ځاني(خصوصي) ژوند کې هم لاسوهنه کوي.

۳ – **سیاسي واک ریښتنی دی**: په هر هیواد کې دواک ټول څانګیز(فرعي) مرکزونه د سیاسي واک زیږنده او تابع دي. پداسي حال کې چې سیاسي واک ریښتني او لوی دی او دبل انساني واک تابع ندی او نه هم بل انساني واکي مرکز داواک ورسپارلی دی.

۴ – **سیاسي واک تلپاته دی**: سیاسي واک تل د خوځښت په حالت کې دی او په عمل کې کارول کیږي، البته داپه دي مانا ندی چې نور ټولنیز واکونه نو تلپاتي او په عمل کې نه پلي کیږي، بلکې زموږ موخه داده چې دنورو واکونو پلي کیدل دحالاتو او دلایلو تابع دي. پداسي حال کې چې سیاسي واک تل پلي کیږي او دهیڅ ډول حالاتو تابع ندی.

پورته ځانګړني د سیاسي واک سره نه بیلیدونکي اړیکي لري او سیاسي واک په همدغو ځانګړنو باندې پیژندل کیږي، خو پردي سربیره یو شمیرنورو پوهان د سیاسي واک لپاره ځینې نورې ځانګړني هم په ګوته کړیدي، چې په لاندې ډول به یې یاونه وکړو:

۵ – **سیاسي واک ټولنیزواک دی اوپه ټولو پورې اړه لري**: دټولنیز ترون دآند پربنسټ ټولنیز واک دټولنې دټولو غړو په خوښه او دټولو په

چوپړ کي دی، سیاسي واک دنظم او امنیت ساتل او دوګړو دطبیعي حقوقو څخه دننګي مسولیت په غاړه لري. داځانګړنه یوازي دسیاسي واک لپاره کارول کیږي او په ټولنه کي بل داسي واک نسته، چي دټولني دټولو غړو په خوښه او چوپړ کي وي نوځکه یوازي همداسیاسي واک دټولني دټولو وګړوپه ګټه دی. دیادوني وړ ده چي سیاسي واک تل په عملي ډګر کي دټولو په ګټه نه کارول کیږي، په تیرو وختونو کي دیکتاتورانو، امپراتورانو او استبدادي شاهانو سیاسي واک په ټولنه کي دظلم او استبداد ځنځیر ګرځولی و. په اوسني وخت کي هم سیاسي واک دنړۍ په ټولو هیوادونو کي دټولو دګټو په موخه نه کارول کیږي او په زیاتو هیوادونو کي دځانګړو کړیو لخوا دهغو دګټو دساتلو په موخه کارول کیږي.

۲ – سیاسي واک دټولنیزو موخو لرونکی دی: داجوته سول چي سیاسي واک په ټولنه کي ترنورو انساني واکونو لوړ دی، دټولو وګړو په خوښه او چوپړ کي دی؛ نوځکه باید ټولنیزي او عامه موخي ولري. خو ترنننه په زیاتو ټولنو کي سیاسي واک یوازي دواکمني ډلي دګټو دساتلو په موخه کارول سوی دی. لکه څرنګه چي سیاسي واک دټولني سره تړاو لري نوځکه باید ټولنیزي موخي هم ولري.

۷ – سیاسي واک پر اړیکو ولاړ دی: واک تل دانسانانو پراړیکو باندي ولاړ دی او سیاسي واک بیا دواکمن پوړ او اولس ترمنځ پر اړیکو باندي واکمني کوي. دلاسول په آند واک لرونکی ترنورو وګړو دژوند زیاتي اسانتیاوي او اختیارات لري. دده په آند دیوه وګړي واک هغه وخت ریښتنی دی چي دنورو وګړو سره پراړیکو باندي واکمن وي او دهیوادونو په منځ کي دیوه هیواد واک هغه وخت ریښتنی دی چي

دنورو هیوادونو سره پرابرېکو باندې واکمن وي. داجوته ده چې دواک کارول یونفري لوبه نده یاني واک هغه وخت پلي کیدای سي چې نور یې پرځان باندې ومني.

۸ – **واک نسبي او دځای تابع دی**: دځینو پوهانو په آند فردي واک نسبي او دځای تابع دی او دواک اړیکه دوخت په تیریدو سره بدلیږي، پداسي حال کي چې سیاسي واک تل په ټولنه کي شتون لري، ځکه دټولني نظم بیله سیاست څخه ناشونی دی او سیاست بیله واک څخه ناشونی دی.

۹ – **سیاسي واک تل پلي کیږي**: په ټولنه کي سیاسي واک تل دحکومت، دولت او واکمن وګړو لخوا پلي کیږي، پداسي حال کي چې نور واکونه هم سته چې هغه ځینې وختونه دځانګړو دلایلو پرمټ نسي پلي کیدای.

همدارنګه پرپورته ځانګړنو سربیره د(رابرت دال او کارل دویچ) په آند واک ځینې نورې ځانګړنې هم لري:

۱۰ – **پرنورو داغیزځواک ته واک ویل کیږي**: پرنورو داغیز ښندل دواک دمهمو ځانګړتیاوو څخه دی، ټولنیز-سیاسي ځواکونه هغه وخت دواک لرونکي دي کله چې وغواړي دخپلو غوښتنو مطابق دنورو ټولنیزو-سیاسي ځواکونو کړنو ته بدلون ورکړي.

۱۱ – **سیاسي واک اجرایوي ضمانت لري**: سیاسي واک داجرایوي ضمانت لرونکی دی او بیله دي څخه واک ریښتني بڼه نسي خپلولای. د(دال) په آند په ټولنه کي هر هغه اورګان چې مجازات ټاکي زیات ارزښت لري، په حقیقت کي حکومت دنورو ټولنیزو-سیاسي ځواکونو سره داتوپیر لري چې حکومت پروګړو باندې دسختو مجازاتو دټاکلو

حق لري او کولای سي چې دامجازات په ټولنه کي په مشروع او قانوني بڼه سره پلي کړي. د(بال) په آند مجازات چې هرڅومره سخت(البته دقانون په چوکاټ کي) وي په هغه اندازه سیاسي واک پیاوړی او لوی دی.

۱۲ – **سیاسي واک دځانګړو موخو لرونکی دی**: واک دځانګړو او مالومو موخو لپاره په کار اچول کیږي او بیله دي څخه واک بي اغیزي دی. د(کارل دویچ) په آند اراده بیله واکه بي اغیزي ده. واک هغه وخت په سیاسي-ټولنیز چاپیریال کي اغیزناکه دی کله چې ټاکلي موخي او غوښتني دهغه لپاره شتون ولري.

(۲)- **سیاسي اندونه** (**نظریات**) :

سیاسي آندونو د سیاسي تفکر څخه سرچینه اخیستي ده، هر سیاسي آند سیاسي تفکر کیدای سي خو هر تفکر سیاسي آند نسي کیدای، یوازي هغه تفکر او فکر کول چې د سیاسي مسایلو په اړه وي، سیاسي آند ګڼل کیدای سي.

د فرانسوي ریمون آروون په آند سیاسي آند د منطقي موخو د ټاکلو لپاره هڅي کوي، په سیاسي آند کي منطقي موخي باید د ټولني د ریښتنو اړتیاوو پر بنسټ وټاکل سي. کله چې د ټولني بنسټیزي منطقي (برهاني) اړتیاووي وټاکل سوي، وروسته د هغو د لاسته راوړلو لپاره اړین وسایل په کار دي، همدارنګه ددي وسایلو د کارولو په لاره کي باید د خلکو ملاتړ هم د ځان کړل سي، نو ویلای سو، چې سیاسي آند دري فکتورونه لري:

الف- موخې؛ د ټولنې بنسټیزې موخې باید وټاکل سي، ددې موخو د ټاکلو لپاره باید منطقي دلایل شتون ولري.

ب- اړین وسایل؛ کله چې د ټولنې بنسټیزې موخې د ځانګړو منطقي دلایلو پر بنسټ وټاکل سولي، بیا ددې موخو د لاسته راوړلو لپاره اړین او لازم وسایل په کار دي.

ج- د خلکو ملاتړ؛ کله چې اړین وسایل د ټاکلو موخو د لاسته راوړلو لپاره وټاکل سول، نو په دریم پړاو کې دا اړینه ده، چې نومورې موخې او وسایل د خلکو (ټولنې) سره شریک کړل سي او پدې اړه ددوی ملاتړ ترلاسه کړل سي؛ ځکه چې خلک د همدې موخو لاسته راوړلو لپاره زمینه برابروي.

سیاسي آندونه تلپاني نه وي، بلکې د وخت په تیریدو او د ټولنې د غوښتنو په بدلون سره بدلون کوي، لکه څرنګه چې وګړې تل د پرمختګ په حال کې دي او د وګړو کړه وړه تر زیاتو ټولنیزو فکټورونو لاندې بدلون کوي، همدا سي د ټولنې غوښتنې هم بدلون کوي، نو ددې سره سم سیاسي آندونه او دریځونه هم بدلون کوي.

په سیاسي آند کې دوه اړین موضوعات شتون لري:

(۱)- ایقان (باوري کیدل): ایقان په سیاسي آندونو کې د باوري کیدلو او اعتماد کولو په مانا دی، کله چې سیاسي آند ولوستل سي او د هغه ټول اړخونه تر نظر تیر کړل سي، که چیرې د ټولنې لپاره ګټور وي، نو پر هغو باندې باور او اعتماد پیدا کیږي او ایقان رامنځته کیږي.

(۲)- تقاعد (لیري کول): په سیاسي آندونو کې تقاعد هم شتون لري، تقاعد د لیري کولو او له منځه وړلو په مانا دی، کله چې د سیاسي آند ټول اړخونو ولوستل سي، که چیرې د ټولنې غوښتنو ته ځواب ونه

وایي او یا ځینې اړخونه یې د ټولنې د غوښتنو د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه جوړوي، نو هغه اړخونه یې لیرې کیدای سي او دلته تقاعد رامنځته کیږي.

سیاسي آند د بشر (انسان) د ذهن، فکر او منطق لاسته راوړنه ده، لکه څرنګه چې انسانان د خپل راتلونکي په اړه پوهه نلري، همدا سي سیاسي آند هم د راتلونکي لپاره سم اټکل نسي کولای او تل د بدلون په حال کې وي.

په لیبرالیزم کې فرد، پوهه، عدالت او ځاني ملکیت اصل ګڼل کیدی، خو د خپلو موخو د لاسته راوړلو لپاره د نا سمو وسایلو په کارولو سره د دې لامل سو، چې انارشیزم، فاشیزم او سوسیالیزم رامنځته سول. د بېلګې په توګه په لیبرالیزم کې پر دې باور و، چې په ازاد بازار کې مساوات او برابري په طبیعي ډول شتون لري، پداسي حال کې چې داسي نه وه او نه هم ده. سربېره پر دې د وخت په تیریدو سره فاشیزم، انارشیزم او سوسیالیزم له منځه ولاړل خو لیبرالیزم لا تر اوسه ژوندی پاته دی، ددې دلیل دادی، چې لیبرالانو د وخت په تیریدو سره د ټولنې غوښتنې وپیژندلې او خپل تلنلارې ته یې بدلون ورکړ، یانې دوی د وخت سره سم ځان برابر کړ او خپلې موخې یې د ټولنې د غوښتنو سره سمې و ټاکلې.

(۷)- سیاسي ایډیالوژي:

سیاسي ایډیالوژي د سیاست پوهنې مهمه او اړینه برخه ده. سیاسي ایډیالوژي د دولت او نړۍ په اړه د غبرګونونو او آندونو څخه عبارت ده، چې د بېلابېلو شعارونو لکه دیني، مذهبي، سیاسي، اقتصادي

فرهنګي... او نورو څخه سرچینه اخلي، چې ټولنې ته د حقایقو او باورونو په ډول وړاندې کیږي. د ببلګې په توګه د هټلر شعار د (آلماني اریایي نژاد غوره والی) و، د موسولیني شعار بیا (د ایټالیا ستر ملت) و، همدارنګه په افغانستان کې ددې شعار څخه چې (اسلام په خطر کې دی) ډیره ګټه اخیستل کیږي.

د ایډیالوژیو مشران لومړی د ټولنې روان حالات مطالعه کوي، وروسته خپل شعار ټاکي، یانې دوی د خلکو غوښتنې او دریځونو لومړی پېژني وروسته د خلکو دملاتړ او د خپلو ایډیالوژیو د پرمختګ لپاره شعار ټاکي. دا شعارونه کیدای سي، چې د ناامنۍ، بیوزلۍ، سوالګرۍ، اقتصادي کمزورتیا، سیاسي کړکیچ او نورو زیږنده وي.

په ایډیالوژۍ کې زیاتره وخت یو ځواکمن تبلیغاتي ټیم شتون لري، چې د هغه ټیم موخې د خلکو رابلل وي، یانې د ځانګړو موضوعاتو په اړه د خلکو رابللو او جذبولو لپاره کار کوي؛ ځکه چې په سیاسي ایډیالوژۍ کې باور او ګروهه ډیره اړینه ده، ترڅو چې باور شتون ونلري، تر هغو سیاسي ایډیالوژي نسي پلي کیدای.

(۸)- سیاسي نظر ورکول:

سیاست پوهنه ډیره پراخه او پیچلې ده او نښاخونه یې ورځ تر بلې زیاتیږي. د سیاسي نظریې ورکول د سیاست پوهانو نوې برخه ده، چې د شلمې پیړۍ په وروستیو کې رامنځته سویده. سیاسي نظریه د ټولنې حقایق او د سیاسي بحران د حل لپاره وړاندیزونه کوي.

د سیاسي نظریي په ورکولو کي یوازي نیوکه او شکایت شتون نلري، بلکي د سیاسي نظري ورکولو اصل دادی، چې د ټولنې بحران روښانه کړي او د هغو د حل لپاره وړاندیزونه وکړي. یانې له یوي خوا باید د ټولنې روانې نیمګړتیاوي و پېژندل سي او له بلي خوا د هغو لپاره ځانګړې د حل لاره وړاندیز کړل سي.

د سیاسي نظري په ورکولو کي دنده او موقف ندی مهم هر څوک چې په هره دنده او موقف کي وي، کولای سي، چې سیاسي نظریه ورکړي. یو شمېر خلک داسي دي، کله چې په دولت کي پر کومي چوکی باندي کار کوي، پر دولت باندي نیوکه نه کوي، دوی نیمګړتیاوي او بحران ویني خو پر هغو باندي نیوکي نه کوي، خو کله چې د ځېنو لاملونو له امله د دولتي چوکۍ څخه لیري کړل سي، بیا نو پر دولت باندي نیوکي کوي، نیمګړتیاوي په ګوته کوي او په اپوزیسیون کي ننوځي، چې دي ډول خلکو ته سیاسي نظریه ورکونکي نسي ویل کیدای.

د سیاسي نظریي په ورکولو کي د اثباتي علومو څخه ګټه اخیستل کیږي، یانې مخکي له دي، چې سیاسي نظریه ورکول سي نو یو حقیقت هم باید شتون ولري، چې هغه د قانوني منابعو پر بنسټ ثبوت کړل سي.

د سیاسي نظریي ورکولو اړتیا زیاتره وخت په هغه حالت کي پیدا کیږي، کله چې د دولت نافذه قوانین هغه که په هره برخه کي وي، د یوي ډلي خلکو او یا هم خپله د حکومت لخوا تر پښو لاندي کړل سي. پدي حالت کي د سیاسي نظري په ورکولو کي مهم اصل د پرتلي او مقایسي دی، یانې د دولت کړنې د قانوني موادو سره پرتله کیږي. د بېلګې په توګه داسي ویل کیږي، چې د دولت فلاني مامور په فلاني

اداره کي داسي وکړل پداسي حال کي چې د فلاني قانون په فلاني ماده کي بیا دا ډول عمل داسي اتکل سوی دی[1].

سیاسي نظریه ورکونکي هغه وخت د ستونزو بحرانونو شننه او د هغو لپاره وړاندیزونه کوي، کله چې دوی د هغه کار کولو مسؤلیت نلري، یانې د هغو نیمګړتیاوو حل دده په دندي او مسؤلیت پورې تړاو ونلري، خو که چیرې د هغو ستونزو حل دده د دندي یوه برخه وي، پداسي حالت کي دی د سیاسي نظریې ورکولو واک نلري، ځکه چې هغه دده دنده ګڼل کیږي.

(۹)- سیاسي افکار:

سیاسي افکار د سیاسي آندونو، سیاسي فلسفي، سیاسي ایډیالوژۍ، سیاسي مکتب او سیاسي نظریه ورکولو زیربنا جوړوي، یانې:

الف- که چیرې عملي بڼه پیدا کړي، په سیاسي آندونو باندې بدلیږي؛

ب- که چیرې یوازې په تیوریکي او نظري ډول باندې پاته سي، په سیاسي فلسفي باندې بدلیږي؛

ج- که چیرې تبلیغاتي، عقیدوي او باوري بڼه پیدا کړي، په سیاسي ایډیالوژۍ باندې بدلیږي.

د- که چیرې سیاسي افکار د ستونزو د حل کولو لپاره د خبرو او بیان په بڼه وکارول سي، نو د سیاسي نظریاتو په ورکولو باندې بدلیږي.

---

[1]- د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي لیکچر نوټونه.

سیاسي افکار په حقیقت د ټولنې د ستونزو د حل لپاره سیاسي طرحې دي، چې کله ناکله د لویو بدلونونو او تغیراتو لامل ګرځیدلي دي[1].

[1]- د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي لیکچر نوټونه.

دوهمه برخــه:

سیاسي مکتبونه

ابسولوټیزم[1]

په انګلیسي ژبه کي (ابسولیټ) د بشپړ(مطلق) په مانا دی او ابسولوټیزم څخه موخه بشپړ حکومت کول دي، یانې پر یوه ټولنه باندي د یوه تن هر ډول امر چلولو ته ابسولوټیزم ویل کیږي. همدارنګه ابسولوټیزم هغه نا پایه واک ته هم ویل کیږي، چې هیڅ قانوني، عُرفي او اخلاقي محدودیت ونلري، دا اصطلاح زیات وخت د دیکتاتوری سیاسي نظام لپاره کارول کیږي. د دي نظام مشر ته دیکتاتور ویل کیږي او دیکتاتور هغه څوک دی، چې هره خبره یې قانون او واک یې نا پایه وي.

د ابسولوټیزم د آندونو پر بنسټ د دي نظام د مشر حقوق او واک کوم محدودیت نلري او حتا ځینې وختونه طبیعت او طبیعي حقوق هم نسي کولای، چې د هغه د واک کړۍ را لنډه کړي. پدي نظام کي مشر د خلکو پر مالونو او د ژوند پر ټولو اړخونو باندي واکمن وي. په (۱۵ز) پیړۍ کي کله چې پاپ خپل ځان د یوه واکمن سیاسي او روحاني سلطنت په سر کي راوستئ نو د ابسولوټیزم فرضي ځان ښکاره کړ، وروسته دي

[1] - Absolutism

فرضي د بشپړ سلطنت (مونارشیکل ابسولوټیزم[1]) په بڼه ځان وښودی. د پاپ د سلطنت ملاتړو به دده سیاسي او روحاني حقوق د الهي او اسماني حقوقو په شان ګڼل؛ نوځکه به یې خلک د هغه امر منلو ته را بلل.

ابسولوټیزم ځینې وختونه د داسي حکومت لپاره هم کارول کیږي، چې د پراخه او بشپړ واک څښتن وي، که څه هم هغه د یوه تن یا څو تنو په لاس کې وي او یا د ځینو جوړښتونو په ګډون د یوه واکمن لخوا اداره کیږي.

ابسولوټیزم په (۲۰ز) پیړۍ کې د حکومت معمولي بڼه وه، چې تر اوسه هم رواج لري. ابسولوټیزم د تاریخ په پانو کې په بیلابیلو بڼو سره ځان ښکاره کړی دی او تل یې د ژوند پر ټولو اړخونو باندې بشپړه واکمني کړیده. دې سیاسي نظام د نړۍ په هر ګوټ کې قدم وهلی دی او پلونه یې پرې اینبي دي لکه د لاتین امریکا نظامي دیکتاتوري، د پخواني شوروي اتحاد دیکتاتوري، په لویدیځه اروپا کې دیکتاتوري، او په افریقایې دولتونو کې دیکتاتوري یې غوره بیلګې دي. ددې سیاسي نظام پلویان د واک پولې نه منې او د حکومت لپاره پراخه واک غواړي. خو سربیره پر دې، ځینې سیاستپوهانو ددې نظام لپاره بنسټیز عناصر وړاندې کړي دي، چې په لاندې ډول به وړاندې لنډې خبرې وکړو:

الف- د واک مرکزي کول:

د ابسولوټیزم ټول ډولونه د واک مرکزیت غواړي او پدې آند دي، چې واک باید د پاچا، ولسمشر یا لومړي وزیر په لاس کې وي. پدې

[1] -Monarchical Absolutism

سیاسي سیستم کي واکمنان دا هڅه کوي، چي محکمي او د قانون ملاتړي اداري له منځه یوسي یا د هر ډول ریښتني واک څخه بغیر د فعالیت اجازه ورکړي، د بیلګي په توګه په (۱۹۳۰ز) کال کي د المان پارلمان د نازي مشر هټلر د کابیني تر واک لاندي و.

د ابسولوټیزم په سیاسي نظام کي د اجرایوي قوي مشر هم کولای سي، چي کلیوالي شوراګاني او د حکومت نور څانګیز سازمانونه له منځه یوسي او د سیمه ییزو موضوعاتو کنټرول د حکومت په لاس ورکړي. پدي حکومت کي پولیس او نظامیان په بشپړ ډول کنټرول او واک یې محدود کیږي. حکومت هڅه کوي، چي د را ولاړو سوو مخالفتونو د له منځه وړلو په موخه پټ پولیس په کار واچوي. د واک د مرکزي کولو د آند پلویان دا ادعا لري، چي دا تګلاره کولای سي، چي ابسولوټیزم ته تر ډیموکراسۍ یا بل هر سیاسي نظام مشروع او منل سوي بڼه ورکړي.

ب- د ټولنیزو بنسټونو بشپړ کنټرول:

د ابسولوټیزم سیاسي نظام هڅه کوي ترڅو ټولې ټولنیزې ډلي لکه سوداګري، کلیسا، د ځوانانو ټولنې او دزده کړي مرکزونه په بشپړ ډول تر خپل واک لاندي راولي. حکومت هڅه کوي، چي دا ډول ډلي بیخي له منځه یوسي او یا هم د دولتي مشرانو تر واک لاندي محدود فعالیت وکړي.

د ابسولوټیزم پلویان پدي آند دي، چي ددي ډلو (بنسټونو) کنټرول حکومت ته دا چانس په لاس ورکوي، چي ټولنه په بشپړ ډول کنټرول کړي او د مخالفتونو مخه ونیسي. ځینې وختونه حکومت دي ډول

بنسټونو ته پدي موخه د فعالیت اجازه ورکوي، چې د حکومت فعالیت او مشروع والی په تیوریکي بڼه بیان کړي او د خلکو په منځ کي دا تبلیغ وکړي، چې د حکومت هره کړنه مشروعیت لري. خو ځینې بیا ددې ډلو ملاتړ پدي موخو کوي، ترڅو په اولس کي ملاتړ ځواکمن کړي، یانې د ولس رینبستنی ملاتړ ځان کړي، د بیلګې په توګه تر (۱۹۹۰ز) کال پوري سهیلي افریقا د آپارتهید (توکمیز بیلتون) تر اغیز لاندي وه، څرنګه، چې سپین پوستي لږوه او حکومت هم ددي لږکیو په لاس کي و؛ نوځکه دوی د ټولنیزو بنسټونو تر شا ودریدل ترڅو په ولس کي د حکومت رینبني ټینګي وساتي.

ج- د ګوندونو ترمنځ د سیالیو له منځه وړل:

د ابسولوټیزم سیاسي رژیم خپلواکو ټولټاکنو ته اجازه نه ورکوي او د سیاسي ګوندونو ترمنځ د واک پر سر سیالي نه منې. ځینې وختونه واکمني ډلې خپلې مخالفې ډلې د قانون په ماتولو باندي تورنوي او د هغو پر وړاندي د اپوزیسیون دریځ غوره کوي، خو ځینې ابسولوټیستي رژیمونه بیا د ګوندونو ترمنځ مخالفت نه غواړي او د ګوندونو څخه غواړي، چې د زور زیاتې څخه لاس واخلي او یو دبل پر وړاندي دي د اپوزیسیون دریځ نه غوره کوي. پدي سیاسي نظام کي تل د ټولنې کنټرول د واکمن ګوند یا حکومتي ګوند په لاس کي وي او بل ګوند نسي کولای، چې د واک د ترلاسه کولو په موخه هڅې وکړي. ځینې دا ډول رژیمونه د ولسي جرګې د څوکیو د ډکولو په موخه سمبولیکي ټولټاکنې تر سره کوي، خو خپل مخالفین نه پریږدي، چې دي څوکیو ته لاره پیدا کړي او د مخنیوي لپاره بې ځینې لاري چاري په

کار اچوي لکه د مخالفو مشرانو نیول، د ټاکنو پیچلی قانون او د ولس پر رایه ورکونه باندي بشپړ کنټرول.

د- د ولسي استازو ملاتړ:

له تاریخي اړخه د ابسولوټیزم زیاتو رژیمونو د دیکتاتوری بڼه ځانته غوره کړیده، خو په (۲۰ز) پیړۍ کي دي رژیمونو کوښښ وکړ، چي ځانونه داسي وښئ، چي د حکومت په چارو کي ورسره د ولس نامتو او ریښتنو استازو هم برخه لرلې ده او د ولس د ریښتنو استازو ملاتړ د ځان سره لري. دوی ځانونه داسي ښودل، چي د ولس په استازیتوب باندي حکومت کوي او خپله ټوله انرژي د ولس په خدمت کي لګوي د بیلګي په توګه د پخواني شوروي اتحاد حکومت دا ادعا درلوده، چي ددوی پالښسي پدي موخه جوړه سویده، چي په خپلو خلکو کي مساوات او برابري راولي، خو په حقیقت کي ددي رژیم واک یوي کوچنۍ ډلې چي د کمونیست ګوند سره یې تړاو درلودی په لاس کي و. دیته ورته کله چي هټلر واک ته ورسیدی نو دا ادعا یې وکړه، چي دده پالښسي د جرمینانو د هوساینې او سوکالی لپاره جوړه سویده، ځینې ابسولوټیزمي رژیمونه غواړي، چي د ډیموکراسۍ په بڼه کي ځانونه ښکاره کړي؛ نوځکه (ناکاره او غیري ولسواکې ټاکنې) ترسره کوي. پدې ټاکنو کي دوی عامه رایه (دولس رایه) کنټرولوي او رایه ورکونکې خپلي خوښې ته نه پریږدي. حتا ځینې وخت داسي هم سویدي، چي د ټاکنو ترمخ د دولت مشران پریکړه کوي او ټاکنې په سمبولیکه بڼه ترسره کوي.

اپارتېډ[1] (توکمیزبیلتون)

دآپارتېډ اصطلاح دبیلتون اوجلاوالي په مانا ده،یانې د قومي او توکمیز بېلتون پر بنسټ د قومونو او ولسونو بېلوالي ته ویل کیږي. د آپارتېدي سیاست له مخي ولسونه باید پر پوړونو او ډلو باندي وویشل سي، چې غوره پوړ او ډله د نورو څخه په امتیازاتو کي غوره والی لري. لکه د نازي آلمان سیاست چې د غیري آریایي قومونو پر وړاندي یې لاره، یاهم لکه په امریکا کي چې د سپین پوستو او تور پوستو ترمنځ چې بېلتون شتون درلودی او یا هم لکه په سویلي افریقا کي د تور پوستو پر وړاندي د نوموړي حکومت سیاست او دریځ[2].

دا اصطلاح په(۱۹۴۸ز) کال کي د سویلي افریقا د ملي ګوند لخوا سیاست ته وردننه سول او په همدي وخت کي د سویلي افریقا توکمیز تبعیضه نظام ته وکارول سول. دغه نظام په سویلي افریقا کي د سپین پوستو او تور پوستو ترمنځ د توپیر پربنسټ حکومت کوی او سپین پوستوته چې د ټولنې یو پر پنځه برخه یې جوړول، دا واک ورکوی چې د ټول هېواد د قدرت واګې په لاس کي واخلي او د هېواد زیات خلک

[1] Apartheid

[2]- داریوش آشوري، دانشنامه سیاسي، ص ۱۰۹.

چي سپین پوستي ندي ښکیلاک کړي. همدارنګه دغه اصطلاح د هغه اوږدمهاله پلان لپاره چي موخه یي د نژادي توپیر پربنسټ د سیمو بیلتون دی، هم کارول کیږي.

په سویلي افریقا کي د آپارټیډ د واکمنی په وخت کي د سپین پوستو ټولنو هیڅ ډول سیاسي او کاري محدودیت نه درلودی، دوی په خپلواکه توګه پریکړي کولي او هڅه یي کول چي دي ټولنو ته تورپوستان لاره پیدا نکړي. همدارنګه د فابریکو مشرانو هم هڅه کول چي تورپوستو ته لږ معاش ورکړي او دوی په ټیټو پوړونو کي وساتي.

د سویلي افریقا حکومت د توکمیز بیلتون لپاره زیاتي لاري په کار واچولي، د بیلګي په توګه د سپین پوستو لپاره په کار او صنعتي چارو کي د پرمختګ نوي قوانین وضع سول، د افریقایانو ژوند په ټاکلو مځکو او سیمو کي محدود سو چي د هېواد ۱۳٪ سلنه یي جوړول، د سپین پوستو او تور پوستو ترمنځ جنسي اړیکي او واده کول غیري قانوني اعلان سول، د تورپوستانو څخه د رایي ورکولو حق واخیستل سو او د ټولو افریقایانو څخه وغوښتل سول چي ښاري سیمو ته د دننه کیدو او دریدو په وخت کي باید اجازه واخلي. تورپوستي یوازي په خپلو محدودو سیمو کي د څه ناڅه سیاسي او اقتصادي حقوقو څخه برخمن وه[1].

د توکمیزبیلتون پر سیاست باندي زیاتي نیوکي وسولي، همدارنګه دا ډول سیاست په امریکا کي هم پلي کیدی او په عامه تفریح ځایونو کي به پرلویو تختو باندي لیکل سوي وه چي یوازي سپین پوستان کولای سي چي وردننه سي، تور پوستانو ته د غلامانو په سترګه کتل

[1]- فرشید اقبال، مکتب های سیاسي، ص ۵۷-۵۸

کیده او ترزیاته وخته پوري یې سیاسي حقوق نه درلودل. تور پوستي نسوه کولای چې د جمهوري ریاست چوکۍ ته نوماند سي او ځینې نور محدودیتونه وه، خو د امریکا په تاریخ کې د تور پوستي بارک اوما ولسمشر کیدل لومړۍ پیښه ده. دا سیاست په ځینو نورو هېوادونو کې د اولسونو لخوا د نژادي، قومي، ژبني او سمتي توپیر لپاره هم کارول کیږي.

اپیکوریانیزم[1]

دا فلسفه د لرغوني یوناني نامتو فیلسوف (اپیکور) ته منسو بیږي، چې په (۳۴۲-۲۷۰ د زیږدیز کال څخه مخکې) یې خپله ښونځی په اتن کې پرانیستل، چې تر څو پیړیو پورې پاته سول. دده فلسفه د لرغونو یونانیانو د څلورو بنسټیزو مکتبونو د ډلې څخه ګڼل کیږي، چې د فلسفې آرونه (اصول) یې په لاندې ډول دي:

۱. دا مکتب د مادیت ملاتړی دی او د ماټریالیزم پر آرونو باندې باوري دی.

۲. انسان دوسته دی او بشر ته په نیکه سترګه ګوري.

۳. د الحاد او کفر پلوی دی او د خدای (ج) څخه منکر دی.

۴. د تکامل (پیاوړتیا) پر آرونو باندې ولاړ دی.

همدارنګه د اپیکوریانیزم سیاسي ګروهي (عقاید) په لاندې ډول دي:

۱) د اپیکوریانیزم مکتب ټولنه او ټولنیز ژوند د ځانې ګټو پربنسټ باندې پېژني او وایې که چیرې مورږ د یوې ټولنې غړي سو نو پدې کې مورږ خپله ځانې ګټه زیاتولای سو. ټولنه او دولت مورږ د دښمن د خطر

(1) - Epicurianism

څخه ساتي، او کـه داسي ورځ راغلـه، چي ټولني او دولـت دا دنـدي نسوي پلي کولای نو غوره داده، چي غړیتوب یې پریږدو.

۲) دي مکتب عـدالت، قـانون او ټولنیز حقـوق د ذهني پرمختـګ پـر بنسټ پیژندلي دي او د هغوی لپاره بهرنی شتون نه مني. همدارنګه ښه او بد اصطلاحات د ټرون د آرونو پر بنسټ پیژني، یاني (ښه) هغـه دی، چي خلک د هغه پر ښه والي باندي یوالی ولري او ټول وګړي یې د (ښه) په نوم وپیژني او ددي پر وړاندي بیـا د (بد) پـه نامـه ټول هغـه څه دي، چي ټولو وګړو یې پـر بدوالي باندي یـوالی کړی وي او د (بد) پـه نامـه یې وپیژني.

۳) قانون د هغو آرونو ټولګه بولي، چي د یـوې ټولني غړو پـه یـوالې سره منلی وي او د هغه په چو کاټ کي خپل ژوند تـه دوام ورکوي. کـه چیري خلک پدي وپوهیږي، چي دا آرونـه نور د خلکو او ټولني لپـاره ګټور ندي نو کولای سي، چي هغه مـات او لغـوه یې اعـلان کړي، پـدي شرط، چي د قانون د ماتولو د سزا څخه ځانونه خوندي و ساتي.

۴) تقوي د خوښۍ او سوکالۍ په ساتلو کي ده (نـه پـه علم کي داسي لکه ارسطو او افلاطون، چي ویلي دي).

۵) برابـري، سـوکالي، منځنـۍ تګلاره او ورورولـې د ژونـد تـر ټولـو غوره لاره ده او د شهرت، زیاتوب او افراط څخه باید پـه هرڅه کي ډډه وکړو.

۶) ورورولـې او د نیشـنلیزم پـر وړاندي تګلاره: د بشـر ټول وګړي یـو دبـل سـره وړونـه دي او هـیڅ ولـس پـر بـل ولـس بانـدي غـوراوی نلري (اپیکور د ښځو او غلامانو د حقوقو پلوي کوي او د عمومي روزنـي او د انسان دوستۍ د خوځښت غوښتونکی دی).

۷) لیریوالی او ګوښه توب: اپیکور د ګوښه توب تګلاره د انسان لپاره غوره بولي او په دي باور دی، چي په ټولنیز ژون کي ګډون د انسان د سوکالی لامل نه ګرځي، واکمن او پوه سړی باید د عمومي او دولتي بوختیاوو او د مسؤلیت منلو څخه ډډه وکړي.

۸) فردیت: دی وایي چي د ژوند تر ټولو غوره لاره د فردیت تابع کیدل او د وګړو پر یوازیتوب باندي باور، ځاني ګټو ته غوراوی او نورو وګړو ته هیله نه درلودل دي. هر وګړی باید خپل ځان یوه وسیله وګرځوي او د خپل ژوند بسنه وکړي، نه داچي د ټولني پواسطه د خپل ژوند لاره غوره کړي.

د اپیکوریانیزم مکتب د رونړ آندو ځان غوښتنه هم نومول کیږي، چي پدي سیاسي مکتب کي رونړ آندان ځان غوښتنه او ځاني ګټي پلټي.

د اپیکور مادي او انسان دوستي فلسفه پدي وروستیو پیړیو کي د ګرګو-رومن (د لرغوني یونان او روم ترکیب ته ویل کیږي) د ټولني د پرمختګ، د ښځو او غلامانو د موقعیت په لوړولو او انسان دوستي او عمومي روزني په غورځنګ کي اغیزناکه تمام سول.

د اپیکور څخه وروسته دده ځای ناستی لوکرسیوس (۵۵-۹۲ د زیږدیز څخه مخکي)، چي د روم نامتو شاعر او فیلسوف و، وټاکل سو. دده څخه شپږ ټوکه د شعرونو، فزیک، اروا پوهني او اخلاقو کتابونه پاته سول، چي د اپیکور د مکتب تر اغیز لاندي یې لیکلي وه[1].

[1]- دکتر بهال الدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۵-۷

اتوریتاریانیزم[1]

د اتوریتاریانیزم سیاسي مکتب د انډویډوالیزم (وګړپالنې) پر وړاندې منځته راغلی دی، یانې د حکومت هغه فلسفي او سیستم ته ویل کیږي، چې وګړیزې (فردي) خپلواکۍ په عملي او تیوریکي بڼه په بشپړ ډول د حکومت تر واک لاندې بولي. ددې ډول حکومت واک تل د یوې کوچنۍ ډلې په لاس کې وي، چې هغه ډله ځانونه د نومورې حکومت مشران بولي.

دا ډول حکومت د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې په بیلابیلو بڼو ښکاره سوی دی، چې دیکتاتوري یې یوه افراطي بڼه ده.

اتوریتاریانیزم د حکومت داسې بڼه غواړي، چې د قانون پر بنسټ نه وي جوړ سوی او خلکو ته مسؤلیت و نلري، بلکې ددې ډول حکومت واک باید یوازې د یوې کوچنۍ ډلې یا یوه تن په لاس کې وي. ددې حکومت مشر د قانون پر وړاندې کوم مسؤلیت نلري او نه هم د خلکو لخوا له واکه لیرې کیدای سي. په اتوریتاریانیزم رژیم کې ګوندونه او د هغوی ترمنځ سیالې شتون نلري، هیڅ ډله نسي کولای، چې د واک د

[1] Authoritarianism

ترلاسه کولو په موخه سیاسي هڅي وکړي او یا هم د واکمن لپاره د ټاکنو غوښتنه وکړي.

د اتوریتاریانیزم د پیاوړتیا شالید:

۱. ددي فلسفي بنسټ اینبودونکي د لرغوني یونان فیلسوفان لکه فیثاغورث، ډموکریتوس، سقراط، افلاطون او ارسطو دي. ارسطو داسي استدلال کاوه، چې کُل پر جز باندي لوی دی (جز د کُل تابع دی)؛ نوځکه دولت پر وګړي لوی دی او وګړی د دولت تابع دی.

۲. ستایکیان (رواقیان) بیا ملي دولت ردوي او د نړیوال دولت لپاره یې بشپړ واک غوښتئ.

۳. د منځنیو پیړیو فیلسوفانو (د ۴ پیړۍ څخه پیل بیا تر رنسانس یانې ۱۳ او ۱۴ز پیړۍ پورې) په ځانګړي ډول د سکالستیک مکتب پیروان ددي تلنلاري ملاتړي وه.

۴. ژان بودن، چې په ختمه فرانسوی و په (۱۶ز) پیړۍ کې یې ددي فرضي (د سلطنت او دولت د واک او واکمنۍ د بشپړ حق) پر بنسټ نوموړي فلسفه و سپړل او پیاوړي یې کړل. همدارنګه ماکیاولي هم د بشپړ واک ملاتړی و.

۵. توماس هابس په (۱۷ز) پیړۍ کې د واکمن د اتوریتي (واک) ملاتړی سو، په (۱۸ز) پیړۍ کې چې په وګړپالنې باندي پیژندل سوي ده اتوریتاریانیزم په زیاته کچه ملاتړي نه درلودل.

۶. په (۱۹ز) پیړۍ کې هګل، مارکس، انګلس، لاسال او نیچه د دولت د بشپړ واک ملاتړي سول.

۷. په (۲۰ز) پیړۍ کي لینن او سټالین (دکمونیزم په موخه کي)، هیټلر او موسولیني (د فاشیزم په موخه کي) د بشپړ واک ملاتړي وه او دداسي واک مشرتوب یې غوښئ.

ارااستیانیزم[1]

ددي سیاسي مکتب لومړنی بنسټ ایښودونکی (مارسل دوپادو) ایټالوي تئولوژیست دی، چې په (۱۳ز) کې په مارسیلو باندي پیژندل سوی و. ددي لومړني موخه داوه، چې روحاني ځواک د حکومتي سیاسي کړنو تر کنټرول او څارنې لاندي په مستقیم او یا غیري مستقیم ډول تعریف او محدود کړي.

په (۱۸ز) پیړۍ کې په بریتانیا کې د کینې لاسو مذهبي ډلو په ځانګړي ډول د (پرسبیتاریانیزم) پروړاندي د خلکو په افکارو کې غبرګونونه را وپاریدل، چې وروسته یې د ارستیانیزم په مکتب باندي شهرت و موندی، ددي آندونو موخه داوه، چې کلیسا باید ددولت تر واک لاندي راسي او کلیسا باید ددولت د واکمنۍ په چوکاټ کې هڅي وکړي. ددې مکتب پیژندل سوی استازی انګریزی (جان سلډون) دی.

ددي سیاسي مکتب او فلسفي لنډیز پدې ډول دی:

ـ مشروطیت او ټول قانوني ترتیبات یوازي د عمومي نظم او تیکاو د ساتلو په موخه دي او اسماني او الهي سرچینه نلري.

ـ د پاچا واک هغه دی، چې قانون ښودلی وي.

(1) - Erastanism

ـ حقوق او قانون هغه دی، چې محکمه د هغه د پلي کولو توان ولري.
ـ د کلیسا ګانو جوړول او د روحانیونو امتیازات هغه دي، چې په عُرف (دودونو) کې شتون ولري.
جان سلډون دولت او کلیسا برابر د خپلو خبرو د موخو ښکار ګرځول او ویل یې سلطنت، کلیسا او دیته ورته نور الهي حقوق یوازي د عامه ولس د تیر ایستني بنسټونه ګرځیدلي دي او موخه یې د عوامو چپاول او دهغو څخه د پیسو او واک تر لاسه کول دي.
د ارستانیزم مکتب د لاندي برخو څخه جوړ سوی دی:
الف- اوټیلیټه (پولیټي): چې د ګټې کولو فلسفه ده.
ب- سکولاریزم: د نړۍ او دنړۍ ښکاره چارو ته پاملرنه ده.
ج- راسیونالیزم: د عقل د غوراوي فلسفه ده.

ارسطوتلیانیزم[1] (ارسطویي)

د ارسطویي څخه موخه هغه فلسفه ده، چي د لرغوني یونان نامتو فیلسوف ارسطو ته منسوبیږي. نوموړي د زیږدیز کال څخه څلور پیړۍ مخکي ژوند کاوه، دده فلسفه د لرغوني یونان د نامتو او پیژندل سوو مکتبونو له ډلي څخه ده، دده سیاسي عقاید او آندونه پر لاندي آرونو باندي ولاړ دي:

۱. د انسان او ټولني اړیکې:

ارسطو انسان یو ټولنیز حیوان ګڼي او وایي، چي انسان خپل ریښتنولي په خپله ټولنه کي او پخپل ډول (نوع) کي مومي. لکه څرنګه چي کُل پر جز باندي لوی دی نو دغسي ټولنه او دولت هم پر فرد باندي لوړوالی لري، سربیره پردي هر وګړی په ټولنه کي منځته راځي، پداسي حال کي چي نوموړي ټولنه دده د پیدایښت څخه مخکي شتون لري؛ نوځکه فرد د ټولني څخه نسي خپلواکه کیدای.

۲. دولت:

دولت تر ټولو لوی بشري سازمان دی، چي موخه یې د ښه ژوند برابرول دي. که چیري دولت د وګړو لپاره سوکاله ژوند رامنځته نه کړي نو هغه دولت مردود (نامشروع) دی. ؛

[1] - Aristotelianism

۳. وګړي:

د ارسطو په آند د یوه هېواد وګړي نسي کولای، چې د حکومت په چارو کي ورګډ سي.

۴. مساوات:

وګړي په مساوي ډول سره ندي پیدا سوي او ددوی په منځ کي غیري مساوات یو طبیعي امر دی.

۵. اساسي قانون:

اساسي قانون باید د طبیعت او د ټولنې د غړو د اړتیاوو سره سم جوړسي او د وګړو طبیعي غیري مساوات باید په نظر کي ونیول سي. اساسي قانون باید د وګړو حقوق په هغه ځای کي چې سره مساوي وي، مساوي و پیژني او په کوم ځای کي، چې سره مساوي نه وي غیري مساوي و پیژني. دده په آند غیري مساوات عبارت دی د ځاني وړتیا، استعداد، لیاقت او نژاد څخه او یا هم د زیږدنې له اړخه د نسب او کورنۍ څخه.

۶. خپلواکي:

غلامان خپلواک ندي پیدا سوي؛ نو ځکه غلامي ددوی طبیعي ځانګړنه ده، یانې غلامي پر حق ده او د طبیعت سره جوړه ده. د غلامانو څخه بغیر هر وګړی د یوه هېواد اوسیدونکی دی او دیوې ټولنې غړی پیدا سوی دی. ددې په آند د یوې ټولنې غړی د نړۍ د نورو وګړو سره اړیکې نسي نیولی؛ ځکه چې هر وګړي ته د نړۍ نور خلک د بهرنیانو

په بڼه دده د هېواد او ټولنې څخه بهر دي. ارسطو دا هم زیاتوي، چې بهرنیان د غلامانو په شان دي او تر یونانیانو پاته خلک دي.

۷. د حکومتونو ډولونه:

ارسطو د دري ډوله بڼه حکومتونو یادونه کوي:

الف- سلطنتي (مونارشي) حکومت: که چیرې دا حکومت فاسد او د خپلې لارې څخه کوږ سو نو په تیراني (دیوه تن ظالم حکومت) باندې بدلیږي.

ب- اریستوکراسي (اشرافي) حکومت: که دا حکومت فاسد او د لارې واوړي نو په الیګارشي (د شتمنو) په حکومت باندې بدلیږي.

ج- پولیټي (د منځنۍ پوړ) حکومت: که دا حکومت فاسد سي نو د ډیموکراسۍ (دعامو او بیوزلو خلکو) په حکومت باندې بدلیږي.

پدې ډول سره ارسطو ډیموکراسي د پولیټي یوه فاسده بڼه بولي، خو مونارشي، اریستوکراسي او پولیټي د حکومتونو څخه د ترکیب سوي حکومت ملاتړ کوي.

د ارسطو فلسفي وروسته د تاریخ په اوږدو کې کږلیچونه پیدا کړل، چې د هغه له ډلې څخه د طبیعي ارسطوئیانو فلسفه ده، دوی د عقل او الهام ترمنځ تو پیر وکړ او دادوا ړه یې په خپل منځ کې سره ببل کړه.

(مارسل دوپادو) په (۱۳ز) پیړۍ کې تر نورو دا مکتب غوره ځیرلې دی، چې ددې مسلک پلویانو ته له لارې اوښتونکي (اوروئیست) وایې او مسلک ته یې (اوروئیزم) وایې.

اریستوکراسي[1]

داریستوکراسۍ اصطلاح دیوناني ژبې د(اریستوس[2]) څخه اخیستل سویده چې د غوره مانا ورکوي. د لرغوني یونان زیاتو پوهانو او فیلسوفانو اریستوکراسي د غوره ښارونو حکومت ګڼلی دی. ارسطو لیکلي (هغه حکومت چې د یوې کوچنۍ ډلې په لاس کې وي او د ټول اولس ملاتړ ورسره وي، د اریستوکراسۍ په نامه یادیږي، کیدای سي چې دا کوچنۍ ډله د ټولنې د غوره خلکو څخه وي او یا هم دا ډله د ټولنې لپاره غوره شیان او ګټې په لاس راوړي). د (ګارنر) د تعریف پر بنسټ (اریستوکراسي د حکومت هغه بڼه ده، چې په هغه کې حکومت د څو نفرو په لاس کې وي). په دقیق ډول ویلای سو چې اریستوکراسي هغه حکومت دی، چې په هغه کې د ښاریوه کوچنۍ ډله د هېواد د سیاست مشرتوب کوي. د (یلینک) په آند اریستوکراسي هغه حکومت دی، چې په هغه کې د ځانګړي پوړ خلک واکمن وي. شوني ده چې اریستوکراسي د روحانیونو، اشرافو، نظامیانو، مځکه والو، کسبګرو او یا د دوی د ترکیب څخه منځته راغلي وي.

1 -Aristocracy.
2 - Aristos

اریستوکراسي ډیري لرغوني ریښي لري او د میلاد څخه مخکي د څلورمي پیړۍ څخه بیا تر دوهمي پیړۍ پورې واکمنه وه. حتا تر نن ورځي پورې د انګلستان د مشرانو په جرګي کي اریستوکراټیک عناصر ترسترګو کیږي. ارسطو، اریستوکراسي د حکومت طبیعي او غوره بڼه ګڼلي او اولیګارشي یې د اریستوکراسۍ فاسده او ناوړه بڼه ګڼلې ده. یانې اریستوکراسي د څونفرو غوره او طبیعي حکومت ته ویل کیږي او اولیګارشي بیا د څو نفرو فاسد او ناوړه حکومت ته ویل کیږي. روسو، بیا اریستوکراسي د درو لارو څخه شوني بولي، یانې اریستوکراسي کیدای سي چي، طبیعي، ټاکنیزه او یا موروثي وي. دده په آند طبیعي اریستوکراسي د هغو خلکو حکومت دی، چي د طبیعي ځواک پربنسټ د مشرتوب ترټولوغوره کسان وي، یانې په ټولنه کي یوشمېر خلک په طبیعي ډول تر نورو د مشرتوب او لارښونې غوره وړتیا لري، چي د همدي خلکو حکومت ته طبیعي اریستوکراسي ویل کیږي. ټاکنیزه اریستوکراسي بیا د یوي کوچنۍ ډلي حکومت دی، چي د خلکو له لوري ټاکل کیږي. او موروثي اریستوکراسي بیا هغه حکومت دی چي واک ورته په ارثي ډول پاته سوی وي.

همدارنګه زیاتو نورو پوهانو هم د اریستوکراسۍ لپاره تعریفونه وړاندي کړیدي، خو د ټولو ګډ ټکی دادی، چي اریستوکراسي د یوي ډلي حکومت دی. نن ورځ اریستوکراسي د هغي اولیګارشی نوم دی، چي واک د شتمنو په لاس کي وي او دوی یوازي د خپلو ګټو ساتلو لپاره کارکوي.

د اریستوکراسۍ ډولونه:

په ډیرو پخوا زمانو کې د لاندې ښیګڼو پر بنسټ د اریستوکراسۍ څخه ګټه اخیستل کیده:

۱. د حکومت طبیعي بڼه ده:

د پخوا وختونو څخه داسې ویل کیږي چې اریستوکراسي د حکومت طبیعي بڼه ده. که چیرې په طبیعي توګه ډیموکراسۍ ته وکتل سي نو په ډیموکراسۍ کې هم یوه ډله پر ټولنې باندې واکمني کوي، یانې په ډیموکراسۍ کې یوګوند واک په لاس کې اخلي او پر اولس باندې واکمني کوي، چې تر زیاته بریده اریستوکراسۍ ته ورته والی لري. نن ورځ د انګلستان په مشرانو جرګې (د لردانو مجلس) کې د اریستوکراسۍ بیلګې تر سترګو کیږي.

۲. منځلارتوب:

احتیاط او منځلارتوب د اریستورکراسۍ د ښیګڼو څخه ده. د (مونتسکیو) په خبره د منځلارتوب ځانګړنه د اریستوکراسۍ روح دی. اریستوکراسي چټک اوښتون او پرمختګ نه غواړي او نوې ابتکارات نه خوښوي. همدارنګه اریستوکراسي د احساساتو او ابتکاراتو سره سخته مخالفه ده او د دې پرځای محافظه کارانه دریځ لري، چې په همدې خاطر د ډیموکراسۍ مخه هم نیسي.

۳. د حکومت باثباته بڼه ده:

په اریستوکراسۍ کې د محافظه کارانه او منځلارتوب دریځ، د حکومت د ثبات او ټینګښت یوازنی لامل دی. (مونتسکیو) منځلارتوب د اریستوکراسۍ هغه بنسټیزه ښیګڼه بولي، چې

اریستوکراسۍ ته ثبات او ټینګښت ورکوي. اریستوکراسي د پاچاهۍ او استبدادي حکومتونو په څیر نیمګړتیاوي نلري او د ډیموکراسۍ په څیر عام خلک د واکمنۍ د ټینګو ځنځیرونو څخه خلاص دي.

۴. د پخوانیو تجربو ساتل:

لکه مخکي چي مو وویل اریستوکراسي محافظه کاره او منځلاره ده، یانې د پخوانیو خلکو لارو او تلنلارو ته په اسانۍ سره بدلون نه ورکوي. نو ځکه اریستوکراسي د پخوانیو تجربو ساتونکي ده.

۵. کیفیاتو ته پاملرنه کوي:

اریستوکراسي د ډیموکراسۍ په خلاف، چي کمیت ته ارزښت ورکوي، کیفیت ته ارزښت ورکوي. اریستوکراسي د خلکو شخصیت او د کار کیفیت ته ارزښت ورکوي. پر همدي بنسټ په اریستوکراسۍ کي یوازي هوښیارو او پوه خلکو ته د واکمنتوب شرایط برابریږي.

د اریستوکراسۍ زیانونه:

اریستوکراسي د خپلي واکمنۍ په وخت کي په عملي ډګر کي دا وښودل چي د حکومت کولو لپاره یو ښه رژیم ندی، نو ځکه د خلکو په منځ کي بي ارزښته سول او خلکو پریښودل. د لاندي نیمګړتیاو په یادولو سره ویلای سو چي اریستوکراسي د حکومت کولو یو ښه رژیم ندی:

۱. د واک انحصار:

په اریستوکراسۍ کې د واک انحصار منځته راځي او واکمن پوړ یوازې خپلې ډلې ته ارزښت ورکوي، یانې واکمن پوړ هغه خلکو ته ارزښت ورکوي چې د دوی د ګټو ساتونکی وي او د دوی پر لار روان وي. بلکې نورو خلکوته ارزښت نه ورکوي. اریستوکراټان د ټولنې عامه ګټې په نظر کې نه نیسي، د عامو خلکو د ښېګڼو او پر مختګ لپاره پالیسۍ نلري او یوازې د خپلو ګټو ساتونکې دي. پر همدې بنسټ خپل ارزښت د لاسه ورکوي او په پای کې په اولیګارشۍ باندې بدلیږي.

۲. ټولنه له خوځښته غورځوي او شاته یې پریږدي:

اریستوکراسي پرمنځلارتوب او محافظه کارو آندونو باندې باور لري، دا ډول آندونه د دې لامل ګرځي چې د ټولنې پرمختیایي خوځښت له خنډ سره مخ کړي او په ټولنه کې د پرمختګ روحیه کمزوري کړي. د اریستوکراسۍ دا درېځ ټولنه شاته پاتې کوي او نسې کولای، چې د وخت د غوښتنو او پرمختګ سره همرغې سي.

۳. د واکمنو خلکو د ټاکنې ستونزه:

اریستوکراسي په لغوي لحاظ د غوره خلکو حکومت ته ویل کیږي او که موږ هم دا ومنو چې په اریستوکراسۍ کې غوره خلک واکمني کوي، نو ستونزه دلته پیدا کیږي چې غوره خلک څوک دي او څنګه ټاکل کیږي. آیا غوره خلک هغه دي چې په لویو کورنیو کې زیږېدلي وي یا هم ښه نسب او خاندان ولري، یا هغه خلک دي چې زیاتي شتمنۍ

او مځکي لري. شوني ده چي يو څوک د ښه خاندان او نسب لرونکی وي، خو د مشرتوب وړتيا نلري، يا هم يو څوک ښه شتمني لري خو بيا هم نسي کولای، چي د ټولنې مشرتوب وکړي. نو پدې ځای کي د غوره کسانو ټاکنه ستونزمنه ده، له همدې امله اريستوکراسي د يوې ناوړې ډلې په لاس کي لويږي او ډير ژر په اوليګارشۍ باندې بدليږي.

۴. په خلکو کي د سياسي پوهاوي کمښت:

اريستوکراسي د خلکو لپاره سياسي زده کړه نه خوښوي او دوی هيڅ داسي پلان نلري، چي د هغه پربنسټ خلک وکولای سي، چي سياسي پوهه ترلاسه کړي. دوی د ډيموکراسۍ په شان ټاکنې نلري، چي د ټاکنيزو سيالیو په ترڅ کي د خلکو سياسي پوهه زياته سي او نه هم ګوندي سيستم لري، چي هرګوند خپلو غړو د زياتوالي لپاره سياسي پلانونه لري او د خلکو په منځ کي يې خپروي. په اريستوکراسۍ کي يوازي هغه وخت د خلکو لپاره سياسي پوهه اړينه ګڼل کيږي کله چي په سياسي ډګر کي داخليږي.

۵. د موروثي کيدو نيمګړتيا:

په ارثي اريستوکراسۍ کي واک په ارثي ډول د واکمن پورې زامنوته ليږدول کيږي، چي دا پخپله يوه لويه نيمګړتيا ده، د (ګارنر) په خبره استعداد او سياسي وړتيا هغه ځانګړني ندي، چي په ارثي ډول د پلار څخه زوی ته ليږدول کيږي.

۶. ځان ښودنه او د افکارو بندیز:

په اریستوکراسۍ کي واکمن پوړ تل ځان ښودنه کوي، ځان تر نورو خلکو لوړ ګڼي او تل د ځان ستاینه خوښوي. دوی هغو خلکو ته زیات ارزښت ورکوي چې په هر ځای کي د دوی ستاینه وکړي او پر حقیقت باندي سترګي پټي کړي، همدارنګه دوی د اولس د حقیقي افکارو مخه نیسي او یوازي د خپلو ګټو د ساتلو اړوند افکارو ته درناوی کوي[1].

[1] - فرهاد داوري، سیاست پوهنه، مخ ۳۵۳-۳۵۲.

اسلامي حکومت[1]

داچې الله تعالي دټولو کائناتو خالق ، مالک ، تکويني او تشريعي حاکم دی؛ نو دانسانانو دسوکالۍ اوبهبود لپاره يې هر اړخيز شامل او کامل نظام رالېږلی دی، تر څو دانسانانو دجسماني، روحاني او ټولنيزو ښېګڼو انتظام وکړي. څرنګه چې داسلام مبارک دين پر اسلامي عقيده څرخيږي او اسلامي عقيده اسلامي دولت ګڼل کيږي؛ نو اسلام داسي يو بشپړ نظام دی چې دژوندانه ټولو برخو ته شاملېږي. اسلام هم دولت دی هم وطن، هم حکومت دی هم ملت، اخلاق، قوت او رحمت، اسلام عدالت، ثقافت، کلتور، قانون، علم، ربښتيني عقيده او ښه عبادت دی. اسلامي حکومت د ګرده بشريت لپاره د الله تعالي د لورې ټاکل سوی دی، ګرده قوانين او لارښوونې يې الله تعالي نازل کړيدې[2].

اسلام يوائی رهباني او تعبودي دين نه؛ بلکي دټول ژوند يو مکمل نظام دی. په اسلامي حکومت کي لوړ اقتدار دالله عزوجل سره دی او دقانون سرچينه يې قرانکريم او نبوی سنت دي. په اسلامي حکومت

[1] - Islamic Government.

[2]- زاهدي احمدزی، د اسلامي حکومت بنسټونه، ۱۳۸۷ل، مخ ۵.

کي میراثي او استبدادي ظالمانه نظام هیڅ ځای نه لري؛ بلکې اسلامي حکومت یو شورایي حکومت دی. اسلامي حکومت ددې لپاره جوړ ېږي چې پرمځکه د الله تعالي عدل او انصاف ټینګ او د ظلم او زور مخه ونیسي. له همدي کبله اسلامي حکومت هدایتګر حکومت دی نه غارتګر ، د اسلام رسالت هدایت دي نه دمالیاتو جمع کول، اسلامي حکومت دبېوزلو او محرومو وګړو دملاتړ او ساتنې حکومت دی، داسي نه دی چې دشتمنو په چوپړ کي بهوي؛ بلکې د دیکتاتورانو ، جابرانو او سرکښانو داقتدار ګدی رانسکوروي. مسلمان ولسمشر او ټول دولتي چارواکي دخدای او ولس په وړاندې مسؤل او مکلف دي، چې دځمکي پرمخ دخدای(ج) اسماني قانون نافذ کړي. دوی به تر هغه وخته داطاعت وړ وي ،چې د الهي احکامو اوقوانینو ته یې غاړه ایښودله او که کله هم د الهي اوامرو او احکامو په سرغړونه لاس پورې کړي، بیا یې په مسلمانانو اطاعت نسته او ولس حق لري چې د دولتي چارواکو سره محاسبه وکړي. اسلامي حکومت دنا مسلمانولږکیو دحقوقو ساتونکي دمذهبي ازادیو دتامین او داخلاقي ارزښتونو غوښتونکی دی. په خپله مځکه او بیرون د دولت او دښمن دواړو سره په جګړه او سوله کي اخلاقي معیارونه په نظرکې نیسي.

په پای کي ویلای سو ، چې اسلامي حکومت دالله تعالی رحمت دی ، اسلامي حکومت دمسلمانانو دساتني یو اځنې ذریعه ده، همدارنګه قرانکریم دمسلمانانو څخه غوښتنه کوي تر څو په فکري ، اخلاقي، تهذیبي، تمدني او سیاسي لحاظ سره دحق دین دبرلاسي لپاره قرباني ورکړي. نو ددې لپاره چې د اسلامي حکومت په اړوند بشپړ معلومات

وړاندي کړو، لاندي سکالوګانو ته نغوته کوو:

د اسلامي نظام په اړه د پوهانو اندونه:

د اسلامي نظام په اړوند پوهانو بېلابېل آندونه وړاندي کړي، چې دهغې ډلي څخه پر ځينو يې رڼا اچوو:

الف- لويديځ پوهان:

ځيني پوهان وايي چې اسلامي نظام دمشروطه پاچاهۍ يوه ځانګړې بڼه ده او ورته والۍ يې دادی، چې خليفه هم دټول عمر لپاره ټاکل کيږي او کوم ځانګړی اوټاکلی وخت نلري او په مشروطه پاچاهۍ کي هم پاچا دټول عمر لپاره ټاکل کيږي. همدارنګه د ورته والۍ بل اړخ يې دادی، چې په مشروطه شاهي رژيم کي پارلمان موجود وي او په اسلامي نظام کي هم شورا موجوده وي نو په همدې اساس دغه دواړه نظامونه سره ورته والی لري.

ځيني لويديځ پوهان وايي، چې اسلام دارستوکراسۍ يو ډول دی اويا اسلام همداسي يونظام غواړي چې هلته قدرت داشرافو يا ځيني مذهبي مشرانو سره وي لکه چې په ارستوکراسۍ کي قدرت داشرافو او روحانيونو سره وي. ځيني نور پوهان وايي چې اسلامي حکومت يو ډول جمهوري حکومت دی؛ دا ځکه چې په جمهوري نظام کي جمهور رئيس دخلکو لخوا دټاکنو په ترڅ کي ټاکل کيږي او په اسلامي نظام کي خليفه د مسلمانانو بيعت ته اړتيا لري او بل داچې په دواړو نظامونو کي شورا ځانګړی ارزښت لري او شتون يې اړين دی.

ځيني نور پوهان بيا وايي، چې اسلامي نظام کوم ځانګړې بڼه نلري او نه هم دحکومت د جوړښت لپاره کوم ځانګړې اصول لري؛ بلکي هر ډول حکومت چې پکښې حاکم سي همغه ډول حکومت د اسلامي

حکومت ډول دی. البته پورته آندونو ته که په دقیق ډول ځیر سو، ټول غیري ریښتني آندونه دي او واقیعت داسي نه دی؛ بلکي اسلام ځانته ځانګړی سیاسي نظام لري، چې پر ځواکمنو اصولو او ټینګو قوانینو ولاړ دی، چې پدې اړه دلودیځ پوهانو د ډلي څخه "ډاکتر شاخت" داسي وایي ((اسلام یو نظام دی چې قانوني او سیاسي احکامو ته شامل دی په لنډ ډول ویلي سو چې اسلام دیو کامل هر اړخیز نظام نوم دی چې دین او حکومت دواړو ته شاملېږي)). استاد "مګدونالد" وایي ((دلته په مدینه کي د اسلامي حکومت دبنسټ ډبره کښیښودل سوه او د اسلامي قانون اصول او اساسات وټاکل سوه))، استاد "استروثمن" هم پدې اړه خپل نظر داسي څرګند وي، چې اسلام یو سیاسي او ديني حقیقت دی دا ځکه چې د اسلام بنسټ ایښودونکي محمد صلی الله علیه وسلم حکیم سیاسي لارښود او پیغمبر دی.

دوهم جز- اسلامي پوهان:

د اسلامي حکومت دټینګښت په اړوند شیخ الاسلام ابن تیمیه رح ویلي دي ((اسلامي حکومت او زعامت د دین یوه لویه فریضه ده او جوړښت یې واجب دی حقیقت دادی چې له هغه نه پرته دین نسي قایمیدی)). علامه ابولشکور سالمي داسي ویلي دي((خلافت او مارت دشریعت په اساس ثابت دی او جوړښت یې په خلکو واجب دی تر څو دخپل ځان لپاره یو شخص دحکمران په حیث وګماري چې دلیل یي قران، سنت او اجماع ده)).

علامه علاو الدین الحصکفي رح فرمایي ((دعادل حکمران ټاکل ددین مهمه فریضه ده همداعلت دی چې صحابو کرامو رض دامیر ټاکل د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دتدفین څخه تر مخه تر سره کړل)).

ابوالحسن الماوردي د اسلامي حکومت په اړه داسي وايي ((اسلامي حکومت يو ډول قيادت دی چې د دين په حفاظت او د دنيا په سياست بنا دی)).

علامه شاه ولي الله محدث دهلوي ليکي ((تر قيامته پورې په مسلمانانو داکفايي فرض دی چې داسي يو خليفه وټاکي چې په هغه کی د خلافت شرايط موجود وي)).

نو د پورته آندونو څخه داسي جوتيږي، چې د اسلامي خلافت جوړښت او ټينګښت يو لازمي امر دی او د مسلمانانو دابرو، حيثيت او وقار د ساتلو لپاره يو اځني وسيله ګڼل کيږي. دا چې خلافت ځانته ځنې اصول قواعد او ځانګړې بڼې او لارې لرې نو په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

اسلامي خلافت:

ديني سياست پوه اوستر مفکر سيد ابوالاعلی مودودي فرمايي چې ((اسلامي خلافت ديني حکومت دی او يو ممتاز او ځانګړي نظام دی. او يا هم د دين او دنيا وي چارو سمبالول د شريعت په چوکاټ کې عبارت د خلافت څخه دی)) نو د موضوع د ښه روښانتيا لپاره دلاندې جزياتو په ضمن کې خلافت تر بحث لاندې نيسو.

لومړی جز: دخلافت لغوی او اصطلاحي پيژندنه:

د خلافت د کلمې مانا وروستی يا بيا راتلونکي نسل دی. په قرانکريم کې خلف په همدې مانا په (۲۲) ځايونو کې راغلي دی لکه:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ. يانې الله ﷻ پوهېږي په هغه څه چې د دوی

څخه مخکي وه او هغه څه چې د دوي څخه وروسته راځي[1].

څرنګه چې نائب دوخت او رتبې په لحاظ د منوب عنه یانې دچا چې نائب وي له هغه نه وروسته وي نو په همدې اساس د خلافت مانا هم نیابت دی او همدارنګه نیابتي حکومت ته هم خلافت ویل کیږي.

اسلامي سیاست پوهانو د خلافت په اړه فني تعریفات کړي دي چې څو نمونې یې په لنډ ډول یادوو:

امام ابولحسن الماوردي (رح) فرمایي ((اسلامي حکومت د دې لپاره جوړیږي، چې د اسلام د سپیڅلي دین د ساتنې او د دنیا د نظم او نسق په چلولو کې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نیابت وکړي. ابن عابدین شامي حنفي (رح) وایي ((هغه عمومي ریاست چې په دیني او دنیا وي چارو کې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په نیابت کار کوي عبارت د خلافت څخه دی)). شاه ولي الله دهلوي محدث فرمایي ((خلافت عبارت له هغه عمومي ریاست څخه دی چې عملاً د دین د اقامي په لور متوجه وي)[2].

د پورته تعریفاتو لنډیز دا دی، چې خلافت هغه عمومي ریاست دی چې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په نیابت کې د دین کار کوي همدارنګه د دیني او دنیاوي چارو سمبالول د شریعت په چوکاټ کې عبارت د خلافت څخه دی.

1- مولانا ګوهر الرحمن، ژباړن: قریب الرحمن، اسلامي سیاست، پیغام نشراتي مرکز، ۱۳۸۳ هـ ش کال. مخ ۹۰.

2- د مولانا ګوهر الرحمن همدا اثر، مخ ۹۳.

دوهم جز- د خلافت حکم: داچې خلافت دمسلمانانو لپاره څه حکم لري ټول پوهان لکه اهل سنت او اهل تشیع پدې متفق دي چې دمسلمانانو لپاره داسلامي خلافت جوړول دفرض حکم لري، چې دفرضیت حکم یې په لاندې مبارک ایات ثابت دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

ژباړه: ای مومنانو دالله او دهغه درسول او دهغه دحاکمانو طاعت وکړي، چې له تاسو څخه دامر او واک خاوندان دي بیا که ستاسي ترمنځ په کومه چاره کي شخړه پیښه سي نو هغه دالله او رسول لوري ته محول کړي که تاسي په ربنتیا سره په الله او دقیامت په ورځ ایمان لري همداکار یوه سمه طریقه ده اودعاقبت په اعتبار هم غوره ده[1].

امام ابن جریر د صحابه کرامو (رض) اوتابعینو څخه د(اولي الامر) دتفسیر په اړه دوه بیانونه رانقل کړي دي. لومړی داچې دمسلمانانو حکمرانان اوامیران ترینه مقصد دی او دهغوي داطاعت کولو حکم سوي دی، او دوهم داچې اولی الامر فقهاء او دیني مشران دي او په اخر کي وایي غوره وینا دهغه خلکو ده چې وایي ددې څخه مقصد امرا او حکام دي[2].

نو په پایله کي ویلای سو، چې دخلافت جوړول فرض دی اومسلمانانوته اړینه ده، چې دخپلوچارو داجرا لپاره داسي امیر وټاکي چې دخلافت او مشرتوب بشپړي ځانګړنې ولري.

1- د مولانا ګوهر الرحمن همدا اثر، مخ ۱۰۱.

2- د مولانا ګوهر الرحمن همدا اثر، مخ ۱۰۲.

دریم جز: دخلافت په اړه د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ویناوې:

حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د خلافت په اړه مخکی له مخکی وینا کړي ده، چې خلافت اسلامي حکومت دی او جوړول یې پر مسلمانانو لازمي دي. اسلامي حکومت ته په فقه او احادیثو کي بیلابیل نومونه ذکر سوي دي خو دټولو مفهوم یو دی چې خلافت ورته ویل کیږي او همدا یې نامتو نوم هم دی. پدې اړه د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه زیات احادیث رانقل سوي دي چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

خلافت د خدای ج رحمت دی: د خذیفه رضي الله عنه څخه روایت دی چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي((چې ستاسي ترمنځ به نبوت تر هغه پورې روان وي تر څوچې خدای تعالی غوښتي وي او کله چې خدای وغواړي پای ته به یې ورسوي د دې وروسته به د نبوت په څیر خلافت رامنځته سي تر څو چې خدای غوښتي وي هغه به موجود وي او کله چې خدای وغواړي پای ته به یې ورسوي او بیا به چیچونکې پاچاهي جوړه سي او تر هغې به دوام وکړي چې خدای غوښتي وي او دا به هم پای ته ورسېږي او بیا به د ظلم او تشدد شاهي دوره پیل سي او کله چې خدای وغواړي دا به هم پای ته ورسېږي او د دې نه وروسته به د نبوت په څیر خلافت رامنځته سي)) او بیا حضرت محمد صلی الله علیه وسلم چې سو چې د دې حدیث مبارک څخه معلومېږي هغه حکومت چې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په تګ لاره باندې نه ځي هغه به ظالم او غوڅوونکي حکومت وي[1].

همدارازد حضرت سفینه رض څخه روایت دی، چې رسول الله ص

---

[1]- پوهندوی محمد شریف رحماني ، سیاست او اقتصاد د اسلام په رڼا کې، پیغام خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ هـ ش کال.مخ ۱۲۲-۱۲۳.

فرمايي ((زما په امت کي به د نبوت په څېر خلافت تر د برشو کالو پورې وي، او له هغه وروسته به بادشاهي رامنځته سي))[1]. همدرانګه خليفه به د قيامت په ورځ د عرش تر سيوري لاندې وي، نو په پايله کي د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د وينا وو څخه د خلافت ثبوت نښه ترسترګو کيږي.

درېيم بحث- د اسلامي خلافت بنسټونه:

اسلامي نظام د خپل جوړښت لپاره ځينې مهم اصول لري، چې د هغو پر بنسټ اسلامي حکومت رامنځته کيدای سي، چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

لومړی اصل- الهي واکمني (پياوړی ځواک):

په سياسي اصطلاح کي پياوړی ځواک يا بشپړ واک ته حاکميت(واکمني) ويل کيږي، نو پر دې بنسټ هغه څوک چې اراده او خوښه يې د قانون سرچينه وي، د ځواک خاوند او لوی واکمن ورته ويل کيږي او د اسلامي حکومتي نظام او شرعي سياست لومړی اصل دادی، چې حاکميت او لوړ اقتدار د مخلوقاتو د څښتن يو لوی صفت دی او د قانون سرچينه انساني عقل نه، بلکې الهي وحي ده[2].

---

[1]- د محمد شريف رحماني، همدا اثر، مخ ۱۲۲.

[2]= د محمد شريف رحماني، همدا اثر، مخ ۱۹.

د الهي حاکمیت ثبوت د قرآن، سنتو، راشدینو خلفاوو د کړنلارې، د امت د اجماع، عقل او قیاس ټولو څخه کیږي، چې په لاندې ډول رنړا پر اچوو:

د حاکم ماخذ حکم دی، چې معنا یې پرېکړه او فرمان ورکول دي، همدرانګه هدف ورڅخه د امر او نهي قانون هم دی او شرعی حکم د الله جل جلاله هغه فرمان دی، چې دهغه په واسطه د بنده ګانو لپاره ځینې افعال واجب یا مستحب ګرځول سوي دي او ځینې نور پرې حرام دي، چې دغو الهي احکامو ته شرعی احکام او یا شریعت هم ویل کیږي، په قرآن کریم کې د الهي حاکمیت او قانون جوړونې په اړه ګڼ شمېر ایاتونه راغلي دي، لکه چې الله سبحانه وتعالی فرمایي:

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

ژباړه: ((او کوم خلک چې د الله د نازل کړي قانون سره سمه فیصله ونه کړي، هم هغوی کافران دي)) په بل ځای کې فرمایي ((هغوی فاسقان دي)) او همدارنګه ((هغوی ظالمان دي))[1]. نو که چېرې څوک د الله جل جلاله په حاکمیت او قانون ایمان ونه لري، هغه کافردی او که څوک پرې ایمان هم ولري، ولې هغه نه عملي کوي، نو هغه عملي کافر دی، نو له دې ځایه معلومېږي، چې د خدای پاک حاکمیت او پاک قانون چې اسلامي دین دی، د انسان د فطرت او طبیعي غوښتنو سره سم هر اړخیز اصول، نه بدلېدونکي، تلپاتې او د ژوند د ټولو اړخونو لپاره لارښونې او قوانین لري، چې د انسان غوره کړنو او ځانګړنو ته وده او پراختیا ورکوي، او په مادي او معنوي لحاظ انسان هغه لوري ته سوق کوي، چې د انسان د شان سره وړ او مناسب وي. نو پس انسان باید

[1]- د مولانا ګوهر الرحمن همغه اثر، مخ ۲۱۷-۲۲۰.

یوازینی خالق، مالک او مقتدر ذات ته سر ټیټ کړي او د هغه حاکمیت او قانون په وړین تندي ومني او جهالت او سرکښۍ څخه ځان وژغوري، ځکه د طاغوت څخه انکار د الله جل جلاله د رالېږلي قانون عملي کول او د هغه د حاکمیت منل دي، لکه چې الله سبحانه وتعالی فرمایي:

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (البقرة: ٢٥٦)

ژباړه: ((او هر څوک چې له طاغوت څخه منکر سو، په خدای یې ایمان راوړ، نو په تحقیق سره یې د خدای په ټینګې رسۍ منګولې ولګولې، چې هېڅکله شلېدونکې نه ده او خدای په هر څه پوه او اورېدونکی دی))[1]. نو له دې ځای څخه څرګنده معلومېږي، چې د حکم ورکولو او قانون جوړولو واک او اختیار د طاغوت لپاره ندی؛ بلکې اعلی حاکمیت یوازې د الله تعالي لپاره دی او د مسلمانانو دپاره اړین دی، چې د طاغوت د نظام له حاکمیت څخه ځان وژغوري؛ ځکه که چېرې مونږ د (رب) کلیمې ته پاملرنه وکړو، نو په قرآن کریم کې یې دري ډوله معنا راغلې، چې مالک، پرودګار، حاکم او پادشاه ده او مفسرین د دې معناګانو سپړنه دا ډول کوي: (رب) چې ببلګه یې تر ټولو لوړه ده، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سیادت او حاکمیت کې هېڅوک له هغه سره مشابه او برابر نه دی. د خپل مخلوق د حالت ښه کوونکی دی او ټول هغه نعمتونه یې چې دوی ته رالېږلي دي، د هغه مالک دی، چې په دې سره د الهي حاکمیت ثبوت په ښه توګه کیدای

[1]- ابو محمد ګل الرحمان حقاني، معراج الاسلام، مکتبه فاروقیه، محله جنګي، قصه خواني پېښور. مخ ۱۳۹-۱۴۰.

سي[1].

نو لنډه دا چې اسلامي حکومت د خپل واک او اقتدار خپل ژوند او فعال قوت، خپل مذهبي تشکیل او تنظیم او د خپلې ښېرازه بندۍ په لحاظ د لوی عرش د فرمان روا حکومت دی. چې د لوړ او برلاسي حکومت په څیر د الهي حکومت په نوم یاد سوی دی. نو بالاخره حکومت یو لوړ رتبه الهي حق دی او د نړۍ د انسانانو په راټولېدو سره یوه ډېره ښه ټولنه منځته راوړي. چې د خدای برلاسی حکومت په هغه باندې حکومت کوي، چې دغه حکومت الله عزوجل یو چاته ورکولی سي او ببرته یې ترې اخیستلای سي.

دوهم اصل- شورا:

د اسلامي حکومتي نظام او د اسلامي سیاست دوهم اصل شورا ده، یانې د اسلامي ریاست مشر به هم د مسلمانانو د باوري وکیلانو د تشکیل سوې شورا لخوا ټاکل کیږي او له ټاکلو څخه وروسته به ټولې مهمې او ارزښتناکې پرېکړې هم ددې مجلس له تایئد نه وروسته صورت نیسي، مسلمان سیاستپوهان شورایت ته اسلامي جمهوریت وایي چې دغلبې او اکثریت په معنا استعمال سوی دی. د اسلامي حکومت شورا ته د شورا قرآني اصطلاح استعمالېږي، چې په لغت کي د یو ښکلی او ښایسته شی رایستو ته چې په یوې محدودې کي نغښتی وي شورا وایي[2]. او په اصطلاح کي شورا د رایې ښکاره کول دي، لکه امام راغب اصفهاني په دې اړه وایي چې د شورا مفهوم د

[1]- د مولانا ګوهر الرحمن همغه اثر، مخ ۲۲۲-۲۳۰.

[2]- د مولانا ګوهر الرحمن همغه اثر، مخ ۲۷۳.

رایو حاصلول دي، همدارنګه د ټولنې په افرادو کې هر فرد د خپل علم او قابلیت سره سم خپله رایه او خیالات وړاندې کوي، نظریې یو له بل سره یو کیږي او په پایله کې یوه ښه پریکړه منځته راځي، نو په دې اساس شورا د اسلامي حکومت اړینه ځانګړنه ده، بلکې شورا په خپله حکومت دی، همدارنګه شورا د خدای عزوجل لخوا د کایئناتو سردار حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ته حکم دی، او دا حکم د نړۍ هغه عظیم الشان نړیوال قوم لپاره دی، چې د ستر عرش څښتن له لوري د خیرالملل خطاب ورکړل سوی دی، چې په دې سره د شورا قانونیت رامنځته کیږي. اسلامي قانونپوهانو په روښانه توګه هغه قانوني موخې چې د شورا څخه رامنځته کیږي دا سې ښودلې دي:

الف: عامه رایه یا ټولپوښتنه په شورا کې ښه څرګندیږي.

ب: د شورا په پریکړو سره د عامه خلکو رایه ښه ډاډه کیږي.

ج: د شورا پریکړه د امت لپاره واجب التعمیل ده.

د: په شورا سره حکومت ته ډېرې ښې لارښوونې لاسته راځي.

هـ: په شورا سره د کړنو پایلې مثبتې وي.

لکه څرنګه چې په پورته ډول سره د شورا موخې ذکر سوې له دې څخه معلومېږي، چې شورا په اسلامي حکومت کې خورا ارزښت لري؛ ځکه کله چې یو پرمختللی حکومت د خپل ولس لپاره د امن، ټینګښت، نېکمرغۍ، برې او سوکالۍ ژوند غواړي، د شورا په پلي کولو سره د خپلو ستونزو د حل کولو او د خپلو فردي او ټولنیزو ګټو په لاسته راوړلو سره بري ته رسېږي، له همدې کبله د اسلام سپېڅلی نظام د شورا اصل ته زیات ارزښت ورکوي، د همدې ارزښت له مخې د قرآن کریم یو سورت د شورا په نوم نومول سوی دی. لکه چې الله ج فرمایي

((وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ)) ((د دوی سره په کارو کي مشوره کوه)). د پورته

ایت په اړه مفسرین استدلال کوي، چې د ((وشاورهم)) کلیمه د امر صیغه ده، د مشورې حکم ورکوي او دا حکم حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته ځکه ورکړل سوی چې امت ته د شورایت سلسله امانت پاتې سي، تر څو راتلوونکي نسلونه د امریت په لاره ولاړ نسي او د شورایت په شرعی قاعده باندې ټینګ او مستحکم اوسي، نو هر کله چې خدای تعالی خپل پیغمبر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته د خپلو ملګرو سره د مشورې حکم ورکوي، نو د اسلامي حکومت د نورو حاکمانو په اړه شورا تر ټولو ستره فریضه او و جیبه تشکیلوي، قرآن کریم کي الله پاک د مشورې اخیستلو حکم د لمانځه د اقامې سره څنګ په څنګ ذکر کړی دی، دا ددې خبرې څرګند دلیل دی، چې د شورا حکم د لمانځه په شان الهي فریضه او غوځ حکم دی.

حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د ارامه او سوکاله ژوند د تر سره کولو لپاره دري شیان ډېر ارزښتناکه ښودلي دي، همدغه دري شیان د اسلامي ریاست او سالمې ټولنې بنسټیز شرطونه دي، چې هغه صالح قیادت، د غریبانو کفالت او شورایت دی.

په نبوي دور کي شورا خورا اوږد تاریخ لري او هم د اسلام د وخت څخه د شورا خورا مهم مثالونه موجود دي، چې د نمونې په ډول یې یوازې نومونه ذکر کوو، مثلاً د اذان شورا، د بدر کبرا شورا، د بدر د بندیانو شورا، د احد شورا، د خندق شورا، د افک شورا او د حدیبې شورا او داسې نور...

درېیم اصل- عدالت:

د اسلامي حکومت درېیم اصل عدالت، برابري او مساوات دی، دا ځکه چې د اسلام مبارک دین ټول بشریت د اهل په لحاظ په خپلو کي سره مساوي بولي، یوازې د نېک عمل په کولو سره د دوی تر منځ په فضیلت او بهتري قایل دي، همدا د اسلام مبارک دین دی، چې د برابرۍ او عدالت لحاظ یې ساتلی دی، د بشر هوا او هوس او نفسي غوښتنې ددې اجازه نه ورکوي، چې خلک له خپل قام، کورنۍ او ډلې سره برابر اوسي، ولې اسلام داسې اصول وضعه کړي، چې انصاف او برابري پکښې ساتل سوي وي، په همدې اساس حضرت محمد صلی الله علیه وسلم فرمایي ((ټول خلک د ږمنځې د غاښونو په څېر دي او یوازینی معیار چې دوی ته فضیلت ورپه برخه کوي، هغه د الهي احکامو او اوامرو تطبیق او له ګناهونو څخه ځان ساتل دي)) نور معیارونه لکه نژاد، جنیست، قام، جغرافیوي محیط، ټولنیز او اقتصادي حالت ته د تفوق په لحاظ په اسلام کي هېڅ ارزښت نه ستە، همدا علت و، چې د اسلام د عدل نظام د اصحابو کرامو ترمنځ په اسلامي ټولنه کي حاکم وګرځېده، لکه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه په خپله لومړۍ خطبه کي فرمایي ((ای خلکو ! زه ستاسې مشر وټاکل سوم، خو له تاسې څخه غوره نه یم، که چېرته مې په نېکۍ لاس پورې کړ، نو زما مرسته وکړئ او که مې بدو ته اقدام وکړ، نو زما مخه ونیسئ، چې ددې څخه خپله د عدل، انصاف او برابرۍ هغه واقعي شکل راترسترګو کیږي، چې عدل خپله د حق مطابق پرېکړې ته وایي، یانې د عدل مانا داده، چې هر چاته خپل حق ورسېږي، لکه امام راغب اصفهاني داسې فرمایي ((په مکافاتو کي د برابرۍ لحاظ ساتل عدل دی، د نیکۍ بدله نېکي او د بدۍ بدله بدي ده،)) نو د اسلامي نظام د ټینګښت لپاره

عدالت یو ضروري او لازمي امر دی، دا ځکه چې د قانون پر وړاندې د مساوات تطبیق خلکو کې خوښي پیدا کوي او په خپلو حقوقو یې د ډاډه ګرځوي او د خپل حکومت د بقا احساس یې ژوندی کیږي او د هغه څخه په دفاع کولو کې ځان نه سپموي، هغه دولتونه چې عدل او انصاف چلوي، د پاتې کیدو وړ دي، که څه هم کافر دي او هغه دولتونه چې په ظلم لاس پورې کوي، د پایښت وړ نه دي، که څه هم ښایي مسلمان اوسي.

څلورم اصل- طاعت :

د یو اسلامي ټینګ دولت له موجودیت او د حاکمه نظام د عدل او انصاف او د وخت د اوامرو د طاعت او د حاکمانو او راعیت د شورایي نظام څخه پرته د یو سالم نظام رامنځته کیدل د امکان څخه وتلې خبره ده، اسلامي نصوص څرګندوي چې په مسلمانانو باندې د خپلو امیرانو او اسلامي اومراؤ طاعت او تابعداري فرض ده، لکه چې قرآن کریم فرمایي

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

ژباړه: ((ای مؤمنانو ! د الله تعالی او د هغه د رسول اطاعت وکړئ او د هغو مشرانو اطاعت وکړئ چې د تاسې څخه دي)) په دې ایات کریمه کې د خدای تعالی او حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او د اسلامي ټولنې د چارواکو لکه خلفاء، امیران، قائدین، والیان، قاضیان، رئیسان او هر هغه څوک چې هغوی ته د مسلمانانو کارونه سپارل کیږي، امر منل یې واجب دي، د قرآن کریم لارښوونې او هدایات عملي کول د خدای طاعت دی، نبوي سنت په عملي ژوندانه کې تطبیق او نبوي اومرو ته

غاړه اینبودل د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم طاعت دی، د اسلامي دولت پر وړاندې د خلکو منښت او طاعت باید د خلکو په خوښه وي.

دارنګه حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي ((هر چا چې زما اطاعت وکړ، په یقیني ډول یې د الله اطاعت وکړ، او هر چا چې زما نافرماني وکړه، نو بې شکه د الله عزوجل نافرماني یې وکړه، او هر چا چې د امیر اطاعت وکړ، په حقیقت کي زما اطاعت یې وکړ او هر چا چې د امیر څخه سرغړونه وکړه، نو بې شکه یې له مانه سر غړولی دی.)) ددې علت څرګند دی، ځکه چې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم د الهي احکامو د تطبیق نماینده دی، د هغه هره خبره الهي پیغام دی او د الهي پیغام څخه اطاعت د الله جل جلاله د امر منلو ته غاړه اینبودل دي، همدانګه امیرد حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم پر ځای سیاسي مشري کوي، حضرت عمر رضی اللہ تعالی عنہ د اطاعت او منلو ارزښت د خپلې وینا په ترڅ کي داسې بیان کړی دی ((لا اسلام بلا جماعة ولا جماعة بلا امیر ولا امیر بلا طاعة)) د اسلام وجود له یو جماعت څخه پرته او جماعت له امیر څخه بغیر او د امیر امارت له طاعت نه پرته نسي رامنځته کیدای، نو ددې لپاره چې په اسلامي امت کي استقرار امن، سوکالي وي، اسلامي شریعت له استثنایي تنګو حالاتو پرته تل مسلمانان د امیر اطاعت ته رابللي دي.

پنځم اصل- وزارتونه:

د اسلام د سیاسي نظام بل اصل وزارتونه دي، د وزارتونو جوړول په هغه وخت کي د دولت رئیس ته روا دي، چې پخپله امام د امت د چارو له کولو څخه د ډیرو الي له امله عاجز وي. د وزیر مانا ده، مرستندویه، ملاتړکونکی، د بار او پیټي وړونکی او په سیاسي اصطلاح کي یې

تعریف داسي دی ((وزیر هغه نارینه دی، چې د دولت رئیس یې د د ولتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ټاکي تر څو دده د اوږو څخه بار سپک کړي او مرسته ورسره وکړي)).

د اسلامي سیاسي نظام د وزیر لپاره شرطونه:

لاندي شرطونه د اسلامي سیاسي نظام د وزیر لپاره ټاکل سویدي:

۱- اسلام، ۲- بلوغ، ۳- عقل، ۴- نارینتوب، ۵- حریت، ۶- علم، ۷- عدالت، ۸- د دولت د اسرارو ساتونکی، ۹- اهلیت او کفائیت[1]. او یو شمېر نور هم ټاکل سوي دي.

شپږم اصل- قضا:

د اسلامي حکومت شپږم اصل قضا ده، قضا یوه عربي کلمه ده، چې زیاتې مانا ګانې لري، یوه مانا یې حکم کول دي. په اصطلاح کي فقهاوو قضا داسي تعریف کړیده ((قضا د شخړو او اختلافونو ختمولو ته ویل کیږي، یانې د شرعي حکم پر بنسټ د شخړو او اختلافونو پایته رسولو ته ویل کیږي))[2].

[1] - زاهدي احمدزی، د اسلامي حکومت بنسټونه، مخ ۱۳۷-۱۳۸.

[2] - زاهدي احمدزی، د اسلامي حکومت بنسټونه، مخ ۱۴۰.

امپریالیزم[1]

د امپریـالیزم اصـطلاح د لاتینـي ژبـي د (امپریـا[2]) څخـه، چـي د امپراتوری مانا ورکوي اخیستل سویده. نو امپریالیزم هغه حکومت تـه ویـل کیـږي، چي د لـوی امپراتـوری خاوند وي یـانې پـر بـل هېواد باندي د یوه هېواد هر ډول واکمني او برلاسي د امپریالیزم څخه عبارت دی. ځینې اسیایې لیکوالان بیا یـوازي پـر بـل هېواد باندي سیاسي واکمني امپریالیزم بولي. یانې کله چي یـو هېواد د بـل هېواد سیاسي واک د زور د لاري په لاس کي واخلي، د هغـه هېواد سیاسي خپلواکي او ملي واکمنـي لـه منځـه یوسي او هېواد یې د خپـل هېواد یـوه برخـه وګڼي دا ډول کړنـي تـه امپریـالیزم ویـل کیـږي؛ نـو هغـه سیاسـت او تلنلاره، چي موخه یې د یوي لـوی امپراتوری جوړول وي او د هېواد د پولو څخه بهر وګړي تر خپل مرکزي حکومت لاندي راولي امپریـالیزم دی.

کله چي یو حکومت د یوي لوی امپراتوری جوړول پیل کړي او د خپلو پولو هاخوا زیاتي مځکي، قبیلي او وګړي ترخپـل واک لاندي راولي، دا یوه منل سوي خبره ده، چي بهرني وګړي پر خپل ځان پردی واکمن نـه

(1) Imperialism

(2) - Imperia

مني؛ نو ځکه د غبرګون لامل ګرځي او امپریالیستي سیاست د وګړو د زیاتو سرښندونو لامل ګرځي. پر همدي بنسټ امپریالیستي سیاست په اخلاقي ډول نیمګړی پیژندل سوی دی.

د هر هېواد ښکاره یا پټ سیاسي، مالي، اقتصادي، فني او کلتوري هڅې په بل هېواد کي شوني ده، چې ځینې وختونه یوازي دوستانه اړخ ولري او ځینې وختونه بیا د پردي هېواد د کنټرولولو موخې هم پکښې نغښتي وي[1].

د امپریالیزم ځانګړنې:

یو شمېر پوهان پدي آند دي، چې امپریالیزم د سرمایه داری وروستی پړاو دی، چې د نولسمي پیړۍ د پای او د شلمي پیړۍ د پیل څخه راپیلیږي. لینن د امپریالیزم لپاره لاندي پنځه ځانګړنې په ګوته کړي دي:

۱- د پانګې او تولید تمرکز دي حد ته رسیږي، چې انحصارات په اقتصاد کي ټینګه برخه واخلي.

۲- د صنعتي پانګې ترڅنګ بانکي پانګې هم منځته راځي او د بانکي او صنعتي پانګو د یوالي له امله د مالي اولیګارشي منځته راځي.

۳- د صنعتي توکو او موادو د صادرولو ترڅنګ د پانګې صادرولو ته زیات ارزښت ورکول کیږي.

۴- د پانګوالي انحصاراتو ترمنځ د نړۍ مځکي ویشل کیږي.

---

[1]- دکتر بهاوالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، انتشارات اقبال ۱۳۴۴ل، ص۲۸

۵- پانګوالـه هېوادونه د نړۍ د مځکو ویش پای ته رسوي او بیرته یې د سرځخه پیلوي[1].

د امپریالیزم اندونه:

د امپریالیزم په اړه د ډېلابېلو پوهانو لخوا آندونه او نظریات ورکړل سوي دي، چې په ټولیز ډول یې پر پخوانیو او اوسنیو باندي ویشو:

الف- پخواني اندونه:

امپریالیزم پخوانۍ سیاسي مکتب دی او په اړه یې زیات آندونه شتون لري. یوه ډله خلک امپریالیزم د انسان د بې پایه حرص پایله بولي؛ ځکه چې دا د انسان په خټه کي اخښل سوي دي، چې خپل واک پراخه او پرنورو باندي خپله اراده وتپي. دا ډله پوهان پدي آند دي، چې انسان باید پر نورو انسانانو باندي خپل واک وچلوي او د خپلي واکمنۍ لمنه پراخه کړي. بله ډله پوهان، چې د هندوستان پخواني لیکوالان هم پکښې شامل دي د امپریالیزم بریالیتوب د فوځي سیاست پایله ګڼي. دوی پدي آند دي، چې سیال هېوادونه باید د فوځي او نظامي سیاست د لاري خپل سیال د ځان تابع کړي؛ ځکه چې سیالان او د ښمنان یوازي د زور او ټکولو د لاري سولي ته غاړه ایږدي. دا ډول عقایدو د پارسیانو(هغه خلک، چې د پارس خلیج په شاوخوا کي یې ژوند کاوه) په منځ کي هم شتون درلود.

د ارسطو په آند یرغلیزه (تیری کونکي) جګړه باید یوازي د هغو وګړو پروړاندي وسي، چې د غلامۍ لپاره پیدا سوي وي. یانې ټولواک

1- امیر نیک ائین، واژه های سیاسي و اجتماعي، ص ۱۹-۲۰

(امپراتور) یوازي باید غلامان د فوځ او زور د لارې ترخپل واک لاندې راولي. ارسطو بیله دي حالت څخه امپراتوري نه خوښول؛ ځکه چې د ده په آند امپراتوري د ښارياتو اخلاق فاسدوي. دی زیاتوي، چې امپراتوري د امپراتور هېواد د خپلواکۍ لپاره هم خطر دی؛ ځکه کله، چې یو دولت د بل دولت د وګړو پر وړاندې ظلم او استبداد روا وګڼي نو د خپلو خلکو لپاره هم سوله او امنیت نسي ساتلی.

د لرغوني یونان د امپراتورۍ په وروستیو کې فیلسوفانو د نړیوالې ټولنې ارمان د برابرۍ پر بنسټ منځته راوړ او وروسته یې په بشر دوستۍ باندې خپل ارمان بدل کړ. خو دا مفهوم هیڅکله د لرغوني یونان په سیاسي ډګر کې پلي نه کړای سو، بلکې وروسته د لرغوني روم د امپراتورۍ په واسطه د عمل ډګر ته راووتی.

ب- اوسني اندونه:

د امپریالیزم د تاریخ په اوږدو کې د امپریالیزم په بڼې او منطق کې داسې آندونه منځته ندي راغلي، چې پخوانې آندونو ته بدلون ورکړي، بلکې نوو پوهانو پر پخوانیو آندونو د شرایطو د غوښتنې او جوړاتلنې پر بنسټ نوې معلومات ور ډېر کړي دي. د امپریالیزم په اړه د نوو پوهانو آندونه په لاندې برخو کې ډلبندي کولای سو:

۱. اقتصادي اندونه:

د امپریالیزم په اړه د اقتصادي آندونو په برخه کې لومړی پوښتنه داسې منځته راځي، چې آیا امپریالیزم زیات لګښت کونکی دی؟ هغه څوک، چې دي پوښتنې ته مثبت ځواب وایې هغه پدې آند دي، چې

ټول انساني او مادي سرچینې د پانګې اچونې له برکته منځته راغلي دي او پانګه اچونه بیا د امپریالیزم له برکته پیاوړې سویده. خو ددې مخالفه ډله بیا پیدا آند دي، چې امپریالیزم د یوې کوچنۍ ډلې په ګټه کار کوي خو په ټولیز ډول د ولس ګټې نسي خوندي کولای. که څه هم د امپریالیزم ملاتړ کونکې دا سیاسي مکتب په اقتصادي برخه کې هم ګټور ګڼي خو په ریښتني توګه امپریالیزم په اقتصادي برخه کې انحصاري واکمن دی، انحصارات په هره برخه کې د دولت سیاست او اقتصاد په خپله غیږه کې نښي او خپلواکې سیالۍ له منځه وړي. پر اقتصادي ژوند باندې د انحصاراتو واکمنتوب د سیاسي ځواک د زیاتیدو سره مل زیاتیدونکی دی، ترڅو دولتي دستګاه ترخپل واک لاندې راولي او د خپلو ګټو په موخه یې وکاروي. د انحصاراتو پدې لړ کې د انحصاري امپراتورانو واک د ټولنیز ژوند هرې برخې ته ور اوړي.

۲. د انسان او انساني ډلو د پیدایښت په اړه اندونه:

یو شمېر سیاسي شخصیتونه لکه (ماکیاولي)، (سرفرانسس بیکن) او (اودلف هټلر) د بیلابیلو دلایلو په وړاندې کولو سره دې پایلې ته رسیدلي دي، چې امپریالیزم د وګړو د طبیعي خوښښت او ژوندون لپاره اړین دی، طبیعت انسانان ټول یو ډول ندي پیدا کړي؛ نو ځکه هغه څوک، چې تر نورو وګړو د غوره ځانګړنو لرونکی دی د هغه امر منل باید وسي. خو منطقیان بیا دا ډول عقاید او دلایل نه منې او وایې، چې دا غیري منطقي دلایل دي ددې د ثبوت لپاره داسې کوم ځانګړی دلیل شتون نلري.

۳. د ستراتیژۍ او امنیت په اړه اندونه:

د دي آنـد پلویـان پـدي بـاور دي، چـي د ولسـونو تـرمنځ د نښـلونکو کرښو کنټرول اړیـن دی؛ ښـایی امنیتـي دلایـل او یـا د پردیـو هېوادونـو لاسوهني دیته زمینه برابره کړي، چي ولسونه د ستراتیژیکو چارو او د دولتونـو تـرمنځ د پولـو د ټاکلو څخـه بي برخي سي. هغـه څوک چي د امپریالیزم دا موخي او ارزښت نـه منـي هغـه پـدي آنـد دي، چي امنیت پدي ډول لاسته نه راځي، بلکي دا د نا امنیو لامل ګرځي، دوی دا دلیل وړاندي کوي؛ کله چي د یوه هېواد وګړي د خپلو پولو څخه بهر پر نورو وګړو باندي څارنه کوي، نو لومړی د هغو خلکو سره پـه ټکر کـي راځي او وروسته د نا امنیو لامل ګرځي. د امپریالیزم د امنیت په اړوند بحث کي دا هم ویل کیږي، کله چي پر ولسونو باندي تیری وسي نو ولسونه خپل ارزښت او حیثیت په نظر کي نېسي او پر وړاندي یې کلکه مبارزه کوي.

۴. د اخلاقي بنسټونو په اړه اندونه:

د دي آنـد پربنسـټ امپریـالیزم داسـي وسـیله ده، چـي د ظـالمو او زورورو حکومتونو څخه د ولسـونو خپلـواکي لاسـته راوړي او دا د دي لامـل ګرځـي، چـي پـر یـوي سـیمي غـوره پرمختللـی او عصـري تمـدن وغوړیږي. خو ددي آند مخالفه ډله پوهان بیا وایې، چي دا تـش پـه نامـه تبلیغات دي ترڅو امپریالیستان خپلي تلنلاري ته مشروعیت ورکړي، د خلکو ملاتړ تـر لاسـه کـړي او د اخپلـه یـو ډول امپریالیسـتي سیاسـت دی[1].

[1]- فرشید اقبال، مکتب های سیاسي، تهران: چاپ سوم ۱۳۸۷ ، ص ۷۳- ۷۲

د امپریالیزم مخینه:

امپریالیزم د لرغوني یونان له وخته خپل تاریخ را پیلوي او د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کي یې بیلابیلي بڼې د ځان کړي دي. د تاریخ په هر پړاو کي یې دا هڅه کړیده، چې خپله پاملرنه او څارنه پر نورو باندي جاري وساتي.

په زړې نړۍ کي امپریالیزم خپل ځان د ډیرو غټو امپراتوریو په بڼه څرګند کړی دی او تل یې د یو داسي چا تلنلاره غوره کړیده، چې ځان یې د یو مذهب یا تمدن استازی ګڼلی او نور خلک یې تر خپل واک لاندي راوستي دي، چې غوره بیلګه یې د لرغوني روم د مقدوني سکندر (۳۳۰ مخکي ترزیږدیز) لویه امپراتوري وه.

په منځنیو پیړیو کي د اروپا امپریالیزم(۱۴۰۰-۱۷۵۰ز) هم د یادونې وړ دی، چې یو پراخه غځیدلی ښکیلاک یې رامنځته کړ. پدې وخت کي ددي پر ځای، چې یو هېواد نړۍ راغونډه کړي، بلکي څو هېوادونو لاسونه سره ورکړه او یو ګډ سیاسي نفوذ یې د اسیا پر سویل او سویل لویدیځو سیمو او نوې نړۍ باندي خپور کړ. د امپریالیزم مکتب د مرکانټالیزم ددوکتورینو پرمټ چمتو سو هغه داسي چې هري امپراتوری هڅه کول، چې د خپلو ښکیلاکونو سوداګري په خپل لاس کي ونیسي او ګټې یې خپلو جیبونو ته واچوي.

د (۱۹ز) پیړۍ په منځ کي د امپریالیزم د خپلواکې سوداګرۍ (فري ټریډ[1]) بڼې سر ښکاره کړ، پدې وخت کي د امپریالیزم دي بڼې رواج وموندی که څه هم مرکانټالیزم ورسره مخالفت څرګند کړ. د امپریالیزم د خپلواکې سوداګرۍ بڼې ډیر لنډ ژوند وکړ. څنګه چې (۱۹ز) پیړۍ

[1] - Free Trade

پـای تـه ورسـیدل سمد سـتي اروپـایې هېوادونـو پـر زیـاتو اسـیایي او اروپایې هېوادونو خپـل د زبیښـاک لړۍ پیـل کړه، پـه اروپـا کـي ډیـرو هېوادونـو پـه ځـانګړي ډول انګلسـتان د ځـانګړو ډیپلومـاټیکو او اقتصادي بنسټونو پـر بنسـټ خپـل د واک پـولي پـه غیـري قـانوني ډول پراخه کړي او پـر خپلو ښـکیلاکي هېوادونـو بانـدي پـه غیـري قـانوني ډول خپل امرونه ومنل.

د دوهمـي نړیـوالي جګـړي څخـه وروسـته د امپراتوریـو لمـن راټولـه سول، خو یوه نوې اقتصادي امپراتوري راڅرګنده سول، چي ښه بیلګـه یي په اوسني وخت کي پر دریمي نړۍ د امریکا د نفوذ خپریدل دي.

له تاریخي اړخه امپریالیزم د لاندي لاملونو پربنسټ سر راپورته کړی دی:

الف- اقتصادي خوځښت:

امپریالیزم د اقتصادي اړتیاوو پربنسټ زیات غورځنګونـه کړي دي، د اقتصادي غورځنګ غوښتنه داوه، چي نور هېوادونه تر خپل واک او کنټرول لاندي راولي ترڅو خام مواد لاسته راوړي، د خپلو سوداګریزو توکو لپاره اقتصادي بازار پیدا کړي او خپـل اقتصـاد پیـاوړی کـړي. د امپریـالیزم او کاپیټـالیزم زیـات اقتصـادي بنسـټونه د(مـارکس) پـر آندونو ولاړ دي.

ب- سیاسي خوځښت:

په ناچارۍ سره ځیني سیاسي فشـارونه د امپریـالیزم د خپریـدو لامـل سویدي، ترڅو د نورو هېوادونو سره د سیالۍ پـر بنسـټ خپـل ځـواک، حیثیت، امنیت او ډیپلوماټیکي ګټي پراخه کړي. د همدي غوښتنو پـر

بنسټ په (۱۹ز) پیړۍ کي فرانسي غوښتل، چي په نړیوالـه کچـه خپـل شتون او اغیزو ساتي.

ج- فکري خوځښت:

د امپریـالیزم د خپـراوي دریـم لامـل فکـري خوځښـت دی د دي آنـد پـر بنسټ د یوه هېواد سیاسي، کلتـوري او مذهبي واک هم کیدای سي، چي د امپریـالیزم مفکـوره را پیـدا کړي. یـو وخـت د لـویې بریتانیـا یـو امپراتـور پـدي موخـه امپراتـوري جـوړول غوښـتل، چـي دا د سـپین پوستو دنده ده، چي د نړۍ په وروسته پاته خلکو کي تمدن وغـوړوي. همدارنګه د هټلر تر مشرۍ لاندي د جرمني حکومت هم پدي موخه نړۍ نیول، چي د جرمني نژاد او کلتور تر نورو غوره والی لري. د امریکـا دا هیلـه، چـي(نـړۍ خپلواکـه وسـاتي)، د پخـوانۍ روسـي دا هیلـه، چـي د(لویدیځي اروپا او دریمي نړۍ خلک باید خپلواکي ترلاسه کړي) دا ټولي هیلي د امپریالیزم د فکري خوځښت نمونې دي.

د- غبرګوني خوځښت:

ځینې وخت امپریالیزم پداسي بڼه سره منځتـه راځي، چي زبر ځواک هېوادونه نه غواړي، چي د واک لمن پراخه کړي، خو په سیمه کي کلـه، چي د کمزورو هېوادونـو سیاسي حالات ګډوډ سي؛ نـو دا زبر ځواک هېوادونه د سیمي د ټیکاو لپاره کمزوري هېوادونه تر خپل واک لاندي راولي. په (۱۹ز) پیړۍ کي د هندوستان د هېواد د انګلستان لخـو نیـول

او د منځنۍ اسیا هېوادونه د روسي لخوا نیول د غبرګوني امپریالیزم پخوانۍ بیلګي دي[1].

[1] - English Wikipedia

انارشیزم[1]

د آرش ویې (لغت) په یونانې ژبه کې د حکومت په مانا دی، انارشي بیا د آرش سرچپه مانا لري او د بې حکومتۍ (بې مشره) په مانا ده یا د انارشیستانو په آند د ټولنیزو بدبختیو څخه د خلاصون په مانا ده؛ ځکه چې د انارشیزم په مسلک کې حکومت د ټولنیزو بدبختیو سرچینه ګڼل کیږي او هر سیاسي واک په ټولنه کې د ظلم او استبداد لامل ګرځي؛ نو ځکه د دوی په آند د حکومت او دولت شتون اړین ندی.

د دې سیاسي مکتب ملاتړي پدې آند دي، چې ټولنه باید بیله حکومته او قانون څخه خپلې چارې پر مخ بوزي. همدارنګه وګړې کولای سي، چې د ټولنیزو تړونونو پر مټ ښه منظم ژوند ولري او کله چې په یوه ټولنه کې ټولنیز تړونونه پلي سي نو پولیس، زندان، محکمي او ځواک ته اړتیا نه پیدا کیږي. د دوی په ګروهه (عقیده) خلک کولای سي، چې لاسونه سره ورکړي او کارځایونه، کرهنه، پلورنځایونه او نور اړین مرکزونه په خپلو اکه توګه او په پوره همږغۍ سره اداره کړي.

انارشیستان حکومت یوازې د بې عدالتۍ د له منځه وړلو لپاره څه ناڅه اړین ګڼي، نه د ټولنیز نظم د راوستلو لپاره. د دوی په آند دولت او سیاسي واک د انسان شخصیت تر پښو لاندې کوي او د بشري ودې

[1] - Anarchism

خنډ ګرځي. دوی پدي تمه دي، چې ټول هغه ټولنیز ټرونونه، چې د سیاسي واک لپاره لاسلیک سوي وي له منځه ولاړ سي او بیله دولتي ملاتړ څخه عادل او برابر ټولنیز ټرونونه منځته راسي، چې ټول وګړي یې په خپله خوښه ومني[1].

د انارشیستانو په آند انسان ښه دی او په ذاتي ډول ښه پیدا سوی دی. کیدای سي، چې بیله حکومته پر هغه باندي باور وسي یا لږ تر لږه بیله حکومته انسان د ډیرو لږو بدو کارونو لامل سي. انارشیستان صنعتي ټولنه د وګړو د ټولنیز ژوند د نظم لپاره اغیزناکه ګڼي، دوی وایي (صنعتي ټولنه کولای سي، چې د وګړو ترمنځ د ټرونونو پر مټ ټولنه اداره کړي، تر څو وګړي په خپلواکه توګه د سیمي، ناحیي، تخصص او یا بلي رشتي پر بنسټ سره یو سي). په همدي ډول انارشیستان د ټولني بنسټیز بدلون غواړي. دوی پدي آند دي، چې مالي او پوړیز امتیازات باید د وګړو ترمنځ لغوه سي تر څو هغو توپیرونو ته لاره هواره سي، چې د شخصیت پر بنسټ منځته راځي او په خپله خوښه د خلکو په منځونو کي منل کیږي.

کـه څـه هـم زیـات انارشیسـتان ځانونـه سوسالیسـتان ګڼي، خـو د حکومت، مقننې قوې یا په ټولیز ډول د سیاسي واک په نه منلو سره د لیبرالانو، سوسالیستانو او نورو سره توپیر لري. انارشیستان ډیر هڅانـد دي او هڅـه کـوي، چـي د خپلـي عقیـدي د خپـراوي لپـاره د تبلیغاتو، بیانیو، مظاهرو، اعتصابونو او نورو سیاسي لارو او هڅو څخه ګټه واخلي.

[1]- دکتر بهاوالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، انتشارات اقبال ۱۳۴۴ل، ص ۳۳

همدارنګه زیات وخت انارشیستان ځانونه انقلابیان هم بولي، خو د دوی په منځونو کي د تلنلارو د پلي کولو پر سر باندي یو شمېر بنسټیز ټکرونه شتون لري. یانې یو شمېر انارشیستان سوله غوښتونکې دي، دا ډله کسان غواړي، چي خپلي هڅي د تشویق، سوله ییزو لارو چارو او بیله تندلاري غبرګون څخه پلي کړي. خو بله ډله بیا غواړي، چي خپلي هڅي د فوځي عملیاتو او تندلارۍ په بڼه پلي کړي.

یوه ډله انارشیستان پدي آند دي، چي په ټولنه کي باید د کارګرو ټولني رامنځته سي، چي دي ډلي ته (سنډیکایې) انارشیستان ویل کیږي، د دوی په آند د کارګرو دا ډلي کولای سي، چي بیله دولته په ټولنه کي نظم راولي او د یوي داسي ټولني لپاره مبارزه وکړي، چي په صنفي ډول د کارګرو لخوا اداره کیږي. همدارنګه کارګر باید د ټولو تولیدي بنسټونو چوپړ پر خپله غاړه واخلي، تر څو د شخصي مالکانو د لاسه ووځي او کارګران باید پخپله تولیدي صنعتي موسسي اداره کړي. په هرکلې او ښارکښي باید د سنډیکایانو د استازو جرګي جوړې سي ترڅو د سیمي د سیاست پر بنسټ اقتصادي همږغي رامنځته سي.

انارشیستان په هر ډول ټولنیزو شرایطو کي د دولت شتون او ګوندي مشرتوب نه مني، سره د دي چي د دولت شتون نه مني د هر ډول ټولنیز او دیني سازمان په خلاف هم دي. دوی د دي دلیل پر بنسټ، چي انسانان خپلواک دي؛ نو د هر ډول غورځنګ، یوالي او د ملي موخو لپاره د هڅو پر وړاندي دریږي او تر ډلیز کار وګړیز(انفرادي) کار ته غوره والی ورکوي.

انارشیستان سره د دي، چي دولت او سیاسي واک نه مني خو بیا هم بي نظمه ټولنه نه غواړي. دوی د داسي نظام په لټه کي دي، چي د وګړو

خپلواکي وساتي او په ټولنه کي نظم راولي. د دوی په آند انسان په بنسټیز او ذاتي ډول خپلواک پیدا سوی دی او باید په یوي داسي بي قانونه او بي دولته ټولنه کي ژوند وکړي، چي خپلي خپلواکی وساتي. سربیره پردي وګړي په خپلواکه ټولنه کي اقتصادي پرمختګ هم کولای سي. همدارنګه هغه څه چي نن یې دولت په زور سرته رسوي هغه وګړي کولای سي، چي په خپله خوښه (په داوطلبانه) توګه سرته ورسوي. انارشیستان ځیني فرعي څانګي هم لري خو ټوله د دولت په نه شتون سره همرغي دي. دوی د هر ډول دولت په خلاف دي او ډیموکراسي د اکثریت استبداد ګڼي[1].

د انارشیزم تاریخ:

د انارشیزم د مکتب تاریخي ریښي د یونان نامتو فیلسوف (زنو) ته رسیږي؛ ځکه نو دا مکتب د لرغونو سیاسي مکتبونو څخه ګڼلای سو او په لومړي ځل په لرغوني یونان کي د دي مکتب آندونه څرګند سوي دي. انارشیزم په لومړیو کي د لرغوني یونان د فلسفي او سیاسي مکتبونو څخه ګڼل کیدی، خو د مسیحت د پیل سره سم د انارشیزم آندونه او عقاید په هغه کي هم وبریښیدل. همدارنګه په معاصر وخت کي د انګلستان په (پروټستانټ) مذهب کي یې هم لاره پیدا کړه او د نړۍ په ګوټ ګوټ کي د دي مذهب په کوچنیو ډلګیو کي د دي سیاسي مکتب آندونه او تلنلاري خپري سولي.

په (۱۸ز) پیړۍ کي د انارشیزم ګروهه (عقیده) د دو فرانسوي لیکوالانو په واسطه، چي (رابله) او (فنلون) نومیدل وسپړل او بیان سول او رونړآندو ته وروپیژندل سول. د انارشیزم تر ټولو مهم او

[1]- فرشید اقبال، مکتب های سیاسي، ۱۳۸۷ش، ص ۵۹-۲۰

لومړنۍ سپړنه (تفسیر) یوه انګریزي لیکوال (ویلیام ګډوین) په خپل کتاب (د سیاسي عدالت د آرونو په اړه څېړنه) کي وړاندي کړه. که څه هم ګډوین پدي کتاب کي د انارشیزم اصطلاح نده کارولي، خو د بي دولته ټولني څخه، چي د کوچنیو ټولنیزو جوړښتونو څخه جوړه سوي وي ملاتړ یې کړی، چي پدي ټولنو کي به مال د هغه چا په برخه کیږي، چي اړتیا ورته لري. د دي سیاسي سپړني اغیزناکه ټکی داو، چي پر کارګرو او ګډ کار باندي یې زیات ټینګار کړی دی[1].

د انارشیزم د سیاسي مسلک یو بل ستر مخکښ، چي د نوې انارشیزم د پلار په نامه هم یادیږي (جوزوف پرودن) دی. د نولسمي پیړۍ د انارشیزم دوره د پرودن تر لارښونو لاندي په ساده بڼه څرګنده سوله. دی د انارشیزم د پلار په نامه هم وپیژندل سو. د فرانسي په هغه سوسیالیستي خوځښت کي چي په (۱۸۴۸ز) کال کي پیښ سو ده ډیري افراطي خپروني او هڅي د خلکو د (اواز) په نامه وکړي.

د (۱۹ز) پیړۍ په پای او د (۲۰ز) پیړۍ په سرکښي زیات شمېر افراطي انارشیستي عقاید پیدا سول او د واکمنانو او جنرالانو د پټو وژنو (ترور) تلنلاره یې ومنله، له همدي کبله وروسته د اولس په ژبه دغه مسلک ته د اړودوړ او وژنو مسلک وویل سو. خو په حقیقت کي دغه سیاسي تلنلاره سرکښه او بي فلسفي تلنلاره نده.

انارشیزم له سیاسي او اقتصادي اړخه پر (سنډیکالیزم) باندي هم اغیزښندلی دی، چي یو شمېر څېړونکي ورته (انارکو سنډیکالیزم) وایي. د ځینو لیکوالانو په آند د روسي نامتو شاعر (تولستوي) هم د انارشیزم تلنلاره خوښول، خو د انارشیزم د تندلارۍ سره یې نه لګیدل.

[1]- فرشید اقبال، مکتب های سیاسي، ۱۳۸۷ش، ص۲۱

خو سنډیکالیزم بیا د انارشیزم تندلاري منلې وه او د خپلې پالیسۍ یوه برخه یې ګرځولې وه.

د انګلستان نامتو فیلسوف (هارولډ لاسکي) په خپل پلورالیزم فرضیه کې د اصلاحاتو غوښتونکی و. ده په ټولیز ډول د فردیت سپړنه وکړه او د ده دا سپړنه په مشروطه انارشیزم باندې وپیژندل سول.

د انارشیزم په تاریخ کې څو واره انارشیستان او کمونیستان په انقلابونو او کورنیو جګړو کې سره یو سوي دي، خو په پای کې یې په د ښمنۍ سره هغه یوالې ته د پای ټکی اینبسی دی. د بیلګې په توګه په (۱۹۱۸ز) کال کې په مسکو کې د (تروتسکي) په امر باندې د انارشیستانو ټول امرورکونکي مرکزونه تر یرغل لاندې راغله او د انارشیستانو ټولې هڅې یې له منځه یوړلې. په (۱۹۳۶-۳۹ز) کلونو کې د اسپانیا په کورنیو جګړو کې انارشیستان او کمونیستان دواړه د ښورښیانو پر وړاندې د (جنرال فرانسیسکو فرانکو) په ملاتړ یوموټې سول او د اسپانیا د حکومت څخه یې ملاتړ وکړ. خو په پای کې د دوی په منځونو کې د ښمنیو سر راپورته کړ او د انارشیستانو په ټکولو باندې دا یوالی هم پای ته ورسیدی او د دې یوالي نه شتون د فرانکو د بریالیتوب لوی لامل وګرځیدی.

که څه هم انارشیزم د سیاسي خوځښت له مخې د شلمې پیړۍ په نیمایې کې د پښو څخه ولویدی، خو د هغه معنوي اغیز په غیري مستقیم ډول سره ادامه پیدا کړه. د (۱۹۵۰ز) کلونو په پای کې انارشیستانو د خپلو عقایدو د خپراوي لپاره د انساني هڅو ټولې

برخي تر فشار لاندي راوستلي، چي په همدي وخت کي د پلورالیزم د پلویانو سره یې سیاسي پیوستون پیدا کړ[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرگا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۳۳-۳۴.

انټرنیشنلیزم[1]

انټرنیشنلیزم هغه سیاسي فرضیه او تلنلاره ده، چې غواړي د نړۍ د نورو ولسونو په منځ کې دخپل ولس ګټې وساتي، دوی د هغو وګړو په خلاف دي، چې د نړۍ د ولسونو ترمنځ پولې له منځه وړي او نړۍ په کلي باندې بدلوي[2].

د انټرنیشنلیزم سیاسي تلنلاره د نیشنلیزم پروړاندې دریځ لري او د نړیوال دولت د جوړیدو پرآندونو باندې ولاړه ده. ددې سیاسي مکتب پر بنسټ ولسونه باید په نړیواله کچه سره همغږۍ سي ترڅو د ټول بشریت ښېګڼې او سوکالی وساتل سي.

انټرنیشنلستان پدې آند دي، چې د یو لوی نړیوال دولت باید جوړ سي او د نړۍ ټول کوچني دولتونه به بیله دي، چې حقوقي شخصیت او یا هم خپلواکي یې ترپښو لاندې سي، ددې لوی دولت غړیتوب ولري او دا دولت به پر ټولو دولتونو باندې واکمن وي. پدې وروستیو پیړیو کې د داډول دولت د جوړیدو لپاره زیات وړاندیزونه سویدي، چې غوره بیلګه یې د ملګرو ملتونو سازمان او هم د ناټو ټرون دی.

---

1 - Internationalism.

2- امیر مسعود خدایار، فرهنګ واژه های مکتبهای (سیاسي، فرهنګي، مذهبي، فلسفي، هنري) انتشارات محمد حسن/کابل، ۱۳۲۷ش، ص ۵۷.

انټرنیشنلیستان د نړیوال دولت د جوړیدو لپاره داسي دلیل وړاندي کوي، چې ننۍ نړۍ په یوه کلي باندي بدلیدونکي ده او د لیږد د زیاتو وسایلو د شتون له امله د نړۍ ولسونه ډیر سره نیژدي سویدي، له همدي کبله باید د ټولو انسانانو لپاره هم یو نړیوال دولت شتون ولري. خو د انټرنیشنلیستانو ددي ارمان په مخکي پراته خنډونه بیا تر اوسه ډیر پیاوړي دي، دا خنډونه عبارت دي له: په ولسونو کي دملي ګټو د پیاوړتیا روحیه، سیاسي او اقتصادي ګټي او نظامي غوښتنې، د نړۍ د ولسونو د پرمختګ د تناسب نشتوالی، یانې د نړۍ یو شمېر ولسونه زیات پرمختللي دي او ځینې نور یې بیا په علمي ،فني، اقتصادي او صنعتي برخه کي ډیر شاته پاته دي او همدارنګه په نړیواله کچه د بیلابیلو سیاسي مکتبونو او فلسفو شتون لکه د ایټالیا ، جرمني او اسپانیا فاشیزم، د امریکا او انګلستان ډیموکراسي، دروسي کمونیزم... او داسي نور[1].

د کارګرانو انټرنیشنلیزم:

د کارګرانو انټرنیشنلیزم د (۱۹ز) پیړۍ په پای او د (۲۰ز) پیړۍ په لومړیو کي رامنځته سو. دا انټرنیشنلیزم په نړیواله کچه د کارګرانو لخوا د مارکسیزم پر بنسټ راپورته سو. دا انټرنیشنلیزم په درو بیلابیلو پړاونو کي رامنځته سو ، چې په لاندي ډول یې هر پړاو په لنډ ډول لولو:

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا ، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴کال، ص ۳۵

الف- لومړی پړاو:

د کارګرانو لومړی انټرنیشنلیزم د کارل مارکس لخوا په (۱۸۶۴ د سپټامبر پر ۲۸ نیټه) جوړ سو. دا پداسي حال کي جوړ سو، چي مارکس او انګلز د کلونو راهیسي د کارګرانو د انقلاب او بریا د پاره مبارزه کول، چي دا انټرنیشنلیزم د دوی د مبارزي مهمه لاسته راوړنه وه.

د (۱۹ز) پیړۍ په دوهمه نیمایي کي پانګوالي نظام زیات پرمختګ وکړ، دا پرمختګ ددي لامل سو، چي کارګران لاسونه سره ورکړي او د خپلو حقوقو د ساتني د پاره د پانګوالي نظام پر وړاندي مبارزه پیل کړي همغه و، چي د کارګرانو د انټرنیشنلیزم د پاره د مارکس او انګلز هڅو دا پایله ورکړه، چي کارګران سره راټول کړي او د لومړی پړاو بنسټ کښېږدي، ددي پړاو اعلامیه مارکس ولیکل، چي په همدي پیړۍ کي په کارګري (پرولتاریایي) انقلاب باندي بدل سو، چي موخه یې د پانګوالي نظام نړول او د کارګرانو د نظام جوړول وه.

د کارګرانو د انټرنیشنلیزم په همدي لومړی پړاو کي زیات شمېر کارګري ګوندونه د نړۍ په بیلابیلو هېوادونو کي ددي انټرنیشنلیزم د څانګو په بڼه رامنځته سول او د دوو (۲) کلونو څخه په لږ وخت کي پنځه ویشت (۲۵) کارګري سازمانونه په اروپا او په نورو لویو وچو کي رامنځته سول.

مارکس د همدي لومړی پړاو په ټول وخت کي د کارګرانو د انټرنیشنلیزم د عمومي شورا غړی و او د انګلز سره یوځای یې د بورژوازي پروړاندي سخته مبارزه کول.

د لومړی انټرنیشنلیزم مهمي غونډې د (۱۸۶۲ز) کال څخه وروسته په کال کې یوار په ژنیوا، لوزان، بروکسل او بازل ښارونو کې جوړیدلي.
په پاریس کې د کارګرانو د مبارزې د ماتې څخه وروسته د کارګرانو د انټرنیشنلیزم لومړی پړاو هم د خلکونو سره مخ سو، همغه و، چې نور یې په اروپا کې د مرکز د پاره ځای نه و، له همدې کبله په (۱۸۷۲ز) کال کې د اسي پریکړه وسوه، چې د دې انټرنیشنلیزم مرکز به نیویارک ښار ته لیږدول کیږي، چې په نیویارک کې د څلورو کلونو څخه وروسته په رسمي ډول دا لومړی پړاو منحل سو.

ب- دوهم پړاو:

لکه مخکې، چې مو وویل د انټرنیشنلیزم په لومړي پړاو کې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د کارګرانو ګوندونه او سازمانونه رامنځته سول، چې د مارکسیستي او سوسیالیستي عقایدو پر بنسټ یې هڅې کولې. کله چې د کارګرانو د انټرنیشنلیزم لومړی پړاو په نیویارک کې پای ته ورسیدی، د یوځه وخت د پاره دوی سره تیت او پرک سول او د دوی سازمانونو او ګوندونو په نړیوالې کچه لاس نه و سره ورکړی، خو په (۱۸۸۹ز) کال کې یوار بیا د نړۍ سوسیالیستي ګوندونه سره راټول سول او په پاریس کې یې لویه غونډه وکړه، چې د نړۍ ټولو سوسیالیستي ګوندونو پکښې ګډون کړی و. همغه و، چې یو ځل بیا یې د کارګرانو د انټرنیشنلیزم لپاره بنسټ کښېښودی او د دې انټرنیشنلیزم دوهم پړاو پیل سو.
د انټرنیشنلیزم د دوهم پړاو مشري انګلز کول او شپږکاله یې مشري پر غاړه وه، چې بنسټ یې پر مارکسیستي عقایدو باندې ولاړ و. دې

دوهم پړاو د نړۍ د سوسیالیستي ګوندونو په پیاوړتیا کي زیاته مرسته وکړه او دنړۍ په ګوټ ګوټ کي سوسیالیستي ګوندونو وده وکړه.

کله چي انګلز مړ سو، دده د مرګ څخه وروسته ددي بنسټ مشري اپورچینیستانو په غاړه واخیستل، چي کرار کرار يې دي بنسټ ته د بورژوازی آندونه هم ورننویستل. همغه و، چي د بورژوازۍ د آندونو په ننوتلو سره د دوهم انټرنیشنلیزم هڅي او فعالیتونه د ننګونو سره مخ سول او کرار سول، خو بیا هم یو شمېر ګوندونه لکه د روسي بلشویک ګوند مارکسیستي تلنلارو ته وفاداره پاته سول او د اپورچینیستانو سره يې سخته مبارزه وکړه. همدا مبارزه ددي لامل سول، چي پدي غورځنګ کي دري ډولـه ډلې رامنځته سولي لکه ښۍ لاسي ډله (سوسیال شوئینستان)، منځلارې ډله او کیڼ لاسي ډله (انټرنیشنلیستان).

لومړی نړیوال جګړه، د دوهم انټرنیشنلیزم د مشرانو خیانت او د رفورمیستانو د مشرانو لخوا ددي غورځنګ د آرونو تر پښو لاندي کول، ددي لامل سول، چي دوهم انټرنیشنلیزم وپاشل سي او پر زیاتو ټولنو او ګوندونو باندي وویشل سي. همغه و، چي په (۱۹۱۵ز) کال کي په سویس کي د انټرنیشنلیزم ټولنه رامنځته سول، چي مشري يې لینن کول، چي په پایله کي يې په (۱۹۱۷ز) کال کي د روسي لوی انقلاب رامنځته کړ او د انقلاب څخه وروسته يې د کمونیزم نوم ځانته غوره کړ.

ج- دریم پړاو:

د انټرنیشنلیزم دریم پړاو په کمونیستي انټرنیشنلیزم باندي هم پیژندل کیږي، چې د دوهم انټرنیشنلیزم د پاته سوو انقلابي ګوندونو څخه جوړ سو او د (۱۹۱۹ز) څخه بیا تر (۱۹۴۳ز) کال پوري یې دوام وکړ. ددي پړاو لومړی غونډه په (۱۹۱۹) کال کي وسوه، چې د نړۍ د دیرشو (۳۰) هېوادونو کمونیستي ګوندونو برخه پکښي درلوده. که څه هم ددي غونډي څخه مخکي د همدي کال د جون پر اتمه نیټه د لینن په مشري د اتو هېوادونو په ګډون جوړه سوي وه، چې د نړۍ ټول کارګري ګوندونه یې د واک اخیستلو ته وهڅول، خو رسمي او لویه غونډه یې د جون پر اتمه نیټه باندي وه[1].

د انټر نیشنلیزم مخینه:

انټرنیشنلیزم ډیري لرغوني ریښي لري، چې د لرغوني یونان د فیلسوفانو او پوهانو لخوا ډیري اشاري ورته سویدي. د تاریخ په پاڼو کي د انټر نیشنلیزم لومړی نښي د لرغوني یونان د رواقیانو فلسفي ته رسیږي. د رواقیانو نامتو مخکښانو (زنو) او (کریس یوس) به ویل ((د نړۍ وګړي د یوي نړیوالي ټولني غړي دي او همدي نړیوالي ټولني ته مسولیت لري، ددي نړیوالي ټولني قوانین طبیعي قوانین دي، چې امر منل یې اړین دی او دا نړیواله ټولنه پر ټولو وګړو باندي واکمنه ده)).

رواقیان د نیشنلیزم مخالف وه او ویل یې ((د هري ټولني قانون باید د بشري ټولني د عمومي قانون او طبیعي قانون سره ورته والی ولري)).

---

[1]- امیرنیک ائین، واژه های سیاسي و اجتماعي، ص ۲۲-۳۰

دوی د بشري ټولنې عمومي قانون او طبیعي قانون ته نړیوال قوانین ویل. همدارنګه د نړیوال تابعت د اصطلاح رامنځته کونکي هم دوی وه او د یوه ځانګړې هېواد د تابعیت سره مخالف وه، ټول خلک یې یو د بل وړونه او په حقوقو کې سره مساوي ګڼل.

پر رواقیانو سربیره اپیکوریانو هم د بشر د ورورګلوی پر آر باندې باور درلودی، خو ددوی باور د رواقیانو په څیر افراطي نه و.

همدارنګه سیسرو د زیږدیز کال څخه یوه پیړۍ مخکې خلک د نړیوالي ټولنې غړیتوب ته راوبلل، ده ددې دپاره د (کامنولټ) ځانګړې اصطلاح وکارول. ده ویل خلک په حقوقو، پوهه او عقل کې سره مساوي دي، هر وګړی یې ددوو ټولنو لومړی دولت او دوهم نړیواله ټولنې، غړی بللی. همدارنګه ده په یوه وخت کې وګړي ددوه ډوله قوانینو تابع ګڼل، چې لومړی یې د دولت قانون او دوهم یې د نړۍ قانون دی، ده د نړۍ قانون د دولت پر قانون باندې لوړ ګڼی او د دولت قانون یې نیمګړی ګڼي.

په پنځمه زیږدیزه پیړۍ کې (سن اګوستین) پر نړیوال عدالت او نظم باندې باور درلودی، چې هغه ته یې (د خدای اراده) ویل او خلک یې ددې ډول نړیوال نظم منلو ته رابلل. ده ویل نړیواله ټولنه پر دولت باندې غوره ده او د دولتونو څخه جوړه ده، نړیواله ټولنه کُل ده او دولت جز دی. خلک باید د دولتونو سره اړیکې وشکوي او د نړیوالې ټولنې سره اړیکې پیدا کړي همدارنګه د نړۍ ټول خلک سره ورونه دي او په سوله کې باید ژوند وکړي.

په منځنیو پیړیو کې کله چې پاپان پر اروپا باندې واکمن وه، خلک یې دیته نه پریښول، چې د نړۍ په اړه فکر وکړي، دوی یوازې خلک

دخپلو امرونو په منلو باندي اړ کول، پدي وخت په اروپا کي د جهالت توري تیاري خپري وي. خو کله چي د اسلام مبارک دین پر نړۍ باندي خپور سو، وګړي یې وروروليۍ او یوالي ته راوبلل، د تاوتریخوالي پر وړاندي یې ټینګه مبارزه وکړه او د نړۍ ټول مسلمانان یې وروڼه وبلل. پدي وخت کي د اسلامي انټرنیشنلیزم لړۍ د نړۍ د اسلامي هېوادونو ترمنځ ټینګه سول او ټولو مسلمانانو ځانونه وروڼه بلل.

کله چي په اروپا کي د پاپانو د حکومت پر وړاندي خلک راپورته سول او نور یې ددوی د جهالت تر سیوري لاندي ژوند نسو کولای، پدي وخت کي یو شمېر پوهانو او فیلسوفانو ته د خپلو افکارو او آندونو د څرګندولو زمینه برابره سول. همغه و، چي په اولسمه پیړۍ کي د زیات شمېر پوهانو لخوا د اروپا د فډریشن د جوړولو دپاره لوی پلان جوړ سو. همدارنګه په (۱۲۴۸ز) کال کي د نړیوالو حقوقو بنسټ کښېښودل سو او (کروشیوس) په خپل کتاب کي د نړیوالو سازمانونو د جوړولو وړاندیز وکړ.

په (۱۸ز) پیړۍ کي په اروپا کي د واکونو د برابروالي پر اصل او د سلاوو د یوشانته والي پر اصل باندي هوکړه وسول. همدارنګه په همدي پیړۍ کي د خلکو د حقوقو اعلامیه د (د هر ولس ګټي د بشري عمومي ګټو تر اغیز لاندي) تر عنوان لاندي خپره سول او زیات شمېر پوهانو لکه کانټ، هولباخ او نورو د عمومي سولي د ساتلو غوښتنه وکړه. او په (۱۹ز) پیړۍ کي د مارکس هڅي او د کمونیزم پراختیا هم د انټرنیشنلیزم د جوړولو موخه درلوده[1].

1- امیرنیک ائین، واژه های سیاسي و اجتماعي، ص ۳۲-۳۹

د نړیوالي ټولنې د جوړیدو آندونه هغه وخت د خلکو لخوا زیات ومنل سول، کله چې په شلمه پیړۍ کې لومړی او دوهمه نړیوالي جګړې وسولې، دې جګړو بشریت ته ډیر مادي او ځاني زیانونه ورسول او د نړۍ ټول وګړي یې دیته اړ کړل، چې د یوه داسې اورګان د جوړولو دپاره هڅې وکړي، چې پر ټولې نړۍ باندې واکمن وي او پریکړې یې ټولو ته منلي وي، همغه و، چې د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته زیات شمېر دولتونه د ملتونو پر ټولنې باندې سلا سول. کله چې د ملتونو ټولنه جوړه سول، یو شمېر ځانپاله او واک غوښتونکو دولتونو هڅه کول، چې دا ټولنه تر خپل اغیز لاندې راولي، همغه و، چې ددوی ځانغوښتنې او ځانپالنې ډیر ژر دا ټولنه د ناکامۍ سره مخ کړه او دوهمې نړیوالي جګړې خو بیخي له منځه یوړل. خو کله چې دوهمه نړیواله جګړه تیره سول او یو ځل بیا بشریت ستر مالي او ځاني زیانونه ولیدل، دا ځل یې دداسې ټولنې دپاره ټینګه ملاوتړل، چې د ټولو وګړو لپاره منلي وي او ټینګ بنسټ ولري. همغه و چې د (۱۹۴۵ز) کال د اکتوبر پر (۲۴) نیټه د یو شمېر هېوادونو لخوا ملګرو ملتونو منشور لاسلیک سو او اوس د نړۍ زیات او کم (۱۹۴) هېوادونه یې غړیتوب لري، چې پریکړې یې د ټولو هېوادونو لخوا دمنلو وړ دي او د نړیوالي سولې او ټیکاو د ساتلو غوره سرچینه ده.

د ملګرو ملتونو پر ټولنې سربیره د انټرنیشنلیزم نوري بیلګې هم تر سترګو کیږي، چې غوره بیلګه یې په لویدیځ کې د ناټو سازمان دی، همدارنګه نن ورځ په نړیواله کچه په سلګونو سازمانونه د نړۍ دهېوادونو لخوا جوړ سویدي، ترڅو په نړیواله کچه خپلې ګټې او نړیواله سولې او ټیکاو وساتي.

انټررېګنم[1]

دا اصطلاح د لاتېنۍ ژبې څخه اخیستل سویده، چې ددوو برخو لرونکي ده، یانې (انټر) د منځ په مانا او (ریګنم) د عصر، دورې، پاچاهۍ، واکمنۍ او حکومت په مانا دی. نو انټر ریګنم (انټرینا) د هغه واټن د سیاسي سیستم لپاره کارول کیږي، چې یو واکمن یا پاچا واک پرېږدي او بل واکمن یا پاچا د واک پر ګدۍ باندې کښېنې؛ نو ددې زاړه او نوې پاچا ترمنځ چې کوم واټن دی، ددې سیاسي سیستم لپاره د انټریګنم اصطلاح کارول کیږي.

دا اصطلاح په پارلماني ډیموکراسۍ کې د حکومت په ټاکنه کې د زاړه پارلمان او نوې پارلمان د ټاکنو ترمنځ د واټن لپاره هم کارول کیږي[2].

د انټر ریګنم حکومت (واټن) په یو شمېر هېوادونو لکه انګلستان، کانادا، استرالیا او نورو کې ډېر کم وي، خو په یو شمېر نورو هېوادونو کې بیا زیات وي. پدې واټن کې د انټر ریګنم حکومت یوازې د څارونکي او پالونکي په بڼه شتون لري. د نړۍ په سیاسي تاریخ کې د انټر ریګنم د حکومت زیاتي بېلګې سته، چې یو څو یې پدې ډول

1 - Interregnum.
2 - English Social Wikipedia.

پیژنو: په چین کي د زیږدیز کال څخه ۲۰۲-۲۰۲ کلونو په منځ کي د (قین) امپراتور د مرګ څخه وروسته انټر ریګنم رامنځته سو، همدارنګه د لومبړو په شاهي نظام کي د (۵۷۵-۵۸۵) کلونو پوري د انټرریګنم حکومت رامنځته سو.

په یو شمېر سلطنتونو لکه د انګلستان په سلطنت کي د انټر ریګنم د له منځه وړلو په موخه دا ډول اصول شتون لري (د پاچا یاملکي د مرګ څخه وروسته سمدستي ددوی ځای ناستی ددوی میراث خوردی)، چې پدې سره کیدای سي، چې تر زیاته بریده د انټر ریګنم مخه ونیول سي. پدې سلطنتونو کي د پاچا یا ملکي د مرګ څخه وروسته سمدستي ددوی میراث خورد یو شمېر دودیزو مراسمو پربنسټ د پاچاهۍ پر چوکۍ باندي کښېنول کیږي.

په یو شمېر نورو هېوادونو کي لکه د پولینډ-لیتوانیا په ګډو ګټو هېوادونو کي بیا پاچا د ټاکنو د لاري ټاکل کیږي، پدي هېوادونو کي د انټر ریګنم دوره زیاته وي، خو پدي وخت کي د پولینډ ستر پادري د انټر ریګنم مشرتوب په غاړه اخلي او د واکمن پاچا په ځیر قانون پلی کوي[1].

انټر ریګنم یوازي په سیاسي چوکیو کي نه رامنځته کیږي، بلکي په مذهبي، کلتوري، اقتصادي او نورو برخو کي هم د انټر ریګنم دوره رامنځته کیږي، دېلګي په توګه کله چې د عیسویانو پاپ مړ سي، نو تر هغه مهاله، چې د پاپ ټاکونکي ډلي لخوا چې نوی پاپ ټاکل کیږي، تر هغه په مذهبي څوکۍ کي د انټر ریګنم دوره رامنځته کیږي.

[1] English Social Wikipedia.

انډویدوالیزم[1]

دا اصطلاح په اوسني وخت کي د سیاست او اقتصاد په ډګر کي د زیات ارزښت لرونکي ده، ددي تلنلاري بنسټ وګړ پالنه ده، چي د ټولنپالني په خلاف منځته راغلي ده. ددي فلسفي پربنسټ هر څوک حق لري، چي د خپل ځان لپاره فکر او کار وکړي او هرڅوک د خپلو ګټو او ښېګڼو تر ټولو غوره قاضي دی. په ټولیزه توګه وګړپالنه (شخص پالنه) د ټولني پرځای وګړو ته زیات ارزښت ورکوي او وګړی د بنسټیز واحد په څیر پېژني. ددي تلنلاري پربنسټ که چیري د وګړې ګټې او وګړیزه خپلواکي په ټولنه کي وساتل سي؛ نو دا به ددي لامل سي، چي ټولنیزې ګټې پخپله وساتل سي. د وګړپالني فلسفه دوګړو د ځاني شتمنۍ او ګټو ساتل ډېر اړین ګڼي او په اقتصادي او ټولنیزو چارو کي د حکومت دلاسوهني مخه نیسي. یوازي په هغه حالت کي د حکومت لاسوهنه روا ګڼي چي د وګړو د خپلواکیو د ساتلو په موخه وي.

د انډویدوالیزم اصطلاح تر ډیره بریده د لیبرالیزم سره ورته والی لري، چي دا دواړي اصطلاحګاني پر وګړیز ارزښت باندي راڅرخي. خو

(1) - Individualism

د لیبرالیزم د آند پر بنسټ وګړیزه خپلواکي باید د دولت تر څارنې لاندې وي. خو انډویډوالیزم بیا د وګړو پر خپلسرو خپلواکیو باندې ټینګار کوي.

نن ورځ د وګړیزو خپلواکیو آرونو د یوې ځانګړې فلسفې بڼه غوره کړې ده، چې د انسانانو طبیعي ارزښت او د سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو او مذهبي نظامونو پر وړاندې د انسانانو تلنلاره څیړي، چې ددې ډول فلسفي سیستم ارزښت کولای سو په لاندې درو ټکو کې څرګند کړو:

الف- ټول ارزښتونه د انسان چاپیره راڅرخي، پدې مانا، چې ټول ارزښتونه د انسانانو لخوا تجربه سویدي (خو دانسانانو لخوا منځته ندي راغلي).

ب- فرد په خپل نفس کې یو ځانګړی ارزښت او پیدایښت دی او ټولنه یوازې د وګړو د غوښتنو او موخو د پوره کولو آله ده.

ج- ټول وګړي له اخلاقي اړخه برابر دي، چې دا مفهوم پدې جمله کې ښه تر سترګو کیږي ((هیڅ انسان باید د بل انسان څخه د خپلې ښېګڼې په موخه ګټه وانخلي)).

انډویډوالیستي آندونه پر انساني طبیعت باندې ولاړ دي، او هڅه یې داده، چې بالغ انسان ته هغه ګټې او خپلواکۍ، چې طبیعت ورکړې دي لاسته راوړي. همدارنګه هر وګړی دا دنده لري، چې خپلې موخې و ټاکي او د هغو په لاسته راوړنه کې زیار وباسي.

د وګړیزو خپلواکیو آرونه د نورو وګړو ارزښت او درنښت ته په کتو سره د یو ځانګړي امر بڼه لري. د وګړي د خپلواکیو آرونه پر وګړو د هر ډول واکمنتوب او اختیاراتو سره مخالفت لري که څه هم دا کنټرول او

څارنه ددولت لخوا رامنځته کیږي. انډویډوالیزم د پرمختګ وړاندوینه کوي او ورته د ارزښت په سترګه ګوري. همدارنګه د وګړو په حقوقو کي توپیر، سیالي او لوړوالی او کښته والی مني او دا هرڅه د وګړو د موخو د لاسته راوړلو وسایل ګڼي.

انډویډوالیزم د لیبرال ډیموکراسۍ، د حکومت دځانګړې بڼې او دوګړو په ژوند کي دنه لاسوهني د سیاست غوښتونکی دی. په انډویډوالیزم کي د وګړو د افراطي خپلواکیو ملاتړ کونکي انارشي پلوه عقاید لري، خو زیات پدي باور دي، چي حکومت باید د انسانانو په ژوند کي ډیره کمه لاسوهنه وکړي او یوازي خپل واک د قانون پر ساتنه او د ټولیز نظم په رامنځته کولو کي را لنډ کړي. همدارنګه وګړې د نورو په کارونوکي د خپلسري لاسوهني حق نلري او باید هغو ترونونو ته، چي په خپله خوښه رامنځته سوي وي، درناوی وسي. ټول وګړي باید یو برابر امکانات ولري، چي ددولت د هڅو د ځښنو پټو لارو چارو او د وګړو پر عقایدو د نفوذ پر بنسټ کنټرول او وټاکل سي.

د انډویډوالیزم تاریخ:

د انډویډوالیزم رامنځته کونکي د زیږدیز کال څخه څلور او پنځه پیړۍ مخکي سوفستایي (سوفیست) فیلسوفان دي، دوی پدي آند وه، چي وګړی کولای سي د ټولنې د بند څخه ځان خلاص کړي او د ټولنې پر روانو حالاتو باندي نیوکي وکړي. دوی د وګړي خپلواکي تر هرڅه ارزښتناکه ګڼي. سقراط هم ویل، چي د وګړیالنې تلنلاره غوره ده، خو باید د دولت تر قانون او څارنې لاندي تر سره سي. اپیکور هم دا عقیده منلي وه دده په آند وګړی د ټولنې بنسټ دی او نه یوازي دا چي

ټولنه څانګیز(فرعي) اړخ لري، بلکي ددي لپاره، چي وګړی خپله خپلواکي او پیژندنه تر لاسه کړي نو تر ډیره بریده د سیاست پریښودلو او د ځان پوره والي ته هڅول کیږي. همدارنګه د اپیکور په آند عدالت د ټرون یا کنوانسیون پر مټ ټینګښت پیدا کوي او د هغه پایښت د وګړي ملاتړ ته اړتیا لري.

د اپیکور افکار د لرغوني روم او ارسطو څخه وروسته په پراخه کچه ومنل سول، خو د خلکو پر افکارو د رواقیونو مکتب تر وګړپالنې زیاته واکمنې پیدا کړه. رواقیونو یو برابر اخلاقي آند وړاندي کړ، نو ځکه رواقیون په نړۍ کي د بشپړ عدالت غوښتونکي وه او د طبیعي عدالت یا طبیعي قانون پلي کیدل یې د دولت طبیعي دنده ګڼل. رواقیونو د بشپړ عدالت او د وګړو د خپلواکیو پر بنسټ د اپیکور په بشپړ انډویډوالیزم کي زیات سمون راوستی.

مسیحت، چي بنسټ یې د یهودیت پر پخوانیو آندونو ولاړ دی، ودي فلسفي ته یې پر فرد باندي بشپړ باور هم دننه کړ، چي دا په لرغونو یونانیانو کي نه و.

که څه هم انډویډوالیزم د لرغوني روم د امپراتوری په وخت کي لوړ ارزښت درلودی، خو په منځنیو پیړیو کي یوځه کمزوری سو. په لومړنیو پیړیو کي انډویډوالیزم یو مرکزیت درلودی او ورځ تر بلې یې دولت واک موندی نو پدي وخت کي د فیوډالیزم سیاسي ټولنه کمزوري سول او د انډویډوالیزم د نوې ژوند لپاره یې لاره هواره کړل، دا لاره ډیره پیچلي وه او د ژوند نوې بڼې یې د نوې روحي پر بنسټ توپیر وموند، چي پر نفس او فردي خپلواکی باندي یې باور و.

د انډویدوالیزم د تاریخي شالید څخه داسي څرګندیږي، چي په انګلستان کي يې بشپړتیا حالت تر سره کړی دی. داځکه، چي په انګلستان کي د کاتولیک مذهب کمزوری و او د لرغوني روم سره يې اړیکي سستي وي، پدي وخت کي د انګلستان امنیتي حالت سم و او ټولنه په ارام حالت کي وه، چي هر وګړي په اسانۍ سره کولای سول خپلي غوښتني او آندونه د ټولو په مخ کي وړاندي کړي. د اولسمي پیړۍ په نیمایي کي (توماس هابس) د اپیکوري فلسفي او عقیدي پر بنسټ انډویدوالیزم وړاندي کړ، چي په سیاسي برخه کي د ظلم او استبداد ملاتړی و. ددې هم مهالي (جان لیل برن) د اقتصادي مساوات آند دنوې ډموکراټیکي فلسفي پر بنسټ وړاندي کړ او ټینګار يې پر دي و، چي ټول وګړي یو شان طبیعي سیاسي حقوق لري.

دا آندونه د (جان لاک) لخوا په همغه پیړۍ کي ډلبندي سول او په اتلسمه پیړۍ کي يې په لویه بریتانیا، شمالي امریکا او فرانسي کي ملاتړي پیدا کړه. په همدي وخت کي د فرانسي لوی انقلاب په زیاتو ملي احساساتو باندي بدرګه سو، ترڅو د فردي خپلواکیو آرونه بیا په بریتانیا کي د (ادم سمیت)، (جرمي بنتام) او ددوی د پیروانو د سیاسي او اقتصادي آندونو پربنسټ په نولسمه پیړۍ کي د نوې انډویدوالیزم بڼه غوره کړه[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص۴۲-۴۳.

انوکراسي[1]

انوکراسي هغـه سیاسي رژیـم دی، چې سیاسي قـدرت پـه دولتـي بنسټونو او اورګانونو کي نه وي، بلکي په غیـري دولتي بنسټونو کي ویشل سوی وي. یـانې سیاسي قدرت د ټولنې د مخکښـانو یـا ولسي مشـرانو پـه لاسـونو کـي وي، چې تـل د سیالیو او رقابت لپـاره همـدا قدرت کاروي.

د دې ډول حکومت بېلګې په افریقا کي د سومالیا، کینیـا او زمبابیو په هېوادونو کي لیدل کیږي. انوکراسي د تیوکراسۍ او ډیموکراسۍ ترمنځ سیاسي رژیم دی، یانې نه بشپړه ډیموکراسي ده او نه هم بشپړه تیوکراسي ده، بلکي د همدې دواړو سیاسي رژیمونو ترمنځ دریځ لري.

انوکراسي د حکومتونـو پـه ډلبنـدۍ کـي د هغـو حکومتونـو د جملي څخه ګڼل کیږي، چې نـه د ډیموکراسۍ حد تـه رسیدلی وي او نـه هـم د تیوکراسۍ په پړاو کي وي. یانې پدې حکومت هغه اصول او آرونـه چې پـه ډیموکراتیـک نظـام کـي پلـي کیـږي، نـه پلـي کیـږي او نـه هـم د تیوکراسۍ اصول او آرونه پکښې په بشپړ ډول پلي کیږي.

[1] -Anocracy.

انوکراسۍ د سړي جګړې څخه وروسته په نړیوالـه کچـه ډیـري سویدي، پدي رژیم کي ټاکلی او پیاوړی سیاسي قدرت شتون نلري او نه هم ثابت اقتصادي سیستم شتون لري.

اوکلوکراسي[1]

اوکلوکراسي د دوو یوناني کلمو څخه جوړه سویده، چې (اوکلوس[2]) د رزیل، احمق او فاسق په مانا ده او کراسي د حکومت او قدرت په مانا ده. نو اوکلوکراسي د هغو خلکو حکومت ته ویل کیږي، چې د زور او تشدد د لارې واک ته رسیدل غواړي او بېله رزالته او حماقته بل څه نه کوي، یانې د ټولني لپاره کار نه کوي، بلکي یوازي د منفورو کارونو لپاره سیاسي قدرت په لاس کي اخیستل غواړي. اوکلوکراسي زیاتره وخت د موبو کراسۍ سره په ورته ډول کارول کیږي.

کله چې ډیموکراسي خپل ارزښت د لاسه ورکړي او بي فرهنګه سي نو پدي ډول رژیم باندي بدلیږي، په لرغونې یونان کي کله چې ډیموکراسۍ خپل ارزښت د لاسه ورکړ، نو دا ډول احمق خلک پر ټولنه باندي واکمن سول او د اجرایي جرګو کړني کمزوري سولي. په آتن کي چي سیاسي قدرت ددي ډول خلکو لاسته ولویدی، نو د آتن ډیموکراسۍ زیات زیان ولیدی، زیاتره پوهان، فیلسوفان، هنرمندان

[1] -Ochlocracy.
[2] -Oclos

او نور په وخلک ازار سول او یا هم د آتن ځخه وشړل سول. همدا حالت و، چې سقراط محکمه سو او د شکران زهر یې وچښل.

په لرغوني یونان کي حکومتونه پر((ښه)) او ((بد)) باندي ویشل سوي وه، ښه حکومتونه یې هغو ته ویل چې کړنې یې د ټولنې په خیر وي او د عمومي ګټو ساتونکي وه، خو بد حکومتونه یې بیا هغو ته ویل چې کړنې یې یوازې د یوې ډلې او یو کس په ګټه وي، بلکي د عمومي ګټو او ارزښتونو ساتونکي نه وه، نو اوکلوکراسي هم د بدو حکومتونو ځخه وه، چې احمق او رزیل خلک به پر سر د قدرت سول او بیا به یې د حکومت کړني یوازې ددوی په ګټه تر سره کولې.

ددې ډول حکومت پر بنسټ ډیرکیو نسوه کولای، چې د عوامفریبانو او احمقانو پروړاندې راپورته سي او هغه د واکه و غورځوي او هم زیاتره کړنې د لږکیو په خوښه ترسره کیدې، یانې د ډیموکراسۍ په خلاف ډیرکیو کم واک او لږکیو ډیر واک درلودی[1].

زیاتره اوکلوکراټیک حکومتونه لنډ مهاله وه، زیاتره وخت کله چې په واکمن ډیر ظالم و او استبدادي واکمني یې پلي کول، نو د ټولنې خلک به راپورته سول او دی به یې د پښو وغورځوی، خو کله چې به واک عوامو ته په لاس ورغلی نو داسي کړنې به یې کولې چې د عامه ګټو په خلاف وي، خو وروسته به یې بیا هم همدا ډله د پښو وغورځول او واک به سم واکمن ته ورکول سو، نو اوکلوکراټیک حکومتونو زیاتره وخت کم حکومت کړی دی.

[1] English Social wikipeia. (انګریزي ټولنیز پوهنغونډ)

اولیګارشي[1]

الیګارشي د څو نفرو حکومت ته ویل کیږي، د دي حکومت واک د څو نفرو په لاس کي وي اودا نفر واک او حکومت د خپلو ګټو او موخو لپاره کاروي. افلاطون د دي حکومت په اړه وایي "الیګارشي (د څو نفرو حکومت) هغه وخت پیدا کیږي چي ساتونکي یي د مال په شوق وي، دا ډول حکومت هم تموکراسۍ ته ورته دی اماد یوه مشر پرځای څو تنه مشران لري، یانې د ښاري دولت مشرتابه د یوه داسي مدیره هیئات له لوري منځ ته راغلی وي، چي هغوی د خپلو مالونو او شتمنیو د ډیرولو او ساتلو په هڅه کي وي". ارسطو بیا الیګارشي د څو بدو او ناوړو اشخاصو حکومت ته وایی، د ارسطو ددي تعبیر څخه معلومیږي چي الیګارشي دارستوکراسۍ (د اشرافو حکومت) یو افراطي شکل دی او تموکراسۍ (د شتمنو حکومت) ته ورته دی.

د پخوانیو الیګارشي حکومتونو څخه دا معلومیږي، چي د واک واګي به تل د ټولني د ځانګړو پوړونو او ډلو په لاس کي وي لکه: مذهبي کړۍ، د غوره نژاده خلکو ډلي، سرمایه دارانو او د ځانګړو ژبو خلکو، دوی به هم هغه څوک په خپل واک کي راګډول چي د پورته

[1] - Oligarchy.

رشـتو څخـه بـه د یـوي پربنسـټ یـې د دوی سـره اړیکـي درلـودلي. همدارنګه دي کوچنۍ ډلي به تل واک د خپلو ګټو لپاره کاروی ترڅو خپـل نفـوذ او کنټرول پـه ټولنـه کـي وسـاتي، نوځکـه ځینـو پوهـانو دا حکومت د ناکارو او بدو خلکو حکومت ګڼلی دی. په الیګارشۍ کي د خلکـو حقوقـو تـه درنـاوی نـه کیـدی، یـوازي د واکمنـې کوچنۍ ډلـي حقوقو او ارزښت ته درناوی کیدی او بیت المـال بـه ددوی ترکورنیـو او خپلوانو قرباني کیدی.

دا یوه تکراري او عامه مفکوره ده چې د حکومت اخرنۍ تحلیـل د څو نفرو پر واک باندي خلاصه کیږي، که په ټولنه کي حکومت رسمي بڼه ولـري، یـا د سـلطان تـر واک لانـدي حکومـت وي او یـا هـم د دیکتـاتور حکومت وي خو باید د ټولني اصلي او حقیقي څار د شـتمنو خلکـو پـه لاس کي وي. پـه همـدي اسـاس مـارکس او انګلز کاپیټالیزم (د شـتمنو حکومت) الیګارشۍ ته ورته حکومت بولي او دوی پدي آند دي، چي په کاپیټالیزم کي اصلي څارنه د شتمنو خلکو وي، او شتمن هڅه کـوي تر څو د خپلو ګټو د ساتلو په موخه په حکومت کي یوه اجرایوي کمیتـه جوړه کړي. همدارنګه یوه ایټالوي ساستپوه ("لاګیټانو موسکا") هم د حکومت الیګارشي کنټرول منلی دی او دی پدي آند دی، چي واکمنه ډلـه تـل غـواړي پـه ټولنـه کـي الیګارشـیک کنټـرول ولـري. (ویلفریـډو فریټو) فرانسـوي سیاسـتپوه هم پـه خپلـو دوکتورینـو کـي د څونفرو د حکومـت پـه اړه آندونـه ورکـړي دي او دا مفکـوره یـي پیـاوړي کـړه، (فریټو) وایـي چـي دا د معاصـري نړۍ غوښتنه ده چي د واک بنسټونه باید د څو نفرو ترمنځ وویشل سي، خو مارکس او انګلز بیا د څو پوه او هوښیارانو کمونسـتانو واکمنـي پـر ټولنـه غـواړي او وایـي چـي پـه یـوه

ګارګره ټولنه کي بايد واک د څو کمونستانو په لاس کي وي ترڅو د ټولني چاري کنټرول کړي.

د اليګارشۍ معاصره کارونه په "د اليګارشۍ اوسپنيز قانون[1] " کي څرګندېږي، دا قانون يا څېړنيزه رساله د جرمني ټولنپوه ("رابرت مايکل ") لخوا پدي موخه وضع سوه ترڅو سياسي ګوندونه او سوداګريزي ټولني مرکزي، محافظه کاري او يو موټي سي. (مايکل) د اګاليتاريانو (هغه ډله خلک چي پدي آند دي چي د ټولو خلکو حقوق سره مساوي دي) او راډيکاليانو (هغه ډله چي په سياسي چارو کي بدلون غواړي) پروړاندي دريځ غوره کړی دی او وايي چي هره ټولنه بايد يوه مرکزي قوه ولري، پدي مرکزي قوي کي بايد واک د څو نفرو په لاس کي وي ترڅو د يوه اورګان (ټولني) چاري په ښه توګه اداره سي، پدي ډول سيستم کي هرڅه بايد د يوي اجرائيوي کميټي لخوا ترسره سي او د يوه سازمان يا ټولني د ژوندي پاتي کيدو لپاره بايد يوه امرکوونکي منبع وجود ولري، ترڅو نوموړي ټولنه يا سازمان د بهرنيو او کورنيو ننګونو څخه خوندي وساتي. که څه هم پدي وروستيو کي ځينو ليکوالانو غوښتل چي د (مايکل) د اليګارشۍ د اوسپنيز قانون څېړنيزه رساله په حقوقي، مذهبي او نورو برخو کي پراخه کړي خو دي رسالي تر اوسه نړيواله بڼه نده خپله کړي.

شايد دا هم مبالغه نه وي چي ټول حکومتونه په اصل کي اليګارشي (د څونفرو حکومتونه) دي، خو په حقيقت کي ټول سازمانونه پردي ټينګار کوي ترڅو د حکومت لپاره د واک مرکزي هسته رامنځ ته کړي، هغه داسي چي په مرکزي هسته کي به څو نفره واک اداره کوي. د نوو

[1] -Iron Law of Oligarchy

سیاسي او ټولنیزو څیړنو پربنسټ دواک او څار منابع بیلا بیلي ښودل سویدي،او د څارنو او واکمنو ډلو ترمنځ یي توپیرونه رامنځ ته کړیدي.

ایتنوکراسي[1]

ایتنوکراسي د حکومت هغه ډول دی، چې واک یوازې د یوې ځانګړې قومي ډلې د استازو په لاس کې وي. په ایتنوکراسۍ کې ببله دي، چې په هېواد کې د موجوده قومونو تناسب په نظر کې ونیول سي، حکومت او حکومتي چوکۍ یوازې یو قوم په لاس کې اخلي او همدا یو قوم د هېواد پر نورو قومونو باندې واک پلی کوي، چې زیاتې پریکړې هم د همدې قوم په ګټه باندې کیږي.

د حکومت پدې بڼه کې د لږکیو سره ظلم کیږي او د تبعیض پر بنسټ ورسره چلن کیږي، د لږکیو حقوق تر پښو لاندې کیږي، دوی تر زیات فشار لاندې ژوند کوي او د بشري حقوقو څخه بې برخې کیږي. خو ددې پر وړاندې بیا هغه قوم او ډله چې واک په لاس کې لري د هر اړخیزو حقوقو څخه برخمن وي.

د ایتنوکراسۍ د سیاسي رژیم بنسټ همداسي د ځانګړو ډلو پر ګټو باندې ولاړ دی، چې د قومي، ژبني، مذهبي او نورو رشتو پربنسټ د

[1] - Ethnocracy.

یوي ډلي ګټي ساتل کیږي او حکومت یوازي د واکمن پوړ د ګټو پر ساتلو باندي اړ ګټل کیږي.

د ایتنوکراټیک حکومت بنسټیزه تلنلاره د هغه واک ساتل دي، چې د یوي ځانګړي ډلي په لاس کي وي. ایتنوکراټیک حکومتونه د خپلو واکمنیو پر بنسټ بیلابیلي بڼې لرلي همدارنګه د دوی حقوقي بنسټ هم پر دي ولاړ دی، چې د واکمنې ډلي واک او ګټې وساتي. شونې ده، چې دا ډول حکومتونه په ځینو حالاتو او برخو کي د زیات تبعیض او زور څخه کار واخلي او په ځینو حالاتو کي بیا د کمو دا ډول کړونو څخه کار واخلي، چې دا ډول کړنې او تلنلاري د دوی په موخو او جوړښت پوري اړه لري.

د دي ډول سیاسي رژیم بیلګې په بشري تاریخ کي زیاتې لیدل کیږي او په اوسنیو وختونو کي هم یو شمېر سیاسي رژیمونه د ایتنوکراسۍ پر بنسټ ولاړ دي، د بیلګې په توګه په اسرایلو کي د یهودي ملایانو ایتنوکراسي شتون لري، چې دوی په خپله ملي ټرمینالوژۍ کي ورته (قومي ډیموکراسي) کاروي. په (۲۰۱۰ز) کال کي (ګاډوین لیوي[1]) په خپل یوه وړاندیز کي، چې د (یهودو د وفاداریۍ سوګند) په نامه یادیدی دا خبره وکړه، چې (نن ورځ یاد لرئ، دا هغه ورځ ده، چې اسرایل خپل کرکټر او تلنلاره بدلوي او له دي څخه وروسته به موږ په یوه ایتنوکراټیک، تیوکراټیک، نیشنلیست او نژادي هېواد کي اوسیږو).

[1] - Gideon Levy.

دا ډول ایډیالوژي پر اسرایلو سربیره په لیتویا، لیتوانیا، مالیزیا، افریقا، یوګاندا او د کاناډا د (کیوبیک[1]) په ایالت کي هم شتون لري[2].

[1] - Quebec.

[2] - English Wikipedia(انګلیسي پوهنغونډ) and Britanica Encyclopedia (د انګلستان دایرة المعارف)

اپزو کراسي[1]

اپزو کراسي د لرغونې یوناني ژبې څخه اخیستل سوي اصطلاح ده، چې ددو برخو لرونکي ده،لومړی (اپزو) د مساوي، برابر او یوشان په ماناده او دوهم (کراسي) د واک یا واکمنی په ماناده؛ نو اپزو کراسي د حکومت هغه ډول دی، چې په ټولو برخو کي د وګړو لپاره د یوشان واک او حقوقو غوښتنه کوي.

اپزو کراسي د وګړو لپاره د ټولنې په هره برخه هغه کـه سیاسي، اقتصادي، ټولنیزه یا بله وي مساوي حقوق او واک غواړي، په ځانګړي توګه په سیاست کي خو د وګړو لپاره تل یو شان سیاسي ځواک غواړي. ددي سیاسي سیستم د پلویانو په آند وګړو ته باید د حقوقو څخه نیولي بیا تر سیاسي واک پوري مساوات ورکړل سي، دا سیاسي مکتب د وګړو ترمنځ هیڅ ډول تو پیر نه مني.

اپزو کراسي د خپلو ادعاوو او ارمانونو د پوره کولو لپاره دوه اړخیزه تلنلاره یانې لیبرال حقوق او ډیموکراټیکه واکمني ټاکلې ده او ددي دواړو تلنلارو ملاتړ کوي. همدارنګه د اپزو کراسۍ د سیاسي واکمنۍ

[1] - Isocracy

او جوړښت تاریخ ته په کتو سره، د ځانې ملکیت او د ملکیت د طبیعي بڼو دواړو ملاتړ کوي.

سربیره پردي اېزوکراسي د ډیموکراسۍ هغه تلنلاره، چي حکومت د عامه خلکو تر نیوکو لاندي راولې، نه مني بلکي د اساسي قانون پربنسټ اېزوکراسي د دي ډول نیوکو مخه نیسي او د عامه خلکو د لاسوهنو څخه د حکومت ساتنه کوي. اېزو کراسي دا ډول ساتنه په هر اړخ کي کوي، یانې د عامه واکمنۍ ساحه په عامه کړۍ کي او د ځاني (شخصي) واکمنۍ ساحه په ځانې کړۍ کي محدودوي.

اېزو کراسي په عقیدوي او تر یو بریده په سیاسي اړخ کي د سیکولاریزم پلوې کوي او سیاسي رژیم یې پر جمهوریت باندي ولاړ دی، خو د وګړو ترمنځ د جنسي یا نژادي توپیر پر آندونو باندي باور نلري، لکه مخکي چي مو اشاره وکړه، اېزو کراسي په ټولو برخو کي د وګړو ترمنځ مساوات او ددوی لپاره د مساوي حقوقو غوښتونکې ده. همدارنګه اېزو کراسۍ د خپل عملې سیاست په وخت کي د فدرالي سیاسي رژیم ملاتړ کاوه او دوه اړخېزه اقتصادي سیستم یي لرلو. ددې سیاسي سیستم پلویانو ویل، چي پولیس او پوځ د واکمنۍ مټ (بازو) دی. پردي سربیره اېزوکراسۍ د عامه سولې پر ټینګښت باندي زیات ټینګار کاوه او د عامه دفاع او بیړنې حالت په وخت کي یې پر ملیشو (سیمه ییزو) پولیسو باندي هم باور درلودی.

اېزو کراسي د خپل ځانګړي جوړښت په لرلو سره، ددي لامل سول، چي په را وروسته کي د معاصرو لیبرالیزم، سوسیالیزم او فاشیزم آندونو تخم وکرې او ددې سیاسي مکتبونو پیاوړتیا ته لاره هواره کړې.

د تاریخ په پاڼو کي ددي اصطلاح لومړنی کارونکی (سیډني سمیت) دی، چي په (۱۸۴۵ز) کال کي یې دا اصطلاح وکارول. ده ددي اصطلاح په کارونې سره خپلو ټولو مخالفینو ته د ټولني په ټولو برخو کي د مساوي واکمنۍ سپارښتنه وکړه، که څه هم (سمیت) په خپلو خبرو کي دا وېلي دي، چي ځوانان باید تر زړو خلکو زیات واکونه ونلري، خو بیا هم ده خپل ټول پلویان د ښځو په ملاتړ د رایو راټولولو ته وهڅول؛ ځکه چي ښځي په هغه وخت کي د ټیټ پوړ په توګه پیژندل کي دلې.

د (سمیت) څخه وروسته ددي اصطلاح بل کارونکی (ګرنټ الن) دی، چې د کارګرانو د خپلواک ګوند (ټولني) د جوړیدو پر مهال یې د ټولو ښاریانو لپاره برابر حقوق وغوښتل.

که د لیبرالیزم، مارکسیستي سوسیالیزم او یو شمېر نورو د ګډو هڅو ټولنو تاریخ ته وکتل سي نو دوی دا غوښتنه کوي، چي (موږ دخلکو پر ځواک باندي باور لرو؛ نو د هغه حکومت ملاتړ کوو، چي دخلکو لخوا، پرخلکو باندي د خلکو لپاره وي) دا ډول مساوات پخپله د اېزو کراسۍ مانا ورکوي.

د اېزو کراسۍ ملاتړې د نړۍ په ګوټ ګوټ کي تر سترګو کیږي، چي غوره بیلګي یي په استړالیا کي د اېزوکراسۍ شبکه او په کاناډا کي د اېزوکراټیک ګوند و، چي تر یو وخته پوري یي فعالیت کاوه[1].

[1] -English Social Wikipedia.

ایډیالیزم[1]

ایډیالیزم د ریالیزم د مکتب پر وړاندي باندي دی، کوم خلک، چې د ایډیالیزم عقیده لري هغو ته ایډیالیستان ویل کیږي. په سیاسي چارو کي د ایډیالیستانو عقیده پر دي ولاړه ده، چې سیاست باید د انسانا د خیال(ایډیال) پر بنسټ وټاکل سي.

ډیری فیلسوفان په خیالي او ایډیالي عالم کي ددولتونو او هېوادونو د ډول او څرنګوالي په اړه ږغیدلي او وړاندیزونه یې وړاندي کړي دي. ددوی په ذهن کي د بشر د پرمختګ او هوساینې کړنلاره جوړیده، دېپلګي په توګه افلاطون د لرغوني یونان فیلسوف، سن اګوستین او توماس مور په خپلو لیکنو کي ایډیالي او خیالي ټولني او حکومتونه جوړ او انځور کړي دي.

د افلاطون د (جمهوریت)، د سن اګوستین د (نړۍ ښار)، د توماس مور د(یوتوپیا) کتابونه د یادولو وړ دي. همداسي فارابي مسلمان فیلسوف د (مدیني فاضلي) طرحه وړاندي کړیده.

د ډیرو ایډیالیستانو اندونه په خپل ذات کي د بشر د مادي او معنوي ښېګڼو او خیر لپاره ویل سوي وه، خو هغه اندونه او وړاندیزونه، چې

(1) - Idealism

د ډیرو عواملو له کبله چې د پاچاهانو، دیکتاتورانو، د هغوی کورنیو، غټو مامورینو، لویو شتمنو او یا د کوم ځانګړي ګوند د ګټو پر وړاندي دریدل، یا داچې د ټولنې د ذهنیت، عرف او عاداتو سره یې سمون نه درلود په هغه وخت کې نسوای پلي کیدای[1].

[1]- محمد نادر ایوبي، سیاسي نظریات، ۱۴۲۹ق، مخ ۵۲۷.

بانکوکراسي[1]

بانکوکراسي د انګلیسي او یوناني ژبې ددوو ویو څخه جوړه سوي اصطلاح ده، چې بانکي حکومت یا د بانکونو حکومت ته ویل کیږي، دیته په یوناني ژبه کي ترافیزوکراسي هم ویل کیږي، چې (ترافیزو) په یوناني ژبه کي د بانک او کراسي د حکومت په مانا ده. دا ډول سیاسي رژیم د بانکونو ترواک او اغیز لاندي وي، همدارنګه هغه ټولنه چې په هغه کي مالي قوانینو واک په لاس کي اخیستئ وي هغي ته هم بانکوکراسي ویل کیږي.

د بانکوکراسۍ لومړی کارونکی د انګلستان د پارلمان غړی ویلیم فولارټون (۱۷۵۴-۱۸۰۸ز) دی، چې ده په (۱۷۷۹ز) کال کي د پارلماني مبارزي پر مهال دا سکالو روښانه کړ، چې د انګلستان د بانک د انحصار په اړه هڅي تر هغه ډیري اړینې دي، چې د فرانسي او انګلستان ترمنځ د جګړې لپاره کیږي.

د امریکا یو سناتور رابرت جي واکر په (۱۸۴۰ز) کال کي د امریکا د بانک لخوا پر کاغذي پیسو باندي نیوکي وکړي او داسي یې اټکل کړه، چې دا پیسي به د امریکا د وګړو حقوق تر پښو لاندي کړي او بانکوکراسۍ ته به لاره هواره کړي، همدارنګه دا به تر هغه ډیر

[1] Bankocracy.

خطرناکه وي، کوم چې بشپړو او ظالمو پاچاهیو په خپلو ټولنو کې زیان اړولی دی.

د بانکو کراسۍ اصطلاح د مارکس لخوا هم کارول سویده، چې مارکس زیاتره وخت دا اصطلاح د مالي کاپیټالیزم لپاره کارول، همدارنګه د ځینو نړیوالو ژورنالیستانو لخوا بیا دا اصطلاح زیات وخت د نړیوال مالي بحران پر مهال باندې کارول کیږي.

بیوریوکراسي[1]

د بیوریوکراسي اصطلاح د دوو ویو(لغـاتو) څخـه جوړه سویده، چي (بیوریو[2]) د میز او دفتر پـه مانـا ده او (کراسي) دواک او حکومت پـه مانـا دی، نـو بیوریوکراسـي هغـه سیاسـي او اداري سیسـتم تـه ویـل کیږي، چي یو ګڼ شمېر مامورین تر سختو او دقیقو قوانینو لاندي د معلوماتو په راغونډولو او اداري کارونو باندي بوخت وي او مامورین اړ دي، چي یوازي تر هغو قوانینو لاندي کار وکړي، چي ددوی لپـاره د لوړو مقاماتو لخوا ټاکل سوي وي[3].

بیوریوکراسي هغه سیاسي او اداري سیسـتم تـه ویـل کیږي، چي یـوه ډله ناټاکل سوي مامورین تر ټاکلو قوانینو لاندي کـار کـوي او دوی پـر ټولنـه بانـدي واک پلـی کـوي او دخپلـو قوانینـو سـره سـم چلنـد کـوي. بیوروکراسـي هغـه حکومـت تـه هـم ویـل کیږي، کـوم چـي د کوچنیـو دفترونو، ادارو او کارګرو ډلو څخه جوړ وي.

پـه بیوروکراسـۍ کـي ټول مـادي او بشـري وسـایل د اداري د موخـو د لاسته راوړلو په موخـه پـه منظم ډول کـارول کیږي او هڅـه کیږي، چي

[1] -Bureaucracy.
[2] -Bureau.
[3] -Cambridge Dictionary.

اداري څارنه او نظم په ښه ډول ټینګ سي. هګل، بیوروکراسي د دولت روح ګڼي او مارکس بیوروکراسي د فشار د آلي په څیر ګڼي چي واکمن پوړ یې د خپل واک د پاینښت لپاره کاروي. ماکس وبر، بیا بیوروکراسي هغي دستګاه ته وایي، چي د ټاکلو قوانینو او قواعدو پر بنسټ ولاړه وي او د کارګرانو اړیکې یو دبل سره د ټاکلو اصولو پر بنسټ اداره کیږي، چي په اوسني وخت کي د سیاسي، اقتصادي او نورو موخو د لاسته راوړلو لپاره ډیره اغیزمنه ګڼل کیږي. همدارنګه دی وایي په بیوروکراسۍ کي مامورین باید خپل ځان په اداري کي حل کړي، یانې یوازي د اداري د موخو د لاسته راوړلو لپاره کار وکړي. پدي نظام کي واک د لوړي خوا څخه د امرونو په ښه پر کښتو مامورینو باندي پلی کیږي[1].

بیوروکراسي کولای سي، چي په هره ټولنه کي حکومتي واک د ټولني د ګټو په موخه و کاروي او بشري ځواک تر ټاکلو قواعدو لاندي کنټرول کړي. خو داسي هم کیدای سي، چي د ټولني د ګټو پر وړاندي دریځ ونیسي او تخریبي ښه واخلي. خو بیوروکراسي کیدای سي، چي د ولس او دولت ترمنځ د پل په څیر کار وکړي، لکه څرنګه چي ولس د بیلابیلو ډلو څخه جوړ دی او هره ډله ځانته ځانګړې ګټي لري، چي دولت هم د همدغو ډلو د ګټو پر ساتلو مکلف دی، نو ځکه بیوروکراسي تر ټاکلو قواعدو لاندي همدا ګټي ساتي.

داچي بیروکراسي د ولس ګټي ساتي او که یوازي د واکمن پوړ ګټي ساتي، پدي اړه د هګل او مارکس د آندونو ترمنځ ټکر شتون لري، هګل پدي آند دی چي بیوروکراسي د ولس د بېلابېلو ډلو ګټي په ملي

[1]- مینو افشاري راد و علي اقا بخشي، فرهنګ علوم سیاسي، ص ۷۳

ګټو باندي بدلوي او همدا ملي ګټي ساتي، خو مارکس بیا دا خبره ردوي او وایې، چې بیوروکراسي یوازي د واکمن پوړ د ګټو ساتونکې ده.

د امریکایې ټولنپوه جوبرګ په آند بیوروکراسي یوه داسي وسیله ده، چې واکمن پوړ د خپلو ګټو د ساتلو په مخه کښته پوړ کنټرول او ځاري. د هغو څېړنکو په آند چې بیوروکراسۍ ته په مثبت نظر ګوري، بیوروکراسي داسي نظام دی، چې په هغه کې ټول کارکونکي په منظم ډول ترتیب سوي وي او د اداري د موخو د لاسته راوړلو لپاره کار کوي.

د ماکس وبر په آند بیوروکراسي لاندي ځانګړتیاوي لري:

۱- په بیوروکراټیکه اداره کې کارونه د مامورینو د تخصص او مسلک پر بنسټ ویشل کیږي.

۲- د کارکونکو او مامورینو ترمنځ اړیکې د ټاکلو قواعدو پربنسټ وي.

۳- د اداري فعالیتونه د لیکلو مقرراتو او امرونو پربنسټ اجرا کیږي.

۴- د هر کارکونکې فعالیت د اداري منطق پربنسټ نه د شخصي منطق پر بنسټ سرته رسیږي، یانې په اداري کارونو کې د مامورینو شخصي آندونو ته ارزښت نه ورکول کیږي.

۵- وړتیا او تخصص د مامورینو د ګمارلو او لوړوالې یوازنی لامل وي[1].

کله چې بیوروکراسي د ولس ګټې په نظر کې ونه نیسي او یوازي د واکمن پوړ د ګټو لپاره کار وکړي، نو دیته بیا (بیوروکراټیزم) ویل

[1]- غلامرضا علي بابایي، فرهنګ سیاسي آرش، ص ۱۳۸-۱۴۰

کیږي، یانې کله چې اداري تشریفات د افراط تر بریده ورسیږي او حکومت د خلکو افکارو او غوښتنو ته پاملرنه ونه کړي نو دیته بیوروکراټیزم ویل کیږي. په بیوروکراټیزم کې حکومت د داسې ډلې په لاس کې وي، چې د خلکو په منځ کې ځای نلري او یوازې د خپلو واک د ساتلو په موخه منظم اداري تشکیلات لري او ټولنه په منظم ډول کنټرولوي.

دیته ورته په بیوروکراټیزم کې هرڅه یوازې د کاغذونو پر مخ باندې اجرا کیږي او په عمل کې هیڅ هم نه وي، همدارنګه د کاغذونو پرمخ باندې ډیر څه سوي وي خو په عملي ډګر کې هیڅ نه وي اجرا سوي.

پاتریارشي[1]

پاتریارشي د یونانې ژبې د (پاتر) یانې پلار او (ارشي) یانې حکومت څخه جوړه سویده او هغې سیاسي او ټولنیزې تلنلارې ته ویل کیږي، چې واک د نارینه وو، په ځانګړې توګه د پلار په لاس کې وي او پلار په کورنۍ او سیاسي برخه دواړو کې بشپړ واک په لاس کې لري. په پښتو ژبه کې پاټریارشۍ ته (پلارواکي یا پلارواکمني) هم ویلای سو.

پاټریارشي هغه سیاسي رژیم ته هم ویل کیږي، چې ټول واک یوازې د بالغو نارینه وو په لاس کې وي، یانې واک یوازې نارینه وګړې پر ټولنې باندې پلی کوي[2].

پلارواکي نه یوازې په سیاسي برخه کې شتون لري، بلکې په ټولنیزو او په ځانګړې توګه په کورنیو کې زیاته پلي کیږي، همدارنګه د دولت د پیدایښت په اړه هم د پلارواکی آند د زیات ارزښت وړ دی، زیاتره پوهان پدې آند دي، چې لومړنۍ ټولنې پلارواکي وې او پلار په طبیعي ډول د کورنۍ، قبیلې او کلان رمشر و. په پلارواکی باندې د

[1] -Patriarchy.
[2] - English Social Wikipedia.

ښي پوهېدني لپاره به د دولت په اړه د پلارواکی آند هم په لنډ ډول تر څېړني لاندي ونیسو:

د دولت د پلارواکی اند:

ددي آند پربنسټ دولت د کورنیو د طبیعي پراختیا څخه زیږیدلی دی، چې په هغه کي نسل په نارینه انسانانو پوري اړوند ګڼل کیدی او زوړ یا د زیات عمر خاوند نر به مطلق واک درلودی. لومړنی ټولنیز واحد کورنۍ وه. د (مک آیور) په آند په ټولو کورنیو کي اړیکي او واکونه موجود وه چې د حکومت د جوړښت لامل وګرځیدل. د هغه اړتیاوو پر بنسټ چې کورنۍ جوړه سوي وه، همغو اړتیاوو یو ډول مقررات او قواعد هم زیږولي وه. په کورنۍ کي مخکي له مخکي څخه حکومت په کوچنی ښه سره شتون درلودی. (هنري ماین) د لرغونو رومي، سلاوي او هندو قوانینو د څېړنو څخه وروسته داسي وایي چې په لومړنیو ټولنو کي د کورنیو تر ټولو زوړ سړي مطلق واک درلودی او د اولادونو او غلامانو د مرګ او ژوند واک یې هم درلودی. دده د (لرغونی قانون) په کتاب کي راغلي دي((په کورنۍ کي تر ټولو زاړه سړي د کورنی پر ټولو غړو باندي مطلق واک درلودی. دی نه یوازي د کورنۍ د شتمنۍ مالک و بلکي د خپلو اولادونو د ارادو واک هم ورسره و)). کله چې به یې زامنو ودونه کول نو په طبیعي توګه سره یې کورنۍ پراخه کیدلي، خو د لومړنۍ کورنۍ د رئیس واکمني به ټولونسلونو منل. د کورنۍ د رئیس په مرګ سره به دده واک دده د نسل تر ټولو زاړه نر ته لیږدیدی.

د هغو کورنیو زیاتوالی چي د یوه رئیس تر واک لاندي وي د قبیلو د پیدا کیدو لامل وګرځیدی. د وخت په تیریدو سره به د یوي قبیلي زیات غړي د هغي قبیلي څخه بیل سول او په نورو مځکو کي به یي واړول، چي دا بیلوالی د نورو کوچنیو قبیلو د زیږیدو لامل سو. دا قبیلي چي د ویني پر بنسټ یي اړیکي سره لرلي، د ګډو موخو لپاره او په ځانګړي ډول د بهرني د ښمن د یرغل پرمهال به سره یو کیدلي او په ګډه به یي د فاع کول، چي دي کار پخپله د دوی د یوالي او ګډ واک څرګندویي کول. وروسته د دي قبیلو غړي سره یوځای سول او یوه لویه سیاسي ټولنه (دولت) یي منځته راوړ. د (ماین) په آند ((کورنۍ غوره ټولنه ده چي د هغی تړون د کورنۍ په نارینه مشر پوري اړوند و. د کورنۍ په پراختیا سره نسب او خاندان منځته راغلی. همدارنګه د کورنیو پراختیا قبیلي منځته راوړي او د قبیلو په لویوالي سره د ګډو ګټو ټولنه[دولت] جوړ سو)). دده په آند په لومړنیو ټولنو کي ټولنه د وګړو مجموعه نه وه بلکي د کورنیو مجموعه وه او د ټولني بنسټیز واحد هم کورنۍ وه.

پدي وروستیو وختونو کي فرانسوي حقوقپوه (دوګي) د پلاواکی د آند څخه ملاتړ وکړ. دده په خبره((د کورنۍ پلار طبیعي رئیس دی او د دولت واکمنان د کورنیو د همدي مشران تر واک لاندي دي. لرغوني ښارونه یوازي د کورنیو مجموعه وه چي په هغه کي واک د کورنۍ په پلار پوري اړوندو)). د دولت د پلارواکی آند د دریو فرضیو پربنسټ ولاړدی:

۱- په لومړنیو ټولنو کي واده په تلپاتي بڼه د پلارواالی پر بنسټ منل سوی و.

۲ – د نسل زیاتوالی یوازي د نارینه خلکو له لوري ترسره کیدی او هیڅ ښځینه اولاد د نسل په زیاتوالي کي نه ګڼل کیدی.

۳ – د کورنۍ ټول واک د کورنۍ د نارینه مشر په لاس کي و چي پر نورو غړوباندي یې مطلق واک درلودی.

(هنري ماین) د خپل آند څخه په ملاتړ کي د عبرانیانو، یونانیانو او رومیانو د کورنیو تاریخ ته ګوته نیسي. دده په آند په عبري کورنیو کي تر ټولو زاړه سړي د کورنۍ پر غړو باندي استبدادي واک چلوی. په نورو ټولنو کي هم د کورنیو واک د زړو خلکو په لاسونو کي و. پدي ډول دی په لومړنیو ټولنو کي د پلارواکی د آند لپاره د نارینه اولادونو خوښونه، تلپاتی واده او د پلار د واک ځانګړني په ګوته کوي او پدي آند دی چي د کورنیو د پراختیا په پایله کي مدني ټولنه منځته راغلي ده او د کورنیو رئیس د پاچا په بڼه څرګند سو.

د پلارواکی آند د بیلابیلو اړخونو څخه تر نیوکي لاندي راغلی دی. مکلنان، مورګان او جنکس چي د لومړنیو ټولنو په اړه یې لوستني کړیدي، دي پایلي ته رسیدلي دي چي (هنري ماین) د دي آند لپاره هیڅ تاریخي دلیل نلري. د دوی په آند په لومړنیو ټولنو کي د کورنیو واک د پلار یا د کورنۍ د مشر نارینه په لاس کي نه و، بلکي مورواکي کورنۍ چي کورنۍ اړیکي یې د مور پر بنسټ څرګندیدلي، د لومړنیو ټولنو بنسټیز واحدونه وه. دا ځکه چي په لومړنیو ټولنو کي د څومړونو رواج شتون درلودی، نسب د مور لخوا ټاکل کیدی او پلارنۍ نسب به د اټکل او ګمان له لاري ټاکل کیدی. د ښځو لخوا به د نارینه اولادونو د نسل ټاکل د ډیرو ستونزو او نیمګړتیاوو سره مخ و. همدارنګه داسي هم ویل سویدي، لکه ماین، چي وایي د کورنیو بدلیدل په طایفو او د

طایفو بدلیدل په قبیلوباندي کوم تاریخي ثبوت نلري. د (جنکس) په آند د لومړنیو ټولنو بنسټیز واحد قبیله وه نه کورنۍ. هره قبیله پر طایفو ویشل سوي وه او طایفي بیا د خاندانونو څخه جوړي سوي وي او خاندانونه بیا د کورنیو څخه جوړسوي وه. همدارنګه په لومړنیو ټولنو کي واده هم په تلپاتي بڼه نه و.

که څه هم د دولت د پلارواکی پر آند باندي نیوکي سوي دي خو بیا یې هم د دولت په پیاوړتیا او تکامل کي اغیزمن رول لوبولی دی. ددي آند پلویان پردي باور دي چي په هره کورنۍ کي ځواکمن او کمزوري غړي شتون لري، نولکه څرنګه چي په کورنۍ کي پلارځواکمن دی، نوځکه پرخپلو اولادونو او د کورنۍ پر غړوباندي واکمن هم دی[1].

[1]- فرهاد داوري، سیاست پوهنه، ۱۳۹۱ل، ص ۱۸۹-۱۹۲.

پارټیکراسي[1]

پارټیکراسي هغه سیاسي سیستم ته ویل کیږي، چې سیاسي قدرت د یوه یا څو سیاسي ګوندونو په لاس کې وي. پدې سیستم کې خلک په ګوندونو کې سره منظم سوي وي او د سیاسي قدرت پر سر د سیاسي ګوندونو ترمنځ سیالي کیږي[2]. په پارټیکراسۍ باندې د نښې پوهېدنې لپاره ګوندي نظامونه په لنډ ډول لولو:

ګوندي نظامونه:

په بیلابیلو هیوادونو کې بیلابیل ګوندي نظامونه لکه څو ګوندي، دوه ګوندي او یو ګوندي ستې، چې هریو به په لاندې ډول ولولو:

۱. **څوګوندي نظام**:

د اروپا د لوېدې وچې په هیوادونو کې څوګوندي نظامونه رواج دي. په فرانسه کې یو وخت دا ډول نظام موجود و او د ګوندونو شمېر یې شلو(۲۰) ته رسېدی. همدارنګه په آلمان، ایټالیا او سویس کې هم څو ګوندي نظامونو شتون لري. په ټولیز ډول په څوګوندي نظامونو کې کابینه(وزیران) په ائتلافي بڼه ټاکل کیږي، ځکه چې هیڅ ګوند نسي کولای، چې اکثریت ترلاسه کړي. بلکې څو ګوندونه یا څو ډلې لاسونه

[1] - Particracy.
[2] - English Wikipedia (article under the content of Particracy).

سره ورکوي چې اکثریت په لاس راوړي. پر همدې بنسټ دا ډول ګوندي حکومتونه په هغو ګوندونو او ډلو پورې تړلي دي، چې د ائتلاف او یوالي د لارې وکولای سي، اکثریت په لاس راوړي. که چیرې ګوندونه همداسي خپل یوالی وساتي نو حکومت به هم ټینګ او باثباته وي، خو که چیرې د ګوندونو یوالی له منځه ولاړی نو بل حکومت به په نوې بڼې سره منځته راسي. پدې ډول حکومتونو کې هر وزیر ځان راتلونکی لومړی وزیر ګڼي.

الف- د څوګوندي نظام ښیګڼې:

سربیره پردې چې څو ګوندي نظام خپل ارزښت د لاسه ورکړی دی، خو بیا هم د ځینو ښېګڼو لرونکی دی. په حقیقت کې د دوه ګوندي نظام بدګڼې د څوګوندي نظام ښیګڼې دي: د دې نظام یوه ښیګڼه دا ده چې د حکومت د دیکتاتورۍ او استبداد مخه نیسي، یانې کله چې حکومت په ائتلافي بڼه د څو ګوندونو څخه جوړسوی وي، نو پدې وخت کې په دیکتاتور او استبدادي حکومت باندې نسي بدلیدای. همدارنګه په څو ګوندي نظام کې د وګړو د ټاکلو ساحه پراخه ده. که چیرې په یوه هیواد کې څو ګوندونه شتون ولري، نو د بیلابیلو ډلو، پوړونو او اړخونو ګټې ساتل کیږي؛ ځکه چې هر ګوند د یوې ډلې او یو پوړ په استازیتوب کار کوي او د هغو ګټې ساتي. همدارنګه وګړي کولای سي چې خپله پیژندنه وساتي او هر ګوند چې یې زړه وغواړي په هغه کې شمولیت اخیستلای سي.

ب- د څوګوندي نظام بدګټي:

پر پورته ښیګنو سربیره څو ګوندي نظامونه تر زیاتو نیوکو لاندي راغلي دي. څو ګوندي نظام د هیواد مقننه قوه د اړودوړ او د سیسو سره مخ کوي، په څو ګوندي نظام کي د حکومت بي ثباتي تل موجوده وي، یانې کله چې کابینه د څوګوندونو تر اداري لاندي کارکوي، نو د دي لامل ګرځي، چې حکومت کمزوری او بي ثباته سي، د حکومت بي ثباتي د حکومت پر کاري میکانیزم باندي اغیزښندي او د حکومت کړنې د ننګونو سره مخ کوي. که چیري په یوه هیواد کي زیات ګوندونه شتون ولري او هیڅ یو ونسي کولای، چې اکثریت تر لاسه کړي، نو پدي وخت کي سالم اپوزیسیون چې د پارلماني ډیموکراسۍ لپاره ډیر اړین دی، نسي کولای چې فعالیت وکړي. همدارنګه حکومت د واک غوښتونکو ډلو ترمنځ ویشل کیږي او حکومت په خپلوکړنو کي پاته راځي.

۲. دوه ګوندي نظام:

دوه ګوندي نظام لومړی په انګلستان کي څرګند سو. په انګلستان کي د کورنیو جګړو پر وخت د توري او ویګ، وروسته لیبرال او محافظه کار او اوس د کارګر او محافظه کارګوندونو تاریخ ته په کتو سره داسي معلومیږي چې د دي ډول نظام لومړنۍ ریښي په انګلستان کي دي. په دوه ګوندي نظام کي سربیره پردي چې د دوګوندونو څخه یو ګوند واک په لاس کي اخلي، ځینې کوچني ائتلافونه اوډلي هم شتون لري، د بیلګي په توګه په انګلستان کي پر ګارګر او محافظه کار ګوندونو سربیره لیبرال ګوند هم شتون لري، خو په ولسي جرګه کي

دومره ارزښت نلري. د امریکا په متحده ایالاتو کي ډموکراټان او جمهوریت غوښتونکي دوه اصلي ګوندونه دي، چي د امریکا حکومت وربانديولاړدی، پداسي حال کي چي ځینې نور کوچني ګوندونه او ډلي هم سته چي دومره ارزښت نلري.

الف- د دوه ګوندي نظام ښیګڼې:

په دوه ګوندي نظام کي کابینه(وزیران) د هغه ګوند څخه ټاکل کیږي، چي اکثریت یې ګټلی وي، پر همدي بنسټ کابینه (حکومت) باثباته کیږي او د هیواد سیاست دوام او ټینګښت پیدا کوي. په حقیقت کي ډموکراټیک حکومت منځته راځي او مخالف ګوند هم ځانګړی رول لوبوي. (لاسکي) د دوه ګوندي نظام ښیګڼې په ښه ډول رالنډي کړي دي (د خلکو لخواد استازي حکومت د ټاکلو لپاره دوه ګوندي نظام غوره لارده. دا نظام حکومت پدي باندي توانوي چي خپل سیاست په قانوني بڼه څرګند کړي او د ناکامه کیدو اغیزي یې په ښکاره ډول وویني. دوه ګوندي نظام ډیر ژر خپل ځای ناستی حکومت منځته راوړي).

ب- د دوه ګوندي نظام نیمګړتیاوي:

د دوه ګوندي نظام نیمګړتیاوي پدي ډول دي: دوه ګوندي نظام د مقننې قوي ارزښت کموي او اجرایه قوه پر هغې باندي واکمنه کیږي، د رایه ورکونکو ټاکنه یوازي په دوه ګوندونو پوري تړل کیږي، ټولنه پر دوو ګوندونو باندي ویشل کیږي او دا دوه ګوندونه نسي کولاي چي د ټولنې د ټولو پورونو او اړخونو ګټې وساتي، په دوه ګوندي نظام کي

د مشر ټاکل د لیاقت او استعداد پر بنسټ نه کیږي، بلکي د ښوارېکو، درنښت او نورو ارزښتونو پر بنسټ کیږي، چې دا پخپله یو بي ارزښته ټاکنه ده.

۳. یو ګوندي نظام:

یو ګوندي نظام (د ګوندونو ګډه ټلواله) په هغو هیوادونو کي شتون لري، چې د کمونیستي ایډیالوژۍ لرونکي وي. سوسیالیستي شوروي اتحاد یوازنی هیواد و چې د کمونیست واکمن ګوند په وخت کي یې یو ګوندي نظام وټاکی. کمونیست ګوند د ټولو سازمانونو د لارښود هسته وګڼل سول او هم د کارګرانو او خواریکښانو د مخکښ لارښود په بڼه یې کارکاوه. پر همدي بنسټ د دې ډول نظام تاریخي ریښه په شلمه پیړۍ کي شتون لري، چې د لومړۍ ځل لپاره د سرمایه داري او بورژوازي پوړ پر وړاندي د مبارزي په ترڅ کي څرګند سو. په روسیه کي د کمونیست ګوند لومړنی لارښود او مشر (لینن) و، ده یو کتاب د (څه باید وکړو!) په نامه ولیکی چې د کمونیست ګوند تخم یې په روسیه کي وکری. د ده څخه وروسته (سټالین) واک په لاس کي واخیستی او د ده په وخت کي د اساسي قانون او قانونیت په لوري ګامونه واخیستل سول. (سټالین) ویل (یوازي د پرولتاریا کمونیست ګوند د دولت او د پرولتاریا دیکتاتوری مشرتوب په لاس کي لري، او نه غواړي چې په همدي مشرتوب کي د نورو سره ګډ سي). همدارنګه چین، یوګوسلاویا، چکسلواکیا، لهستان (پولینډ)، رومانې، بلغاریا، مجارستان او یو شمیر نورو هیوادونو یو ګوندي سوسیالیستي نظام (د ګوندونو ګډه ټلواله) د کمونیست ګوند په

مشرتوب باندي ومنل. د لومړۍ نړیوالي جګړي څخه وروسته ایټالیا، ترکي، آلمان، اسپانیا، پرتقال او یوشمیر نورو هیوادونو هم یو ګوندي نظام ومنی.

یو ګوندي نظام د ډموکراسۍ سره بنسټیز او ایډیالوژیک توپیرونه لري، خو د دوه ګوندي او څو ګوندي نظامونو سره دومره توپیرنلري. د ډموکراسۍ بنسټیز ارزښت یانې سیاسي سیالي په یو ګوندي نظام کي نسته او هم په ځینو یوګوندي نظامونوکي یوازي یوه ګوند ته د فعالیت اجازه ورکول سویده او نورو ګوندونه په قانوني بڼه نسي کولای، چې فعالیت وکړي او یا هم د سیاسي واک لپاره خپلواکه سیاسي سیالي وکړي. پر همدي بنسټ یو ګوندي نظام خپل سیالان څنګ ته کوي او یایي هم له منځه وړي.

د شوروي د کمونیست ګوند، چې د یو ګوندي نظام بنسټ یې کښېښودی د (لینن) پر افکارو او تلنلارو باندي ولاړ و. کله چې په شوروي کي کمونیست ګوند بریالی سو او واک یې په خپل لاس کي واخیستی نو د دي دلیل پر بنسټ یې د شوروي پر پورېزي ټولني یوازي واکمني په لاس کي واخیستل، چې د کمونیست ګوند د ټولني د اکثریت غړو څخه جوړ و او باید یوازي پر ټولنه باندي حکومت وکړي ترڅو پورېزه ټولنه په نا پورېزي ټولني باندي واړوي. پر همدي بنسټ د شوروي د کمونیست ګوند په(۱۹۱۷ز) کال کي جوړسو او زیاتو نورو هیوادونو یې په تقلید سره پیروي کول.

پر یو ګوندي نظام باندي زیاتي نیوکي سته، چې په لاندي ډول یې د یو څو یادونه کوو:

لومړی: د ګوندونو په جوړښت او بنسټ کي سیالي او رقابت شتون لري. پداسي حال کي چي په یو ګوندي نظام کي ایډیالوژیکه سیالي شتون نلري، یاني د سیاسي واک د لاسته راوړلو لپاره د ګوندونو ترمنځ د ډموکراټیک حکومت په څیر خپلواکه سیالي شتون نلري، که څه هم د ګوند په دننه کي څه ناڅه سیالي شتون ولري، خو هغه د ډموکراسۍ د سیالیو په څیر ندي.

دوهم: د ګوندونو مهمه دنده داده چي، لومړی د سیاسي واک د لاسته راوړلو لپاره غوره مشر او نوماند وټاکي او وروسته د سیاسي واک لپاره سوله ییز هڅي پیل کړي او دا واک بیله اړودوړاو زورزیاتي څخه په لاس راوړي. پداسي حال کي چي په یو ګوندي نظام کي واک یوازي د یوه ګوند په لاس کي وي او د هغه ګوند په منځ کي واکمنان بدلیږي او بلي ډلي ته واک نه سپاري، نو ځکه پدي ډول نظام کي واک سوله ییزه بڼه نلري او بالاخره دا نظام په کودتاګانو او انقلابونو باندي بدلیږي.

په پای کي باید ووایو چي یو ګوندي نظام د جوړښت له مخي نه بلکي د واکمنتوب له مخي د ویشلو وړتیا لري. ځیني یو ګوندي نظامونه داسي وي چي واک یوازي د یوه ګوند په لاس کي وي او نور ګوندونه د قانون له مخي د فعالیت اجازه نلري، خو ځیني یو ګوندي نظامونه بیا داسي وي چي نور ګوندونه د فعالیت اجازه لري خو په عملي توګه دا چانس نسي تر لاسه کولای چي واک په لاس کي واخلي؛ ځکه چي یو ګوند د ټولني پر سیاسي ژوند باندي بشپړه واکمني لري. خو په ځینو نورو حالاتو کي بیا داسي وي چي ګوندونه په مساوي ډول د فعالیت او سیالۍ اجازه لري خو یو ګوند تر مخکي کیږي او د زیات وخت لپاره

پـر ټـولنې بانـدې واکمنـي کـوي. د بیلګـې پـه توګـه پـه سـوئډن کـې د سوسیال ډموکراټ ګوندا و په هندوستان کې د کنګرې ګوند دی، چې د زیاتو وختونو راهیسې د واک پر ګدۍ باندې ناست دي. د یوه ګوند دا ډول واکمنې نسو کولای چې غیرې ډموکراټیکه یې وبولو ؛ ځکه چې دا ګونـد ځـواکمن دی او د خپـل ځـواک پـر بنسټ د وختونـو راهیسـې واکمنې کوي. همدارنګه دې ګوندونو د ډموکراټیکـو لارو چارو څخـه ګټـه اخیسـتې ده او د قـانون پـر بنسټ واک تـه رسـیدلې دي او دا ډول واکمنې هیڅکله غیرې ډموکراټیکـه نده بلکې ډموکراټیکـه واکمنـې ده[1].

د ګوندې نظام ښیګنې او بدګنې:

دا جوته ده چې د سیاسي ګوندونو شتون د نوې ډموکراټیک حکومت لپـاره اړیـن دی. ګوندونـه د ډموکراسـۍ د ملاتیـر دی. همدارنګـه د ګونـدونو بنسټیزه دنده د واک لپـاره سـوله ییزه مبـارزه او د ملـي ګټـو ساتل دي، دا هـم غـوره خبره ده چې واک پـه سـوله ییز ډول د خپلواکـو سیالیو په پایله کې د یوې ډلې څخه بلې ډلې ته انتقال سي. پـه عمـومي ډول کولای سو ، چې د ګوندې نظام ښیګنې او بدګنې پدې ډول په ګوته کړو:

لومړی- د ګوندې نظام ښیګنې:

ګوندې نظام خلـک سیاسـي بهیرونـو تـه اچـوي او د سیاسـي قـدرت د لاسـته راوړلـو لپـاره هسـتې جـوړوي، ترڅـو د همـدې هسـتو د لارې

[1] -دولت دولتیار، آموزش دانش سیاسي، ص ۴۱۸-۴۲۰

سیاسي قدرت لاسته راوړي او پر ټولنې یې پلی کړي، په ټولیز ډول د ګوندي نظام ښېګڼې عبارت دي له:

- د سیاسي ګوندونو شتون د انسان د طبیعت سره همرغي ده؛
- د ډموکراسۍ بریا یوازې په سیاسي ګوندونو کې ده؛
- هیواد ونه د اړودوړ څخه راګرځوي؛
- د خپلسرو قوانینو مخه نیسي؛
- ګوند د اجرایوي قوي استبداد مهاروي؛
- د مقننې قوي ارزښت زیاتوي؛
- ټاکنې اسانه کوي؛
- د حکومت د اورګانونو ترمنځ همرغي منځته راوړي؛
- پوړیز حکومت د خلکو په حکومت باندې بدلیږي؛
- پوهه بشپړ ارزښت پیدا کوي؛
- او د ډسپلین روحیه رواجیږي.

دوهم - د ګوندي نظام بدګڼې:

پر پورته ټولو ښېګڼو سربیره زیاتو پوهانو سیاسي ګوندونه تر نیوکو لاندې راوستي دي، په عمومي ډول ګوندي نظام تر ډیرو ټینګو نیوکو لاندې راغلی دی. (روسو) پدې آند و په هغه هیواد کې چې سیاسي ګوندونه فعاله وي، عامه افکار نسي کولای چې په ښه ډول وغوړیږي. په لاندې ډول پر ګوندي نظام باندې نیوکې راټولوو:

۱. د عمومي افکارو له مخې سیاسي ګوندونه د ټولنې د بیلتون او نفاق لامل ګرځیدلي دي، نه د یوالي او ملي تړون لامل؛

۲. سیاسي ګوندونه د واک د لاسته راوړلو په وخت کي اخلاقي آرونه تر پښولاندي کوي؛
۳. ټاکلي پروګرامونه او د اسي ریښتني تلنلارې چې وکولای سي د ټولني اقتصادي، ټولنیزي او کلتوري ستونزي حل کړي، نه لري؛
۴. پخپله په ځاني او ډله ییز فساد کي ډوب دي، او د ګوند د غړو ترمنځ د مالي فساد او ناوړه ګټي اخیستني له امله پر ګوندونو د خلکو باور کم سوی دی؛
۵. د خلکو پر وړاندي یې خپل شخصیت د لاسه ورکړی دی او د ټاکنیزو سیالیو په وخت کي د بازارموندني په شان د خلکو د ملاتړ د پیداکولو لپاره هڅي کوي؛
۶. ګوندي مشرتوب خپل محبوبیت د لاسه ورکړی دی، ځکه چې دوی یوازي د ځاني ګټو په لټه کي دي؛

همدارنګه زیاتي نوري نیوکي هم سته چې په لاندي ډول یې لولو:
- سیاسي ګوندونه په ټولنه کي ډله او ډل بازي رواجوي؛
- د ګوند د مخالفو وګړو استعداد ته درناوی نه کوي؛
- د ګوند ګټې تر ولسي ګټو لوړې ګڼل کیږي؛
- ریاکاري او دوه مخي نوره هم زیاتوي؛
- فردیت او د انسان پیژندنه کم ارزښته کوي؛
- غړي تنګ نظره کوي؛
- په پای کي د ځاني ګټو په لاس کي لویږي؛
- خلک نیمګړي سیاسي پوهه ترلاسه کوي؛
- پر سیمه ییز ژوند باندي سرچپه اغیز لري؛
- حکومت بي ثباته کوي؛

ـ لنډ مهاله ټولنیز-سیاسي جوړښت دی؛
ـ د هغو اړتیاوو د پوره کولو لپاره چې پرغاړه یې لري، کمزوری دی[1].
دا ټولي هغه نیوکي وي، چې د ګوند د پیدایښت څخه بیاتر اوسه د نیوکه کونکو ترمنځ موجودي وي، خو کیدای سي چې ځینې نیوکي یې د حقیقت څخه لیري وي.

[1]- دولت دولتیار، آموزش دانش سیاسي، ص ۴۰۸-۴۱۱

پانارچیزم[1]

پانارچیزم داسي سیاسي فلسفه ده، چې هر وګړې تـه دا حق ورکوي، په کوم حکومت او سیاسي ټولنې کي چې ګډون کوي، کولای سي، پدي سیاسي فلسفه کي وګړو تـه زیات واک او اختیـار ورکول کیـږي، حتا کولای سي، چې د هر حکومت غړیتوب واخلي. وګړې کولای سي، چې د غړیتوب لپاره د حکومت ټاکنه په خپله خوښه وکړي، نـه د زور او اکراه له لارې.

د پانارچی اصطلاح د بلجیمي اقتصاد پوه پودټ لخوا په ۱۸۲۰ز کال کي په هغي مقالي کی نشر سوه، چې د (پانارچیزم) تر عنوان لاندي یې لیکلي وه. وروسته د پانارچی اصطلاح د پانارچیزم څخه پـه بېلـه مانا باندي وکارول سول، یانې ددي دوو اصطلاحاتو د تعریف او پیژندنې تر منځ زیات توپیر موجود سو.

پودت د ازاد اقتصاد پلوی وه او په اقتصادي سیستم کي یې د لیسـه فیر فرضي ملاتړ کاوه، دده په آند د دولتونو ترمنځ ازادي سیالی دیتـه زمینه برابروي، چې دوی د خپلو ځانونو لپـاره سیسـتمونه وټاکي، کـه چیـري د دولتونـو تـرمنځ ازادي سیالی شتون ولـري، نـو دوی پـه خپلـه

[1] -Panarchism

خوښه کولای سي، چې د خپلو موخو د لاسته راوړلو او بریاوو لپاره ځانګړې سیسټمونه وټاکي. کله چې دولتونه د خپلو موخو د لاسته راوړلو لپاره په خپلواکه توګه مبارزه کوي، نو پدې وخت کي کولای سي، چې د ځان لپاره داسي غوره سیستم وټاکي چې د همغې ټولنې او موخو سره ورته والی ولري، همدارنګه ددې ډول د سیسټمونو د کارونې په ډول باندې هم همغه دولت ښه پوهیږي او د کار ډول یې د همغه دولت لخوا ټاکل کیږي.

همدارنګه ډیویډ ایم هارټ لیکي، چې دولت کولای سي چې په سیاسي کلیسا باندې بدل سي او د خپلو غړو په اړه د عدالت او قضاوت پریکړه هم کولای سي، یا نې دولت پدې برخه کي بشپړ واک او صلاحیت لري، چې د خپلو ټاکلو غړو په اړه پریکړه وکړي.

نو په پای کي ویلای سو، چې پانارچیزم له یوې خوا وګړو ته دا واک او اختیار ورکوي، چې په خپله خوښه د ځان لپاره حکومت وټاکي، هر حکومت چې دده حقوق او ازادۍ ساتلای سي، د همغه حکومت تابعیت تر لاسه کولای سي او له بلې خوا حکومتونو ته په اقتصادي برخو کي د ازادو سیالیو اجازه ورکوي، چې په پایله کي هر حکومت د ځان لپاره ځانګړی اقتصادي سیستم ټاکلای سي.

د پانارچیزم آندونه پدې وروستیو کي د ځینو انډویډوالیستانو او سوسیالستانو لخوا منل سوي دي[1].

[1] English Wikipedia (article under the content of Panarchism).

پانټیسوکراسي[1]

دا اصطلاح د یوناني ژبې د "πάν" او "ισοκρατία" څخه اخیستل سویده، چې د مساوي یا برابر حکومت په مانا ده[2]. نو پانټیسوکراسي هغه ټولنیز او سیاسي سازمان ته ویل کیږي، چې ټول وګړي پکښې مساوي وندې لري، یا په بل عبارت هغه حکومت ته ویل کیږي، چې د ټولو وګړو لپاره برابر امتیازات او مکلفیتونه وي. پدې سیاسي مکتب کي د ټولو وګړو لپاره مساوي چانسونه شتون لري او د ټولو وګړو د ژوند کچه هم مساوي وي، یو پر بل باندي لوړوالی نلري او نه هم یو پر بل باندي د ځانګړې امتیاز او مقام له اړخه د غوره والي غوښتنه کولای سي[3].

دا اصطلاح په ۱۷۹۵ز کال کي د دوو انګریزي شاعرانو او رونړ آندانو کالیریج[4] او ساتي[5] لخوا د داسي ټولني لپاره د یو خیال او تصور په بڼه وړاندي سول، چې د ټولو لپاره برابره واکمني او امر منل موجود وي. په لومړیو کي دا خیالي طرحه د نومورو دوو شاعرانو لخوا په

[1] Pantisocracy.
[2] - English Wikipedia (article under the content of Pantisocracy)
[3] - علي اقا بخشي، مینو افشاري راد، فرهنګ علوم سیاسی، ص ۴۸۸.
[4] - Samuel Taylor Coleridge.
[5] - Robert Southey

امریکا کي د سسکیهنا د سیند پر غاړه باندي د دولت د جوړیدو لپاره وړاندي سوي وه، خو وروسته د ساتي لخوا د ځپنو د لایلو لخوا والس ته انتقال سول.

نوموړو دوو تنو د حکومت د روانو کړنو او سیاستونو څخه سرټکوی او ویل یې چې حکومت یوازي د غلامۍ د ټینګښت او د ځانې ملکیت د ډیروالي لپاره کار کوي، نوځکه باید داسي حکومت او سیاسي ټولنه رامنځته سي، چې د ټولو لپاره برابر کار وکړي او ټولو ته په مساوي ډول حقوق او امتیازات ورکړي. له همدي کبله پانټیسوکراسي باید پلي سي چې د خلکو لپاره مساوي او برابر خدمات وړاندي کړي.

د دي سیاسي ټولني د جوړیدو لپاره په لومړیو کي کالیریج او ساتي دوه اصله وړاندي کړل. لومړی پانټیسوکراسي (د ټولو لپاره برابر حکومت)، دوهم اسپیټیریزم[1] (اشتراکي یا ګډ ملکیت). دا طرحه د داسي یوي کوچنۍ ټولني لپاره جوړه سوي وه، چې ټولو وګړو یې زده کړه کړي وي او ټول وګړي که خان وي که کارګر باید خپل ملکیتونه او شتمنۍ د عامه ګټو لپاره حکومت ته ور وسپاري. همدارنګه ددي حکومت د چارو واک هم د قانونپوهانو او علمي اشخاصو په لاس کي وي او پریکړي باید د برابر او مساوي اصل پر بنسټ وسي.

کالیریج داسي خیال او تصور کاوه، چې پانټیسوکراسي به د خلکو ترمنځ حرص کم کړي. سربیره پردي کالیریج او ساتي دواړو داسي خیال کاوه، چې په انګلستان کي د مستریح ژوند لپاره زمینه مساعده کړي او خلک به په ورځ کي یوازي دوه یا دري ساعته کار کوي او نور ژوند به په میلو او چرچو تیروي.

---

[1] Aspheterism

همدارنګه پانټیسوکراسي نه یوازي د فردي ژوند د سوکالی او ارامۍ لپاره طرحي درلودي بلکي دوی غوښتل چي د انګلستان په حالت کي هم بدلون راولي.

پانټیسوکراسي د نورو ایوتوپیایي ټولنو په شان خیالي او تصوري طرحه ده، چې د کالیریج او ساتي لخوا وړاندي سول، خو ددي طرحي ریښي د افلاطون د جمهوري کتاب په عامه ملکیت په فرضیه کي، د توماس مور په ایوتوپیا کتاب، د فرانسیس باکون په نیو اتلانتیس او نورو کتابونو او فرضیو کي لیدلای سو.

په ۱۷۹۳ز کال کي کالیریج په امریکا کي د یوتوپیا د ټولني جوړول تصور کړه، وروسته اکسفورډ ته ولاړ هلته یې ساتي چې زده کونکی او شاعر و، ولیدی د هغه سره یې د زیاتو خبرو او بحثونو څخه وروسته د پانټیسوکراسۍ طرحه او پلان جوړکړی. وروسته دوی د زیاتو خبرو او مباحثو لپاره د پانټیسوکراسۍ د ټولني د جوړیدو وړاندیز وکړ او زیات نور ملګري یې پیدا کړه[1].

[1] - English Wikipedia (article under the content of Pantisocracy).

پسي فيزم[1]

پسي فيزم دا سي سياسي سيستم دی، چي سولي ته پر جګړې باندي لوړوالی او غوراوی ورکوي او خلک د جګړې د مخنيوي لپاره هڅوي. ددي سياسي تلنلاري د پلويانو په آند ټولې نړيوالي شخړي بايد د خبرو د لارې حل سي، هر ډول سياسي او اقتصادي جګړې بايد ورکې سي او خلک بايد د سوله ييزو او علمي لارو څخه خپلو موخو ته ورسيږي.

پسي فيزم د جګړې او تاوتريخوالي ضد مفکوره ده، ددي سياسي مفکوري غورځنګونه کله کله په انفرادي ډول د خلکو لخوا او کله کله بيا په ډليزه توګه د لويو ډلو لخوا رامنځته کيږي. دا ډول مفکوري په ټولیز ډول په هغو سيمو کي راپورته کيږي، کومي سيمي چي د جګړې او تاوتريخوالي څخه ډير په تنګ سوي وي او د جګړې په زيان باندي پوهېدلې وي.

دا فلسفه پر فضليت، الهي حقوقو، ټولنيزو او اقتصادي همکاريو باندي ولاړه ده، پر دي سربيره ددي فلسفي ځانګړې موخه د جګړې

[1] - Pacifism.

مخنبوی دی. ددې فلسفي لپاره ځینې اړونه ښودل سوي دي، چې په لاندې ډول یې لنډه یادونه کوو:

الف- د ژوند په ټولو برخو کې باید سوله ییزه فضا خپره سي.

ب- خپلواکي اقتصادي سیالي باید رامنځته سي.

ج- یوه واکمنه ټولنه باید رامنځته سي.

د- د بهرنۍ لاسوهنې مخه باید ونیول سي.

ددې سیاسي مکتب ملاتړې د یوه هېواد په چارو کې د بل هېواد او ډلې لاسوهنه نه منې او دهغوی مخنبوی غواړي. همدارنګه د جګړې په وخت کې د دوو هېوادونو ترمنځ د منځګړېتوب، روغې جوړې او د محکمې د لارې حل غواړي. دا فلسفه د تاریخ په اوږدو کې د ځینو روڼ آندو په مغزو کې پاته سویده او عملي ډګر ته نده راوتلې، خو یوازې د (۲۰ز) پیړۍ په پیل کې دخپلې ځوانۍ ټمر ته رسیدلې ده.

د پیسي فیزم د ډولونو څخه یو هم بشپړ پسي فیزم دی، دا ډول پسي فیزم په ټولیز ډول د جګړې ضد دربڼ لري، هیڅ ډول جګړه او تاوتریخوالی نه منې او پردې ټینګار کوي، چې د یوه انسان ژوند باید د بل انسان په لاس وانه خیستل سي. د بشپړ پسي فیزم ملاتړې زیاتره مذهبي کړۍ او غړي دي، دوی پدې آند دي، چې موږ کولای سو، چې د مینې او عدم تشدُد د تلنلارو له لارې خلک سوله ییز ژوند ته رامات کړو او دخلکو په منځونو کې د جګړې په اړه نفرت را وپاروو.

دا ډول عقاید د مذهبي کړیو په شالید کې زیاته اوږده مخینه لري د بیلګې په توګه د بودیزم، عیسویت او کنفوسیوس پلویانو د جګړې پر وړاندې مبارزه کړیده. په بشپړ پیسي فیزم کې پردې ټینګار کیږي، چې سیالي باید د اخلاقي چلن او استدلال پر بنسټ وسي نه د جګړې

او تاوتریخوالي پر بنسټ. دوی خلکو ته دا سپارښتنه کوي، چې خپلې ټولنیزي شخړې د اخلاقي او انساني چلن پر بنسټ حل کړي. ددې څانګې معاصر ملاتړ کونکي د نظامي ځواک پر وړاندي روحي او وجداني واک ته غوراوی ورکوي.

پسي فیزم له تاریخي اړخه تر نورو سیاسي مکتبونو زیاته اوږده مخینه لري، په لرغونو ټولنو کي جګړې د خلکو ترمنځ یو ډول مشروع بڼه د ځان کړي وه او د جګړې د لارې بریالیتوب د خلکو په عامه افکارو کي منل سوی و، خو دي جګړې د خلکو پر ژوند باندي ډیر منفي اغیزي ښیندلی و او خلکو ته په ډیر لوی زیان تمامیدله، جګړې به په هري ټولني کي ژوند د سختو ګوابنونو او ننګونو سره مخ کړ. له همدي کبله د جګړې پر وړاندي ډیر ژر د نړۍ په ګوټ ګوټ کي د خلکو غبرګونونه را وپاریدل او ډیر ژر یې پر وړاندي مبارزه پیل کړه. دا مبارزه تر زیاته بریده په علمي ډول وه او پوهانو د جګړې د زیانونو په اړه بیلابیل آندونه ورکړه، چې د همدي آندونو له امله د پسي فیزم سیاسي او ټولنیز خوځښت رامنځته سو. د دي ډلې پوهانو څخه چې د پسي فیسټ غورځنګ یې رامنځته کړ یو هم د بودایزم د مذهب پوهان وه. د بودایزم مذهب مشر خپلو ټولو پیروانو ته وویل، چې د نورو انسانانو پر وړاندي د جګړې او تاوتریخوالي څخه ډډه وکړي. همدارنګه ددي مذهب یو بل نامتو مشر (اشوکا پاچا) د زیږدیز کال څخه دري پیړۍ مخکي خلک د جګړې څخه منعه کړیدي، خو ده د فکري جګړې ملاتړ کاوه. ددي مذهب پلویانو ونسوه کولای، چې په خپل وخت کي ددوی تر نفوذ لاندي سیمو کي مشران د جګړې څخه منعه کړي.

خو د جګړې د مخنیوي لپاره غوره لارښوني او بنسټیز اصول د اسلام په مبارک دین کي په ښه ډول شتون لري، د اسلام مبارک دین د مسلمانانو ترمنځ هیڅ ډول جګړه او شخړه نه غواړي او مسلمانانو ته د ورورګلوی او میني ژوند غواړي. د اسلام په مبارک دین کي وینه توینه او پر ناحقه د مسلمان وژنه ډیره غندل سویده، یانې که یو مسلمان د بل مسلمان وینه پر ناحقه باندي توی کړي یانې مړ یې کړي هغه دومره لوی مجرم ګڼل کیږي، لکه ټوله نړۍ چې یې وژلي وي او ددي په مقابل کي که یو مسلمان بل مسلمان د مرګ څخه وژغوري بیا دومره مکافات ورکول کیږي، لکه ټوله نړۍ چې یې د مرګ څخه ژغورلي وي. نو ویلای سو، چې د اسلام په مبارک دین کي د جګړې او تاوتریخوالي پر وړاندي ډیر غوره او منلي اصول شتون لري.

په لرغونو زمانو کي د پسي فیزم مفکوره یوازي د ځینو رونړ آندو سره په خیالونو او آندونو کي پاته سویده او عملي ډګر ته نده راوتلي، چې مهمه بیلګه یې د لرغوني یونان د سولي وړاندیزو، چې رواقیانو هم پکښې ګډون درلودی، دوی انفرادي سولي ته زیات ارزښت ورکوی او تر انفرادي سولي وروسته یې ډله ییزه سوله غوښتل. په لرغوني روم کي سوله د سلطنتونو ترمنځ د ټرونلیک پر بنسټ رامنځته کیدل، چې دي ټرونلیک به د دوی ترمنځ د دوه اړخیزه درناوي او عادلانه لارې شرایط برابر کړل. دا ټرونلیک به یوازي د پرمختللو هېوادونو ترمنځ لاسلیک کیدی او یوازي په متمدني نړۍ کي د پلي کیدو وړو.

په پسي فیزم پوري اړوند آندونه په تاریخ په بیلابیلو پراوونو کي د خلکو په فکرونو کي پیدا سویدي، خو تر (۱۹ز) پیړۍ پورې یې د عمل جامه نده ور اغوستي.

د جګړې د مخنیوي لپاره معاصري هڅې د منځنیو پیړیو د پایته رسیدو څخه وروسته د ولسونو د واک سره سمې پیل سوې. په (۱۴ز) پیړۍ کې (ډانټ) د نړیوالي امپراتورۍ څخه د جګړې د مخنیوي په اړوند غوښتنه وکړه. په (۱۵ز) پیړۍ کې د بومیا پاچا د نړیوال پارلمان د جوړولو غوښتنه وکړه، په (۱۶ز) پیړۍ کې د فرانسې پاچا څلورم هنري هم دیته ورته غوښتنه وکړه، په (۱۷ز) پیړۍ کې یوه انګریزي لیکوال د اروپا د اوسنۍ او راتلونکي سولې په اړه یوه مقاله ولیکل، او په (۱۸ز) پیړۍ کې فرانسوي لیکوال (چارلس ایرني کاسټل) خلک د تلپاتي سولې د ساتنې لپاره راووبلل.

له تاریخي اړخه لومړنی سوله ییزه ټولنه د امریکا په نیویارک ښار کې د یوه سوداګر (ډیویډ لو جاج) لخوا په (۱۸۱۵ز) کال کې جوړه سوه او بلـه ټولنـه د (نوحـه ورسیسـټر) لخـوا پـه همـدې کـال کـې پـه (مساکوسیټس) کې رامنځته سول. دا دواړې ټولنې د امریکا پې پسې فیسټ (ویلیم لیډ) لخوا په (۱۸۲۸ز) کال کې د امریکا د سولې ټولنې سره همغـاړې سوې. لـه دې څخـه وروسـته د سـولې نـورې ټولنې پـدې وروستیو پیړیو کې په اروپا کې هم جوړې سوې.

په (۱۸۴۸ز) کال کې یوه امریکایې ژبپوه (الیهو بوریټ) د نړیوالي وروګلوۍ د ټولنې بنسټ کښیښودی، دې نړیوالي ټولنې خپلې څانګې ځینو هېوادونو لکه انګلستان، فرانسې او هالنډ ته هم وغځولې. دې ټولنې په لومړیو کې د جګړې د مخنیوي لپاره کوم ځانګړې پلان نه درلودی، خو کله چې دې ټولنې ته د امریکا په کورنیو جګړو کې زیان ورسیدی وروسته ددې ټولنې غړو د خپل یوالي لپاره هڅه وکړه او د غلامۍ پر وړاندې یې مبارزه پیل کړه.

د (۱۹ز) پیړۍ تر پایه پوري زیاتي نوي ټولني او ډلي په نړیواله کچه رامنځته سولي لکه د کارګرو نړیواله ټولنه، چې د کارګرانو پروړاندي یې د تاوتریخوالي او جګړې د مخنیو ي لپاره هلي ځلي کولي او د نړیوالي سولي اداره، چې موخه یې د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ د سوله ییزو هڅو همغږي کول وه، ترڅو داسي غونډې او ټولني رامنځته کړي، چې سوله وساتي او د جګړې پروړاندي مبارزه پیل کړي. همدارنګه دوی سولي ته د خلکو د هڅولو لپاره د نوبل د سولي نړیواله جایزه هم وټاکل. خو د سویلي افریقا جګړې، د امریکا او اسپانیا جګړو او په ځانګړي توګه لومړۍ نړیوالي جګړې د سولي دا ټول غورځنګونه له منځه یوړل.

په معاصره نړۍ کې هم د پسي فیستانو هڅې د یادونې وړ دي، کله چې لومړۍ نړیواله جګړه پای ته ورسیدل نو پسي فیستانو د نړیوالي سولي او ټولیز ټیکاو لپاره لیڅې را ونغښتلې، ددوی د هڅو په پایله کې د اولسونو (ملتونو) ټولنه رامنځته سول خو دا ټولنه د نړیوالي سولي په راوستلو او د جګړې په مخنیوي کې پاته راغله. کله چې دوهمه نړیواله جګړه لا روانه وه او د نړۍ اولسونه نور د جګړې څخه ډیر ستړي سوي وه هغه وخت لا د ملګرو ملتونو د ټولنې د جوړیدو لپاره هڅې پیل سوي ترڅو په نړیواله کچه د جګړې مخنیوی وکړي او سوله وساتي. پدې وخت کې په نړیواله کچه ځینې کوچني سازمانونه هم رامنځته سول ترڅو سوله وساتي، خو د دوهمې نړیوالي جګړې څخه وروسته هغه ستر لامل، چې د پسي فیزم آندونه یې په نړیواله کچه د عمل ډګر ته ورسول هغه د آټومي وسلو پیاوړتیا وه. کله چې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د آټومي وسلو تولید زیات سو، نو په نړیواله

کچه یو لړ تړونونه رامنځته سول، ترڅو ددي وسلو مخنیوی وکړي او د سولې ریښې ټینګې کړي.

پلاتونیزم[1]

پلاتونیزم د افلاطون مکتب او فلسفي ته ویل کیږي، چې په خپل جمهوري کتاب کې یې یادونه کړیده. افلاطون پدې کتاب کې د میتافزیک د علومو د فلسفي او سیاست په اړه خبرې کړیدي، چې په لاندې ډول به دده سیاسي ارونه په لنډ ډول ولولو:

۱. د دولت واک:

د دولت واک د هر هېواد د وګړو د اطاعت په اندازه دی، یانې هرڅومره چې وګړي د دولت قوانین او امرونه ومني په هغه اندازه به دولت واکمن وي.

۲. د دولت عدالت:

د دولت عدالت یوازې د واک په ساتلو پورې اړوند دی. همدارنګه عدالت په ټولنیز نظم پورې اړه لري، چې د هر هېواد د وګړو، وخت او ځای تابع دی.

۳. ملیت:

هر انسان په دولت کې په یوې کوچنۍ ټولنې پورې اړوند دی، چې د هغې ټولنې د هویت پر بنسټ ژوند کوي. هر وګړی په خپلې همدې

[1] -Platonism.

کوچنۍ ټولنې پورې اړوند دی، نه په نړیوالې او یابلې ټولنې پورې، خو د دولت د قوانینو تابع دی.

۴. جګړه:

جګړه د حکومت د زیږیدو لامل دی او حکومت د دولت بنسټ دی. بېله جګړې څخه د انسان قریحه وده نسي کولای، که څه هم جګړه ښه نده خو شونې ده. جګړه د اړتیاو او غوښتنو له امله منځته راځي.

۵. د دولت لپاره نفوس:

د دولت د جوړیدو د پاره یوازې (۵۰۴۰)[1] کورنۍ اړینې دي.

۶. د نړۍ هېوادونه:

د نړۍ ټول هېوادونه باید یو د بل څخه ببل وه اوسي او په خپلو منځونو کې هیڅ ډول تماس ونلري، چې په همدې ډول به د یرغل او ټکر مخه ونیول سي[2].

---

[1]- افلاطون (۵۰۴۰) عدد د یوه څخه بیا تر اوو پورې د ضرب د حاصل څخه په لاس راوړی دی.

[2]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۲۰-۲۱.

پلوټوکراسي[1]

هغه حکومت چې د شتمنو په واسطه پرمخ بیول کیږي او دواک حدود د شتمنیو پر بنسټ ټاکل سوي وي، عبارت د پلوټوکراسي څخه ده، کیدای سي دې ډول حکومت ته د شتمنو حکومت هم وویل سي، دا اصطلاح ځینې وختونه د ټولنې د شتمن پوړ لپاره هم کارول کیږي، د پلوټوکراسۍ او الیګارشۍ ګډو اصطلاحاتو ته پلوټارشي ویل کیږي. د پلوټوکراسۍ اصطلاح د معاصري یوناني ژبې اوښتۍ لغت دی، چې د پخوانې یوناني ژبې د (پلوټوس[2]) شتمنې او (کراټوس[3]) خلکو څخه اخیستل سویدی. یانې د شتمنو خلکو حکومت.

د پلوټوکراسۍ اصطلاح په دوو مفهومونو سره کارول کیږي: یوه یې تاریخي کارونه او بله یې معاصره سیاسي کارونه ده، د تاریخي کارونې پر بنسټ یو حکومت باید د الیګارشۍ په واسطه کنټرول سي، لکه د روم جمهوریت، د یونان ښاري دولتونه، د ایټالیا ښاري دولتونه یا د سوداګرو جمهوریت او د جاپان امپراتوري او داسي نور.

---

[1] - Plutocracy.
[2] - Ploutos
[3] - Kratos

د وګړو د مساوي حقوق او د دوی د رایو د مساویوالي غورځنګ چې په (۲۰م) پیړۍ کې منځ ته راغلي، ددې ترمخه د ټولو وګړو رایې مساوي نه وي، په ځینو هېوادونو کې داسي سیستم موجود و، چې بډایو خلکو ترغریبو خلکو زیاتې رایې درلودي، د یوې فابریکې خاوند شاید (۲۰۰۰) رایې درلودي پداسي حال کې چې یوه عادي کارکونکې به یوه رایه درلوده، او که چیرې به یو څوک ډیر غریب و نو هغه به درایې ورکولو حق نه درلودی.

د پلوټوکراسۍ معاصره بیلګه د لندن ښار دی (د لندن ټول ښار نه بلکې د لندن د ښار هغه پخوانۍ ښاري بڼه) پدې ځای کې یو ځانګړې ټاکنیز سیستم موجود و. ددې ځای زیات رایه ورکونکې به د سوداګرو استازي وه او یا به هم هغه خلک وه چې زیات ملکیتونه یې درلودل. د دې ښار پخوانۍ ټاکنیز سیستم غیرې مساویانه و یانې دخان او د غریب درایو ارزښت توپیر درلودی.

د پلوټوکراسۍ په معاصره دوره کې شتمنو لږکیو د خپل واک د ساتلو په موخه زیاتې لارې چارې وکارولې، زیاترو لویدیځو ډیموکراسیو ګوندونه او داسي بنسټونه رامنځ ته کړل، چې په هغوکې عامه خلکو هم کولای سول چې غړیتوب یې ترلاسه کړي. دوی به د خپلو ګوندونو د غړو څخه د پیسو په راټولولو سره خپل سیاست پرمخ بیوی، چې دا پیسې به په مستقیم ډول د وګړو لخوا ورکول کیدې او یا هم د اتحادیو لخوا به تادیه کیدلې. د پیسو دا ډول ورکړه د دې لامل سول چې د شتمنو او غریبو ترمنځ لیرې واټن رالنډ کړي هغه داسي چې د غړو د پیسو ورکړو به د خانانو لپاره یو ډول د دوستۍ او انډیوالۍ فضا رامنځ ته کول او دوی به د حکومت د ښه پرمختګ او کامیابی

لپاره سره راغونډیدل. وروسته به بسپنه ورکوونکو پر نوماندانو او خپلو استازو باندي یو ډول شرطونه کښېښول، چې که چیرې تاسو زمونږ غوښتنې پوره کړې نو مونږ به تاسو ته خپلې پیسې درکړو او ستاسو ملاتړ به وکړو، دي حالت تر هغه وخته پورې دوام وکړ ترکومه چې (دکویډ پرو کو[1]) ترون رامنځ ته سو، دا ترون د سیاستوالو او بسپنه ورکوونکو ترمنځ یو حقوقي ترون و چې ددې پربنسټ د بسپنه ورکوونکو حقوق او ددوی د غوښتنو څخه یې ملا تړ کاوه. لیکن په ځینو وختونو کې به شتمنو سیاستوالو خپل کمپاین په خپله سرمایه پرمخ بیوه. زیاتو اتحادیو او بسپنه ورکونکو هڅه کول چې د بسپنې په ورکولو سره د خپلو استازو او سیاستوالو سره اړیکې ښې او ټینګې وساتي، همدارنګه د رسنیو ټولنو به هم هڅه کول چې عامه نظرونه او حساسیتونه راټول کړي او د سیاستوالو سره یې شریک کړي. د وخت په تیریدو کله چې شخصي سکتور وده وکړه نو د بسپنه ورکونکې سیستم څه ناڅه ګډوډ سو بالاخره د وخت په تیریدو سره دا حالت اصلاح سو، او دا ډول پریکړه وسوه چې د ټاکنیز کمپاین پیسې باید شخصي ورکړل سي چې دي ډول سیستم ته رون ټاکنیز سیستم هم ویل کیده[2].

پلوټوکراسي (د شتمنو حکومت) د شتمنې پر بنسټ د خلکو اړیکې تنظیموي، په دولتي چارو کې هغه څوک ګډون کولای سي، چې ډیره شتمني ولري، لکه مخکې چې مو وویل ترزیاته وخته پورې هغه چاچې پیسې نه درلودي د رایې ورکولو حق یې نه درلودی. دا حکومت د وګړو

[1] -quid pro quo
[2] - English Wikipedia

معنوي ارزښت ته نه ګوري يوازي هغه څوک د زيات ارزښت لرونکې دي چې تر نورو يې زياته سرمايه لرل. يانې پدې حکومت کې د خلکو د ارزښت معيار سرمايه او شتمني ده. پداسې حال کې چې په ټولنه کې د خلکو د ښه والي او ارزښت معيار يوازې شتمني نسي کيدای.

پلورالیزم[1]

پلورالیزم (د ډیرو مسلک) هغو آندونو ته ویل کیږي، چې بنسټ یې د وګړو پر اړیکو باندي ولاړ وي. د دوی په آند هر وګړی د ټولنیزو، اقتصادي او سیاسي اړیکو څښتن دی او حکومت باید د وګړو دا اړیکې په پام کي ونیسي. دوی دولت ته دا سپارښتنه کوي، چې د بیلابیلو ګوندونو، وګړو او کړیو عقاید او غوښتني باید وپیژني او د هغوی په درناوي کي تر خپله وسه کوښښ وکړي. د دي مکتب پر بنسټ وګړی باید یوازي په سیاست او دولت پوري ونه ټړل سي، بلکي وګړی د اقتصادي، مذهبي او نورو برخو سره هم علاقي لري؛ نو دولت باید د ټولني په سیاسي چارو کي دا ټولي علاقي او غوښتني په پام کي ونیسي.

د پلورالیزم مسلک د مونیزم[2] پر وړاندي دریځ لري، د مونیزم د مسلک د یوي فرضي پر بنسټ دولت د واکمنۍ حق لري او ټول موسسات او وګړي باید د دولت شتون ومني او امرونو ته یې غاړه کښیږدي. پدا سي حال کي، چې پلورالیزم ددي فرضي پر وړاندي ولاړ

1 - Pluralism
2 - Monism

دی او دولت ته د وګړو په اړیکو کي د لاسوهنې حق نه ورکوي او هم د هغو په ساتنه کي دولت ته سپارښتنه کوي.

د پلورالیزم د آرونو پربنسټ په هره ټولنه کي باید حکومتي ځواک د ټولني د مذهبي، ټولنیزو او اقتصادي بنسټونو ترمنځ وویشل سي. ددي عقیدي پلویان پدي آند دي، چې دا ټولنیز بنسټونه هغومره ارزښت لري لکه څومره چې دولت یې لري او ځینې بنسټونه خو تر دولت هم ارزښتناکه دي لکه کلیسا؛ ځکه چې دا ډول بنسټونه وفاداره او آرونو ته سپارل سوي غړي لري، نو پردي بنسټ دا بنسټونه باید ځانګړی واک او حکومت ولري. ددي عقیدي پلویان پر درو برخو باندي ویشل سوي دي:

الف- افراطیان: دا ډله ټولنیز بنسټونه پر دولت باندي لوړ ګڼي.

ب- تفریطیان: دا ډله ټولنیز بنسټونه د دولت تابع ګڼي.

ج- منځلاري: دا ډله دولت او ټولنیز بنسټونه مساوي ګڼي.

پورتني عقاید په پخوانیو فلسفو کي د (سیسرو) او (سن اګوستین) په آندونو کي زیات تر سترګو کیږي، خو دي ډول عقایدو د مونتسکیو په وخت کي بنسټیزه وده وکړه او وروسته د امریکا د خپلواکۍ څخه د اساسي قانون بنسټ ایښودونکو دا آندونه پر پښو ودرول، چې نن ورځ دا آندونه په امریکا کي تر بل هر هپواد زیات منل سویدي؛ نوځکه په امریکا کي ټولنیزو بنسټونو ودي او خپلواکۍ ته زیاته پاملرنه سویده.

پولیټي[1]

ارسطو د حکومتونو په ډلبندۍ کي پولیټي د حکومتونو غوره بڼه ګڼلې ده، دده په آند معتدله ډیموکراسي یا هغه حکومت چې د منځني پوړ لخوا د ټولو وګړو په ګټه باندې اداره کیږي عبارت د پولیټي څخه ده. همدارنګه دی پولیټي د ډیموکرسۍ پر مختللې او غوره بڼه بولي، پداسي حال کي چې ډیموکراسي بیا د بېوزلو او فقیرو خلکو حکومت بولي او د حکومت فاسده بڼه یې ګڼي.

ارسطو د حکومتونو په ډلبندۍ کي د حکومتونو غوره بڼې پاچاهي، اریستوکراسي او پولیټي ګڼي او ددې حکومتونو فاسدې بڼې بیا تېرانې، اولیګارشي او ډیموکراسي بولي. دده په اند که چیرې حکومت د بېوزلو، بې هنره او نا پوه خلکو په لاس کي ولویږي هغه ته ډیموکراسي او که چیرې د منځني پوړ لخوا د ټولنې د ټولو پوړونو په ګټه اداره سي هغه ته بیا پولیټي ویل کیږي.

د ارسطو په وخت کي ډیموکراسۍ دومره وده او پرمختګ نه و کړی کیدای سي، چې د ټولو ورځې ډیموکراسي د ارسطو پولیټي وبولو؛ ځکه چې نن ډیموکراسي یوازې د ټولنې د بېوزلو خلکو لخوا نه اداره

[1] - Polity.

کیږي، بلکي د ټولنې ټول پوړونه په سیاسي چارو کي برخه لري او هر وګړی چې د دولت تابعیت ولري او قانوني موانع ونلري کولای سي، چې رایه ورکړي او خپل سیاسي مشر وټاکي[1].

[1]- د عبدالرسول بیات او دکتر بهاالدین پازرګا کتابونه.

پولیسي دولت[1]

هغه دولت چې چاري یې د قضایي او قانوني اورګانونو د لارې نه بلکي، د پټو او ښکاره پولیسي اورګانونو د لارې سرته رسیږي، دا اصطلاح زیاتره وخت د د یکتاتوریو لپاره کارول کیږي، چې په هغو کي پولیس په پټه یا ښکاره ډول د دولتي چارو کنټرول او څارنه په غاړه لري. پدي دولت کي پولیس د ټولني پر ټولو برخو باندي بشپړ کنټرول لري، یانې پولیس د وګړو پر سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو او نورو برخو باندي څارنه کوي.

د پولیسي دولت اصطلاح د لومړۍ ځل د پاره په (۱۸۵۱ز) کال کي په استرالیا کي د ملي پولیسو د ځواک لپاره وکارول سول. چې وروسته د ۱۹ او ۲۰ پیړیو په دوران کي د زیاتو حکومتونو لپاره کارول کیدل.

همدارنګه پدي سیاسي رژیم کي، چې بنسټ یې پر دیکتاتوری باندي ولاړ دی، د دولت مخالفین د پولیسو لخوا نیول کیږي او یوازي د همدي سیاسي ناخوښۍ له املې زندانونو ته لیږدول کیږي. په پولیسي دولت کي د قانون واکمني کمزوري ده او د اجرایوي ځواک هره کړنه د قانون په بڼه ګڼل کیږي.

[1] -Police State.

په دي دولت کي د پولیسو پر رول باندي زیات ټینګار کیږي او د پولیسو څارنه او کنټرول ډیر اړین ګڼل کیږي، همدارنګه پولیس په کور دننه او بهر کي د دولت پر چارو باندي بشپړه څارنه لري، چي زیاتره وخت په بهرنیو چارو کي هم په پټه او یا ښکاره ډول رول لري.

که څه هم د پولیسي دولت اصطلاح زیاتره وخت دیکتاتوریو ته کارول کیږي، خو کله چي په ټولنه کي د پولیسو رول اړین وګڼل سي او پولیس د دولت چارې په خپله غاړه واخلي، بیا هغه حالت ته هم پولیسي دولت اصطلاح کارول کیږي. خو زیاتره وخت د دیکتاتوري رژیمونو لپاره کارول کیږي، لکه په سویلي افریقا کي د آپارتهید د سیاست پر مهال چي د سویلي افریقا حکومت د پولیسو پر رول باندي زیات ټینګار کاوه، ترڅو سپین پوستي پر سر د قدرت سي او تورپوستي د دولت واکه لیري وساتي، یا لکه د جرمني نازي حکومت چي د نفوس کنټرول د پولیسو په لاس کي و، چي دي حکومت د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته په جرمني کي واک تر لاسه کړ، او یا هم لکه د شوروي اتحاد او کیوبا حکومتونه.

خو په انګریزي ژبه کي د پولیسي دولت اصطلاح هغه وخت وکارول سول، کله چي په آلمان کي نازي ګوند واک په لاس کي واخیستی او ټولې دولتي چارې په بشپړ ډول د پولیسو لاسته ولویدلي[1].

[1]- انګریزي پوهنغونډ او فرهنګ علوم سیاسي.

پولي کراسي[1]

پولي کراسي د دوو يوناني کلمو څخه ترکيب سويده، چې (پولي[2]) د زيات او کراسي د حکومت او قدرت په مانا ده، نو پولي کراسي هغه حکومت ته ويل کيږي، چې زيات ګوندونه او ډلي په حکومت کي شاملي وي او ددوی ګټي يو د بل سره مختلفي وي.

پولي کراسی ته پوليارشي هم ويل کيږي، دا د مونو کراسی پر وړاندي هغه سياسي رژيم دی، چې واک د يوه نفري يا يوي ډلي پر ځای د زياتو ډلو په لاس کي وي او ددوی ترمنځ زياتره وخت د ګټو ټکر وي. د اوسنی نړۍ زياتره سياسي رژيمونه پولي کراټ دي، ځکه نن ورځ د نړۍ په هر ګوټ کي واک د زياتو سياسي ډلو ترمنځ ويشل سوی دی او هم د حکومت په دننه کي د واک د ويشلو لپاره زيات بنسټونه شتون لري، د ښکلګي په توګه نن ورځ په هر دولت کي پارلمان، ګوندونه، اتحاديي او نور هغه بنسټونه شتون لري، چې د سياسي قدرت يوه برخه پلي کوي.[3]

---

[1] -Polycracy.
[2] Poly.
[3] English Social wikipeidia.

په پولي کراسۍ کي زیاتي سیاسي ډلي هڅه کوي، چې د بېلابېلو لارو څخه په ګټنې سیاسي قدرت لاسته راوړي او مقابل لوري ته په سیاسي ډول ماتي ورکړي، د بېلګې په توګه په پولیکراټیک دولت کي سیاسي ګوندونه، قومي جوړښتونه، پارلماني بنسټونه او داسي نور هغه څه دي، چې د سیاسي قدرت د لاسته راوړلو پر سر یو دبل سره مبارزه کوي او د بېلابېلو لارو، لکه رسنۍ، سپورټي محفلونو او اتلانو، ټولنو او فشار ډلو څخه په ګټنه غواړي، چې خپلو موخو ته ورسیږي.

ددي ډول سیاسي رژیمونو بېلګې په اوسنۍ نړۍ کي زیاتي دي، نن ورځ د نړۍ په زیاترو سیاسي رژیمونو کي د سیاسي قدرت پر سر باندي داسي مبارزه روانه ده او زیاتي سیاسي ډلي شتون لري، چې یو دبل په مقابل کي د زیاتو لارو څخه ګټنه کوي، ترڅو خپلو موخو ته ځانونه ورسوي. خو شوني ده، چې داسي قدرت بیا د شخصي ګټو لپاره وکارول سي او د ملي ګټو او ولسي ښېګڼو لپاره کم وکارول سي، ځکه چې دا ډول قدرت زیاتره وخت د خپلو سیالانو د ټکولو او کمزوري کولو په موخه لاسته راوړل کیږي، خو که چیرې دا قدرت په مثبته توګه د ولسي ښېګڼو او ملي ګټو لپاره وکارول سي او سیالي ډلي هم د خپلو سیالیو مرکزي ټکی ملي ګټې او ملي خدمت وټاکي په هغه وخت کي بیا دا ډول سیاسي رژیم د ولس په خیر دی.

تامیزم[1]

ددي سیاسي سیستم بنسټ اینبودنکی نامتو ایټالوی سکالستیک فیلسوف توماس داکوین (۱۲۷۳-۱۲۲۵ز) دی، نومورې د لرغوني روم د کاتولیک کلیسا یو پیژندل سوی فعال و. ده د ارسطو او اګوستین فلسفي سره ګډي کړي او وروسته یې دي ګډي فلسفي د تامیست (ټامیزم) په نامه شهرت وموندی، څرنګه، چي دا فلسفه د توماس په واسطه رامنځته سوي وه؛ نوځکه ددي مسلک نوم هم ده منسوبیږي. پدي مسلک کي د توماس د سیاسي عقایدو ارونه په لاندي ډول سپړو:

۱. انسان سیاسي او ټولنیز موجود دی.

۲. ددولت یوازنی موخه د ټولني د ښیګڼو او ګټو ساتنه ده او ددولت تر سیوري لاندي دا ټولیز یوالی ددښمن څخه په ساتنه کي ګټوره تمامیږي.

۳. د حکومت پیل د الله تعالی د لورې دی.

۴. حکومت باید پر خپلو خلکو باندي ظلم ونکړي او د حکومت مشر باید ظالم نه وي.

[1] - Thomism

۵. د حکومت غوره بڼه مونارشي (سلطنت) دی پدي شرط، چي قانون مرکزي رول ولري.

۶. د حکومت پر وړآندي باید د خلکو لخوا پاڅون ونسي او په حکومت کي هر ډول بدلون باید د قانوني، حقوقي او قضایې ارونو پر بنسټ راسي؛ ځکه چي د حکومت پیل الهي او اسماني دی. که چیري یو وګړی خپل حقوق د حکومت څخه د قانوني او حقوقي لارو چارو په واسطه وانخلي نو حکومت دي خدای ته پریږدي.

۷. کلیسا پر دولت باندي لوړوالی لري او ددولت رئیس بایډ د کلیسا د رئیس د امرونو منونکی وي.

۸. په طبیعت کي فطري حقوق یا د عالم قانون او الهي حکمت شتون لري، چي ټول عالم پر همغه مدار باندي را څرخي او پدي فطري قانون کي د بشر ښیګڼه، هوساینه او د شر څخه را ګرځول شتون لري، چي دا د بشر تر واک لوړه خبره ده.

۹. جګړه پر حق ده، خو په جګړه کي درواغ، ژمنه ماتول او دښځو او کوچنیانو وژنه منعه ده.

ددي سیاسي مکتب پر بنسټ انسان ټولنیز او سیاسي موجود دی او د دولت دنده د ټولني د ګټو ساتل دي، همدارنګه د دولت منشا او سرچېنه د الله تعالي له خوا څخه ده. ددي سیاسي مکتب ملاتړي دولت ته دا اجازه نه ورکوي چې د خپلو وګړو او ولس پر وړاندي د ظلم او ستم څخه کار واخلي، بلکي دولت باید تر ډیره بریده هڅه وکړي، چې ملي ګټي وساتي او ولس ته په هره برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي، ددوی په آند د حکومتونو په غوره رژیم کي یو هم سلطنتي رژیم دی، چې کولای سي، د خلکو ګټي او د ټولني ښېګڼي وساتي، نو سلطنتي

رژیم باید پر ټولن باندي پلی سي. خو پر دي سربیره دا سیاسي مکتب بیا د دولت لپاره ځېني شرایط هم ټاکي، یانې دوی وایې چې دولت باید د قانون پر بنسټ په ټولنه کي واکمني وکړي او قانون باید مرکزي رول ولري، همدارنګه کلیسا باید پر دولت باندي لوړوالی ولري، وګړي باید د قانوني حکومت پر وړاندي شورش او غبرګون ونکړي، پر دي سربېره دوی جګړه پر حق ګڼې او د جګړې ټول اصول او قواعد باید د روم د کاتولیک کلیسا د اصولو او اوامرو پر بنسټ وي[1].

[1]- غلامرضا علی بابایی، فرهنګ سیاسي آرش، ص ۱۸۰.

تیراني[1]

تیراني د ظلم او زور حکومت ته ویل کیږي، په تیراني کي نه یوازي واکمنان سیاسي واک په لاس کي لري، بلکي د وګړو پر روحي او مالي برخه باندي هم واکمن وي، دوی د خلکو ټول مال او شتمني په خپلو لاسونو کي نیسي. پدي سیاسي سیستم کي واک د یوه یا څو تنو په لاس کي وي، چي د زور او ظلم پر بنسټ واک پلی کوي.

د تیراني پلویان پدي آند دي، چي وګړې باید داسي و بیرول سي چي ساری یې نه وي، او ددي بیري او ترس پر بنسټ باید دوی اطاعت او امر منلو ته اړ ایستل سي. دا سیاسي تلنلاره د لرغوني یونان دور ته رسیږي او په هغه وخت کي د ډیرو فیلسوفانو او سیاستوالو لخوا منل سوي وه، خو اوس په ډیموکراټیکه نړۍ کي پلویان نلري، له همدي کبله اوس رواج نلري. نن ورځ تیراني د یوه سیاسي مکتب په څیر نه بلکي د ځیني حکومتونو لپاره د ځانګړنې په بڼه کارول کیږي.

تیراني ته ورته بله اصطلاح تیرانیسید[2] ده، چي دا اصطلاح بیا د وژنو او قتل لپاره کارول کیږي، یانې پدي باندي باور او عقیده

[1] - Tyrany.
[2] - Tyrannicide.

درلودل، چې ظالم واکمنان او نور وګړي باید په پټه ډول ترور او ووژل سي. دا اصطلاح د تزاري روسي یو لوړ پوړي چارواکي د لومړۍ ځل لپاره و کارول، چې وروسته یې سیاسي رواج پیدا کړ او په مسکو کي د امریکا لوی سفیر (ویلیام بللیټ) په خپل کتاب کي ددي اصطلاح لپاره یو ځانګړی بڅرکی بېل کړی دی. پدي کتاب کي د نومورې روسي چارواکي د خولي څخه لیکل سوي دي، چې (د استبداد او ظلم مزاج یوازي د تروریزم او زور وژني پربنسټ معتدل کیدای سي)[1].

لکه مخکي چې مو وویل په تیراني کي واک د یوه ظالم او مستبد پاچا په لاس کي وي او پر ټولنې باندي د زورزیاتي واکمني پلي کوي، د افلاطون په آند تیراني هغه وخت منځته راځي کله چې ډیموکراسي خپل ارزښت د لاسه ورکړي او ډیموکراسي ناوړه بڼه ځانته غوره کړي، یانې کله چې ډیموکراسي د لویدو په حال کي وي بیا نو تیراني منځته راځي چې په پایله کي یو ظالم او مستبد شخص واک په لاس کي اخلي او د ټولنې ټول ارخونه د زور او ظلم پر بنسټ کنټرولوي.

د بشر په تاریخ کي زیاتره واکمنان په لومړیو کي ملي مشران وي او ملي ګټو ته ژمن وي، خو کله چې واک ته ورسیږي او واک پر ټولنه باندي پلي کوي، بیانو ظالم او مستبد مشران ځینې جوړ سي. یانې دوی د ټولنې د اړودوړ او کشمکشونو د له منځه وړلو په موخه استبداد او ظلم ته مخه کړي. افلاطون د هر ظالم حکومت لپاره لومړنی ځانګړنه داسي ټاکلي ده، چې کله حکومت شخصي سي او سیاسي قدرت د شخصي ګټو لپاره وکارول سي نو د ظلم او استبداد بنسټ هم اینبودل کیږي. دده په آند پداسي حکومت کي ټول واکونه او

[1]- فرهنګ واژه ها و فرهنګ علوم سیاسي.

اختیارات د یوه نفر په لاس کي وي او دده اراده معیار ګڼل کیږي، چې پر ټولنه باندي هر ډول واکمني کوي، کوم قانوني محدودیت شتون نه ورته لري. همدارنګه افلاطون د ظالم حکومت لپاره دوهمه ځانګړنه داسي ټاکي چې ظالم حکومت خپل ځان په خپله تباه کوي، یانې کله چې واک د یوه ظالم او مستبد شخص په لاس کي ولویدی، نو هغه د خپل سیاسي قدرت د پایښت لپاره په ټولنه کي ټول مخکښان، پوهان، روڼ آندان او علمي اشخاص له منځه وړي، یانې په ټولیز ډول هغه وګړې چې دی یې خپل سیالان بولي او د خپل سیاسي قدرت لپاره یې خطر ګڼي له منځه وړي، چې په پایله کي واک ناپوهو او نا اهله کسانو ته ورکول کیږي، چې د هېواد چاري کمزوري کیږي او ټول هېواد د جهالت او ناپوهۍ په کندي کي لویږي، چې دا پخپله د خپل ځان تباه کول دي.

ددي ترڅنګ د ظالم حکومت مشر د خپل حکومت د نیمګړتیاوو د پټولو لپاره او د خلکو د غولولو لپاره تل بهرنیو جګړو ته وردانګي ترڅو د خلکو افکار د بهرنیو جګړو پر لوري ور مات کړي او د حکومت نیمګړتیاووي او ستونزي یې له یاده ووځي[1].

[1]- مینو افشاري راد و علی اقا بخشی، فرهنګ علوم سیاسی، ص ۲۹۷-۲۹۸.

تیوکراسي[1]

تیوکراسي د یوناني ژبي د دو کلمو څخه جوړه سویده، چي (تیوس[2]) د خدای او (کراټین[3]) د حکومت یا واکمنۍ مانا لري. نو تیوکراسي د خدای د حکومت په مانا کارول کیږي.

د تیوکراسۍ په سیاسي رژیم کي د حکومت لوړ پوړي مشران او رسمي مامورین په ټولیز ډول روحانې مشران او مذهبي مخکښان وي او پر وګړو باندي سیاست او مذهب دواړه د یوي سرچیني څخه پلي کیږي. پدي سیاسي رژیم کي سیاست او مذهب سره ګډ وي په یوه وخت کي چارواکي هم مذهبي چاري سرته رسوي او هم سیاسي چاري په حقیقت کي دوی همدا سیاسي چاري د یو شمېر مذهبي او دیني تلنلارو پر بنسټ پلي کوي. دي ډول حکومت ته ځیني وخت مذهبي

[1] - Theocracy.
[2] - Theos.
[3] - Kratein.

حکومـت هـم ویـل کیـږي او تـل واک د هغـه چـا پـه لاس کـي وي چـي سپیڅلي[1] کارونه تر سره کوي.

ددي سیاسـي مکتـب بنسـټیز آنـد او پالیسـې داده، چـي الله تعـالي پخپلـه د حکومـت چـاري پـرمخ بیـایې او د واک یـوازنۍ سـرچینه الله تعالی دی. الله تعالي واک د مځکي پرمخ پاپانو تـه سپارلی دی، ترڅو د الله تعالي په استازیتوب پـر وګړو باندي واک پلی کړي او وګړو تـه لارښوني وکړي. له همدي کبله پدي سیاسي رژیم کي پاپان داسي ادعـا کـوي، چـي الله تعـالي مـوږ تـه واک سـپارلی دی او مـوږ د انسـانانو د لارښـونو او څـارلو مسـؤلیت پـه غـاړه لـرو. نوځکـه دوی خپـل سیاسـي مکتب ته تیوکراسي (دخدای حکومت) وایې.

تیوکراسي یـو لـړ اداري لـړۍ لـري، چـي د مـذهبي قواعـدو پـر بنسـټ اداره کیږي او دوه بنسټونه لري، چي یو یې دولت او بل یې مـذهب دی. له همدي کبله تیوکراسي نه یوازي پر وګړو باندي سیاسي واکمني لري بلکي مذهبي او ټولنیزه واکمني هم لري او وګړي پـه هره برخـه کـي تـر خپل اغیز او واک لاندي راولي.

تیوکراسـي پـر مـذهبي او اخلاقـي قواعـدو بانـدي ولاړه ده او د نـورو سیکولر سیاسي رژیمونو سره زیات تـوپیر لـري، همدارنګـه دوی پـدي آند دي، چي پاچا د الله تعالي د لوري ساتل کیږي او الله تعـالي د پاچـا سره د سیاسي چارو پـه سرته رسولو کـي مرسـته کـوي. دوی پـدي آنـد دي، که چا د پاچا پر وړآندي پاڅون وکړ او یا یې د پاچـا سـره مخالفـت

[1]- پدي سیاسي رژیم کي سپیڅلي کارونه دیني کارونو ته ویل کیږي او مذهبي مخکښان ځکه د سیاستوالو دنده اجرا کوي، چي دوی سپیڅلي خلک دي او سپیڅلي کارونه تر سره کوي.

وکړ دابه پدي مانا وي، چي دوی د الله تعالی سره مخالفت کوي؛ نو ځکه دوی د وګړو سپیځلوالی او پاکي د خپل پاچا په اطاعت او امرمنني کي ګڼي.

دا اصطلاح په لومړي ځل د (جوزپوس فلیویس[1]) لخوا د لرغوني اسرایلي حکومت د بڼې د پیژندنې لپاره و کارول سول. فلیویس پدي آند و، کله چي لرغونو یونانیانو د حکومت دري بڼې لکه مونارشي، اریستوکراسي او انارشي و پیژندلې پدي وخت کي په اسرایلو کي یو بل ډول سیاسي رژیم واکمن و، چي د یونانیانو د سیاسي رژیمونو سره یې بشپړ توپیر درلودی، دا سیاسي رژیم تیوکراسي وه، چي پر اسرایلو باند الله تعالي او د هغه قوانینو واکمني درلوده. د فلیویس دا ډول آندونه د تیوکراسۍ په وخت کي منل کیدل او کله چي په اروپا کي د روښانتیا دوره راغله په ځانګړي توګه کله چي د هګل آندونه و غوړیدل دا ډول آندونو خپل ارزښت دلاسه ورکړ او نور د خلکو په عامه افکارو کي نه منل کیدل.

د فلیویس څخه وروسته د تیوکراسۍ لپاره لومړی انګلیسي تعریف په (۱۲۲۲ز) کال کي پدي ډول وړاندي سو (تیوکراسي د پاپانو هغه حکومت دی، چي دالهي قوانینو څخه الهام اخلي). همدارنګه بل تعریف په (۱۸۲۵ز) کال کي داسي وسو (د هغه ملا یا مذهبي مخکښ حکومت چي سیاسي واک په ښه مهارت سره اداره کوي د تیوکراسۍ پـــــــــــه نامـــــــــــه یـــــــــــادیږي)[2].

1 - Josephus Flavius.
2 - English Social Wikipedea and Encarta.

ټکنوکراسي[1]

د ټکنوکراسۍ اصطلاح د لرغوني یوناني ژبې د دو ویو څخه جوړه سویده، چې (ټکني[2]) دهنر، فن، او کسب په مانا ده او (کراسي) د واک او حکومت په مانا ده، نو ټکنوکراسي هغه حکومت دی، چې واک د مسلکي خلکو په لاس کې وي، خو په عامه مانا سره ټکنوکراسي هغه حکومت ته ویل کیږي، چې واک د ساینسپوهانو او انجینرانو په لاس کې وي. د حکومتونو پدې ډول کې واک د سیاستپوهانو او اقتصادپوهانو پر ځای د ساینسپوهانو او انجینرانو په لاسونو کې وي او د ټولنیزو ستونزو د حل په موخه ساینس کارول کیږي. په ټکنوکراسۍ کې واکمنان په هره برخه کې د خپلې وړتیا، پوهې او تجربې پربنسټ ټاکل کیږي.

ټکنوکراسي په حقیقت کې د هغه وړاندیز لپاره وکارول سول، کله چې د ساینس په پرمختګ سره ساینسپوهانو داسي وړاندیز وکړ، چې د سیاست، اقتصاد او نورو ټولنیزو علومو پر ځای باید د ساینس څخه د ټولنیزو ستونزو د هواري لپاره ګټنه واخیستل سي. نو له همدې کبله سایسنپوهانو د بشري ټولنې د چارو په کنټرول کې اخلاقي

[1] -Technocracy.
[2] -Tekhne.

معیارونه او سیاسي او فلسفي اصول تر پښو لاندي کول وغوښتل او هرڅه یې د ساینس په واک کي ورکول وغوښتل.

په ټکنوکراسۍ کي زیاته تکیه پر صنعتي او ساینسي وسایلو باندي کیږي، دوی د صنعتي سرچینو او شتمنیو پر بنسټ د هېواد راتلونکی انځوروي. همدارنګه دوی د ډیموکراسۍ پر خلاف په هر بست کي چارواکي د خپلو ورټیاوو او تجربې پر بنسټ ټاکي.

یو شمېر پوهان ټکنوکراسي د میریټوکراسۍ، سره چې واک د پوهو او با استعداده خلکو په لاسونو کي وي، سره یو شان ګڼي، خو ځینې نور بیا وایې، چې ټکنوکراسي یو ډول ساینسي اولیګارشي ده، چې واک د ساینسپوهانو د یوې ډلې سره وي. د ټکنوکراسۍ اصطلاح د هغې اداري لپاره هم کارول کیږي، چې واک د تجربه کارو او مسلکي اشخاصو په لاسونو کي وي، همدارنګه د (ټکنوکراټیک) اصطلاح هم د هغه حکومت د پاره کارول کیږي، په کوم کي، چې لوړرتبه چارواکي لکه وزیران په ټاکنیز ډول نه وي، بلکي د خپلو تجربو او مسلکي پوهې پر بنسټ ټاکل سوي وي.

ټکنوکراسي هغه ته هم ویل کیږي، چې د داسي وزیر یا ولسمشر پر ځای، چې هغه ټاکنیز وي، انتصابي څوک وټاکل سي، یانې پر انتخابي چوکۍ باندي د انتصابي شخص ټاکلو ته هم ټکنوکراسي ویل کیږي.

خو په ټولیز ډول ټیکنوکراسي سیاسي قدرت د هغه چا په لاس کي ورکوي، چې د فن یا مسلک خاوند وي، تر څو د هغه مسلک پر بنسټ سیاسي قدرت په ټولنه کي پلی کړي، له همدي کبله پدي سیاسي رژیم کي د واکمنانو په ټاکنه کي مسلک او فن ته زیاته پاملرنه کیږي.

همدارنګه دیته ورته یوه بله اصطلاح د ټکنوکراتیزم ده، ددي اصطلاح پر بنسټ د دولت واګي باید د متخصصینو په لاس کي ورکول سي، ترڅو د دولت دستګاه ثابته پاته سي او دولتي چاري په ثابت ډول پر مخ ولاړي سي[1].

د ټکنوکراسۍ شالید:

د ټکنوکراسۍ اصطلاح یوه کالیفورنیایي انجینر (ویلیم هنري سمیت) په (۱۹۱۹ز) کال کي د هغه حکومت لپاره وکارول، په کوم کي چي واک د انجینرانو او ساینسپوهانو په لاسونو کي وي. که څه هم دا اصطلاح تر مخه څو واره په ببلابلو بڼو سره کارول سویده. خو سمیت په همدي کال کي په خپلي یوي مقالي کي روښانه کړل او د صنعتي ډیموکراسۍ لپاره یې وکارول. د سمیت په آند ټکنوکراسي مانا د تخنیکي خلکو په لاس باندي حکومت ورکول، یانې هغه حکومت چي پر تخنیک باندي ولاړ وي عبارت د ټکنوکراسۍ څخه دی.

د ټکنوکراسۍ د غوړیدو څخه مخکي هم دیته ورته آندونه د زیاتو پوهانو لخوا ورکول سوي وه، د ببلګي په توګه سوسیالیست تیولوژیست سان سیمون هم پدي آند و، چي د حکومت چاري باید ساینسپوهانو ته وروسپارل سي. دیته ورته نورو سوسیالیستي پوهانو هم داسي آندونه ورکړیدي، چي واک باید ساینسپوهانو ته ورکول سي او داسي حکومت باید د ټولني ټول تولیدات تر خپلي ولکي لاندي راولي.

---

[1]-امیر مسعود خدایار، فرهنګ واژه های مکتبها، ص۱۰۷.

ټکنوکراټان زیاتره ظالم وي او د ساینسي لارو څخه ټولنیزي ستونزي حلوي، دوی په ټولنیزو موضوعاتو کي عقلي دلایل نه مني. د ټکنوکراسۍ معاصره بېلګه په پخوانۍ شوروي اتحاد کي د برژنیف دوره ده، چې په (۱۹۹۲ز) کال کي د (پولیټ بورو[1]) ۸۹٪ غړي انجینران وه.

په اروپا کي هم بېلابېل ټکنوکراټیک حکومتونه رامنځته سویدي، چې د (۱۹۹۰ز) کال راپدیخوا په ایټالیا کي څو ټکنوکراټیک حکومتونو واګې په لاس کي اخیستئ دی او په ځانګړې بڼه د اقتصادي بحرانونو پرمهال خو زیاتره لوړ پوړي چارواکي په مسلکي ډول په انتصابي بڼه ټاکل کیږي[2].

[1] -Politburo.

[2] - English Social Wikipedia and Britanica Encyclopedia.

ټیمارشي[1] (تیموکراسي)

ټیمارشي د یوناني ژبي د (ټایم یا ټیمه[2]) څخه اخیستل سویده، چي د عزت، شرف او ابرو په مانا ده. دا اصطلاح د لومړي ځل د پاره افلاطون په خپل کتاب (جمهوریت) کي د هغه حکومت د پاره کارولې ده، چي په هغه کي واک د هغو خلکو په لاس کي وي، چي یوازي د شرف، عزت او ویاړ د پاره کار کوي نه د قضاوت، عدالت او نورو د پاره. دا اصطلاح مسلمان عالم فارابي د (کرامتي ښار) په بڼه کارولې ده. افلاطون دا اصطلاح د لرغونې سپارتي حکومت د پاره کارولې ده او ټیمارشي یې د سپارتي حکومت یوه ځانګړنه بللي ده، په حقیقت کي د افلاطون خیالي ټیمارشي هم د سپارتي حکومت سره ورته والی لري.

په سپارت کي یوه ډله خلک د (هلوت) په نامه په کر کیله باندي بوخت وه، چي یوازي د خپلو سپارتي مشرانو په چوپړ کي وه او د هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وه. په ټولیز ډول سپارتیانو داسي ژوند ټاکلی و، چي د دښمن څخه باید دفاع وسي او وګړیزي سوکالی خوندي سي او پدي آند وه، چي وګړیزي خپلواکۍ یوازي د د ښمن څخه د ښې دفاع په پایله کي خوندي کیدای سي.

---

[1] -Timarchy or Timocracy.
[2] -Time.

جمهوریت[1]

جمهوریت د حکومت هغه ډول دي چي په هغه کي د دولت رئیس په ارثي ډول نه وي ټاکل سوي بلکي د خلکو د عمومي رایو پربنسټ ټاکل سوي وي. په جمهوریت کي د دولت د رئیس د مشرتوب دوره معلومه وي او د خلکو لخوا په مستقیم او یا غیري مستقیم ډول ټاکل کیږي. په عام مفهوم جمهوریت هغه حکومت ته ویلاي سو چي د عمومي غوښتنو پر بنسټ ولاړ وي[2]. جمهوریت زیاتره وخت پارلمانې ډیموکراټیک رژیم ته ویل کیږي- که څه هم په ځینو هېوادونو کي سربېره پر دي چي جمهوري رژیم لري خو پارلمانې ډیموکراسي پکښي نه رعایتیږي.

د لرغوني روم او یونان جمهوریتونه د اوسني جمهوریتونو سره زیات توپیر لري. د لرغوني یونان جمهوریت د زیاتو پوهانو او فیلسوفانو لخوا منل سوی و او واکمنان یوازي د اشرافو او لوړو پوړونو څخه ټاکل کیدل.

اوسنۍ جمهوریت د یوه هېواد هغه حکومت ته ویل کیږي، چي ډیموکراسي او یا هم غیري سلطنتي دیکتاتوري وي. جمهوریت د

[1] -Republic

[2]: فرشید اقبال، مکتب های سیاسی، انتشارات: سبکباران، چاپ ۱۳۸۷، ص۸۵

ډیموکراسۍ په مانا ندی، بلکي داسي یو رژیم دی چي د واکمن واک محدودوي او ګوندونو او پارلمان ته د فعالیت اجازه ورکوي[1].

په جمهوري حکومتونو کي واک د خلکو لخوا په مستقیم او یا غیري مستقیم ډول اداره کیږي او دولتي جوړښت یي د سلطنتي او پادشاهي په څیر نه وي. جمهوري حکومتونه کیداي سي چي پر درو برخوویشو:

الف- لویدیځ ډیموکراټیک جمهوریتونه؛ چي ریښي یي د اتلسمي او نولسمي پیړیو د انقلابونو څخه سرچینه اخلي او بل هغه هېوادونه دې چې د جمهوریت سیاسي رژیم یي وروسته منلي وي، پدي هېوادونو کي د سیاسي ګوندونو او رسنیو ازادي موجوده ده.

ب- هغه هېوادونه چي رسماً جمهوري نومول کیږي لیکن په عمل کي نظامي او پولیسي رژیمونه پر دوي حکومت کوي.

ج- نوي ډیموکراټیک جمهوریتونه؛ دا په اروپا او ختیځه اسیا کي موجود دي چي رسمي نوم یي(پرولتاریا دکتاتوري) ده او په دي هېوادونو کي یو ګوندي حکومتونه موجود دي[2].

کله ناکله د یو شمېر نورو حکومتونو لپاره هم د جمهوري اصطلاح کارول کیږي، چي په لاندي ډول یې د ځینو یادونه کوو:

الف- اشرافي جمهوریت: دا هغه جمهوریت دی چي واکمن پوړ یوازي د اشرافو څخه ټاکل کیږي. خو که چیري د وګړو ترمنځ دا امتیاز نه وي هغه ته ډیموکراټیک جمهوریت یا ملي جمهوریت ویل کیږي.

ب- د واسطي جمهوریت: دا هغه جمهوریت دی چي اولس د خپلو ځانګړو استازو په واسطه د واکمنۍ حق اعمال کوي.

---

[1]- غلامرضا علي بابایې، فرهنګ سیاسي آرش، ص ۲۱۲

[2]: بشیر اخګر، دموکراسي، ۲۰۰۸ کال، ص ۷۳-۷۴

ج- بي واسطي جمهوریت: دا هغه جمهوریت دي چي اولس ببله خپلو استازو څخه د واکمنې حق(د قانون جوړول، د لوړپوړو چارواکو لکه وزیران او نورو ټاکنې، پر حکومتي چارو څارنه...) اعمال کوي.

د- سلطنتي جمهوریت: پدي ډول رژیم کي د جمهور رئیس د مرګ څخه وروسته لکه په سلطنتي نظام کي دده زوی دده ځای ناستی ټاکل کیږي. لکه په سوریه کي چي د حافظ اسد څخه وروسته دده زوی بشر الاسد دده ځای ناستی و ګنل سو[1].

[1]- غلامرضا علي بابایی، فرهنګ سیاسي آرش، ص ۲۱۳

جنیوکراسي[1]

جنیوکراسـي د دوو ویـو څخـه جـوړه ده، چـې (جېـنس[2]) د نابغـه او کراسي د حکومت یا واکمنۍ په مانا ده، نو جنیوکراسي هغـه حکومت ته ویل کیږي، چې واک د نابغه ګانو په لاس کي وي.

په جنیوکراسۍ کي هغه خلک د حکومت کولو لپاره ټاکل کیږي، چې یا نابغه وي او یا هم د هیواد د ستونزو د حل لپاره ځانګړي وړتیا او استعداد ولري. د جنیوکراسۍ ټاکني د لیبرال ډیموکراسۍ د ټاکنو سره توپیر لري، په لیبرال ډیموکراسۍ کي د خلکو حکومت کونکو استعداد او هوښیارتیا ته دومره پاملرنه نه کیږي، یوازي هغه خلک حکومت کوي، چې د ولس د اکثریت ملاتړ ولري او د ولس لخوا ټاکل سوي وي، خو په جنیوکراسۍ کي بیا د حکومت کولو لپاره هغه خلک ټاکل کیږي، چې د ښي وړتیا او نبوغ خاوندان وي.

جنیوکراسي د ډیموکراسۍ پر ټاکنیز بهیر باندي نیوکه کوي، چې په ډیموکراسۍ کي خلک احساساتي کیږي او د مهمو سیاسي مسایلو په اړه د خلکو د احساساتو څخه ګټه اخیستل کیږي، ددوی په آند سیاسي مسایل ډیر مهم دي خلک باید یوازي د احساساتو او جذباتو

[1] - Geniocracy.
[2] Genius.

پر بنسټ پریکړه ونکړي بلکي پدي برخه کي ژور فکر پکار دی، له همدي کبله جینو کراسي د ډیمو کراسۍ ټاکنیز بهیر تر نیو کو لاندي راولي. له همدي کبله جنیو کراسي لیبرال ډیمو کراسي د میډیو کراسۍ یوه بڼه بولي.

د جنیو کراسۍ ځینې آندونه د نړیوال حکومت ملاتړ کوي، ددوی په آند د دولتونو سیستمونه باید د نړیوال معیار سره برابر سي، یانې دولتونه باید په خپلو سیاسي، اقتصادي او نورو برخو کي بدلون راولي او په ټولنه کي بشري حقوق او ټولنیز عدالت وساتي.

جنیو کراسي پر اوسني ټاکنیزو سیستمونو باندي نیوکي کوي، دوی وایي چې اوسنۍ ټاکنیز بهیر په ټولنه کي د خلکو ترمنځ تبعیض کوي، یانې په ټاکنو کي سخت شرایط ددي لامل ګرځي چې د ټولني ځینې افراد رایو ورکولو څخه بې برخي پاته سي، په ټاکنو کي داسي شرایط ټاکل سوي دي، چې ماشوم، غیر حاضر، بندیان او نور خلک نسي کولای چې رایه ورکړي، پداسي حال کي چې رایه د وګړې حق دی او هر وګړی د رایي ورکولو حق لري.

په جنیو کراسۍ کي د حکومت کونکو استعداد (اي قیو) او عاطفي دواړو تـه ارزښت ورکول کیږي، حکومت کونکي باید لومړی د ښه وړتیا او استعداد خاوندان وي او دوهم باید غوره بشري عاطفه ولري، تر څو د ټولني د ټولو وګړو په منځ کي د بشري عاطفي پر بنسټ چلن وکړي[1].

[1] English Wikipedea.

جیرنټوکراسي[1]

جیرنټوکراسي یو داسي سیاسي رژیم دی، چې واک زړو خلکو یا مشرانو ته ورکوي او په ټولنه کي هغه چاته زیات واک ورکول کیږي، چې ترنورو یې عمر زیات وي. پدي سیاسي رژیم کي واکمن پورې د عمر پر بنسټ ټاکل کیږي، نه د ځانې وړتیا پربنسټ.

په جیرنټوکراسي کي د وګړو ځانې تجربو ته زیات ارزښت ورکول کیږي او د زیات عمر خلک په ټولنه کي د خپل ځانګړې نفوذ پر بنسټ ځانګړی واک لري او ددوی سپارښتنې په قانوني بڼه منل کیږي. همدارنګه په ټولنه کي زیات وخت د دا ډول زړو خلکو لارښونو ته په ډیر درنښت کتل کیږي او په زیاتو چارو کي ددوی مشوري اړینې ګڼل کیږي. که څه هم زیات وخت دا ډول مشران په رسمي بستونو کي نه ګمارل کیږي خو ددوی د ځانګړي نفوذ پر بنسټ ځانګړی واک لري.

جیرنټوکراسي زیات وخت په کمونیستي ټولنو او حکومتونو کي تر سترګو کیږي. پدې ډول ټولنو کي د یو چا ځانې زیاتې تجربې ته کتل کیږي او هغه څوک چې ترنورو په ژوند کي زیاته تجربه ولري هغه د

[1] -Gerontocracy.

ځانګړي درنښت او واک لرونکی دی. همدرانګه په سیاسي او حکومتي برخه کي هغه څوک پریږي چوکی باندي ګمارل کیږي، چي پدي برخه او اړونده رشته کي تر نورو زیاته تجربه ولري او زیات وخت یې کار کړی وي. د بیلګي په توګه د چین د کمونیست ګوند د (ایټ انکارټلس[1]) په وخت کي دا ار (اصل) رواج و، چي د اتیا (۸۰) کلنو خلکو ډلې به د اویا (۷۰) کلنو خلکو ډله راغونډتل، ترڅو د شپیته (۶۰) کلنو مامورینو د تقاعد په اړه پریکړه وکړي. د همدي ګوند مشر (ماو زیډینګ[2])، چي کله مړ سو د دوه اتیا (۸۲) کالو و او کله چي (ډینګ زیاوپینګ[3]) واک تر لاسه کړ پدي وخت کي نوي (۹۰) کلنی ته رسیدلی و.

جیرنټوکراسي په هغو هېوادونو کي هم رواج ده، چي سیاسي واک یې د تیوکراسی پر بنسټ ولاړ وي، یانې واک د مذهبي مشرانو په لاسونو کي وي لکه په ایران او واتیکان کي. په ایران کي کله چي لوی مذهبي مشر پارلمان ته نومآند کیږي نو عمر یې باید د پنځه اویا کلونو څخه کم نه وي[4].

همدارنګه په ډیموکراسی کي هم همدا ډول نښي تر سترګو کیږي، د بیلګي په توګه په امریکا کي د مشرانو جرګي زیات غړي د ډیر عمر لرونکښي وي همدارنګه په افغانستان کي هم د مشرانو جرګي غړي د ډیر عمر خاوندان دي. په زیات ټولنو کي په ځانګړي ډول د حقوقي او قانون جوړوني د برخي غړي د زیات عمر لرونکي خلک ټاکل کیږي.

1 - Eight Incartals.
2 - Mao Zedang.
3 - Deng Xiaoping.
4 - Encarta and Wikipedea.

کـه چیـري د افغانسـتان کلتـوري ارزښـتونو تـه وکتـل سـي، نـو د جیرنټوکراسۍ زیاتي ننبي پکښي تر سترګو کیږي، د بیلګي په توګه په جرګو او مرکو کي هغه څوک مشر ټاکل کیږي، چي تر نورو سپین ږیری وي او زیات عمر ولري لکه د افغانسـتان په لویه جرګه کي مشر سړی د جرګي مشر کیږي، همدارنګه په ټولنیز ژوند کي هم تر نورو د زیـات عمـر لرونکي تـن تـه درنښـت کیږي او زیـات وخت پـه مرکـو او پریکړو کي د دا سي تن خبره منل کیږي.

د خیر ښیګنې دولت[1]

د خیر ښیګنې دولت اند پر دي ولاړ دی، چې دولت د وګړو د سوکالۍ او د هغوی ترمنځ د همرغۍ د راوستلو لپاره دی. نو د خیر ښیګنې دولت موخه د وګړو هوساینه، پرمختګ او سوکالي ده، چې ټولې هڅې یې د عمومي ښیګنې لپاره دي. (کول لیکلي (د خیرښیګنې دولت هغه ټولنه ده، چې په هغه کي لږ تر لږه د ټولو وګړو د ژوند کچه ښه او د ژوند اسانتیاوي یې زیاتي وي). (ارتوشلزینګر) د خیر ښیګنې دولت داسي تعریف کړ دی ((هغه نظام، چې په هغه کي حکومت دیته ژمن وي، چې د وګړو لپاره کار، عاید، زده کړه، مرستي، ټولنیز ثبات او د اوسیدو لپاره شرایط برابر کړي)). د (هربرټ لهمن) په اند ((د خیر ښیګنې دولت هغه دی، چې په هغه کي وګړي په خپلو اکه توګه خپل استعدادونه روزلی او ښکاره کولای سي، د ستونزو او خنډونو پروړاندي ببله دي، چې وبیریږي مبارزه کولای سي او د هر ډول نژادي، قومي، مذهبي او نورو تبعیضونو څخه خلاص وي)). د (کنت) په خبره ((د خیر ښیګنې دولت هغه دی، چې د خپلو خلکو لپاره پراخه ټولنیز چوپړونه چمتو کوي)). د (ابرهام) په باور ((د خیر ښیګنې دولت هغه

[1] - Welfare State.

ټولنه ده، چې په هغه کې دولتي واک د عادي کار د اقتصادي ځواک پر بنسټ په سنجول سوي بڼه پلی سي او لږ تر لږه ددي جوګه سي، چې د ټولو وګړو لپاره ټاکلي شتمني او عاید چمتو کړي)).

(مارشال) د خیر ښېګڼې دولت ځانګړنې دوه اړخیزه بولي، د یوې خوا د خیرښېګنې دولت وګړپاله دی او د بلې خوا ټولپاله دی، دا په دي مانا، چې د خیر ښېګنې دولت لومړی د وګړي ملاتړ کوي، چې هر وګړی خپلو غوښتونو او هیلو ته ورسیږي او له بل پلوه د ټولو او عمومي ګټو د پاره کار کوي، چې هغه د هر وګړي د ځانې ګټو څخه لوړې دي.

(پیټ تئونس) پدې آند و، چې د خیر ښیګنې دولت د ټولنې نوې بڼه ده، چې د لیبرالي او سوسیالیستي دولتونو سره توپیر لري. خو کولای سو، چې د یو شمېر ځانګړنو پر بنسټ لکه ډیموکرټیکو او له دي امله چې پر ټولپالنې باندې باور لري کمونیستي او فاشیستي یې وګڼو. یانې تئونس هم د مارشال په څېر د خیر ښېګنې دولت نیمه سوسیالیسي او لیبرالیستي ګڼي.

د پورته پیژندونو څخه داسي پایله تر لاسه کیږي، چې د خیر ښېګنې دولت لاندې ځانګړنې لري:

۱- په خیر ښیګنې دولت کې (وګړی) محوري ځای لري؛

۲- د خپلو خلکو د پاره بیله کوم نژادي، عقیدوي، قومي... توپیرونو څخه لږ تر لږه د ژوند کولو اسانتیا او چانسونه چمتو کوي؛

۳- پراخه ټولنیز چوپړونه د خپلو خلکو لپاره چمتو کوي؛

۴- د خپل ټول اولس د پاره برابر سړي سر عاید ټاکي؛

په اوسنیو پیړیو کي د خیر ښېګنې دولت زیات ګرانبښت تر لاسه کړی دی. یو شمېر شاته پاتې ډیموکراسیو او مخ پر ودي هېوادونو همدا د خیر ښېګنې دولت د خپل پرمختګ تلنلاره ټاکلي ده. پر همدي بنسټ (آرنولډ ټوینبي) د اوسنیو پیړیو نامتو تاریخپوه داسي وړاندوینه کړیده، چي ((د اوس څخه دري پیړۍ وروسته به هم شلمه پیړۍ د خلکو په یادونو کي پاتې وي هغه ددي له امله نه، چي په شلمه پیړۍ کي جګړي، وژني او جرمونه وسول، بلکې ددي له امله چي دا پیړۍ په تاریخ کي لومړنۍ دوره وه، چي خلکو ددي جرات پیدا کړ، چي ددي په اړه فکر وکړي، چي د اوسني پرمختګ او تمدن څخه د ټول بشریت لپاره ګټه اخیستل شونې ده)).

د خیر ښېګنې دولت دندي:

د خیر ښېګنې دولت نه یوازي ملاتړی دی، بلکې پر ټولو هغو کارونو باندي ټینګار کوي، چي ټولګټي وي او د عامه خلکو د سوکالۍ او ښېګڼو دپاره کیږي. د خیر ښېګنې دولت د پولیس په څیر په ټولنه کي رول نه لوبوي، بلکې د یوه فزیکپوه، انجینر، رنځپوه او ښونکي په ښه چوپړونه کوي.

د خیر ښېګنې دولت کار ډول:

الف- د ملاتړي په بڼه

۱. د کورني اړودوړ او بهرني یرغل پر وړاندي دملي واکمنۍ ساتنه؛

۲. د ټیکاو د ټینګښت، د ملي واکمنۍ د ساتني او د خلکو د ملاتړ د زیاتوالي په موخه د قوانینو پلي کول؛

۳. د یو شمیر بنسټونو لکه کورنۍ او شتمنۍ ساتنه؛
۴. د اړیکنیزو وسایلو تنظیم، د ساختمانونو جوړول او د لارو ساتنه، او د عایداتو په اندازه د مخابراتي چوپړونو چمتوکول؛
۵. په بازارونو او مارکیټونو کي تنظیم؛
۶. د نورو دولتونو سره د ډیپلوماټیکو اړیکو ساتل؛
۷. د مالیاتو راټولونه او د سرغړونکو د پاره د مجازاتو ټاکل؛

ب- د سوکالۍ او هوساینې د چمتووالي په بڼه:

نوې د خیر ښېګڼې دولتونه خپله دنده یوازې د مالیاتو راټولونه نه ګڼي، بلکې ټولنیزې سوکالۍ هم پیاوړي کوي. (رابون) د خیر ښېګڼې دولت د سوکالۍ د کار ډول په اړوند داسې آند ورکړی دی((تر نورو ټولو چوپړونو ټولنیز عامه چوپړونه ډیر اړین دي؛ ځکه چې دا چوپړونه د ټولنې د ټولو وګړو د پاره دي)). دا ډول دولت د سوکالۍ او هوساینې په بڼه لاندې چوپړونه سرته رسوي:

۱. وګړیز شخصیت پیاوړی کوي:

لکه څرنګه چې وویل سول د خیر ښېګڼې دولت د وګړو د شخصیتونو د همغږۍ د پاره کار کوي. دا دولت یا حکومت ټولو وګړو ته په یوه سترګه ګوري او د ټولو وګړو د پاره برابر چوپړونه او چانسونه چمتوکوي او ددوی د پرمختګ په لار کې هیڅ ډول خنډونه نه منل کیږي. همدارنګه د کمزورو خلکو د چوپړو د پاره هم زیاته پاملرنه کوي.

۲. ټول وګړي د بنسټیزو خپلواکیو لرونکي دي:

ټول وګړي دا واک لري چې د بنسټیزو خپلواکیو لکه د عقیدې خپلواکي، د خبرو خپلوکې او نورو خپلواکیو څخه په برابره توګه ګټه

واخلي، د دا ډول خپلواکیو څخه په برابره توګه ګټه اخیستل ددي لامل ګرځي، چې عامه قضاوتونه او کړنې د عمومي ګټو د پاره په کار واچول سي.

د خیر ښېګنې دولت عمومي کار ډول په لاندي ډول را لنډولای سو:

۱. **د روغتیا ساتنې پیاوړتیا:**

دا ډول دولت د وګړو د روغتیا د پاره مخکې له مخکې کوټلي ګامونه اخلي، ورځ تر بلي دا خبره روښانه کیږي، چې روغ او سالم وګړو کولای سي، چې خپل دولت او ټولنې ته په ښه ډول چوپړ وکړي. له همدي کبله د روغتیا وزیران هڅه کوي، چې د ناروغیو او میکروبونو مخه ونیسي او پر وړاندي یې سخته مبارزه وکړي. همدارنګه دا دولت پدي هڅه کي هم دی، چې د درونو کارونو او نورو لارو څخه وګړو ته زیان ونه رسیږي؛ نو ځکه د ماشومانو پر کار ګمارل نه مني او په قانوني بڼه د کوچنیانو کارونه یې منع کړي دي.

۲. **د ښوونې او روزنې پراختیا:**

د خیر ښېګنې دولت هڅه کوي، چې زده کړه او پوهه د ټولو وګړو په لاس کي ورکړي او هر وګړی باید د پوهي د لاسته راوړلو چانس ولري. پدي دولت کي پوهه یوازي د شتمنو کورنیو په واک کي نده. په ټولیز ډول ټول وګړي د لومړنیو زده کړو څخه برخمن کیږي، خو لوړې زده کړې بیا هغه څوک کولای سي، چې فکري چمتووالی ورته ولري. همدارنګه وړ او لایقو کسانو ته د بهرنیو هبوادونو د زده کړې چانسونه ورکول کیږي، ترڅو په ښه ډول زده کړه ترلاسه کړي.

دا خبره نن ټولو ته منلې ده، چې ښېله پوهي او علم څخه وګړي شاته پاته کیږي او ددوی شخصیت نور هم کمزوری کیږي. له همدي کبله د

خیر ښېګنې دولت د هېواد د ښونې او روزنې د نظام د پاره داسي قواعد او تلنلاري ټاکلي دي، چې ټول وګړي په پوهې او علم باندي سمبال سي.

۳. اقتصادي ټیکاو:

که چیري د وګړو اقتصادي حالت پیاوړی نسي، نو د خیر ښېګنې دولت به په یو خیال او خوب باندي بدل سي. په ټولنه کي باید د شتمنو او بیوزلو ترمنځ توپیرونه له منځه ولاړ سي او د ټولو وګړو د پاره باید د اوسید لو ځای، خوراکې توکي، لباس او نور چمتو سي. بیوزلي او فقر باید له منځه ولاړ سي. د (رابون) په خبره ((د خیر ښېګنې دولت بنسټیزه موخه د بیوزلۍ د منځه وړل دي او هر دولت، چې د بیوزلۍ د له منځه وړلو توان ولري او دا کار نکوي، دا دولت د خیر ښېګنې دولت په ځیر نه ګڼل کیږي)). همدارنګه بیکاري باید د منځه یوړل سي، د کارکولو ساعتونه تر یوبریده راکم سي او د کارګرانو معاش هم په مناسبه اندازه وټاکل سي، د شتمنو او سودا ګرو لخوا باید د کارګرانو د پورې زېښناک له منځه ولاړ سي او د لږکیو استراحت او د ډیرکیو خواري هم باید پای وموميږي. (هاکرس) د خیر ښېګنې دولت د کار ډول په اړه وایي ((د خیر ښېګنې دولت د سوسیالیزم او کاپیټالیزم ترمنځ ځای نیولی دی)).

۴. ټولنیز چوپړونه:

د مناسبو ټولنیزو چوپړونو (خدمتونو) شرط د خیر ښېګنې دولت د بنسټیزو موخو او تلنلارو څخه دی. لویدیځو هېوادونو دا شرط پلی کړی دی او بیلګې یې وړاندي کړي دي. فرانسه او المان د هغو لویو هېوادونو څخه دي، چې دولتي زده کړه او پیاوړتیا یې پلي کړیده او

انګلستان د هغو خیر ښېګنو دولتونو څخه دی چې ملي بیمه یې اجباري کړیده، دا بیمه د هغو بیوزلو او بیکارو خلکو د پاره ده، چې په انګلستان کې اوسیږي.

نن ورځ د خیر ښېګنې دولت په نړیواله کچه زیات پرمختګ کړی دی او د علم او پوهې ترڅنګ یې هنر، ادبیاتو، فن او لوبو ته زیاته پراختیا ورکړیده. د خیر ښېګنې دولت نه یوازې د پرمختګ د ملاتړي دنده په غاړه لري، بلکې پخپله د روغتیا، ښوونې، ټیکاو او نظم په ټینګښت کې رغنده رول لري. د خیر ښېګنې دولت بنسټیره دنده داده، چې وګړي د ریښتنو خپلواکیو څخه برخمن کړي.

د خیر ښېګنې دولت د هڅو پر وړاندې یو شمېر خنډونه هم سته د بېلګې په توګه د ملي تولید د کچې کمښت، د نفوسو زیاتوالی، د مالیاتو پروخت نه ورکول او د بشپړ ملاتړ نه شتون.

یو شمېر خلکو پر خیر ښېګنې دولت باندې نیوکې هم کړیدي، ددوی په اند د خیر ښېګنې دولت د بېوزلو هېوادونو د پاره مناسب ندی؛ ځکه چې د دولت او حکومت د پاره ډیر لګښت کوي[1].

[1]- عبدالرحمن عالم، بنیادهای علم سیاست، ص ۳۷۶-۳۸۰

ديارشي[1]

ديارشي د يوناني ژبي د دوو کلمو څخه جوړه سويده، چي (دی[2]) د دوو او (ارشي[3]) دحکومت مانالري. نو ديارشي هغه سياسي رژيم ته ويل کيږي، چي د پريکړو او امرچلولو دوي مرجع ولري، چي هره مرجع د واک د پلي کولو او حکومت کولو حق لري.

په سياسي عُرف کي ديارشي د مشترک حکومت په مانا کارول کيږي. ديارشي د لومړي ځل لپاره د انګلستان په امپراتوری کي و کارول سول، پدي مانا چي دولت د يوه قلمرو د اداري لپاره هغه پر دوو برخو باندي ويشی، چي يوه برخه به يې د هغو واکمنانو لخوا اداره کيدی، چي د سلطنتي مقاماتو لخوا به ټاکل کيدی او د پارلمان پر وړاندي به يې مسؤليت درلودی او بله برخه به د وزيرانو لخوا اداره کيدل، چي د مقننې قوي لخوا به ځای ورته ټاکل کيدی او خپلې اړوندي اداري ته يې مسؤليت درلودی[4].

[1] Diarchy
[2] -Di
[3] -Archy
[4]- غلام رضا علی بابايی، فرهنگ سياسي آرش، ص۲۹۶.

ديکتاتوري[1]

ديکتاتوري د لاتيني ژبي د ديکتي د کلمي فاعل اسم دي، چي په لغوي لحاظ د ديکتاتور څخه مطلب ديکته کوونکی يانې امر کوونکی دی او احکام او قوانين خلکو ته ديکته کوي، خو په عامه مانا ديکتاري هغه نظام ته ويل کيږي چي واک په بشپړه توګه د يوه نفر په لاس کي وي، دا واک هيڅ قانوني او حقوقي پوله نلري، ديکتاتور بيا هغه چا ته ويل کيږي چي پر يوه هېواد يا ټولنه باندي د بشپړ واک څښتن وي، کيدای سي چي ديکتاتور د نوموړې هېواد د سرنوشت په اړه هر ډول پريکړه وکړي يانې ديکتاتور قانون، خلکو او يابلي مرجع ته مسوليت نلري.

ديکتاتوری د لرغوني روم او يونان په ښآري دولتونو کې هم شتون درلودی. په لرغوني يونان کي مطلق واک (سينيسينتاتوس) ته ورکول سوی و، ترڅو دولت د بحران او اړودوړ څخه وژغوري. پدي وخت کي دده څخه هر ډول قانوني بنديزونه اوځنځيرونه ليري سوي وه. په

[1] Dictatorship

لرغوني روم کي د سولا، ژولیوس، سزار او اوګوستوس دیکتاتوري د یادونې وړي. په انګلستان کي (کرامول) په ریښتني ډول یو دیکتاتور و. همدارنګه ناپلیون چې فرانسي ته یې ژغورنه ورکړه لومړنۍ مُډرن دیکتاتور دی.

په شلمه پیړۍ کې په ځانګړي ډول د لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته دیکتاتوریو پراختیا پیدا کړه. په شوروي اتحاد کي د پرولتاریا دیکتاتوري په (۱۹۱۷ز) کال کي ټینګه سول او په ترکیې کي کمال اتاتورک د دیکتاتور په څیر څرګند سو. په اسپانیا، پرتقال او څونورو هېوادونو کي دولتي دیکتاتوریاني ټینګي سولې، خو د آلمان او ایټالیا د دیکتاتوریانو په پرتله کم ارزښته وي. په شلمه پیړۍ کي دري ډوله دیکتاتوریانې څرګندې سوي: ۱) په آلمان، ایټالیا، اسپانیا او پرتقال کي فاشیستې دیکتاتوري، ۲) د اسیا، افریقا او لاتین امریکا په ځینو برخو کي نظامي دیکتاتوري او، ۳) په شوروي اتحاد او چین کي ګوندي دیکتاتوري.

د دیکتاتوري په اړه زیاتو پوهان آند ونه ورکړیدي. د (فورډ) په آند ((د دولت د مشر لخوا تر قانون لوړواک په لاس کي اخیستل دیکتاتوري ده). د (الفرډ کوبان) په خبره دیکتاتوري یو نفري حکومت دی، چې واک یې په ارثي ډول لاسته نه وي راوړی، بلکي د زور، خوښۍ او یا بلې لارې څخه یې ترلاسه کړی وي. دیکتاتورد بشپړې واکمنۍ لرونکی دی، یا نې ټول سیاسي واک د ده د ارادې څخه زیږي او واک یې نامحدوده دی. همدارنګه دیکتاتور په خپله خوښه فرمان ورکوي، نه د قانون پر بنسټ. د دیکتاتور واک د هیڅ ځواک اړوند (تابع) ندی؛ ځکه چې دا تابعت بیا دده د واک د بشپړوالي سره سمون نه خوري. د

(کوبان) د څيړنې څخه داسې څرګندیږي، چې د يوه شخص ديکتاتوري دا ځانګړني لري: ۱) د يوه نفر واکمني ده، ۲) د زور، خوښۍ يادواړو پر بنسټ ده، ۳) بل هيڅ ځواک ته مسوله نده، ۴) د ديکتاتور واکونه او صلاحيتونه بشپړ دي، ۵) بيله قانون څخه فرمان ورکوي او ۶) د ديکتاتور د واکمنۍ دوره ټاکلي نده. دا ډول ځانګړني د ناپليون او اتاتورک په ديکتاتوريو کې څرګندیږي. خو نوې ديکتاتوري د ګوند په ملاتړ پوري تړلي دي.

نوي ديکتاتوريانې د لومړۍ نړيوالي جګړې څخه وروسته د ملي انقلابونو په وخت کې څرګندي سوي. دي جګړې دا آند بې ارزښته کړی و، چې ډيموکراسي سوله ټينګولای سي. د (مک ايور) په خبره (د اروپاد جګړې بحران پر هغو هېوادونو چې د ډيموکراسۍ په برخه کې بې تجربې وه، ډيرژر ديکتاتوري واکمنه کړه). پدې وخت کې ډيموکراسيو د بيارغونو، د بيکاريو په له منځه وړلو او پرمختګ په برخه کې زيات کار ونکړ او پاته راغلې. همدرانګه پارلمان هم د فساد يوه حجره وګڼل سول. په عمومي ډول د نوې ديکتاتورۍ ځانګړني په لاندې ډول پيژندلای سو:

د نوې ديکتاتورۍ ځانګړني:

ديکتاتوري، که څه هم پر ټولنه د ديکتاتور لخوا خپلسری امر چلول دي، خو بيا هم د يو شمېر ځانګړنو لرونکی نظام دی، ددې ځانګړنو پر بنسټ د بشر په تاريخ کې واک ته رسيدلی دی:

۱. د توتاليتر حکومت واکمن کيدل:

نوې ديکتاتوري د توتاليتر د حکومت د ټينګښت او واکمن کيدو لامل سوه. لکه په لرغوني يونان کې چې د دولت او ټولنې ترمنځ

توپیر نه کیدی، همدارنکه په نویو دیکتاتوریو کي هم د دواړو ترمنځ توپیر نه کیدی او دوی د ټولنیزژوند د ټولو اړخونو د تنظیمولو مسولیت د ځان ګڼي.

۲ . د زور کارول:

نوې دیکتاتوري په کوردننه او بهرکې د زور پر کارونې باندې باور لري. نو ځکه هټلر او موسولیني د جګړې لاره وټاکل او داسي به یې ویل، چې(جګړه پر نر باندې داسي ده لکه د ښځې لپاره چې مورکیدل اړینه ده).

۳ . د یوه ګوند واکمني:

نوې دیکتاتوري د یوه ګوند پر واکمنۍ باندې باور لري او په ناخوښۍ او مخالفت باندې سرنه ګرځوي.

۴ . انحصارول:

توتالیتر حکومت واک انحصاروي. دوی د یوې ژبې، توکم، مذهب او یوې ډلې ټینګه پیروي کوي. همدارنګه پر خپل اقتصادي پوره والي باندې باور لري او ځینې وختونه تر نورو د ښه والي په فکرونو کې وي.

۵ . د انټرنیشنلیزم سره مخالفت:

نوې دیکتاتوري د مځکې پر پراخوالي باندې باور لري. همدارنګه سوله غوښتنه نه مني او د دوی په آند انټرنیشنلیزم یوفریب دی.

د دیکتاتوریو ځواکمنتیا:

هغه ځواکمنتیاوي او توانایی چې د نوې دیکتاتوریۍ لپاره په ګوته سوي دي په لاندې ډول دي:

۱. د پياوړي حکومت جوړول:

په عمومي ډول ديکتاتورياني د کار وړ او پياوړی حکومت جوړوي. د دوی په آند ديکتاتورياني خپل وخت پربي ماناخبرو باندي نه تيروي او په فوري ډول عمل کوي. موسوليني به ويل (زماکار عمل دی، نه خبري کول). هټلر هم پر عمل باندي باور درلودی. لينن او ستالين هم د روسي لپاره کارو کړاو په ډيرلږوخت کي يي روسيه د نړی يوپياوړی ځواک وګرځول.

۲. د اړتياوو سره فوري چلن:

ديکتاتورياني د فوري پريکړي او چټک غبرګون پربنسټ کولای سي، چي ټولنيزجوړښتونه د خطر څخه وساتي. هټلر په ډيري ځواکمنتيا سره د آلمان اقتصاد د بحران څخه وژغوری. پداسي حال کي چي ډيموکراتيک حکومتونه نسي کولای چي د پيښو په اړه چټک غبرګون وښئ؛ ځکه چي دوی زيات وخت په خبرو باندي تيروي.

۳. د هېواد د ارزښت لوړتيا:

موسوليني او هټلر خپل نژاد او هېواد تر نورو لوړ ګڼی، د همدي شعارونو پر بنسټ يي په اروپا کي ډير لوی واکونه ترلاسه کړل.

۴. د استعدادونو پېژندنه:

ديکتاتوری پردي آرونوباندي باور لري، چي هرڅوک د هېواد مشرتوب په لاس کي نسي اخيستلای. بلکي يوه کوچنۍ هوښياره ډله کولای سي چي د هېواد مشرتوب په لاس کي واخلي. د دوی په آند ټول اولس بايد همدي هوښياري ډلي امر ومني او يوازي د دوی په لارښونوباندي ژوند وکړي.

۵ . د اقتصادي پرمختګ او بريا ساتل:

ديکتاتوري رژيمونه اقتصادي بريا او اغيزناکه هراړخيز پرمختګ د خپلو هېوادونو لپاره ساتي. په ايټاليا کي د موسوليني په وخت کي بوديجه باثباته سول او د اقتصادي پرمختيا لپاره کار وسو. په المان کي هټلر حکومتي فساد له منځه يوړ او هراړخيز پرمختګ يي منځته راوړ.

د ديکتاتوري نيمګړتياوي:

ديکتاتوري پر پورتنيو ښېګڼو سربيره زياتي نيمګړتياوي هم لري، چي په لاندي ډول به يي يادونه وکړو:

۱ . د انسان شخصيت وده نه کوي:

کـه څـه هـم ديکتـاتوري ځـواکمن حکومـت منځتـه راوړي او د خلکـو لپاره اقتصادي ټيکاو (امنيت) ساتي، خو دا خلکو ته په ډيره لوړه بيه تمامېږي. پدي کي دوګړو شخصيت خرابېږي، د بيان د خپلواکيو او ټولنيزو خوښتونو مخـه نيـول کيـږي. (هټلـر) رسنۍ خفـه کـړي او د خلکو اواز يي بند کړ. همدرانګه موسوليني د خلکو پر اروا وو باندي حکومت کوی. پدي ډول رژيم کي د خلکو فردي ابتکار له منځه ځي او د انسان پياوړې روحيه کمزوري کيږي.

۲ . دولت په موخه بدليږي:

په اوسنۍ وخت کي دولت د خلکو د هوساينې او ښېګڼې يوه آله ده او د خلکو لپاره کارکوي. پداسي حال کي چي په ديکتاتوري کي بيا دولت د ځانګړو موخو لپاره کارول کيږي او د يوي الي په بڼه ګڼل کيږي. نوځکـه وګـړي د دولـت د موخـو پـه لاره کـي قربـانيږي او پـه

ديکتاتوري، کي وګړي يوازي د واک د پراخوالي او ساتلو لپاره شتون لري.

۳ . د زور کارونه:

ديکتاتوري د زور لار نيسي او د زورزياتي د لاري واک ته رسيږي؛ نو ځکه د زور او واک له لاري ساتل کيږي. د (دوبنوا) په آند شوني ده چې ديکتاتوري د خوښۍ له لاري هم منځته راسي، خو د خلکو د ټکولو او کرارولو وروسته ببرته پر زور باندي دريږي. ديکتاتور ډير بې رحمه دی او په ډير ظلم د خپلو مخالفينو پر وړاندي عمل کوي.

۴ . د لويوالي سياست:

ديکتاتوران د لويوالي او ځانښودني پر سياست باندي باور لري. دوی خپل وطنوال په مرګ باندي تهديدوي. د دوی دا ډول کارونه د دې ښکارونډی دي، چې د خپلو خلکو پروا نلري او يوازي خپلو موخو ته ځان رسول غواړي.

۵ . د خلکو بې حسي:

ديکتاتوران خپل ځانونه ډير لوی ګڼي او کله چې دوی خبري کوي، نو د خلکو خولي بايد وازي نسي. دوی د خلکو سره د پسو د رمي په شان چلن کوي. خلک هم يو په بل پسي بې احساسه کيږي. همدرانګه ديکتاتوري عامه افکار او د ټولنې معنوي ژوند له منځه وړي. خلک پدي پوهيږي چې که هرڅومره زيار وباسي، خو بيا هم کاريي د ستايلو ندی.

۶ . د انټرنيشنليزم سره مخالفت:

ننۍ وخت د نړيوالو اړيکو او پراخو تماسونو وخت دي، نړۍ په کلي باندي بدليدونکي ده، د نړۍ ټول وګړي غواړي چې په يوه نړيواله

ټولنه کي ژوندوکړي، په خپلومنځونو کي ګډي اړيکې ولري او لاس تر غاړي وه او سيږي. پداسي حال کي چي ديکتاتوري پر بشپړي واکمنۍ باندي باور لري او نه غواړي چي نړۍ په يوه کلي باندي بدله سي، دوی په ځينو وختونو کي داسي سياستونه پلي کوي، چي په بشپړ ډول د انټرنيشنليزم سره مخالف وي، د بيلګي په توګه هټلرپدي آند و چي د آلمان توکم تر نورو توکمنو لوړوالی لري، نو بايد د نړۍ ټول وګړي د المان د خلکو تر واکمنۍ لاندي راسي. همدارنګه ديکتاتوران پدي اند دي چي انټرنيشنليزم وګړي تيرباسي، چي موږ به خپل ټکرونه د سولي او خبرو د لاري حل کړو او انټرنيشنليزم يوډول ټګماري او فريب دی. ديکتاتوري سوله ييزي لاري چاري هم فريب ګڼي او سولي ته ګروهه (عقيده) نلري، نوځکه دوی د جګړي او وينې تويولو لاره غوره ګڼي همدارنګه دوی نړيوالوحقوقو او نړيوالو سازمانونوته هم عقيده نلري.

۷. کمزوری ځای ناستی:

ديکتاتوران بشپړ واک غواړي او هرهغه څوک چي دده سره سيالي کوي، هغه له منځه وړي. ديکتاتور داسي واکمني غواړي چي دی هرڅه وايه هغه منل کيږي. بايد هيڅوک دده د نيمګړتياو پر وړاندي راپورته نسي، پر همدي بنسټ ديکتاتور هرهغه څوک چي د ځان لپاره يي خطر ګڼي له منځه وړي. دا کار ددي لامل ګرځي چي کله دی مړسي نو دده ځای ناستی داسي څوک سي چي د واکمنۍ وړتيا نلري؛ نوځکه ديکتاتوري زيات وخت د ديکتاتور په مړيني سره مړي کيږي او له منځه ځي.

۸. د حکومت بي ثباتي:

ديکتاتور خپل حکومت د توري په زور ټينګ ساتي، د ديکتاتور تل توره په لاس کي وي او د مخالفينو سرونه غوڅوي. پداسي حال کي چي هيڅکله حکومت ټينګښت په توري سره نه کيږي. نوو ډيموکراټيکو حکومتونو ښودلې ده چي د حکومت ټينګښت يوازي د خلکو په ملاتړ سره کيږي او د خلکو ملاتړ د توري اووحشت د لاري نسي خپليداى. پر همدي بنسټ د ديکتاتوري ثبات تر هغه وخته پورې وي ترڅو چي د ديکتاتور توره پر مځکه باندي غورځيږي[1].

د بشر د ناورينو ډک تاريخ د ديکتاتورانو او د هغو د کورنيو او ملګرو د ظلم، استبداد او تيريو څخه ډک دى، پاچاهان زياتره ديکتاتوران وه، ملکونه يې په خوښه يا په زور سره ويشلي وه، ټولو خلکو نرو او ښځو لکه نوکران په پټو سترګو اجباراً د دوى امرونه منل. په پخوانيو وختونو کي ديکتاتوران مرسته کوونکي وه، دوى په نظامي برخه کي هغه وخت رابنکاره کيدل، کله چي به هېواد د کورنۍ يا بهرنۍ بحران سره مخ سو، نو په همدي ډول سره ديکتاتوران به د بشپړ واک څخه برخمن سول او په زور او واک سره به د نوموړي بحران مخ ته ورغلل. دي ډول ديکتاتورانو ته به يي اجرايوي ديکتاتوران هم ويل. دوى به شپږ مياشتي واک په لاس کي اخيستى او واک به يي محدود و. خو نوو ديکتاتورانو بيا بشپړ واک په لاس کي اخيستى دى، هغه داسي کله چي به د يوه چانس له مخي واک په لاس ورغلى نو دوى به د هغه چانس څخه په ګټه اخيستني واک په خپل لاس کي وساتى او د هر ډول واک او زور څښتنان به سول؛ نو ځکه به يي پر

[1]- عبدالرحمن عالم، بنياد های علم سياست، شلم چاپ، ص۲۸۴-۲۸۸

ټولنه باندي استبدادي واک چلوی، دي اوسنيو ديکتاتوريو د پخوانيو ديکتاتوريو سره يو څه ورته والی درلودی،د بيلګي په توګه موسوليني او هټلر پدي پلمه واک په لاس کي واخيستی، چي د خلکو حقوق وساتي خو دوی د واک څخه ناوړه استفاده وکړه او ډيموکراټيک موسسات يي د خپل استبدادي پاليسۍ قرباني کړه.

مستبدو پاچاهانو، واک چلونکو، ديکتاتورانو او نورو بشپړواکمنانو تر مختلفو نومونو او القابو لاندي لکه (پاچا، سلطان، شاهنشا، امير، امپراتور اونورو) د ميراث، جنګي قوتو، نظامي ډلو، شيطاني تدبيرو، د حق نه پيژندونو ظالمو خپلوانو او ملګرو او دسيسو په واسطه په وطنو کي لوړ مقامونه اشغال کړي وه، د خلکو ژوند، خپلواکي، حيثيت او شتمنۍ يي په آسانۍ سره غصب او له منځه وړای سوای؛ ځکه چي د ټولني هر غړي او کورنۍ د دوی د نظامي، اداري او سياسي واکونو په مخ کي بشپړ بي دفاع او ځانګړي وو، د ټولني او افرادو قضا، شورا او حقوق د بي جلوه ظالمو پاچهانو (ديکتاتورانو) په سلطه کي وه.

د نړۍ ختيځ او لويديځ تاريخونه د هغو په کرغيړنو، مستبدانه، غير حقوقي او غير قانوني امرونو، پريکړو، نفسي او شهواني اعمالو ډک دی. دا مستبد پاچهان او د هغو کورنۍ او ملګري تر عادي غلو، قاتلانو او لارو نيوونکو هم خطرناکه وه، نه و الهي قانون، نه د طبيعت قانون او نه يي و بشري قوانينو ته ارزښت ورکاوه، د مځکي پر مخ يي بشري ټولني د ناوړو ټولنيزو ناجوړيو چي تر سرطان، سل او اوبا هم

بدتره، وژونکې او خطرناکې وي اختـه کړل، چې د روغتيـا لپـاره يې وروزني ته پيړۍ پيړۍ وخت په کار دی[1].

[1]- محمد نادر ايوبي(کندهاری)، سياسي نظريات، دوهم چاپ ۱۴۲۹ هجري قمري کال، مخ ۵۷۱-۵۷۲

ډسپوټیزم[1]

د ډسپوټیزم اصطلاح د یوناني ژبې د (ډیسپوټس[2]) څخه اخیستل سویده، چې خپلسري او ظالم پاچا او واکمن ته ویل کیږي. نو ډسپوټیزم هم د حکومت هغې بڼې ته ویل کیږي، چې واک د یوي کوچنۍ هستي په لاس کې وي او د دې هستي واک بشپړ وي. دا هسته کیدای سي، چې یو نفري وي لکه اټوکراسي او هم کیدای سي، چې یوه ډله وي لکه الیګارشي. نو په لنډ ډول د ډسپوټیزم اصطلاح د ظالم او استبدادي حکومت مانا ورکوي هغه که یونفري یا څونفري وي.

دا اصطلاح په لومړي ځل د مصر د واکمنانو لپاره و کارول سول، چې د هغو نامحدوده او پیاوړی واک یې ښودی. په ټولیز ډول ډسپوټیزم په بیلابیلو مانا وو سره کارول سوی دی، کله د یوه قومي یا سیمه ییز مشر د ناپایه واک لپار کارول کیږي او کله هم د امپراتو او پاچا د واک لپاره کارول کیږي، له همدې کبله یو ځانګړی او ټولمنلی تعریف نلري. خو په ټولیز ډول ډسپوټ هغه واکمن ته ویل کیږي، چې خپل واک په منفي ډول یانې د خپلو خلکو د بیرولو او ټکولو لپاره کاروي او پر

[1] - Despotism.
[2] -Despotes.

خپلو خلکو باندي د ظلم پر بنسټ ولاړ حکومت چلوي، نو پدي مانا سره ډ سپوټیزم تیراني او ډیکتاتوري حکومتونو ته نیژدي کیږي.

د ډ سپوټیزم لرغونې مخبنې ته په کتو سره هغه حکومت و، چې یوه ظالم او مستبد تن به د حکومت واګې په لاس کې درلودی، چې د بشري تمدن په لومړنیو وختونو کې په همدې ډول سره کارول کیدی. خو نن ورځ ډ سپوټیزم د تیراني سره په یوه مانا کارول کیږي، یانې واک په زور او اخطاري بڼه پلي کولو ته ډ سپوټیزم ویل کیږي. یاهم ځینې وختونه د ابسولوټیزم او ډیکتاتوري (هغه حکومتونه دي، چې واکمن په بشپړ ډول خپل واک پر ټولنه باندي پلي کوي او د هیڅ ډول قانون او مقام له لوري دده واک محدود نه وي) په بڼه هم کارول کیږي.

د دي سیاسي سیستم د پلویانو لکه مونتسکیو په اند ډ سپوټیزم د لویو هېوادونو لپاره وړ سیاسي سیستم دی، لکه څرنګه چې جمهوریت د کوچنیو هېوادونو او مونارشي د منځنیو هېوادونو لپاره وړ سیاسي سیستمونه دي همداسي ډ سپوټیزم هم د لویو هېوادونو لپاره وړ سیاسي سیستم دی. همدارنګه د مونتسکیو په اند د مونارشی او ډ سپوټیزم ترمنځ توپیر پدي کې دی، چې په مونارشی کې یو لړ قوانین شتون لري خو په ډ سپوټیزم کې هیڅ ډول قوانین شتون نلري او د واکمن هره خبره قانون او هره کړنه یې قانوني ده[1].

1 - English Social Wikipedia.

ډیمارشي[1]

ډیمارشـي د دوو یونـاني کلمـو څخـه جـوړه سـویده چې (ډیمـوس) د خلکـو او (ارشـین) د حکومـت او واکمنـی په مانـا دي او ډیمارشـي تـه لوټوکراسي هم ویل کیږي، دا هغـه سیاسي رژیـم دی، چې واکمنـان د خلکو د منځ څخه د پچي اچوني په بڼه په نـا څاپـه ډول ټاکـل کیږي. نـو هغه ډله واکمنان چې د خلکو د منځ څخـه د پچـي اچـوني پـه بڼه و ټاکـل سول، هغو ته بیا د (سیاست قاضیان)، (د عادلانه ښـاریانو پـلاوی) او یا هم (د اجمـاع کنفـرانس) ویـل کیږي. دا ډول واکمنـان بیـا د حکومـت ټولي پریکړي کوي او سیاسي بهیر پر مخ بیا یي.

ډیمارشي له تیوریکي اړخه د ډیموکراسی سره زیات ورته والی لـري، همدارنګه په ډیمارشی کې د واکمنانو ټاکنه ډیر اسانه وي خو کیـدای سي، چې دا ډول ټاکنـه حکومـت د فاسـد کیـدو لـوري تـه بـوزي. هغـه کسـان چې د پچي اچـوني پـر بنسټ ټاکـل کیږي او سیاسي قـدرت پـه لاس ورکول کیږي، زیاتره وخت شونې ده چې دوی ددي وړتیا ونلري او دوی ونسي کولای چي سیاسي قـدرت د ټولنې د ګټو د لاسـته راوړلـو لپاره و کاروي.

[1] - Demarchy.

دا ډول پچه اچونه د لرغوني یونان او آتن څخه سرچینه اخلي، کله چې په لرغوني یونان کې ډیموکراسي واکمنه وه، نو زیاتره وختونه به د لوړو حکومتي چوکیو لپاره کسان د ټاکنو پر ځای د پچې اچونې په بڼه ټاکل کیدل. په لرغوني یونان کې مستقیمه ډیموکراسي واکمنه وه، نو کله چې به د خلکو لویې غونډې را وبلل سولي، نو د هغو د منځ څخه به یې د ځښنو حکومتي پوستونو لپاره خلک د پچې اچونې له لارې ټاکل، پداسي غونډو کې کوښښ کیدی چې خلک ګډون وکړي او هغو خلکو چې د دې غونډو د ګډون څخه یې ډډه کول هغو ته یې احمقان ویل.

د ډیمارشي اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۹۸۵ز کال کې د استرالیایي فیلسوف جان بورنهم لخوا د ګروپي او د ډلو ټپلو ډیموکراسۍ لپاره وکارول سول. ددې په آند ډیمارشي هغه حکومت ته ویل کیږي، چې واکمنان د پچې اچونې پر بنسټ په ناڅاپي بڼه وټاکل سي او بیله سیاسي نظامه او بیروکراسۍ څخه واکمني وکړي. همدارنګه په اتریش کې د سیاسي او اقتصادي علومو استاد فریدریش اګوست فون هایک (۱۹۹۲-۱۸۹۹ز) بیا ډیمارشي د ډیموکراسۍ پر ځای وړاندیز کړه. ددې پوه ډیمارشي پر دوو اصولو ولاړه ده، لومړی قانون چې د ټولنې د روانو حالاتو لارښودونکی دی او بل د حکومتي چارو لارښود چې روانو حکومتي چارو ته ترتیب ورکوي. دا پورته دواړه اصول باید د دوو جرګو لخوا ترتیب سي، لومړی د قانونګذارۍ جرګه ده چې د خلکو سیاسي حقوق تضمینوي، د ښځو او نارینه وو څخه چې عمرونه یې د څلویښتو او پنځو سو کلونو په شاوخوا کې وي د پنځلسو کلونو لپاره د خلکو لخوا ټاکل کیږي.

دده په آند هر فرد يوازي يوار کولای سي، چې په ژوند کي رايه ورکړي. دوهمه حکومتي جرګه ده، چې د اوسنيو پارلمانونو په خير عمل کولای سي. د استازو په تاکنه کي بايد هغه څوک وتاکل سي، چې د دولت غړی او يا د دولت څخه مرسته اخيستونکی نه وي[1].

[1]- علي اقا بخشي، مينو افشاري راد، فرهنګ علوم سياسي، ص ۱۷۰

ډیموکراسي[1] (ولسواکي)

په پښتو کي د ډیموکراسۍ معادل لغت (ولسواکي) ده، د ډیموکراسۍ لغت ددو یوناني کلیمو څخه ترکیب سوی دی، چي (ډیموس[2]) د خلکو او (کراټوس[3]) د حکومت په مانا دی، نو ډیموکراسي د خلکو د حکومت مانا ورکوي او هغه حکومت چي د خلکو لخوا پرخلکو باندي کیږي عبارت د ډیموکراسۍ څخه دی. د ډیموکراسۍ په سیاسي رژیم کي حکومت په خپله کړنلاره کي د خلکو اندونه او د ټولني بنسټیزي ارټیاوي د خلکو په غوښتنه او اراده سره پلي کوي. ډیموکراسي ډیره لرغوني تاریخي مخینه لري، چي په خپل تاریخي ژوند کي یې د پرمختګ زیات پړاوونه وهلي دي، د ډیموکراسۍ په تاریخي ژوند کي زیاتو پوهانو هڅه کړیده چي د دي سیاسي ایډیالوژۍ لپاره پیژندني وړاندي کړي، خو تر ټولو نامتو پیژندنه یې داسي سویده ((هغه حکومت چي د خلکو لخوا، پر خلکو باندي، د خلکو لپاره کیږي عبارت د ډیموکراسۍ څخه دی)).

---

(1) -Democracy

(2) -Demos

(3) - Kratos

همدارنګه د ډیموکراسۍ یو لړ نورې پیژندنې هم سویدي، چې په لاندې ډول یې رالنډولای سو:

۱. ډیموکراسي د حکومت هغه بڼه ده چې اصلي واک خلکو ته سپارل سوی وي او دا واک په مستقیم ډول د خلکو لخوا او یا د دوی د استازو لخوا اجراکیږي.

۲. ډیموکراسي د تاریخ په اوږدو کې د خپلواکۍ په اړه د خلکو د فکرونو، اندونو او اصولو مجموعه ده، چې د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې یې د یوه سیاسي رژیم بڼه غوره کړیده.

۳. ډیموکراسي په لنډ ډول داسي تعریف کیدای سي، ټول هغه مسایل چې د خلکو پر ژوند اغیز کوي په هغو کې خلکو ته د ګډون حق ورکول عبارت د ډیموکراسۍ څخه ده، د ډیموکراسۍ خلاف ټکۍ "استبداد" دی، چې په هغه کې خلک د هېواد په سیاسي بهیر کې او د راتلونکي په اړه د پریکړو حق نلري. پدې پیژند (تعریف) کې مهم ټکی دادی، چې حکومت په خلکو پوري اړه لري نه دا چې خلک په حکومت پوري اړه ولري، نو ددې پیژند پر بنسټ حکومت د خلکو په چوپړ کې دی او د موجودیت فلسفه یې پدې کې ده چې د خلکو د غوښتنو استازیتوب او خدمت وکړي.

۴. ډیموکراسي یو داسي حکومت دی، چې د خلکو لخوا پر خلکو باندې اجراکیږي، یانې خلک د خپلو ځانونو په اړه پریکړې کوي، د خپلې خوښې نظام رامنځته کوي او په خپله خوښه حکومت کونکې ټاکي. او د حکومت کوونکو لپاره د واک د استعمال ټاکلي ساحه په لاس کې ورکوي او حکومت کونکې د همغې ټاکلي ساحې څخه تیری نسي کولای.

۵. ځینو څیړونکو ډیموکراسي د حکومت یوه بڼه او ځینو بیا د دولت بڼه ګڼلي ده او ځینو بیا د یوي پراخي ټولنیزي فلسفي په بڼه معرفي کړیده، چې د ټولنې پر سیاسي مسایلو سربیره اقتصادي، ټولنیزي او کلتوري اړیکې هم تنظیموي.

د ډیموکراسۍ په سیاسي رژیم کې د خلکو خوښه او اراده په نظر کې نیول کیږي او د خلکو لخوا د واک کنټرول او اداره ترسره کیږي. په ډیموکراسۍ کې په عمومي ډول څلور بنسټیز عناصر د یادونې وړدي:

الف- د حکومت ټاکنه د ازادو او عادلانه ټاکنو د لارې:

د واک د لاسته راوړلو لپاره ډیموکراسي یوخپلواک سیالي کونکی سیستم دی، یانې د حکومت چارواکې د خلکو لخوا د خپلواکو او عادلانه ټاکنو د لارې ټاکل کیږي. په ډیموکراسۍ کې ریښتنۍ واک د خلکو سره دی او د ټاکنو د لارې واک د دوی استازو ته لیږل کیږي، چې دا واک د حکومت او استازو لپاره لنډمهاله بڼه لري. په ډیموکراسۍ کې هر وګړی حق لري چې پر خپلو استازو او حکومت باندې نیوکې وکړي. ټاکنې د قانون پر بنسټ په معلوم وخت کې ترسره کیږي، د ټاکنو لپاره باید بې طرفه، مسلکې او عادل هئیت وټاکل سي ترڅو د ټولو نوماندانو او ګوندونو ترمنځ عادلانه چلند وکړي. همدارنګه ټول نوماندان باید خپل پلانونه خلکو ته روښانه کړي. ددې لپاره چې ټاکنې په رونې او شفاف ډول تر سره سي نو باید یو شمیر بهرنې او کورنې څارونکې موجود وي ترڅو ټاکنیز سیستم له نژدې وګوري او هم باید په هېواد کې یوقضا یي اورګان موجود وي ترڅو په ټاکنو کې درغلي او فساد وځیړي.

ب- په سیاسي او ملکي برخو کي د خلکو فعاله ګډون:

د ډیموکراسۍ په سیاسي رژیم کي د خلکو مهم رول دادی، چي دوی په سیاسي او ملکي برخو کي فعاله ګډون وکړي. ټول وګړي حق لري چي د خپلو سیاسي مشرانو د کړونو او د موجوده موضوعاتو څخه ځانونه خبر کړي، او د دوی په ټاکنه کي باید خلک د ډیر دقت څخه کار واخلي. د خلکو فعال ګډون یوازي په دي مانا ندی، چي خلک باید رایه ورکړي بل کي هر وګړی حق لري چي په ټاکنیزو کمپاینونو، سیاسي ګوندونو او سازمانونو کي برخه واخلي، یا د نوماندانو څخه ملاتړ اعلان کړي او یاهم خپل ځان نوماند کړي. په ډیموکراسۍ کي ټول وګړي مساوي حقوق لري، نو ځکه ښځي هم کولاي سي چي په سیاسي او ملکي برخو کي د نارینه وو په شان برخه واخلي.

ج- د وګړو د بشري حقوقو ساتنه:

په ډیموکراسۍ کي د ټولني هر وګړی ځانته ځانګړي او مشخص حقوق لري، چي د نړیوالو عمومي حقوقو پر بنسټ تضمین سویدي او دولت مکلف ګڼل کیږي چي د هغو حقوقو ساتنه وکړي. د وګړو حقوق عبارت دي له: د بیان خپلواکي، د فکر او عقیدي خپلواکي، سیاسي حقوق لکه د رایي ورکولو حقوق، دولتي چوکي ته د نوماند کیدلو حقوق، د ګوندونو او ټولنو د جوړولو حقوق او داسي نور. په ډیموکراسۍ کي وګړو ته د قانون پر بنسټ حقوق او وجایب ځانګړي سویدي او د قانون په چوکاټ کي هر وګړی د خپلو حقوقو د غوښتلو دعوه کولای سي.

د- د قانون پر وړاندي د وګړو مساوات:

د ډیموکراسۍ په سیاسي رژیم کي قانون د حکومت د کړونو لارښونکی دی او د حکومت اساسي تګلاره د قانون پر بنسټ روښانه کیږي. په قانون کي د ټولو وګړو حقوق په نظر کي نیول سویدي او بیله کوم توپیره ټول وګړي د قانون پر وړاندي یو شان حقوق او وجایب لري.

د ډیموکراسۍ ډولونه:

ډیموکراسي په عمومي ډول پر درووخانګو ویشل سویده، یانې مستقیمه، غیري مستقیمه او نیمه مستقیمه یا نیمه غیري مستقیمه ډیموکراسي چې هره څانګه به یې په لاندي ډول واضح کړو:

الف: مستقیمه ډیموکراسي:

مستقیمه ډیموکراسي هغه ده، چې ټول وګړي پکښې یو رکم په عامه پریکړو کي ګډون وکړي، دا ډول ډیموکراسي یوازي په کوچنیو ټولنو کي ممکنه ده د بیلګي په توګه په یو سیاسي یا ټولنیز سازمان کي، یا په قومي او سیمه ییزه شورا کي، او یا د کارګرانو په یوه کوچني کارځای کي، چې ټول غړي وکولای سي په اسانۍ سره راغونډ سي او پر موضوعاتو باندي بحث وکړي او وروسته یې تائید او یا رد کړي. د مستقیمي ډیموکراسۍ غوره نمونه پخوانۍ یونان دی او یا د ډیموکراسۍ اولنۍ شکل دی. پخوانیو یونانیانو وکولای سول، چې مستقیمه ډیموکراسي د خلکو د عمومي راټولیدني پر مټ عملي کړي او په هره راټولیدنه کي به د خلکو شمیر د (۵۰۰۰) څخه تر (۲۰۰۰) پوري و. دا ډول ډیموکراسي په آتن (لرغوني یونان) کي منځ ته راغله او په هغه کي ټولو ښاري اوسیدونکو بغیر له ښځو او غلامانو څخه په مستقیم ډول په سیاسي فعالیتونو او د قوانینو په جوړولو کي ګډون

کاوه. د روم جمهوریت هم د ډیموکراسۍ سره اشنایي درلوده اوهلته هم د ډیموکراسۍ ځینې برخې پلي کیدلې خو کله چې امپراتوري پیدا سول، ډیموکراسي له منځه ولاړل*.

په مستقیمه ډیموکراسۍ کې ټول خلک باید سره راغونډ سي او د قانون په جوړولو باندې لګیا سي او یو شمیر خلک په لنډ مهاله توګه سره د خلکو لخوا د چارو د اجرا لپاره مسول وټاکل سي. دا ډول ډیموکراسي په کوچنیو او کم نفوسه ټولنو کې پلي کیدای سي او په لویو ټولنو کې یې پلي کول ناشوني ښکاري، په اوسني وخت کې دا ډول ډیموکراسي نسته او یوازې په سویس کې دري ښارونه دا ډول ډیموکراسي لري. د سویس په دې ښارونو کې په کال کې یوار غونډه په هر ښار کې جوړیږي او خلک د هرښار د قوانینو په تصویبولو پیل کوي او هم د ښار اجرایوي او قضایي چارواکي ټاکي.

مستقیمه ډیموکراسي په اوسني وخت کې د ټولپوښتنې (رفرانډوم) په واسطه په ځینو هېوادونو کې ترسره کیږي، دا ډیموکراسي د لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته یو ځل بیا رامنځکاره سول خو یوازې په شوروي اتحاد کې څه ناڅه عملي سول یانې د شوروي اتحاد د اساسي قانون پر اساس عالي شورا به د قانون اړوند مسایلو ته د ټولپوښتنې له لارې رسیده ګي کول*.

*: بشیر اخګر، دموکراسي، ۲۰۰۸کال، ص۲۵۸

* عبدالرحمن عالم، بنیاد های علم سیاست، انتشارات: نشر نی، چاپ بیستم ۱۳۸۸ه، ش، ص۳۰۰

ب- غیري مستقیمه ډیموکراسي:

کومه ډیموکراسي چې نن ورځ په نړۍ کې رواج لري د غیري مستقیمې(استازولۍ) ډیموکراسۍ په نوم یادیږي، پدې ډیموکراسي کې د خپلواکو او عادلانه ټاکنو د لارې خلک خپل استازي ټاکي او وروسته په مقننه قوه کې د اکثریت رایه په نظر کې نیول کیږي. د غیري مستقیمې ډیموکراسۍ اصول دادي:

الف: ازادي ټاکنې ترسره کیږي، چې په هغه کې ټول وګړي رایې ورکوي، او د ګوندونو نوماندان که د واکمنۍ مخالف او یا ملاتړي وي د خلکو څخه په پټ ډول رایه ترلاسه کوي.

ب: دا ډول ټاکنې خلکو ته د بریا چانس په لاس ورکوي یانې ټاکنې په یو ګوند یا کاندید پورې محدودې نه وي او که چیرې اولس حاکم چارواکو ته رایه ورنکړي نو دا چارواکي به حکومت هغه چاته پریږدي، څوک چې د حکومت کولو وړتیا ولري.

ج: د خلکو استازي کولای سي، چې د دولت د سیاست په اړه او هم په اقتصادي، ټولنیزې، کلتوري او نظامي برخو کې رایه ورکړي او یا یې رد کړي.

داچې نن ورځ بشري ټولنې زیاتې پراخې سویدي او دا امکان نلري چې د یوه هېواد ټول وګړي دي په یوه ځای او یوه وخت کې سره راټول سي نو ځکه نن ورځ غیري مستقیمه ډیموکراسي منل سویده.

ج- نیمه مستقیمه ډیموکراسي:

داډول ډیموکراسي د لومړۍ او دوهم ډول ډیموکراسیو څخه جوړه سویده، یانې پدې کې هم د مستقیمې ډیموکراسۍ او هم د غیري مستقیمې ډیموکراسۍ ننبې لیدل کیږي. په نیمه مستقیمه

ډیموکراسی کي سیاسي واک په دوو موازي بڼو سره پلی کیږي یانې هم د خلکو لخوا په مستقیم ډول او هم د دوی د استازو لخوا پلی کیږي. پدې ډیموکراسی کي د اولس رایه پردوه ډوله اخیستل کیږي:

الف- په مستقیم ډول د ولس د ګډون پر بنسټ؛ دا ډول رایه اخیستنه زیات وخت د قانون جوړني پرمهال اخیستل کیږي چې بیا هم پردوه ډوله ده:

۱. ځیني وختونه خلک دا لازم ګڼي چې په یوه ساحه کي قانون ته اړتیا لیدل کیږي، نو خلک راټولیږي چې د دولت په ځانګړي ډول د پارلمان څخه غوښتنه وکړي چې د همغي ساحي لپاره قانون جوړ کړي.

۲. کله کله بیا په یوه ساحه کي ولس نیمګړتیا وویني، نو دوی حق لري چې د هغي ساحي لپاره د قانون خاکه او مسوده جوړه کړي او پارلمان یا بلي صلاحیت لرونکې مرجع ته وړاندي کړي.

ب- د رفرنډم (ټولپوښتني) پر بنسټ؛ د رفرانډم اصطلاح د (مراجعه) کولو په مانا ده. نو رفرانډم هغه تګلاره ده چې د هغه په واسطه په مستقیم ډول خلکو ته مراجعه وکړي او د دوی عقاید معلوم کړي. یا هغه تلنلاره چې د خلکو دریځ د روان سیاسي بهیر یا قانون جوړوني په اړه معلوم کړي. د (بورګس) په خبره (په رفرانډم کي رایه ورکونکې کولای سي چې د قانون جوړونکو هغه کړنه چې مخ کې یي کړیده رد کړي).

د رفرنډم (ټولپوښتني) اصطلاح د لومړي ځل لپاره په شپاړلسمه پیړۍ کي په سویس کي د هبواد د مهمو مسایلو په اړه د خلکو د اندونو د معلومولو لپاره وکارول سول. همدارنګه د اساسي قانون په اړه ددي اصطلاح کارول لومړی په امریکا او وروسته په سویس کي

رواج سول. خو د عادي قوانینو په اړه د ټولپوښتنې څخه ګټه اخیستل لا تراوسه پدي دواړو هېوادونو کې نوې خبره ده.

رفرنډم دوه ډوله دی:۱) اجباري یا حتمي او ۲) اختیاري یا ټاکنیز. رفرنډم هغه وخت اجباري ګڼل کیږي، کله چې ټول قوانین مخکې له دي څخه چې په قوانینو باندې بدل سي لومړی باید د خلکو لخوا رد یا ومنل سي. اجباري رفرنډم د ډیموکراټیک رژیم ښکارندوی دی، ځکه چې مخکې له دي څخه چې قوانین جوړسي د خلکو لخوا باید ومنل سي یا هم رد کړل سي. په سویس او استرالیاکې په اساسي قانون پورې اړوند د ټولو رفورمونو لپاره د اجباري رفرنډم څخه کار اخیستل کیږي. د سویس په یوشمیر ښارونو (کانتونونو) کې د معمولي لایحو په اړه لا د اجباري رفرنډم څخه کار اخیستل کیږي.

خو هرکله چې د مقننې قوي لخوا د تصویب سوي قانون لپاره یوشمیر ښارونډي غوښتنه وکړي او هغه قانون خلکو ته د اندونو د اخیستلو لپاره وسپارل سي دیته (اختیاري رفرنډم) وایي. که چیرې ډیرکیو وګړو هغه ته مثبته رایه ورکړه نو په قانون باندې بدلیدلای سي خو که چیرې یې منفي رایه ورکړه بیانو د مقننې قوي پریکړه بې ارزښته کیږي. په سویس کې دیرش زره (۳۰۰۰۰) ښارونډي او یا هم د اتو ښارونو مقننې قوي دا ډول غوښتنه کولای سي، خو دا غوښتنه یې هغه وخت منل کیږي کله چې د سویس فدرالي غونډه یې په بیړنۍ بڼه اعلان کړي.

د رفرنډم ګټې (سټرانګ) داسي په ګوته کړیدي: لومړی، رفرنډم د مقننې قوي نیمګړتیاوي اصلاح کولای سي، یانې که چیرې مقننه قوه پرفساد اوښتي وه او یا هم یې د خپلو واکونو څخه پښې غځولې وي،

نو د رفرنډم د لاري اصلاح کیدای سي. دوهم، د ټاکل سوو استازو و ټاکونکو ترمنځ ښي اړي کې ټینګیږي، او دریم، رفرنډم ښئ چي هرهغه قانون چي د عامه افکارو سره په ټکر کي وي باید هیڅکله لاسلیک نسي.

همدارنګه د رفرنډم نیمګړتیاوي بیاپدي ډول په ګوته کولای سو: د مقننې قوي دریځ او واک نیمګړی کوي، هغو خلکو ته واک ورکوي، چي د رایې ورکولو په وخت کي د فکرکولو او پوهي څخه د کار اخیستني لپاره شرایط نه وي ورته چمتو او خلک نسي کولای، چي په ښه ډول خپل اندونه څرګند کړي، هغه خلک چي په رفرنډم کي یې ګډون زیات وخت کم وي، اړین او بنسټیز موضوعات بیله کوم دلیله ځنډیږي، چي د زیات تاوان لرونکې دي، له اخلاقي اړخه هم کومه ګټه نلري، د خلکو ګډون زیات وخت منفي اغیزي لري نه مثبتي، ګوندي نظام کمزوری کوي، د خلکو ریښتنی فکر نسي ترلاسه کیدای، د لګښته ډکه لارده او د پراخو هبوادونو لپاره ناشوني ده[1].

د دوهمي نړیوالي جګړي څخه وروسته او د سړي جګړي په پیل کي دوه ډوله ډیموکراسیو د خلکو په منځ کي ځاي درلود:

الف: لیبرال ډیموکراسي: دا ډول ډیموکراسي په غربي هبوادونو او په ځانګړي ډول په سرمایه داري نظامونو کي رواج وه.

ب: راډیکال ډیموکراسي: دا ډول ډیموکراسي په ختیځه اروپا او د سوسیالیستي هبوادونو په نظامونو کي موجوده وه.

[1]- عبدالرحمن عالم، بنیادهای علم سیاست، شلم چاپ ۱۳۸۸ کال، ص ۳۱۷-۳۱۸

د سړي جګړي څخه وروسته د ډیموکراسی نور ډولونه هم منځ ته راغلل یانې ډیموکراسي په مختلفو بڼو سره د هېوادونو سیاسي نظامونو او ایډالوژیو ته ورننوتل. چې په لاندې ډول یې یادونه کوو:

۱. **مشروطه ډیموکراسي:**

لکه څرنګه چې ډیموکراسي بیله اساسي قانون څخه امکان نلري نو ځکه ځینو هېوادونو ډیموکراسي په خپلو سیاسي ژیمونو کي د مشروطي ډیموکراسي په بڼه د مطلق العنان دیکتاتوري نظامونو پر ځاي وکارول. د بلي خوا د اساسي قانون په جوړښت کي باید لاندې دري عامله شتون ولري:

الف: د خلکو سیاسي او اقتصادي فکري ملاتړ.

ب: تاریخي تجربې.

ج: د اساسي قانون د تدوین شرایط.

۲. **سوسیال ډیموکراسي:**

سوسیال ډیموکراسي د سوسیالیستي او کارګري خوځښتونو یوه څانګه ده او دوی ډیموکراسي د ټولنیزو اصلاح کوونکو اصولو پر بنسټ منې، نه دا چې په ټولنه کي انقلاب او اوښتون راولي. د سوسیال ډیموکراسی اصطلاح هغه وخت وکارول سول کله، چې د روسي د کمونیست ګوند نومول کیدی، او دا اصطلاح د دي ګوند د ځانګړي مفهوم لپاره کارول کیده. د (۱۹۱۷ز) د لوی انقلاب څخه وروسته سوسیال ډیموکراسي د کمونیستي ګوندونو، کمونیزم او کینې اړخه سیوسیالیستي ګوندونو پر وړاندې ودریدل او د منځلاره سوسیالیزم بڼه یې غوره کړه. سوسیوال ډیموکراسي د سوسیالیستي

خوځښتونو هغه څانګه ده چې د دولت ډیموکراتیک جوړښت مني او ټولنیز بدلونونه د اصلاحاتو او ریفورم د لارې غواړي.

د روسي د (۱۹۱۷ز) کال د انقلاب څخه وروسته سوسیال ډیموکراسي او انقلابي کمونیزم سره جلا سول او په ځینو برخو کې یو د بل پر وړاندې ودریدل، د دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته سوسیال ډیموکراسي لویدیځې اروپا ته هم ننوتل خو په ختیځه اروپا کې د ماتې سره مخ سول. سوسیال ډیموکراسي د سرمایه داری او خصوصي ملکیت سره په خلاف کې ده او هم سوسیال ډیموکراسي د اشتراکي ملکیت غوښتون کې ده همدارنګه سوسیال ډیموکراسي پر سوسیالیستي اصولو باندې باور لري. سوسیال ډیموکراسي د ټولنې پر ټولو برخو باندې د دولت واکمنې نه غواړي بلکې دولت باید د افرادو په خصوصي ژوند کې مداخله ونکړي او هم ځینې خصوصي ملکیتونه هم باید د ټولنې وګړو ته ورکول سي د بیلګې په توګه د کرهنې، لاسي صنایعو، سوداګری او سپکو صنایعو په برخه کې باید د افرادو سره مرسته او همکاري وسي ترڅو په تولیداتو کې زیاتوالی راسي او د خلکو ژوند سم سي.

۳. لیبرال ډیموکراسي:

په لیبرال ډیموکراسۍ کې د خلکو د حقوقو مساوات په نظر کې نیول سویدی او د ټولنې د ټولو وګړو حقوق په سیاسي، اقتصادي او قضایي برخو کې مساوي غواړي، خو د لیبرال ډیموکراسۍ ځینې مخالفین بیا وایي چې لیبرال ډیموکراسي په اقتصادي برخه کې د خلکو حقوق تر پښو لاندې کوي او مساوات په نظر کې نه نیسي. (کارل مارکس) لیبرال ډیموکراسي د بورژوازۍ دکتاتوري ګڼلې ده.

اوس دا ادعا کیږي چي اقتصادي لیبرالیزم د ډیموکراسۍ سره په ګډه د نورو ایډیالوژیو سره د مبارزي په ډګر کي بریالی سوی، په لیبرال ډیموکراسی کي تر ډیره بریده واک پر اقتصادي توان باندي راګرځي، او په لیبرال ډیموکراسۍ کي د واک د لاسته راوړلو او ساتلو لپاره اقتصاد مهم شرط ګڼل کیږي.

۴. مختلطه ډیموکراسي:

د واک جریان ته اچول په مستقیم ډول ساده کار ندی او په اوسنیو ټولنو کي د نفوسو د زیاتوالي له امله ناشونی دی، او د واک عملي کول په غیري مستقیم ډول سره دا عیب لري که چیري استازو په صحیح ډول سره خپلي دندي ترسره نکړي نو خلک بیا د هغو شتون په پارلمان کي نسي زغملای او ولس مجبور دی، چي د دوی واکمنۍ ته د پای ټکی کښېښږدي. په ځینو ډیموکراټیکو نظامونو کي په مستقیم او غیري مسقتیم ډول سره پر مخ بیول کیږي او دري د حل لاري پکښې شتون لري (د قانون وضع کول په مستقیم ډول، ټولپوښتنه او د استازیتوب لغوه کول) چي ددي دریو لارو په واسطه د واک عملي کول په مستقیم او غیري مستقیم ډول سره صورت نیسي چي دیته مختلطه ډیموکراسي وایي.

۵. ملي ډیموکراسي:

د ملي ډیموکراسۍ اصطلاح د شلمي پیړۍ په شپږمه لسیزه کي منځ ته راغلي، او د یوه داسي رژیم غوښتون کې ده چي د ملي ډیموکراټیکې ټلوالي په واسطه رامنځ ته سوي وي، چي په دي ډیموکراټیکې ټلوالي کي به د کارګرو، کروندګرو، کوچنیو بورژوازیو او رونآندو پورونو استازي موجود وي. د ملي

ډیموکراسۍ ځانګړني دادي چې باید د سرمایه داري بلوک سره هیڅ تړاو ونلري او هم د امپرالیزم سره باید هیڅ اقتصادي اړیکې ونلري، همدارنګه مترقي سیاسي ګوندونه باید په ټولنه کې خپلواک وي. د ملي ډیموکراسۍ سیاسي رژیم بنسټیزې ریښې د ملي مترقي ګوندونو په مرامنامو کې ترسترګو کیږي.

۲. انقلابي ډیموکراسي:

د انقلابي ډیموکراسۍ اصطلاح پخوا د هغو روسي انقلابیونو لپاره کارول کیده چې د تزاري روسي پر ضد یې مبارزه کول، او وروسته د هغو انقلابي او ملي غورځنګونو او شخصیتونو لپاره وکارول سول، چې په امریکایي، افریقایي او لاتین امریکا کې یې دامپریالیستي سیاست ضد مبارزه کول. انقلابي ډیموکراسي د کروندګرو، علمي طبقې، ښاري بورژوازیو او ملي روشنفکرانو د سیاست څخه ملاتړ کاوه، او دوی ټول د سرمایه داري، فئوډالیزم او استعمار(ښکیلاک) پروړاندې سره متحد سوي وه. د انقلابي ډیموکراسۍ بنسټیز اندونه عبارت دي: د علمي سوسیالیزم اندونه او کلتوري ارزښتونه، مذهبي عقاید او رونړآندو پخواني اقتصادي او سیاسي اندونه او د دوی ناسیونالیسیتي غوښتنې.

د ډیموکراټیک (ولسواک) حکومت بنسټونه

۱:پارلمان:

پارلمان په هغو سیاسي نظامونو کې چې د خلکو په رایه ټاکل کیږي یوه ځانګړې بڼه ده، پارلمان د خلکو د استازو څخه جوړ سوی دی، چې دا استازي د خلکو لخوا د چارو د پرمخ بیولو په موخه ټاکل کیږي او تر یوې ځانګړې مودې پورې کار کوي. پر ډیموکراټیکو اصولو باندې

ولاړ سیاسي نظامونه په خپل جوړښت کي د قواوو بیلتون لري او هره قوه د واک یوه برخه عملي کوي، چي ددي دري ګونو قواوو څخه یوه هم مقننه قوه (پارلمان) ده، چي اساسي دنده یي د قوانینو تصویبول او د حکومت پر کړونو باندي څارنه کول دي. حکومت (اجرایه قوه) د پارلمان (د خلکو کور) د پریکړو درناوی کوي او پارلمان دا حق لري چي د حکومت څخه پوښتنه وکړي او کابینه استیضاح کړي. د پارلمان شتون د دي لامل ګرځي چي واک د تمرکز څخه وساتي او موجوده نظام په دکتاتوري باندي بدل نسي.

۲: **د سیاسي او مدني حقوقو خپلواکي**:

د ډیموکراټیکو دولتونو په اساسي قوانینو کي د ټولنې د وګړو د حقوقو او ازادیو د ساتنې لپاره لاندي قواعد او اصول شتون لري:

الف- د خلکو ځواک؛ خلک هغه وخت کولای سي چي پر خپل ځان باندي حکومت وکړي کله چي حاکم واک په دوی پوري اړه ولري، یانې د خلکو تر واک باید لوړ واک شتون ونلري او هم د دوی د راتلونکي په اړه بیله دوی څخه بل څوک پریکړه ونکړي. کله چي واک د خلکو په لاس کي نه وي نو هرڅوک کولای سي، چي واک د زورد لاري غصب کړي او پرخلکو باندي استبداد وکړي او کله چي پر ټولنه باندي استبدادي حکومت حاکم وي، د خلکو حقوق او ازادۍ تر پښو لاندي کیږي او د استبداد کوونکو غوښتنې او امرونه په ټولنه کي عملي کیږي.

ب- د خلکو د خوښۍ اصل؛ د حکومت واکمني باید د خلکو د اساسي خوښیو او رضایت پر بنسټ وي، چي دا ډول حکومت یوازي د مشروع او قانوني لاري شونی دی او د خلکو ملاتړ تل د مشروع حکومت سره

وي. هغه حکومت چې د جګړو اونظامي کودتاګانو له لارې منځ ته راغلی وي، د خلکو رښتيني رضايت نسي تر لاسه کولای او نه هم مشروعيت پيدا کولای سي. هغه حکومت چې د خلکو د رضايت پر خلاف منځ ته راځي هغه په حقيقت کي د ټولنې د وګړو د سياسي او مدني حقوقو غصب کونکی دی. نوځکه ولسواک حکومت د خلکو د رضايت پر اصل باندې تکيه لري او په دې حالت کي حکومت د خلکو د ټينګ ملاتړ څخه برخمن وي.

تر څو چې واک د خلکو لاس ته ونه لويږي تر هغه به د خلکو د رضايت اصل ته درناوی ناشونی وي، که چيرې حکومت د خلکو د رضايت د اصل پر اساس نه وي نو د هغه چا د رضايت پر اساس به وي، څوک چې د زور او توپک د لارې واک ته رسيدلی دي. په عمومي ډول دکتاتوري او استبدادي حکومتونه د خلکو د رضايت اصل نه مراعتوي او په خپل جوړښت کي د خلکو ارادي او حقوق په نظر کي نه نيسي.

ج- د ډير کيو (اکثريت) حکومت؛ ولسواکه واکمني د ټولنې د اکثريت وګړو د رايو او رضايت پر بنسټ منځ ته راځي، او د واک چارې هغه څوک په لاس کي اخلي چې د خلکو د اکثريت رايه او ملاتړ ورسره وي. په ولسواکی کي د اکثريت حکومت ته د خلکو حکومت ويل کيږي او د اکثريت حکومت هغه وخت منځ ته راځي کله چې د ټولنې هر وګړی بيله کوم توپيره د رايې ورکولو حق ولري، هغه څوک چې واک ته ځان رسوي هغه بايد د خلکو په منځ کي ځای ولري او د زياتو خلکو ملاتړ ورسره وي.

د- د لږکیو (اقلیت) حقوق؛ د ولسواکو دولتونو اساسي قوانین چې په حقیقت کې د خلکو د حقوقو ساتندویه دې، حکومت اکثریت ته ورسپاري، لیکن د لږکیو د حقوقو ساتنه هم کوي.

هـ - د بشر حقوق؛ ولسواک سیاسي نظامونه د بشر د حقوقو د ساتني او درناوي ضمانت کوي. د بشر حقوق عبارت دي له: د بیان ازادي، د فکر او عقیدي ازادي، د رسنیو ازادي، د ټولنو او اتحادیو جوړولو ازادي او د هر ډول قومي، مذهبي او ژبني تعصبونو له منځه وړل.

و- ازادي او عادلانه ټاکنې؛ خپلواکې او عادلانه ټاکنې په حقیقت کې واک د خلکو لاسته اچوي او واکمنې ته مشروعیت ورکوي. خلک یوازې د عادلانه او ازادو ټاکنو د لارې کولای سي چې خپل سیاسي حق وکاروي او سیاسي واک لاسته راوړي. خلک چې حاکم واک په لاس کې لري کولای سي، چې د ازادو ټاکنو د لارې د حکومت په جوړښت کې بدلون راولي او د خپلو منځو څخه حکومت کوونکي وټاکي.

ز- د قانون پر وړاندي مساوات؛ د ولسواک حکومت اساسي قانون د هر وګړي حقوق د ټولنې د یو انسان په حیث او د یوې کورنۍ د غړي په حیث ساتي. اساسي قانون د انسانانو تر منځ د مساوات پر اصل تکیه لري او په ټولنه کې د هر ډول ژبني، مذهبي، نژادي، جنسي او قبیلوي توپیر مخنیوی کوي.

۳: اساسي قانون:

قوانین د بشري ټولنې د ودې او تکامل سره سم منځ ته راغلي دي او د هري ټولنې لپاره ځانګړي قوانین د تاریخ په اوږدو کې وضع سوي دي.

د هري ټولني د قوانینو څخه دا جوتیږي چي ټولنه په کوم ټولنیز پوړ کي ځای لري او د کوم سیاسي رژیم څخه پیروي کوي.

ډیموکراسي هم داسي سیاسي نظام دی، چي عملي تګلاره یي د قانون پر بنسټ ټاکل کیږي، په ډیموکراسۍ کي قوانین د خلکو لخوا جوړیږي او وروسته یي د عملي کولو ځارنه هم د خلکو او استازو په غاړه وي. پر دي بنسټ په ډیموکراسۍ کي د سیاسي واک لپاره دري اصله په نظر کي نیول کیږي:

الف: د خلکو واک، ب- د قانون واک، ج- حکومت د خلکو په استازیتوب او د قانون مطابق عمل کوي.

په سیاست کي یوه اصطلاح ده چي وایي خپله خلک په قانون پوري وتړي، ترڅو ازاد ژوند وکړي. دلته خلک په هغو قوانینو پوري تړل کیږي، کوم چي د دوي په واسطه جوړ سوي وي او هغه قوانین چي خلکو جوړ کړي دي هغه د دوی غوښتنو ته هم ځواب ویونکي وي. په ډیموکراسۍ سیاسي نظام کي یوازي خلک د قانون د وضع کولو حق لري او په استبدادي او دکتاتوري سیاسي رژیمونو کي خلک د دي حق څخه بي برخي وي.

په لنډ ډول ویلای سو، چي قانون د ټولو بنسټیزو قواعدو او اصولو مجموعه ده چي د واکمنۍ په چوکاټ کي د واک پر بنسټ اړیکې تنظیموي نوځکه قانون یوه هسته ده چي امر کونکي او لارښونکي اصول لري.

۴: جمهوریت:

جمهوریت د حکومت هغه ډول دی، چي په هغه کي د دولت رئیس په ارثي ډول نه وي ټاکل سوی بلکي د خلکو د عمومي رایو پر بنسټ

ټاکل سوی وي. په جمهوریت کي د دولت د رئیس د مشرتوب دوره معلومه وي او د خلکو لخوا په مستقیم او یا غیري مستقیم ډول ټاکل کیږي. په عام مفهوم جمهوریت هغه حکومت ته ویلای سو، چي د عمومي غوښتنو پر بنسټ ولاړ وي[1]. په جمهوري حکومتونو کي واک د خلکو لخوا په مستقیم او یا غیري مستقیم ډول اداره کیږي او دولتي جوړښت یي د سلطنتي او پادشاهي په څیر نه وي. جمهوري حکومتونه کیدای سي چي پر درو برخو یي تقسیم کړو:

الف- غربي ډیموکراټیک جمهوریتونه چي ریښي یي د اتلسمي او نولسمي پیړیو د انقلابونو څخه سرچینه اخلي او بل هغه هېوادونه دي چې د جمهوریت سیاسي رژیم یي وروسته منلی وي، پدي هېوادونو کي د سیاسي ګوندونو او رسنیو ازادي موجوده ده.

ب- هغه هېوادونه چي رسماً جمهوري نومول کیږي لیکن په عمل کي نظامي او پولیسي رژیمونه پر دوی حکومت کوي.

ج- نوي ډیموکراټیک جمهوریتونه؛ دا په اروپا او ختیځه اسیا کي موجود دي چي رسمي نوم یي (پرولتاریا دکتاتوري) دي او په دي هېوادونو کي یو ګوندي حکومتونه موجود دي[2].

۵: د قواوو بیلتون (تفکیک):

د سیاسي خپلواکیو د ساتلو لپاره او د واک د تمرکز د مخنیوي لپاره لازمه ده چي دولت پر درو بنسټیزو څانګو باندي وویشل سي لکه، اجرایه څانګه، مقننه څانګه او قضایه څانګه. په دولت کي هره څانګه د واک یوه برخه عملي کوي او په خپله برخه کي ځانګړي دندي او

[1]: فرشید اقبال ،مکتب های سیاسی، انتشارات: سبکباران، چاپ ۱۳۸۷، ص۸۵

[2]: بشیر اخګر، ډیموکراسي، ، ۲۰۰۸کال،ص ۷۳-۷۴

مسولیتونه لري، لازمه داده چي هره څانګه باید د بلي څانګي په دندو او مسولیتونو کي لاسوهنه ونکړي او کیدای سي، چي د اساسي قانون پر بنسټ یوه څانګه د بلي څانګي د کارونو څارنه وکړي. د دولت په دري ګونو قواوو (څانګو) کي د هري قوي کارکوونکي ازاد دي او هیڅ یو کارکونکی نسي کولای، چي په یوه وخت کي په دوو قواوو کي کار وکړي. پر همدي بنسټ یوه قوه د بلي قوي څارنه او کنټرول د اساسي قانون پر بنسټ کولای سي او هیڅ څانګه نسي کولای، چي د دولت ټول واک په خپل لاس کي واخلي.

پورتني نظریه د قواوو د بیلتون (د دري ګونو قواوو) په نوم یادیږي، چي د لومړۍ ځل لپاره په اتلسمه پیړۍ کي د (مونتسکیو) لخوا روښانه سول. دا نظریه مونتسکیو په خپل نامتو اثر (روح القوانین) کي وړاندي کړیده چي بنسټ یي د واک پر کنټرول او د استبداد پر مخنیوي ولاړ دی.

۲: مدني ټولنه:

په سیاسي فلسفه کي د مدني ټولني پیدایښت په لرغوني یونان پورې تړل کیږي او ترنن ورځي پورې یي بیلابیل تاریخي پړاوونه وهلي دي. په انګلیسي کي مدني ټولنه (سیول سوسایټي[1]) ویل کیږي، چي د ارسطو (پولیټیک کونینیا) سره یوشان مانا لري. ارسطو (پولیټیک کونینیا[2]) هغي ټولني ته ویل چي د ټولو پر مختللو انسانانو پواسطه رامنځ ته سوي وي ترڅو د ښاري ژوند غوښتني او اړتیاوي پوره کړي.

[1] - Civil Society
[2] -Politike Koinenia

د ځینو پوهانو په آند مدني ټولنه هغه کوي ترڅو حاکم نظام د سیاسي ټولنو (سیاسي ګوندونه، بنسټونه، ټولني، ډلي...) په واسطه تر خپل اغیز لاندي راولي. یا په بل عبارت دا پوهانو د ټولو هغو خپلواکو ټولنو مجموعي ته مدني ټولنه وایي کوم چي د خلکو او حکومت ترمنځ قرار لري. مدني ټولنه په سیاسي ادبیاتو کي د پیل څخه تر اوسه په بیلا بیلو ماناوو سره کارول سویده. د بیلګي په توګه (آدم سمیت) مدني ټولنه پر اقتصادي محور باندي تعریفوي او (هګل) بیا مدني ټولنه د کورنۍ او دولت ترمنځ ګڼي. مدني ټولنه د لاندي ځانګړنو درلودونکي ده:

۱: مدني ټولنه عامه ده نه خاصه.

۲: مدني ټولنه تر دولت لوړه نده، بلکي د دولت یوه برخه ده.

۳: مدني ټولنه د زیاتو کوچنیو ټولنو لکه: ازادي رسنۍ، کلتوري ټولني او... څخه جوړه ده.

۴: مدني ټولنه بیلابیلي دندي لري لکه: د حکومت د واک محدودول، د ډیموکراسۍ پراخوالی، د سیاسي ګوندونو قوي کول او د بشري حقوقو او ازادو رسنیو څخه ملاتړ کول.

۵: په مدني ټولنه کي د ټولنیزو او اقتصادي اصلاحاتو په موخه د معلوماتو راغونډول او ویشل اړین ګڼل کیږي.

۷: ټولنیز ټرون:

ټولنیز ټرون په حقیقت کي د فرانسوي لیکوال (ژان ژاک روسو) د یوه مهم اثر نوم دی، خو د روسو څخه مخکي هابز او لاک هم د ټولنیز ټرون په اړه څرګندوني لري. خو روسو په دي کتاب کي داسي نظریه ورکړیده، چي هر سیاسي رژیم باید د خلکو د ازادي موافقي او ټرون

په پایله کي منځ ته راسي. د ټولنیز ټرون اصطلاح داسي مانا ورکوي چي انسانان د هېواد د اوسني حالت په اړوند یو د بل سره پیوند دي او د ټولنیز ټرون سره سم مدني ټولنه او دولت منځ ته راغلی دی.

د ټولنیز ټرون اند د دولت د سیاسي فلسفي بنسټ بیانوي او د پاچاهانو د الهي واک د اصل پر ځای د خلکو د رضایت د اصل چي د عدالت او ډیموکراټیک قانون پر بنست ولاړ وي ملاتړ کوي.

۸: د بشر حقوق:

د زیاتو سیاستپوهانو په آند د بشر حقوق د رنسانس د دوري لاسته راوړنه ده او مخکي د دي څخه د ډیموکراسي دا اصل نه وموجود، خو د بشر حقوق د ډیموکراسي د اساسي اصولو څخه ګڼل کیږي.

د بشر حقوق د ټولو هغو انساني حقوقو مجموعه ده، چي وګړي د انسانیت پر اساس د هغه څخه برخمن دي. دا اصطلاح په اولسمه پیړۍ کي د سیاست ډګر ته داخل سول او د طبیعي حقوقو ځای ئي ونیوي. د بشر حقوق داسي فلسفه ده چي د بحث موضوعات یي هغه غوښتني دي چي د طبیعت او د انساني ذات څخه را ولاړي سوي وي، یاني انسان باید د هر ډول تعقیب او زور زیاتي څخه خوندي وي او هم په ژوند کي باید خپله ازادي ولري. په عین حال کي د بشر حقوق د انسان لپاره مطلقه او بي قانونه ازادي نه خوښوي او انسان په دي مکلف ګڼي، چي د ټولنې او نورو وګړو پروړاندي باید خپل وجایب سرته ورسوي. په همدي اساس د ملګرو ملتونو سازمان د بشر حقوقو اعلامیه په (د ۱۹۲۸م کال د ډسمبر پر ۱۰) په تصویب ورسول.

۹: د ټاکنو (استازیتوب) اصل:

په حکومت کي د خلکو غیري مستقیم ګډون ته د استازیتوب اصل وایي. په ډیموکراسي کي ټول لوړ پورې چارواکي د خلکو لخوا په مستقیم ډول نه ټاکل کیږي بلکي د هغو د ټاکلو استازو لخوا هم ټاکل کیږي.

۱۰: د رضایت اصل:

د ډیموکراسي په سیاسي فلسفه کي اساسي اصل د خلکو لخوا د سیاسي حاکیمت منل او د حکومت د قوانینو او مقرراتو اطاعت کول دي. د همدي اصل پر بنسټ د حکومت مشروعیت باید ریښتني وي او د عامه خلکو لخوا د نظام منلو ته مشروعیت ویل کیږي. د یوه نظام په منلو کي د عامه خلکو رضایت څرګندیږي او رضایت پر دوه ډوله دي چي یو یي مستقیم او بل یي غیري مستقیم دي. غیري مستقیم رضایت د ټاکنیز سیستم پر اساس د سیاسي واکمنې څخه د خلکو خوښي معلوموي او د مستقیم رضایت په اړه زیاتو پوهانو نظریات ورکړي دي، جان لاک پدي آند دي هغه څوک چي په یوه هېواد کي اوسیږي او هغه هېواد نه پریږدي همدارنګه د هغه هېواد قوانین او قواعد منې دا پخپله د مستقیم رضایت مانا لري.

۱۱: د مساوات اصل:

د ولسواکو حکومتونو د بنسټیزو اصولو څخه یو هم د مساوات اصل دی د مساوات مفهوم دا دی، چي انسانان په خپلو منځونو کي هیڅ کوم توپیر نلري، د خپل ذاتي ارزښت پر بنسټ یو شان دي ، د قانون پر وړاندي کوم توپیر نلري او باید بشپړه ازادي ولري یانې هر وګړی باید خپلي ازادۍ لکه د بیان او عقیدي ازادي، سیاسي حقوق (د رایي

ورکولو حق، د وتي چوکیو ته د نوماند کیدلو حق...) ولري. په سیاسي لحاظ د انسانانو مساوات د قانونو پر وړاندي د دوی یو شانتي والي او د دوی د حقوقو او ازادیو مساوات ته ویل کیږي. دا مساوات کیدای سي د سیاسي حدودو څخه بهر سي او د ژوند نورو برخو ته هم انتقال سي د بیلګي په توګه انسانانو ته په اقتصادي، کلتوري، ټولنیزو او د زده کړو په برخه کي د فرصتونو مساوات او داسي نور.

۱۲: د خلکو د څارني اصل:

لکه څرنګه چي د واک تمرکز دیته زمینه برابروي چي چارواکي د واک څخه د شخصي ګټو لپاره کار واخلي، نو د دي د مخنیوي لپاره د خلکو د څارني او کنټرول پر بنسټ کیدای سي چي د واک د تمرکز څخه مخنیوی وکړي او سیاستوال دیته اړ کړي چي واک د شخصي ګټو پرځای د عامه ګټو لپاره وکاروي.

۱۳: د خلکو د واکمنتوب اصل:

د خلکو واکمنتوب (واکمني) په ډیموکراسۍ کي یو بنسټیز اصل دی او هغه اساسي توپیر چي ډیموکراسي د نورو سیاسي مکتبونو څخه بیلوي هغه د خلکو د واکمنتوب اصل دی. د خلکو واکمنتوب په دي مانا دی، چي حکومتونه خپله بڼه، موجودیت او واک د خلکو د عامه رضایت پر بنسټ باندي ټاکي او د خلکو په خوښه د حکومت بڼه او د واکمنۍ عناصر بدلیدای سي.

۱۴: ډلیزي رسنۍ:

د ډلیزو رسنیو ارزښت نن ورځ دومره زیات سوی دی، چي د څلورمي قوي نوم ورباندي یادیږي او اغیزي پر خلکو او دولت باندي زیات تر سترګو کیږي، په ځینو سیاسي رژیمونو کي پر رسنیو باندي د دولت

اغیز زیات وي او رسنۍ یې کنټرول کړي وي خو په ځینو هېوادونو کې بیا د دولت کنټرول محدود وي. رسنۍ په عمومي ډول د دولت او خلکو پر کړونو باندې کنټرول لري او په ډیموکراټیک نظام کې د بیان د ازادۍ د اصل سره سم د زیات ارزښت لرونکي دي[1].

د ډیموکراسۍ ښېګټې:

ډیموکراسۍ په نړۍ کې زیات ګرانښت او پراخوالی موندلی، د نړۍ زیاتو پر مختللو هېوادونو ډیموکراسي خوښه کړیده او سیاسي رژیمونه یې د ډیموکراسۍ پربنسټونو ولاړدي. دا چې اوس په نړۍ کې تر ټولو سیاسي رژیمونو ډیموکراسي مخکې ده نو ددې سیاسي رژیم ځینې ښېګټې به په لنډ ډول ولولو:

۱. **د کاري وړتیا لرونکی حکومت لري**؛ د حکومتونو د پیاوړتیا او کمزورتیا یوه اړینه ځانګړنه د کارکولو وړتیا ده. د حکومت د کار کولو وړتیا په عادي او بېړنیو شرایطو کې سنجول کیږي. نو ویلای سو، چې عمومي ټاکنې، عمومي کنټرول او عمومي مسولیت هغه څه دي چې د ډیموکراسۍ کاري وړتیا تر نورو نظامونو پیاوړي کوي. لکه څرنګه چې حکومت د خلکو رایو ته اړتیا لري، نوځکه د خلکو لپاره کارکوي او د هغو خوښې د ځان کوي.

۲. **وګړیزي خپلواکۍ پکښې ساتل کیږي**؛ ډیموکراسي یوازنی حکومت دی چې وګړیزي خپلواکي او حقوق د اساسي قانون پربنسټ ساتي. (جان ستوارټ میل) د همدې ځانګړني پر بنسټ د ډیموکراسۍ څخه ملاتړ وکړ. د عقیدې او بیان خپلواکي، رسنۍ اوټولنې د مدني حقوقو او خپلواکیو ښې بېلګې دي. ډیموکراسي وګړي ته ارزښت

[1]- بشیر اخګر، دموکراسي، ص۸۰-۱۱۰

ورکوي او دی پدي باندي باوري کوي چي د ټولني په پرمختګ او پیاوړتیا کي به برخه ورکوي. د (لاول) په خبره په ډیموکراسۍ کي به هیڅ داسي څوک پیدا نسي چي وایي خبره مي اوریدونکي نلري. د(هرینشاو) په خبره ډیموکراسي د هروګړي سره یو عصبي رشته نښلوي، چي دا رشته دده او مرکز ترمنځ اړیکې ټینګوي او د هروګړي آندونه د پاملرني وړګرځي.

۳. **د مساوات (برابري) ساتل**؛ ډیموکراسي په دواړو اړخونو یانې اقتصادي او سیاسي برخو کي د وګړو مساوات غواړي او د رایي ورکولو حق، د نیوکې حق او لوړو چوکیو ته د نوماند کیدلو حق بیله کوم ژبني، نژادي او مذهبي توپیر او تبعیض څخه منې. ځانګړي امتیازات نه منې. په اقتصادي برخه کي برابري او اقتصادي امنیت د وګړو لپاره چمتو کوي. په یوې ریښتني ډیموکراسۍ کي هر څوک د ژوند د لومړنیو اړتیاوو او امنیت څخه برخمن دی.

۴. **د خلکو لپاره زده کړه**؛ ډیموکراسي د خلکو لپاره د عمومي زده کړې زیاته تجربه لري. ټاکنیزې سیالۍ په حقیقت کي د خلکو لپاره سیاسي زده کړه ده. په عمومي ټاکنو یا هرو ټاکنو کي نوماندان عمومي مسایل سپړي او خلکو ته یې بیانوي. د روانو سیاسي حالاتو په اړه بشپړ معلومات د خلکو تر غوږو پوري رسیږي. همدارنګه په سیاسي ټولنو او ګوندونو کي هم د ګوندونو لخوا خپلې تلنلارې او موخې خلکوته ښودل کیږي او پر روانو حالاتو باندي خبري کیږي. له همدې لارو څخه خلکو ته سیاسي پوهه ورکول کیږي او د دوی رایه ورکول هم د دې ښکاروندی دی، چي خلکو د کوم سیاستوال سیاست خوښ کړی دی. دا ډول پوهه او ګډون د خلکو فکري کچه لوړه بیایي او

خلک د هېواد په سیاسي حالاتو باندي پوه کوي. د (بورنس) په خبره(ټول حکومتونه د زده کړي یوه لار لري، خو غوره زده کړه هغه ده چي خپل ځان وپیژني، او غوره حکومت هغه دی چي پر خپل ځان باندي حکومت وکړي، چي دا دواړي ځانګړني په ډیموکراسی کي شتون لري).

۵ د هېواد پالني د حس پیاوړتیا؛ ډیموکراسي د وطن پالني او د هېواد سره د مینې احساس په خلکو کي پیاوړی کوي. کله چي خلکو ته د استازو د ټاکلو چانس په لاس ورکول کیږي، خلک داسي فکر کوي چي په خپل هېواد کي ارزښت لري او دا هېواد د دوی دی. په فرانسویانو کي تر (۱۷۸۹ز) کال پوري د خپل هېواد سره د مینې احساس نه وروزل سوی.

۶. **د حکومت ټینګښت**؛ ډیموکراسي د انقلابونو څخه خوندي ده، ځکه چي ډیموکراسي د خبرو اترو او ټاکنو حکومت دی، کله چي په ډیموکراسي کي د حکومت د کړنو څخه خلک ناخوښه سي نو د رایو پر بنسټ کولای سي چي د حکومت مشر لیري کړي او بدلون پکښې راولي، نوځکه دیته اړتیا نه لیدل کیږي چي انقلاب وکړي او یا هم په تاوتریخوالي باندي لاس پوري کړي.

۷. **نظم او پرمختګ**؛ دیکتاتوري هم نظم ساتي خو د پرمختګ لپاره لازمه هواروي یانې په خلکو کي بیله پرمختګه نظم راولي. پداسي حال کي چي ډیموکراسي د حکومت یوازنی بڼه ده، چي په ټولنه کي نظم او ډسپلین راولي او د خلکو لپاره د پرمختګ لارپرانیزي ترڅو خلک بڼه او پرمختللی ژوند ولري.

۸ . **د خلکو ارزښت**؛ ډیموکراسي د خلکو د ارزښت په منلو سره په خلکو کي ابتکار او استعداد تشویقوي اوهم په دوی کي د مسولیت حس پیداکوي. د (میل) په خبره (ډیموکراسي تر نورو حکومتو د ملي حس غوره بڼه منځته راوړي). همدارنګه خلکوته د مدني او سیاسي حقوقو ورکول، پدي مانا دی، چي خلک په ډیموکراسی کي د زیات ارزښت لرونکي دي او په درنه سترګه ورته کتل کیږي. په ډیموکراسي کي خلک دیته هڅول کیږي، چي خپل شخصیتونه جوړ کړي او وروسته نورو کارونو ته ور ودانګي. د حکومتونو په هیڅ ډولونو کي داسي حکومت نسته چي ځان جوړونه دي په هغه کي دومره اسانه وي.

۹ . **ډیموکراسي د کارپوهانو او د خلکو د استازو حکومت دی**؛ یوازي د کارپوهانو او متخصصانو حکومت کافي ندی، شوني ده چي کارپوهان داسي طرحي د واکمنو په مغزو کي ورکړي چي د خلکو د کلتور او ملي ارزښتونو سره په خلاف کي وي. زیات دیکتاتوري او استبدادی رژیمونه د خپلو ریښو د ټینګولو لپاره یوازي د کارپوهانو او متخصصانو څخه ګټه اخلي. همدارنګه په ډیموکراسی کي د کارپوهانو او متخصصانو آندونه اوریدل کیږي، خو ورستی پریکړه د خلکو د استازو په لاس کي ده. د هر وزارت کارکونکي د ولس د استازو لخواد ټاکلو سوو وزیرانو تر څارني لاندي کارکوي. دا ډول حالت دیته لارپرانیزي چي خلک د کارپوهانو د آندونو او کارونو څخه ګټه واخلي، خو وروستی پریکړه د هغو وزیرانو په لاس کي ده چي د خلکو د استازو لخواټاکل سوي وي او د خلکو په اندونو او ملي ارزښتونو باندي پوهیږي. پدي وخت کي د ولس او حکومت ترمنځ ټینګي اړیکې منځته راځي.

د ډیموکراسۍ نیمګړتیاوي:

سربیره پردي چي د ډیموکراسۍ ښیګڼي د زیات ارزښت لرونکي دي او په نړیواله کچه نن ورځ ډیموکراسي ډیر ګرانښت لري، خو بیاهم د یولړ ستونزو او نیمګړتیاوو لرونکي ده. چي په لاندي ډول د یوځویادونه کوو:

۱. **د ناپوهوخلکو واکمني**؛ ارسطو، چي د سیاست د پلار په نامه یادیږي، ډیموکراسي د حکومت فاسده بڼه بولي. د ده په آند دا د بیوزلو، ناپوهو، شاته پاتو او خوار پورحکومت دی. افلاطون چي دده ښوونکی و، ډیموکراسي د جهالت واکمني بولي. (لکي) ډیموکراسي داسي راپیژني ((ډیموکراسي د ناپوهو، جاهلو، بیوزلو او نالایقو حکومت دی)). په ډیموکراسی کي رایي شمارل کیږي، تلل کیږي نه. یانې په ډیموکراسی کي د پوه او ناپوه رایي دواړي یوشان ارزښت لري. هغه څوک چي لیسانس، ماسټري او دوکتورا لري، د هغه رایه د یو کلیوال بزګر د رایي سره چي هیڅ په سیاسي چارو باندي نه پوهیږي، یو شان ارزښت لري. یانې په ډیموکراسی کي د پوه او ناپوه ترمنځ توپیرنه کیږي. پر همدي بنسټ ناپوه خلک د نوماندانو پوهي ته نه ګوري، دوی هغه چاته رایه ورکوي چي د دوی د کلتور، ژبي، مذهب او رواجونو په ارزښت باندي پوهیږي، دوی د نوماند پوهي ته نه ګوري، دوی دیته ته پاملرنه نه کوي، چي نوماند په سیاسي چارو پوهیږي او که یوازي په خبرو کولو کي تکړه دی. نو پداسي حال کي شوني ده چي پوه خلک شاته سي او واک یوازي ناپوه او جاهل خلک په لاس کي واخلي. همدارنګه د خلکو هغه استازي چي د کلیوا و

باندې څخه راوتي وي، هغه تجربه او پوهه نلري نو شاید حکومت پر منفي لوري باندي ګامونه واخلي.

۲. **د شتمنۍ د زیاتوالي لپاره کارکول**؛ زیاتي نوي ډیموکراسۍ سرمایه داري دي. دا ډیموکراسي د شتمنو د پورې څخه ملاتړ کوي. د تولید ټول وسایل د خلکو په لاس کي ورکول سوي وي او د ټولنې د اړتیا وړ توکي هم د عامه خلکو لخوا برابریږي. نو شوني ده چې دا وسایل یوځو شتمن وګړي په خپلو لاسونو کي واخلي. او په غیري مستقیم ډول حکومت تر خپل اغیزلاندې راولي. همدارنګه شتمن وګړي رسنۍ هم تر خپل اغیزلاندې راولي ترڅو د دوی ملاتړ وکړي او هم ګوندونو ته پیسې ورکوي چې د دوی په ګټه سیاستونه پرمخ بوزي. زیات سیاستوال د شتمنو خلکو د لاسونو آلي دي. (بریس) (په سیاست کي د پیسو ځواک) ته اشاره کوي او وایي چې پیسې د مقننې او اجرایې قوې د کارونو مخه خنډوي او ډیموکراسي فاسدوي. مارکسیستانو د امریکا ډیموکراسي د (ډالرو ډیموکراسي) ګڼلي ده. (لینن) په سرمایه داري ډیموکراسي کي د رایې ورکولو د حق په اړه داسي وایي(په پورېزه ټولنه کي د رایې ورکولو پروسه غیري ریښتني ده، هغه څه چې ارزښت لري هغه پیسه او سرمایه ده. یا په بله مانا په ډیموکراسي کي د حکومت ظاهري بڼه ډیموکراتیک حکومت دی، خو په حقیقت کي هغه د شتمنو حکومت دی). د مارکسیستانو په آند ریښتني ډیموکراسي هغه وخت منځته راځي، کله چې سرمایه داري له منځه ولاړه سي او د بډای او بیوزلو ترمنځ توپیر نه وي.

۳. **د ډیرکیو د حکومت نه شتون**؛ پر ډیموکراسي باندي زیات نیوکه کونکي پدي آند دي چې په ډیموکراسي کي د ډیرکیو حکومت شتون

نلري. ځيني وختونه هغه رايي چي واکمن ګوند يي په لاس راوړي، تر هغه کمي وي، کومي چي مخالف ګوند يي په لاس راوړي. سربيره پر هغه واک څو واکمنان او هستي پلي کوي، لکه د دولت مشر، د ګوند سياسي کميټه او داسي نور. پداسي حال کي چي د ګوند نور غړي يوازي د همدي څومشرانو پر ګامونو باندي ګامونه ايږدي. (ګادوين) ډيموکراسي د چلبازانو، ګوندي فريبکارو مشرانو او غولونکو سياستوالو حکومت ګڼي. پر ډيموکراسي باندي يو نيوکه کونکي ډيموکراسي (د سياستوالو حکومت، د سياستوالو لخوا پر سياستوالو) باندي تعريفوي. د (رابرټ ميشلز) په خبره (ډيموکراسي د اوليګارشۍ د اوسپنيز قانون څخه پيروي کوي). (ميشلز) چې د سياسي ټولنپوهنې د مخکښانو څخه دی، په خپله نامتو ليکنه کې د المان د سوسيال ډيموکراټ ګوند کورنۍ سياست او ګوندونو په اړه د (اوليګارشۍ اوسپنيز قانون) اصطلاح کارولې ده. دا اصطلاح د ده د ټولیزې مفکورې منځپانګه ده، چې دی ټول جوړښتونه که هغه ټولنې، ګوندونه يا نور جوړښتونه وي، په ذاتي ډول غيري ډيموکراټيک بولي. د دې دليل دا دی چې په ټولنه کې د اغيزناک عمل لپاره سازمان (جوړښت) اړين دی، چې دا جوړښت ناچاره په بوروکراسۍ باندي بدليږي او په بوروکراسۍ کې هم واک د څو نفرو په لاس کې لويږي. د ده په خبره ډيموکراسي بيله سازمان څخه پلي کيدای نسي نو ځکه اوليګارشي غوښتونکي يي په خپلو منګلوکې نيسي. پر همدي بنسټ هغه څوک چې د يوه جوړښت په سر کې وي، هغه حکومت کوي او د ډيرکيو د حکومت ادعا بې مانا ده.

۴ . **په ډیموکراسي کي د استازیتو د اصل نیمګړتیا**؛ ډیموکراسي د هېواد د ټولو برخو څخه د ټاکل سوو استازو پر رول باندي باور لري. همدارنګه په یو شمیر ټاکنیزو سیستمونو کي داسي وي، چي په هره ټاکنیزه حوزه کي چي هر نوماند زیاتي رایي ترلاسه کړي هغه بریالی ګڼل کیږي. خو د ډیموکراسي دا ډول ټاکني نیمګړتیاوي لري، یانې نومورې استازي نسي کولای چي د خپلي سیمي هر اړخیز استازي سي او د ژوند د ټولو برخو استازیتوب نسي کولای، دی یوازي کولای سي چي د خپل پوړ استازي سي. یوحقوقپوه څنګه کولای سي، چي د بزګرو، اهنګرانو، تخنیکارانو او نورو پوړونو استازي سي. کیدای سي چي نومورې استازي د خپلي سیمي د خلکو د ژوندانه د ځینو برخو استازیتوب وکړي، خو د ژوند د ټولو اړخونو استازیتوب نسي کولای. نوځکه ویلای سو چي وظیفوي استازیتوب باید د ویشونکي استازیتوب ځای ونیسي او د یوه پارلمان پر ځای باید څو پارلمانونه جوړسي، تر څو هرپارلمان د خپل ځانګړي پوړ څخه استازیتوب وکړي.

۵ . **د برابری د اصل څخه ناوړه ګټه اخیستنه**؛ په ډیموکراسي کي پر دي د رواغجن اصل باندي ټینګار کیږي، چي وګړي ټول د حکومت په ټاکنه کي یوشان برخه اخیستلای سي. د دي اصل پر بنسټ د وګړو پوهه او ذهني پیاوړتیا تر پښو لاندي کیږي، یوازي دوی د خلکو رایي شمیري، بلکي د هغه وزن او درنښت ته نه ګوري. پر همدي بنسټ ټولو ته د سیاستونو په ټاکنه کي یوشان حق ورکول سوی دی او د یوه رایه د بل تر رایي لوړوالی نلري. دا ډول برابري د دي لامل ګرځي چي حکومت

د ناپوهو او نالوستو کسانو په لاسونو کي ولویږي، چې دا خپله زده کړي او پوهي ته سپکاوی دی.

۶. **خلکو ته غیري ریښتني زده کړه**؛ پر ډیموکراسي باندي نیوکه کونکي داسي وایي چې ډیموکراسي خلکو ته غیري ریښتني مدني زده کړه ورښئ. تاکنیزي سیالي یوازي د واک د لاسته راوړلو لپاره کمپاین دی، د خلکو څخه حقیقت پټیږي او یوازي خلکو ته د رواغجني وعدي ورکول کیږي. پدې ډول سیالیو کي تیرایستونکي او چالاکه خلک په خپلو غوړو خبرو سره خلک تیرباسي او حقیقت ورڅخه پټوي.

۷. **د علمي، هنري او ادبي پرمختګ مخنیوی**؛ وګړي په عمومي ډول محافظه کارانه تلنلاري لري او د هېواد د چټک پر مختګ سره مخالف دي. وګړي د هنر، پوهي او ادب چټک او ژر پرمختګ نه غواړي، دوی تل خپل لرغوني او پخواني ملي ارزښتونه ساتي. د (بورنس) په خبره(هر پرمختګ او تمدن چې ډیموکراسي یې راولي، منځنی او تکنی وي).

۸. **د ډیموکراسي اخلاقي نیمګړتیا**؛ ډیموکراسي له اخلاقي اړخه د خلکو د کمزورتیا لامل ګرځي. هغه فریبکاره او غیري ریښتني سیالي چې د ګوندونو ترمنځ د واک پر سر باندي کیږي هغه نه یوازي د خلکو د اخلاقي نیمګړتیا لامل ګرځي بلکي په ټولنه کي فساد هم زیاتوي. ډیموکراسي واکمنان دیته هڅوي چې اخلاقي اړونه تر پښو لاندي کړي.

۹. **د وګړیت او خپلواکي سره مخالفت**؛ ډیموکراسي د خلکو ریښتني فکري خپلواکي له منځه وړي او عقل بیځایه لګښتوي. په

ډیموکراټیکو ټولنو کي په ریښتني کارپوه او رونړ آندې باندي ملنډې وهل کیږي او خبره یې بې مانا ګڼل کیږي، یوازې هغه کارپوهان مخته دي، چې بیځایه نیوکې کوي او د حکومت نیمګړتیاوي پټوي. سقراط د خپلې ریښتنولی له امله د شکران د زهرو په څښلو باندې مجبور سو، ګاندي د خپلې ریښتنې مبارزې له امله د یوه متعصب او ناپوه هندي لخوا ترور سو او خان غفارخان(پاچاخان) د خپل اولس د حقوقو د غوښتلو او تاو تریخوالي پر وړاندې د مبارزې له امله کلونه کلونه د بند د تورو تمبو شاته غورځول سوی و.

۱۰. **پر ملي ګټو باندې د سیمه ییزو ګټو لوړوالی**؛ د واک د لاسته راوړلو لپاره سیالي د اولس پر ژوند اوهوسایني باندې زیان رسونکی اغیزښندې. استازي د رایو د لاسته راوړلو په موخه یوازې په خپلو ټاکنیزو ساحو کي سیالي کوي او پر ملي ګټو باندې د خپلې سیمې ګټې لوړي ګڼي.

۱۱. **د حکومت زیات لګښت**؛ داسي ویل کیږي چې ډیموکراسي د زیات لګښت کونکي حکومت لرونکي ده. حکومت زیات لګښت پر ټاکنو او تبلیغاتو باندې کوي. په شتمنو هېوادونو لکه امریکا کي په میلیونونو ډالر پر ولسمشرې او پارلماني ټاکنو باندې لګښت کیږي. همدارنګه په مخ پر ودي هېوادونو کي هم همداسي لګښتونه کیږي. د هغه پیسو څخه چې پر ټاکنو او شعارونو باندې لګیږي، کولای سي چې د ملي تولید په زیاتوالي کي زیاته ګټه واخلي.

۱۲. **د حکومت بې ثباتي**؛ ډیموکراسي تر هغه وخته پوري باثباته او ټینګه ده، تر څو چې د خلکو ملاتړ ورسره وي. د عامه خلکو ذهنونه شوني ده، چې د حکومت پر وړاندې ډیر ژر د ځینو مخالفینو لخوا

وښورول سي. زیات ډیموکراتیک حکومتونه په ځانګړي ډول څو ګوندي نظامونه په ناڅاپي بڼې سره بدلون کوي. دا سي ویل کیږي چې(فرانسویان چې څومره ژر خپل کالي بدلوي هغومره ژر وزیر بدلوي). په فرانسي کي د وزیر منځنی عمر نهه میاشتي دی. (هنري ماین) پدي اند دی((کله چې ډیموکراسي غوړیدلي ده، د حکومت ټولي بڼې له پخوا څخه نا امنه سویدي)).

۱۳. **د پوړیزي مبارزي هڅونه**؛ کله چې شتمن او سرمایه داره خلک د بیوزلو او سوالګرو خلکو پر وړاندي باندي په تاکنو کي ودریږي نو تاکنې ګټي. همدارنګه کله چې په واک کي وي نو دا سي قوانین جوړوي چې د دوی د شتمنیو په ګټه وي. د شتمنو د پوړ په ګټه دا ډول کړني د دي لامل ګرځي چې په ټولنه کي پوړیزي مبارزي پیاوړي سي. ډیموکراسي د بیوزلو وګړو په منځ کي د ناخوښی تخم کري او دا تخم د دي لامل ګرځي چې دا نقلابونو په ځیر پاڅون وسي.

۱۴. **د ګوندي سیاست زیانونه**؛ سیاسي ګوندونه د ډیموکراسی لپاره اړین دي. پدا سي حال کي چې سیاسي ګوندونه ډیر بد رول لوبوي، یانې کله چې هر ګوند واک ته ورسیږي، د بل ګوند هر ډول با استعداده او وړ شخص ته د سیاسي واک یوه برخه په لاس نه ورکوي. دا تور داغ چې د ډیموکراسی پر لمن باندي ټینګ سوی دی، ډیر ژر د دي لامل ګرځي چې د ډیموکراسی نظام له منځه یوسي. د (بریس) په آند سیاسي ګوندونه دوه مخي او چاپلوسي تشویقوي او اخلاقي معیارونه له منځه وړي. (میشلز) بیا پدي اند دی چې ګوندونه د اولیګارشی او سپنیز قانون پلی کوي، یانې مشران پریکړه کوي او غړي یې ځان ورسپاري. ګوندي سیالي وګړي بې لاري کوي، وګړي اړ دي چې د دو

ګوندونو د نوماندانو څخه ارومرو یو وټاکي. یانې که دا دوه یا درې نوماندان ناوړه او نالایقه هم وي، خو وګړي اړ دي چې د دوی د منځ څخه یو وټاکي، چې دا خپله د رایي ورکولو سیستم بې مانا کوي. د یوشمیر پوهانو په اند ډیموکراسي د حکومت هغه بڼه ده، چې پسونو ته د شپانه د ټاکلو حق ورکول کیږي او خلک بیا هم پسونه پاته کیږي.

۱۵. د پریکړو پیچلتیا؛ ډیموکراسي د درې ګونو قواوو پر بیلتون او جلاوالي باندي باور لري، چې دا بیلتون د حکومت د پریکړو د ځنډیدو او پیچلتیا لامل ګرځي. هر کله چې حکومت د یوه کار په اړه مشوري پیل کړي، نو پریکړه یې زیات وخت وروسته لاسته راځي. پداسي حال کي چې په دیکتاتوري او نورو نظامونو کي بیا واک یوالی لري او هره پریکړه ډیر ژر کیږي.

(بریس) چې د نړۍ د ډیموکراسیو په اړه څیړنه کړیده، د ډیموکراسیو نیمګړتیاوي په لاندي ډول په ګوته کوي: ۱) د پیسو واک د مقننې او اجرایې قوي د کارونو د مخنیو لامل ګرځي، ۲) سیاست د ګټې د لاسته راوړلو لپاره په یوي الي باندي بدلیږي، ۳) د هېواد د ټولو د کتورینو څخه یو شان ګټه نه اخیستل کیږي.

د ډیموکراسۍ نیمګړتیاوو ته په کتو سره سړی داسي فکر کوي، چې ډیموکراسي لا تر اوسه د پیاوړتیا پولي ته نده رسیدلي.

د ډیموکراسۍ تاریخ:

د ډیموکراسۍ مخښه د بشر په تاریخ کي ډیري اوږدي ریښي لري، خو په اوسنۍ مانا سره د نولسمي او شلمي پیړیو لاسته راوړنه ده، په همدي پیړیو کي د حکومت په بڼه په اروپا، امریکا، اسیا او افریقا کي رامنځته سول.

که څه هم ولسواکي د سیاسي فلسفي ډیره لرغوني اصطلاح ده، خو تراوسه یې خپل تازه والی د لاسه ندی ورکړی او حتا په ځینو سیمو کي تازه سیاسي ډګر ته ورننوتلي ده. د ډیموکراسۍ بهیر په اوسنۍ نړۍ کي ډیر ګرم دی او په هغو حکومتونو کي چې ددې ډول اصولو ملاتړي وي، ډیر ارزښت لري، له همدي کبله د ډیموکراسۍ اصطلاح په سیاسي فلسفه کي ډیر ارزښت لري.

څیړونکو او پوهانو د ډیموکراسۍ تاریخ د لرغوني سومر په تاریخي مخښه کي د زیږدیز کال څخه مخکې لټوي، دوی داسي اسناد پیدا کړیدي، چې د ډیموکراسۍ ځینې نښې په لرغونو ټولنو کي هم تر سترګو کیږي. (یاکوبسن) په خپل کتاب (د فلسفي څخه مخکنۍ عصر) کي لیکي ((د سومر په لرغوني ډیموکراسۍ کي لوړ سیاسي قدرت د ښار د عمومي ټولنې په لاس کي و، چې د ټولنو ازادو بالغو وګړو څخه جوړه وه. په ټولیز ډول د ښار ټول کارونه د اداري مامورینو لخوا اداره کیدل، همدارنګه د ښار ټول مهم کارونه هم د خلکو لخوا سرته رسیدل.

یو بل څیړونکی د سپنسر په نامه لیکي ((د سومر د ښار عمومي غونډه چې تاریخي ارزښت لري، د مشورو او مصلحت پر بنسټ ولاړه وه... دي ښاري ټولنې سیاسي قدرت محدودوی او داسي اصل شتون درلودی، ترڅو چې د ښاري ټولنې لخوا کوم کار نه وي تایید سوی باید اجرا نسي. سومریانو دا کار د فردي واکمنۍ پر وړاندي د ښاري خپلواکۍ ساتنه غوښتل.

د پورته څرګندونو څخه معلومیږي، چې ډیموکراسي خپل تاریخ د ډیرو لرغونو زمانو څخه راپیلوي، د سومریانو څخه وروسته په

لرغوني یونان کي هم د ډیموکراسۍ لپاره کار سویدی، په لرغوني یونان کي د زیږدیز کال څخه مخکي د افلاطون او ارسطو په اندونو کي تر سترګو کیږي.

خو هغه ډیموکراسي چي موږ یي پیژنو د نولسمي او شلمي پیړۍ لاسته راوړنه ده، په اروپا کي د رنسانس څخه وروسته ډیموکراسي منظم شکل غوره کړ.

په لرغوني یونان کي غیري مستقیمه ډیموکراسي پلي کیدل، په غیري مستقیمي ډیموکراسۍ کي د مهمو سیاسي موضوعاتو په اړه د خلکو ښکاره نظرونه کتل کیږي، خلک په یوه ځای کي راټولیږي او بیا د مهمو سیاسي موضوعاتو په اړه نظر ورکوي. په همغو وختونو کي د ښارونو نفوس کم و او کیدای سول، چې وګړي په یوه ځای کي سره راټول سي. خو کله چي نفوس پر زیاتیدو سو بیا نو د یوه ښار یا یوه هېواد د ټولو خلکو راټولول ناشوني خبره وه، له همدي کبله غیري مستقیمه ډیموکراسي پلي کیدل. نو په اوسنیو وختونو کي غیري مستقیمه ډیموکراسي پلي کیږي او د نړۍ زیاتره دولتونه یي پلي کوي.

په ډیموکراسۍ کي د اپوزیسیون وندې

په پارلماني ډیموکراسۍ کي اپوزیسیون ډیر اغیزناکه رول لري او د واکمن ګوند د استبداد او خپلسري حکومت مخه نیسي. اپوزیسیون هڅه کوي چي د واکمن ګوند واکونه په خپل چوکاټ کي وساتي او د سرغړوني په صورت کي یي د خلکو په منځ بربنډ کړي، همدارنګه اپوزیسیون په حکومت کي دننه نیمګړتیاوو ته ګوته نیسي او په حکومت کي اصلاحوالی منځته راوړي. په پارلماني ډیموکراسۍ کي

مقننه قوه او اجرایه قوه د یوه ګوند تر اغیز لاندې وي یانې هغه ګوند چې په پارلماني ټاکنو کې اکثریت وګټي نو کابینه هم د هغه ګوند څخه ټاکل کیږي، خو کله چې د حکومت داسي قوانین مقننې قوي ته وړاندې کړي چې هغه د اولس په زیان او د واکمنو په ګټه وي، نو اپوزیسیون پدې وخت کې د دې ډول قوانینو مخه نیسي او پرې وړاندې یې غبرګون ښئ. سربیره پردې که چیرې اپوزیسیون په کابینه کې د واکمن ګوند د وزیرانو کمزورې او نیمګړتیاوې په ګوته کړي نو واکمن ګوند نسي کولای، چې خپلسری حکومت وکړي. د اپوزیسیون مشر هم د واکمن لومړي وزیر په شان او اپوزیسیون هم د واکمن حکومت ځای ناستی دي او د حکومت په شان دی.

په انګلستان کې د اپوزیسیون مشر د واکمني کابینې د یوه وزیر په شان ارزښت لري او د ملي خزانې څخه اپوزیسیون ته حقوق او ونډه ورکول کیږي. په عمومي ډول لومړی وزیر په مهمو کارونو کې د اپوزیسیون د مشر سره مشوره کوي. په لنډ ډول ویلای سو، چې سالم اپوزیسیون د ډیموکراسۍ روح دی، او دا ډول اپوزیسیون کولای سي، چې په ډیموکراسۍ کې کارو کړي.

په ریاستي ډیموکراسۍ لکه امریکا کې هم اپوزیسیون کولای سي، چې د ولسمشر د خپلسرو پروازونو او کارونو مخه ونیسي او د ولسمشر د استبداد او خپلسرۍ پر وړاندې مبارزه وکړي. پر همدې بنسټ ویلای سو، چې که ریاستي یا پارلماني ډیموکراسي وي، بیله اپوزیسیون څخه ژوند نسي کولای او هغه وخت د حکومت مشر د ډیموکراټ مشر په توګه کیدای سي، چې اپوزیسیون یې د توري په شان پر سر باندې راځوړند وي.

راډیکالیزم[1]

د راډیکال ویې د (ریډیکس[2]) څخه اخیستل سویده، چې مانا یې ریښه او بنسټ ده، نو راډیکالیزم د هغه سیاسي مکتب نوم دی، چې په سیاسي او ټولنیزو چارو کي بنسټیز او ریښوي بدلون غواړي. دا ډول عقاید په هغو حالاتو کي ډیر جدي وي، چې ټولنه دا ډول بدلون ته بنسټیزه اړتیا ولري. د دي عقاید د پلویانو په اند د ټولني په هر اړخیزو چارو کي باید سمدستي او پریکړنده بدلون رامنځته کړل سي؛ ځکه چي په ټولنه کي اصلاحاتو ته اړتیا لري او د وخت په پام کي نیولو سره باید دریځ غوره کړي.

په پراخه مانا سره راډیکالیزم د هغو خلکو تګلاره ده، چې په هر اړخیزو چارو کي غوښ او بنسټیز بدلون غواړي. دا اصطلاح د لومړي ځل لپاره په (۱۹ز) پیړۍ کي د انګریزي لیبرالانو لخوا و کارول سول، ددوی موخه داوه، چې کلیسا باید بنسټیز او ریښتنی واک ولري او د اشرافو جرګي دي له منځه ولاړي سي. په یو شمیر اړخونو کي دوی د سلطنت له منځه وړل هم غوښتل. د (۱۹ز) پیړۍ په پای کي جمهوري

(1) - Radicalism

(2) -Radix

راډیکالیزم د انګریزانو په منځني پوړ (پارکي) کي ځای پیدا کړ او دا اصطلا د پرمختللې سیاسي لیبرالیزم په اړه وکارول سول، چې هغه ته یې کینې اړخي ډله هم ویل.

ددي ترڅنګ د بورژوازۍ راډیکالیزم اصطلاح هم رواج پیدا کړ او د داسي سیاسي جوړښت په اړه یې اندونه وړاندي کړل، چې خپل ټول ډموکراټیکې هڅې د سرمایه داری دوران په چوکاټ کي سرته ورسوي او دبورژوازۍ پوړ دګټو ساتندویه وي.

د راډیکال (راډیکالیست) اصطلاح د هغه چا لپاره کارول کیږي، چې د روانو ټولنیزو او سیاسي چارو څخه سرټکې وي او پدي برخو کې سمدستي او بنسټیز بدلون غواړي. د راډیکال په اند روانو حالاتو ته باید بدلون ورکړل سي او دا ټولنیزي چاري باید تر دي هم ښه سي. په یوي ټولنه کي هغه چاته راډیکال ویل کیږي، چې د ټولنیزو، اقتصادي او سیاسي حالاتو بنسټیزه اصلاح غواړي. راډیکالان په ټولیز ډول د بیوزله او ناتوانه پوړ په ملاتړ د شتمنو خلکو او چارواکو پر وړاندي مبارزه کوي. د نوې راډیکالیزم اصطلاح لومړی په (۱۸ز) پیړۍ کي په فرانسه کي او وروسته په بریتانیا کي دود سول او وروسته په امریکا کي (توماس پاین) ددي اندونو څخه ملاتړ وکړ.

په انګلستان کي لیبرال افراطیان چې د (جمز فاکس) تر مشرۍ لاندي یې هڅي کولي د راډیکال په نوم یاد سول، خو په امریکا کي نن ورځ دا اصطلاح د سوسالیستانو او کمونیستانو لپاره کارول کیږي. پداسي حال کي چې په اروپا کي دا اصطلاح د اصلاح غوښتونکو (رفورمیستانو) لپاره کارول کیده او اصلاح غوښتونکې په ټولیز ډول اعتدال غوښتونکې لیبرالانو وه، چې په منځني پوړ پوري یې اړه

درلوده لکه د فرانسي راډیکال سوسیالیست ګوند او یا د انګلستان د لیبرال ګوند.

دا اصطلاح نن ورځ نه یوازي د سیاست په ډګر کي کارول کیږي، بلکې په زیاتو سیمو کي د افرطیانو لپاره هم کاریږي. ددي ترڅنګ د ډموکراټیک راډیکالیزم اصطلاح بیا د افراطي ډموکراسۍ لپاره کارول کیږي، دا دهغه غورځنګ نوم دی، چې په (۱۷ز) پیړۍ کي په انګلستان کي رامنځته سو او په پای کي د لولرانو په ګوند باندي وپیژندل سو.

ریالیزم[1]

د ریالیزم د اصطلاح ریښه د (ریل[2]) څخه اخیستل سویده، چې د واقعیت او رښتیا مانا لري. دا اصطلاح په زیاتو برخو کې د ایډیالیزم پر وړاندې کارول کیږي[3]. ریالیزم تل د وګړو ترمنځ ټولنیزې اړیکې او سیاسي تلنلارې د واقعیت پر بنسټ لولي، نه داسي چې باید ((داسي وای)). یانې په ریالیزم کې هرهغه څه چې رښتیا وي او عملي بڼه ولري مطالعه کیږي. د ریالیستانو په آند سیاسي اړیکي باید د رښتیا پر بنسټ ترسره سي. دوی د خیال او خیالي سیاسي ژوند سره په ټکر کې دي، له همدې کبله د ایډیالیستانو خیالونه او ایډیالونه د واقعیت څخه لیرې ګڼي[4].

ریالیزم د سیاست ترڅنګ په هنر، ادب او فلسفي کې هم کارول کیږي، چې په ټولو برخو کې د رښتیا او واقعیت پلوي کوي. سیاستوال زیاتره وخت هغو خلکو ته ریالیستان وایې، چې سیاست

1 - Realism.
2 - Real.
3- عبدالرسول بیات و جمع نویسنده ګان، فرهنګ واژه ها ،۱۳۸۱ش، ص ۲۸۹
4- علي اقابخشي و مینو افشاري راد ، فرهنګ علوم سیاسی، ۱۳۸۲ش، ص۵۲۹

یوازي د واک د لاسته راوړلو او ساتلو په موخه کاروي. پر همدي بنسټ ریالیزم د ګټو په موخه کارول کیږي او ریښتنی کار او عمل هغه دی، چې د ګټو دلاسته راوړلو په موخه تر سره سي، چې دا ډول تلنلاره پخپله د طبیعي قانون څخه سرچینه اخلي.

په معمولي ډول سیاسي ریالیستان د خیالي سیاستوالو پر وړاندي دریځ لري او خیالي سیاستوال اخلاق او الهي قوانین تر واک او سیاست لوړ ګڼي[1].

د ریالیستانو په آند دولت د نړیوالو اړیکو تر ټولو مهم لوبغاړی دی او نور حقوقي شخصیتونه په نړیوالو اړیکو کي د دولتونو ترمنځ په چوکاټ کي لوبیږي. یو شمېر ریالیستان د بهرني او کورنۍ سیاست ترمنځ پر توپیر باندي باور دي، ددوی په آند د بهرنۍ او کورني سیاست ترمنځ توپیر پدي کي دی، چې بهرنۍ سیاست د غیري اقتداري مرکز په حالت کي فعالیت کوي، پداسي حال کي چې کورنۍ سیاست بیا د ځانګړې کورني اقتدار پر بنسټ د نظم په فضا کي عمل کوي. همدارنګه ریالیستان د ټیکاو پر ټینګښت باندي باور دي، دوی وایي کـه چیري دولت د ټیکاو او امنیت پر ټینګښت باندي برلاسۍ نسي نو هیڅ کار هم نسي کولای. د همدي شرایطو په رڼا کي نظامي ځواک د ډیپلوماسۍ، بهرنۍ سیاست او ملي امنیت په ټینګښت کي اړین ګڼل کیږي. همدارنګه د نظامي ځواک او اقتصادي ځواک په پرتلنې سره اقتصادي ځواک د ملي امنیت په ټینګښت کي تر نظامي ځواک کم رول لري. ددي آند پلویان داسي دلیل وړاندي کوي، چې د تاریخ په اوږدو کي وګړې ځان غوښتونکي او ځانپاله پیدا سوي

[1]- عبدالرسول بیات و جمع نویسنده ګان، فرهنګ واژه ها ،۱۳۸۱ش، ص۲۹۴

دي، نو له همدي کبله ددوی د ځانپالني د مهار کولو لپاره نظامي ځواک اړین ګڼل کیږي.

د نړیوالې سولي او ټیکاو په اړه ریالیستان داسي نظر لري، که چیري نړیوالو سازمانونو او نړیوالو حقوقو ونسوه کولای، چې سوله او ټیکارو رامنځته کړي، نو دولتونه باید خپل قدرتونه راکم کړي او په نړیواله کچه باید د دوی په قدرتونو کي توازن راسي، چې پر همدي بنسټ سوله او ټیکاو رامنځته کیدای سي. د دوی په آند ددې ډول شرایطو د برابرولو لپاره هغه دولتونه چې خپلمنځی اتحاد لري، ډیر اغیزمن رول لري.

همدارنګه ریالیستان تاریخ ته په ډیره محافظه کارانه توګه ګوري او د اوسني سیاست پر ساتني باندي ټینګار کوي. پر دي سربېره دوی نړیوال سیاست د مذاکري، سولې او خبرو اترو صحنه ګڼي او ډیپلوماسي ددي د ثبات لپاره غوره لار ګڼل کیږي.

د ریالیزم بنسټیز اصول:

د ریالیزم بنسټیز اصول د دولت مشري، بقا او ځانیاري (ځانواکي) باندي ویشلای سو:

الف- دولت مشري (دولت سالاري) :

د ریالیزم پر بنسټ د دولت مفهوم د زور د کارونې سره مل دی، چې دا اصل د ماکس وبر د نامتو تعریف څخه په ښه توګه څرګندیږي. پر دي بنسټ دولت په خپل قلمرو کي د مشروع واک د کارونې انحصار ته ویل کیږي. پدي حالت کي دولت د پیاوړې ځواک په لرلو سره په خپل قلمرو کي قوانین پلي کوي، چې دا واک دولت ته په نالیکلي بڼه وګړو ورکړی دی یانې دا ډول ترون د وګړو او دولت ترمنځ په غیري لیکلي

بنې سره سوی دی، ترڅو دولت د قوانینو د پلي کولو او خپلو موخو ته د رسیدلو لپاره پیاوړی ځواک ولري. ددي یادونه باید وکړو، چې پدي ځای کي خپلواکې د امنیت او ټیکاو په ټینګښت سره حقیقت موندلای سي. یانې کله چې امنیت او ټیکاو پیاوړی سو، نو مدنې ټولنه منځته راځي خو د امنیت په نه شتون کي هنر، کلتور او ټولنه خپله مانا د لاسه ورکوي. له همدي کبله د ریالیزم لومړی ګام د دولت د کورنۍ قدرت ترتیب او تنظیم دی.

دولت په کورنیو چارو کي د مرکزي اقتدار لرونکی دی او د بهرنې سیاست په برخه کي بیا مرکزي اقتدار شتون نلري. یانې په نړیواله کچه داسي مرکزي اقتدار شتون نلري، چې نړیوال سیاست اداره کړي. له همدي کبله په نړیواله صحنه کي د دولتونو ترمنځ د قدرتونو سیالې شتون لري، چې کله ناکله د همدي قدرتونو په ټکر سره جګړې رامنځته کیږي او نړیوال ټیکاو د ګوابښ سره مخ کیږي.

ب- د پایښت (بقا) اصل:

د ملي موخو د لاسته راوړلو لپاره پایښت (بقا) اړینه ګڼل کیږي. کله ناکله دا ډول پایښت د ملي قدرت د لاسته راوړلو لپاره وي او کله بیا د خپلې خپلواکۍ د ساتنې لپاره. د هنري کیسینجر په آند د دولت لومړنې مسؤلیتونه او موخي د دولت بقا او پایښت ګڼل کیږي او هیڅکله دولت نسي کولای چې هغه په خطر کي واچوي او یا د هغه پر سر باندي معامله وکړي.

ج- د ځانیاری (ځانواکۍ) اصل:

ددي اصل پر بنسټ هیڅ دولت نسي کولای، چې د بل دولت په زور او مټ باندي خپل پایښت او بقا وساتي. په نړیواله کچه د یو ځانګړې

نظام او مرکزیت په نه شتون سره دولتونه په نامعلومه حالت کي ژوند کوي. خو دولتونه په خپلو منځونو کي د ښو اړیکو او منظم ژوند د کولو لپاره باید خپلمنځي قدرتونه سره مساوي کړي. همدارنګه هغه لوی دولتونه چې په نړیواله کچه د زیاتې ګټې لاسته راوړنکې دي هغه په نړیوالو مسایلو کي زیاته مرسته او همکاري نه کوي.

د ریالیستانو په آند د ځانواکه او ځانیاره دولتونو ترمنځ د قدرت مساوي والی رامنځته کیږي، که څه هم د قدرتونو مساوي والی د باثباته حالت ښکارندوی ندی خو کولای سي، چې جګړې او یا سولې پر مهال اغیزناکه تمام سي. همدارنګه ریالیستان پدي آند دي، چې دولتونه کولای سي، چې په ځانګړو حالاتو کي د همکاریو او مرستو زمینه برابره کړي، چې پدي برخه کي د لیبرالانو سره په یوه نظر دي، خو په همدي وخت کي بیا وایي چې دا به ډیره ستونزمنه وي، چې په ځانواکه او ځانیاره نظام کي د همکاریو لړی دوام وکړي.

نیو ریالیزم (نوی ریالیزم) :

ریالیزم په ۱۹۸۰ لسیزه کي د ختیځ او لویدیځ ترمنځ د سړې جګړې پر مهال یوه نوې دورته ور ننوتې او نوی ژوند یې پیل کړ. نیو ریالیزم د پخوانې ریالیزم په شان دولت د نړیوال سیاست اصلي لوبغاړی ګڼي. د نیو ریالیزم مخکښانو ګڼت او التز هڅه وکړه چې نیو ریالیزم د یوي رسمي نظریې پر بنسټ وپېژني.

نیو ریالیزم سربېره پر دي، چې دملي قدرت د مرکزي اقتدار په اړه خبري کوي، ددي ترڅنګ د نړیوال سیاست تحلیل هم کوي او وایي چې د نړیوال نظام جوړښت د لوبې ډولونه او قواعد ټاکي.

ریټارشي[1]

ریټارشي د لرغوني یوناني ژبې ددو کلمو یانې (قاضي) او (واکمني) څخه جوړه سویده، چې مانا یې د قاضي واکمني ده. دا اصطلاح د هغه سیاسي رژیم لپاره کارول کیږي، چې قاضي پکښې واکمن وي او یا تر ډیره بریده واک د قاضي په لاس کي وي.

دا اصطلاح د لومړي ځل لپاره په لرغوني اسرایل کي د (قاضیانو په کتاب) کي و کارول سول او د قاضیانو حکومت ته یې ریټارشي وویل. د دې ډول سیاسي رژیم معاصري بیلګي په سومالیا او یو شمیر نورو ټولنو کي تر ستر ګو کیږي، چې د سومالیا په سیاسي رژیم کي تر ډیره بریده قاضي واکمن دی. همدارنګه کله ناکله دا اصطلاح اسلامي سیاسي رژیم ته هم کارول کیږي، ځکه چې په اسلامي حکومت کي شریعت واکمن وي او د بشپړ عدالت پر بنسټ واک پلی کیږي له همدي کبله محکمه او قاضي پکښې زیات واک لري[2].

1 - Ritarchy.

2 - English Social Wikipedea (انګریزي ټولنیز پوهنغونډ)

زرغون دولت[1]

د زرغـون دولـت فرضـیه د لـومړي ځـل د پـاره پـه (۲۰۰۴ز) کـال کـي د استرالیا د ملبورن پوهنتون د سیاسي علومو د پوهنځی استادي اغلي (رابین ایکرسلي[2]) په خپـل غیـري افسـانوي کتـاب (زرغـون دولـت[3]) کي وړاندي کړه، چي ددي کتاب بنسټیزه موضـوع پـر ډیموکراسـۍ او واکمنۍ باندي بیاکتنه ده.

اغلـي ایکرسـلي د زرغـون دولـت (زرغـون ډیموکراټیـک) دولـت د جوړیدو لپاره یوه (چاپیریالي انتقادي سیاسي) فرضـیه وړاندي کړه. ایکرسلي زرغون دولت هغـه سیاسي رژیم (ډیموکراټیک حکومت) ته وایي، چي د قوانینو جوړښت او ډیموکراټیکـه لړۍ یې د چاپیریـال پوهنې د ارونو پر بنسټ ولاړ وي، چي دیته چاپیریالي ډیموکراسي هم

[1] - Green State.

[2] - Robyn Eckersley د سیاست پوهنې دوکتورا لري او اوس د استرالیا د ملبورن پوهنتون د سیاست پوهنې او ټولنپوهنې د برخې مشره ده. دا پخوا یوه عـادي مـدافع وکښیله او په موناش پوهنتون کي تر ۲۰۰۱ کال پوري مدیریسه وه. دي د لویدیځي استرالیا او کمبریج په پوهنتونو کي زده کړي کړیدي او د تازمانیا په پوهنتون کي یې دوکتورا اخیستي ده. ایکرسلي د سیاسي انـدونو پـه برخـه کـي د چـاپیرالي سیاست په رشته کي کار کوي.

[3] - Green State.

وایـي. د زرغـون دولـت انـد د لیبـرال ډیموکراتیـک، خیـر ښـیګنې او نیولیبرال دولت په نسبت تکاملي اند دی.

ایکرسلي ددي فرضي لپاره سیاسي اندونه وړاندي کړیدي، خو ثبوت یې تر زیاته بریده د چاپیریالي سیاست پر اړونو باندي ولاړ دی[1].

1 - English Social wikipedea. (انګلیسي ټولنیز پوهنغونډ)

سانټرالیزم[1]

سانټرالیزم د لغت له اړخه د مرکزیت په مانا دی او په اصطلاحي بڼه هغي تلنلارې ته ویل کیږي، چې د حکومت او دولت ټولې چارې په مرکز پورې تړي او نه غواړي، چې حکومت غیري مرکزي یا نې ایالتي بڼه ولري. دا اصطلاح د پرونشیلیزم پر وړاندي دریځ لري، پروینشلیزم هغي تلنلارې ته ویل کیږي، چې واک د ښکتنیو درجو او ډلبندی له مخې د ولایتونو په واک کې ورکوي.

په معاصر تاریخ کې د سانټرالیزم غوره ښکلګه د آلمان هټلري رژیم دی، چې ایالتي واکونه پکې ډیر کم وه. پر آلمان سربېره د ایټالیا فاشیستي رژیم هم پدې آند و، چې پروینشلیزم نور زور سوی دی او باید د سانټرالیزم ملاتړ وکړو.

همدارنګه سانټرالیزم د ډسانټرالیزم او ډپارټمانټالیزم پر وړاندي هم دریځ لري، په ډسانټرالیزم کې پر دې باندې ټینګار کیږي، چې واک باید د مرکز څخه ایالتونو او ولایتونو ته ورکړل سي او ایالتي او ولایتي سیاسي رژیم باید واکمن سي. همدارنګه ډیپارټمانټالیزم بیا

[1] -Centralism.

هغه سیاسي رژیم ته ویل کیږي، چي هر ایالت او ډیپارټمنټ ته په کورنیو چارو کي څه ناڅه خپلواکي ورکوي.

سانټرالیزم پر حکومت سربېره د ګوندونو د جوړښت لپاره هم کارول کیږي، چي دا ډول جوړښت په کارګري ګوندونو کي ډیر تر سترګو کیږي، چي د ګوند د مشر او سیمه ییزو جوړښتونو ترمنځ پر اړیکو او واکونو باندي بحث کوي. هغه ګوندونه چي دا رنګه جوړښت لري، په هغو کي ټول سیمه یز اورګانونه مرکز ته راپور ورکوي او د مرکز تابع وي. د ګوند ټولي سیمه ییزي څانګي د مرکزي کمیټي امر مني. د مارکسیستانو په آند د پرولتاریا دیکتاتوري هم د سانټرالیزم پر بنسټ ټینګښت موندلی دی. د ډیموکراټیک سانټرالیزم پر بنسټ هر ګوند باید خپل عقایدو ته مرکزیت ورکړي او سیاست او مشرتوب باید د مرکز له لوري پلی سي[1].

[1]- فرهنګ سیاسي آرش او مکتب های سیاسي.

ستراتوکراسي[1]

ستراتوکراسي د یوناني ژبي د (ستراتوس[2]) یانې فوځ او کراتوس یانې حکومت څخه جوړه اصطلاح ده، چې هغه سیاسي رژیم ته ویل کیږي، چې د فوځي مشرانو او نظامي واکمنانو لخوا اداره کیږي.

د ستراتوکراسۍ اصطلاح د نظامي دیکتاتورۍ سره توپیر لري، په نظامي دیکتاتورۍ کې واکمني او حکومت یوازې تر نظامي قوانینو لاندې اداره کیږي، خو په ستراتوکراسۍ کې بیا دولت او فوځ دواړه په کلتوري لحاظ یو ګڼل کیږي او ټولې دولتي چوکۍ د فوځي مشرانو لخوا نیول سوي وي. همدارنګه پدې سیاسي رژیم کې د فوځي سیاسي واک ټینګښت هم په قوانینو کې منل سوی وي او هم د ټولنې لخوا یې ملاتړ کیږي. دا اړینه نده، چې ستراتوکراسي دې اړومرو استبدادي حکومت وي، بلکې شوني ده، چې پر ډیموکراټیکو ارزښتونو باندې ولاړ حکومت وي او یاهم د ټولنیزو ستونزو د هوارۍ په موخه او هم د خپلو موخو دلاسته راوړلو لپاره د زور او واک څخه ګټه واخلي.

---

1 -Stratocracy.
2 -Stratos.

له تاریخي اړخه د ستراتوکراسۍ اصطلاح په لرغوني یونان کي د روم جمهوریت ته کارول کیده او وروسته د معاصرو امپراتوریو لپاره هم کارول کیده، چې د فوځي او ملکي دفترونو ترمنځ یې کوم توپیر او واټن شتون نه درلودی. پدې ډول امپراتوریو کي د حکومت د چارواکو لپاره فوځي پرمختګ او تجربه اړینه ګڼل کیده او هغه چا به واک په لاس کي اخیستی چې تر نورو به یې غوره فوځي تجربه او پرمختګ درلودی.

د ستراتوکراسۍ معاصره بیلګه د میانمار د سولي او پرمختګ شورایې دولت دی، چې د نورو فوځي دیکتاتوریو سره بشپړ توپیر لري او تر زیاته بریده پکښې مدني قوانین او مقننه قوه ځواکمن دي. خو د ۲۰۱۰ کال څخه وروسته نظامي واکمنانو واک په لاس کي اخیستی دی او په مقننه قوه کي یې ۲۵٪ چوکۍ د ځان کړي دي، تر څو په بشپړ ډول دولتي چوکۍ د نظامي پرسونل په لاس کي ورکړي[1].

[1] - English Wikipedia and Britanica Encyclopedia.

ستویکیزم[1] (رواقیان)

د (ستویک[2]) لغوي مانا صبرناکه او زغم لرونکي ده او ستویکیزم د صبر او زغم فلسفي ته ویل کیږي. ځینې وخت دي فلسفي ته د رواق (رواقیانو) نوم هم کارول کیږي؛ دا ځکه یې رواقیان بولي، چې رواق د چتري (سایوان) په مانا دی او کله چې به دوی غونډې جوړولې نو تر رنګه چتري لاندې به کښېناستل او د (زنو) تر مشرۍ لاندې به یې غونډې جوړولې.

دا فلسفه د رومي کلتور د غوړیدو[3] په وخت کې د (زنو) لخوا په آتن کې رامنځته سوله. دا سیاسي مکتب د آتن د څلورلویو سیاسي مکتبونو د ډلې څخه و، چې پر زنو سربیره زیاتو نورو فیلسوفانو کار پکښې کړی دی او پدې اړوند یې اندونه وړاندې کړیدي.

دا فلسفه په نړیوالـه کچه د زیات ارزښت درلودونکي ده، د دي اندونو پر بنسټ انسان باید د یوې نړیوالي ټولنې غړی وه اوسي او د نړیوالي ټولنې ټول قوانین او اړونه په خپل ژوند کې پلي کړي.

---

1 - Stoicism

2 -Stoic

3- د رومي کلتور د غوړیدو دوره د زیږدیز کال څخه ۳۳۰ کاله مخکې پیلیږي، بیا د مقدوني سکندر تر مړینې پورې، یانې د زیږدیز کال څخه ۳۰ کاله مخکې پورې.

همدارنګـه دوی پـر نړیـوالي ټـولنې بانـدې طبیعـي حقـوق او قـوانین واکمن بولي او داسي دلیل وړاندې کوي، چې د انسان د ټولنیز ژوند د نظم لپاره طبیعي قوانین شتون لري، دا طبیعـي قـوانین ټول انسـانان د یـوې لـوی نړیـوالي ټـولنې پـه چوکـاټ کـي اداره کـوي. پـر دې سـربیره انسانان باید په ګډه سره د نړیوالي ټولنې په چارو کي برخه واخلي او د انسانانو فکري ځواکونه باید سره همغږې سي ترڅو د چارو په تر سره کولو کي اغیزناکه تمام سي. دا فلسـفه پـر دې سـربیره ځینـي ارونـه هـم لري، چې په لاندې ډول به وربانديې لنډې خبرې وکړو:

۱ – کلکټویزم:

تـر دې ارلانـدې سټویکښـیزم داسـي بـاور لـري، چـې د وګړو ګټې پـه نړیوالي ټولنې کي شتون لري نه په ملي دولت کي، وګړې باید پـه ګډه د ژونـد پـه ټولـو چـارو کـي لاسـونه سـره ورکړي ترڅـو روانې چـارې د طبیعي حقوقو په چوکاټ کي سرته ورسوي او د وګړو پـر ژونـد بانـدې باید یوازې نړیواله ټولنه برلاسي وه اوسي.

۲- انټرنیشنلیزم:

خلـک پـه طبیعـي ډول د یـوې نړیـوالي ټـولنې غوښـتونکي دي، دا د وګړو طبیعي غوښتنه ده، چې یو د بل په ځنګ کي ژوند سره وکړي او ټول وګړي د کوچنیو دولتونو پر ځای د یوې عمومي ټولنې غړیتوب تر لاسه کړي. کله چې وګړي د یـوې عمـومي ټـولنې غـړي سـي نـو د هغـې ټـولنې ټـول امرونـه او ارونـه منـي او د هغـه منـل پـر ځـان بانـدې اړیـن ګرځوي.

۳- وروروليې او مساوات:

د وګړو ترمنځ هیڅ ذاتي توپیر نسته، د ټولو حقوق سره مساوي دي او یو پر بل لوړوالی نلري. مال، مقام، توکم او کلتور د دي لاملونه نسي کیدای، چې یو انسان پر بل انسان باندي لوړوالی او غوره توب پیدا کړي، بلکي د وګړو طبیعي ارزښت ته باید درناوی وسي.

۴- قانون:

د وګړو د ټولو ټولنو (دولتونو) قوانین باید د نړیوالي ټولني د عمومي قانون او طبیعي قانون سره ورته والی ولري. همدارنګه هره ټولنه باید په خپلو چارو کي نړیوال اړونه (اصول) پلي کړي او د خپل ژوند ټول قوانین د طبیعي قانون په رڼا کې جوړ کړي.

۵- ټولنه:

لکه پورته چې مو یادونه وکړه رواقیان څانګیزي (فرعي) ټولني نه مني او یوازي د یوي نړیوالي ټولني د جوړید و غوښتنه کوي.

۶- انساني ارزښت:

د انسان ارزښت او درناوی باید څوک د مال، مقام، توکم، نسب او کلتور پربنسټ ونکړي، بلکي د انسان هغه ارزښت باید ومنل سي، کوم چې طبیعت ورکړی وي. انسان یو ډیر ارزښتناکه طبیعي پیدایښت دی.

۷- توکم (نژاد):

انسانان ټول د یوه توکم لرونکي دي، چې هغه پخپله د انسانیت توکم دی. په انسانانو کي توکمیز توپیرونه نسته او دکو چنیو ډلو توکم د ارزښت وړ ندی.

۸- **تقوا**:

تقوا په کوم پوړ (طبقي) پوري اړه نلري، بل کې د نړۍ هر وګړی کولای سي، چې تقوا لرونکی او پرهیزګاره وه اوسي او د انسان تر ټولو ښه تقوا ټولنیزي ښیګڼي دي. یاني هغه انسان تقوا لرونکی دی، چې په ټولنه کي د خپر او ښیګڼي لپاره کار کوي.

۹- **اټیزم**:

د لومړی دوري رواقیان د الله تعالي د شتون څخه منکر وه او پدي اند وه، چې (العیاذ بالله) الله تعالي شتون نلري.

۱۰- **ماټریالیزم**:

ماټریالیزم مادیت پالني او مادي فلسفي عقیده لرولو ته ویل کیږي، چې رواقیان هم ددي ډول عقایدو لرونکې وه.

۱۱- **پوزي ټیوزم**:

پوزي ټیوزم بیا هغه باورونو او عقایدو ته ویل کیږي، چې یوازي پر هغو شیانو باندي باور درلودل چې په لاس باندي لمس او په سترګو باندي ولیدل سي، چې رواقیان هم ددي ډول عقایدو لرونکې وه.

۱۲- **نا هیلي**:

رواقیان خپلو پیروانو ته د ناهیلی د له منځه وړلو سپارښتنه کوي، یاني وګړي باید ناهیلي نسي. دوی وایي انسان باید تل هڅه وکړي، چې د خپل ژوند چاري په ښه ډول پر مخ بوزي او د سختیو پر وړاندي، صبر، زغم او حوصله ولري.

۱۳- **طبیعي حقوق**:

لکه پورته چې مو اشاره وکړه رواقیان طبیعي حقوقو ته عقیده لري او هغه د انسان پر ژوند باندي برلاسي بولي.

دوی په ټولیز ډول په ټولنیز ژوند کي پوهه او علم غواړي او انسانانو ته دا وړاندیز کوي، چې خپلي ټولي چاري باید د پوهې او علم پر بنسټ تر سره کړي. په منطقي دلایلو کي دوی ځواکمن استدلال د پوهې پر بنسټ بولي. همدارنګه رواقیان د مادیت فلسفي ته عقیده لري او وایي، چې د نړۍ په طبیعي قانون کي د انسانانو د کنټرول او نظم لپاره ارونه (اصول) ستة. همدارنګه دا د وګړو طبیعي غوښتنه ده، چې د طبیعت د قانون تر سیوري لاندي ژوند وکړي.

دوی پر دي باور دي، چې په نړیوالو چارو کي وګړي باید اخلاق، دنده او عدالت وپیژني او هغه په خپل ژوند کي پلي کړي. خلک باید په اخلاقي تلنلاره کي د زړه سواندی څخه کار وانخلي او هرڅه باید دخپلي دندي مطابق د قانون په چوکاټ کي تر سره کړي.

رواقیانو د اپیکوریانیزم د مکتب پروړاندي دریځ درلودی. اپیکوریان پدي اند وه، چې د انسان خوشالي او سوکالي په یوازیتوب کي ده او د نړیوالو چارو څخه باید ځانونه و ژغوري. یانې اپیکوریانو د نړیوالي ټولني پر وړاندي دریځ درلودی.

سکالستیک[1]

سکالستیکیزم او سکالستیک (د مدرسي خلک) د هغي ډلي او مسلک نوم دی، چي په منځنیو پیړیو کي د عیسوي مذهبي عقایدو تر اغیز لاندي راغلي وه، د دوی اندونه د دولت او انسان په اړه د کلیسا د اندونو په کړۍ کي راګیر وه. یاني هغه څه چي کلیسا په یوه ټولنیز جوړښت کي ارزښتمند بلل نو همغه د دوی د افکارو تګلاره هم وه. د سکالستیک ډیریو فیلسوفانو یوازي مسیحي مذهب سپړلی و او پر لاندي درو ډلګیو باندي ویشل سویدي:

الف- ریښتیا څرګندونکي ریالیستان[2]: دا ډلګی پر دي باندي باوري ده، چي کُل ریښتنی دی او جز یا غړی غیري ریښتنی دی (د ارسطو هغي فلسفي ته ورته والی لري چي کُل یې پر جز باندي لوړ ګڼی)؛ نو ځکه دولت ریښتنی او ارزښت لري او خلک یوازي د دولت د چارو د ترسره کولو لپاره دي او کوم ارزښت نلري.

د دي ډلګی د لارښونکو څخه یو هم (انسلم) دی، چي په (۱۲ز) پیړۍ کي ییې ژوند کاوه او بل (اسکوټس اریګنا) دی.

---

1 - Scholastic

2- Realists

ب- خیالي ډله (**نامینالیستان**[1]): دي خلکو بیا د پورتنۍ ډلګۍ پر وړاندي (خلاف) اند درلودی، یانې وګړي ریښتني دي او دولت یوازي تش په نامه سره دی، ددې ډلګۍ لارښونکي عبارت دي له: (روسلن) په (۱۳ز) پیړۍ کي، (ګیوم دوکام) هم په (۱۳ز) پیړۍ کي او (دنس اسکوتس) په (۱۴ز) پیړۍ کي.

ج- مفکوروي ډله (**کونسیپچوالیستان**[2]): د دي ډلې اند د پورتنیو دواړو ډلو په منځ کي واقع دی، یانې ټولنه (دولت) او وګړي دواړه ارزښت لري او پدي اند وه، چې وګړي واقیعت لري او ټولنه د انسان په افکارو او ذهن کي یوه فرضیه ده. د وګړو په پیژندنه او ددوی ترمنځ په اړیکو کي باید وګړي او ټولنه دواړه وپیژندل سي. ددې ډلې لارښونکي عبارت دي له: (ابلاردو) په (۱۱ز) پیړۍ کي او (توماس داکوین) په (۱۴ز) پیړۍ کي.

1 - Nominalists
2 - Conceptualists

سنډیکالیزم[1]

په فرانسه کي د کارګرو ټولنو ته سنډیکالیزم ویل کیدی، چي په انګلیسي کي ورته (ټریډ یونیون[2]) وایي. سنډیکالیزم د یوه سیاسي مکتب او د یوه سیاسي انقلاب نوم دی. سنډیکالیزم د سرمایه داري اند پروړاندي اند دی، چي د کارګرانو د ډلو پر خپلواکښیو باندي ټینګار کوي او د مستقیمي صنعتي تلنلاري څخه د کاپیټالیزم د ړنګولو په موخه ملاتړ کوي، پردي بنسټ سنډیکالیستان د سوسیالیستانو سره توپیر لري او سنډیکالیزم د سوسیالیزم او انارشیزم په منځ کي جوړه راولي. موخه یې داده، چي سنډیکالستان لکه انارشیستان دولت په فطري (ذاتي) ډول ردوي او دوی د دولت تر کنټرول هغه حکومت ته غوره والی ورکوي، کوم چي د کارګرانو د ټولنو پربنسټ منځته راغلی وي. د سنډیکالیستانو اداري جوړښت خیالي او ایډالي بڼه لري.

د سنډیکالیزم اند په لومړي ځل د فرانسي د کارګرانو د ټولنو د مشرانو لخوا د نولسمي پیړۍ په پای کي رامنځته سو، د سنډیکالیزم

(1) - Syndicalism

2 Trade Union

ساده مانا د(کارګرانو د ټولنو څخه ملاتړ) کول ده. د سنډیکالیزم خو ځښت د (۱۹۰۰ز) او (۱۹۱۴ز) کلونو په منځ کي په فرانسي کي وده وکړه او پر ځینو نورو هېوادونو لکه ایټالیا، اسپانیه او لاتیني امریکا باندې یې اغیز وښندی.

سنډیکالیستان په لومړي سرکې د افراطي او رادیکال سوشیال اند ورکونکې وه، چې خپل عقاید یې د مارکس څخه اخیستي وه، خو ددوی په اړونو کي د مارکس پر عقایدو سربیره دنورو سوسیالیستانو اندونه هم شامل سوي وه، چې (پرودن) د انارشیستانو مشر په سنډیکالیزم کي بیلګه کیدای سي.

سنډیکالیستانو د مارکس انقلابي عقیده منلي وه، خو سربیره پر هغه لکه انارشیستان ددولت له منځه تلل او لویدل په بشپړ ډول غواړي، چې د مارکس د عقایدو سره مخالف دي؛ ځکه مارکس د کارګرو د انقلاب وروسته د سرمایه داري نظام د له منځه وړلو په موخه د کارګرو یو دیکتاتوري حکومت غواړي او وروسته له دي بریا څخه دا لنډ مهالی حکومت هم له منځه وړل غواړي. خو سنډیکالیستان بیا فوراً حکومت له منځه وړل غواړي. ددوی په اړونو کي کارګران د ټولني بنسټ او د ملاتیر ګڼل سوي دي.

سنډیکالیستان دا وړاندیز کوي، چې د هر مسلک کارګران باید سره راټول سي او ځانته تولني جوړي کړي ترڅو د خپلو ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي چارو کنټرول په لاس کي واخلي او همدارنګه د بیلابیلو مسلکو استازي باید سره را غونډ سي او یوه ټولنه جوړه کړي ترڅو دهېواد په بهرني سیاست پوري اړوندي چاري اداره او کنټرول کړي. پدې ډول به تولنه او هېواد ددولت و جوړښت ته اړتیآ پیدا نکړي.

په فرانسي کي سنډیکالیزم پر دوو برخو باندي ویشل سوی دی:
الف- انقلابي سنډیکالیزم
ب- اصلاح غوښتونکي سنډیکالیزم
او په انګلستان کي یوازي انقلابي سنډیکالیز پیروان درلودل.
سنډیکالیزم په فرانسه، ایټالیا، جرمني او اسپانیه کي زیات پرمختګ وکړ، خو د لومړۍ نړیوالي جګړي وروسته یې نفوذ او هڅي لږ سوي او ډیری سنډیکالیستان د کمونیستي ګوندونو سره و مبنتل.
د سنډیکالیستان لومړنی لارښود او لیکوال (جارج سورل) دی، نوموړي یو کتاب ولیکئ او په هغه کي یې د سنډیکالیزم د مسلک بشپړه سپړنه کړیده. د نوموړي یوه جمله داده (هر وخت چي واک پیدا کړئ او وکولای سئ ! د دولت قانون مات کړئ او تر پښو یې لاندي کړی)[1].
سنډیکالیستانو خپل عقاید تر ټولو ټولنیزو اندونو بنسټیز ګڼل، د دوی دا ادعا ګاني د سنډیکالیزم د ارونو سره ورته والی لري. خو د سنډیکالیزم د بشپړیز پراو په اړه چي په (۱۹۰۸ز) کال کي سورل د سنډیکالیزم په نامتو اثر (د تاو تریخوالي پر وړاندي غبرګون) کي څیړلي وه، ورته والی نه لري. سورل سنډیکالیزم ته افسانوي اندونه ور ننویستل، ترڅو کارګران بیله کوم منطقي دلیل څخه انقلاب ته راکش کړي.
سنډیکالیستانو خپل کارونه د فرضیو او ارونو پر بنسټ پیل کړه، چي زیات سوسیالیستي فکري مکتبونه په هغه کي ننوتل، دوی د سرمایه داري ټولنو بي عدالتي او غیري اخلاقي بنسټونه روښانه کړل

[1]- محمد نادر ایوبي، سیاسي نظریات، ۱۴۲۹ق، مخ ۵۵۹-۵۲۰.

او ددوی په اند دا ټولنې د زیښناک پر بنسټ ولاړې دي. دوی د مارکس خیالي پوړیزم سیستم ومنی او هغه یې په منلو دلایلو سره ثبوت کړ. دوی دا هم ومنل چې د شتمنو او مزدورانو ترمنځ ګډې ګټې شتون نلري او نه به هم شتون ولري. نو پردي بنسټ یې دا سوسیالیستي پایله په لاس راوړل، چې (ځاني ملکښیت باید له منځه یوړل سي او پرځای یې عمومي ملکښیت پیاوړی سي). د سوسیالیستانو او سنډیکالیستانو ترمنځ د توپیر ټکی دادی، چې سوسیالیستان دولتي ملکښیت او په دولت پوري اړوندو سازمانونو ملکښیت غواړي، خو سنډیکالیستان بیا د کارګرانو او د کارګرانو د ټولنو او فدراسیونونو ملیکت غواړي، چې پخپله د کارګرانو په واسطه رامنځته سوی وي.

د سنډیکالیستانو په اند پر صنعت باندې دولت کنټرول د کارګرانو په زیان دی، دوی دا هم زیاتوي، چې دولت یوازې دشتمنو د ګټو د ساتلو په موخه رامنځته سوی دی او ددولت پروړاندې اجرایوي کمیټه د شتمنو پوړ دی؛ نوځکه شتمن دخپلو ګټو د ساتلو په موخه د کارګرانو سره دښمني لري. ددوی په اند دولت د نوښتونو او صنعتي پراختیا پوهه نلري او دولت که هرڅومره خیر غوښتونکی (سنډیکالیستان دولت خیر غوښتونکی نه ګڼي) هم وي ځارنه او کنټرول یې ظالمانه او بې ګټې دی. ددوی په اند یوازې د کارګرانو ځارنه او کنټرول کولای سي چې د کار خپلواکي او د کار په موندنه کې اسانتیاوې راولي.

سنډیکالیستان دا سي یو ټولنیز سازمان غواړي، چې ددوی پورتنیو غوښتنو ته مثبت ځواب ووایې او دوی په دې ټولنیز سازمان کې د

سیمي سنډیکالیستان یو ځانګړی یوالی غواړي. دا ځانګړی یوالی به د کار د سیمي د مرکز په واسطه (چې دنده یې کار موندنه او د کارګرو د عمومي هڅو کنټرول دی) د نورو ډلو سره اړیکې نیسي. دا په هغه وخت کې شوني ده، چې ټول تولید کونکي د همدي (کار مرکز) د لاري یو دبل سره اړیکې ونیسي. د کار د مرکز دا مشرتوب به وکولای سي، چې د خپلي سیمي اقتصادي ځواک او اړتیاوي پوره کړي او تولیدي همږغیتوب رامنځته کړي. ځرنګه چې د کار ټول مرکزونه د یوه صنعتي سیستم سره اړیکې لري نو کولای سي، چې مواد او شیان وارد او صادر کړي. نو پدي ډول سره د کاپیټالیستي صنعت ځای یو اقتصادي فدرآسیون(یوالی) نیسي او په پای کې ددولت شتون ته اړتیا نه لیدل کیږي. په همدي ډول ددي خیالي ټولني دوه اړخونه د یادولو وړ دي یو داچي لګښت کونکی به په ټولیز ځار او کنټرول کې هیڅ ونډه نلري او بل داچي یو سیمه ییز صنعتي سیستم په نظر کې نیول سوی دی[1].

[1] - English Social Wikipedea (انګریزي ټولنیز پوهنغونډ) and Britanica Encyclopedea (د انګلستان دایرة المعارف)

سلطنت (مونارشي)[1]

مونارشي(سلطنتي حکومت) هغه سیاسي نظام ته ویل کیږي، چي یو نفر دخپل ژوند ترپایه پر یوه هېواد باندي خپل واک وچلوي. یانې پدي حکومت کي تل واک دیوه نفر په لاس کي وي چي هغه ته پاچا(سلطان) ویل کیږي، او دده د مرګ څخه وروسته واک په ارثي ډول د ده ځاي ناستي ته انتقالیږي. مونارشي حکومت افلاطون او ارسطو هم د حکومتونو په ډلبندی کي د حکومت غوره بڼه بللي دي.

پاچاهي د حکومت ډیره لرغوني بڼه ده، که څه هم د ډیموکراسی په پیدا ایښت سره په نړۍ کي زیاتي پاچاهۍ سره وپاشل سوي خو بیا هم په ځینو هېوادونو لکه انګلستان، بلژیک، ناروي، نیپال، عربستان، جاپان او ځینونورو هېوادونو کي لاتراوسه پوري هم سته. پاچاهي کولای سو چي پر۱)موروثي، ۲) ټاکنیزي، ۳) استبدادي او ۴) محدوده یا دا ساسي قانون پر بنسټ وویشو.

۱. موروثي پاچاهي: موروثي پاچاهي د حکومت طبیعي بڼه ده. پدي ډول پاچاهي کي پاچا د ځای ناستي د قانون پر بنسټ واک ته رسیږي. یانې د پاچاد مرګ څخه وروسته په معمولي ډول د هغه مشر زوی د

[1] -Monarchy.

واک پر ګډی باندي کښېني. دده د کښېناستو ډول د هغه حکومت اساسي قانون یا نظامنامه یا بل هره قاعده چې وي ټاکي.

۲. ټاکنیزه پاچاهي: ټاکنیزه پاچاهي په لرغونو وختونو پوري اړه لري. د لرغوني روم او لهستان لومړني امپراتوران ټاکل کیدل. په منځنیو پیړیو کې هم ټاکنیزه پاچاهي رواج وه. لکه په افغانستان کې چې په ۱۷۴۷ز کال کې ستر ملي مشر غازي احمد شاه بابا په کندهار کې د شیرسرخ بابا په زیارت کې د یوشمیر قومي مشرانو لکه نورمحمد خان علیزی (میرافغان)، حاجي جمال خان او یوشمیر نورو مخورو مشرانو له لوري وټاکل سو.

۳. استبدادي پاچاهي: دا ډول سلطنت هغه نا محدوده واک ته ویل کیږي چې ټوله واک د پاچا په لاس کې وي او پر ټولنه باندي هر ډول اوامر چلوي. دا ډول واک هیڅ قانوني، اخلاقي او عُرفي محدودیت نلري او د دي ډول مشر ته دیکتاتور ویل کیږي چې هره خبره یې قانون او هر عمل یې قانوني دي. په مطلقه سلطنت کې د مشر (زمامدار) د واک لمن طبیعي حقوق او طبیعت هم نسي محدودولاي او مشر د خلکو پر مالونو او د ژوند پر ټولو برخو باندي واکمن وي استبدادي پاچاهي د حکومت هغه ډول دی چې پاچا د حکومت ریښتنی مشر دی او هرڅه د ده په اراده او غوښتنه باندي ترسره کیږي. څوارلسم لویي داسي ادعا کول چې(دولت زه یم، او د دولت قوانین زما په سینه کې دي). د بشر په تاریخ کې د استبدادي پاچاهی زیاتي بیلګې ستې. لکه د عثماني امپراتوری مشران، د پروس پاچاهان او داسي نور چې د دي څخه زیاتي د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته له منځه ولاړي. د ډیموکراسی په پیدایښت سره زیاتي استبدادي پاچاهی له منځه

ولاړي او يوازي د ګوتو په شمار يو څو لا تر اوسه پاتې دي. چې د هغه څخه هم څو په ۲۰۱۱ کال کې د منځني ختيځ استبدادي پاچاهی له منځه ولاړي او پاچاهان يې يا ووژل او يا يې د محکمې په لوري کش کړل.

۴. مشروطه(محدوده) پاچاهي: محدوده پاچاهي چې هغې ته مشروطه سلطنتي نظام هم ويل کيږي، د حکومت هغه ډول دی چې د اساسي قانون پر بنسټ يې واکونه محدود سوي وي. همدارنګه پدې ډول سياسي نظام کې د پاچا واک محدود وي، دا نظام اساسي قانون لري او په اساسي قانون کې د پاچا واکونه معلوم سوي وي. د پاچا سره په ځنګ کې پارلمان (مقننه قوه) هم کار کوي، د هېواد په چارو او پريکړو کې برخه اخلي او قوانين جوړوي، چې د دې قوانينو پلي کول پاچا د اجرائيوي قوې مشر ته سپاري. په اوسني وخت کې په مشروطه سلطنت کې د شاه واکونه بيخي محدود سوي دي، پدې وروستيو اساسي قوانينو کې شاه يوازي د ملي سمبول په بڼه ناست وي او د هر ډول مسوليت څخه خوندي دي، يوازي کابينه او د کابيني مشر پارلمان ته مسوليت لري. ځيني وختونه دا ډول نظام خلک په زور راولي يانې خلک په زور باندې خپل حقوق د پاچا څخه ترلاسه کوي او اساسي قانون جوړي، خو په ځينو نورو وختونو کې بيا پاچا په خپله خوښه باندې دا ډول نظام منځته راوړي او اساسي قانون جوړوي. پر همدې بنسټ مشروطه شاهي د اساسي قانون پر بنسټ جوړيږي او د جمهوري نظام سره يې توپير پدې کې دی چې په جمهوري نظام کې د دولت رئيس د خلکو لخوا ټاکل کيږي او په مشروطه شاهي کې په ارثي ډول دی. نن ورځ په اروپا، اسيا او افريقا کې زيات شمير پاچاهان پدې ډول دي.

لکه څرنګه چې وویل سول په مشروطه شاهی کې د پاچا واک د اساسي قانون پر بنسټ باندې محدودی سوی وي، او ټاکل سوي وزیران د ده پر ځای باندې کار کوي. مشروطه شاهیاني په انګلستان، بلژیک، ناروي او یو شمیر نورو هېوادونو کې شتون لري. دا ډول پاچاهیاني هم د ډیموکراسی ارزښتونه په خپل غیږ کې لري او هم د ارثي پاچاهی ارزښتونه ساتي. د بیلګې په توګه په انګلستان کې تراوسه هم پاچا د دولت یوه برخه ګڼل کیږي. تر اوسه هم پاچاته په ښه اوپاکه سترګه ګوري. په انګلستان کې شاه حق لري، چې یوځوک تشویق کړي، یاهم اخطار ورکړي او یاهم بل دیته ورته څه وکړي خو ددې څخه زیات څه نسي کولای. پاچاهیځ ډول ریښتنی اقتدار نه پلي کوي. ریښتنی واکمني وزیران پلي کوي، چې د مقننې قوې د اکثریت ګوند څخه ټاکل کیږي او مقننه قوه په هرو څلورو کلونو کې پر خپلو وزیرانو باندې بیا کتنه کوي. پر همدې بنسټ مشروطه شاهي خلکو ته دا چانس ورکوي چې د حکومت په چارو کې لاسوهنه وکړي او خپل مشران وټاکي. په مشروطه شاهی کې ریښتني واکمني د خلکو په لاس کې ده.

د استبدادي پاچاهی ښېګڼې

په لرغونو وختونو کې استبدادي پاچاهي په هرځای کې واکمنه وه، نو له همدې کبله ځینې ښېګڼې هم لري:

۱. د لومړنیو انسانانو د ژوند لپاره مناسبه وه: لومړني انسانان بې تمدنه او بې رحمه وه. یوازې هغه بې رحمه سړي کرارولای سول، چې واک به یې د زور، دیني یا په ارثي ډول ترلاسه کړ. ده به ټولنه په نظم او

ډسپلین کي کړه او اړودوړ به يي له منځه يوړ. د ميل په خبره(د وحشيانو په منځ کي استبداد د حکومت کولو مشروع بڼه ده).

۲. د عمل چمتوالی او ځواکمنتيا: پاچاد خپلو سياستونو د پلي کولو لپاره رايو او آندونو ته اړتيا نلرل. د ډيموکراسی په خلاف چي په سستی سره کارکوي او زيات وخت پر خبرو اترو باندي تيروي، ديکتاتور کولای سول چي ډير ژر د پيښو او شرايطو پر وړاندي عمل وکړي.

۳. د حکومت ټينګښت: استبدادي پاچاهي د مقننې قوي په غوښتنه او اندونو پوري تړلي نده. همدارنګه د مخالفو رايو په کارونې سره هم د واکه نه لري کيږي پر همدي بنسټ د حکومت باثباته او ټينګه بڼه لري.

۴. سياستونه يي تلپاتي دي: کله چي حکومت باثباته او ټينګ وه او سي کولای سي چي په دننه او بهر کي تلپاتي سياستونه وچلوي. هغه بدلونونه چي په حکومت کي راځي لکه د ډيموکراسی ده کيدای سي چي په سياستونو کې يې هم بدلون راسي.

۵. بڼه ټولنيز چوپړونه: لکه څرنګه چي پاچا يو بي طرفه شخص دی او د ده واکمني د خلکو په رايو پوري اړه نلري، يانې د کوم ګوند او لوري لخوا نه ټاکل کيږي. نوځکه بيله کوم څه څخه د خلکو لپاره کارکوي او د عامه ښيګڼو اوخير لپاره چوپړکوي.

۶. د استعدادونو پيژندنه: لکه څرنګه چي پاچاهي په ګوندي سياست پوري تړلي نده، کولای سي چي د خپل اولس څخه غوره استعدادونه د حکومت د چارو د پر مخ بيولو لپاره وټاکي. پداسي حال کي چي په

ګوندي ډیموکراسي کي ولسمشر یا لومړی وزیر نسي کولای چي د خپل ګوند څخه بغیر بل څوک وټاکي.

۷. هر اړخیزه اقتصادي پرمختګ: د پاچاهی پلویان داسي ادعا کوي چي د پاچاهی تر سیوري لاندي زیات هېوادونه رغول سویدي او د غوره ځواک لرونکي دي؛ دا ځکه چي پاچاهان د هنر او کسب پلویان وه. که چیري د شکسپیر او الیزابت وخت ته وګورو نو د پاچاهی د پلویانو دا آند تر زیاته بریده رښتیا کیږي. په هغه وخت کي پاچاد ځاني مالکیت ملاتړ کاوه او صنعت ته یي پرمختګ ورکوی. پاچا د خپلو خلکو په منځ کي داسي ژوند کوی لکه پلار چي د خپلو اولادونو په منځ کي ژوند کوي. له همدي کبله شاه هڅه کول چي خپل وګړي ښه ژوند ته وهڅوي او د ښه اقتصادي پرمختګ لرونکي یي کړي. ارسطو، دیویډهیوم او توماس هابز هغه فیلسوفان وه چي د استبدادي پاچاهی ملاتړ یي کاوه.

د استبدادي پاچاهۍ نیمګړتیاوي

د استبدادي پاچاهی زیاتي ښیګڼي د هغي د نیمګړتیاوو او زیانونو پر وړاندي باندي بي مانادي:

۱. د پاچاهی ظلمونه: ډیر کم پاچاهان خیر غوښتونکي او کارګر وه. تاریخ د زیاتو فاسدو، بي واکه او ظالمو شاهانو د ظلمونو او تورو حالاتو څخه ډک دی. زیات پاچاهان د چلبازو او فریبکارو وزیرانو او ملکه وو د لاسونو آلي وي. پاچا د واښه په څیر ژوند درلودی او زیات وخت یي پرخلکو باندي په ظلم او استبداد سره حکومت کاوه.

۲. پر ځان د حکومت مخنیوی: ښه حکومت هغه ندی چي ځان ورڅخه وساتل سي، یانې د حکومت په چوکاټ کي یوازي عام اولس راسي او

خپل ځان ورځخه وه ایستل سي. بلکي هغه حکومت غوره دی چي واکمن او عام اولس تر یوشان قوانینو او قاعدو لاندي وي. خو پاچاهي چي هرځومره ښه سي بیاهم پر ځان باندي حکومت نه مني. پر خپل ځان باندي د حکومت منل خلک راویښوي او ډیموکراټیکي ټولني ته لار هواریږي، پداسي حال کي چي پاچاهي پرخپل ځان باندي حکومت نه مني او خلک له سیاسي اړخه بیده ساتي.

۳. د ځای ناستي ناوړه ټاکنه: د ارثي شاهي یوه نیمګړتیا داده چي شوني ده د یوه پیاوړي، پوه، سیاستوال، هوښیار او پاک پاچا ځای یو ناوړه، ټنبل، ناپوه او بي کار شخص ونیسي. څوارلسم لویي خپل ځای پنځلسم لویي او شپاړلسم لویي ته وسپاری چي نه یوازي ناکاره او ټنبل وه بلکي ډیر ظالم هم وه. همدارنګه سترملي مشر احمد شاه باباخپل ځای تیمورشاه ته وسپاری چي نه یوازي ناکاره و، بلکي عیاش او بي پروا شخص و. پر همدي بنسټ داسي معلومیږي چي د حکومت پدي ډول کي د ځای ناستي تاکنه په بخت او چانس پوري اړه لري.

۴. د کمزوري پاچا زیانونه: کله چي پاچا کمزوری وي او د خپلو پوهو او هوښیارو وزیرانو مشورو ته هم غوږنه نیسي نو دولت ته به زیات زیانونه ورسوي.

۵. د پاچاهي حکومت نا امني: پاچاهیځ وخت د امنیت احساس نه کوي. دی تل د دسیسو او توطیو په شنډولو باندي بوخت وي. له همدي کبله سیاسي اختلافونه په وهلو او ټکولو باندي کراریږي، چي دا وهل او ټکول لا نور هم مخالفتونه زیاتوي.

۲. د شاهانو امپریالیستي غوښتنې: زیات شاهان د زیات واک غوښتونکي دي، نو دوی هڅه کوي چې د خپل واک لمنه پراخه کړي او ډیري مځکي تر خپل واک لاندې راولي.

د پاچا د الهي حقوقو اندونه

د پاچا(سلطان) په اړه پخواني آندونه دا وه چې شاه د خدای[ج] د لوري استازي ټاکل سویدي او ده ته د حکومت کولو حق په مستقیم ډول د الله تعالي د لوري ورکول سویدي. دا ډول نظریات لومړی د ختیځ په روحاني حکومتونو کې راپیدا سول. د اصلاحاتو ددوري څخه مخکې داسې فکر کیدي چې پاچا په ټولو دنیاوي کارونو کې د الله تعالي استازی دي، خو د اصلاحاتو په دوره کې په ځانګړي ډول په پروټسټانټ هېوادونو کې پاچا په مذهبي او دیني چارو کې هم لاسوهنې پیل کړي. پدې وخت کې دوکتورین په دې آند وه چې د پاچا واک یوازې په دنیاوي کارونو کې محدود ندي، بلکې پاچاباید په هره برخه کې واک ولري ځکه چې پاچا یوازې الله تعالي ته مسولیت لري د بیلګې په توګه په ۱۵ پیړۍ کې کله چې پاپ خپل ځان د یوه واکمن سیاسي او روحاني سلطنت په سر کې راوست نو د پاپ د سلطنت ملاتړو به د ده سیاسي او روحاني حقوق د الهي او اسماني حقوقو په شان ګڼل، نوځکه به یې خلک د هغه اطاعت ته رابلل. په ۱۷م پیړۍ کې د دې ډول دوکتورینو ملاتړ انګریزي ریالیست ډلې د پارلماني حکومت پرورانديو کړ، ځکه پارلماني حکومت ویل چې سیاسي واک باید د خلکو د ارادو سره سم استعمال کړل سي.

د پاچا دالهي حقوقو د نظریاتو سره ځینې مخالفین هم پیدا سول چې ځینې یې عبارت دي له: شاعر او لیکوال جان میلټن جمهوریت

غوښتونکي مشر الجيرنون سيډني او سياسي کارپوه جيمز هارينګټون. خو د دي مخالفينو پروړاندي بيا د دي فرضي ځيني ملاتړي هم ولاړ وه لکه: انګريزي فيلسوف توماس هابس، د فرانسي پخواني ملا کلاوډيوس سلماسيوس او انګريزي سياسي ليکوال سر رابرت فيلمر. دي وروستيو پوهانو د پاچا د الهي حقوقو د فرضي ملاتړ وکړ او د مشروعيت په اړوند يې يو لړ نظريات هم ورکړه. خو دي نظرياتو په ۱۲۸۹م کال کي هغه وخت خپل ارزښت د لاسه ورکړ کله چې دريم ويليام او دوهم ماري د يوه ټرون په ترڅ کي د حقوقو قانون ومني.

سوسیالیزم[1]

د سوسیالیزم لغت د فرانسوي ژبي د (سوشیل[2]) څخه اخیستل سوی دی، چي د ((ټولنیز)) مانا ورکوي. پخوا سوسیالیزم د ټولني ټول حیاتي شیان په خپل کنټرول کي راوستي وه، چي په هغه کي اقتصادي وسایل هم موجود وه، مګر اوس سوسیالیزم د یوه داسي سیاسي نظام او غورځنګ نوم دی، چي موخه یي د یوه ټولیز(کولکټیف) سازمان جوړول دي، دا سازمان به د دولت د مالکیت پر بنسټ د وګړو ګټي ساتي یانې ټول اقتصادي وسایل به د دولت په کنټرول کي وي ترڅو عامه ګټي په ښه ډول وساتي. په سوسیالیزم کي د ټولني ګټي په نظر کي نیول کیږي، په ټولنه کي د وګړو اقتصادي مساوات غواړي نو ځکه اقتصادي وسایل دولت په خپل لاس کي اخیستي وي.

سوسیالیزم د تولید پر بنسټیزو وسایلو او د هغي په مبادله باندي د ټولو د ملکیت حق او د کارګر پوړ او د هغوی د متحدینو د سیاسي ځواک عملي کیدل غواړي، په سوسیالیزم کي د ویش عملي کیدل تر

[1] Socialism
[2] Social

دي شعار لاندي راځي چي: له هرچا څخه د هغه د توان په اندازه او هرچاته د هغه د کار په اندازه[1].

فرانسوي عالم (دورکیم) د سوسیالیزم تعریف داسي کړی دی (سوسیالیزم هغه فرضي دي، چي ټولي اقتصادي چاري په بشپړ یا نیمګړي ډول د واکمن پوړ تر کنټرول لاندي راولي.) په سوسیالیزم کي ملي ګټي تر فردي ګټو لوړي دي، فرد په ټولنه کي داخل ګڼي او د ټولني په خیر کي د فرد خیر هم ګڼي. د ټولنیزو چارو ځیني پوهان د سوسیالیزم د پیژندني په اړه وایي: سوسیالیزم د خپل ارزښت او څرنګوالي له کبله د هغي عقیدي او غورځنګ څخه عبارت دی، چي بنسټیزه موخه یي د خلکو په ګټه د ټولني د جوړښتونو بدلون دی. ځیني پوهان بیا وایي سوسیالیزم هغي عقیدي ته ویل کیږي چي موخه یي د انسانانو تر منځ د ریښتني مساوات او برابري راوستل وي. دا ډول سوسیالیستان د وګړو مساوات یوازي په سیاسي برخه کي نه ګڼي بلکي اقتصادي اړخ هم باید ولري. د سوسیالیزم پیژندنه داسي هم سویده(سوسیالیزم د هغي اقتصادي لاري او طریقي څخه عبارت دی، چي ټول د تولید او ویش وسایلو مالکیت هغه که مصنوعي یا طبعي وي، ټولني ته وسپاري، ترڅو د ټولني استهلاکې مالونه ډیر تولید سي او ملي عایدات د خلکو په منځ کي په عادلانه ډول سره وویشل سي. پداسي حال کي چي د خلکو ریښتني خپلواکې هم له منځه ولاړه نسي). یو فرانسوی عالم ((فلیسین شاله)) د سوسیالیزم د پیژندني په اړه وایي ((سوسیالیزم ته ځیني وخت کولکټویزم هم ویل

[1]-د سیاسي اصطلاحاتو قاموس، ژباړن: سید عبدالله پاچا، دانش خپرندویه ټولنه ۱۳۸۴، ص۲۱۷

کیږي، څکه چې سوسالیستان وایي چې د ټولنیزې مسئلې د حل لپاره باید په ټولیز ډول اقدام وسي او د شتمنی سرچینې باید د ولس په لاس کې ورکول سي. همدارنګه دوی باید د ټول هېواد په شتمنی کې یو له بله ګډون سره ولري)).

اشتراکي سوسیالیزم د خپلو اصولو له مخې کوښښ کوي، چې د انسانانو ترمنځ مصنوعي اختلافات او توپیرونه له منځه یو سي، په ځانګړي ډول دا هڅه کوي چې ملکیت او تملک د خلکو په منځ کې د نابرابرۍ لامل ونه ګرځي، څکه نو په ټولنه کې د شخصي ملکیت اصل ردوي او ملکیت له فردي لاسه باسي او ټولنې ته یې د هغو د ژوند د سمون لپاره سپاري. د یادونې وړ ده چې دا ډول سوسیالیزم فردي ملکیت د انسانانو په منځ کې د بې عدالتۍ مصنوعي اړخ بولي. فردي ملکیت او د خلکو ترمنځ مالي افراط او تفریط طبیعي امر نه بولي[1].

د سوسیالیزم او کمونیزم ترمنځ توپیر د سوسیالیزم په لاندې دوو ډولونو کې کولای سو:

الف- لیبرال سوسیالیزم:

دا سوسیالیزم د ۱۷ میلادي پیړۍ څخه بیا تر اوسه انګلیس ته منسوب دی. په لیبرال سوسیالیزم کې یوازې د تولیدي وسایلو کنټرول غوښتل سوی دی، مګر د توزیع (ویش) د وسایلو کنټرول نه غواړي.

[1]- فلسفه، مؤلف: محمد نادر ایوبي(کندهاری)، صحاف نشراتي مؤسسه-کوټه، دوهم چاپ ۱۳۸۸، ص۲۳۲-۲۳۴

ب- مارکسي سوسیالیزم:

(دي ډول سوسیالیزم تـه روسـي سوسـیالیزم هـم ویـل کیـږي)، پـدي سوسـیالیزم کـي د تولیـد او توزیـع دواړو وسـایلو کنټرولـول غوښـتل سویدي، پداسي حال کي چي په کمونیزم کي هم د توزیع او تولید د وسـایلو کنټـرول غوښـتل سـوی دی. نوځکـه د کمـونیزم او مارکسـي سوسـیالیزم (روسـي سوسـیالیزم) تـرمنځ تـوپیر نسـته مګـر د معتـدل انګلیسي سوسیالیزم سره توپیر لري.

د سوسیالیزم پر پورتنیو ډولونو سربیره ځیني نور ډولونه هم سته چي په لنډ ډول ورته اشاره کوو:

(۱)- نوی سوسیالیزم:

په عمومي ډول سره د معاصر سوسیالیزم ډولونو تـه نـوی سوسـیالیزم ویـل کیـږي، دا سوسـیالیزم د پخـواني سوسـیالیزم سره چي د تولیـدي وسایلو کنټرول د دولت لخوا، نظریه نه وه پکښي موجوده تـوپیر لـري. داسي ګمان کیږي چي انګلیسـي رابـرت اوون د دي سوسـیالیزم بنسـټ ایښودونکی دی، رابرت اوون د یوي فـابریکي مشـرؤ، هغـه قـوانین او اوصول چي ده د خپلو کارګرانو د ژوندانه د پرمختګ لپاره وضع کړي وه، د دي لامل سول چي دی د نوي سوسـیالیزم بنسـټ ایښـودنکی سي. مـارکس هـم خپـل ځینـي عقایـد د ده او ځینـي نـور یـي د سوسـیالیزم د مخکښانو د عقایدو څخه اخیستي وه.

(۲)- تکاملي سوسیالیزم:

دا اصـطلاح آلمـاني سوسـیال ډیمـوکراټ لیکـونکي او سیاسـتوال ((برنشـټین)) وضع کړه. برنشـټین په لندن کي د فابیـانو تـراغیـز لانـدي راغـی، نـو ځکـه یـي د رویزیـونیزم (بیـاکتني) موخـه خپلـه کـړه ترڅـو د

مارکسیزم مزاج نرم کړي او د انقلابي اړخ څخه يي اعتدالي او تکاملي اړخ تـه واړوي. برنشـټين خپـل عقايـد پـه خپـل يـو نـامتو اثر(تکـاملي سوسیالیزم) کي ذکر کړي دي، دا کتاب په ۱۸۹۹م کال کي په آلمـاني ژبه باندي نشر سو[1].

(۳)- علمي سوسیالیزم:

دا هغه سوسیالیزم ته ویل کیدی، چي ټولنیزي څېړني يي د شـواهدو او ارقامو پر بنسټ کولي. يانې هرڅه يي د علمـي او تجربـوي لارو څخـه په لاس راوړل. علمي سوسیالیزم د مارکس او انګلس پر عقايدو باندي ولاړ دی، چي د بحث بنسټيز موضوعات يي دا دي:

الف- د سوسیالیستي انقلابونو دشرايطو څېړنه،

ب- په سوسیالیستي انقلابونو کي د کارګري ګوند د ستراتيژيو او تاکتيک تعينول،

ج- د نوې سوسیالیستي ټولنې د جوړولو د لارو چارو تعينول.

علمي سوسیالیزم يوازي د يوي علمي رشتي په بڼه وده ونکړه، بلکي د کـارګرو د ګونـد د يـوه پروګـرام پـه بڼـه يـي هـم وده وکـړه. د علمـي سوسـيالیزم مهمـه ځانګړنـه داده چـي ذهنـي فکتورونـه د تـاريخ پـه جوړولو کي ارزښتناک بولي.

علمي سوسیالیزم دوه ډوله قوانين مطالعه کوي:

الف- هغه قوانين چي سرمايه داري ټولنـه د سوسیالیسـتي ټولنې پـه لور کشوي لکه(په سرمايه داري ټولنو کـي د بورژوازی پـر وړانـدي د

---

[1]- مکتب های سیاسی، مؤلف: دکتر بهاالدین پازرگا، ازانتشارات اقبال، چاپ سوم ۱۳۴۴، ص ۱۱۲-۱۱۴

پرولتاریا طبقاتي مبارزه، ملي ازادی بخښونکي انقلابونه او د خلکو ولسواک انقلابونه)

ب- د سوسیالیستي ټولني د جوړولو او د سوسیالیزم د نړیوالتوب قوانین لکه(په عمل کي د پرولتاریا دیکتاتوری تطبیق او د سوسیالیزم د قانوني کیدو وده).

(۴)- تخیلي سوسیالیزم(دعلمي کمونیزم سرچینه):

د تخیلی سوسیالیزم لومړنی تیوري په انګلستان کي منځ ته راغله، پداسي حال کي چي په انګلستان کي سرمایه داري نظام خپل اوج ته رسیدلی ؤ. د دي سوسیالیزم بنسټ ایښودونکی توماس مور(۱۴۷۸-۱۵۳۵م) ؤ. ده یو کتاب چي نوم یي (یوتوپیا) ؤ نشر کړ، یوتوپیا د دوو یوناني کلمو څخه ترکیب سوی لغت دی، چي (یو) په مانا د (نه) او تویوس په مانا د (ځای نیول سوی) دی چي ټولیزه مانا یي(هغه ځای چي بهرنی وجود ونلري) ده. دا کتاب په لمړۍ ځل په بلجیم کي نشر سو چي د دوو برخو درلودونکی ؤ، په لومړۍ برخه کي د انګلستان د ټولنیز نظام او د کارګرو د خراب حالت څخه بحث کوي، په دوهمه برخه کي توماس مور داسي جزیره تمثیلوي چي هلته خصوصي مالکیت وجود نلري، او ویل کیږي چي د دي جزیري اوسیدونکي هیڅ ډول خصوصي مالکیت نه قبلوي. همدارنګه داسي تصور کیږي چي هلته د وګړو تر منځ هیڅ ډول تبعیض شتون نلري، د ښار او کلي ترمنځ تضاد له منځه تللی دی او هیڅ ډول جسمی او فکري توپیر شتون نلري[1].

(۵)- فابیان سوسیالیزم:

---

[1]- سوسیالیزم علمي برای پروګرام ماستري، عبدالبصیر، طبع نشرات انستیتوت پیداګوژي، سال چاپ ۱۳۶۲ه، ش.

دا د هغه سوسیالیستي غورځنګ نوم دی، چي په انګلیستان کي د مارکس د افکارو تر اغیز لاندي منځ ته راغلی وه، مګر مارکسي ندي او د یوي ټولنیزي فلسفي د جوړولو غوښتنه یي نده کړي، هغه څه چي د دوی د پاملرني وړ وه هغه د فابریکو او صنعت د اداره کولو لپاره د یوه منظم سازمان منځ ته راوړل او د ګارګرو طبقو د ژوندانه د ښه کولو په موخه د سیاسي قدرت استعمال ؤ. په اقتصادي برخه کي یي د ریکاردو د اجاري فرضیه او د هانري جورج د مځکني ارزښت فرضیه منلي وه اوویل یي:

- پر مځکو باندي باید زیات مالیات وضع سي، ترڅو صنعت او فابریکي د مالیاتو د قید څخه خلاصي سي.
- د انحصاري ګټو د له منځه وړلو په وسیله باید د ټولو وګړو لپاره اقتصادي فرصتونه په مساوي ډول ورکول سي.

(۲)- صنفي سوسیالیزم:

د سوسیالیزم د دي ډول بنسټ په ۱۹۰۲م کال کي کښیښول سو، دا غورځنګ د منځنیو پیړیو د صنفي نظام د پلي کولو غوښتونکی ؤ. د دوی په آند ارزښتونه په ډلیز ډول منځ ته راځي، پداسي حال کي چي سرمایه داري یوازي د فردي ارزښت پلوي کوي. نو ځکه کارګري ټولني باید په صنفي بڼه جوړي سي، صنایع ملي سي او د دوی د مدیرت لپاره کار وسي. د صنفي سوسیالیزم او سوسیالیزم ترمنځ لاندي دوه ټکي مشترک دي:

- ارزښتونه په ټولنیز ډول دي نه په فردي ډول.
- هره مؤسسه (که څه هم د شخصي مالکیت خاونده وي) باید د ټولنیزو ګټو پر بنسټ یي کارونه وسنجول سي.

(۷)- پارلمانټري سوسیالیزم:

دا اصطلاح (ژورژ سورل)، چي د سنډیکالیزم د مکتب د مخکښانو څخه دی او د پارلماني ډیموکراسی سره په ټکر کي دی، په خپل اثر(سخت غبرګون) کي استعمال کړي ده. دی په سوسیالیزم کي ډیموکراسي نه مني او هغه ته پارلمانټري سوسیالیزم وایي، همدارنګه دی په دي آند دی چي پارلمانټري سوسیالیزم تل خپل ځان د کارګرانو مالک ګڼي او د هغوی د نظم مسؤلیت د ځان بولي[1].

(۸)- انقلابي سوسیالیزم:

د سوسیالیزم دا ډول د مارکسیزم تقریباً ټول اصول مني، مګر د کمونیزم د رژیم ټول ډولونه ردوي. همدارنګه د کمونیسم نړیوال لارښود د روسي او یا بل دیته ورته هېواد چي د ګوندونو په سر کي واقع وي نه مني او ټول مارکسیستان چي د لینن او سټالین په خلاف وه انقلابي سوسیالیستان یي بلل. د تروتسکي، تیتو، روزالوکزامبورک او جیلاس څخه نیولي بیا تر بیلابیلو ګروپونو چي د کمونیزم په وروستیو وختونو کي رامنځه ته سوي وه ټولو ته انقلابي سوسیالیستان ویل کیږي.

(۹)- د خزندي سوسیالیزم:

خصوصي اقتصاد ته د دولت کرار کرار لاس اچوني ته د خزندي سوسیالیزم ویل کیږي، او په هغو ټولنو کي چي دولت په کرار سره اقتصادي مؤسسي ملي کوي او د خصوصي اقتصاد لمن راټولوي او

---

[1]- - مکتب های سیاسی، مؤلف: دکتر بهاالدین پازرګا، ازانتشارات اقبال، چاپ سوم ۱۳۴۴، ص ۱۱۲-۱۱۶

پر دولتي اقتصادي فعالیتونو یي ور اضافه کوي عبارت د همدي سوسیالیزم څخه دی.

(۱۰)- مسیحي سوسیالیزم:

د دي اصطلاح څخه موخه په امریکا او انګلستان کي هغه غورځنګونه دي چي په ۱۸۰۰ میلادي کال کي په انګلستان کي پیل سول. د دي غورځنګ غړي پرکارګري طبقي د لګیدلو محرومیتونو پر وړاندي راپورته سول او غوښتل یي، چي د دي محرومي طبقي سوکالي د مسیحت پر بنسټ تامین سي. چارلز کنګلي او فردریک موریس د مسیحي سوسیالیزم دوه پیاوړي مبارز شخصیتونه وه. دي غورځنګ خپلواک کارځایونه منځ ته راوړه مګر کامیابه نسوه. دا نظریه وروسته په کومکي (مرسته کونکو) غورځنګونو کي منحل سول. مسیحي سوسیالیزم د تخیلي سوسیالیزم پر خلاف خپل پلان پر معلومو مذهبي قواعدو باندي پر مخ بیول. د دوهمي نړیوالي جګړي څخه وروسته په اروپا کي بیلابیل ګوندونه جوړ سول چي سوسیالیستي غوښتني یي درلودي او په بیلابیلو بڼو سره یي پر مسحیت باندي اتکا درلوده.

(۱۱)- اصلاح غوښتونکی سوسیالیزم:

دا ډول سوسیالیزم پر غیري مارکسیستي افکارو باندي ولاړ دی. د دي نظریي ملاتړي په دي آند دي چي کولای سو، چي یوي سوسیالیستي ټولني ته بیله دي چي مارکسیستي اصول په نظر کي ونیسو، ورسیږو. دي ډلي ته اصلاح غوښتونکي ویل کیده، دوی په دي آند وه، چي کولای سو سرمایه داري رژیم د داخل څخه اصلاح کړو او د سوسیالیزم په لور یي وخوځوو. یانې د سرمایه داری څخه

سوسیالیزم تـه پـه کـرار کـرار سـره کـولای سـو چـي بیلـه پرولتاریـا دیکتاتوری څخه ځان ورسوو[1].

سوسیالیزم ته د رسیدو پړاوونه:

لومړۍ پړاو(نیوکه):

د سوسیالیزم ټول مسلکونه اصولاً د ټولني پر موجوده جوړښتونو باندي نیوکې کوي، او هغه د ټولني د ګټي او خیر ضد ګڼي. دوی د ټولني د اقتصادي او سیاسي جوړښتونو بدلون او اړونه غواړي. ځیني د فوري بدلون غوښتونکي دي، ځیني د ټولني ټول ټولنیز، دیني، روحي، سیاسي، اقتصادي او نور اړه لرونکي موضوعات ترکتني لاندي نیسي او غواړي چي په ارامی او نسبتاً اوږده وخت کي د ټولني موجوده جوړښتونه د انسانانو د خېر او ګټو لوري ته تغیر وکړي. د جګړو، وینو تویولو او محرومیتونو مخالف دي، ځیني سوسیالیستان وایي چي دوی دا نیت نه لري چي ملکیت ایسته کړي، برعکس دوی تر نورو دا هیله ډیره لري چي هغه فردي ملکیت پیدا سي چي بنسټ یي پر شخصي کار ولاړ وي، دوی وایي چي(مشروع مالکیت باید د چورولو څخه وساتل سي). همدارنګه وایي چي(ټوله شتمني او ثروت خصوصاً د غټو مالکینو ښه نه دی، ځکه چي دغه ثروت د شخصي کار له کبله منځ ته نه دی راغلی). دوی وایي چي زموږ په ټولنه کي دوی بشپړي مخالفي ډلي موجودي وي چي یوه ډله بیله دي څخه چي کار وکړي، یا یي کارکړی وي، د شتمنی څښتنه وي، چي بډایه ډله یې بولي، بله ډله کار کوي. اما شی نه لري او هیڅکله به په

[1]- فرهنګ سیاسی آرش، غلامرضا علي بابایي، ازانتشارات اشیان، چاپ دوم ۱۳۸۴، ص ۳۴۹-۳۵۴

دي نظام کي بری ونه مومي چي څه ومیندي، دغه ډله خوږمنه یا زحمت کښه ډله بولي، همداسي سوسیالیستان وایي چي په اوسنۍ ټولنه کي کار یوازي د مالکینو په ګټه ختمیږي. بډای چي هرڅه غواړي هغه کولای سي او په ډیر ښه ژوند کي ډوب وي، مګر بیوزله ډله مجبوره ده چي کار وکړي. ځکه چي شی نه لري او په کارپسي ګرځي، د ډیرو ربړونو وروسته، که کوم کار ورته پیدا سي، هغه به د ربړونو ډک او دده به خوښ هم نه وي، لاکن مجبورۍ څخه به لکه ماشین کار وکړي، چي دغه کار د ده بدن ستومانه کوي او روغتیایي له منځه وړي. فهم او شعور یي لږوي، خو دی د دي ټولو ربړونو او ستومانیو په مقابل کي دومره اجوره اخلي چي د ده او د ده د کورنی د ژوند کفایت نه کوي، په ناوړو ځایو او کوټو کي ژوند کوي، بي سیکه خواړه خوري او د هر هغه شي څخه چي ژوند ته سمون بخښي محروم وي. د سوسیالیستانو نیوکې بیخي زیاتي دي، وایي چي لویي سوداګریزي او صنعتي موسسي وړې او متوسطي مؤسسي له منځه وړي ځکه چي د لویو سوداګریزو او صنایعو مؤسساتو په وسیله تولیدات په کښته قیمت عرضه کیږي او حتي د همدي مطلب لپاره متحده ډله جوړه کړي، چي و هغه ته (کارټل) وایي، د خپلو ګټو لپاره د تولید رانیولو او خرڅولو فعالیتونه تنظیموي. همداسي ځیني صنعتي مؤسسي په ټول هېواد کي د یوه اټکل سوي شي، تولیدول ځان ته انحصاروي. چي هغه ته (ترسټ) وایي.

سوسیالیستانو به ویل چي که داسي پیښه سوي وای، چي (هوا) د یوه شخص په تصرف کي راتلای نو به د هوا احتکار هم منځ ته راغلی وای او نور خلک به یي خپل غلامان ګرځولي وای ځکه خلک اړ وه چي

د خپل نفس د ساتني لپاره د هغه محتکر څخه هوا رانیسي، که پخوا یو انسان د بل انسان غوښي خوړلي خو اوس زورور مستقیاً کمزوری نه خوري بلکي د هغه د ربړونو پایله خوري، یو سوسیالیست چي د سرمایه داری نظام څخه پر سرټکول سوی ؤ، وایي چي د تمدن د دوري انسان خوړونکی د وحشت د دوري تر انسان خوړونکو بي رحمه دي، ځکه چي ډیري غوښي غواړي.

فرانسوي اقتصاد پوه (فلسین شالي) د یادي سوې جملي په تفسیر کي وایي چي په رښتیا هم د یوه کارګر د یو کال د کار پایله د سرمایه دار له لوري په یوه ګړي عیش او عشرت کي خرڅیږي.

سوسالیستانو به ویل چي په سرمایه داري نظام کي اقتصادي بحرانونه او اړودوړ موجود وي او د ټولني د طبقاتو ترمنځ نه پخلاکیدونکي روحیه تل جاري وي. ځکه چي یوه ډله د بلي ډلي په کمزورتیا او بیوزلۍ کي خپل قدرت او لوړوالی وینی، یانې ګټي په دوو مخالفو قطبونو کي واقع سوي دي که یوه خوا ډیره ګټه ترلاسه کړي هغه بله خوا هرومرو زیانمنه کیږي، دغه اختلاف هیڅکله نه ورکیږي. ترڅو چي طبقات ورک نه سي او ټول خلک د خپل کار په وسیله د خپل ژوند اړتیاوي لیري نه کړي ! نوموړي فرانسوی عالم وایي چي سوسیالیستان د ټولنو عیبونه وایي او نیوکې کوي، مګر کارل مارکس په دي اړه نظر لري چي:(د نړۍ د عیبونو پیژندنه کافي نده باید د نیا الیشه کړو !) سوسیالیستان پر نیشنلیزم چي د ولس غوښتنه ده هم نیوکه کوي، او هغه د سرمایه دارۍ په غیږ کي روزل سوي چاري بولي.

دوهم پړاو (هیله):

فرانسوي عالم (فلسین شاله) د سوسیالیزم د تطبیقولو په اړه وایي چې (اوس چې زمونږ ټولي مادي او مصنوعي ناجوړې د سرمایه داري نظام څخه پیدا سویدي باید د دغو ناجوړیو د درملنې لپاره دغه رژیم (سرمایه داري) له منځه ولاړه سي. هغه خلک چې د انسانانو د ژوند د سمون لپاره کوښښ لري او دا علاج چې باید د سرمایه داری نظام ایسته کړل سي، له نظره لیري غورځوي. دوی نه پوهیږي یا داچې درواغ وایي، په سوسیالیستي نظام کي کارلوی اساس بلل سوی دی او د کار په وسیله ژوند سمیږي، سوسیالیستان وایي د دي لپاره چې د ټولني حق ادا کړو یوازي د کار په وسیله دغه حق پر ځای کیدلای سي او هم وایي چې د تولید په برخه کي سیالي او مسابقه کول د ټولني او اخلاقو له مخې تاوانی کار دی. انسانان یو د بل پر وړاندي باید اقدام او کار ونکړي بلکي یو د بل د مرستي لپاره کوښښ وکړي.

په یوه سوسیالیستي ټولنه کي ټول غړي یو د بل لپاره کارکوي. سوسیالیستان هیله لري چې د راتلونکي زماني خلک به کوښښ وکړي چې د تولید اوسنی نظام چې صحیح ندی ایسته کړي او د هغه پرځای داسي تولیدي نظام ټینګ کړي چې د مساوات پر پایو ولاړوي، د دي لپاره چې تولیدي انتظامات د لګښت پر بنسټ راوستل سي، باید د تولید وسایل د ممتازي طبقي څخه واخیستل سي او د ټولني ټولو غړو ته دي ورکړي. همداسي سوسیالیستان هیله او عقیده لري چې په سوسیلیستي نظام کي به ټول خلک کار کوي. که څه هم دا کار، بدني یا فکري وي! او ټول به د خپل کار د محصول څخه ګټه اخلي، ټول به د ژوند حق لري د ټولني له پلوه به د ټولو کوچنیانو، سپین ږیرو، سپین

سرو او ناروغو سره چي د دماغ او ځان د کمزورۍ له کبله د کار کولو توان نه لري، مرسته کیږي، ټول به حق لري چي یو کارته وګمارل سي، ځکه چي تولید به د مصرف له مخي د دولت له لوري تنظیم سي. یعني لومړۍ به ډیر هغه شیان چي خلک ورته اړتیاوي لري تولید سي او وروسته به تجملي شیان د خلکو د غوښتونو سره برابر د عدالت او مساوات له مخي توزیع سي، د آلمان د نولسمي پیړۍ د لومړی برخي نامتو شاعر (هاندي هین) وایي چي(یوه ورځ به را ورسیږي چي د انسانانو کوچنیان به د کفایت په اندازه ډوډۍ او ځای ولري).
سیالیستان وایي چي په دغه ټولنه کي به کارونه خلکوته ډیر ربړ او زحمت نه ورکوي او د ماشینونو په ذریعه به کارونه اسانه سي، هرڅوک به وخت او فرصت ولري چي د خپل لیاقت او غوښتونو پر بنسټ علمي، هنري، ادبي، فلسفي او مذهبي مطالعات وکړي، ټول غړي به یو ډول خپلواک وي، چي په دغه ډول خپلواکې کي به مساوات د عدالت او بشپړ رنګ ولري د تمدن کلمه یوازي پر هغي ټولني باندي صدق کوي چي هغه د سوسیالیزم پر بنسټ جوړه سوي وي، د سوسیالیستانو یو پوه (ژان ژورس) په خپل اثر کي چي(نوی لښکر) نومیږي لیکلي دي چي (هیڅکله تردي شریفه هیله نسي موندل کیدای چي یوه داسي ټولنه موجوده وي چي هلته (کار) سلطنت وکړي، هلته نه استثمار(زبیښاک) موجود وي او نه ظلم او زور چلول، په هغه ځای کي به د ګردو وګړو کوښښونه یو د بل مکمل وي او ټولنیز ملکیت به د فردي بشپړتیا بنسټ وګرځي).
د سوسیالیستانو هیلي یوازي د خپلو هېوادونو او ټولنو لپاره ځانګړي نه دي بلکي دوی په سیاسي او اقتصادي چاروکې د نړۍ د

ټولو انسانانو د برابروالي او مساوات هیله لري، ملي، نژادي او مذهبي اختلافات له منځه وړل غواړي.

دریم پړاو (عمل):

دا چي څرنګه یوه ټولنه سوسیالیستي نظام ته ورسیږي په سوسیالیستانو کي د نظریاتو او عقایدو زیات اختلافات موجود دي، په دي توګه چي د هغو څخه یوه ډله د عمومي انقلاب پلوي کوي، چي الماني کارل مارکس او ملګري یي د نوموړي نظریي ملاتړي دي، کارل مارکس یوازي دا نه وایې چي انقلاب دي وسي بلکي هغه عقیده لري چي دا ډول انقلاب هرو مرو کیدونکی دی. دی وایي چي فیلسوفانو دا نړۍ په بیلابیلو تعبیرونو سره واضح کړید، مګر اصلي موخه داده چي دي نړۍ ته یو ډول تغیر او بدلون ورکړل سي، د ده او ملګرو شعار یي داوو چي:(د دنیا کارګرو سره یو سی!).

مارکس او ملګرو یي سوسیالیزم ته د رسیدو لپاره د کارګرو انقلاب او د یوڅه وخت لپاره د هغو دیکتاتوری غوښتل، دوی سرمایه داري نظام سخت غندی او وایي چي:(د سرمایه داری نظام ټولنه پر دوو طبقو سرمایه دارانو او کارګرانو باندي ویشل سویده، د ټولني زیات خلک اجیران کیږي او ورځ په ورځ د کارګرانو پر ژوند فقر او بیوزلي زیاتیږي، پداسي حال کي چي سرمایه داران محدود او د ډیرو شتمنیو څښتنان کیږي، چي په دي توګه د دوی ترمنځ لوی توپیر موجودیږي او په پایله کي د کارګرو د انقلاب لامل کیږي).

مارکسیستان وایي چي د کارګرو انقلاب یوازي د سیاسي قدرت د په لاس راوړلو لپاره نه دی بلکي غواړي چي د خلکو او کارګرانو او بزګرانو د ژوند کچه لوړه کړي، اما د انقلاب لومړنۍ موخه د سرمایه

داری نظام نړول او لـه منځـه وړل دي، د مـارکس پـه عقیـده تـاریخ د طبقاتو ترمنځ د کشمکشونو او اړو دوړ څخه عبارت دی، نه د ولسونو د جګړو څخـه، او تـاریخي پیښـي د اقتصـادي قـدرت اوزور لانـدي پیدا سویدي[1].

د سوسیالیزم تاریخ:

د سوسیالیسـم مفهـوم او روحیـه د مـیلاد څخـه ډیـر کلونـه مخکـي پیدا سوي ده، چي وروسته به کله د روحانینو او کله به د مادیونو پـه نظریـاتو کـي ښـکاره کیـدل. د مـیلاد څخـه (**۵**) پیـړۍ مخکـي د سوسیالیزم مفهوم د سوفسطایانو په عقایدو کي لیدل کیږي، (تراسي مـارکوس) د عـدالت پـه اړه د طعنـي پـه ډول وایي(عـدالت د زورورو د ګټو څخه عبارت دی، ځکه چي واکمنه طبقه پـه هر هېواد کي هغـه قـوانین وضـع کـوي چي د دوی پـه ګټـه وي). همداسي (سولون) د آتـن (یونان) نامتو حقوقپوه د میلاڅخه (**۵۵۰**) کاله مخکي د خلکو د ژوند د معیـار د لوړولـو نظریـه ورکړیـده، چي بایـد کښـته طبقـه چي د ډیـرو پورو اخیستلو له کبله د غلامۍ پړاو ته رسیدلي ده د دغي لـومي څخـه خلاصه سي. او وکولای سي چي خپـل ژونـد د صنعت او کـار پـه وسیله پرمخ بوزي (سولون) ډیر ویـاړ کـاوه چي د ده نظریـات د بیوزلـه او خـان ترمنځ تعـادل او مسـاوات راولـي. نوموړي د ټولنیزو خرابیـو لـه کبلـه د (آتـن د ښـاري دولـت) د خلکـو لـه لـوري د خرابیـو د لیـري کولـو لپـاره وټاکل سو، وطبقاتي مبارزو او اړودوړ ته ځیر سو او دغـه مبـارزي یـي لازمي وبللي، دی د ټولنیزو طبقاتي مبارزو په ترڅ کي د ټولني تعـادل

[1]-سیاسي نظریات، مؤلف: محمد نادر ایوبي(کندهاری)، صحاف نشراتي موسسه کوټه، دوهم چاپ ۱۴۲۹ هجري قمري، ص **۵۵۰-۵۵۲**

ویني همداسي یو سوفسطایي فیلسوف (الیداماس) د میلاد څخه څلور پیړۍ دمخه د ټولني د طبقاتي افراط او تفریط په اړه وایي(الله تعالی ټول خلک خپلواک پیدا کړي دي او طبیعت یو هم غلام ندی پیدا کړی).

افلاطون د آتن د ښاري دولت پخوانی یو ناني فیلسوف د میلاد څخه څلور پیړۍ مخکي نظریه ورکړي وه، چي دولتي مامورین، کارکونکي، نوکران او لښکر باید شخصي ملکیت ونه لري او حتي هغو ډلو د واده مخالف هم کوی. نوموړی د آتن د هغه وخت د خلکو د طبقاتو ترمنځ د اقتصادي بشپړ توپیر څخه ودي پایلي ته رسیدلی وو، چي باید په ټولنه کي علت العلل ورک سي، څو د خلکو په عمومي نظام کي عدالت او د اخلاقو ښه والی راسي. ځکه نو ده ویل چي:(د مالو ملکیت باید بشپړ لغوه سي). دی هم لکه یو سوسیلیست د ټولني اړودوړ د هغي ټولني د طبقاتي اختلافاتو څخه ګڼي، چي یوي ډلي هرڅه درلودل او په بشپړ عیش کي ژوند کاوه، بلي ډلي هیڅ نه درلودل په ډیر زحمت او ربړ اخته وه، دی وایي چي(په هر ښار کي دوه ښاره موجود دي، چي یو ښار د بیوزلو او بل ښار د بډایانو دی او د دغو دوو ښارونو ترمنځ تل اخ وډب جاري وي).

د سوسیالیسم مفهوم د لرغوني یونان د (شکاکینو) په فلسفه کي هم څرګند سوی وو وبیوزلو او کښتي طبقي ته خطاب کیدی او د هغو ملاتړ یي کاوه او په همدي نسبت یي وموضوعه قوانینو، رسومو او عاداتو ته بد ویل. همداسي د (کلبیونو) د فلسفي د ډلي د مشرانو، لکه (انتیس تنس) او (د یو جانس) په آثارو کي د ایډیالي سوسیالیزم او د اشتراکیت د ماهیت وړاندیز سوی دی، په دغه اشتراکیت کي

شخصي مالونه، واده او حکومت دري واړه رد سوي دي او غوښتل يې چې په ټولنه کې شخصي ملکيت، واده کول او حکومت بايد موجود نه وي، همدا سي د يونان د رواقيونو فلسفي هم د شخصي ملکيت سره رضايت نه درلودی. دوی د ټولي نړۍ د خلکو ورورولي او مساوات غوښتل او د نړيوالتوب پلويان وه او مادي ته يې د اصل په نظر کتل، يانې مادیون وه.

د ميلاد څخه لږ وروسته د روم ځينو فيلسوفانو د سوسيالېزم د (عدالت او مساوات) مفهومونه د روحانيت يانې عيسويت په کړۍ کې تفسيرول، بشري او دولتي قوانين يې سپکول، چې د هغې زماني روحاني شخصيت (سن اګوستن) د يادولو وړ دی، چې ده او نورو د مسيحت د دين پوهانو او روحانينو، ملکيت او مالونه د شر او فساد سرچينې بللي وي.

د ميلاد څخه پنځه پيړۍ دمخه (کنفوسيوس) د چين نامتو پوه او متفکر د دولت څخه غوښتنه کوي چې د کښتي طبقې د ژوند وسايل برابر کړي، نوموړی فيلسوف د انقلاب په اړه وايي چې: (د انقلاب حق الهي سرچينه لري). همدا سي نوموړی د مالیي او ګمرکاتو د محصول د کنټرول او په ټولنه کې د تعادل د راوستو سپارښتنه کوي[1].

[1]- کنفوسيوس (۵۵۱-۴۷۹ ميلاد څخه مخکې) د چين نامتو، عالم، معلم، فيلسوف او سياسي نظريه ورکونکی و. ده په آند هېواد بايد د لوی کور په څېر وګڼل سي، پاچا د نيک پلار او غم خوړونکي په څېر پر هغه حکومت کوي. لکه څرنګه چې په اسمان کې دوه لمرونه شتون نلري، همدا سي په يوه هيواد کې هم بايد دوه پاچاهان شتون ونلري او په کورنۍ کې بيا پلار واکمن او پاچا دی. د کنفوسيوس په آند د پاچاهۍ ټول واکونه او قلمرو په پاچا پوري اړه لري، چې دي ډول پاچاهۍ ته

د شپاړسمي پیړۍ په سرکې د (انابب ټیسم) یا مسیحي سوسیالیسم غورځنګ کي لیدل کیږي، چي په المان، سویس او هالنډ کي دغه غورځنګ پیل سو، وروسته یي ونورو سیمو ته لاره پیدا کړل، دغي ډلي چي سوسیالیستي افکار یي درلودل د دولتو اطاعت یي شیطاني او مردود باله. د مالکیت او واده کولو کلک مخالفین وه او د دولتو د قوانینو بشپړ له منځه تلل یي غوښتل، د څوارلسمي او پنځلسمي پیړیو د خپلواکۍ او د سیاسي مساوات غوښتلو افکارو اقتصادي مساوات ته هم متوجه کړل. د بیلګي په توګه داسي عقیده پیدا سول چي ټول خلک باید مساوي او برابر وي. همداسي د طبقاتو د اختلافاتو په اړه بحثونه کیدل. ځکه چي هغه وخت بزګران په ډیرو ربړو اخته وه او مجبوره وه چي زیات مالیات ورکړي، په پای کي د طبقاتي اختلافاتو اغیزي د (کارګرو) او کار امرکونکو په منځو کي هم اختلافات زیات او د هغو پیړیو په ادبیاتو کي د بشري مساوات او برابرۍ خیالات منعکس سول. د بیلګي په توګه دا ډول جملي ویل کیدي:

شریفان او بزګران، لوی او واړه ټول عاجز او لوڅ دي!

پدي ټوله لویه نړۍ کي ! انساني طبیعت یو دی ! او په هغه کي شک نسته !

په نوموړو پیړیو کي ځینو عقیده درلودل چي مسیحي دین، د خلکو مساوات او ورورولې غواړي، ځینو عقیده درلودل چي مساوات د مالو او شیانو د مساوات څخه پرته مساوات نه دی. ځکه چي شتمني د

پلارواکي پاچاهۍ هم ویل کیدای سي. دده په آند پاچا باید د الهي واکمنۍ پر بنسټ پاچاهي وکړي، یانې پاچا باید اوامر او دستورات د الله تعالي څخه واخلي.

قدرت زیږنده ده او قدرت یانې ظلم او پردي علاوه ثروت او شتمني د رښتیا او امانت له لاري هیڅکله لاسته نه راځي، هیڅ چا شتمني د کوښښ له لاري لاس ته نه ده راوستي او نه یې راوړي، ټوله شتمني د هغو خلکو د برخو غصبول دي چې د ډایانو سره یې کوښښ او کار کړی دی، ډایان د نورو خلکو د مالو د مالکیت له کبله شتمن سوي دي، شتمنو هغه موجود مالونه چې زحمت کښانو تولید کړي دي، غلاکړي دي ځکه نو د آزادۍ میل دا غواړي چې مځکه د ټولو په ګډه وي او د هغو حاصلات په ګدامو کې وساتل سي او هر څوک خپل د اړتیاوو په اندازه د هغه څخه ګټه واخلي، ټول سالم خلک باید کار ته وګمارل سي.

په اولسمه میلادي پیړۍ کې په انګلستان کې د سوسیالیستانو یوه ډله راپورته سول، چې په ټولنه کې یې اقتصادي مساوات غوښتی، د بیلګې په توګه دوی به ویل چې:(طبیعت مځکه د عامي خزانې په ډول بخښلي ده او ټول افراد حق لري چې د ځان ساتنې لپاره د دغې عامي خزانې څخه ګټه واخلي). یا یې ویل چې(هیڅوک باید د بل څښتن او مالک نه وي او مځکه د ټولو نرو او ښځو لپاره ځانګړې ده، چې په خپلو اکې سره پر هغې ژوند وکړي). د انګلستان د هغې زمانې سوسیالیستانو د ټولنې د ټولو عیبونو او ظلمونو علتونه شخصي ملکیت په ځانګړي ډول د مځکې ملکیت بالله دوی ویل چې شخصي ملکیت د جګړو او وینو تویولو بنسټیز لامل دی، شخصي ملکیت په خپل ذات کې د شر، فساد، ظلم او حرص سرچینه ده، یوه ډله چې بیوزله او بله ډله چې بډایه وي، یوه ډله چې د غلامانو په څیر ژوند کوي او بله ډله چې د هغو د کار محصول په غلا کولو ډیر ښه ژوند لري

دغه ګرده د شخصي ملکیت موجودیت دی. د شخصي ملکیت په لغوه کولو سره ټولي بدۍ ورکیږي او ټولنه سمیږي.

د انګلستان نامتو فیلسوف (جان لاک) د طبیعي حالت په اړه وایي (انسانان د طبیعت په حالت کي خپلواک او مساوي دي). د مالو په اړه وایي (الله تعالي مځکه انسانانو ته ورکړي ده او د انسانانو ونوع ته یي په ګډون سره پري ایښي ده). بیا وایي (مالونه په هغه اندازه محدود دي چي یو شخص یي د خپل ژوند لپاره په کار اچولای سي).

په اتلسمه پیړۍ کي د فرانس فیلسوف (هولباخ) په خپل تألیف د (طبیعت نظم) کي د سوسیالیزم د مفاهیمو څخه ډغیږي، ځیني مفسرین وایي چي کارل مارکس د هغه د نظریاتو څخه استفاده کړي ده. همدارنګه انګلیسي فیلسوف (جان استورات میل) هم ځان سوسیالیت یاد کړی دی، ځکه چي مارکس یي ماټریالیست سوسیالیست ګڼلی دی. نومورۍ فیلسوف له یوي لوري د فرد د خپلواکۍ پلوي کوي له بلي لوري د دولت څخه د اقتصادي چارو د کنټرول هیله لري، دی د تولید په اړه د سرمایه داري نظام ملاتړ کوي اما په توزیع کي د سوسیالیزم د مرام ملاتړ سوی دی.

په فرانسه کي ځیني نامتو فیلسوفانو لکه (روسو)، (مونتسکیو) او (ولټر) هم په اتلسمه پیړۍ کي د ټولنیز عدالت او د انسانانو د حقوقو د پرځای کولو، ویناوي کړي او لیکلي دي، وروسته په نولسمه پیړۍ کي د مارکس او انګلز سوسیالیستي فعالیتونه منځ ته راغلل او د ټولي نړۍ د کارګرو اتحاد او انقلاب یي غوښت. په شلمه پیړۍ کي لینن او ملګرویي د مارکس او انګلز د نظریاتو مطابق په روسیه کي د

کمونیستي حکومت بنسټ ټینګ کړ، اماد اویاوو کلو وروسته نوموړی نظام د ناکامۍ سره مخامخ سو او له منځه ولاړی.

په شلمه پیړۍ کي ډیر ګوندونه د سوسیالیزم او سوسیل ډیموکراټ په نومونو پیدا سول، چي د کارل مارکس او انګلز د سوسیالیزم مخالف وه، دوی د کارګرو انقلاب او دیکتاتوري ښه نه بلل، په ځینو هېوادونو کي سوسیالیزم د مذهب سره یوځای ترکیبي ګوندونه پیدا کړل، چي د مسیحي سوسیالیزم په نومو ونومول سول، همدارنګه د وطندوست په نامه چي د (نیشنلیزم او سوسیالیزم) اخښل سوی ترکیب دی نظریات منځ ته راغلل، د مارکس او انګلز سوسیالیسم د دین او اخلاقو څخه بهر په دي عقیده وو چي هرومرو اوسنۍ ټولنه خپل ځای یوي بلي سوسیالیستي ټولني ته پریږدي. دوی په دي عقیده وه چي د تاریخ اړتیا د دي ایجاب کوي چي هرومرو ژر یا په ځنډ به سرمایه داري نظام خپل ځان د سوسیالیزم نظام ته پریږدي.

ځیني اقتصادی او ټولنپوهان وایي چي د سوسالیستانو په ځانګړي ډول د مارکس او انګلز عقایدو پر سرمایه داري نظام هم اغیز وکړ، دا ځکه چي که دغه ډول نظریات نه وای منځ ته راغلي سرمایه داري نظام به هیڅ کله اصلاح سوی نه وای.

سوفوکراسي[1] (سوفیزم)

په یوناني ژبه کي (سوفیسما او سوفیزا) د زده کړي او پوهي په مانا ده او (سوفوس) بیا د عقل او علم په مانا دی. سوفیست د سقراط څخه مخکي فیلسوفان وه، چي ددوی مکتب او تلنلاري ته سوفیزم ویل کیدی. په لرغونې یونان کي عاقل، فیلسوف، پوه او متفکر شخص ته سوفیست ویل کیدی او د ښاغلي او محترم عنوان په څیر کارول کیدی، خو کله چي دا فلسفه د سقراط او افلاطون لخوا تر نیوکو لاندي راغله بیا دي اصطلاح خپله لومړنی مانا دلاسه ورکړه او درنښت یې کم سو، چي وروسته د هغه چا دپاره دا اصطلاح کارول کیده، چي په خبرو کي د چل او فریب پر بنسټ پر خپل مقابل تن باندي برلاسه سي، چي په همدي وخت کي د سفسطي اصطلاح هم و کارول سول.

پر سوفیستانو باندي د سقراط او افلاطون نیوکي له دي اړخه وي، چي سوفیستانو به د علم او پوهي د زده کړي په بدل کي د خلکو څخه پیسي اخیستي، پداسي حال کي چي د افلاطون او سقراط په آند علم مقدس او سپیڅلی دی او هغه باید د مادیاتو په اخیستلو باندي ناولی نسي. یانې علم باید د توکو په څیر د خرڅولو او رانیولو شی ونه ګڼل

[1] Sophocracy or Sophism.

سي. بلکي په وړيا توګه بايد خلکو ته وروښودل سي او عالم شخص بايد د خلکو په منځ کي د پلورونکي په څير ونه ګڼل سي. همدارنګه سقراط چې به کله چاته زده کړه ورکول، نو ده به ويل زه چاته علم او پوهه نه ورزده کوم، بلکي په چا کي پټ استعدادونه راوينبوم.

سوفيستان په پاشلي او بېلبلي بڼې سره خلکو ته د علم په زده کړه بوخت وه، چې د پيسو په مقابل کي يې خلکو ته علم ورزده کوی، يانې د هغه وخت معلمان او ښونکي وه، چې په ټولیز ډول يې ځانګړې ډله نه درلوده. ددوی مخالفينو داسي دليل وايه، چې علم هم د شتمنو او اشرافو په لاسونو کي لويدلی دی او بېوزله خلک به د علم څخه محروم او بې برخي پاته سي.

د يادونې وړ ده، چې د لرغوني يونان هغه فيلسوفان چې تر سوفيستانو مخکي وه، هغو د طبيعت، ستورو او دمځکي د کرې نورو موجوداتو په اړه څېړنې کړيدي، يانې دوی انسان ندی څېړلی او نور غيري انساني موجودات يې څېړلي دي. وروسته ددوی څخه همدغه سوفيستان وه، چې د غيري انساني موجوداتو څخه يې خپلې څېړنې انسان ته متوجه کړي او انساني طبيعت او انسانان يې د خپلې څېړنې موضوع وګڼل. د زيږديز کال څخه پنځه پېړۍ مخکې د سوفيستانو يو مخکښ (پروتاګوراس) پدي آند و، چې (انسان د ټولو شيانو مقياس) دی.

د سقراط څخه مخکي سوفيستان دخپل وخت او ټولنې رونړ آندي، د ښه فکر خاوندان او پر روانو چارو باندي نيوکه کونکي وګړي وه. همدارنګه دوی د بشري ټرونونو په خلاف وه. د زياتو پوهانو په آند د کلبيون او شکاکين فلسفو هم د سوفيستانو څخه سرچينه اخيستي

ده، خو شکاکین او کلبیون بیا دا فلسفه په افراطي بڼه وارول، پدي فلسفي او سیاسي تلنلاري باندي د ښي پوهېدنې لپاره به کلبیون او شکاکین هم په لنډ ډول روښانه کړو:

کلبیون او شکاکین:

کلبیون او شکاکین په خپلو منځونو کي دومره ورته والی لري، چي زیات پوهان یې توپیر نه مني، خو ځینې نور پوهان بیا وایې چي کلبیون او شکاکین په خپلو منځونو کي یو لړ توپیرونه لري. که چیري وغواړو، چي د کلبیون او شکاکین ترمنځ توپیر په لنډ ډول روښانه کړو نو ویلای سو، چي شکاکین تر کلبیون یوڅه نرم او معتدل دي، خو کلبیون بیا تر شکاکین یوڅه افراطي او سختریزه دي؛ ځکه چي شکاکین په طبیعت کي د ټولو شیانو په اړه شک ښودلی دی، پداسي حال کي چي کلبیون بیا د ټولو شیانو څخه منکر سوی دی. لکه څرنګه چي ددي دواړو فلسفو عناصر د سوفیزم د فلسفي څخه اخیستل سوي دي، له همدي کبله کله ځینو پوهانو کلبیون ته شکاکین او یا شکاکینو ته کلبیون کارولی دی او یا هم ددواړو د پاره یې سوفیزم کارولی دی.

دوی پدي آند وه، چي (عامه خلک ناپوه او احمق دي او پوه او واکمنان خلک بیا نیک او د ښه ژوند خاوندان دي، همدارنګه دوی واکمنان او پوه خلک د دولت د قوانینو څخه خپلواک ګڼي او هم پدي آند دي، چي د واکمنانو لپاره د دولت هرکونج او ګوټ د خپل ځانې کور او ټاټوبې حیثیت لري) همدارنګه دوی وایې چي واکمن کور، وطن او هپواد ته اړتیا نلري او همدارنګه قانون او ښار ته هم اړتیا نلري؛ ځکه چي د هر شخص پر هیز او تقوا دده لپاره قانون دی. دوی وایې (ټول بشري موسسات او بنسټونه مصنوعي او مساوي دي او پر واکمن او

په شخص باندي اغیز نسي ښیندلای. یوازنی ریښتنی هیواد او ټولنه هغه ده، چې د تابعت شرط یې په وهه او حکمت وي؛ نو داسي هېواد نه ټاکلی ځای او نه هم قانون ته اړتیا لري. د نړۍ ټول په وه کسان، چې هرځای وي خپله د یوي ټولني حیثیت لري، چې هغه ته (نړیوال ښار) ویلای سو او واکمن شخص د همدي نړیوال ښار غړی او تبعه ګڼل کیږي[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۱۱۸-۱۲۳

سیکولاریزم[1]

سیکولر په انګلیسي او فرانسوي ژبو کي د دنیایي (یوازي هغه څه چي ددي مادي نړۍ په چارو پوري اړوند وي) مانا لري. دا اصطلاح په حقیقت کي د لاتیني ژبي د سیکولوم څخه اخیستل سویده، چي د دنیاوي چارو په مانا ده. سیکولاریزم په عامه مانا د نړۍ پالني یانې د دنیاوي چارو د ترسره کولو اندونو ته ویل کیږي؛ نو ځکه دا اندونه مذهبي چاري نه منـي او د مذهب د شتون څخه انکار کوي. د سیکولاریزم د اصطلاح پښتو مانا په (بې دینۍ) سره کولای سو، یانې د دین او مذهب سره هیڅ اړیکه نه درلودل او یوازي د دنیاوي چارو تر سره کول، یا په بل عبارت سیکولاریزم یو داسي ټولنیز خوځښت دی، چي موخه یې د دیني چارو څخه د خلکو اړول یانې خلک باید د دین پر ځای دنیاوي چارو ته پاملرنه وکړي. د سیکولاریزم اصطلاح د لومړۍ ځل لپاره په (۱۸۴۶ز) کال کي د جورج یاکوب هالي اوک لخوا وکارول سول. ده سیکولاریزم داسي تعریف کړ((هغه باور او عقیده، چي یوازي ددي نړۍ پر چارو او تجربو باندي ولاړه وي)). دی سوسیالیست و او

[1] - Secularism

پدي باور و ، چې دولت باید د وګړو د ژوند د پرمختګ او ښېګڼو لپاره کار وکړي نه د اخروي ژوند او ارواحو لپاره.

سیکولاریزم هیڅ ډول عبادات، روح او ایمان نه مني، ددي اندونو پر بنسټ یوازي یوه نړۍ شتون لري، هغه زموږ د اوسیدنې نړۍ ده، دوی پر اخیرت او د انسان پر بیا ژوندي کیدو باندي ایمان نلري، دوی انسان یوازي پدي مکلف ګڼي، چې ددي نړۍ کارونه په سمه توګه تر سره کړي. سیکولاریزم هڅه کوي، چې داسي ټولنیز ژوند رامنځته کړي، چې ددین سره هیڅ اړیکه ونلري، دوی دین د ټولنیزو بد بختیو لامل بولي. همدارنګه دوی سیاست او دین هم سره بیلوي او په سیاسي چارو کي د دیني اړونو پلي کول نه مني. د سیکولاریزم یوه کوچنۍ ډله بیا دین مني او هغه یوازي په کلیسا او د وګړو په ځاني اعمالو پوري اړوند بولي.

د سیکولاریزم اندونه هغه وخت د خلکو په منځونو کي پیدا سول، کله چې پاپانو(عیسوي ملایانو) د حضرت عیسي (ع) د دین څخه ناوړه ګټه واخیستل، پاپانو دین د خپل نفوذ او واک د لاسته راوړلو یوه وسیله وګرځول. پاپ د دین د استازي په توګه د خلکو پر ټولنیز ژوند باندي واکمن و. سربیره پر ټولنیز ژوند باندي په سیاسي چارو کي هم ورګډ سو او سیاست یې د کلیسا تابع کړ، پدي وخت کي سیاسي مشرانو د کلیسا بشپړ تابعت کاوه او حتا ځینې وختونه به پاپ خپله سیاست په لاس کي اخیستئ.

دا هغه وخت و ، چې اروپایان په تورو تیارو کي ډوب وه، عامو خلکو د علم د لاسته راوړلو حق نه درلودی، په ټولنه کي به د خلکو جرمونه او ناوړه کارونه د پاپ لخوا د څو پیسو په بدل کي بخښل کیدل او

هغه څوک چې به د پاپ پر وړاندې را پورته سو هغه ته به د دوزخ لیک (پانه) ورکول کیدل او د پیسو په بدل کې به د جنت کیلي هم د پاپ لخوا خرڅیدل.

دا ډول جهالت او ناپوهي تر (۱۵ز) پیړۍ پورې روانه وه او په پایله کې خلک ددې ډول حالت څخه ډیر زړه تنګي سول؛ نو ځکه د بدلونونو غوښتنه کیدل، یاني د بدلون لپاره عیني او ذهني شرایط برابر وه، پدې وخت کې په اروپایي ټولنه کې ځینو پوهانو د کلیسا پر وړاندې مبارزه پیل کړه، ددې ډلې څخه یو هم (مارتین لوتر)، لوتر په (۱۴۸۳ز) کال کې په المان کې وزیږیدی او په اصل کې المانی و. دی په (۱۵۱۱ز) کال کې روم ته واستول سو او په هغه ځای کې یې د پاپ غرور، جلال، لوړوالی او ناوړه اخلاق ولیدل؛ نو ځکه په غوسه سو او کله چې یې د پاپ ناوړه کارونه لکه د پیسو په بدل کې د ګناهونو بخښل او د جنت د کیلیانو خرڅول ولیدل نو دیته اړ سو، چې د پاپ پر وړاندې مبارزه پیل کړي. همغه و، چې د پاپ پر وړاندې باندې ودریدی او ویل یې چې یوازې پر انجیل او مسیح باندې عقیده درلودل بسنه کوي نه د پاپ هره خبره منل، ده خلک دیته و هڅول، چې یوازې پر خپل دیني کتاب او پیغمبر باندې باور ولري او د پاپ ناوړه او ځانې خبري ونه منې؛ نو ځکه د پاپ لخوا ده ته تکفیر لیک واستول سو، دا تکفیر لیک د لوتر لخوا د عامو خلکو په مخ کې په یوه لوی میدان کې وسوځول سو. د لوتر د مبارزې یوازنی موخه د خلکو د مذهب خپلواکي وه.

د لوتر او نورو پوهانو همدا مبارزې او د کلیسا پر وړاندې دریځ د سیکولاریزم مفکورې په اروپایي ټولنې کې وزیږولې. خلکو د پاپ پر

وړاندي دریځ غوره کړ او د دا ډول پوهانو ملاتړ یې کاوه. دا دوره د رنسانس (بیازیږیدنې) په دوري باندي هم پیژندل سویده، پدي دوره کي پرلوتر سر بیره نورو پوهانو هم د پاپ او کلیسا پر وړاندي دریځ غوره کړ.

د سیکولاریزم دیني ریښي:

لکه څرنګه چي سیکولاریزم د دین او مذهب ضد دریځ او فلسفه ده، نو ځکه شاید زیات خلک پدي نه وي خبر چي سیکولاریزم لومړی په دیني بڼه کي ځان څرګند کړ. یانې د سیکولاریزم څخه د لومړي ځل لپاره د کاتولیک کلیسا په بڼلابڼلو برخو کي استفاده وکړه. د سیکولاریزم نښي نښانې لومړی د عیسویانو په کتاب انجیل کي ښکاره سوي، پدي کتاب کي داسي راغلي دي، چې ((باید د پاچا کارونه پاچا او د خدای کارونه خدای ته وسپارل سي))، وروسته اګوستین چې د مسیحت د سترو پوهانو څخه و دي خبري ته یې داسي سپړنه ورکړه، چې د دوو ښارونو یا نړیو تر منځ باید توپیر وسي، یانې یو د (دنیا ښار) دی او بل د (خدای ښار) دی. که څه هم اګوستین دا خبره د خدای د قدرتونو د ښودلو او د الهي واکمنۍ د ټینګولو لپاره وکړه، خو ځینو بنسټپالو بیا دا خبره د سند په بڼه وکارول او داسي ادعا یې کول، چې کلیسا د دنیایې ښار لپاره تشکیلات دي او مدني دولتونه باید د کلیسا ملاتړ وکړي، خو ځینو نورو بیا چې د سیکولار د خپلواکۍ لپاره یې مبارزه کول، داسي ادعا یې وکړه، چې د خدای ښار د دنیا د ښار پر بنسټ د ځانګړي ارزښت څخه برخمن دی.

په منځنیو پیړیو کي په اروپا کي د لاتین ژبي سیکولاریس اصطلاح د (اوسنۍ زماني) لپاره کارول کیدل، خو په عمل کي هغو روحانیونو

ته هم کارول کیدل چې د رهبانیت سوګند یې نه و یاد کړی. دا روحانیون چې د رهبانیت پر ځای یې د دنیا کارونو ته مخه کړې وه، د سیکولار په نامه یادیدل. لکه څرنګه چې دغو افرادو د رهبانیت پر ځای د دنیا کارونو ته مخه کړې وه، له همدې کبله یې د اخلاقیاتو هغه معیار نسو برابرولای، لکه د روحانیونو څخه چې هیله کیدل. خو هغو روحانیونو چې د رهبانیت سوګند به یې یاد کړی و، د اخلاقیاتو هغه معیار یې برابولای سو. له همدې کبله په کلیسایې پوړبندی کې به یو شمېر روحانیون د سیکولار په نامه یادیدل.

ویلای سو، چې د کلیسا په جوړښت کې د مسیحت له پیله د خالص دیني او نا خالص دیني نظامونو ترمنځ تو پیر شتون درلودی، چې همدې تو پیر وروسته د الاهیونو ترمنځ د ایمان او معرفت پر بنسټ د ببلتون تخم وشیندی. یانې ایمان او وحي په کلیسا پورې وترل سول او معرفت چې د انسان د پوهې سره یې تړاو پیدا کړ، د ایمان څخه ببل وګڼل سو. ددې ډلې د پوهانو څخه اسکوتوس او ویلیام دي، چې ایمان او معرفت یې ببل وګڼل او په پایله کې یې داسې وړاندیز وکړ، چې ایمان او انساني پوهه سره په ټکر کې دي، نو باید ببل و ګڼل سي. د دوی په آند عقلي پوهه باید پر مادي تجربو باندې ولاړه وي او انساني پوهه پر څېړنه او تجربه باندې ولاړه ده. یانې ایمان نسي کولای چې عقل ته لارښونه وکړي او عقل هم نسي کولای چې د ایمان زیربنا سي.

همدا لاملونه وه، چې هغو مبارزه کونکو چې دین او دنیا سره ببله کړي، لومړی یې د سیکولاریزم ریښې په مسحیت کې پیدا کړي او بیا یې د همدې ببلتون لپاره بنسټیزه مبارزه وکړه، چې د اروپا د رنسانس

په دوره کي دې ډول آندونو او باورونو زیاته پیاوړتیا تر لاسه کړه او اوس په اروپا کي دیني او دنیاوي کارونه بېخي سره بېل دي.

د سیکولاریزم فلسفه:

پوهیږو چې سیکولاریزم د دین ضد آندونه دي، خو په عین حال کي سیاسي، فرهنګي او ټولنیزه فلسفه هم ګڼل کیږي. سیکولاریزم په فلسفي بڼه باید د هغه سیکولاریزم سره بېل کړو، چې د آیډیا په بڼه لوستل کیږي.

د سیکولاریزم فلسفي د ژوند بېلابېلو اړخونو ته شرحه ورکړیدیده، چې زیاتره یې ورته والی سره لري، جورج یاکوب هالي اوک چې د سیکولاریزم د اصطلاح بنسټ ایښودونکی دی، په خپل کتاب (انګلیسي سیکولاریزم) کي دا فلسفه داسي تعریفوي: ((سیکولاریزم ددې نړۍ په چارو پوري اړوند نظام ته ویل کیږي، سیکولاریزم یوازي د انساني کړنو او اعمالو پر بنسټ ولاړ دی او ټول هغه کسان ددې لاري پلویان دي، چې پر الهیاتو باندي باور نلري او یا هم هغه نا معین، نا کافي او غیري باوري ګڼي)). همدارنګه امریکایي ازاد فکره او ویاند رابرت ګرین اینګرسول د سیکولاریزم لپاره داسي تعریف وړاندي کوي ((سیکولاریزم د انسانیت دین دی، چې ددې نړۍ د چارو سره سرو کار لري او په هر هغه څه کي چې د بشریت ګټه او خیر وي، د هغه سره تړاو لري، همدارنګه سیکولاریزم زموږ پاملرنه ټولو هغو سیارو او بنسټونو ته را اړوي، کوم چې د بشریت ژوند ور باندي ولاړ دی، یاني هر فرد ارزښتمن دی، د فکري خپلواکۍ لپاره بیانیه ده، کار او زحمت د منبر څخه غوره ګڼي، یاني هغه کسان چې زحمت کاږي هغه باید ګټمن سي او هغه څوک چې تشي کیسي کوي هغه باید په ځنځیر

وټړل سي، همدارنګه سیکولاریزم د کلیسا د خپلسرۍ پر وړاندي اعتراض دی، او هم د هغه څه پر وړاندي اعتراض دی چې د بلي خیالي نړۍ به تشو کیسو باندي زموږ دا رنګینه نړۍ تباه کوي. لنډه دا چې سیکولاریزم د همدي نړۍ د چارو لپاره هڅه کوي، چې تر څو انساني نړۍ رنګینه او د انسانانو ژوند ښایسته کړي)). ویرژیلیوس فرم په خپل کتاب (دیني دایره المعارف) کې وایي ((... سیکولاریزم هڅه کوي، چې د انساني پوهې او د دین او دنیاوي چارو د بېلتون پر بنسټ انساني او ټولنیز ژوند ته سازمان ورکړي. سیکولاریزم ټول انساني او ټولنیز فعالیتونه د انساني ژوند د خیر او ښېګڼې په موخه کنټرولوي)). په پای کې برنارډ لوئیس د سیکولاریزم مفهوم پدې ډول بیانوي ((د سیکولاریزم اصطلاح لومړی ځل په نولسمه پیړۍ کې انګریزي ژبې ته ورننوتل او ایډیالوژیکه بڼه یې درلوده. سیکولاریزم لومړی د هغې پوهې په بڼه ځان څرګند کړ، چې اخلاقیات باید د عقلاني پوهې پربنسټ د انساني ژوند د ښېګڼې لپاره و کارول سي او په خدای او بلي نړۍ پوري اړوند خبري باید ورکې سي. وروسته سیکولاریزم داسي وړاندیز وکړ، چې د زده کړې عمومي بنسټونه باید سیکولر (غیري دیني) سي. په شلمه پیړۍ کې دا اصطلاح به پراخه مانا سره وکارول سول، چې د دولت او دیني بنسټونو بېلتون یې غوښتی)).

د پورته تعریفونو پربنسټ ویلای سو، چې سیکولاریزم یوازي د انسان دنیاوي ژوند غواړي او پر اخروي ژوند باندي هیڅ باور نلري، دا فلسفه د انسان د ژوند چاري د عقل او انساني پوهې پربنسټ تنظیمول غواړي، چې د اخلاقیاتو او الهیاتو سره په ټکر کې دی.

سیکولاریزم د سیاسي او ټولنیز خوځښت په بڼه:

د سیکولاریزم فلسفه په سیاسي او ټولنیزه برخه کي زیاته مطرح کیږي او زیاتره وخت یې ځانته ځانګړی سیاسي خوځښت او بنسټ جوړ کړی دی. سیکولاریزم د تاریخ په اوږدو کي د ځانګړي سیاسي او ټولنیز جوړښت په بڼه کله د ناتورالیسټ (طبیعت پاله) او کله هم د ماتریالیست (مادیت پاله) په بڼه ځان څرګند کړی دی. د سیکولاریزم قلمرو تر دیني قلمرو ور اوړي او د لادیني پایو پر بنسټ سیاسي سازمان جوړوي.

په لرغونو وختونو کي په مسیحي هېوادونو کي دولت فاسد بنسټ ګڼل کیدی او دولت یې د فاسدو واکمنانو په چوپړ کي ګڼی چې باید وګړي د خپلو اصلي دندو څخه د کلیسا تابعیت ته راو ګرځوي. ددې پر خلاف کلیسا بیا هغه سپیڅلی بنسټ ګڼل کیدی، چې دولت باید د هغه تابع وي، که څه هم د دولت دنده په ټولنه کي د عمومي نظم راوستل دي خو کلیسا بیا تر ټولو بنسټیزه دنده لري هغه د خلکو د ارواحو او اخروي ژوند مسؤلیت دی. خو په منځنیو پیړیو کي د الاهیونو او فیلسوفانو ترمنځ د دولت پر سر د دلایلو په وړاندي کولو سره دي آند څه ناڅه بدلون وکړ، د ببلګي په توګه توماس اکویناس داسي استدلال کاوه، چې دولت هم د مځکي پرمخ د الله تعالی د اوامرو او ارادي د پلي کولو لپاره هڅه کوي، یانې دولت هڅه کوي، چې د خلکو ژوند ته داسي نظم ورکړي، چې دوی په بنه ډول د الله تعالی اوامرو منې او داخروي ژوند لپاره کار وکړي. که څه هم اکویناس دولت د کلیسا تابع ګڼی خو د دولت نورو کړنو ته یې په منفي نظر نه کتل. همدارنګه په ایټالیا او د اروپا په نورو سیمو کي د

رنسانس په راتګ سره دي نظر نور هم بدلون وکړ، په اروپا کي رنسانس داسي فکري انقلاب راوستی چې ټولي سیمي ځپنې اغېزمني سوي. په همدي وخت کي ځپنو لیکوالانو لکه دانټه، پدي آند وه، چې واکمنان کیدای سي، چې په هیڅ شي کي کلیسا ته اړتیا ونلري. که څه هم دا آند د منځنیو پیړیو تر ورستیو پورې د ټولو لخوا ونه منل سو، خو د وخت په تیریدو سره ځپنو لیکوالانو لکه ماکیاولي ومنل او د خپلو فلسفو د اصولو په بڼه یې وګرځول.

په منځنیو پیړیو کي د کلیسا او پروټستانټ ترمنځ د مسیحت دانحراف پر سر باندي ټکر راغلی، چې وروسته د پاپانو لپاره دا مبارزه ډیره مرګوني تمامه سول او په خلکو کي د کلیسا او دولت ترمنځ د بېلتون فکر پیدا سو. له همدي کبله په مدني ټولنه کي داسي بنسټونو او اصولو ته اړتیا پیدا سول چې په بشپړ ډول د ديني افکارو څخه پاک وي. ځپني طبیعي حقوقو ته ژمن پاته سول، لکه رواقیان، ځپني نور بیا د مسیحت څخه بل ډول تعبیر ته ژمن پاته سول، لکه ډئیزم. د یادولو وړ ده چې په منځنیو پیړیو کي فیلسوفانو د دولت او کلیسا ترمنځ داسي بېلتون ندی راوستلی لکه په اوسني وخت کي چې شتون لري.

نو ویلای سو، چې کله اروپا د جهالت په تیاره کي ډوبه وه او پاپانو د خپلو ګټو لپاره مسیحي زده کړو ته انحراف ورکړی و، چې په همدي وخت کي یو شمېر اروپایي رونړ آندي دي ټکو ته متوجه سول او پر وړاندي یې غبرګون وښودی، چې همغه وخته په خلکو کي د کلیسا او حکومت د بېلتون افکار وزیږېدل. وروسته د ډیرو مبارزو څخه کله چې رنسانس بریالی سو، د اروپا پر سیاسي اسمان باندي د سیکولاریزم

سیاسي خوځښت هم را څرګند سو، چې پدې وروستیو کې یې ځان د فلسفي او سیاسي مکتب په بڼه هم په خلکو منلی دی.

سیکولاریزم او سیکولاریزیشن:

که څه هم سیکولاریزم او سیکولاریزیشن نژدې اړیکې سره لري، خو یو ندي. ددوی ترمنځ تو پیر د هغې پوښتنې په ځواب کې دی، چې د دین رول په ټولنه کې څرګندوي، یانې سیکولاریزم د دین څخه د سیاسي او ټولنیزو چارو خپلواکي غواړي، خو داسي نه وایې، چې دین په سیاسي او ټولنیزو چارو کې هیڅ رول نلري. خو سیکولاریزیشن بیا په هیڅ ډول دین په سیاسي او ټولنیزو چارو کې نه مني او بشپړ بېلتون یې غواړي. نو ویلای سو چې سیکولاریزم د دین رول او ارزښت ته په نسبي ډول قایل دی، خو سیکولاریزیشن بیا په هیڅ ډول دین نه مني.

همدارنګه د سیکولاریزم او سیکولاریزیشن ترمنځ بل تو پیر پدې کې دی، چې سیکولاریزم یوې موضوع ته په فلسفي بڼه ګوري او د فلسفي اړخه یې روښانه کوي، پداسي حال کې چې سیکولاریزیشن بیا د همدې فلسفي د پلي کولو لپاره هڅه ده، چې کله ناکله د زور پر کارونه هم باور لري. په سیکولاریزه ټولنه کې د دیني بنسټونو او از نه مړ کیږي، بلکې کولای سي، چې په عمومي چارو کې خپل نظر څرګند کړي، خو ددوی اقتدار او واک محدود وي او دولت نه ددوی پر وړاندي دریځ لري او نه هم ددوی په ملاتړ کار کوي. بلکې دیني بنسټونه د خپلواکو بنسټونو په بڼه ګڼل کیږي.

سیکولر دولت:

د دین او دولت د بېلتون آندونه د لومړي ځل لپاره د لیبرال پوهانو لخوا وړاندي سول.

د سیکولاریزم اصول:

سیکولاریزم یو شمېربنسټیز آندونه او آرونه لري، چې د هغو پر بنسټ ژوندی پاته سوی دی، د سیکولاریزم دا آندونه په اروپا او امریکا کې زیات منل سویدي، چې په لاندي ډول یې یادونه کوو:

۱. **هغه څه چې مادي اړخ ونلري د منلو ندي**:

د سیکولاریزم لومړی آر دادی، چې الله تعالي، دین، پیغمر، ملایکې او اسماني کتابونه نه منې، ددې تلنلاري پلویان دین د ژوند د انحراف او کږېدنې لامل بولي. خو یوه کوچنۍ ډله بیا دین منې او هغه یوازې د وګړو د ځانې اعمالو په څېر ګڼي، دوی پدې باور دي، چې دین او عبادات باید یوازې په کلیسا او عبادتځایونو کې تر سره سي، نه داچې سیاست او حکومت ته هم ورننوځي.

۲. **د ماکیاولي اندونه**:

دا آر د نیکولا ماکیاولي د اندونو پر بنسټ ولاړ دی، ماکیاولي هم د دین او سیاست د بیلوالي غوښتنه وکړه، ماکیاولي په خپل یو کتاب کې لاندي درو ارونو ته اشاره کړیده:

الف- انسان په طبیعي ډول شر غوښتونکی پیدا سوی دی او خیر غوښتنه دده د فطرت سره مخالفه ده؛ نو ځکه پاچا باید د خلکو پر ټولنیز ژوند باندي هر ډول واکمني ولري او پاچا باید د استبداد څخه کار واخلي.

ب- دین او سیاست باید په بشپړ ډول سره بیل سي او کلیسا باید یوازي د خلکو انفرادي کړنې د دین د د اصولو پر بنسټ باندي کنټرول کړي.

ج- دولت باید د خپلو موخو د لاسته راوړلو لپاره هر ډول وسایل په کار واچوي.

د ماکیاولي په اندونو کي سیکولاریستي اندونه هم تر سترګو کیږي، خو دده په ژوند کي دده اندونو ته چا پاملرنه ونه کړه، خو په (۱۸ز) او (۱۹ز) پیړیو کې دی د سیکولاریزم بنسټ ایښودونکی و ګڼل سو.

۳. **ماده پر معنویاتو برلاسي ده:**

کله چي اروپایانو د پاپانو د ظلم او جهالت څخه ځان خلاص کړ، بیا نو دوی یو شمېر مادي پرمختګونه وکړل او په صنعت، ټکنالوژۍ او نورو ساینسي علومو کي یې پرمختګونه وکړل، له همدي کبله به دوی ویل، چي ماده پر معنویاتو برلاسي ده. دوی وویل کله چي موږ دین پریښودی نو موږ پرمختګ وکړ نو هماغه و چې دوی وویل چې اصلي معیار په دنیاء کي د انسانانو لپاره مادیات دي او د انسان د پیدایښت موخه هم په اصل کي دمادیاتو په خاطر ده، دوی وویل کله چې موږ د ددین او معنویاتو په لاره روان ؤاو ټول ژوند مو په کلیساء کي په عبادت تیراوه موږ له بد بختۍ، ورسته پاتې والې او جهالت سره مخ ؤ ولې کله چې مو معنویات او دین پریښود او د نیاء مو غوره کړه موږ بریالي سولو او ازادي مو واخسته.

۴. **پراګماتیزم**:

پراګماتیزم یوه یونانې کلمه ده، چې د عملپالنې مانا لري، یانې هرهغه څه چې عملي او تجربه سوی وي او ګټه پکې نغښتي وي، هغه ته پراګماتیزم ویل کیږي. سیکولاریستان پدې اند دي، چې هرهغه څه چې انسانانو تجربه کړی وي او مادي ګټې پکې نغښتي وي هغه باید ومنل سي، ځکه چې وګړي د مادیاتو دپاره پیدا سوي دي. دوی زیاتوي، بشریت باید خیالي او ایډیالي یا کیسه ییز شیان ونه منې، وګړې باید یوازې پر هرهغه څه باندې باور ولري، چې عملي اړخ ولري.

۵. **لیبرالیزم**:

لیبرالیزم یوه لاتیني کلمه ده، چې د آزادۍ او خپلواکۍ مانا لري. لیبرالیزم په عامه مانا د هر هغه بنسټ یا لامل پروړاندې مبارزه کول دي، چې وګړیزې ازادۍ، ترګوابښ لاندې راولي، یانې د وګړیزو ازادیو د لاسته راوړلو د پاره مبارزه کولو ته ویل کیږي. نو په اقتصادي چارو کې په شتمنۍ او سوداګرۍ کې د دولت د لاسوهنې مخه نیسي او په دیني او مذهبي چارو کې بیا وګړو ته د دین او مذهب په ټاکلو کې خپلواکې ورکوي.

۶. **دیني پلورالیزم**:

سیکولاریستان ټولو دینونو ته په یوه سترګه ګوري او ټول مردود ګڼي، دوی په نړیواله کچه د دینونو ترمنځ یوالی غواړي او یوازې عیسویت او یهودیت ته په نړیواله کچه رسمیت ورکوي، همدارنګه د اسلام مبارک دین پروړاندې دریځ لري.

پر ماکیاولي، لوتر او یو شمېر نورو پوهانو سربیره ځینو پوهانو د سیکولاریزم په اړوند اندونه ورکړیدي، د بیلګې په توګه (دیکارټ)

فرانسوي ساینس پوه د انسان عقل او ذهن د هر شي خالق او پیدا کونکی ګڼلی دی. (اسحاق نیوټن) انګریزی ساینس پوه وایي کاینات هیڅ خالق او پیدا کونکی نلري، بلکي د یوځو طبیعي قوانینو له مخي په خپله منځته راغلی دی، (لوایژر) فرانسوی ساینس پوه بیا د نړۍ پر تل پاتي کیدو باندي باور لري او وایي، چي ماده نه ورکښیدونکې ازلي او ابدي ده یوازي خپله بڼه پخپله بدلوي، خو نه ورکیږي، چي د نومورې دغه اند د نړۍ په نه پای ته رسیدو او تلپاتي کیدو باندي دلالت کوي. (فیور باخ) المانی ساینس پوه د الله تعالي د شتون څخه انکار کړی دی او ویلي یې دي دین او مذهب یوازي لوبي او کم عقله خلکو ته دوکه ورکول دي، ددي پر ځای باید نړیوالو چارو ته مخه کړي، (نیچه) المانی فیلسوف وایي، چي له ساینس څخه مخ کې الله تعالی شتون درلودی او (العیاذ بالله) اوس مړ سوی دی او خپل مقام یې ساینس ته پریښی دی، نو خلکو ته په کار دي، چي د ساینس لمانځنه وکړي، (ډاروین) انګریزی ساینس پوه پدي اند دی، چي نړۍ ټوله پخپله پیدا سویده او وایي ژوندون د طبیعي قوانینو پر مټ منځته راغلی دی، دی د ژوندون د پیدایښت د ډول په اړه وایي، چي لومړی یوه حجره ژوندی پیدا سوه، هغه بیا د خوځښت او بشپړتیا (تکامل) حالت ته ورسیدل او د انسان بڼه یې غوره کړه، دی وایي په یوه زمانه کي خود بخوده دمادي څخه ژوند منځ ته راغلی او کاینتات پیدا سول، پدي خبرو کي د (ډاروین) موخه داده، چي ټول کاینتات د انسان په ګډون د الله تعالي څخه پرته پخپله پیدا سویدي.

(پال ساټر) فرانسوی ساینس پوه پدي اند دی، چي انسان تر هغه پوري بشپړ او مکمل کیدای نسي، ترڅو پوري، چي د الله تعالي، دین

او اخلاقو څخه خپلواکي تر لاسه نکړي. همدارنګه (او پي جي ټايټ) امریکايي ساینس پوه ویلي دي، (په کاینناتو کي ریښتنی وجود ماده ده، چي انسان نه ماده پیدا کولای سي او نه يې له منځه وړلای سي).

لکه مخکې چي مو اشاره وکړه د سیکولاریزم اندونه د خلکو په منځ کي هغه وخت پیدا سول، کله چي خلکو د پاپ پر وړاندي دریځ ونیوی، خو د سیکولاریزم سیاسي مکتب په (۱۹ز) پیړۍ کي هغه وخت منظمه بڼه ونیول، کله چي د (هولي اوک) تر مشری لاندي زر(۱۰۰۰) اټیستان (دخدای څخه منکر خلک) سره راټول سول او ددي مکتب بنسټ يې کیښودی. ددوی موخه داوه، چي د کلیسا پر وړاندي د نورو تاوتریخوالو او یرغلونو مخنیوی وکړي او ددوی په اند د خپل ځان لپاره یوه مثبته موخه چي ددنیاوي چارو سمبالونه ده وټاکي. دوی وروسته د (برادلا) تر مشری لاندي زیات پرمختګ وکړ خو په اوسنۍ وخت کي هغه څوک دي ډلي ته ننوځي، چي د کلیسا او مذهب پر وړاندي مبارزه کوي.

ښاري دولت[1]

ښاري-دولتونه په لرغوني یونان کي د زیږدیزکال څخه څلور او پنځه پیړۍ مخکي څرګند سول. د یونان مځکه د غرونو او سیندونو په واسطه پردرو او ټاپوګانو (جزیرو) باندي ویشل سویده، چي همدي ویشني د ښاري-دولتونو د جوړیدو لپاره زمینه برابره کړه. یونانیانو د ښاري-دولت لپاره د ((پولیس)) وییِ(لغت) کاروی. پولیس په دقیقه ماناسره هغه دفاعي ځای ته ویل کیدی، چي عاموخلکو به د دښمن د نژدي کیدو په وخت کي هلته پنا وړل. په یونان کي هر ښار د طبیعي خنډونو له امله بیل ژوند غوره کړ او د ځان لپاره یي ځانګړي ټولنه جوړه کړه.

د یونان د ښاري-دولتونو اندازه کوچنۍ وه. د زیږدیزکال څخه پنځه پیړۍ مخکي د (اتن) د اوسیدونکو شمیر(۱۱۹) زره تنوته رسیدی، چي د هغو څخه یي یوازي(۴۰) زره اوسیدونکي ښاري وه. د دي ښاري-دولتونو زیات اوسیدونکي غلامان وه. په (سپارټ) کي یوه ډله خلک د سرفانو (سیمه ییزو وګړو) په نامه اوسیدل چي مالیه به یي

[1] - City State.

ورکول، د رایې ورکولو حق یې نه درلودی او نظامي چوپړونه به هم پر دوی وه. په لرغوني یونان کي ښاري ژوند انسان ویښ او هوښیار کړ. ښارونډي راپورته سول او د حکومت په کارونو کې یې ګډون وکړ. همدارنګه د وګړو په منځ کي یې د وطنپالنې روحیه پیاوړي کړي وه او د خلکو ملاتړ یې د ځان کړی و. په یونان کي لرغوني ښاري-دولتونه عبارت وه له: آتن، سپارټ، کورینټ، ارګوس او تبس څخه. که څه هم د لرغوني یونان ښاري-دولتونود وګړو د ژوند لپاره زیاتي اسانتیاوي برابري کړي او وګړي یې هوښیار کړه، خو د یو شمیر ستونزو سره هم لاس او ګریوان وه. یانې د هر ښار بیل ژوند او د دوی ترمنځ د طبیعي خنډونو شتون د دي لامل سو، چي یونان یو موټی دولت نسو او د دوی ترمنځ خپلمنځي جګړي وسوي، چي په پایله کي دي جګړو د ښارونو پرمختګ او ډسپلین له منځه یوړ. که څه هم د ښارونو ترمنځ کمزوري کنفډریشنونه جوړسول، خوبیاهم د لویدو سره مخ سول او د مقدوني او روم د خولو ګولي سول[1].

[1]- عبدالرحمن عالم، بنیاد های علم سیاست، چاپ بیستم ۱۳۷۸، ص ۲۱۹-۲۲۰.

صهیونیزم[1]

د صهیونیزم اصطلاح د (صهیون) د غره څخه خیستل سویده، چې داوود(ع) هلته ښخ دی. د صهیون غر په اورشلم کي دی، چې وروسته صهیون د فلسطین د خاوري لپاره کارول کیدی، له سیاسي اړخه صهیونیزم هغه نیشنلیستي یهودي خوځښت دی، چې په فلسطین کي د خپلواکه یهودي دولت د جوړولو لپاره هلي ځلي کوي. صهیونیزم د یهودي دین د پیروانو د یوالي لپاره کار کوي، چې ددوی په آند یهودیان د فلسطین د خاوري څخه په تبعید سوي بڼه ژوند کوي او ددوی اصلي ټاټوبی اورشلم دی[2].

کله چې په ۷۰ زیږدیز کال کي د رومیانو لخوا اورشلم وران سو، یهودیان په ټوله نړۍ کي خپاره سول، خو بیا هم دوی خپلمنځي دیني او فرهنګي یوالی وساتی او په نورو ملتونو کي ورګډ نسول. خو د تاریخ په اوږدو کي یې په مسیحي دولتونو کي د دیني لږکي او کله ناکله هم د ځپلي کوچنۍ نژادي ډلي په بڼه ژوند کاوه. له همدي کبله

[1] Zionism.

[2]- فرهنګ واژها، عبدالرسول بیات، ۳۲۷.

پیړۍ پیړۍ ددوی په زړونو کې د هغې خاوري د لاسته راوړلو ارمان و، په کومې کې چې موسی (ع) ددوی رهبري کول[1].

صهیونیزم د یهودي سرمایه دارانو څخه جوړ دی، چې اوس د فلسطین د نیولو په ایډیالوژۍ باندې بدل سوی دی، په ۱۸۹۷ز کال کې د صهیونیزم نړیوال سازمان منځته راغلی، چې موخه یې فلسطین ته د ټولو یهودیانو لیږل وه. ددې نړیوال سازمان ملاتړ نن ورځ د لویو نړیوالو شرکتونو لخوا کیږي، چې زیات مالي ځواک لري او په زیاتو نړیوالو شرکتونو کې ونډې لري، چې مرکز د امریکا په متحده ایالاتو کې دی او د نړۍ تر ۲۰ په زیاتو دولتونو کې فعالیت کوي.

یهودي سرمایه داران د کلونو راهیسې د نیشنلیستي احساساتو او ملي تعصبونو په راپارولو باندې بوخت دي، ترڅو د صهیونیزم تر چتر لاندې امپریالیستي مبارزه پیاوړې کړي. په ټولیزډول صهیونیزم د پراختیا غوښتني، نژاد پالني او د ولسونو ترمنځ د نفاق د تخم د شیندلو لپاره کار کوي. صهیونیزم په نړۍ کې یوازې یهودي قوم یو استثنایې قوم بولي، چې الله تعالی یې تر شا ولاړ دی. صهیونیزم یوازې یوه ایډیالوژي نده، بلکې د یهودي سیاستونو، سازمانونو، سیاسي تلنلارو او بورژوازیو مجموعه ده، چې د جګړه غوښتونکي تلنلارې پر بنسټ خپلې موخې لاسته راوړي.

د صهیونیزم د تاریخي بشپړتیا پړاوونه:

فلسطین ته په عبري کې د اسرائیلو مځکه ویل کیږي، د یهودیانو په آند فلسطین همغه موعودي مځکه ده، چې الله تعالی یې بني اسرائیلو ته د روکولو ژمنه کړې وه. کله چې د رومیانو لخوا په ۷۰ز کال کې بیت

[1]- دانشنامه سیاسي، دآریوش اشوري، ص ۲۲۲.

المقدس (اورشلم) وران سو، یهودیان په نړۍ کي خپاره سول او په تیت او پرک ډول یې ژوند کاوه، زیات ازار سول او ډېر وزورول سول. له همدي کبله ددوی په سرونو کي د خپل اصلي ټاټوبي د بیا لاسته راوړلو او نیولو فکر موجود و، او پدي آرمان وه، چې په فلسطین کي د یهودو ځواکمن حکومت جوړ کړي. دا فکر هغه وخت لا ګړندۍ سو، کله چې په نولسمه پیړۍ کي یهودي خوځښتونه منځته راغله او یهودي یوالی نړیوال ارزښت پیدا کړ.

د صهیونیزم بنسټ ایښودونکی یو اتریشي ورځپاڼه لیکونکی تئودور هرتزل (۱۸۶۰-۱۹۰۴) دی. کله چې هرتزل د (یهودو دولت)[1] په نامه کتاب ولیکی په هغه کي یې د نړۍ یهودو ته په فلسطین کي د ملي یهودي دولت د جوړولو سپارښتنه وکړه. هرتزل صهیونیزم د یوي مذهبي اصطلاح څخه په لویې سیاسي تلنلارې باندي واړوی او په فلسطین کي د ملي یهودي دولت د جوړولو پر طرحي باندي یې د صهیونیزم راتلونکي موخي څرګندي کړی. په حقیقت کي هرتزل په فلسطین کي د سیکولر دولت غوښتونکی و. دده په آند پر یهودیانو باندي د نړیوالو فشارونو په شتون کي دوی باید په فلسطین کي د یهودو ملي دولت ومني.

د صهیونیستانو لومړی کنګره د سوئیس د بال په ښار کي په ۱۸۹۷ز کال کي جوړه سوه. په نوموړي کنګره کي د صهیونیستانو هغه هیله او ارمان چې دوی په فلسطین کي د یهودي دولت د جوړیدو غوښتنه درلوده، رسماً اعلان سو. د نوموړي کنګري څخه وروسته د صهیونیستانو او هرتزل مرکز د ویانا په ښار کي سو، چې تر ۱۹۰۱ز کال

[1] - Juden State.

پوري يې هر کال او له هغه څخه وروسته يې په هرو دوو کلونو کي يوار غونډه کول.

پدي وخت کي صهونيستان د يهوديانو په منځ کي په اقليت کي وه يانې ټولو يهوديانو ددوی ملاتړ نه کوی بلکي يوازي د مرکزي اروپا او ختيځي اروپا ځينې يهوديانو يې ملاتړ کوی. نه يوازي داچي ټولو يهوديانو دصهيونيزم ملاتړ نه کوی، بلکي په دوی کي د صهيونيزم پر وړاندي بل جريان چې (هسکالا[1]) نومیدی فعاليت کوی، ترڅو د صهونيزم مبارزه او کړني د ناکامۍ سره مخ کړي. دا غورځنګ چې په ۱۷ او ۱۸ پيړيو کي رامنځته سوی و، ددوی هڅه داوه، چې يهوديان د له ډيره وخته د اروپايي کلتور څخه ليري کړل سوید دي، نو بايد هڅه وسي، چې دوی بيرته د لويديځ د کلتور سره اشنا سي او بيرته په اروپا کي منحل کړل سي. له همدي کبله ددي غورځنګ غړو هڅه کول چې د زده کړو په برخه کي غيري ديني يا سيوکولاريستي افکار يهودي ځوانانو ته تدريس کړي. په ټوليز ډول ددي غورځنګ هڅي داوي، چې يهودي کلتور د نوي او مډرنو اصولو پر بنسټ باندي جوړ کړي. که څه هم هرتزل په اروپا يې ټولنه کي د يهوديانو ګډيدل اړين ګڼل خو پدي آند و، چې په اروپايي ټولني کي د يهودي ضد آندونو شتون به يهود خپلواک نه کړي او يهوديان به ونسي کولای چې خپلواک کلتور ولري. صهيونيستان د لږو شتمنو يهوديانو ملاتړ د ځان سره درلودی، ددوی نشرات په نړيوال ژبو باندي کيدل او په ډيرې هوښياری سره يې ګامونه اخيستل له همدي امله بريالیتوب ته ورسيدل[2].

---

[1] -Haskala.

[2]- عبدلرسول بيات، فرهنګ واژه ها، ص ۳۷۰

هرتزل د خپل پلان د پلي کیدو لپاره لومړی د عثماني امپراتوری پاچا ته وړاندیز وکړ، چې فلسطین دوی ته خوشي کړي او فلسطین ته د یهودیانو د ورتګ لاره پرانیزي. خو د عثماني امپراتوری پاچا د هغه دا وړاندیز ونه منی له همدي کبله هرتزل د انګلستان سره یوځای سو. انګلستان صهونیستانو ته داسي وړاندیز وکړ، چې په یوګاندا کي به غیري مسکوني سیمه ددوی د دولت د جوړیدولپاره وټاکي، ددي وړاندیز سره لږ صهیونیستان موافق سول، خو زیاتو بیا دا وړاندیز ونه منی او زیاتو یهودیانو د یهودي دولت د جوړیدو لپاره د فلسطین مځکه وغوښتل او په ۱۹۰۵ز کال صهونیستانو په خپله کنګره کي د انګلستان دا وړاندیز رد کړ.

هرتزل په ۱۹۰۴ز کال کي مړ سو، دده د مرګ څخه وروسته د صهونیستانو مرکز کولن، د هغه څخه وروسته برلین او د هغه څخه هم وروسته لندن ته انتقال سو. د لومړی نړیوالي جګړي څخه مخکي د صهونیزم یوه کمه برخه د روسي او ختیځي اروپا د اوسیدونکو یهودو تشکیلول. دا پداسي حال کي وه ، چې د صهونیزم مشرتوب د آلماني او اتریشي یهودیانو په لاس کي و. صهونیستانو زیاته هڅه وکړه چې عبراني ژبه او یهودي کلتور را ژوندي کړي، چې په ډیر لنډ وخت کي خپلو موخو ته څه ناڅه ورسیدل.

په ۱۹۰۵ز کال کي د روسي د انقلاب ناکامي او پر یهودیانو باندي د تزاري حکومت فشارونه ددي لامل سول، چې زیات شمیر یهودي ځوانان فلسطین ته مهاجرت وکړي. په ۱۹۱۴ز کال کي نوي زره یهودیان په فلسطین کي میشته وه او د درو زرو په شاوخوا کي یهودیانو د

مهاجرو په کمپونو کي ژوند کوی. نوموړي یهودیان په ځانګړي ډول کډوال یهودیان د فرانسوي شتمن بارووون لخوا حمایت کیدل.

د لومړی نړیوالي جګړې پر مهال صهونیزم ډیر په چټکی سره پراختیا وموندل او د صهونیزم مشرتوب د هغو روسي یهودیانو په لاس کي ولویدی، چې په لندن کي اوسیدل. پدي وخت کي جیمز وایزمن چې وروسته د اسرائیلو لومړی ولسمشر سو، زیاتي هلي ځلي وکړې چې د انګلستان د حکومت څخه په فلسطین کي د یهودو د ملي دولت د جوړیدو ژمنه واخلي، چې وروسته په ۱۹۱۷ز کال کي د انګلستان د بهرنیو چارو وزیر بالفور داسي اعلامیه خپره کړه، چې موږ د فلسطین په خاوره کي د یهودو د ملي دولت د جوړیدو ملاتړ یو. دا اعلامیه چې د (بالفور د اعلامي) په نامه باندي شهرت لري، د اسرائیلو په نامه یې د دولت د جوړیدو لومړنی تخم وکرى. همدارنګه د انګریزانو او عثماني امپراتوری ترمنځ جګړه د یهودیانو په ګټه تمامه سول. د عثماني امپراتوری له ماتي څخه وروسته ټول تر لاس لاندي سیمي سره وپاشل سولي او د فلسطین سرپرستي د انګلستان لاسته ولویدل، پر همدي بنسټ د بالفور د ژمنه وخت راورسیدی. له بلي خوا انګریزانو په فلسطین کي کډوال یهودیان خپلوا کړه او د زده کړو مرکزونه یې ورته پرانیستل. په ۱۹۲۵ز کال کي د په فلسطین کي د یهودو شمیر ۱۰۸ زرو نفرو ته رسیدی. په ۱۹۳۳ز کال کي وه ۲۳۸ زرو نفرو ته ورسیدل، چې د فلسطین د ټول نفوس ۲۰٪ یې جوړول. د هټلر تر ښکاره کیدو پورې د یهودو مهاجرتونه سُست وه، خو کله چې نازي حکومت پر یهودو باندي فشار راوستئ، وروسته د یهودو مهاجرتونه تیز سول.

عربانو چې په فلسطین کې د یهودو شتون یې د ځان لپاره ګوابښ بلی، څو واره یې د ۱۹۲۹ څخه تر ۱۹۳۹ کلونو پورې شورشونه وکړل او خپل اعتراضونه یې بسکاره کړل، چې د انګریز د حکومت لپاره یې زیاتې ستونزې هم پیدا کړې. د دوهمې نړیوالې جګړې پر مهال صهیونیزم زیات پلویان پیدا کړه. په ځانګړې ډول د امریکا شتمنو یهودیانو د دوی څخه زیات ملاتړ وکړ او د هغه څخه وروسته د صهونیزم ډیر ټینګ ملاتړي سول. صهونیستانو ددې لپاره چې په فلسطین کې فتنه او فساد خپاره کړي نو یو تروریستي سازمان د ((هاګانا)) په نامه یې منځته راوړ[1].

د دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته چې د مسلمانانو او یهودیانو ترمنځ اختلافات اوج ته ورسیدل، نو انګلستان د فلسطین مسئله د ملګرو ملتونو سازمان ته وسپارل او داسي وړاندیز یې ورته وکړ، چې د فلسطین پر خاوره دي دوه دولتونه یو عربي او بل یهودي تشکیل سي. همدارنګه بیت المقدس دي د نړیوال بنار په بڼه وټاکل سي. د ملګرو ملتونو سازمان دا وړاندیز ومنی او پدې اړه یې پریکړه لیک صادر کړ. کله چې په ۱۹۴۸ز کال کې د ملګرو ملتونو سازمان دا پریکړه لیک صادر کړ، نو د اسرائیلو دولت په چټکۍ سره خپل کارونه پیل کړل، چې په پایله کې د عربو او اسرائیلو ترمنځ لومړی جګړې پیل سولې. اسرائیلیانو د دې جګړو پر مهال تر هغې مځکې زیاته برخه ونیول چې د ملګرو ملتونو په پریکړه لیک کې ټاکل سوي وه او اته سوه زره فلسطینیان یې مهاجر کړل. چې په پایله کې د اسرائیلو حکومت د صهونیستانو د لومړی کنګرې څخه پنځوس کال

[1] عبدلرسول بیات، فرهنګ واژه ها، ص۳۷۱

وروسته منځته راغلی او یهودیان خپل هغه ارمان ته ورسیدل چې د پیړیو پیړیو راهیسي یې د ځان سره درلودی.

صهونیستي غورځنګ په ټولیز ډول خپلو موخو ته د رسیدو لپاره د ترور، تاوتریخوالي او تبلیغاتو په واسطه ورسیدی. د صهونیستانو تروریستي سازمان د لومړیو څخه د مسلمانانو په ترور او مرګ باندي پیل وکړ او دوی هڅه کول چې د هري لارې ممکنه وي، فلسطینیانو وبیروي او دوی تهدید کړي.

د اسرائیلو د دولت د جوړیدو څخه وروسته د صهونیزم سازمان هڅه کول، چې د نړۍ یهودیان اسرائیلو ته د مهاجرت لپاره تشویق کړي. خو زیاتو یهودیانو د صهونیستانو دا نظریه چې یهودیان چې د اسرائیلو څخه بهر ژوند کوي، تر ظلم او زور زیاتي لاندي دي او ددوی عزت به هغه وخت خوندي کیږي، کله چې اسرائیلو ته راسي، نه منل. خو زیاتو تندرو او تیز لارو یهودیانو بیا د اسرائیلو د حکومت د جوړیدو لپاره هلي ځلي پیل کړي او غوښتل یې چې د نیل تر سیند پوري ددوی د قلمرو حدود ورسیږي[1].

[1]- عبدلرسول بیات، فرهنګ واژه ها، ص۳۷۲.

فابیانیزم[1]

فابیـانیزم د یـوې سوسیالیسـتي سیاسـي تلـنلارې نـوم دی، چـې پـه انګلسـتان کـي پـه (۱۸۸۴ز) کـال کـي د یـو شـمېر سوسیالیسـتي رونې آندو لخوا رامنځتـه سو. دي سوسیالیسـتي رونې آندو هڅـه کـول، چـي سوسـیالیزم پـه منځنـي پـوړ کـي هـم رواج کـړي او هـم سوسـیالیزم د انقلابي حالت څخه را وباسي او منځلاریتوب ته یې راولي.

دوی هڅـه کـول، چـي سوسـیالیزم د رونې انـدو افکـارو تـه ورننباسـي؛ نوځکه دوی اکاډمیکو څېړنو او تبلیغاتو ته زیات ارزښت ورکـاوه او د سولـه ییز سوسیالیزم غوښتون کې وه[2].

ددي سیاسي تلنلارې مخکښان (فرانک پودومور) او (اډوارډ پیز) و او وروسته یـو شـمېر نـور هـم ورسره ملګرې سول، چـي همدا سیاسـي تلـنلاره وروسـته د انګلسـتان د کـارګر ګونـد د جوړیـدو بنسـټ هـم وګرځېدل. کله چي د انګلستان د کارګر ګوند جوړ سو د فابیانیزم ټولنه د یوي څېړنیزي او تبلیغاتي ټولنې په بڼه د (فابیان ټولنې) په نامـه پاتـه

[1] - Fabianism.

[2]- امیر مسعود خدایار، فرهنګ واژه های مکتبهای (سیاسي، فرهنګي، مذهبي، فلسفي، هنر)، انتشارات محمد حسن/کابل، ۱۳۲۷ش، ص ۱۵۷.

سول، چې پدې وخت کې یې د مارکسیزم پر وړاندې یو شمېر مقالې او رسالې نشر کړې او د دوی د عقایدو اړونه پدې ډول وه:

الف- که چیرې په ټولنه کې اصلاحات راوستل سي، طبیعي تکامل خپله منځته راځي او د کارګر اقتصادي حالت پخپله ښه کیږي، چې هیڅ اړتیا انقلاب او تاوتریخوالي ته نه پیدا کیږي.

ب- د ټولنې د پورونو ترمنځ اړودوړ او کشمکش د ټولنې پرمختګ ته اړتیا نلري[1].

په فابیانیزم باندې د ښې پوهېدنې د پاره به فابیان سوسیالیزم په لنډ ډول ولولو:

فابیان سوسیالیزم:

دا د هغه سوسیالیستي غورځنګ نوم دی، چې په انګلیستان کې د مارکس د افکارو تر اغیز لاندې منځ ته راغلي وه، مګر مارکسي ندي او د یوې ټولنیزې فلسفې د جوړولو غوښتنه یې نده کړې، هغه څه چې د دوی د پاملرنې وړ وه هغه د فابریکو او صنعت د اداره کولو لپاره د یوه منظم سازمان منځ ته راوړل او د ګارګرو طبقو د ژوندانه د ښه کولو په موخه د سیاسي قدرت استعمال ؤ. په اقتصادي برخه کې یې د ریکاردو د اجاري فرضیه او د هانري جورج د مځکنې ارزښت فرضیه منلې وه اوویل یې:

- پر مځکو باندې باید زیات مالیات وضع سي، تر څو صنعت او فابریکې د مالیاتو د قید څخه خلاصې سي.
- د انحصاري ګټو د له منځه وړلو په وسیله باید د ټولو ګټو لپاره اقتصادي فرصتونه په مساوي ډول ورکول سي.

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۱۲۴-۱۲۵.

فاشیزم[1]

د فاشیزم کلمه د لاتیني ژبي د (فاشیسمو[2]) څخه اخیستل سوي ده، په لرغوني روم کي دا اصطلاح هغه تبر ته استعمالیده چي د یو څو لنډو لرګیو په سرکې به ترې کیدی او فوځ به د ځواک او واک د ننبي په بڼه د ځان سره وړی. د فاشیزم حکومت د سیاسي مکتب په څیر د (۱۹۴۳-۱۹۲۲ز) کلونو په منځ کي د موسولیني او هټلر لخوا رامنځته سو. د دي مکتب لومړنی مخکښ موسولیني و چي خپل اولس یي پر ځان پالنې او ملت پالنې باندي راتول کړ[3].

د فاشیزم د ایډیالوژۍ د زیږیدو او پیاړتیا په اړه د دي مکتب د چارواکو او ملاتړ کوونکو ترمنځ همغږي موجوده وه، په فاشیزم کي د یوي خوا د حکومت څخه د خلکو ناخوښې په نظر کي نیول سویده او د بلي خوا هڅه سویده ترڅو د سرمایه داري نظام بنسټ ته هم زیان ونه رسیږي. نوځکه د فاشیزم مخکښانو یوازي د همدي لاري څخه د

1 -Fascism.

2 Fascismo

3- غلامرضاعلي بابایي، فرهنګ سیاسی آرش، انتشارات اشیان، چاپ دوم۱۳۸۴، ص۳۹۲

خلکو ناخوښئ یو بهیر ته واچولي او د اسي خوځښت يي ورکړ ترڅو نه یوازي دا چي د موجوده نظام لپاره خطر منځ ته را نه وړي بلکي ګټور هم وي. البته د دا ډول سیاست عملي کول هغه وخت ممکن و ترڅو د خلکو افکار پر ټولنیزو موضوعاتو او د ټولني پر معنوي او سیاسي ارزښتونو باندي راټول کړي. د فاشیزم په ایډیالوژۍ کي بیلابیلي انګیزي موجودي دي چي په لاندي ډول يي د یو څو یادونه کوو:

الف- یو موټی ولس:

د یومـوټي ولـس ایـډیالوژي تـل د پـورېزي ټـولني پـر ټکرونـو (تضادونو) باندي پرده اچوي او د واکمنې ډلي ګټي د خلکو په منځ کي خوندي کوي. دا ډول ایډیالوژي په ټولو ښې لاسو نظامونو کي موجوده وه ترڅو ټولنیزي اړیکي ټینګي کړي او په ټولنه کي د واکمن پـوړ ګټي وساتي. پداسي حال کي چي فاشیزم بیا ددي ایډیالوژۍ څخه په افراطي بڼه ګټه واخیستل.

که چیري په ربښتیا یو ولس یوه کورنۍ وي نو د دوی سرنوشت ګډ دی او کله چي تولیدي واحد هم د کارګر او کار امرکونکي ترمنځ په همکاریو باندي ولاړ وي، نو ټول خلک باید یو د بل ملاتړ وکړي او د هر وګړي پر وړاندي جرم د ټول ولس پر وړاندي جرم ګڼل کیږي. اوس نو بنسټیزه پوښتنه داده چي عمومي ګټي باید څوک روښانه کړي؟ که چیري ډیموکراسي واکمنه وي نو هغه د کښته پوړ خلکو لپاره د خبرو زمینه مساعدوي ترڅو خپلي ګټي وساتي خو کله چي د زور او ظلم حکومت واکمن وي پدي وخت کي خلکو ته د واکمن پوړ ګټي د عمومي ګټو په نامه ور پیژندل کیږي.

نوځکه فاشیزم د یوي خوا پر یو موټي ولس محافظه کارانه ایډیالوژۍ او د بلي خوا پر نیشنلیزم چې د فیوډالیزم او بشپړ (مطلق) سلطنت پروړاندي یې د بورژوازۍ ملاتړ کاوه، تکیه درلوده. نیشنلیزم یوه داسي وسیله وه، چې د دي په واسطه د فاشیزم مخکښانو کولای سول چې خپل ولس غټ وښئ او د دښمن پروړاندي یې یو موټی کړي. په سیاست کي دا ډول کړنې د دي ښکارندوی وې چې خلک بیله کوم دلیله د سیاسي مشر تر مشرتوب لاندي سره راټول سي او د خپلو مشرانو پر هر ډول کړنو باندي امین ووایي.

په لومړیو کي شاید داسي فکر وسي چې دا څنګه امکان لري چې خلک دي پر یوي داسي ایډیالوژۍ باندي، چې د عمومي ګټو په خلاف وي راټول سي، خو دا هم باید هیره نکړو چې سیاستوال ډیر امکانات په لاس کي لري تر څو عامه افکارو ته بدلون ورکړي او د خپلو ګټو د ساتلو په لوري یې وخوځوي. د نیشنلیزم مفکوره تر ډیره بریده د انسان د طبیعي غوښتنو سره همرغې ده. په هغو ټولنو کي چې امنیت او سوکالي نه وي او خلک وغواړي چې د دښمن څخه په امن کي ژوند وکړي همدغه لاریې تر ټولو غوره ده. د دې ډول عقایدو پروړاندي د کارګرو پوړونو زیات مقاومت وکړ خو بورژوازي پوړ چې یو منځنی پوړ و، ډیر ژر ور تسلیم سو.

د یو موټي ولس شعار یوازي واک غوښتونکی پوړ ځانته نه راجلبوي، بلکي غواړي چې په ټولنه کي تبعیض او نور تضادونه له منځه یوسي، چې دا پخپله یوه بنسټیزه انساني غوښتنه ده. د یوه ولس داسي جوړول چې په هغه کي هیڅ ډول د ټولنیز توپیر فکر نه وي، دا په حقیقت کي د سوسیالیزم لپاره هم یوه بنسټیزه پایه ده.

فاشیزم د همدي آر(اصل) څخه زیاته ګټه واخیستل او ولس یي ډیر ژر خپل لوري ته رامات کړ، نور نو ولس خپل سیاسي مشران ومنل او د دوی د غوښتونو قربانۍ سو.

خو حکومت بیا هغه ریښتني خلک چې رښتیا هم د یوموټي ولس د جوړولو په ارمان وه او په ریښتنې توګه یي د ولس د یوالي غوښتنه کول، د ولس سره په دښمنۍ باندي تورن کړل او له مخه یي لیري کړل. د یوموټي ولس ایډیالوژي د نژاد پالنې په دوره کي اوج ته ورسیدل، د ولس په منځ کي دا مفکوره چې د دوی نژاد نه یوازي د نورو نژادونو سره تو پیر لري بلکي تر هغو لوړوالی هم لري، د دي لامل سول چې ولس په غفلت کي واچوي او د ځان غوښتني روحیه پکښې وروزي. د دي آندونو پلویانو هڅه کول چې د ټولنې په ټولو برخو کي دا آند خپور کړي او د ولس په منځ کي یوالی راولې ترڅو د واک د ناوړې کارونې څخه سترګې پټې سي او ولس د سیاستوالو په خوښه پر هر لوري باندي کشکول سي، همدارنګه د دي پرځاي چې د حکومت سره مخالفت وکړي بهرنې دښمن ته پاملرنه وکړي.

ب- مشرتوب:

د مشرتوب نظریه هم د یوموټي ولس د نظریي څخه سرچینه اخلي، دا چې یو موټی ولس جوړسي او په مشرتوب کي کومه ستونزه واقع نسي نو باید مشرتوب د فرمان ورکونکي او فرمان اخیستونکي په بڼه صورت ونیسي. په عمومي ډول په مشرتوب کي دي اصولو پایښت وموندی: په کورنۍ کي د پلار واک او مشرتوب، د زده کړي په چارو کي د ښونکي مشرتوب، په اداري کي د لوړچارواکې

واک، په اقتصاد کي د مالک واک او فوځ د ځانګړي لړۍ پر بنسټ لوړ پرکښته باندي مشر و.

په فاشیزم کي واکمنانو بشپړ مشرتوب غوښتی، هتلر به په خپلو ویناوو کې د بشپړي واکمنۍ غوښتنه کول، د دوی په آند هر فاشیست باید د خپل حکومت کړني د وطن لپاره خدمت او د هغو منل پر ځان لازمي وګڼي. نو ځکه د ایټالیا د فاشیست حکومت د ځوانانو شعار(باور، امرمنل او مبارزه)و. په آلمان او ایټالیا کي د فاشیست حکومت د دي ډول ایډیالوژۍ خپریدل د دي لامل سول چي اقتصاد او نور ټولنیز اړخونه هم ورځخه اغیزمن سي او په اقتصادي چارو کي به منځنۍ پوړ هم د حکومت همدا ډول شعارمني؛ ځکه چي حکومت به د دوی دفاع د یوي خوا د کارګرو د ټولنو(سنډیکا) څخه او د بلي خوا د لویو شتمنو خلکو څخه کول اودوی په دي آند وه چي موږ به د همدي ځواکمن حکومت په چوکاټ کي خپلي ګټي وساتو[1].

فاشیستان د انسانانو ترمنځ مساوات او برابري نه مني بلکي دوی د لوړ شخصیت لمانځنه کوي او د دوی په آند د هغه درناوی باید وسي، نو ځکه د لوړ مشر امر په پټو سترګو مني. د دوی په آند انسانان دي نړۍ ته په زیات توپیر سره راځي، د انسانانو استعدادونه او وړتیاوي مختلفي دي، نوځکه هغه کسان چي په طبعي ډول سره د مشرتوب وړتیا لري د نورو خلکو څخه بیل سي او درناوی یي بایدوسي.

فاشیزم خپل زیات اصول د نورو پوهانو او مکتبونو څخه هم اخیستي دي، چې په لاندي ډول به د ځینو یادونه وکړو:

---

[1] -راین هارد کونل، فاشیسم(مفر جامعه سرمایه داري ازبحران) ترجمه: منوچهر فکري ارشاد، ،انتشارات توس ۱۳۵۸، ص۲۵-۳۸

الف- د هګل د فلسفي څخه د نژاد او ملیت ماده اخیستل سویده چې هټلر هم د همدې مادي سره خپله علاقه څرګنده کړیده.

ب- په اقتصادي چارو کې د مارکس د سوسیالیزم څخه څه ناڅه استفاده سویده، که څه هم هټلر د مارکس او مارکسیزم کلک دښمن و خو سربیره پر هغه یې د کارګرو د اتحادیې او کار امرکوونکو ترمنځ یو داسې لاره اختیار کړل چې سوسیالیزم ته نیژدې وه او هم یې تر یوه بریده د انګلستان د سوسیالیزم څخه استفاده کړې وه. په دې توګه فاشیزم د سوسیالیزم روحیه هم پاللې ده.

ج- د دولت په ځانګړې واک او په خپل عمل کې شدت کول د ماکیاولي د فلسفي څخه اخیستل سوي ده، ځکه چې ماکیاولي د دولت د واک څخه پرته نور هیڅ نه غوښتل او په دې نسبت یې واکمن ته د زیات واک ورکولو صلاحیت ورکاوه، تر څو وکولای سي په پوره زړه خپلې موخې ته چې د دولت اقتدار او واک دی ورسیږي.

د- فاشیزم د غیري عقلي فلسفي بنسټ د شوپنهاور، نیچه او هنري برکسن څخه اخیستې ده او همداسې د خپلې فلسفي ځینې برخې یې د نشنلیزم او سنډیکالیزم د فلسفو څخه اخیستې دي.

هـ- د لیبرالیزم او ډیموکراسۍ د اصولو مخالف یې د خپل مسلک فاشیزم کړنلاره وګرځول. لیبرالیزم او ډیموکراسي یې رد کړل او په هېواد کې یې د هغو مسلکو موجودیت د اړودوړ سرچینه وګڼل. ځکه چې فاشیزم ټول ټولنیز موسسات لکه مذهب، پوهنه، اخلاق او ټولنیزې کړنلارې د دولت تر سانسور لاندې غواړي په دغه ځای کې هم د (ماکیاولي) د افکارو څخه ګټه اخیستل سویده.

و:- د دولت فلسفه د (هګل) د ایډیالیزم څخه اخیستل سویده.

ز:- د فاشیزم د کړنلاري په موادو کې نظامي واک ډیر اړین ارزښت لري، چې د (ماکیاولي) او (هابس) د آندونو څخه سرچینه اخلي.

ح:- د فاشیزم د تاکنو ډول د دولت د بشپړ واک پر بنسټ چې هغه هم د ځینو هغو فیلسوفانو لکه (ماکیاولي) او (هابس) او نورو چې بشپړه دیکتاتوري یې غوښتل ترتیبول وه. د کارګرانو، سنډیکا او کار امرکونکو زرکسه د فاشیست لویې غونډې ته ونومول سول. نومورې غونډې د هغو د جملي څخه څلورسوه کسه وټاکل چې په حقیقت کې دغه استازي د فاشیست ګوند ټاکل سوي استازي وه او هغه هم د یو دیکتاتور تر لاس لاندې وه.

فاشیزم د یوې نوې ایډیالوژۍ په بڼه پیدا وروستیو کې راڅرګند سوی دی او زیاته تاریخي مخینه نلري، همدارنګه د فاشیزم عمل تر تیوري دمخه څرګند سوی دی. فاشیزم د خپلو اصولو (آرونو) پر بنسټ ځان تل ترتله ګڼي، نوځکه غواړي چې پر ټولې نړۍ باندې حکومت وکړي. د فاشیزم اقتصادي جوړښت د کمونیزم په څیر د دولت په سانسور کې ندی، یانې په فاشیزم کې ځاني ملکیتونه د منځه نه ځي او ټول تولیدي وسایل په مستقیم ډول د دلت تر سانسور لاندې نه راځي. همدارنګه د فاشیزم سیاسي جوړښت د ګوند پر بنسټ ولاړ دی، خو څوګوندي نه دی او یوازې د یوه ګوند حکومت پکښې قانونیت لري. په فاشیزم کې د خپلواکو ګوندونو ترمنځ د واک پر سر باندې د ډیموکراسۍ په څیر ښکاره سیالي نه کیږي، بلکې هغه ګوند حکومت کوي کوم چې واک یې لاسته راوړی وي او د ګوند مشر په حقیقت کې د امپراتور (ټولواک) په بڼه حکومت کوي. په فاشیزم کې لیبرالیزم، خپلواکې او پارلماني نظام رد سوی دی، بلکې د یوه

ګوند واکمني غواړي او د ګوند او حکومت ترمنځ تو پیر نه مني. همدارنګه فاشیزم غواړي چې دولت یې په خلکو کې بشپړ نفوذ ولري او د هغو خوښتونه تل د خپلې نقشې پر بنسټ وساتي، فاشیزم پر دې سربیره د خپلواکو رسنیو په خلاف دی او غواړي چې د رسنیو ټولې خپرونې د دولت د لوري تر لاربنونو او سانسور لاندې سي. په فاشیزم کې د کارګرو خپلواکو ټولنو ته په ښه آند نه کتل کیږي، بلکې هر څه د ولس او نژاد غوښتنې په تله تلل کیږي. که د کارګرو غورځنګ د ملیت او نژاد (توکم) د ګټو سره سمون درلود ښه دی او که سمون یې نه درلودی نو هغه له منځه وړل کیږي[1].

د فاشیزم د پیاوړتیا او بریالي کیدو شرایط:

د دوو نړیوالو جګړو په منځ کې د فاشیست په نامه زیات غورځنګونه په ایټالیا، المان او نورو اروپایي هېوادونو کې منځته راغله، خو د هغو د جملې څخه یو څو د ګوتو په شمار غورځنګونه بریالي سول او واک ته ورسیدل، داچې فاشیزم په کومو شرایطو کې پیاوړی او بریالی کیږي په لاندې ډول به د یو څو یادونه وکړو:

الف- ټولنیز-اقتصادي بحرانونه:

د فاشیزم تاریخي مخینې ته په کتو سره داسي انګیرل کیږي چې فاشیستي غورځنګونه په ټولنیزو-اقتصادي بحرانونو کې په ډیره اسانۍ سره کولای سي، خپل خوښت او غورځنګ پیل کړي. کله چې دا ډول بحرانونه په ملي یا نړیواله کچه سر راپورته کړي نو فاشیزم په خلکو کې د ځای موندنې لپاره ډیر وړ او منلي اصول لري او ډیر ژر

[1]- محمد نادر ایوبي(کندهاری)، سیاسي نظریات، صحاف نشراتي موسسه-کوټه ۱۴۲۹ هجري قمري، ص ۵۳۳-۵۳۶

کولای سي، چي وګړي د ځان په لوري راجلب کړي. په المان او ایټالیا کي فاشیزم هغه وخت پر پښو ودریدی کله چي نړیوال اقتصادي بحرانونه پیل سول، پدي وخت کي فاشیزم د ملي ګټو د پالني مفکوره او نور اصول په خلکو کي خپاره کړل او ډیر ژر د پیاوړي غورځنګ په بڼه څرګند سو.

فاشیستي غورځنګونه پر المان او ایټالیا سربیره په نورو اروپایي هېوادونو کي هم د نړیوال اقتصادي بحرانونو په وخت کي پیل سول د بیلګي په توګه په هالنډ کي د (موسرت)، په بلژیک کي د (رکسیست)، په فنلنډ کي د (لاپو)، همدارنګه په انګلستان، فرانسه او نورو اروپایي هېوادونو کي د ملي نیشنلیست غورځنګونو په نومونو سره پیل سول او زیات یي واک ته ورسیدل خو د المان د ملي نیشنلیست ګوند په ځیر بري ته ونه رسیدل، داچي ولي د المان ملي نیشنلیست ګوند په لنډ وخت کي زیات بری وموندی لاندي دري لاملونه یي د یادونې وړ دي:

۱. د آلماني ټولنې تاریخي مخینې- د اروپا د نورو صنعتي هېوادونو سره په پرتلیز ډول تو پیر درلودی، او د دي لپاره غوره وه چي د یوي بشپړي دیکتاتوري ریښي پکښې ټینګي سي. د آلمان بورژوازي د فرانسي او انګلستان د بورژوازۍ پوړ په خلاف د کلتوري ارزښتونو پر بنسټ دیته چمتو و چي زورواکي او فاشیستي عقاید ومني. دا ټکی په لږه اندازه په ایټالیا کي صدق کولای سي. همدارنګه د آلمان ملي یوالی د لوړپوړ د لوري اعلان سو، نه دا چي د خلګو د مبارزې پر بنسټ ملي یوالي ته لاره هواره سول.

۲. د لومړی نړیوالي جګړي څخه د آلمان راوتنه- چې آلمان د ټولي اروپا د نیولو په موخه پیل کړي وه او تر (۱۹۱۸ز) کال پوري په هره برخه کي یې د بریا خبرونه خپاره وه- ګټونکی راووتی، خو د ټولي اروپا د نیولو ارمان یې په سر کي پاته سو. د همدي جګړي په پای کي د آلمان بورژوازي ډیموکراسي ونسوه کولای، چې امنیت وساتي او نړیوالي اړیکې ټینګې کړي نو ځکه د المان پروړاندي یو لړ خنډونه پراته وه، چې همدي خنډونو د دي لپاره لاره هواره کړه چې فاشیستي غورځنګونه پیل سول او د یو لړ نیشنلستي شعارونو په ویلو سره یې خلکو ته دا ژمنې ورکولې چې مورږ به همدا ستونزي حل کړو او نړیوالي واکمنۍ ته به ورسیږو. نوځکه د لومړۍ نړیوالي جګړي څخه پاته سوي ارمانونه او یو لړ غبرګونونه د دي لامل سول چې فاشیستي غورځنګ ته مخه ورکړي.

۳. په آلمان کي د لوی اقتصادي بحران تر شا پاته سوي اغیزي؛ لومړۍ نړیواله جګړه چې آلمان زیاته وندې پکښې درلوده د دي لامل سول چې زیات شمیر صنعتي هېوادونه په اقتصادي بحران کي راګیر کړي، همدارنګه د دي جګړي څخه وروسته المان هم په اقتصادي بحران کي راګیر سو، زیاتي مځکي او مستعمري یې دلاسه ووتلي، د بورژوازۍ پورې هم دولت ته د پور ورکونې له امله کمزوری سوی و. لنډه دا چې د آلمان اقتصادي بحران په مستقیم ډول سره ټولنیز ژوند تر اغیز لاندي راوستی و. زیاتو صنعتي هېوادونو د مستعمرو په چورولو سره خپل اقتصادي بحران تر ډیره بریده کنټرول کړ، خو المان پدي وخت کي خپلې زیاتي مستعمري هم د لاسه ورکړي وي، او د المان سرمایه داري پورې مجبور و، چې د کارګرو

څخه په ګټي اخیستني سره خپل اقتصاد پر پښو ودروي، خو دا د دي لامل سو چي په المان کي بیوزلي او سوالګري زیاته سي او کورنۍ اړوډوړ رامنځته سي.

ب- د واکمن پوړ سیاست:

د فاشیستي غورځنګونو تر پیلیدو مخکي په آلمان او ایټالیا کي د سیاستوالو ناوړه سیاستونو نه یوازي سوالګري او بیوزلي زیاته کړه بلکي د حکومت پر وړاندي یي د خلکو زیات شمیر غبرګونونه هم راوپارول. پدي وخت کي خلک د حکومت د کړونو څخه ناخوښه وه، او په هره برخه کي به یي غبرګونونه ښودل. پدي وخت کي داسي غورځنګ ته اړتیا وه چي د خلکو ناخوښي داسي یوه بهیر ته واچوي چي د حکومت لپاره هم تر ډیري اندازي پوري خطر نه وي او د ټولني لپاره هم تر ډیره بریده ګټوره وي. داسي اړتیا په المان او ایټالیا کي زیاته تر سترګو کیدل، نو همدا لامل و چي فاشیستي غورځنګ یي پیل کړ او د ملت پالني پر مفکوري یي خلک راټول کړل ترڅو د واکمن پوړ سیاسي تیروتنې پټې سي او د خلکو افکار بل پلو واړوي[1].

د فاشیزم تاریخ:

لکه څرنګه چي مخکي وویل سول د فاشیزم کلمه د لاتیني ژبي د فاشیمو (فاشس) څخه اخیستل سویده، دا کلمه په پخوانۍ روم کي د هغه تبر لپاره کارول کیده چي یوه نظامي افسر به د امپراتور په مخکي راپوته کوی او د هغه د امپراتورۍ د پیاوړتیا او تلپاتي

[1]- -راین هارډکونل، فاشیسم(مفر جامعه سرمایه داري ازبحران) ترجمه: منوچهر فکري ارشاد، ،انتشارات توس ۱۳۵۸،ص ۵۹-۸۸

کیدو ننبنه وه. دا تبر د څو لنډو ترڼ سوو لرګیو څخه جوړ سوی و او نظامي افسرانو به د واک د نښي په توګه په رسمي مراسمو کي د ځان سره لیږدوی، دا په حقیقت کي دوی نورو خلکو ته ورښودل چي امپراتور د قضاوت او د نورو خلکو د محکومولو حق لري. دا ننبنه یوازي د رومي امپراتوري د ژوندي پاتي کیدو لپاره کارول کیده.

د فاشیزم ننبنه د لرغوني روم د امپراتوري څخه وروسته زیاته نه کارول کیده او زیات وخت له پامه غورځول سوي وه، خو کله چي د لومړۍ نړیوالي جګړي څخه مخکي په اروپا کي د موسولیني په مشرۍ غورځنګ پیل سو دا ننبنه یو ځل بیا را ژوندۍ سول او دا پله په سیاسي مکتب باندي بدله سول. موسولیني هم د یوي لوی امپراتوري غوښتونکی و، خو د حالاتو مطابق یي د فاشیزم په نامه یو سیاسي مکتب چي د نورو سیاسي ایډیالوژیو څخه یي زیات اصول راخیستي وه جوړ کړ. موسولیني د فاشیزم ننبنه هم وکارول او د څو لنډو لرګیو څخه یي د لرغوني روم په شان تبر جوړ کړی و، خو د موسولیني تعبیر بیا د همدي لنډو لرګیو څخه بل شان و، موسولیني څو لرګي د هېواد د بیلابیلو برخو ننبنۍ ګڼلي او دا یي د یوالي لپاره سره یو ځای کړي وه چي هیڅ داسي ځواک به پیدا نسي چي فاشیستي یوالی له منځه یوسي[1].

د دو نړیوالو جګړو په منځ کي د نړۍ په هرګوټ کي انقلابي غورځنګونه راپورته سول، چي د سرمایه داري نظام او سوسیالیستي دواړو نظامونو سره یي مخالفت کاوه. د دي جملي څخه یو هم فاشیزم

[1]- ریچارد جیمزبون بوزورث، ظهور وسقوط فاشیسم ایتالیا دردوران موسولیني(۱۹۱۵-۱۹۴۵)، ترجمه علي اکبر عبدالرشیدي، ص ۱۲۹-۱۷۱

و چې د لومړۍ ځل لپاره په(۱۹۲۲ز) کال کې په ایټالیا کې پیل سو او ډیر ژر د اروپا ټولو برخوته ورسیدی، خو المان بیا په ډیره افراطي بڼه سره پلی کړ. د دوو نړیوالو جګړو ترمنځ فاشیزم ډیر پیاوړی سو، د یوي خوا نړیوال اقتصادي-ټولنیز بحرانونه موجود وه او د بلي خوا د مځکنې پراخوالي مفکوره د ملي ګټو پر بنسټ باندې زیاته وده کړې وه. د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته په المان کې هټلر د فاشیزم تر شعار لاندې واک ته ورسیدی، چې د ملت پالنې او ځان پالنې د سیاست په څپو کې یې د مځکې د کُرې پر ټولو برخو د واکمن کیدو نیت وکړ. نوځکه یې دوهمې نړیوالې جګړې ته ملا وتړله او د ټولې نړۍ سره وجنګیدی، چې په پایله کې یې بشري نړۍ ته لوی ناورین واړوی. همدا د فاشیزم پایله وه چې په ملیونونو انسانانو د څو ناوړه موخو لپاره خپلې وینې توی کړې او د ځان غوښتونکو مشرانو لپاره یې ځانونه قرباني کړل. فاشیزم د دوهمې نړیوال جګړې څخه وروسته د خلکو په منځ کې بیا ځای پیدا کړ او د خپل غرور دوره یې د انسانانو په وژني باندې پای ته ورسول.

فاکسیونالیزم[1]

فاکسیون د ګوند ، پارټۍ او حزب په مانا دی، چې د لومړي ځل د پاره دا اصطلاح د امریکا ولسمشر جورج واشنګټن د امریکا د خپلواکۍ پر مهال د ګوند پر ځای و کارول. د فاکسیونالیزم پر بنسټ باید دولت او حکومت د ګوندونو پر بنسټ ولاړوي او ګوندونه باید فعاله ونډه ولري، چې دیته ګوندي سیستم هم ویلای سو.

په لرغونې یونان کې هم ګوندي سیستم منل سوی و او په آتن ښار کې د ډیموکراسۍ پرمهال ګوندونه اړین ګڼل کیدل او فاکسیونالیزم رواج درلودی. نن ورځ په لویدیځو هېوادونو کې فاکسیونالیزم د پارلماني ډیموکراسۍ یوه برخه ګڼل کیږي. پداسي حال کې چې فاشیزم او کمونیزم، چې یو ګوندي سیستم لري فاکسیونالیزم نه منې؛ ځکه چې فاکسیونالیزم پر دوو یا زیاتو ګوندونو باندې باور لري او غواړي، چې سیاسي واک باید د ګوندونو ترمنځ د سیالۍ پر بنسټ یو ګوند په لاس کې واخلي، پداسي حال کې چې په فاشیزم او کمونیزم کې یوازي

[1] -Factionalism.

واک د یوه ګوند په لاس کي وي او هغه ګوند په دیکتاتورانه بڼه واک پلي کوي.

فاکسیونالیزم د پلورالیزم سره توپیر لري، ځکه چي پلورالیزم بیلابیلي سیاسي، اقتصادي، ټولنیزي او کلتوري ډلي غواړي، پداسي حال کي چي فاکسیونالیزم بیا یوازي په سیاسي برخه کي بېلابیل ګوندونه غواړي. فاکسیونالیزم په هغو هېوادونو کي پیاوړی دی، چي سیاسي رژیم یې څو ګوندي وي، که څه هم په انګلستان کي واک د دوو پیاوړو ګوندونو په لاس کي دی خو فاکسیونالیزم یې کمزوری او منځنی دی، پداسي حال کي چي په فرانسه کي بیا څو ګوندي سیستم رواج لري او واک د څو ګوندونو په لاسونو کي دی، چي په فرانسي کي فاکسیونالیزم هم پیاوړی دی[1].

[1]- فرهنګ سیاسي آرش او مکتب های سیاسي.

فمینیزم[1]

د فمینیزم اصطلاح د لاتیني ژبي د (فمینا[2]) څخه اخیستل سویده، چي د (ښځي، میرمني او یاهم مونث) مانا لري. دا اصطلاح په انګرېزې ژبه کي په دوو ماناو سره کارول کیږي، لومړی داچي ښځي باید د نارینه وو سره یو رکم سیاسي، اقتصادي، ټولنیز او نور چانسونه او امکانات ولري او دوهمه مانا دا چي د فیمنیزم لومړی مانا په ټولنیزو او نورو بنسټونو کي ځای پر ځای او ټینګه کړې. یانې په ټولنیزو او نورو برخو کي د ښځو د حقوقو لاسته راوړلو ته فمینیزم ویل کیږي.

په فیمینیزم کي ټولي هڅي او هاند پر دي ټکي باندي راڅرخي چې څنګه د ښځو د ژوند د پیاوړتیا لپاره مبارزه وسي او ښځي باید د نارینه سره په برابره توګه د ژوند کولو چانسونه ولري. دا ډول آندونه ډیره لرغونې مخېنه لري، چې لومړنی بېلګي یې په لرغوني یونان او چین کي موندلای سو. خو ښځي د منظم غورځنګ په څیر راڅرګندیدل او د ښونې او روزني څخه بشپړه ګټنه کول او په سیاسي ا و نورو برخو کي فعاله ونډه لرل د نولسمي پیړۍ د فمینیزم د غورځنګونو لاسته

[1] - Feminism.
[2] - Femina.

راوړنه ده. په نولسمه پیړۍ کي د اسي آندونه را وپنځیدل چې ښځي باید د نارینه وو سره په مساوي ډول د ژوند په ټولو چارو په ځانګړې توګه په سیاسي برخه کي ونډه ولري. همدارنګه ښځي باید د نارینه ووسره په مساوي ډول د ټولو هغو حقوقو څخه چې په قوانینو کي ښودل سویدي برخمني سي لکه د رایې حق او د اسي نور.

د فمینیزم غورځنګونه:

د فمینیزم غورځنګ ډیره اوږده مخینه لري، چې لرغوني ریښي یې د لرغوني یونان او مصر په تاریخو نو کي لیدل کیږي. دي غورځنګ د تاریخ په لمنه کي څو واره د ښځو د سیاسي حقوقو غوښتنه کړیده او هڅه یې کړیده، چې ښځي د نارینه ووسره په ټولو برخو کي یوشان راولي. خو د تاریخ په اوږدو کي دي غورځنګ ځانته ځانګړې سازمان سوي بڼه نده ترلاسه کړې یوازي یې د نولسمي پیړۍ په نیمایي کي څه ناڅه تشکیلات او سازمان پیدا کړ او دي سازمان سوي غورځنګ هڅه کول، چې د ښځو لپاره د نارینه وو سره برابر سیاسي حقوق او نور فرصتونه په لاس راوړي، چې دیته د ښځو د ازادۍ لومړی پړاو هم ویل کیږي. په لاندي ډول هڅه کوو، چې د فمینیزم دري واړه غورځنګونه څه ناڅه روښانه کړو:

الف- دفمینیزم لومړی غورځنګ:

د فمینیزم لومړی غورځنګ، چې د نولسمي پیړۍ د لومړیو څخه پیل سوی و، بیا تر (۱۹۲۰ز) کال پوري و، چې پدي وخت کي په امریکا کي ښځو ته ځیني حقوق ورکول سول. سربیره پردي چې دوی د ښځو قانوني او سیاسي حقوق غوښتل، دوی د ښځو د رایې ورکوني محدودیت هم لیري کاوه او هڅه یې کول، چې د نارینه وو او ښځو باید

برابري رایي وي، چي دا ډول بدلون دوی د ټولو جنسي تبعیضونو د له منځه وړلو لامل ګڼئ. لومړي غورځنګ زیات ټینګار د ښځو پر سیاسي او مدني حقوقو باندي کوئ او ترزیاته بریده پدي باندي وتوانیدل، چي دا حقوق په نسبي ډول په لاس راوړي.

ب- د فمینیزم دوهم غورځنګ:

د ښځو دازادۍ دوهم غورځنګ هم لومړي غورځنګ ته ورته و. دا غورځنګ په ۷۰ لسیزه کي پیل سو. ددي غورځنګ مشري فرانسوي (سیمون دوبوار) کول. د دوهم غورځنګ شعار داو، چي ښځي باید د نارینه وو سره په ټولو برخو یانې سیاسي، اقتصادي، کلتوري او مدني کي مساوي وي.

کله چي په اروپا او امریکا کي پانګوالـه نظام پرمختګ وکړ؛ نو کاري ځواک ته زیاته اړتیا ولیدل سول او په ببلابلو برخو کي د ښځو او نارینه وو په کار باندي ګمارل پیل سول او زیات وګړي په فابریکو او نورو برخو کي په کارباندي وګمارل سول. همدارنګه د ښځو لپاره د علم او پوهي د ترلاسه کولو زیاته زمینه برابره سول، چي پر همدي بنسټ باندي ښځو لوړو پوړونو ته لاره پیدا کړه. خو پدي وخت کي د ښځو سره تبعیض او د نارینه وو سره نابرابر چلن کیدی.

د ښځو دوهم غورځنګ ترزیاته بریده د ښځو دحقوقو دلاسته راوړنې او دتبعیض د له منځه وړلو لپاره هلي ځلي کولې. همدارنګه د ښځو د ازادۍ راډیکال غورځنګ بیا هڅه کول، چي ښځي د نارینه وو دواکمنۍ څخه خلاصي کړي او نر او ښځه باید په مساوي بڼه وي. همدارنګه دوی د نارینه وو او ښځینه وو ترمنځ لازمي درنښت وړاندي کړ او پدي آند وه چي دنر او ښځي ترمنځ په طبیعي ډول احترام او

درناوی شتون لري.

د ښځو دوهم غورځنګ تر زیاته بریده په یو شمېر قوانینو کي بدلون راوستئ او پدي هم وتوانیدل، چي هغه تبعیض چي په کلتورونو کي د ښځو پر وړاندي موجود و، تر ډیره بریده له منځه یوسي.

د ښځو د خپلواکۍ دریم غورځنګ چي د (۱۹۸۰) کال راپدیخوا جریان لري زیات شمېر سیاسي، اقتصادي او نور حقوق یې د ښځو لپاره په لاس راوړي دي[1].

د فمینیزم ځېني ډولونه:

که څه هم په فمینیزم کي د ښځو حقوق او د ژوند پیاوړتیا محوري موضوعات دي خو بیا هم په نړیواله کچه بېلابېلي فیمینیستي ډلي را پورته سولي او په خپلو منځونو کي د یو شمېر توپیرونو په لرلو سره، بېلابېل فمینیستي غورځنګونه پیدا سول، چې په لاندي ډول یې د ځېنو یادونه کوو:

(۱)- **لیبرال فیمینیزم**:

د فیمینیزم دي ډلي د لیبرالي فلسفي پر بنسټ د کړنو د آزادۍ او رضایت موضوعات یې خپل محور وګڼل. دوی د مور او میرمني د هغه رول په اړه چې یوازي په کورنۍ پوري اړوند ګڼل کیږي، بدبېنه دي او وایې چې د قوانینو په اصلاح او د ټولني په سیاسي او ټولنیز جوړښت ته په بدلون سره کیدای سي، چې نارینه او ښځېنه په برابره توګه په ټولنه کي ونډه ولري. ددي آند پر بنسټ روان سیاسي او ټولنیز حالات او بهیر باید اصلاح سي، ترڅو فیمینیستي موخي تر لاسه کړل سي.

[1]- غلامرضاعلی بابایې، فرهنګ سیاسي آرش، ص ۴۱۰-۴۱۱.

(۲)- **مارکسیستي فیمینیزم**:

د دي آند پر بنسټ ځانې (خصوصي) مالکیت د دي لامل سوی، چې ښځي په کورونو کي بند یاني سي او هغه وخت ښځي د کورونو د بند څخه خلاصیدای سي، کله چې خصوصي مالکیت او بورژوازي له منځه ولاړه سي. د دي ډلي په آند د ښځو د ژوند د بدلون او ښه والي لپاره بېله د اقتصادي سیستم د بدلون څخه بله چاره نسته. نو ښځي باید د دي ډول بدلون لپاره هڅي وکړي او د سرمایه داری نظام جنسیتي مسایل باید له منځه یوسي. د دي ډلي د مهمو مخکښانو څخه یو هم (رزالو ګزامبورک) دی.

(۳)- **رادیکال فیمینیزم**:

دا ډله پدي آند ده، چې په ټولنه کي ټول قومي، نژادي، مذهبي، او پورېز تبعیضونه د جنسیت پر بنسټ ولاړ دي. د دوی په آند د ښځو کښته والی او خواروالی نه یوازي په قوانینو کي، بلکي د انساني ژوند په ټولو برخو کي لیدل کیږي او د انساني ژوند هیڅ برخه د نارینه وو د واکمنی څخه خلاصه نده. دا ډله داسي ګروهمنده ده چې بنسټیز او اساسي ظلم او ستم پر ښځو باندي دی او د تاریخ د حرکت ماشین پدي هڅه کي دی، چې ښځي باید تر واکمنی لاندي راوستل سي.

د دي ډلي بنسټیزه تګلاره د نارینه او ښځینه جنسونو ترمنځ د توپیر له منځه وړل دي. زیاتره رادیکالان په دوه جنسي[1] کي د ښځو صفات تر نارینه وو ارزښتناکه ګڼي. همدارنګه دوی دا هم ردوي، چې ښځه یوازي په کور کي ناسته وي او د بچیانو راوړل کوي او نارینه ډوډۍ پیدا کوي. د رادیکال فیمینیزم نامتو مخکښان سیمون دوبوار او

[1] - anderoguny.

شولامیت فایرستون دي.

(۴)- **سوسیال فیمینیزم**:

دا آند د مارکسیزم فیمینیزم او راډیکال فیمینیزم د دوو آندونو د یو ځای کیدو څخه منځته راغلی. ددي ډلي په آند هم نرواکه جنیستي نظام او هم پانګواله نظام دواړو پر ښځو باندي د ظلم او ستم زمینه برابره کړیده. یانې د ښځو د بي ارزښته او بېواکه کولو لپاره له یوي خوا پانګواله نظام او له بلي خوا د نارینه جنس واکمني زمینه برابره کړیده، نو ددي ظلم او ستم د له منځه وړلو لپاره نه یوازي باید په ټولنه کي اقتصادي نظام اصلاح او سوسیال اقتصادي نظام پلی سي، بلکي په فرهنګي او کلتوري ارزښتونو کي هم باید پر ښځو باندي د ظلم پر وړاندي مبارزه وسي. ددي آند نامتو مخکښ هایډي هارتمن دی[1].

څو ټکي:

نن ورځ د فمینیزم په اړه بېلابېلو دریځونه شتون لري، یو شمېر ددي تلنلارې پر وړاندي باندي دریځ لري او یو شمېر نور بیا ددي تلنلارې سره موافقت لري. د یادونې وړ ده، چې فمینیزم د ښځو او نارینه وو ترمنځ د تبعیض او تعصب کچه راکمه کړه، د ښځو سیاسي- ټولنیز ګډون یې زیات کړ، په اقتصادي برخه کي ښځه د مالکیت او خپلواکی برخمنه سول، په اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو چارو کي یې د ښځو ګډون په خلکو ومنی او د ښځو علمي، هنري او فرهنګي سویي یې ور لوړي کړي.

که څه هم فمینیزم پورته لاسته راوړنې درلودلي دي، خو د زیاتو نیوکه کونکو لخوا تر نیوکو لاندي راغلی دی. د نیوکه کونکو په آند

---

[1]- عبدلرسول بیات، فرهنګ واژه ها، ص۴۳۱

فمینیزم زیات شمېر نیمګړتیاوي هم درلودلي دي چې په لاندي ډول د یو څو یادونه کوو:

(۱)- دي تلنلارې د کورنۍ بنسټ وپاشی، غیري رسمي او نا مشروع ودونه یې رواج کړل، تکراري طلاقونه او د نا مشروع بچیانو پیدا کیدل یې عام کړل او د کورنۍ هغه رول چې د ارامتیا او سکون لپاره ګڼل کیدی، له منځه یوړل او زیاتي نوري اغیزي یې هم پر ټولنه باندي وشیندلي. پورته ټول هغه لاملونه دي، چې د کورنۍ بنسټ یې له منځه یوړ او کورنۍ چې د ټولنیز واحد په بڼه ګڼل کیدل، له تباهۍ سره مخ سول.

(۲)- د اخلاقي ارزښتونو څخه سرغړونه بل هغه ستر ناورین و، چې د اخلاقي فساد او بي بندو باري فحشا او زنا رواج یې منځته راوړ. همدارنګه د سیکس تجارت او په تجارتي او سیاسي برخو کي د ښځو د رنګ، جسم او اواز څځه ګټه اخیستل بل هغه سپکاوی و، چې د ښځو شخصیت ته کیدی.

(۳)- که څه هم ښځو یو شمیر حقوق لکه په سیاسي او ټولنیزو برخو کي ګډون، د رایې حق او نورڅه لاسته راوړل خو ددي په مقابل کي یې ډیر نور څه لکه د مورولۍ ارزښت او داسي نور د لاسه ورکړل.

(۴)- د فمینیزم د خپلو ټاکلو موخو د لاسته راوړلو په لاره کي ماته بل هغه خنډ و، چې ددي تلنلارې په مخ کي پروت و. ددي غورځنګ موخي په لویدیځ کي د ښځو لپاره اقتصادي خپلواکي او په کار کي د ښه موقیف نیول، وي، چې اوس هم ښځي خپلو موخو ته ندي رسیدلي او دا د فمینیزم ماتي وه. که څه هم اوس زیات شمیر نړیوال سازمانونه رامنځته سوي دي، خو بیا هم ښځو اقتصادي ځواک ندی ترلاسه کړی،

له یوي خوا ښځي خپلو موخو ته ونه رسیدلي له بلي خوا یې په کورنۍ کي چې کوم ارزښت ددوی لپاره موجود و، هغه یې هم له لاسه ورکړ. همدارنګه په سیاسي- ټولنیزو برخو کي د ښځو ګډون هغه ډول چي فیمینیستي غورځنګ غوښتی له هغه سره توپیر لري، چې اوس په لویدیځ کي پلی کیږي.

(۵)- ددي غورځنګ بل هغه زیان چې د ښځو او نارینه وو ترمنځ یې د تبعیض او ټکر په برخه کې رامنځته کړل، هغه زیان و، چې د ښځو لپاره یې بد عواقب پریښودل.

(۶)- په کورنیو کي د مندو بي ارزښته کیدل هغه ضربه وه، چې د نفوسو د کمښت لامل وګرځیدل او زیات لویدیځ هېوادونه هم د همدي ضربي له امله د نفوسو د کمښت سره مخ سول[1].

خو په هر حال د فیمینیزم تلنلاره د زیاتو نورو ایډیالوژیو او مکتبونو څخه اغیزناکه سویده، په ځانګړي ډول د لیبرال او سرمایه دارۍ د فلسفو څخه زیاته اغیزناکه سویده. همدرانګه د ښځو پر وړاندي تاوتریخوالی او تبعیض باید له منځه یوړل سي او ښځو ته خپل حقوق ورکول سي، خو د فیمینیستي غورځنګ اصول داسي ټاکل سویدي، چې زیاتره وخت د ښځو لپاره ستونزي پیداکوي او د نړۍ ټول هېوادونه نسي کولای چې دا اصول ومني.

[1]- عبدلرسول بیات، فرهنګ واژه ها، ص۴۳۴-۴۳۵.

فیزیوکراسي[1]

د دي مکتب بنسټ په (۱۸ز) پیړۍ کي په فرانسه کي د یو لړ پوهانو او لیکوالانو لخوا کښیښول سو، د دي مکتب پیروان د طبیعي مکتب غوښتونکي وه او پدي آند وه، چي د انسان د ژوند په هره برخه کي هغه که ټولنیزه، اقتصادي او یاهم سیاسي وي، طبیعي قوانین شتون لري، چي روڼ آندي او پوه کسان کولای سي، چي د خپلو څیړنو په لړ کي دا قوانین کشف کړي او ټولني ته یې وړاندي کړي، چي دا د ټولني لپاره مهم او تاریخي خدمت دی. دوي پر دي باور درلودی، چي په طبیعي نظام او قوانین کي باید لاسوهنه ونسي او دولتونه باید په اقتصادي چارو کي لاسوهنه ونه کړي؛ ځکه چي هغه قوانین چي دولت یې د اقتصادي چارو د کنټرول لپاره ټاکي، شوني چي د اقتصادي سیستم طبیعي تلنلاري ته انحراف ورکړي او د ټولني په زیان تمام سي. یانې دولت باید په هیڅ وخت کي په اقتصادي چارو کي لاسوهنه ونکړي[2].

---

1 -Physiocracy.

2- غلامرضا علي بابایي، فرهنگ سیاسي آرش، ۱۳۸۴ش، ص ۴۱۴-۴۱۵.

د دي تلـــنلاري مخـــکښ د فرانســـي اقتصـــاد پـــوه او رنځپـــوه (فرانسوا کوسني) و، چي پدي اړه یې زیات کتابونه هم لیکلي دي.

د فیزیو کراټانو پـه آند دا سمه خبره ده، چي (درد) او (خوند) د ټولـو انساني کړنو سرچینه ده او د ځانې ګټو ساتنه د هر ټولني قانون ګڼل کیږي، خو په هغو کي باید مقننه قوه لاسوهنه ونکړې او مقننه قوه باید په ټولنه کي اقتصادي قوانین وضع نکړي؛ ځکه چي هر وګړی د خپلو ګټو غـوره قاضـې دی. د وګـړې پـر هڅـو او فعـالیتونو بانـدي بایـد محدودیت وضع نسي. اقتصادي قوانین پـه ټولنـه کي پـه طبیعي ډول شتون لري او هغـه څه چي ښـه ګڼل کیـږي، هغـه پـه ټولنـه کي پیـاوړي کیږي او پرځای پاته کیږي.

دوی طبیعي قانون داسي تعریفوي(په اقتصادي چارو کي د دولت او مقنني قوي نه لاسوهنه او هغـه طبیعت تـه پریښـودل) پداسي حال کي چي یـو شـمېر نـور ملاتـړې یـې بیـا داسـي تعریفـوي (د عـدالت لپـاره مناسبي او سمي موازیني) تـه طبیعـي قـانون وایـي. د فیزیوکراټانو دا ډول تعریفونـه همغـه د لیسـه فیـر د فرضـي پـه څیـر ګڼل کیـږي او د دي فرضي سره ډیر ورته والی لري.

دوی پر پورته عقایدو سربېره د کرهڼي په اړه داسي آند درلودی، چي هغه شتمني او عاید چي د کرهڼي او معادنو څخه لاسته راځي باید پـر هغو باندي مالیات وضع نسي بلکي د مځکي او خاوري په اندازه باید مالیـات وضـع سـي. همدارنګـه د شـتمنۍ د ویشـني پـه اړه دوی د کاپیټالیزم ملاتړي دي او آدم سمیت بیا پـر دوی باندي زیاتې نیوکي کړیدي[1].

---

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۱۳۸-۱۳۹.

فیوډالیزم[1]

د فیوډالیزم(۱ویي (لغت) د انګلیسي ژبې د (فیوډ)۲ څخه اخیستل سویده او مانایي هغه مځکه ده چې د یو لړ شرایطو پر بنسټ یو چاته ډالۍ کیږي. په منځنیو پیړیو کې فیوډالیټه هغه مځکې ته ویل کیده، چې د پاچا لخوا به یو چاته د نظامي خدمت او یا نورو خدمتونو د اجرا کولو په مقابل کې ورکول کیده. په فیوډالیزم کې واک د مځکه والو په لاس کې و، دوی به د پاچا لخوا د مځکو خاوندان سوي وه؛ نو ځکه یې د هغې سیمې د واکمن په توګه دنده ترسره کول. پدې ټولنیز-سیاسي نظام کې به یوه اندازه مځکه د پاچا لخوا یو اشراف ته ورکول کیده چې هغه ته به یې فیوډال وایه، فیوډال به هغه مځکه کروندګرو او اجاره اخیستونکو ته ورکول، فیوډال به د خپلې سیمې ټولې سیاسي او قضایي چاري پرمخ بیولې او د مځکې پر حاصلاتو او د کروندګرو پر ژوند باندې پوره واکمن و. فیوډال به د شاه پر وړاندې یو لړ دندې هم درلودې، چې د هغې سیمې خلک به یې د عسکرۍ چوپړ ته چمتو کول،

[1] Feodalism

۱ Feudalism(د مځکه والو حکومت)

۲ Feod

د خپلي مځکي د حاصلاتو یوه برخه به یي شاه ته ورکول او فیوډال به د خپلو کروندګرو سره دا ژمنه هم کول چي دوی به د هر ډول بهرني خطر څخه خوندي ساتي.

فیوډال د خپلي سیمي بشپړ واکمن و، د پاچا واک به کمزوری و او تش په نامه به پاچا حکومت کاوه، پاچا به د خپل واک سرچینه الهي حقوق ګڼل او دا یي د ځان لپاره ځانګړي کړي وه. فیوډالانو بیا پاچا ته د یو څه اندازه خدماتو په وړاندي کولو سره د واکمنۍ یوه برخه په خپلي سیمي کي عملي کول، په خپله سیمه کي به د فیوډال هره خبره قانون او هره پریکړه به یي قانوني وه.

د فیوډالیزم د نظام د منځ ته راتلو عوامل د غلامۍ په دوره کي د (کولون) منځ ته راتګ و، (کولون) یوه زیار ایستونکی پوړ و، چي په خپل زیار سره به یي د خلکو څخه مځکي اخیستلي او هغه به یي کرلي. دا پوړ (طبقه) په غلامانو کې نه راتلی بلکي د کروندګرو په ښه یي کار کاوه. خو سره له دي دوی مکلف وه، چي یوازي د اربابانو مځکي وکري، د حاصلاتو زیاته برخه او مالیه دوی ته ورکړي او د اربابانو خدمت هم وکړي. دي کار د غلامانو د څښتنانو ژوند ډیر ښه کړ او وروسته یي زیاتي مځکي لاسته راوړي، چي زیات عواید به ورتلل. د وخت په تیریدو سره د ازاد سوو غلامانو او کولون څخه یوه هسته (ولس) منځ ته راغی چي په لویدیځ کي ورته (سرف) وایي.

په فیوډالي نظام کي یو کم شمیر خلک د مځکو خاوندان سول او زیات شمیر یي ورځخه محرومه پاته سول، فیوډالانو د خپل اقتصادي واک پر بنسټ سیاسي واک هم لاسته راوړ، مځکه والو به پر کروندګرو باندي زیات ظلم کاوه او هغه به یي استثمارول. ځینې

کروندګر یي وژلای سول، یادا چې د لږې بې احتیاطۍ په مقابل کې به یې د هغه د بدن یوه برخه ورځخه پریکولای سول. فیوډالانو به د کروندګرو پر ناموس باندې بېکاره تجاوز کاوه او کروندګرو به د دوی پر وړاندې د یوې خبرې حق هم نه درلودی، د کروندګرو زامن به د پوهې او سواد څخه بې برخې وه او یوازې به د فیوډالانو زامنو پوهه ترلاسه کولای سول. د کروندګر بچي باید یوازې د پلار کسب تعقیب کړی وای.

په فیوډالیزم کې مځکه یوازنی تولیدي عامل ګڼل کیده او اقتصادي بنسټ پر مځکه ولاړو. نو ځکه بزګرانو او فیوډالانو زیات رول درلودی، کروندګر هغه خلک وه چې د فیوډال د خوا به د مځکې پرکار کولو باندې ګمارل سوي وه او فیوډال به پر هغه باندې بشپړه واکمني درلوده. ځینې وختونه به کروندګرو نسوه کولای چې د فیوډال د منګلوځخه ځان خلاص کړي، ځکه چې د ده ژوند یوازې د فیوډال په خدمت کې و او زیات وخت به د فیوډال د خوا پوره وړی و؛ نوځکه ده د خپل پور په مقابل کې د فیوډالانو خدمت کاوه. کله کله به کروندګر د خپل پور د خلاصون لپاره په دې مجبوره کیدل، چې خپل زوی یا لور فیوډال ته ورکړي او ځان ورځخه خلاص کړي.

فیوډالي اقتصاد په حقیقت کې طبیعي اقتصاد دی؛ ځکه چې دوی یوازې تولید د مصرف لپاره کوی او د دوی تولید تبادلوي ځانګړنه (خاصیت) درلوده. په منځنیو پیړیو کې چې په مځکو کې څه تولیدیدل هغه ټول د فیوډال د کورنۍ او دوستانو لپاره په مصرف رسیدل، نو ځکه ویلای سو، چې د دوی اقتصادي تولید یوازې لګښتي (مصرفي) بڼه درلودل.

کله چي فیوډالي آندونو وده وکړه نو ورسره سم یو شمیر نور اندونه او مفکوري هم پیاوړي سول لکه: اشرافیت، اریستوکراسي او خپل قوم او کورنۍ تر نورو لوړ ګڼل. دا هرڅه د فیوډالیزم د واکمنۍ په دوران کي زیات پیاوړي سول او مذهبي واکمني هم د فیوډالیزم د دوري لاسته راوړنه ده.

په فیوډالیزم کي امنیت نه و، غلا، مرګ او ژوبله زیاته وه، ډیموکراسي نه وه او د خلکو لپاره هیڅ ازادۍ نه وي موجودي. پدي نظام کي صنعت وده نسوه کولای، د مځکو حاصلات کم وه، ځکه چي د ډیري مځکي به یو سړی مالک و، بزګرانو ته به ډیر کم عاید ورکول کیده او دوی هم د مځکي د عاید د زیاتوالي لپاره خاصه علاقه نه لرله او کار جبري بڼه درلوده. نو ځکه د بزګرانو او مځکه والو ترمنځ ټکر رامنځ ته سو او د دي لامل سو چي په منځنیو پیړیو کي په نړۍ کي زیات شمیر د بزګرانو غورځنګونه رامنځ ته سول. فیوډالیزم په خپله زرکلنه دوره کي د نړۍ زیات شمیر هېوادونه ترخپلي واکمنۍ لاندي راوستل او زموږ په هېواد کي هم (۱۵) پیړۍ واکمن و. فیوډالیزم په ختیځ اولویدیځ کي تقریباً یوشان و؛ ځکه چي د فیوډالیزم یوازنۍ موخه د کروندګر په واسطه د مځکي څخه د تولید لاسته راوړل وه.

د فیوډالیزم ځانګړتیاوي:

په فیوډالیزم کي دولت(پاچا) د مالکیت د لوړو حقوقو څخه برخمن و، شاه د مځکو د مالکیت حق درلودی او نورو ته د هغه ډالۍ کول هم د شاه حق و. پاچا به مځکه یو شخص(فیوډال) ته په بخشش ورکول، او فیوډال به بیا کروندګرو او اجاره اخیستونکو ته په اجاره ورکول.

په لویدیځ کي به هغه چا ته فیوډال ویل کیدی، چې د پاچا لخوا به په رسمي ډول د کومي مځکي خاوند سو، فیوډال به بیا هغه مځکي د نورو خلکو ترمنځ د یو لړ شرایطو پر بنسټ باندي ویشلي، چې دا نوو مالکانو ته به (تابعین) ویل کیده، دوی هم کولای سول، چې هغه مځکي نورو خلکو ته ورورویشي. نو ځکه هر مځکه وال پرځان د کښته مالک او د لوړ تابع و. د همدي ځایه څخه د فیوډالي د مراتبو لړۍ پیل سول، یانې شاه به د فیوډالانو مشر او فیوډالان به د تابعینو مشران وه.

په ختیځ کي په ځانګړي ډول په اسلامي هېوادونو کي لکه افغانستان، ایران او عراق کي چې تقریباً ګډې ځانګړنې یې درلودلې، شاه بشپړ واک درلودی، چې یوه پراخه سیمه لکه ولایت خپل یو نظامي افسر، قومي مشر یا رئیس ته د ښه خدمتونو په مقابل کي د ټول عمر لپاره ورکړي. همدغه شخص به دا دنده درلوده چې د هغې مځکي څخه مالیه راټوله کړي د هغه یوه برخه د هغې سیمې پر عسکرو مصرف کړي او پاتې یې د دولت خزانې ته ورکړي. خو فیوډالانو به د هغه دوه چنده مالیه راټولول او د خپلو شخصي اړتیاوو په پوره کولو سره یې مصرفول. نو ځکه واکمني مرکزیت نه درلودي او په هره سیمه کي یو واکمن حکومت کاوه، فیوډالانو به د شاه خبرې نه منلې او شاه به هم دومره زور نه درلودی، چې فیوډالان د واکه وغورځوي. په دې نظام کي د مرکزي حکومت څخه د تیښتې مفکوري زیاته وده کړې وه، فیوډالانو به تل د ځان لپاره د خلاصون لاره کتل، تر څو د پاچا د اوامرو څخه خلاص سي. هرڅومره چې به په یوه هېواد کي مرکزي دولت ځواکمن و په هغه اندازه به د هېواد چاري منظمې وې او فیوډالان به د مرکزي حکومت تابع وه، خو کله چې د کوم هېواد

مرکزي حکومت کمزوری و نو په همغه اندازه به د هېواد چاري ټکنۍ وي.

په ختیځ کي د مغلو په دوره کي فیوډالانو نه یوازي پر خپلي مځکي او تولید باندي واکمني درلوده بلکي ټولو هغه خلکو چي د دوی په مځکو کي به یي کار کاوه هغه هم د دوی د مالکیت یوه برخه وه او دوی تر دیرشو کالو پوري نسوه کولای چي بل ځای ولاړ سي. یانې کروندګرو د فیوډال د نیمه غلامانو په ښه کار کاوه او که چیري به کروندګر تر دیرش کلنۍ خدمت د مخه وتښتیدی نو فیوډال حق درلودی، چي هغه ونیسي او بیرته یي راولي.

زمونږ په هېواد کي څوک فیوډال و؟

زمونږ په هېواد کي هغه چاته فیوډال ویل کیدی، چي خپل کروندګر به یي د غلامانو په څیر کارول، او کروندګر به یي د مالکیت یوه برخه وه. دوی د خپل کښت او کروندي د پیاوړتیا فکر نه درلودی یوازي یي پرخپلو کروندګرو باندي ټینګار کاوه.

زمونږ په هېواد کي د فیوډالیزم ځانګړی خاصیت داو، چي کروندګر به د مالک(خان) د ملکیت یوه برخه و، که څه هم دا خاصیت د لویدیځ د فیوډالیزم په څیرنه و خو بیا هم کوم تو پیر یي نه ورسره درلودی. د خان او کروندګر تر منځ دا ډول اړیکه د اقتصاد پر بنسټ ولاړه وه، یانې کروندګر به د خان ډیر پوروړی و او کروندګر به د همدي پور په مقابل کي د خان چوپړ کاوه، تر څو چي به یي د خان پور نه و ادا کړی تر هغه به کروندګر نسوه کولای، چي بل ځای ته کډه وکړي. کروندګر د خپل ځان د خلاصون لپاره خپل زوی یا لور د پور په مقابل کي خان ته ورکول، او بیا به کروندګر بیچاره تر مرګه پوري هغه ونه لیدی، خان به

هم د کروندګر اولاد پر نورو خلکو د خپل پور دوه برابره په اندازه باندي خرڅوی خو کروندګر هیڅ هم نسوه ویلای. همدارنګه خان به د کروندګر پر شمتنۍ باندي په نیمګړې (غیري مستقیم) ډول سره واکمن و، یانې کروندګر نسوه کولای، چې خپل شیدي، غوړي، هګۍ، اوړی یا بل څه بیله خان څخه پر بل چاباندي خرڅ کړي. او هم کروندګر نسوه کولای، چې خپل لور د خان د اجازي پرته چاته ورکړي او یا د بل چا لور د خان د اجازي پرته خپل زوی ته وغواړي.

زمونږ په هېواد کي فیوډالان د لویدیځ په شان د ښکلو ماڼیو اوعصري ژوند په لټه کي نه وه، بلکي دوی پر خپلو کروندګرو باندي ظلم او بیرحمي کول، زیاتي ښځي یې کولې او د کلي په منځ کي یې ژوند کاوه. یا به هم د دوی لوی ارمان دا و، چې د زیاتو مځکو اوکروندګرو په لرلو سره په سیمه کي بل سیال ونلري.

زمونږ په هېواد کي د ثور تر کودتا پورې خان، ملک او ارباب لوی مځکه وال وه او فیوډالیزم ډیرې ټینګې ریښې درلودې، همدالامل و چې په افغانستان کي د کارګرانو او بزګرانو غورځنګ راپورته سو او د کارګرو په نامه یې انقلاب وکړ.

فیوډالیزم په اروپا کي:

په اروپا کي د روم د امپراتوری د لویدو څخه وروسته د ملوک الطوایفي حکومت منځته راغلی، چې هر هیواد پر ۲۰۰، ۳۰۰ او حتا ۵۰۰ برخو باندي ویشل سوی و، چې دیته فیوډالیزم ویل کیدی. لکه څرنګه چې د فیوډالیزم اصطلاح د (في) څخه اخیستل سویده، چې د تحفي او ډالۍ په مانا ده، له همدي کبله په فیوډالیزم کي به د شاه لخوا

مځکي ډالۍ کیدلي، په ټولیز ډول په اروپا کي فیوډالیزم په دوو پړاوونو کي لولو:

الف- د فیوډالیزم لومړی پړاو:

د فیوډالیزم لومړی پړاو د ۵۰۰ زیږدیز کال څخه بیا تر ۸۰۰ زیږدیز کال پوري دوام لري. پدي دوره کي فیوډالانو پر جرمني، فرانسي، بلژیک، هالنډ او هسپانیا باندي واکمني کول. پدي وخت کي فیوډالان د زیات سیاسي، اقتصادي او نظامي ځواک لرونکي وه. ببله دي، چې سکه به د پاچا په نامه وهل کیدل نور ټول امکانات ددوی په لاسونو کي وه. فیوډالانو سربېره پر سیاسي، اقتصادي او نظامي ځواک باندي د قضایي ځواک لروکي هم وه، دوی قاضي، څارنوال او زندان درلودل. په فیوډالیزم کي که به محکمه ددوو اړخونو ترمنځ وه نهایي پریکړي ته نه وای رسیدلي نو دواړو اړخونو په خپلو منځونو کي جګړه کول که هر لوری بریالی سوی وای هغه لوری پر حق ګڼل کیدی. په ټولیز ډول د فیوډالانو اقتصادي قدرت هغو مځکو جوړوی چې دوی ور باندي واکمن وه، یانې ددوی اقتصادي سرچینې هغه مځکي وي، چې د شاه لخوا به دوی ته ډالۍ کیدلي او دوی ورباندي واکمني درلودل. هغه سیمې چې د فیوډالانو تر واکمنۍ لاندي وي هغو ته به فیوډال ناستي یا امیر ناستي مځکي ویل کیدي. زیاتره وخت به د فیوډالانو لپاره لقبونه کارول کیدل چې د هغو د نومونو د مختاړو سره به کارول کیدل، د ببلګې په توګه په فرانسي کي به (دیوک)، (کینت) او (کینتس) او په انګلستان کي به بیا (لارډ) او (ارل) کارول کیدل، چې دا زیاتره وخت ددوی د درنښت لپاره د خلکو لخوا کارول کیدل.

د فیوډالیزم په وخت کي فرانسه د ۵۰ څخه تر ۲۰ برخو باندي ویشل سوي وه. د فیوډالیزم په دوران کي یو شمیر افتخاري جګړه مارانو شتون درلودی، چې د شوالیانو یا واسالیانو په نامه یادیدل. شوالیان به د فیوډالانو خواته ورتلل ترڅو دوی استخدام کړي، کله چې به دوی استخدام سول نو لومړی ډالۍ چې د فیوډالانو لخوا ورکول کیدل هغه مځکه وه، چې د (في) یانې ډالۍ په بڼه ورکول کیدل. د شوالیانو مهمه ځانګړتیا داوه، چې دوی فیوډالانو ته وفاداره پاته کیدل او دا ددوی لپاره د شرم خبره وه، چې د خپلو فیوډانو څخه تیښته وکړي.

ب- د فیوډالیزم دوهم پړاو:

د فیوډالیزم دوهم پړاو د ۸۰۰ز کال څخه بیا تر ۱۳۵۰ز کال پورې دی. پدې دوره کي نامتو فیوډال (پین) و. پین د نورو فیوډالانو څخه و غوښتل چې یا دده سره یو ځای سي او یا هم دده پر وړاندي د جګړې ډګر ته راووزي، چې په پایله کي یو شمېر فیوډالانو دده ملاتړ وکړ او یو شمېر نورو دده پر وړاندي جګړه پیل کړه. پین د فرانسي څخه روم ته راغلی او هلته یې یوه پراخه ساحه ونیول چې په هغه ځای کي یې لویه کلیسا جوړه کړه او اوس د واتیکان په نامه یادیږي.

د پین د مړینې څخه وروسته د هغه زوی (شارلماني) واک ته ورسیدی او د روم د امپراتوری په سرکي راغلی، په هغه وخت کي د روم په امپراتوری کي المان، فرانسه او د ایټالیا ځینې برخي شاملي وي. که څه هم شارلماني او نور شوالیان چې شارلماني استخدام کړي وه، غیري مذهبي وه، خو بیا هم دوی د کلیسا سره سیاسي قدرت شریک کړ.

د شارلماني څخه وروسته دده زوی (پرهیزګاره لوی یا سپیڅلي لوی) د واک پر ګدۍ باندي کښیناستئ. لکه څرنګه چي دده دنامه څخه معلومیږي دی یو مذهبي شخص و، ده کلیسا ته زیات سیاسي قدرت په لاس کي ورکړ. دده په وخت کي اړودوړ او هرج مرج زیات سو، ده ټول غیري اخلاقي کارونه بند کړل، تردي بریده ده سپیڅلتوب کوی، چې د خپل قصر ښځي یي ټولي کلیسا ته واستولي.

پرهیزګاره لوی د خپل ځان او حکومت لپاره مذهبي سلاکاران وټاکل او ددوی سره به یي سلاوي او مشوري کولي، همدارنګه ټولي هغه مځکي چي په جرمني کي یي لاسته راوړي وي، هغه یي کلیسا ته وسپارلي او د کلیسا مشرانو ته یي وویل چي دا مځکي شوالیانو ته ورکړی او د هغو څخه مالیه اخلی. په همدي ډول سره په اروپا کي مذهبي فیوډالان پر سر د قدرت سول او واک یي په لاس کي واخیستئ. د لوی پر هیزګار د مړیني څخه وروسته د هغه دري زامن د واک د لاسته راوړلو پر سر باندي په خپلو منځونو کي سره ومښتل او اروپا یي په خپلو منځونو کي سره وویشل.

فیوډالي نظام تر ۱۳۵۰ ز کال پوري د اروپا پر زیاترو سیمو باندي واکمن و او زیاتره خلک یې تر خپلي واکمنۍ لاندي راوستي وه[1].

د فیوډالیزم تاریخ:

فیوډالیزم پر بشري ټولنه باندي د زرو کلونو په شاوخوا کي واکمني کړیده، له همدي کبله یې اغیز د نړۍ په ګوټ ګوټ کي تر سترګو کیدی، نو ددي لپاره چې د فیوډالیزم په مخېنه باندي پوه سو، په لاندي ډول لنډه رڼا باندي اچوو:

[1]- د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی لکچر نوټونه.

پیل؛

د فیوډالیزم ښکاره تاریخي نښه کولای سو، چې په اتمه میلادي پیړۍ کې د فرانک د پاچا (کارولین جیان[1]) په دوره کې پیدا کړو، د ده په دوره کې خلکو ته مځکې د یو لړ شرایطو په نظر کې نیولو سره ډالۍ سولې او د ډالۍ په وخت کې به د خلکو ترمنځ ځینې ټرونونه لاسلیک کیدل، چې دې کار په هغه وخت کې عمومیت پیدا کړ او وروسته یې د خان او بزګر ترمنځ پر اړیکو ولاړ یو سیستم منځته راوړ. کله ځه هم د دې نظام ځینې لرغوني نښې په روم او جرمنې کې پیدا سویدي خو په اتمه پیړۍ کې د یوه ټولنیز- سیاسي مکتب په څیر رابنکاره سو.

فیوډالیزم د فرانکانو په پرمختګ او پراخه کیدو سره زیاته وده وکړه او د ایټالیا سهیلي برخو او المان ته وغځیدی. وروسته ختیځو اسلامي مځکو ته وخوځیدی او زیات هبوادونه یې ترخپل اغیز لاندې راوستل. اسپانیا ته فیوډالیزم ډیر ژر فرانکانو ورسوی خو یوازې په شمالي برخو کې ټینګ سو او کله چې اسپانیا د مسلمانانو څخه ونیول سول نو په ټوله اسپانیا کې خپور سو. فیوډالیزم په ډیر سرعت سره روان و او نور ماندانو هم په خپله ټولنه کې د فیوډالیزم سازمانونه جوړ کړل او د دوی سره یوځای په (۱۰۲۲ز) کال کې انګلستان ته انتقال سو. فیوډالیزم د انګلستان څخه سکاټلنډ او ایرلینډ ته انتقال سو.

فیوډالیزم په زیاتو هبوادونو کې خپل شتون ثبوت کړ، خو ځینې هبوادونه هم موجود وه چې فیوډالیزم یې ونه منی او بشپړ سلطنت پکښې واکمن سولکه هالنډ او بلژیک. د اسیاسي نظام په نهمه

[1] Carolingian

میلادي پیړۍ کي زیات پراخه سو او ډیر پرمختګ یي وکړ او په زیاتو هېوادونو کي یي فیوډالي سازمانونه منځ ته راوړل. ځکه چي پاچاهي حکومتونو د فیوډالیزم لپاره ډیره ښه زمینه مساعده کول. فیوډالانو په لومړیو کي د پاچاډیر قدر کاوه خو وروسته د خپلواک کیدو په هیله سول، د لسمي میلادي پیړۍ څخه بیا تر دولسمي پیړۍ پورې فیوډالیزم ډیر پرمختګ وکړ او د ټولني په هره برخه کي ترسترګو کیدی.

لویدنه:

فیوډالیزم د سیالانو د قواوو ترمنځ راغی، په ښارونو کي اقتصادي پرمختګ روان و او ښاریانو هم د خپل ارزښت لپاره یوه قوه رامنځ ته کړه حتي په ځینو ځایونو کي ښاریانو د فیوډالانو په وړاندي فوځونه جوړ کړي وه. د بلي خوا کلیسا هم پر فیوډالیزم باندي ټینګ یرغلونه پیل کړل؛ ځکه چي فیوډالان غیري روحاني سوي وه او روحاني ارزښت ته یي په سمه سترګه نه کتل. فیوډالیزم تر دیارلسمي پیړۍ پورې ښه واکمني درلوده خو وروسته د نړۍ په ګوټ ګوټ کي یي پر وړاندي غبرګونونه راپورته سول. په ځانګړي ډول په اروپا کي د رنسانس د دوري په پیل کیدو سره فیوډالیزم کمزوري سو، انګلستان تر صنعتي انقلاب پورې یي لا دوام وکړ خو د فرانسي د لوی انقلاب په راتلو سره بیخي له منځه ولاړ.

کاپیټالیزم[1]

دا اصطلاح د لاتیني ژبي د (کاپیټالیوم[2]) څخه اخیستل سویده، چي د سرمایي او شتمنی په مانا ده. کاپیټالیزم ته په پښتو کي پانګواله او په پاړسو کي سرمایه داري نظام هم ویل کیږي. پانګواله نظام د مُډرن وخت لاسته راوړنه ده، چي ټول اقتصادي فعالیتونه د خلکو لاسونو ته وراچوي او د ځانې ملکیت ملاتړ کوي. پدي سیستم کي ځاني ملکیت شتون لري او د اقتصادي ازادو سیالیو پربنسټ د ګټو د لاسته راوړلو په موخه فعالیت کوي.

سرمایه داري نظام داسي یو سستم دي چي په هغي کي تولیدي وسایل لکه مځکه، فابریکي، تصدي، دوکانونه، کاروباري اداري، او نور تولیدي سامان الات د خلکو فردي ملکیت دي او اشخاص کوښښ کوي چي تولیدي وسایل د زیاتو ګټو د لاسته راوړلو لپاره وکاروي او ددي واک لري چي د نوري پانګي د لاسته راوړلو لپاره د خپلو وسایلو څخه ګټه واخلي. پدغه سیستم کي د عرضي او تقاضا قوه په ازاده توګه په کاروړل کیږي او د اقتصادي بنسټیزو مسایلو لکه

[1] -Capitalism.
[2] Capitellum.

څه تولید سي ؟ دچالپاره تولید سي ؟ کله تولید سي؟ او تولید دمؤلدینو ترمنځ څرنګه وویشل سي؟ په سرمایه داري نظام کي دغه مسایل دقیمتونو دمکانیزم له لاري حل کیږي یانې پدي اقتصادي نظام کي دعرضي او تقاضایو ځای والی دقیمتونو نظام تعینوي. دهرشي قیمت په مارکیټ کي دعرضي او تقاضا په واسطه په ازادانه ډول ټاکل کیږي او دولت په اقتصادي چارو کي لاسوهنه نه کوي. دتولید کونکو د سیالیو په پایله کي داجناسو قیمتونه ټیټیږي او په ښه کیفیت سره اجناس بازار ته عرضه کیږي.

کولای سو چې سرمایه داري نظام په لاندي ډول تعریف کړو :

سرمایه داري نظام داسي یو سیستم څخه عبارت دی چې هغه په شخصي ملکیت باندي ولاړوي او پدي سیستم کي تولیدي وسایل او اقتصادي فعالیتونه دشخصي ګټې لاسته راوړلو لپاره په کاروړل کیږي. په ننۍ وخت کي په امریکا، غربي اروپا او داسیا په زیاتروهیوادونو کي داسستم مروج دي.

دا سیستم چې د اقتصاد د بازار په نامه هم یادیږي د صنعتي انقلاب (۱۷۵۰-۱۸۵۰ز) په وخت کي پر لویدیځه اروپا او امریکا باندي واکمن سو او په کرار کرار سره د نړۍ نورو هیوادونو ته هم وخوځیدی.

د کاپیټالیزم اصطلاح مارکسیستانو زیاته وکارول او دوی په نړیواله کچه باندي مشهوره کړه، دوی پدي آند وه، چې کاپیټالیزم هغه اقتصادي سیستم دی، چې ځانې ملکیت د اقتصاد او سیاست د سرنوشت ټاکونکی دی، همدارنګه ددوی په اند په کاپیټالیزم کي شتمني پورې واکمن دی او شتمن خپله شتمني د کارګرانو د کار د زبیښاک څخه لاسته راوړي.

له نظري اړخه کاپیټالیزم د معاصر وخت لاسته راوړنه ده، په معاصر وخت کي وګړپالنه زیات ارزښت لري او کاپیټالیزم هم په اقتصادي برخه کي د وګړپالني ملاتړ کوي. یانې کاپیټالیزم غواړي، چې وګړی باید ځاني ملکیت ولري او د خپل ملکیت د زیاتوالي د پاره هڅه وکړي، همدارنګه نه غواړي، چې دولت د ټولنې په اقتصادي چارو کي لاسوهنه وکړي.

لکه څرنګه چې (ماکس وبر) پدي آند دی، چې په ظاهري بڼه په منځنیو پیړیو کي په اروپا کي د پروتسټانټ غورځنګ او دیني اصلاحات د کاپیټالیزم په پرمختګ او پیاوړتیا کي مهم رول ولوبوی. پروټیستانټ په مذهبي برخه کي د وګړپالني پر آندونو باندي ولاړ دی. پروټستانټ دمسیحت هغه آرونه، چې خلکو ته یې ځانې ملکیت نه ورکوی له منځه یوړل او وګړي یې د ځانې ملکیت او شتمنۍ د لاسته راوړلو لپاره وهڅول. دوی شتمني الهي سپیڅلتوب وګڼل او د شتمنۍ لاسته راوړل یې سپیڅلي لاره وګڼل. همدارنګه دولتونه او وګړي یې د ځانې ملکیت ملاتړ ته وهڅول.

همدارنګه لیبرالیزم هم د کاپیټالیزم سره اړیکي لري، کولای سو، چې کاپیټالیزم ته (اقتصادي لیبرالیزم) هم ووایو، له همدي کبله ویلای سو، چې د لیبرالیزم فلسفه، سکولاریزم(پر دي باندي باور، چې سیاست او دین باید سره بېل سي) او نور د کاپیټالیزم تر اغیز لاندي دي او ټینګي اړیکي ورسره لري. په لنډ ډول ویلای سو چې د اروپا د رنسانس څخه وروسته ازاد بازار او کاپیټالیزم په نړیوالـه کچه پرمختګ کړی دی.

د کاپیټالیزم ښیګڼې:

په کاپیټالیزم کي یو څه ښه والی سته چي موږ یي په لاندي ډول په ګوته کوو:

الف: جمهوري نظام دی :

په دې مانا چې په دې نظام کې تولیدونکي د هرډول توکو په هره اندازه تولیدولو کي ازادي لري او همدارنګه لګښت کونکی د خپلي خوښی سره سم د هر ډول توکو د اخیستلو لپاره ازادي لري په دوي باندي د هیڅ لوري څخه بندیز او پابندي وجود نلري.

ب: خودکاره نظام دی:

کاپیټالیزم یو خودکاره نظام دي؛ ځکه چي د دي نظام د چلولو لپاره هیڅ حکومت یا مرکز ته اړتیا نسته د دي نظام د بریالیتوب او پرمختګ په خاطر دولت هیڅ پلان نه جوړوي او یوائي د قیمتونو میکانیزم پدي نظام کي مرکزي رول لوبوي د توکو عرضه او تقاضا او اقتصادي معاملات د قیمتونو له لاري پخپله ټاکل کیږي.

ج: نوي تکنالوژي اواختراعات:

په کاپیټالیزم کي تولید کونکې د زیاتي ګټي د لاسته راوړلو په موخه د نوو اومُډرن وسایلو اوتکنالوژي څخه ګټه اخلي چي په پایله کي نوي اخترعات رامنځته کیږي. همدارنګه تولید کونکې د مختلفو توکو د تولید زیانونه پخپله غاړه اخلي چي په پایله کي د اقتصادي پرمختګ لامل ګرځي.

د: د تولیدي وسایلو غوره کارونه:

په کاپیټالیزم کي وګړو ته د وسایلو د ځانې کارونې حق ورکړل سوي دي.همدارنګه تولید کونکي د ازادي سیالۍ پربنسټ توکي او کالا

تولیدوي او هغه بیا مارکیټ ته عرضه کوي. د همدي خپلواکو سیالیو پر بنسټ تولید کونکي هڅه کوي، چي تولیدي وسایل پداسي ډول و کاروې، چي تولیدي لګښت یې کم او کیفیت او کمیت یې زیات سي له همدي کبله وسایل په نړیواله کچه په غوره توګه کارول کیږي.

هـ: په اقتصادي چارو کي د دولت نه لاسوهنه:

په کاپیټالیزم کي دولت په اقتصادي چارو کي لاسوهنه نه کوي. تولید کونکي هغه توکي تولیدوي، چي لګښت کونکې یې غواړي همدارنګه لګښت کونکي د لګښت په کولو کي هم خپلواک دي او تولید کونکي هغه توکي نه تولیدوي، چي لګښت کونکي اړتیا ورته نلري. نو پدي ډول دولت په اقتصادي چارو کي لاسوهنه نه کوي.

و: د پانګي اچوني زیاتوالي:

په دي سستم کي سرمایه داران، صنعت کاران، تولید کونکي او سوداګر د ګټي د لاسته راوړلو لپاره د هر ډول کاروبار ازادي لري تر څو د خپل ژوند کچه لوړه کړي او د مرګ څخه وروسته خپله ټوله شتمني خپلو وارثانو ته انتقال کړي. پدي ډول د ګټو د لاسته راوړلو عملي ته دوام ورکوي او یو څه اندازه ګټه پس انداز کوي او زیرمه سوي پانګه د نوي پانګي اچوني لپاره په کار اچوي.

د کاپیټالیزم نیمګړتیاوي:

په کاپیټالیزم کي یو شمېر نیمګړتیاوي موجودي دي چي موږ یي ځیني په لاندي ډول را اخلو:

۱: سرمایي ته تر انسان لوړوالی ورکول:

پدي نظام کي ځانې ملکیت او شتمنې مرکزي رول لري، شتمن پوړ خپله شتمني، جایداد او سوداګرۍ ته تر انساني کراماتو زیات ارزښت

ورکوي. شتمن پوړ یوازي هغه کار کوي چي زیاته ګټه لاسته راوړي او خپله سرمایه خوندي وساتي که څه هم انساني حقوق تر پښو لاندي کیږي. پداسي اقتصادي فعالیتونو لاس نه پوري کوي چي د ټولني سوکالي پکې موجوده وي بلکي هدف یي یوازي د خپلي ګټي لاسته راوړل وي.

۲: پر سوداګریزو اعلاناتو بیځایه لګښت:

په کاپیټالیزم کي لویه نیمګړتیا دا ده، چي تولید کونکي د خپلو توکو د خرڅلاو په موخه په سوداګریزو اعلاناتو باندي لاس پوري کوي، چي دغه ټول لګښتونه د توکو پر بیو باندي اچول کیږي او د لګښت کونکو څخه اخیستل کیږي. دغه اعلانات ټولني ته هیڅ ګټه نلري، په زیاته اندازه ملي شتمني ضایع کیږي او ټولنه زیانمنه کیږي.

۳: تولیدي وسایل په محدودولاسونو کي غورزیدل:

کاپیټالیزم ټولیزي (عمومي) ګټي په نظر کي نه نیسي، بلکي د شتمن پوړ، چي تولیدي وسایل په لاس کي لري، تر څنګ دریږي، دغه شتمن پوړ له یوي خوا خپلي پانګي اچوني ته پراختیا ورکوي او له بلې خوا واړه واړه سوداګر او کاروباري کسان د سوداګری له ډګره باسي او پدي توګه مارکیټ تر خپل کنټرول لاندي راولي، چي په پایله کي په احتکار باندي لاس پوري کوي، چي دا کار د ټولني په زیان تمامیږي او پانګه او شتمني یوازي په یو څو لاسونو کي لویږي.

۴: د مزد ټاکل:

په پانګوالي نظام کي د مزد په ټاکنه کي انساني عاطفه اوزړه سوي نه وي او په کارګر هم د عرضي او تقاضا قانون جاري کیږي او د کارمزد د تولید کونکي لخوا پخپله خوښه ټاکل کیږي.

۵ : اقتصادي بُحران:

په پانګوال نظام کي صنعت، فابریکي او تصدي شرکتونه د پانګوالو په ځانې ملکیت کي وي. همدارنګه تولید کونکي د داسي توکو په تولید کي سیالې کوي، چي د خلکو مخه ورته زیاته وي او د توکو د تولید لپاره کوم منظم پلان نه لري. له همدي کبله د توکو عرضه د تقاضا په نسبت زیاتیږي او تولید کونکي د توکو په زیرمه کولو لاس پوري کوي. کله چي کالا او توکي زیرمه سول، د کالیو قیمتونه کمیږي او مولدین تولید کموي، چي په پایله کي بیکاري رامنځته کیږي، اقتصادي بُحران منځته راځي او اقتصادي پرمختګ او پیاوړتیا له منځه ځي.

۶: د ګټي او عاید غیرعادلانه ویش :

سرمایه داري نظام د دولت د غیرعادلانه ویش سبب ګرځي، یانې دولت د محدودو پانګوالو په لاس کي وي او هغوي په صنعت ،فابریکو ،تصدیو او پانګه منګولي لګوي، غریب استثماروي او کارګران په کم مزد کارکولو ته مجبوروي. پانګوال د خپلي پانګي په کاراچولو سره نوره زیاته شتمني لاسته راوړي او کارګران د کم مزد په حاصلولو سره نورهم غریب کیږي چې په پای کي د دولت په غیر عادلانه ویش سره د ټولني سکون له منځه ځي.

۷ : د تولیدي وسایلو بیځایه کارول :

په سرمایه داري نظام کي تولیدي وسایل په مناسبه توګه نه کارول کیږي؛ ځکه چي تولید کونکې په عمومي توګه هغه توکي تولیدوي، چي زیاته ګټه ولري اوله همدي امله د سرمایه داره پوړ د خواهشاتو

مطابق توکي لکه د عیش او عشرت سامان الات تولیدوي خو د بېوزله پوړ د اړتیا وړ توکو تولید ټیت ساتي.

پداسي حال کي چي که د سرمایه داري پوړ لپاره د عیش او عشرت د توکو د تولید پر ځای د بېوزله پوړ لپاره د اړتیا وړتوکي تولید سي؛ نو په ټولیز ډول به په گرده ټولنه کي د تولید د عواملو څخه زیاته گټه واخیستل سي؛ ځکه د عیش او عشرت د پوره کولو پرځای د ژوند د بنسټیزو اړتیاوو پوره کول زیاته گټه لري. خو پدي نظام کي د تولید عوامل د اړینو موخو پرځای د بي ارزښتنه او نا اړینه موخو لپاره کارول کیږي.

۸ : فردي ازادي وهمي بڼه لري :

په سرمایه داري نظام کي فردي ازادي وهمي بڼه لري نه ریښتني، د بیلگي په ډول یو کارگر د خپل کار په ټاکنه کي ازادي نلري؛ ځکه ده ته په مناسب مزد کارنه پیدا کیږي چي پدي صورت کي کارگر مجبوراً په لږ مزد سره کارکوي.

د کاپیټالیزم ځانگړنې:

د کاپیټالیزم یو شمیر ځانگړنې پدي ډول په گوته کولای سو:

۱ . تولیدي وسایل د ځانې ملکیت برخه کړځول:

کاپیټالیزم ټول تولیدي وسایل د خلکو لاسونو ته وراچوي او ځانې ملکیت او شتمني پیاوړي کوي. کاپیټالیزم د سوسیالیزم پر خلاف دولت ته شتمني نه ورکوي اونه هم په اقتصادي چارو کي د دولت لاسوهنه مني.

۲. اقتصادي بازار:

په کاپیټالیٍزم کي د اقتصاد بازار پلی کیږي.

۳. د کار وېشنه:

د کاپیټالیزم څخه مخکي دورو کي اقتصاد سیمه ییز اړخ درلودی او کورنیو یوازي هغه څه تولیدول، چي هغو ته یې اړتیا درلوده، همدارنګه سیمه ییزو بازارونو تبادلوې بڼه درلوده. پدي وخت کي د کار وېشنه په سختۍ سره معلومیدل او داسي رواج و، چي هره کورنۍ د خپلو لومړنیو اړتیاوو د پوره کولو لپاره باید بېلابېل کارونه تر سره کړي. خو کاپیټالیزم د (کار د ویشني) پر بنسټ کار تخصصي کړ او توکي او کالا د بازار د غوښتنو سره سم تولید سول، چي د بازار غوښتنه او اړتیا خپله د تولید د میزان ټاکونکې ده. همدارنګه د بیو ټاکنه هم د عرضي او تقاضا پر بنسټ باندي کیږي.

۴. خپلواکې سیالۍ(ازاد رقابت) :

د توکو او شیانو په تولید کي خپلواکي او ازادي سیالۍ د کاپیټالیزم بله ځانګړنه ده، د کاپیټالیزم د ملاتړو په آند ازادي سیالۍ کولای سي، چي تولید زیات کړي، د شیانو بیي کمي کړي او کیفیت ښه کړي. د کاپیټالیزم څخه مخکي دورو کي عُرف او عاداتو د توکو بیي ټاکلې. په اقتصادي فعالیتونو کي د خپلواکیو شتون کولای سي، چي ((په اقتصادي چارو کي د دولت لاسوهنه راکمه کړي)).

۵. د ګټي (سود) اصل:

سود هم د کاپیټالیزم یوه ځانګړنه ده، کاپیټالیزم تر هر بل اقتصادي سیسم زیات د سود او ګټي زمینه برابروي. کاپیټالیستي اقتصاد د کار او سوداګری ازادي، د شتمنۍ او مالونو ټیکاو او ازادي او د تړونو ازادۍ ساتي، چي دا پخپله د سود او ګټي د لاسته راوړلو لپاره

غوره زمینه برابروي. د کاپیټالیزم نوري ځانګړني به په تاریخي شالید او پړاوونو کي په ګوته کړو.

د کاپیټالیزم شالید او پړاوونه:

مرکانټالیزم یا سوداګري د کاپیټالیزم لومړی پړاو ګڼل کیږي. مرکانټالیستان نړیوال سوداګر وه، چي په (۱۵ز) پیړۍ کي راپورته سول او په (۱۷ او ۱۸ز) پیړیو کي په اروپا او په ځانګړې ډول په انګلستان کي پیاوړي سول. البته په مرکانټالیزم کي د وګړو تر اقتصادي پیاوړتیا د دولت اقتصادي ګټي او پیاوړتیا ته زیاته پاملرنه کیدل. مرکانټالیستي اقتصاد پر سوداګری او تجارت باندي ولاړ دی.

له تاریخي اړخه اروپایان د رنسانس(بیازیږیدني) څخه وروسته پدي تکل کي سول، چي خپل اقتصاد ته پرمختګ ورکړي او پیاوړی یې کړي. پدي وخت کي د ځینو نوو مځکو لکه امریکا او داسي نورو په کشف سره اروپایانو د طلا، سپین زر او داسي نورو معادنونو ته لار پیدا کړه، چي پدي سره ددوی اقتصادي حالت پیاوړی سو، چي همدا اقتصادي پیاوړتیا ددي لامل سول، چي اروپایانو په خپلو مذهبي، اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو برخو کي اصلاحات راوستل.

مرکانټالیستانو قیمتي فلزات د شتمنۍ او ثروت ریښتني سرچیني وګڼلې او تولید او سوداګرې یې هم د همدي سرچینو د لاسته راوړلو په موخه تر سره کول. ددوی په آند شتمني او اقتصادي واک د دولت سیاسي واک زیاتوي او د نورو دولتونو په نیولو کي دولت پیاوړی کوي. په مرکانټالیستي اقتصاد کي د توکو بیي او د کارګرو مزد د دولت لخوا ټاکل کیدی. پدي وخت کي شتمنو وګړو د دولت د

سیاستونو او پیاوړتیا څخه هم ځانې ګټه پورته کول او د دولتونو د ملي سیاستونو ملاتړ یې کاوه، چي په پایله کي یې د کاپیټالیزم د پیدا ایښت لومړنې شرایط منځته راوړه. همدارنګه د ځانګړې پیسي د سیستم منځته راتګ اقتصادي پراختیا منځته راوړه او دهغو قوانینو په پیدا ایښت کي یې مرسته وکړه، چي د کاپیټالیزم ملاتړ یې کاوه.

د (۱۸ز) پیړۍ د نمایې څخه وروسته مرکانټالیستي (سوداګریزې سرمایه دارۍ) خپل ځای وه (صنعتي سرمایه دارۍ) ته پریښودی. پدي وخت کي د پخوانیو سوداګرو ځای نوو صنعتي شتمنو ونیوی. همدارنګه پخوانیو سوداګریزو اعلاناتو او مقرراتو خپل ځای نوو صنعتي سیالیو او فعالیتونو ته پریښودی. پر دي سربېره بانکدارۍ، صنعتي پراختیا او فابریکو پرمختګ وکړ او کاغذي پیسو د پخوانیو زرینو او سپینو زرو پیسو ځای ونیوی.

کاپیټالیزم د (۲۰ز) پیړۍ راپدیخوا یوه نوې پړاو ته ورننوتی دی او د اروپا او امریکا څخه یې د نړۍ نورو برخو ته هم ځان رسولی دی[1].

[1]- عبدالرسول بیات و جمع نویسنده ګان، فرهنګ واژه های، ص ۳۱۳-۳۱۲

کارپوروټوکراسي[1]

دي نظام ته صنفي حکومت هم ویل کیږي، په صنفي حکومت کي د واک زیاته برخه د لویو شرکتونو او اتحادیو په لاس کي وي. په ټولیز ډول د سیاسي واک د پلي کولو ستري مراجع لوی شرکتونه او اتحادیې وي.

په صنفي حکومت کي د حکومت اقتصادي او سیاسي پالیسۍ د سرمایه دارانو او لویو شرکتونو لرونکو لخوا جوړیږي، دوی هڅه کوي، چې د خپلو اقتصادي ځواکونو پر بنسټ د ټولني سیاسي قدرت مهار کړي، له همدي کبله اقتصادي ځواک تر سیاسي ځواک اړین ګڼل کیږي او زیاتره وخت سیاسي قدرت د اقتصادي قدرت تابع وي. په صنفي حکومت کي د ډیموکراسۍ خلاف د خلکو رایو او ټاکنو ته ارزښت نه ورکول کیږي، بلکي لوی شرکتونه د ټولني سیاسي قدرت په لاس کي اخلي، دا شرکتونه هڅه کوي، چې د انحصاراتو پر بنسټ نور کوچني شرکتونه منحل کړي او خپل اقتصادي جرړي د ټولني په هره برخه کي خپري کړي[2].

[1] - Corporotocracy.
[2] - English Social Wikipedia.

په صنفي حکومت کي ټولي سیاسي چاري او د ټولنې عمومي چاري د شخصي ګټو پر بنسټ پر مخ بیول کیږي. ځکه چې لوی شرکتونه او د شخصي ګټو اتحادیې تل کوښښ کوي، چې پانګه د پانګې لپاره ولګوي او د زیاتو ګټو د لاسته راوړلو په موخه ګامونه واخلي، همدارنګه سیاستوال او سیاسي کړۍ هم ددوی په خدمت کوي او ټولي سیاسي لوبې د لوی شرکتونو او اتحادیو د موخو د لاسته راوړلو لپاره کار کوي.

کارپوریټیزم:

دا هغه ټولنیز سازمان دی، چې وګړي باید په یوه صنف یا ګروپ پوري تړلي وي، دا صنفونه د ببلابېلو ځانګړنو او آرونو پر بنسټ جوړیږي، چې د ګډو ګټو وګړي په یوه صنف کې سره راټولیږي او خپلې ګډې موخې تعقیبوي.

کالوینیزم[1]

دا سیاسي، فلسفي او مذهبي تلنلاره په شپاړلسمه پیړۍ کي د فرانسي د رفورمر (ژان کالوین) تلنلارې ته ویل کیږي، کالوین په (۱۵۴۱ز) کال کي ژنوا ته د مذهبي اصلاحاتو په موخه وبلل سو، چي هلته یې اصلاحات منځته راوړه او د ژنوا په کلیسا کي یې غوره ډسپلین او نظم راوستئ.

د کالوین آندونه وروسته هالنډ، سکاټلنډ، امریکا او دنړۍ نورو برخو ته ورسیدل، خو هلته یې بله بڼه واخیستل او د ده د اصلي آندونو ته یې بدلون ورکړ، چي همدا بدلون دده د شهرت لامل وګرځیدی.

د کالوینیزم لومړنیو آندونو د سیاسي واکمنانو پر وړاندي پاڅون او غبرګون نه خوښوی او د لیبرالیزم په خلاف و. همدارنګه مشروطه حکومت او د استازولۍ حکومت ملاتړ یې کاوه، هرځای چي د کالوینیزم د آرونو پر بنسټ حکومت جوړ سوی دی، نو تیوکراسي حکومت یې، چي د الیګارشي حکومت یو ډول و، منځته راوړی دی، چي خلکو پکښې هیڅ ګډون نه درلودی او پاپانو پکښې د عامه خلکو پر وړاندي پوړ جوړکړی دی. یانې په ټولیز ډول زورواکه، ارتجاعي او

[1] - Calvinism.

استبدادي حکومت ځینې جوړ سوی دی. خپله په ژنوا کې د کالوین حکومت او د امریکا په (ماساشوستس) ایالت کې د (پیوریتانو) حکومت چې د کالوینیزم د آندونو پر بنسټ جوړ سوی و، هم همدا ځانګړې یې لرلې. خو ددې برعکس کالوینیستي کلیساګانو په هالنډ، سکاټلینډ او د امریکا په ځینو برخو کې د مقاومت د حق فرضیه خپره کړه.

کالوین د لوتر په څیر پدې آند و، چې خلک باید په پټو سترګو د خپل دولت امرونه ومني، خو په کالوینیزم کې پردې تکې باندې ټینګار ونه سو. همدارنګه کالوین پر ټاکنو باندې هم باور درلودی، دا پداسې حال کې ده، چې له یوې خوا دی وګړو ته د سیاستوالو د ټاکنې حق ورکوي او له بل پلوه خلک په پټو سترګو د حکومت ملاتړ ته رابولي، چې دا پخپل ذات کې دوي متضادي او ټکرلاري دي.

کالوینیزم په سکاټلینډ کې د استازولۍ حکومت د ځانګړو آرونو زیږنده دی، چې د ارزښت څخه خالي ندي. کالوینیزم یوازې پر سلطنت باندې نه و ولاړ او د سلطنت لوري ته یې میل نه درلودی. کالوین پدې آند و، چې سیاسي واک باید د روحاني واک تابع وي او روحاني ځواک ته یې پر بدني ځواک باندې لوړوالی ورکوی. د کالوین سیاسي افکارو او تلنلاري زیاتره اشرافي (اریستوکراټیک) اړخ درلودی.

په فرانسې کې د کالوینیزم لپاره دوي اصطلاحګاني یانې (کالوینیست) او (ژزوویت) کارول کیدلي، چې دواړو یوه مانا ورکول، او دواړو د روحاني ځواک د پیاوړتیا په موخه دنیوي او جسمي واک اړین ګڼئ[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسی، ۱۳۴۴ش، ص ۱۴۵-۱۴۶.

کلکټویزم[1]

کلکټویزم ګډو هڅو او همکاریو ته ویل کیږي، یانې ټولنیز سیستم باید د وګړو د ګډو همکاریو لخوا کابو سي، ددي مکتب پر بنسټ وګړي د ټولني څخه بهر ندي او د ټولني تر امر لاندي باید ژوند وکړي. همدارنګه د ټولني ټولیزي ګټي باید تر وګړیزو او فردي ګټو مقدمي وګڼل سي. له همدي کبله د ټولني تولیدي وسایل باید د ټولني په واک کي ورکول سي، نه د افرادو په لاس کي چې د خپلو ځاني ګټو لپاره کار کوي.

دا سیاسي آند د لومړي ځل لپاره د وګړ پالني پر وړاندي په (۱۸ز) پیړۍ کي وکارول سو. دا اندونه د وګړ پالني د اندونو پر وړاندي پیښ سوي دي، لکه څرنګه چي د وګړپالني اندونه ځاني حقوقو ته لومړیتوب ورکوي او وګړی ټولنیز واحد ګڼي، خو د کلکټویزم سیاسي مکتب بیا د ټولني حقوقو ته لومړیتوب ورکوي او فرد د ټولني غړی ګڼي. د کلکټویزم پر بنسټ ټولنیزي چاري باید د وګړو په

[1] - Collectivism

همکاریو او ګډو هلو ځلو د اتوریتاریانو[1] او استبدادي رژیم تر واک لاندي ترسره سي.

کلکټویز د ټولني پر ټولیزو ګټو باندي د کمونیز او سوسیالیزم ګډه څارنه غواړي، چې د ټولني ټولیزي ګټي د هر وګړې په ګټه دي او د هر وګړې ګټي پکښي خوندي کیږي. یوي خبري ته باید اشاره وسي، چې د ټولني ټولیز ملکیت او ګټي یوازي د دولت ملکیت او ګټو ته نه ویل کیږي، بلکي ټولو هغو ګټو ته ویل کیږي، چې د ټولني په ټولو وګړو پوري اړه ولري. که څه هم د دولت مالکیت د ټولو وګړو مالکیت دی خو دا د ټولني د ټولو ګټو او مالکیت یوه برخه ده.

د کلکټویزم اصطلاح زیات وخت د (توتالیتاریانیزم) سره یو ډول کارول کیږي خو دا دوهمه اصطلاح تر کلکټویزم په پراخه مانا سره کارول کیږي. د کلکټویزم اندونه په لومړي ځل د روسو په ټولنیز تړون او دهګل په لیکنو کي وموندل سول. د روسو په اند فرد په ریښتني ډول د ټولني غړی دی او د فرد ریښتني خپلواکې د ټولني په غړیتوب کي ده، روسو زیاتوي چي فرد باید د خپلو ګټو د ساتلو په موخه ټولني ته و سپارل سي. پداسي حال کي چي ټولني ته سپارل کیدل د وګړي د طبیعي غوښتنو په خلاف ده. روسو په عملي ډګر کي پدي اند دی، چي ټولیزه اراده د وګړو په ډیرو رایو باندي ټاکل کیدای سي. هګل په خپله سیاسي فلسفه کي د وګړو ریښتني خپلواکۍ د دولت

[1]- اتوریتاریانیزم هغي فلسفي او سیستم ته ویل کیږي، چي وګړیزي خپلواکۍ په تیوریکې او عملي بڼه په بشپړ ډول د حکومت تر واک لاندي بولي. دا سیاسي مکتب پدي کتاب کي تر خپلواک عنوان لاندي لوستل کیږي.

قوانینو او دولتي سازمانونو ته په سپارل کیدو کي ګڼي. د هګل د اندونو پر بنسټ دولت د ټولنیزو اخلاقو تر ټولو غوره بڼکارندوی دی.

په اقتصادي چارو کي کلکټویزم دولت پر ټولو تولیدي وسایلو باندي برلاسي بولي او موخه یې داده، چې دولت باید پر ټولو اقتصادي چارو باندي کنټرول پیدا کړي. همدارنګه کلکټویزم په اقتصادي برخه کي د لیسه فیر، کاپیټالیزم او خپلواکو سوداګریو سره په ټکر کي دی.

د کلکټویزم اصطلاح د سوسیالیستانو د لومړی کنګرې (۱۸۶۹ز کال) پر مهال رواج پیدا کړ او د سوسیالیزم سره یې ډیره نژدي اړیکي پیدا کړي. داسي فکر کیږي، چې په سوسیالیزم کي د مارکس او فرودن د سیاسي مکتبونو تر منځ دا دریم سیاسي مکتب دی، چې موخه یې د داسي سوسیالیزم یا کمونیزم ترتیبول وي، چې بنسټ یې پر واک او قدرت نه وي ولاړ، بلکي پر ټولنیزو همکاریو باندي ولاړ وي.

په معاصره نړۍ کي کلکټویزم پر څلورو برخو ویشل سوی دی: لومړی، سوسیال ډموکراسي، دوهم، سوسیالیزم، دریم، کمونیزم او څلورم فاشیزم، ددي څلورو سیستمونو څخه یوازي سوسیال ډموکراسي تر یوه بریده ګډونیز (اشتراکي) اړخ لري.

کلیپټو کراسي[1]

دا اصطلاح د لرغوني یوناني ژبي ددو کلمو ترکیب دی، چي (کلیپټو[2]) د غلا یا غلو په مانا دی او (کراسي[3]) د حکومت یا واکمنۍ په مانا ده، نو په اصطلاح کلیپټوکراسي د غلو حکومت ته ویل کیږي.

کلیپټوکراسي هغه سیاسي رژیم دی، چي واکمن پوړ (حکومت) په رشوت او اختلاس باندي بوخت وي او سیاسي واک او اقتصادي سرچینې یوازي د خپلو ځانې شتمنیو د زیاتوالي لپاره کاروي. پدي سیاسي رژیم کي د هېواد لپاره د زړه د اخلاصه کار نه کیږي، بلکي هر چارواکی یوازي د خپلو ګټو د زیاتوالي لپاره د تیر ایستني، درواغو، چل، زور او نورو لارو څخه واکمني کوي. تل بیت المال (ملي شتمني) د واکمنو لخوا د ځانې شتمنۍ په ځیر کارول کیږي.

کلیپټوکراسي هغه وخت څرګندیږي، کله چي واکمن پوړ په رشوت او اختلاس(د ځانې ګټو لپاره د دولتي توکو کارول) باندي بوخت وي،

1 - Kleptocracy.
2- Klepto.
3- Cracy.

ددي سیاسي رژیم نښي زیات وخت په دیکتاتوري، اولیګارشي، نظامي او نورو اوټوکراټیکو او هغو حکومتونو کي تر سترګو کیږي، چي واسطه او ځانې اړي کې پ کې واکمنې وي.

په کلیپټوکراسۍ کي دولتي شتمنۍ او د واکمنانو ځاني شتمنیو ته په یوه سترګه کتل کیږي، یآنې واکمنان دولتي شتمنۍ د ځاني ګټو او عیاشیو لپاره هم کاروي.

یو شمیر کلیپټوکراټیک واکمنان هڅه کوي، چي ملي شتمني د بانکي حسابونو دلاري خپلو ځاني حسابونو ته په بهر کي ولیږدوي، ترڅو د واکمنۍ څخه وروسته یې و کاروي، چي بیلګي یې په نړیواله کچه زیاتي دي، د بیلګي په توګه په جرمني کي په (۲۰۰۴ز) کال کي د یوي موسسي لخوا د پیسو د لیږد په اړه یوه سروي خپره سول، چي د اندونیزیا پخواني ولسمشر (سوهارتو) د(۱۵-۳۵) ملیارده ډالرو پوري شتمني درلوده، همدارنګه د نایجریا پخواني ولسمشر (ساني اباچا) د(۲-۵) ملیارده ډالرو پوري شتمني درلوده، پردي سربیره پدي سروي کي د زیاتو نورو ولسمشرانو شتمني هم یاده سویده.

د یوه بل راپور له مخي د فلسطین پخواني ولسمشر (یاسر عرفات) د (۱-۱۰) ملیارده ډالرو پوري شتمني درلوده او د پاکستان ولسمشر (اصف علي زرداري) یوازي د سویس په بانک کي دوه (۲) ملیارده ډالرلري.

کلیپټوکراسي په تولیز ډول په مخ پر ودي هېوادونو کي زیاته تر سترګو کیږي؛ دا ځکه ،چي پدي هېوادونو کي پیسي زیات وخت پر داسي پروژو باندي لګول کیږي، چي په دقیق ډول حساب ورته کول ناشوني وي او یاهم د عاید اتو اندازه او لګښت نامعلومه وي.

کلیپټوکراسي سیاسي رژیم په ټولیز ډول د اولس د ژوند پر کچه او دهېواد پر اقتصادي، سیاسي او مدني حقوقو باندې ډیر منفي اغیز ښندي. په هېواد کي د وګړو ترمنځ برابري له منځه ځي، عدالت نسي ټینګیدلای، هرچاته خپل حق نه رسیږي او د بیوزلو او بډایو ترمنځ ډیر واټن رامنځته کیږي. پر دي سربېره په هېواد کي بهرنۍ پانګه اچونه ټکنۍ کیږي، د کورنیو سوداګریزو توکو لپاره مارکېټ نه پیداکیږي او بهرنۍ سوداګري کمزوري کیږي.

په کلیپټوکراسۍ کي د هغو پیسو څخه، چې د هېواد دوګړو څخه د مالي په ډګه راټولیږي، ناوړه ګټه اخیستل کیږي او دواکمنانو د ځانې شتمنۍ په ډګه کارول کیږي، لنډه داچې دکلیپټوکراسۍ سیاسي نظام داسي جوړ سوی دی، چې د عامه اولس ژوند په هر اړخیز ډول ورځ تر بلې کمزورۍ کیږي او د ژوند کچه یې را ټیټیږي. یوازي د یو څو چارواکو او واکمنانو جیبونه پکې ډکیږي.

کلیپټورکراسۍ ته ورته یو شمیر نور اصطلاحات هم کارول سویدي، د بیلګې په توګه د (نارکو کلیپټورکراسۍ[1]) اصطلاح د هغو غلو حکومت ته ویل کیږي، چې د تاریاکو او قاچاق پر بنسټ واکمني پلي کوي، دا اصطلاح د لومړي ځل لپاره د امریکا د بهرنیو چارو د کمیټې لخوا د پانامې د سیاسي رژیم لپاره و کارول سول. همدارنګه د روسي (ډانیل کیمیج) لخوا د (کېنیرډوکراسۍ[2]) اصطلاح کارول سویده، هغه حکومت ته ویل کیږي، چې موخه یې د سوداګریزو توکو لاسته راوړل وي او هم د (کریماټیسمینو کراسۍ[3]) اصطلاح بیا هغه

[1] -Narcokleptocracy.
[2] -Kerdocracy.
[3] - khrematisamenocracy.

حکومت ته ویل کیږي، چې د هېواد سوداګري د خپلو ګټو لپاره کاروي[1].

[1] - English Social Wikipedia.

کمونیزم[1]

د کمونیزم اصطلاح د لاتیني ژبي د (کمون[2]) څخه اخیستل سویده، چې د ګډ (اشتراک) مانا ورکوي. کمونیزم ډیر لوی سیاسي مکتب دی چې د بشریت د پیدایښت سره سم پیل سوی دی، پدې ټولنیز-سیاسي نظام کې ټول مادي شیان د ټولنې ګډ ملکیت ګڼل سویدي او د ټولنې هر غړی د (وړتیا) په اندازه کار کوي او د (اړتیا) په اندازه ددې مادي شیانو څخه ګټه اخلي. کمونیزم د وګړو د شخصي سرمایې سره په خلاف کې دی، او د ټولنې ټول اقتصادي وسایل د دولت په لاس کې اچوي. نو ځکه کمونیستي ټولنه پوړیزه بڼه نلري، یانې خان او بیوزله پکښې نسته او ټول یو ډول ژوند لري. همدارنګه د ټولنیزو تضادونو مخه هم ترډیره بریده نیول سویده.

کمونیزم ټولنیزه او سیاسي ایډیالوژي ده، چې د ټولنې ټوله شتمني د خلکو ګډ ملکیت ګڼي او ټول خلک په اقتصادي منابعو باندې شریک بولي، یانې د کمونیزم څخه موخه د ټولو اقتصادي منابعو (مځکه، تولیدي وسایل...) ملي کول دي.

1- Communism
2 -Commune

د کمونیزم په اړه آندونه د بشر په تاریخ کي ډیري لرغوني ریښي لري، د بېلگي په توگه د افلاطون (خیالي ښار)، د توماس مور (اشتراکي ټولنه) او د زیاتو نورو پوهانو په آندونو کي د کمونیزم د ایډیالوژۍ ننبي ننبانې لیدل کیږي، خو نوی کمونیزم بیا د کارل مارکس د آندونو او تلنلارو پر بنسټ رامنځته سو، چې د مارکس د آندونو څخه سرچینه اخلي. د مارکس د آندونو پر بنسټ ټولنه باید بي پوړه وي او د ګډ ملکیت پر بنسټ خوځښت وکړي.

له تاریخي اړخه کمونیزم د مارکسیزم څخه زیاته مخینه لري، پداسي حال کي چې لومړنیو اشتراکي مکتبونو لکه سوسیالیزم، هیڅکله ځانونه کمونیستان نه بلل، که څه هم ددوی موخي کمونیستي وي، خو د کمونیزم اصطلاح یې نه کارول. د کمون اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۸۳۹ز کال کي په فرانسي وکارول سول او وروسته د رابرت اوون پلویانو په انګلستان کي هم رواج کړل[1]. همدارنګه د کمونیزم اصطلاح بیا په ۱۸۴۱ز کال کي وکارول سول.

پر همدي بنسټ مارکس او انګلز په ۱۸۴۸ز کال کي د کمونیست مانیفیست نشر کړ. نومورې مانیفیست د کمونیستانو د ټولني د مرامنامي په بڼه ولیکل سو.

کمونیزم په خپله تاریخي مخینه کي هڅه کړیده چې ټولنیز غیري مساوات له منځه یوسي او د وګړو لپاره په مساویانه ډول د ژوند اسانتیاوي برابري کړي، پدي ډول ټولنه کي هرڅه د انسان او انساني ښیګڼو لپاره کیږي. په کمونیزم باندي د ښي پوهیدني لپاره د هغو

[1]- داریوش اشوري، دانسنامه سیاسی، ص۳۲۲.

پوښتنو ځوابونه ترمطالعي لاندي نیسو کوم چي د دي مکتب پلویانو ورته موندلي دي:

په کمونیزم کي تولید څه ډول دی؟ کمونیزم د ټولنیز تولید زیاتوالی او د کاري کچي لوړوالی د علم او فن د چټک پرمختګ پر بنسټ منځته راوړي. انسان په معاصرو او ځواکمنو تکتیکونو باندي سمبالوي. پر طبیعت باندي د انسان واکمني لوړي کچي ته رسوي او هڅه کوي چي طبیعي ځواکونه په زیاته اندازه د انسان تر واک لاندي راسي. اقتصادي سیستم په ښه ډول تنظیموي، همدارنګه د طبیعي او مادي شتمنیو او انساني ځواک څخه په ښه ډول د ټولني د غړو د غوښتنو او ارټیاو پربنسټ ګټه اخلي.

په کمونیزم کي د تولید موخه څه ده؟ د کمونیستي تولید موخه د ټولني بیله ځنډه پرمختګ او د ټولني د هر غړي د غوښتنو او ارټیاوو پربنسټ د مادي نعمتونو ویشنه ده. همدارنګه ټول مادي نعمتونه د ټولني هر غړي ته د شخصي لګښت او تملک لپاره په بشپړ ډول په واک کي ورکول کیږي.

په کمونیزم کي ټولنیز پوړونه څه ډول دي؟ په کمونیستي ټولنه کي ټولنیز پوړونه نسته، ځکه چي پدي ټولنه کي د ښاریانو او کلیوالو ترمنځ هیڅ ډول اقتصادي، ټولنیز او د ژوند کولو توپیرونه نسته. په هره اندازه چي تولید کونکي پرمختګ کوي او د ژوند د اسانتیا لپاره زیات وسایل چمتو کوي په همغه اندازه کلی د ښاري کیدو په لوري پرمختګ کوي. د کمونیزم د بریا په وخت کي به د خلکو فکري او بدني هڅي سره وګنډل سي او د خلکو د کلتوري او فني معلوماتو کچه

به لوړه سي. پر همدي بنسټ کمونیزم هغه کوي چې ټولنه د پوړیزي ویشني څخه وژغوري او د وګړو ترمنځ مساوات راوړي.

په کمونیز کي د وګړو ژوند او د ټولني سره اړیکي څه ډول دي؟ د کمونیزم په دوران کي په ټولنه کي د ټولو وګړو موقیعت مساوي دی. همدارنګه د تولیدي وسایلو سره اړیکي، د کار او د نعمتونو د ویش په اړه هم ټول وګړي تر یو ډول شرایطو لاندي دي. ټول وګړي به په ټولنیزو چارو کي فعال، برابر او ازاد ګډون کوي. د ټولني او فرد ترمنځ به د ټولنیزو ګټو د ساتلو او د فردي نوښتونو او اړتیاوو د پوره کولو پر سر همرغي رامنځته کیږي.

په کمونیستي ټولنه کي به کار په څه ډول وي؟ کمونیستي ټولنه چې بنسټ یې پر پیاوړي کنټرول سوي اقتصادي سیستم او پرمختللي تولید باندي ولاړ دی، د کار کولو بڼې ته بدلون ورکوي خو هیڅکله به خلک د کارکولو څخه معاف نکړي. د دي ډول ټولني جوړښت به هیڅکله د اړودوړ، خپلسری او ځان پالني په لور ونه خوځیږي، هر وګړی به د کاري ځواک پربنسټ په ټولنیزو چارو کي ګډون کوي، په عمومي ډول په فني وسایلو سمبالښت او د عامه پوهاوي د کچې لوړوالی به په خلکو کي د کارکولو غوښتنه پیاوړي کړي او خلک به د ټولني د ښیګڼې لپاره په داوطلبانه شکل سره کار وکړي. د تولیدي کار بنسټ پر زور او جبرباندي ندی ولاړبلکي د ټولنیزي دندي پر پوهیدلو او درک کولو باندي ولاړ دی.

په کمونیزم کي د ولسونو اړیکې څه ډول دي؟ د کمونیزم په دوران کي ټول اولسونه هر اړخیزي اړیکي د ګډو اقتصادي، سیاسي او معنوي ګټو لپاره د دوستۍ او ورورولۍ په فضا کي سرته رسوي.

همدارنګه نړیوال کمونیزم بیا په نړیواله کچه د ولسونو او قومونو د یوالي پرځای د وګړو یوالی غواړي.

په کمونیزم کي انساني شخصیت اوځاني ژوند څه ډول دی؟ کمونیزم یو داسي نظام دی چي په هغه کي د انسانانو طبیعي استعدادونه او غوره صفتونه په خپلواک ډول سره غوړیږي. همدارنګه ټولنیزي اړیکي هم د مادي حسابونو څخه سرچینه اخلي او د مینې او ریښتنولۍ پربنسټ صورت نیسي.

که چیري وغواړو چي کمونیزم په یوه ټولیز فورمول کي تعریف کړو نو ویلای سو چي: کمونیزم یو داسي سیاسي نظام دی چي ټولنیز پوړونه له منځه وړي، د خلکو ترمنځ ګډ ملکیت منځ ته راوړي، په ټولنه کي د ټولو غړو ترمنځ برابري پیدا کوي چي په هغه کي به وګړي د علم او تخنیک پر مټ پرمختګ کوي او دا اصل چي(کار د وړتیا په اندازه او غوښتنه د اړتیا په اندازه)به پکښي پلي کیږي. کمونیستي ټولنه په بشپړ ډول د خپلواکو زحمتکښانو او کارګرو څخه جوړه سویده، چي د ټولنې ټولي چاري به د ټولنې لخوا ، د ټولنې لپاره او د ټولو وګړو د ژوندنیو غوښتنو او اړتیاوو پربنسټ صورت نیسي، همدارنګه د هر وګړي کار او استعداد به د ټولي ټولنې په ګټه کارول کیږي[1].

پورته یادي سوي ځانګړني د کمونیزم د پلویانو لخوا په ګوته سوي دي، دا چي په ریښتیا به هم کمونیزم دا موخي ولري دا به کمونیزم په خپل عملي ډګر کي ثبوت کړي، پداسي حال کي چي کمونیزم په خپل لومړني عملي ډګر کي پورته ټولي ځانګړني ندي پلي کړي.

1- آئین، امیر نیک، واژه های سیاسي واجتماعي، ص ۱۵۵- ۱۵۸

کمونیزم ته په پښتو کي (ګډ مذهب) هم ویل کیږي، دا سیاسي مکتب ډیري لرغوني ریښي لري، چي په خپله ټوله تاریخي دوره کي یي یوازي په ۱۹م پیړۍ کي زیات پرمختګ وکړ، او په ځانګړي ډول یي په ۱۸۴۰م کال کي زیاته پراختیا وموندل. د زیاتو پوهانو په آند ددي فکري تګلاري تاریخي ریښي (زرین دور) ته رسیږي او د هغه وخت کمونیزم ته ایډیالي کمونیزم هم ویل کیدی، د ایډیالي کمونیزم په وخت کي ټول شیان د ټولني ګډ ملکیت ؤ او د ټولو په واک کي وه. د دي ډول کمونیزم مفهوم ډیر پراخه ؤ چي یوازي په اقتصادي چارو او تولیدي وسایلو پوري اړند نه ؤ، او حتا د ښځو او جنسي مسایلو په اړه لا ګډ اختیار موجود ؤ.

کمونیزم په نوې او پراخه مفهوم سره هغو عقایدو ته ویل کیږي، چي د ټولني ټول ژوندني (حیاتي) او تولیدي وسایل د دولت لخوا کنټرولول غواړي. هغه کمونیزم چي په اوسني وخت کي د نړۍ په ګوټ ګوټ کي د خلکو پر خولو باندي یادیږي هغه مارکسیزم-کمونیزم دی، چي زیات نظامي اړخ لري. د کمونیزم دا ډول چي د مارکس د آندونو تر اغیز لاندي دی د خلکو پرمختګ او د کمونیستي رژیم ټینګښت یوازي د نظامي قوي د لاري غواړي. د کمونیزم وروستۍ بیلګه د شوروي اتحاد سیاسي رژیم ؤ چي د مارکس د آندونو تر اغیز لاندي جوړ سوی ؤ. د دي فلسفي وروستۍ پیاوړي فیلسوفان عبارت دي له: کارل مارکس، فریدریک انګلس، لینن او سټالین چي د کمونیزم د عملي او پلي کیدو په برخه کي ستر اتل ګڼل کیږي. کمونیزم په لومړۍ ځل د عمل ډګر ته د روسانو لخوا راووتی، چي لویه امپراتوري یي جوړه کړه او د نړۍ زیات هېوادونه یي تر اغیز لاندي راغله. نن ورځ د نړۍ په

زیات شمیر هېوادونو کي کمونیستي ګوندونه په پیاوړو او کمزورو بڼو سره شتون لري، چې د مارکس د آندونو پلوي کوي او د پخواني شوروي اتحاد په څیر سوسیالیستي رژیم غواړي. پداسي حال کي چې په یو شمیر هېوادونو کي د کمونیستي ګوندونو فعالیتونه د قوانینو، کلتوري او دیني ارزښتونو په خلاف ګڼل سویدي خو بیاهم د زیاتو ننګوونو سره سره خپل فعالیتونه کوي. د لینن او سټالین د واکمنیو پرمهال د نړۍ د کمونیزم هسته مسکو ؤ، چې د نړۍ ټول کمونیستي ګوندونه د مسکو تر اغیز لاندي وه، پدي وخت کي زیات شمیر ګوندونو د مارکس د (نړیوال انقلاب) شعار د خپلو ګوندي موخو څخه لیري کړ او د لینن او سټالین د افکارو پلوي یي کول نو ځکه دوی د واک د لاسته راوړلو لپاره بیله انقلابه سوله ییزه مبارزه پیل کړه، لومړۍ یي خو دولتي څوکۍ او وزارتونه په لاس راوړل وروسته یي مرکزي واک ترلاسه کړ یاني واک ته بیله انقلاب څخه ورسیدل. کمونیستان پدي آند دي چې یو وخت به واک ته رسیږي او د پخواني شوروي په څیر به لویه امپراتوري جوړوي.

د سټالین د مرګ څخه وروسته د شوروي اتحاد لویه امپراتوري په ترتیب سره مالنکوف، بولګانین او ګوربا چوف په لاس کي واخیستل، د دوی په وخت کي د کمونیزم په بنسټ کي زیات لوی بدلونونه راغله، یاني هغه سختریزه آندونه چې د سټالین په وخت کي موجود وه هغه اصلاح سول او کمونیزم نرم دریځ ځانته غوره کړ. همدارنګه د ډیموکراسۍ او کاپیټالیزم سره یي جوړه وسوه، چې دي کار د نړۍ د نورو کمونیستي هېوادنو سخت غبرګونونه را وپارول، د بیلګي په توګه چین پدي کار سره د روسي سره په خلاف کي سو او د

۱۹۲۳-۱۹۲۴ کلونـو پـه وخـت کـي د چـین او روسـي تـرمنځ سـخته ایډیالوژیکه قلمي مبارزه او یرغلونه پیل سول. چین پدي وخت کي د ستالین د آندونو او کمونیستي تګلاري پلوي کول، پداسي حال کي چي په روسیه کي د ستالین د تګلاري څخه مخ اړول سوی ؤ. دي اړو دوړ زیات وخت دوام پیدا کړ چي د نړۍ زیات شمیر هېوادونو بیا د شوروي اتحاد ملاتړ کاوه. په روسي کي د نوو ایډیالوژیکو اصلاحاتو په وخت کي د (پرولتاریا دیکتاتوري) یي د کمونیزم د بنسټیزو موخو څخه لیري کړل او هغه یي د همغه وخت سره مناسبه ونه ګڼل. همدارنګه نور زیات آرونه چي لینن او ستالین منلي وه لیري کړل او دوی پدي آند وه چي ټول کاپیټالیستي هېوادونه لومړۍ په سوسیالیزم او وروسته په کمونیزم باندي بدلیدونکي دي.

د لرغونو زمانو څخه بیا تر ۱۹م پیړۍ پورې د کمونیستي عقایدو لنډه تاریخي مخینه:

۱- د دي آند لمړنۍ تاریخي لیکلي ریښي په لویدیځ کي د سوفیست (سوفیسطایان د میلاد څخه ۵ پیړۍ مخکي وه) لکه انتیفون، تراسي ماکوس او ګورګیاس په فلسفه کي ترسترګو کیږي. د بیلګي په توګه تراسي ماکوس د عدالت تعریف د طعني په بڼه داسي کوي (عدالت د واکمن پوړ د ګټو څخه عبارت دی او واکمنه ډله یوازي د خپلو ګټو د ساتلو په موخه قوانین پلي کوي).

۲- افلاطون په خپل نامتو کتاب جمهوریت کي (د میلاد څخه ۴ پیړۍ مخکښي) د کمونیزم په فرضیه کي د دولت د کارکونکو او مامورینو ترمنځ د واده کولو حق او ملکیت منعه اعلان کړی.

۳ – د اپیکور (د میلاد څخه ۴ او ۳ پیړۍ مخکښي) او د ده د پلویانو په آندونو کي هم د دي فکر اغیزي ترسترګو کیږي.
۴ – د شکاکین فلسفه هم په ښکاره ډول د پرولتاریا (د بیوزلو پوړ) د حکومت په څیر بیوزلو خلکو ته د علم د زده کړي سپارښتنه کوي.
۵ – د کلبیون د فلسفي مخکښانو چي انتیس تن او دیوژن وه، پخپل فلسفي کتاب کي چي اوس له منځه تللی دی، یوه کمونیستي ایډیالوژي طرحه یي وړاندي کړي وه چي په هغه کي مال، واده او حکومت دري سره لغوه اعلان سوي وه.
۶ – د رومي او یوناني رواقیانو په فلسفه کي د میلاد څخه وروسته داسي انګیرل سویدي دي چي مال او ملکیت په نړۍ کي د انسانانو د برابری مخنیوي کوي.
۷ – د مسیحت په منځنیو پیړیو کي یوه مذهبي ډله د سکالستیک په نامه راپورته سول، دوی د عیسوي مذهب د هغه اصل په رنا کې چي مال د ټول عالم د فساد ریښه او د بدبختۍ لامل ګرځي، داسي ویل (د ژوند کولو لپاره عامه ملکیت تر شخصي ملکیت غوره دی، او شخصي ملکیت طبیعي ندی نو ځکه د انسان د بدبختۍ لامل ګرځي). همدارنګه مزد اخیستل د بیوزلۍ لامل ګرځي او بیوزله خلک د شتمنو د بنده ګانو په څیر دي، نو ځکه کولای سو چي د انسانانو زیاتي بدبختۍ د شخصي ملکیت په له منځه وړلو سره له منځه یوسو.
۸ – په ۱۲م پیړۍ کي د لوتر په زمانه کي یوه مذهبي ډله د مسیحي کمونیزم (آنابپ تیزم[1]) په نامه منځته راغله، چي ډیر ژر په سویس، هالنډ، مراوي، بوهیمیا او په ۱۸۷۴م کال کي د روسي څخه د سهیلي

[1] - Anabeptism

امریکا داکوتا ته وغزیدل. دي غورځنګ د راډیکالي اصلاحي ډلي په خوا کي ځای نیولی ؤ او خپله یو راډیکالي اصلاحي غورځنګ ؤ. په همدي وخت کي مارتین لوتر چي د مذهبي اصلاحاتو مشر ؤ، دا یو ډیر خطرناکه غورځنګ وګڼی، لوتر د دي سره سخت مخالفت ښکاره کړ او هڅه یي کول چي مخه یي ونیسي. د دي غورځنګ موخي د سوسیالیستي او کمونیستي موخو په شان وي او غړي یي په تیت او پاشلي بڼي سره وه، نوځکه یي یو منظم پراخه او مرکزي جوړښت منځته رانه وړ. مسیحي کمونیزم ماشومانو ته د تعمید (عیسویان د ماشوم د زیږدنې پر مهال ماشوم ته غسل ورکوي، چي دا غسل د تعمید د غسل په نامه یادیږي) د غسل د ورکولو په خلاف ؤ، د دوی په آند کله چي څوک د بلوغ دوري ته ورسیږي او بیا یي د عیسویت دین منی وروسته دي د تعمید غسل ورکول سي. همدارنګه دوی د ټولنیزو او اقتصادي اصلاحاتو غوښتونکي وه. دوی په خپلو منځونو کي بیلابیل عقاید درلودل همدا لامل ؤ، چي یوالي ته ونه رسیدل. که څه هم دوی په ځینو اصولو کي ګډي عقیدي درلودي لکه د هر فرد روح بیله دي چي بشري ځانګړنه یي په نظر کي ونیول سي الله تعالي ته ځواب ورکونکی دی. همدارنګه دوی په مسیحت کي پر ټینګي ورورولۍ باندي باوري وه. خو بیاهم د دوی تر منځ اختلافات زیات وه نو ځکه یي اغیزناکه غورځنګ اوجوړښت منځته رانه وړی.

د مسیحي کمونیزم د غړو په منځ کي د سود اخیستل منعه وه، د سولي غوښتونکي وه او د خپلو افکارو د خپرولو لپاره یي هڅه کول. دوی سوګند نه یادوی او د دولت اطاعت یي یو شیطاني عمل ګڼی، دوی په هغه وخت کي د خپلو کارونو له مخي د خلګو د نفرت وړ

وګرځیدل. د دي ډلي د مخکښانو څخه یو هم ساکسوني کشیش (تماس مونزر) ؤ، چي د سوسیالیستي هڅو په وسیله یي زیات شمیر پلویان پیدا کړه او د **۱۵۲۵**م کال د بزګرانو د جګړي ستر لامل ؤ او د بزګرانو د ماتي څخه وروسته ونیول سو او په دار باندي وځړول سو.

له دي څخه وروسته کمونیزم د زیاتو فیلسوفانو لکه ماکیاولي، ژان بودن، جان ستورات میل، جیمز هارینګتون، روسو، مونتسکیو او نورو د پاملرني وړ وګرځیدی. خو په ۱۹ او ۲۰ پیړیو کي مارکس، انګلس، لیپ نخت، کائوتسکي، لینن او ستالین بیا دا فلسفه په نوي بڼه واړول او د نوي کمونیزم بنسټ یي کښیښودی[1].

---

[1]- دکتر بها الدین پازرګا، مکتب های سیاسی، ص **۱۵۲-۱۵۲**.

کنسرواتیزم[1] (محافظه کاري)

د کنسرواتیزم اصطلاح د انګلیسي ژبې د (کنسرب[2]) څخه اخیستل سویده، چې د ساتنې، محافظې او خوندي کولو په مانا ده او کنسرواتیزم بیا هغې تلنلارې ته ویل کیږي، چې د پخوانیو ارزښتونو پر ساتنې او محافظې باندې ټینګار کوي، په ټولنه کې نوې بدلونونه او چټک پرمختګ نه غواړي.

د کنسروآتیزم اصطلاح زیات وخت د نوې سیاست پروړاندې باندې کارول کیږي، دا اصطلاح تر نوې سیستم د پخوانې او تجربه سوې سیستم پلوي کوي. محافظه کاري په ټولنه کې چټک بدلون نه غواړي، بلکې د پخوانې کلتور او ارزښتونو ساتنه غواړي، ددوی په آند په ټولنه کې باید هغه وخت بدلون راسي کله چې عامه افکار ورته چمتو سي او بدلون ته زیاته اړتیا پیدا سي. ددوی ټینګار پر داسې یوه نظام باندې دی، چې پخوانی تجربه سوی او د خلکو په منځونو کې منلی وي.

د دې مسلک پلویانو ته محافظه کاران ویل کیږي، محافظه کار تل له سیاسي اړخه د ټولو هغو ارزښتونو ساتنه غواړي، چې د ولس په منځ

[1] - Conservatism.
[2] -Conserve.

کي منلې وي. دوی پر پخواني عُرف، دود او رواجونو باندي نیوکې نه کوي، بلکي د هغو درناوی غواړي. پردي سربیره محافظه کاران د سلطنت او کلیسا پلوي هم کوي او ځینې وخت د نیشنلیستانو په ښه ځانونه ښکاره کوي، محافظه کاران پر لاندي آرونو باندي ګروهه لري:

الف- کلتوري ارزښتونه لکه عُرف، رواجونه، دودونه... پر نوو پلانونو او طرحو باندي لوړ او ارزښتناکه دي.

ب- پوړي جوړښت تر وګړیز مساوات غوره دی.

ج- او طبیعي قانون پر هغه قانون، چې د انسان په لاس باندي جوړی سوی دی، غوره دی.

د کنسرواتیزم اصطلاح لومړی ځل په فرانسه کي د ناپلیون د لویدو څخه وروسته وکارول سول او د (۱۸۲۰ز) څخه بیا تر (۱۸۳۰ز) کلونو پوري د فرانسې څخه ختیځي اروپا او انګلستان ته ولیږدول سول. همدارنګه په (۱۸۴۰ز) کال کي امریکا ته هم ولیږدول سول. پردي سربیره دا اصطلاح په سیاسي آندونو کي ډیر لوی تاریخ لري، په منځنیو پیړیو کي د قانون ساتونکو او د ځانګړو ډلو ملاتړ کونکو ته محافظه کاران ویل کیدل، خو کله چې په (۱۹ز) پیړۍ کي په اروپا کي د سیاستوالو او لیکوالانو لخوا د ټولنیز نظم په موخه یو سیاسي غورځنګ رامنځته سو، نو په همدي وخت کي دوی غوښتل، چې د همدي مهال سره سم یو نوم ددي غورځنګ لپاره پیدا کړي، وروسته یې دي غورځنګ ته د (محافظه کار) یانې د پخواني تمدن د میراث او د عدالت د آرونو ساتندویه نوم ورکړ.

لکه پورته چې مو اشاره وکړه کنسرواتیزم د پخواني تمدن د ساتلو په اړه د ځانګړو آرونو ټولګه ده، دا آرونه په بیلابیلو هېوادونو کي

بیلابیلي بڼې لري، پدې مانا، چې د محافظه کاری آندونه په سلطنتي، ډیموکراټیکو او اشرافي (اریستوکراټیکو) حکومتونو کې شتون لري؛ نوځکه یې د هر حکومت او سیمې اړوند آرونه یې د ځان لپاره غوره کړیدي. د بیلګې په توګه د پیرو محافظه کاران د استرالیا د محافظه کارانو سره توپیر لري.

محافظه کاران تل ځوانان راډیکال (په ټولنه کې د هرارخیز بدلون غوښتونکي) بولي او عامه خلک محافظه کاران ګڼي؛ نوځکه راډیکالیزم د کنسرواټیزم پرورانديدریځ لري همدارنګه د دوی په آند د کلیو او باندو اوسیدونکي تر ښاریانو ډیر محافظه کاران دي.

کنسرواټیزم د سوسیالیزم، انارشیزم او لیبرالیزم پرورانديکومه نړیواله طرحه نلري، بلکې یوازي دومره وایې، چې سوسیالیستي موسسات باید د هري سیمې او هېواد د کلتور او ملي ارزښتونو سره سمون و خوري؛ نو ځکه یو شمېر پوهان پدي آند دي، چې دا یوه سیاسي ایډیالوژي نده، بلکې د پخوانیو ارزښتونو د ساتلو په موخه د وضع سوو آرونو ټولګه ده.

د کنسرواټیزم پخوانی بڼه د انګریزي سیاستپوه (ایډمونډ بورک) د هڅو لاسته راوړنه ده، ده په (۱۷۹۰ز) کال کې د فرانسې د انقلاب په اړه غبرګون رد کړ او د فرانسې د انقلاب د تلنلاري پر ځای یې یو پراخ ټولنیز سیاست رامنځته کړ. بورک ټولني ته د یوه ټولنیز بنسټ په سترګه کتل او ټولنه یې د دود، عُرف او رواج په مرسته منظمه سوي ګڼل؛ نو ځکه دده په آند په هغې کې باید بدلون رانسي، خو هغه وخت بیا بدلون شونی ګڼي، کله چې عمومي خوښیو شتون پیدا کړ، یانې عامه افکار د بدلون لپاره چمتو سول. همدارنګه بورک مساوات،

بشپړ استازیتوب او بشپړ واک نه مني او نړیواله ټولنه او د اکثریت حکومت (ډیموکراسي) هم ردوي.

د محافظه کاری لومړني اصول:

د زیاترو پوهانو په آند محافظه کاري سیاسي تلنلاره نده، بلکي ټولنیز خوځښت او نظم دی. که څه هم د محافظه کاری لپاره د زیاتو پوهانو لخوا اصول ټاکل سویدي، خو دا اصول په ټبلابټلو ټولنو او ولسونو کي په ټبلابټلو ټنو سره پلي کیږي، له همدي کبله ددي اصولو پر سر باندي اختلاف شتون لري. دا پدي مانا ده، چې د محافظه کاری د عقایدو ریښي د سلطنتي، اشرافي او ډیموکراټیکو نظامونو د اقتصادي سیستمونو تر اغیز لاندي پنځیږي.

محافظه کاري د سوسیالیزم، انارشیزم او لیبرالیزم پر خلاف په هیڅ ټولنه کي د نړیوال سیاست په اړه طرحي نه وړاندي کوي، همدارنګه دوی سوسیالیزم ته داسي سپارښتنه کوي، چې باید په هره ټولنه کي د هغي ټولني د ملي ارزښتونو سره سم اصول پلي کړي، یانې سوسیالیزم باید په ټولو ټولنو او هېوادونو کي یو شان پلی نسي. په لنډ ډول ویلای سو، چې محافظه کاري ایډیالوژیکه بڼه نلري، بلکي د باورونو او ګروهو ټولګه ده. که څه هم دا ایډیالوژي نه ده خو بیا هم د پوهانو لخوا ورته یو شمېر لومړني اصول ټاکل سوي دي، دا لومړني اصول زیاتره د امریکایي او انګریزي محافظه کارو سیاستوالو لخوا منل سویدي او تر زیاته بریده دوی په خپلو سیاستونو کي پلي کړي دي، چې په لاندي ډول به یې لنډه یادونه وکړو:

(۱)- **د طبیعي قانون اصل**:

زیاتره محافظه کاران پدي آند دي، چې یو طبیعي قانون شتون لري او هره ټولنه باید د همغه طبیعي قانون سره همږغي وي. نوي محافظه کاران د هغي ټولني ساتنه او دوام غواړي، چې په هغه کي د انسانانو کړني د طبیعي قانون سره همږغي وي او د انسانانو ټول چلن د طبیعي قانون پر بنسټ ټاکل سوی وي. ددوی په آند د انسانانو ترمنځ برابري او مساوات د طبیعي قانون سره په خلاف کي دی.

(۲)- **د عُرف اصل**:

محافظه کاران پر زړو حقوقي او اخلاقي قواعدو باندي باور لري، پدي اړه ددوی دلیل دادی، چي انسانان نه غواړي، چې لویو پرمختګونو او نوښتونو ته په زیاته پیمانه زړه ښه کړي، یانې دوی خپل زوړ تمدن او زاړه اصول په نوو اصولو باندي ژر نه بدلوي، همدارنګه هر څومره چې ټولنه تر زړو قواعدو لاندي وي، په هغه اندازه ټیکاو راتلای سي او ټولنه په ثبات کي پاته کیدای سي.

(۳)- **د احتیاط اصل**:

هره کړنه باید په ډیر فکر او غور ترسره سي، هر ګام چې اخیستل کیږي باید اوږد مهاله پایلي یې په پام کي ونیول سي، هیڅ داسي ګام باید وانه خیستل سي، چې لنډ مهاله او سرسرکي ګټو ته یې پام سوی وي. محافظه کار وایې: زه هر کار په ډیر عقل او فکر سره کوم او کله چې یې پوره پایله له ډیر سنجش څخه راوباسم بیا عمل کوم.

(۴)- **د غیري مساوات اصل**:

د ټولني د پرمختګ او سوکالۍ لپاره اړینه ده، چې بېلابېل پوړونه تر اقتصادي شرایطو لاندي شتون ولري، ددوی په آند په ټولنه کي نا

مساوات طبیعي امر دی، له همدي کبله د ټولو خلکو یو شان ګڼل د ټولني د لویدو لامل ګرځي.

(۵)- د نیمګړتیا اصل:

محافظه کاران پدي آند دي، چې انسان په طبیعي ډول د یو شمېر نیمګړتیاوو او خطاوو لرونکی دی، نو دا چې انسانان په طبیعي ډول نیمګړي پیدا سویدي، له همدي کبله ټولنیز نظم او ثبات منځته نه راځي. نو لکه څرنګه چې انسان نیمګړی پیدا سوی دی، ځکه باید د سم ټولنیز نظم او ثبات هیله ونلرو او هغه وخته څه ناڅه نظم رامنځته کیدای سي، کله چې ټولنیز پرمختګ او بدلونونه په ډیر دقت او فکر سره وسي، همدارنګه باید هڅه وسي، چې ټولنه تر پخو او زړو قواعدو لاندي ژوند وکړي، ځکه چې هغه قواعد څو واره ازمویل سویدي او په ټولنه کي زیات تجربه سوي دي.

لکه څرنګه چې سوسیالیستانو هڅه کول چې په ټولنه کي د کارګر پوړ ملاتړ د ځان کړي، همدا سي محافظه کاران هم هڅه کوي، چې د ټولني د منځني پوړ ملاتړ خپل کړي. همدارنګه محافظه کارانو ډیره هڅه کړیده، چې ټینګو مذهبي عقایدو لرونکو ډلو ملاتړ هم د ځان کړي، په ځانګړي ډول دوی هڅه کول چې دا ډول ډلي د اشتراکي نظامونو پروړاندي را پورته کړي او ملاتړ یې د ځان کړي[1].

د نولسمي پیړۍ په پیل کي ببلا ببل محافظه کار ګوندونه په ببلابېلو نومونو سره په اروپا کي منځته راغله. نو په کنسرواتیزم باندي د ښې پوهیدنې لپاره به دانګلستان محافظه کار ګوند او په نوره اروپا کې محافظه کاري غورځنګونه په لنډ ډول ولولو:

---

[1]- فرشید اقبال، مکتب های سیاسی، ص ۱۸۵-۱۸۸.

د انګلستان محافظه کار ګوند:

محافظه کاري د انګلستان په سیاسي ټولنه کي ډیري ټینګي ریښي لري، په انګلستان کي د محافظه کاری کارونه د ۱۸۳۵-۴۰ کلونو څخه وروسته رواج سول، چې د همغه لومړیو څخه دا تلنلاره د انګلستان نامتو ګوند (توري) چې اوس په محافظه کار باندي یادیږي، خپله کړه او د محافظه کارانه موخو په ټاکلو سره یې خوځښت وکړ. د انګلستان په سیاسي نظام کي محافظه کار ګوند ډیر لوی ګوند دی او د انګلستان په سیاسي بهیر کي ډیر اغیزمن دی او حتا زیاتره وختونه یې په نړیوال سیاست کي لوی بدلونونه راوستي دي، دا ګوند د زیاتو نامتو مخکښانو په لرلو سره لکه آډمونډ برک، کالریج، پیل او ډیزرائلي، د انګلستان په سیاست کي مهمه ونډه لري[1].

دا ګوند د (۱۹ز) پیړۍ په نیمایې کي د پارلماني ډیموکراټیک حکومت په څنګ کي را وټوکیدی او یو لړ موخي یې د ځان لپاره و ټاکلي لکه کرار کرار بدلون، ټولنیز عدالت... په (۲۰ز) پیړۍ کي محافظه کار ګوند د دولت کنټرول پر اقتصادي، روغتیایې او تعلیمي چارو باندي ومنئ او ددوهمي نړیوالي جګړي څخه وروسته محافظه کارانو د ځینو ځانګړو صنعتونو د عامه کولو ملاتړ وکړ او د هغو کنټرول یې د کارګرانو د ټولنو دنده وبلل، خو یوازي د (۱۹۷۹ز) کال څخه را وروسته محافظه کارانو د دولت پر کنټرول او د عامه کولو پر تګلاري باندي د سره کتنه وکړه.

[1]- داریوش آشوري، دانشنامه سیاسی، ص ۲۹۸.

محافظه کاري په اروپا کي :

د اروپا په لویه وچه کي د محافظه کاری ډیر غورځنګونه رامنځته سویدي، خو یو یې هم د انګلستان د محافظه کار ګوند په شان جوړښت، آندونه او غړي نلري او نه یې هم د انګلستان د ګوند په څیر د پارلماني ډیموکراسۍ سره همغاړی پرمختګ کړی دی. د اروپا محافظه کار غورځنګونه د (۱۹ز) پیړۍ تر پایه پوري ډیموکراتیک آرونه نه منل، بلکي دوی ددي پرځای د پاچاهۍ (لکه د فرانسي د ۱۷۹۹ز څخه بیا تر ۱۸۴۸ز کلونو په منځ کي) او بشپړ حکومت (لکه د ۱۷۹۹ څخه تر ۱۸۱۴ کلونو او ۱۸۵۱ څخه تر ۱۸۷۰ کلونو پوري بناپارتیزم) ملاتړ کوي. سر بیره پردي په اروپا کي د محافظه کارۍ ځینو غورځنګونو د اتوریتاریانیزم (چې تر ۱۹۷۵ کاله پوري په اسپانیا کي ژوندۍ و) او تولیتاریانیزم څخه ملاتړ وکړ لکه په ایتالیا کي فاشیزم او په جرمني کي نازیزم، چې د ۱۹۲۰ څخه بیا تر ۱۹۴۵ کال پوري یاني د دوهمي نړیوالي جګړي تر پایه پوري یې دوام وکړ.

کونسوشینلیزم[1]

کونسوشینلیزم یو داسي سیاسي رژیم دی، چي واک په ټولنه کي د ټولو ډلو د ټاکلي استازي ډلي په لاس کي وي. دا ډله نه یوازي واک پلي کوي بلکي په ټولنه کي د هر ډول اختلافاتو حل د مشورو پر بنسټ سرته رسوي. په ټولیز ډول په کونسوشینلیزم کي واک ویشل سوی وي او ټولنه د مذهبي، قومي او یاهم ژبني رشتو پر بنسټ ویشل سوي وي، چي د هري رشتي استازي د خپل ارزښت او شتون پر بنسټ د واک څخه برخمن وي. همدارنګه کونسوشینلیزم د واک د شریکولو یو سیستم ته هم ویل کیږي.

همدارنګه کونسوشینلیزم د کارپوریټیزم سره هم ورته والی لري، چي یو شمیر پوهان او لیکوالان یې د کارپوریټیزم بڼه بولي او یو شمیر نور پوهان بیا وایې چي اقتصادي کارپوریټیزم داسي جوړ سوی دی، چي په ټولنه کي د اقتصادي ګټو ترمنځ ټکر له منځه وړي او د مشوري پربنسټ دا هرڅه تنظیموي، پداسي حال کي، چي کونسوشینلیزم بیا پر قومي، مذهبي او یاهم ژبني رشتو باندي ولاړ دی.

[1] - Consociationalism.

د کونسوشینلیزم موخه د حکومت، سیاسي واک او د اسي ډیموکراسۍ تینګښت دی، چې بیله مخالفتونو او پاڅونونو څخه د مشوري او ګډون پربنسټ ولاړ وي. له همدي کبله دوی په سیاسي برخه کي د مشوري او په ټولنه کي د ټولو ډلو د ګډون تلنلاره غوره کړیده. کله چې کونسوشینلیزم پر مذهبي بنسټونو باندي ولاړ وي بیانو هغه ته (کنفیژنالیزم[1]) ویل کیږي لکه د لیبنان کونسوشینلیزم.

سیاستپوهان د کونسوشینلیزم دولت هغه دولت ته وایې، چې په کوردنه کي پر زیاتو مذهبي، قومي او یاهم ژبني رشتو باندي ویشل سوی وي او نه داچې واک دیوه اکثریت په لاس کي، په کونسوشینلیزم کي ددا ډول واکمنۍ مخه نیول کیږي؛ ځکه چې هر کار او د سیاسي واک پلي کول په مشوري باندي سرته رسیږي.

کونسوشینلیزم لومړی ځل په اکاډمیکه بڼه د سیاستپوه (ارینډ لیپارټ[2]) لخوا وخیړل سو. لیپارټ په خپله څیړنه کي دومره وکړل، چې ددي سیاسي مکتب په اړه یې د سیاستپوهانو آندونه او څیړنې را غونډې کړي او (جان مک ګیري[3]) او (برینډان اولیري[4]) بیا د (۱۹۱۷ز) کال څخه مخکي دا سیاسي مکتب چې په نیدرلینډ کي منځته راغلی و، وخیړئ.

لیپارټ هم په نیدرلینډ کي لرغوني تجربي وسپړلي او دایې څرګنده کړه، چې په تیرو وختونو کي پدي سیمه کي قومي شخړو او یرغلونو شتون درلودی، له همدي کبله دا سیاسي مکتب پلی کیدی، ترڅو ددا

1 - Conffessionalism.
2 - Arend Liphart.
3 - John McGarry.
4 - Brendan O'Lerry.

ډول ناوړو کړنو مخه ونیسي په حقیقت کي دي سیاسي تلنلاري د سیمې د وګړو لپاره د قانون بڼه درلوده. کونسوشینلیزم په نیدرلینډ کي د (۱۸۸۷-۱۹۱۷ز) کلونو پوري عملي بڼه درلوده. د کونسوشینلیزم سیاسي رژیم په وخت کي نیدرلینډ پر څلورو سیمو لکه کالوینیسټ، کاتولیک، سوسیالیست او لیبرال باندي ویشل سوی و، چې تر (۱۹۱۷ز) کال پوري پکښې د رایو د اکثریت اصل هم شتون درلودی. د لیپارټ په خبره په نیدرلینډ کي د کونسوشینلیزم په سیاسي چوکاټ کي قومي حکومت پخپله د سیمې د اوسیدونکو ترمنځ یو ډول تړون و، چې دا پخپله د ډیموکراسۍ د ثبات نښه هم ده. نو لیپارټ د کونسوشینلیزم سیاسي رژیم د ډیموکراسۍ لپاره هم غوره بولي او پخپله کونسوشینلیزم د یو ډول ډیموکراسۍ لرونکی ګڼي. دی د کونسوشینلیزم ډیموکراسۍ لپاره لاندي څلور ځانګړنې په ګوته کوي:

الف- ریښتنی یوالی:

د نیدرلینډ خلک د بیلوالي او خپلمنځیو شخړو څخه ستړي سوي وه، له همدي کبله ټول قومونه سره یوځای سول ترڅو د ټولنې په خوښه حکومت وکړي او په ګډه توګه د سلا او مشوري پربنسټ ملي واکمنې پلې کړي.

ب- دوه اړخیزه ویټو (د نه منلو حق):

هره پریکړه به په دوه اړخیزي او څو اړخیزي هوکړي سره کیدل، د ټولو قومونو او ډلو هوکړه به د دود او رواجونو پربنسټ تر سره کیدل. اکثریت نسوه کولای، چې یوازي په خپله خوښه واک پلی کړي او د لږکیو حقوقو ته پاملرنه ونه کړي. له همدي کبله داسي هوکړه او تلنلاره موجوده وه، چې هر کار به په دوه اړخیزه هوکړه سره کیدی یانې ډیرکیو

او لږکیو به سره خوښه کړه ییا به یې یو کار کاوه. که چیرې یوې ډلې په خپله خوښه یو کار کړی وای نو بلې ډلې هم کولای سول، چې د هغه کار په مخ کې خنډ جوړ کړي.

ج- تناسب:

په سیاسي او حکومتي برخه کې ګډون به د هر قوم د نفوسو د اندازې پربنسټ و، هر قوم چې په هر اندازه په هېواد کې شتون درلودی په همغه اندازه یې کولای سول، چې دولتي چوکۍ د ځان کړي. که چیرې به یوه قوم د هېواد د نفوسو ۳۰٪ سلنه جوړول نو دوی کولای سول، چې د دولت همدا ۳۰٪ چوکۍ د ځان کړي. په ټولیز ډول په سیاسي چارو کې د ګډون لپاره د وګړو ترمنځ تناسب شتون درلودی.

د- وندېز واک:

لکه څرنګه چې په ټولنه کې د یوازیتوب احساس پیدا کیدل د هرې ټولنې په کلتوري او حقوقي جوړښتونو پورې اړه لري، خو په ټولیز ډول په کونسوشینلیزم کې ټولو وګړو ته برابر سیاسي واک ورکول کیږي او هیڅوک د یوازیتوب او بې کسۍ حس نه کوي.

د کونسوشینلیزم سیاسي جوړښت:

پدې سیاسي رژیم کې حکومت او سیاسي بنسټونه په لاندې ډول جوړیږي:

۱- ایتلافي کابینه جوړیږي: اجرایه قوه د ډلو او قومونو ترمنځ ویشل سوي وي، هڅه کیږي، چې په کابینه کې هر قوم ته ځای ورکړل سي له همدې کبله ځینې وخت دا ډول کابینې ډیرې غټې وي. لکه څرنګه چې په نورو برخو کې د قومونو ترمنځ ایتلاف شتون لري همدا سي په اجرایه قوه کې هم قومونه ایتلاف سره کوي او ګډ حکومت جوړوي. په

کابینه کي د هر قوم وزیر ببله دي، چې د پارلمان اکثریت ترلاسه کړي پر خپلي دندي باندي ګمارل کیږي.

۲- د اجرایې او مقنني قوو ترمنځ په واکونو کي توازن شتون لري او هیڅ یوه قوه پر بلي باندي د زیات واک څښتنه نده.

۳- دا ډول حکومتونه په ټولیز ډول فدرالي او غیري تمرکزي دي؛ ځکه چې سیمه ییز قومونه د پام وړ خپلواکي لري او سیمه ییز حکومتونه هم فعاله وي.

۴- مقننه قوه د دو څانګو لرونکې ده: پدي سیاسي رژیم کي مقننه قوه پر دوو څانګو باندي ویشل سویده، چې یوه څانګه به ملي ګټې ساتي او بله څانګه به سیمه ییزې ګټې ساتي.

۵- سیاسي واک د ټولو قومونو او ډلو ترمنځ ویشل سوی وي او په تناسبي ډول د هر قوم استازو ته په حکومت کي د ګډون حق ورکول کیږي.

۶- دا سي تنظیم سوي او منظم ټولنیز ګروپونه لرې، چې د لږکیو استازیتوب کوي او ددوی د حقوقو څخه دفاع کوي.

۷- دا سي ټینګ او منظم قانون شتون لري، چې حکومت ته هیڅکله دا واک نه ورکوي، چې د لږکیو د اجازي پرته په قانون کي بدلون او تعدیل راولي.

۸- په قضایې چارو کي لږکیو ته دا واک ورکول سوی وي، چې قضایې چاري وڅاري او په کومه برخه کي، چې د دوی په آند بې عدالتي کیږي ببله کوم قید او بیري څخه کولای سي، چې محکمي ته شکایت وکړي او د اصلاح غوښتنه یې وکړي.

۹- د قانون جوړوني په وخت کي لږکیو ته دا واک ورکول سوی دی، چې یا یې ملاتړ وکړي او یا یې هم مخه ونیسي، چې پدې برخه کي د مستقیمي ډیموکراسۍ زیاتي نښي تر سترګو کیږي.

۱۰- پر سیاسي او حکومتي چارو سربېره په عامه فابریکو، شرکتونو او کارونو کي هم د قومونو او ډلو ترمنځ تناسب شتون لري.

۱۱ – د دولت لپاره بي لوري او بي پري مشر ټاکل کیږي، چې زیات وخت پاچا د دولت د مشر په توګه ټاکل کیږي، چې یوازي نمایشي کارونه سرته رسوي او یا هم داسي ولسمشر ټاکي چې د ټاکنو څخه وروسته دخپل قوم او یا ګوند سره اړیکي وشلوي[1].

[1] - English Wikipedea and Britianica Encyclopedea.

لاسپوڅی دولت[1]

لاسپوڅي دولت ته (غلام دولت) هم ویل کیږي، او هغه دولت دی، چې نیمګړې او یا هم هیڅ واکمني نلري، بلکې د بل دولت تر واک لاندې وي. دا ډول دولت بیرغ، ملي سرود او نور نښانونه لري، خو په حقیقت کې د بل دولت تر واک لاندې وي. لاسپوڅي دولت ته ناخپلواک دولت هم ویل کیږي، چې هیڅ ډول خپلواکي نلري[2].

ناخپلواک دولتونه نیمګړې یا هم هیڅ واکمني نلري. دا ډول دولتونه په یوه وخت کې د خپلو کورنیو او بهرنیو چارو په اړه بشپړه خپلواکي نلري. ځینې یې کیدای سي چې کورني خپلواکي تر یو بریده پورې ولري خو په بهرنیو چارو کې بیا خپلواکي نلري. دا دولتونه چې یوازې په کورنیو چارو کې خپلواکي ولري خو په بهرنیو چارو کې خپلواکي ونلري د خپلواکو هیوادونو په نامه نسو نومولی؛ ځکه چې واکمني یې نیمګړې ده. ناخپلواک دولتونه په لاندې ډول پرځو برخو ویشلای سو:

۱. **ښکیلاکي دولتونه**:

دا ډول دولتونه هیڅ واکمني نلري یانې په دواړو کورنیو او بهرنیو چارو کې د بل هیواد تر واکمنۍ لاندې وي. ښکیلاکي دولتونه د نړۍ

[1] -Puppet State.
[2] - English Social Wikipedia.

په سیاسي تاریخ کي زیات تر ستر ګو کیږي. دا دولتونه د اسي دي لکه مور چي پر ماشوم باندي واکمني کوي، یانې دا دولتونه د ښکیلاک کونکي دولت تر بشړ اغیز لاندي وي. ښکیلاک کونکي دولتونو د ښکیلاکي (مستعمره) دولتونو د نیولو لپاره بیلابیل دلایل وړاندي کوي. د بیلګي په توګه دوی وایي چي د ښکیلاکي دولتونو وګړي شاته پاته دي او نسي کولای چي خپلي کورنۍ اوبهرنۍ چاري کنټرول کړي؛ نو ځکه د پرمختللو هیوادونو لخوا تر ښکیلاک لاندي راغلي دي تر څو مُډرن سي او په خپلو چارو باندي وپوهیږي. پداسي حال کي چي دا ظاهري دلیل دی، په حقیقت کي داسي نده. هغه هیوادونه چي نور ښکیلاکوي د دوی سره بیلابیل پلانونه وي. دوی غواړي چي ښکیلاکي دولتونه تر زبیښناک (استثمار) لاندي راولي او خپل اقتصادي پیاوړتیا ترلاسه کړي. همدارنګه د تاریخ په پام کي زیاتو پاچاهانو د ځاني غوښتنو پر بنسټ نور دولتونه تر خپل واک لاندي راوستي دي.

دا دلیل چي شاته پاته خلک باید تر ښکیلاک لاندي راوستل سي، تر څو مُډرن سي او د خپل هیواد کورنۍ او بهرنۍ چاري کنټرول کړي، په اروپا کي زیاتو امپراتوریو کارولی دی. دوی به د خپل نژاد خلک نورو هیوادونو ته لیږل تر څو د هغو سیاسي چاري کنټرول کړي، د دوی د نژاد خلکو د هغه هیواد تر شاته پاته خلکو زیات امتیازات لرل. خو د دوهمي نړیوالي جګړي په ځانګړي ډول د (۱۹۲۰ز) څخه بیا د (۱۹۷۰ز) کلونو وروسته کله چي د انګلستان، فرانسي، بلژیک، هالنډ او پرتګال ښکیلاکونه وپاشل سول، زیات شمیر نوې هیوادونه منځته راغله.

۲. تر ملاتړ لاندي (تحت الحمایه) دولتونه:

تر ملاتړ لاندي دولتونه هغه دي چې کورنۍ چاري يې سيمه يزو واکمنانو ته سپارل سوي وي او بهرنی چاري يې د بل هيواد په لاس کي وي. يانې دا ډول هيوادونه نيمګړي واکمني لري، په کورنيو چارو کي تر زياته بريده خپلواک وي او بهرنی سياست، د نورو دولتونو سره اړيکي او نوري چاري يې د بل دولت تر واک لاندي وي. د دا ډول دولت لپاره د واکمن دولت له لوري ځانګړی استازی استول کيږي تر څو تر ملاتړ لاندي دولت چاري کنټرول کړي. دا استازی کولای سي چې د تر ملاتړ لاندي دولت هغه قوانين چې د واکمن دولت د موخو په خلاف وي، لغوه کړي. په معمولي ډول د واکمن دولت له لوري د ترملاتړ لاندي دولت په دننه کي يو نظامي ځواک ځای پرځای کوي تر څو د ده دفاعي او نظامي موخي وساتي. د قطر، بحرين او متحده عربي اماراتو دولتونه د (۱۹۷۱ز) کال څخه مخکې د انګلستان تر ملاتړ لاندي اداره کيدل.

که څه هم داسي تر سترګو کيږي چې د دولتونو دا ډول ناخپلواکي په تيره پيړۍ کي له منځه تللي ده، خو په نوې نړۍ سره د شلمي پيړۍ په وروستۍ لسيزه کي بيا څرګنده سويده. د بيلګي په توګه کولای سو چې د فارس خليج د سهيلي هيوادونو لکه کويټ، سعودي عربستان او متحده عربي اماراتو اړيکي د امريکا سره وښيو. نومورو دولتونو د امريکا سره د اوږدمهالو نظامي تړونونو په لاسليک کولو سره ځانونه د امريکا تر ملاتړ لاندي راوستي دي، تر څو د بهرني يرغل په وخت کي له دوی څخه دفاع وکړي. پرکويټ باندي د عراق د يرغل پرمهال په

کويټ کي د امريکا په مشرۍ د ائتلافي ځواکونو شتون دا په ګوته کوي چي کويټ په نوې بڼه د امريکا تر ملاتړ لاندي دی.

۳ . تر سرپرستی لاندي دولتونه:

د دولتونو دا ډول ساتنه د ولسونو (ملتونو) د ټولنيز سرپرستی (قيمومیت) د بنسټ پايله ده. دا بنسټ په (۱۹۲۰ز) کال کي د ولسونو د ټولنې سره په يوه وخت کي منځته راغلی. د دې بنسټ موخه دا وه چي د لومړۍ نړيوالي جګړي په پای کي چي کوم ښکيلاک کونکي دولتونه وپاشل سول د هغو ښکيلاکي (مستعمره) دولتونه د هغه چاپه لاس ورکړي چي په جګړه کي بريالي سويدي. يانې هغه ښکيلاکي دولتونه چي د لومړۍ نړيوالي جګړي څخه مخکي د ځواکمنو دولتونو تر واک لاندي وه او هغه ځواکمن دولتونه د لومړۍ نړيوالي جګړي په پايله کي وپاشل سول، نو د هغو ځواکمنو دولتونو ښکيلاکي دولتونه بايد د هغه چا تر سرپرستی لاندي پاته سي، کوم چي په لومړۍ نړيوالي جګړي کي بريالي سويدي. همدارنګه د ملتونو ټولنې د همدغو ښکيلاکي دولتونو د وګړو د مدني حقوقو او خپلواکيو څخه ساتنه کول. سرپرست کونکي دولتونه اړوه چي د سرپرستو دولتونو په اړه کلنی رپورټ د ملتونو ټولنې د سرپرستی کميسون ته ورکړي. د ملتونو ټولنې د سرپرستی کميسون د سرپرستو هيوادونو دحالت څارنه کول که چيري سرپرست کونکي دولتونه د هغو په چارو کي پاته راغلي وای نو د ملتونو ټولنې همدغه کميسون دا واک درلودی چي نومورې دولتونه د بل هيواد ترسرپرستی لاندي کړي. پداسي حال کي چي دا ډول بدلون هيڅکله په عمل کي رانغلی او سرپرست دولتونه په

هر ډول حالاتو کي د سرپرست کونکو دولتونو ترسرپرستی لاندي پاته سول.

۴ . امانتي دولتونه:

د دوهمي نړیوالي جګړي څخه وروسته کله چي په(**۱۹۴۵**ز) کال کي د ملګرو ملتونود ټولني بنسټ کښېښودل سو ، نو د مخکنۍ ملتونو ټولني د سرپرستی واک هم د ملګرو ملتونو ټولني ته ورکول سو او د ملتونو ټولني سرپرست هیوادونه (بیله سهیلي افریقا او جاپان څخه) د امانتي هیوادونو په نامه ونومول سول. هغه دولتونه چي تر سرپرستی لاندي وه او هغو خپله خپلواکي ترلاسه کړي نه وه د امانتي مځکو په نامه سره ونومول سول.

د افریقا سهیل لویدیځه سیمه چي د آلمان د ښکیلاکي سیمو څخه وه، کله چي د لومړۍ نړیوالي جګړي په پایله کي آلمان مات سو او ښکیلاکي دولتونه یي هم د لاسه ووتل، نو د اولسونو د ټولني د پریکړي پر بنسټ د افریقا د سهیل لویدیځي سیمي سرپرستي د سهیلي افریقا د یوالي شوراته وسپارل سول. د ملتونو ټولني د همدي پریکړي پر بنسټ د سهیلي افریقا د یوالي شورا پدي باندي مکلفه وه چي دا سیمه د همدي اوسیدونکو په ګټه اداره کړي. وروسته د دوهمي نړیوالي جګړي څخه کله چي د ملګرو ملتونو ټولنه د ملتونو دټولني ځای ناستي سول، ټول سرپرست دولتونه د امانتي دولتونو په نامه سره ونومول سول. یوازي د افریقا سهیل لویدیځه سیمه په استثنایي ډول پاته سول؛ ځکه چي د سهیلي افریقا د یوالي شورا نه یوازي دي سیمي ته خپلواکي نه ورکول بلکي د آپارتهید د سیاست د پلي کولو پر بنسټ یي هڅه کول چي د خپل هیواد یوه برخه یي وګرځوي. کله چي د

ملګرو ملتونو ټولنه پدي کي ناتوانه سول چي د سهيلي افريقا د يوالي شورا پدي قانع کړي چي دي سيمي ته خپلواکي ورکړي، نو په(۱۹۲۲ز) کال کي يي هڅه وکړه چي د دي سيمي سرپرستي پر خپله غاړه واخلي او پدي وخت کي يي يوه شورا هم ورته وټاکله. خو سهيلي افريقا د دي شورا د غړو د دننه کيدو مخه ونيول او هغه يي په رسميت ونه پيژندل. بالاخره په(۱۹۹۰) کال کي د دي سيمي د ملي سوا پو غورځنګ په هڅه او د ملګرو ملتونو په ملاتړ د نامیبيا په نامه خپلواک دولت اعلان سو او د ملګرو ملتونو د خپلواکو هيوادونو په کتار کي شمار سو.

د کارولين، ماريانا او مارشال جزيري چي په آرام سمندر کي موقيعت لري، مخکي د جاپان تر سرپرستی لاندي وي، خو په(۱۹۴۸ز) کال کي د امانتي مځکو په نامه د امريکا متحده ايالاتو ته وسپارل سوي. خو له هغه څخه وروسته د ملګرو ملتونو د امنيت شورا يي سرپرستي په غاړه واخيستل. د دي جزيرو څخه د ماريانا جزيره په(۱۹۸۶ز) کال کي د يوي ټولپوښتني پر بنسټ د امريکا د ګډو ګټو هيوادونو په ډلي پوري وتړل سول.

۵ . ګډ(مشترک)دولتونه:

هغه هيوادونو چي د دو بهرنيو هيوادونو لخوا په ګډه توکه اداره کيږي د ګډو دولتونو په نامه يادیږي، چي دي ډول دولتونو ته د (کانډومينوم[1])اصطلاح هم کارول کيږي. د بيلګي په توګه د آندورا هيواد چي د پيرنه په غرونو کي موقيعت لري د فرانسي او اسپانيا له لوري په ګډه توګه اداره کيږي، د توکالو هيواد چي په اقيانوس کي

1 - Condominium

موقیعت لري د امریکا او نوې زیلنډ لخوا اداره کیږي، د کانتون او ایندربري جزیري، چې د ژیلبرټ او الیس په جزیرو کي موقیعت لري د انګلستان او امریکا له لوریو اداره کیږي. دا ټول هغه هیوادونه وه چې د دوه دولتونو لخوا ورته ګډ حکومت جوړسوی و او د هغو له لوریو اداره کیدل[1].

[1]- دکتردره میرحیدر(مهاجراني)، مباني جغرافیای سیاسی، ص۲۵-۲۹

لائیزم[1]

لائیـزم د لرغـوني یونـاني ژبـي د (لائـوس[2]) څخـه اخیسـتل سـوي اصطلاح ده، چې د خلکو د ټولنې یا یوه ډله خلکو لپاره کارول کیدل، چې وروسته د سیاسي مکتب په بڼه راڅرکند سو. لائیزم او لائیسته چې د لرغـوني یونـانې ژبـي څخـه ریښـه اخلي د نړۍ نورو ژبـو تـه هم ورننوتـل، چې اوس مهـال د لائیـزم بنسټ د فرانسـي څخـه پیلیـږي. لائیسته[3] یوه فرانسوي اصطلاح ده، چې په اولسمه پیړۍ کې سیاسي قاموس او سیاسي خبرو اترو تـه ورننوتـل. لائیسـته سیاسي تلنلاره او مکتب دی، چې دین او دولت سره بېلوي، یانې دولت (عمومي حوزه) باید د هیڅ دین پیروي ونکړي او لـه بلـه پلـوه دیـن بایـد پـه مدني ټولنـه کې هیڅ ډول سیاسي واک پلی نکړي.

د لائیـزم سیاسـي خوځښـت تـه لائیزاسـیون او دولـت تـه یـې لائیـک (لادینه) ویل کیږي. لائیزاسیون په لویدیځو کاتولیکي هېوادونو کې د کلیسـا پـر وړانـدي دریـځ غـوره کـوي، پداسـي حـال کـي چې پـه پروټستانټ اروپایې دولتونو کې لائیـک، لائیسـته او لائیزاسـیون نا

[1] - Laicism.
[2] -Laos.
[3] Laicite.

پېژانده دي. که څه هم هغه دولتونه چې دين او دولت سره ېېلوي او په دولتي چارو کي دين نه مني، سيکولاريزم ګڼل کيږي، خو سيکولاريزم او لائيزم که څه هم زيات ورته والی لري، بيا هم سره ېېل دي.

همدارنګه لائيزم د دولت او مدني ټولني ترمنځ هم ېېلتون غواړي، يانې عمومي حوزه بايد د خصوصي حوزې څخه ېېله وي، چې دا د مډرن عصر مهم بنسټ ګڼل کيږي. د دولت او مدني ټولني ېېلتون د لائيزم بنسټيز شرط دی. لکه څرنګه چې په منځنيو پيړيو کي استبدادي نظامونه واکمن وه او مدني ټولنه په دولت کي اخښلي وه او يا هم ډيره کمزوري وه، نو له همدي کبله د لائيزم خوځښت هم کمزروی و.

لائيزم دين دښمنه ندی، خو پر دولت باندي د دين واکمني نه مني، بلکي ديني او غيري ديني وګړي، خوځښتونه او نوري ډلي کولای سي، چې د قانون پر بنسټ فعاليت وکړي. يانې ديني بنسټونه او وګړي د نورو وګړو په شان په ټولنيزو او سياسي برخو کي فعاله ونډه لرلای سي، خو داسي نسي کيدای، چې ديني وګړي په ټولنه کي ترنورو زيات امتياز ولري، بلکي په عادي ډول د نورو وګړو په څېر په هره برخه کي د قانون پر بنسټ فعاليت کولای سي.

د پورته څرګندونو څخه داسي پايله ترلاسه کيږي، چې لائيزم د لاندي دوو بنسټيزو شرايطو لرونکی دی:

الف- دولت او دين بايد سره ېېل وي، يانې دولت بايد د دين د منګولو څخه خپلواکه وي؛

ب- دين بايد په مدني ټولنه کي خپلواکه وي، يانې دين بايد ېېله سياسي واکه په مدني ټولنه کي خپلي ريښي وغځوي؛

د مارکس په آند د دین او دولت بېلتون دین ته د پای ټکی ایښودل ندي، بلکي په ټولنه کي بېله سیاسي واکمنۍ څخه د دین د ریښو غځېدنه ده. لکه څرنګه چې لائیزم د لیبرالیزم، رونړآندی، ډیموکراټیزم او ديني اصلاحاتو د غورځنګونو پر مهال پیاوړتیا موندلي ده، خو تر ټولو راډیکاله بڼه یې د فرانسې د لوی انقلاب ۱۷۸۹ز پر مهال په فرانسه کي د کلیسا ضد غورځنګونو په بڼه ښکاره سو. خو په نورو اروپایي هېوادونو کي لائیزم نیمګړی او یا هم هیڅ نه و.

د لائیزم په اړه د پوهانو اندونه:

په منځنیو پیړیو کي، په ځانګړې ډول په اتلسمه او نولسمه پیړیو کي د ((ټولنیز ترون)) آند ډیرۍ انسانان د دولت او سیاسي ټولني په پیدایښت باندي پوه کړه او سیاسي واک یې د خلکو د ارادو زیږنده وګڼي، چې په همدي وخت کي زیاتو پوهانو د دولت د کړنو او رول په اړه بېلابېل آندونه وړاندي کړيدي، چې پدي آندونو کي د ځېنو پوهانو آندونه د لائیزم د سیاسي مکتب پر بنسټ هم ښکاره سویدي. په اولسمه پیړۍ کي هابز په خپل کتاب (لویاتان) کي د ټولنیز ترون او دولت په اړه زیاتي څرګندوني کړي دي. د هابز د ژوند پر مهال ډیرۍ ستونزي او شخړې د مسیحي دین د بېلابېلو تفسیرونو پر سر راولاړې سوي وي، نو ځکه هابز ددي شخړو د حل لپاره ځواکمن حکومت وړاندیز کوي، دده په آند داسي حکومت باید شتون ولري، چې د انجیل غوره تفسیر وکړي او بیا یې پر خلکو باندي پلي کړي، ترڅو د ټولنیزو هغو شخړو څخه خلاص سو، چې د انجیل د بېلابېلو تفسیرونو څخه رامنځته سوي دي. همدارنګه هابز حکومت د کلیسا او روحاني بنسټونو د غلامۍ څخه خلاصوي او پیاوړي دولت د ټولني د

ستونزو د حل لپاره اړین ګڼي. که څه هم هابز هڅه کوي، چې دولت ((لائیک)) وي، خو دی دولت ته دا اجازه ورکوي، چې دین وسپړي او بیا یې پر خلکو باندي پلی کړي، چې دا اصل د لائیزم سره په ټکر کي دی. خو بیا هم د هابز لائیسته او لائیزم نیمګړې بڼه لري، خو بشپړ لائیسته نسو ورته ویلای.

یو بل انګریزی فیلسوف جان لاک، بیا په مذهبي او اعتقادي برخه کي زور نه مني، دده په آند پدي برخه کي د زور کارونه منفي پایلي لري، که څه هم لاک په ځینو برخو کي دولت ته د زور کارونې سپارښتنه کوي، خو په دیني او مذهبي برخه کي دولت د زور کارونې څخه منعه کوي. د لاک په آند دین او سیاست ډیري ټینګي اړیکې لري، هیڅکله داسي نسي کیدای چې دین او سیاست دي سره ببل سي، خو هڅه باید وسي، چې د سیاسي واکمني د پلي کولو پر مهال دیني رول کم وي، یانې دیني بنسټونه باید سیاسي نسي او دا بنسټونه باید د دولت په کړنو کي لاسوهنه ونکړي. لاک په خپل یوه اثر کي لیکي ((زما په آند دولت یوه انساني ټولنه ده، چې موخه یې د مدني پرمختګ او ګټو ساتنه ده)). له همدي کبله لاک دولت د مدني چارو لپاره بولي، نه د دیني چارو لپاره، که څه هم لاک دولت او دین سره ببلوي، خو بیا هم بشپړ ببلتون ته ګروهمند ندی، له همدي کبله د لاک لائیسته هم نیمګړې ده.

یو بل هالنډی فیلسوف اسپینوزا په اولسمه پیړۍ کي، د دین او دولت په اړه خپل آندونه وړاندي کړه، دده په آند وګړي کولای سي، چې په ازادانه ډول خپل معنوي ژوند وټاکي او هم دولت باید د مشروعیت پر بنسټ حرکت وکړي، په ټولنه کي باید ټول احکام او فرمانونه د

قانون سره سم پلي سي، دده په آند هغه وخت حکومت مشروعیت پیدا کوي، کله چې قوانین د کوم فرد یا ډلې د غوښتنو او میل تابع نه وي، بلکي د ډیموکراټیکو اصولو پر بنسټ الزامي بڼه ولري. د اسپینوزا په آند د دین او دولت ترمنځ ببلتون دوي وجي لري:

الف- دولت باید د دین، عقیدي، فکر او بیان ازادیو لپاره شرایط په ټولنه کي چمتو کړي؛

ب- د ټولني وګړي باید د قوانینو څخه تابعیت وکړي، چې دا تابعیت د دین پر بنسټ نه، بلکي د ډیموکراټیک حاکمیت د مشروعیت پر بنسټ باید صورت ونیسي؛

اسپینوزا د دولت او دین ترمنځ ببلتون غواړي، دده په آند دین باید د حقوقي او سیاسي چوکاټ څخه ووځي، دیني بنسټونه باید د دولت سره هیڅ اړیکه ونلري، ځکه چې دولت یو حقوقي او سیاسي بنسټ دی، چې د قوانینو او مدني قواعدو پر بنسټ اداره کیږي. دولت باید د قوانینو تر شا ودریږي او د ټولني په ټولو برخو کي قوانین پلي کړي، البته دا په دي مانا نده چې دولت باید په دین کي لاسوهنه وکړي او دیني تلنلاري د خپلو غوښتنون سره سمي وټاکي بلکي دولت باید دیني بنسټونه او قواعد پر خپل حال پریږدي[1].

روسو هم د لائیزم په اړه آندونه ورکړي دي، روسو د ټولنیز ټرون د آند وړاندي کونکی دی، چې پدي برخه کي تر نورو پوهانو لکه هابز او لاک، مخته تللی دی، دده په آند حاکمیت د خلکو د ارادو زیږنده دی، همدا خلک دي، چې د ټولنیز ټرون پر بنسټ یې حکومت او سیاسي سازمان رامنځته کړی دی، کله چې خلکو خپلي یو شمیر ازادۍ او

[1]- رشید ان وثیق، لائیسته چیست؟، ص ۴۴.

حقوق د لاسه ورکړه او په ټولو یې دا پریکړه وکړه، چې حکومت ته باید واک ورکړل سي، چې پر ټولنه باندي واک پلی کړي، له همغه وخت حکومت رامنځته سو او مشروع واک یې تر لاسه کړ. روسو د ټولنیز تړون په اړه پراخه فلسفي آندونه ورکړي دي، خو هغه څه چې د لائیزم په برخه کي د ارزښت وړ دي، هغه دادي، چې روسو په ټولنه کي هیڅ کوم ځانګړي فرد یا ډلي ته د ځانګړي امتیاز غوښتونکی سوی ندی، دده په آند د ټولني ټول وګړي، هغه کي مذهبي، بي دینه، کسبګر.... وي سره مساوي دي، چې همدا ټکی یې د لائیزم په اړه د ارزښت وړ دی. روسو په خپل ټولنیز تړون کتاب کي داسي ویلي دي ((ټولنیز تړون د ټولو ښاروندو ترمنځ په برابره توګه منځته راغلی دی، له همدي کبله ټول وګړي د قوانینو پر وړاندي برابر او مساوي حقوق لري، نو ځکه د حکومت دریځ باید داسي وي، چې د ټولو وګړو حقوق په مساوي ډول تامین کړي)).

د روسو په آند دولت او دین باید سره بېل کړل سي، ځکه چې هر یو ځانته ځانګړي غوښتني او موخي لري، که دوی دواړه سره ګډ سي، نو د دواړو لپاره په زیان باندي تمامیږي، د روسو افکار او نظریات د فرانسي د لوی انقلاب پر مهال پلي سول، چې د اروپا د روښانتیا په دوره کي یې زیات اغیز وښیندی. روسو د واکمن قدرت لپاره نظري طرحه وړاندي کوي، چې واکمن قدرت باید د قوانینو په چوکاټ کي راګیر سي، چې همدا قوانین یوازي د وګړو د عمومي ګټو سره سروکار لري. په دولتي ساحه کي هیڅ ډیني قواعد د دولت لپاره اجباري کیدای نسي.

که څه هم روسو په دولتي چارو کي د دین رول نه منـي، خو داسي نده چې روسو بیخي د دین د شتون سره مخالفت لري، بلکي روسو د ټولنې لپاره د مدني دین وړاندیز کوي، دی په ټولنه کي د دین رول ډیر اړین ګڼي[1].

همدارنګه د لائیـزم په اړه زیـاتو نـورو پوهـانو لکـه کانـت، هیګـل، مارکس... هم آندونه ورکړي دي او پدي اړه یې خپلي څېړنې وړاندي کړي دي.

د لائیزم او سیکولاریزم ترمنځ توپیر:

زیـاتره وخت د لیکوالانـو او پوهـانو لخـوا د دي دوو اصـطلاحاتو پـه کارونه کي تیروتنې راځي، ځېنې لیکوالان ددي، پرځاي چې د لائیـزم مفهـوم او مانـا وړاندي کړي د سیکولارېزم اصـطلاحات کـاروي. ددي دوو اصـطلاحاتو ترڅنګ یـوه بلـه اصـطلاح د ډیموکراټیـک حکومـت اصطلاح هم ده، چې دیته ورته مانا لري.

که څه هم سیکولاریزم او لایزم ورته ماناوي لري، خو بیـا هم پـه خپلـو منځونو کي زیات توپیرونه هم لري، لائیـزم دولـت او دیـن سره ببلـوي، دولـت تـه داسي سپارښـتنه کـوي، چې د پـه دیني چـارو کـي لاسوهنه ونکړي، دین باید په دیني بنسټونو کي منحصر سي، دین نسي کولای چې په دولتي چارو کي ورګډ سي، بلکي یوازي د خلکو په منځونو کي باید پاته سي. همدارنګه له بل اړخه دین باید پر ټولنې باندي سیاسي واکمني ونکړي، دین او سیاست سره ببل دي، نو ځکـه لائیـزم دیـن او دولت سره ببلول غواړي، پداسي حال کي چې سیکولاریزم بیـا دیـن او دولت دنیوي کول غـواړي، د سیکولاریسـتانو پـه آند هر هغـه څه چې

[1]- شیدان وثیق، لائیسته چیست؟، ص ۵۸.

ددین نړۍ لپاره وي، هغه باید ومنل سي، بله نړۍ نسته او پر مبهمو شیانو باندي باید باور ونسي. نو سیکولاریزم د ټولني تدریجي تحول د دنیوي اصولو پر بنسټ غواړي، پداسي حال کي چي لائیزم بیا دین ته د ارزښت په سترګه ګوري، خو ددولت او دین ترمنځ یوازي بېلتون غواړي.

لیبرالیزم[1]

د لیبرالیـزم د لغـت مانـا ازادي غوښـتل دي، اود لاتینـي ژبـي د (لیبریـد[2]) څخـه اخیسـتل سـویده چـي مانـایي ازادي ده. پـه اوسـنی انګلیسي ژبه کي ورته (لایبرټي[3]) وایي چي د ازادۍ مانا ورکوي. کـه څه هم په انګلیسي ژبه کي(لایبریټي) او(فریډم[4]) یوه مانا ورکوي خو د دوی تـرمنځ یـو څـه تـوپیر هـم شـتون لـري، یـانې کلـه چـي د ټولنیزې ازادۍ په اړه خبري کیږي نو د(لایبریټي) اصطلاح کارول کیږي او کلـه چي پـه فلسـفي کـي دازادۍ پـه اړه خبـري کیږي نـو د (فریډم) اصـطلاح کارول کیږي[5]. لیبرالیـزم پـر ازادۍ، د ازادۍ پـر فلسـفي او د ازدای پـر غورځنـګ بانـدي ګروهـي (عقیـدي) لرلـو تـه وایـي، کـه دا ګروهـه د حکومت د سیاست د چلن په توګه وي او که د وګړیز او یا ټولنیز ژوند د

1- Libralism .

2 -Libereth

3- Liberty

4 - Freedom .

5: ډموکراسي، تالیف: بشیر اخګر، ۲۰۰۸، ص ۲۰۲

طرز او دود په توګه وي. په دي سیاسي مکتب کي د انسان د ژوند په هره برخه کي ازادي غوښتل کیږي[1].

د لیبرالیزم سیاسي فلسفه او غورځنګ د وګړو د ازادیو غوښتونکی دی، د لیبرالیزم غورځنګ په حکومت او ټولنه کي داسي لار غواړي چي د هغه په واسطه د ټولني د غړو ازادي ترلاسه او وساتل سي. د دي سیاسي مکتب ټولیزه مانا د وګړو د ازادیو غوښتل دي خو دا ازادي باید بشپړه (مطلقه) نه وي؛ ځکه چي هیڅ دولت د خپلو وګړو لپاره بشپړه ازادي نه خوښوي. بلکي د وګړو لپاره باید تر زیاته بریده ازادي شتون ولي، یانې وګړې باید فکري، عقیدتي، د بیان ازادي، د ګونډونو د جوړښت او غړیتوب ازادي، د کارکولو او د شیانو د رانیولو او خرڅولو ازادي ولري. د لیبرالیزم په سیاسي مسلک کي ازادي تر دي بریده ارزښت ورکول سویدی چي کیدای سي د لیبرالیزم اساسي تګلاره او ټولیزي هڅي د ازادي د ترلاسه کولو او ساتلو په مانا سره وپیژنو.

لیبرالیزم د وګړو د ازادیو سرچینه طبیعت ګڼي یانې د وګړو د طبیعي ازدیو ساتنه غواړي. د لیبرالیزم بنسټیزه تګلاره طبیعي او الهي قوانین جوړوي. د دي مکتب د پوهانو په آند انسان ته عقل او نیکي ډالۍ سویده او یوازي هغه ټولنه چي انسان پکښي زیږیدلی دی د هغه نیکي او عقل فاسدوي. د دوی په آند رواج، رسم او ټولنیز عادتونه د انسان بنسټیز دښمن دی. که چیري د انسانانو لاسوهنې د دي لامل کیږي چي په ټولنه کي فساد او شرارت پیدا کیږي نو غوره خبره داده

[1]: د سیاسي اصطلاحاتو قاموس، ژباړن: سید عبدالله پاچا، دانش خپرندویه ټولنه، چاپ ۱۳۸۴، ص ۱۳۸

چي هرڅه پر خپل حال پریښودل سي، دا ګروهه د لیبرال پوهانو سوداګرو ته ورکړه چي ازاد بازار کیدای سي د اقتصادي غوښتونو د پوره کولو او شتمنیو د زیاتولو لپاره ګټور تمام سي[1].

د لیبرالیزم په سیاسي فلسفه کي حکومت نسي کولای چي په اقتصادي چارو کي لاسوهنه وکړي او یا د ټولني لپاره اقتصادي تګلاري وضع کړي، او نه هم دولت کولای سي چي د وګړو پر شخصي اړیکو باندي کنټرول او څارنه ولري، بلکي هر شخص ازاد دی چي خپلي اړیکې د چا سره په کومه اندازه ټینګوي. په سیاسي برخه کي هم دولت د خلکو ملاتړ کوي خو خلک د دولت بشپړ حاکمیت نه غواړي او خپله ازادي ساتلای سي[2].

لیبرالیزم د رنسانس د دوري څخه وروسته تر ټولو ایډیالوژیګانو د زیاتو ملاتړکوونکو درلودونکي وه، دا به مبالغه نه وي که ووایو چي مډرنیزم یوازي د دي سیاسي فلسفي د اخلاقي او سیاسي اصولو ثمره وي. د مډرنیزم هغه حاصل چي نن ورځ په فکري ساحه کي موجود دی، د همدي لیبرالیزم څخه زیږیدلی دی. د لیبرالیزم د نظریاتو بنسټ پر وګړي باندي راڅرخي او ټول هغه روشونه او تګلاري دي چي د فرد دازادی د ساتلو په موخه تر سره کیږي او د دي مکتب پیروانو ته (ازادي غوښتونکي- لیبرال) وایي. لیبرالیزم په پیل کي د خاصو ګوندونو او پوړونو لپاره کارول کیده مګر اوس دیوه سیاسي او فکر مکتب او

---

[1]: : مکتب های سیاسی، نوشته: فرشید اقبال، انتشارات: سبکباران، چاپ ۱۳۸۷، ص ۱۲۵-۱۷۰

[2]: فرهنګ واژه های مکتبهای سیاسي، فرهنګي، مذهبي، فلسفي، هنري (ایسم)، ګرداورنده: امیرمسعود خدایار، انتشارات محمد حسن، چاپ۱۳۶۷، ص۱۹۲.

لاري په حیث پیژندل سویدی چي عمومي اوصول یي په لاندي ډول دي:

الف: دفردي عقایدو دازادانه بیانولو ارزښت.

ب- پر دي باور چي ازادانه عقاید دفرد او ټولني لپاره ګټور دي.

ج- دهغو سیاسي او ټولنیزو بنسټونو ملاتړ چي په ازادانه ډول سره دعقایدو ښکاره کولو ته ریښتني بڼه ورکوي.

لیبرالیزم په اولسمه او اتلسمه پیړیو کي په انګلستان کي منځ ته راغلی او وروسته نوروهغو ټولنو ته چي ازادي غوښتونکي نظریاتو پکښي وده کړي وه او یاهم دانګلستان څخه په تقلید باندي یي ازادی غوښتونکي غورځنګونه رامنځ ته کړي وه، انتقال سو. لیبرالیزم سیاسي عقیده پر دوو شیانو باندي ډیر ټینګار کوي:

الف: دخپلسري او مطلق قدرت مخنیوی او دقدرت دټولنیز کیدو لپاره هڅي.

ب- دشخصي عقایدو په ازاد ډول ښکاره کول.

دلیبرالیزم لمړنی ټینګار دادی چي دخپلسري(استبدادي) قدرت مخنیوی وکړي، او دسیاسي موخوڅخه یي هم یوه موخه ددیني عقایدو ازادي ده. په اروپا کي دلیبرالانو دمبارزي په وخت کي دوی ددین سره سخت په ټکر کي وه، او درونآندی مخکښان هم ددي ډلي څخه وه، دوی ددیني(کلیسا) تر خپلسري قدرت دعقل حکومت ته لوړتوب ورکاوه. دوی په ځینو وختونو کي په سیاسي او مدني برخو کي دقانون څارنه او په اقتصادي برخه کي یي دازاد بازار غوښتنه کول. همدارنګه دوی دفردي ازادی، دقدرت دځومرکزونو(پلورالیزم) او سیمه ایزي او ډلیزی ازادیو غوښتنه کول. دلیبرالیزم دازادیو داصولو

څخه یوه هم دفعالي ازادی شتون دی، یعني فرد باید دومره ازادی ولری چې په خپل ازاد توان او دعقیدي په ازادانه بیانولو سره دخپل ژوند پرمختګ او اسانتیاوي لاسته راوړي او ددي لاري څخه دټولي ټولنې لپاره ګټور تمام سي.

لیګالیزم[1]

لیګالیزم د انګلیسي ژبي د (لیګل[2]) څخه اخیستل سوی دی، چي مانا یې قانون، شرعیت او حقوق ده، په پراخه مانا سره دا اصطلاح داسي یو سیاسي نظام ته ویل کیږي، چي هغه د قانوني، شرعي او حقوقي ارونو پربنسټ ولاړ وي. ددي سیاسي مکتب وړاندیز دادی، چي د ژوند په ټولو چارو کي باید قانوني، قضایې او حقوقي ارونو پلي کړل سي.

دا فلسفه د چین فیلسوفانو پر پښو ودرول، خو ځیني پوهان بیا وایې، چي ددي فلسفي په اړه په لرغوني روم کي هم اندونو شتون درلودی او دا ډله پوهان دا فلسفه د لرغوني روم د حکومت د اندونو میراث بولي. دا ډله پوهان پدي اند دي، چي د لرغوني روم په حکومت کي هم دا ارونو وه، چي وګړو او دولتونو په خپلو منځونو کي د حقوقي، قضایې او قانوني ارونو پربنسټ اړیکې نیولي. همدارنګه دا مکتب ټولې بشري اړیکې د قانون، حقوقو او قضا پربنسټ غواړي.

د دولت او وګړو ترمنځ د اړیکو په اړوند د لیګالیزم مکتب وایې، چي دولت یو قانوني اورګان دی؛ نو دولت ته لازمه ده، چي د خپلو

[1] - Legalism
[2] - Legal

حقوقي، قانوني او قضایې واکونو په چوکاټ کي واکمني وکړي او په ټولنیزو او اخلاقي چارو کي باید لاسوهنې ونکړي.

لکه څرنګه، چې مو مخکې اشاره وکړه دلیګالیزم په فلسفه کي چنایانو زیات کار کړی دی او دومره یې مشهوره کړیده، چې نن ورځ ځینې پوهان پدې اند دي، چې دا یوازې چنایې فلسفه ده. پدې فلسفه کي چنایانو د زیږیدیز څخه (۴۷۵-۲۲۱) مخکې کار کړی دی او د هغه وخت په استبدادي جګړو او اړودوړ کي یې نومیالیتوب ته رسولي ده. پدې فلسفه کي د چنایې فیلسوف (زونګ[1]) اندونه ورګډ سول، نو موږی فیلسوف پدې اند و، چې د انسان طبیعت او ټولنیز جوړښت په فطري ډول نیمګړی پیدا سوی دی؛ نوځکه دیته اړتیا لیدل کیږي، چې انسان خپل طبیعت په قانوني ډول سره کنټرول کړي.

دهمدې قانوني، حقوقي او قضایې اندونو پربنسټ لیګالیزم وروسته د یوې داسې سیاسي فلسفي بڼه غوره کړه، چې په ټولنه کي باید قوانین پلي سي او د ناوړو کړنو لپاره په نوموړو قوانینو کي سختي سزاګاني ځای کړل سي. ددې سیاسي مکتب پر بنسټ ټولې ځانې خپلواکي باید په بشپړ ډول د دولت تر کنټرول او څارنې لاندې راسي او وګړي باید خپل ټول فعالیتونه د دولت د واکمنۍ د ټینګښت لپاره ځانګړي کړي.

په دې فلسفه کي پر زونګ سربیره نورو چنایې فیلسوفانو لکه (شانګ یانګ[2])، (لیسي[3]) او (هنفیزي[4]) هم کار وکړ.

---

1 -Xung
2 - Shang Yang
3 - Li Si
4 - Hanfeizi

نوموړو لیګالیستي فیلسوفانو ددي سیاسي مکتب لپاره دري ټولیز وړاندیزونه وکړل:

الف- د قانون او حقوقو پراخه واکمني(فا[1]).

ب- د نظم راوستلو غوره لاري(شو[2])، ښه مسؤلیت(زینګمینګ[3]) او ټیټي بیي(وازین[4]).

ج- سیاسي چاري په ښه مهارت سره سرته رسول(شي[5]).

د لیګالیستانو په اند انسان په ذاتي ډول ځانپاله او کم عقله پیدا سوی دی؛ نوځکه دولت باید د هغو ټولنیز همغږیتوب په خپل لاس کي واخلي. دولت باید ددوی په هرنوو باندي ونه غولیږي، بلکې دولت باید هڅه وکړي، ترڅو ددوی د ټولنیز نظم لپاره خپل ټول قانوني او حقوقي اړونه په دوی ومني.

لیګالیستان د حکومت قانوني او حقوقي سیستم خوښوي او وایي، چي حکومت باید د بدو کړنو لپاره جزا او د ښو کړنو لپاره ډالۍ و ټاکي. همدارنګه ټول وګړي باید د دولت او د واکمن د واک د پراخه کیدو لپاره هلي ځلي وکړي. دا سیستم په زورواکي ډول سره(قین[6]) د چین په کورني سیستم کي پلی کړ او د لیګالیزم فلسفه یې بدنامه کړه[7].

---

1 -Fa
2 Shu
3 - Xingming
4 - Wuxian
5 - Shi
6 -Qin
7 - English Wikipedia and English Encyclopedia.

ماټریارشي[1]

د ماټریارشی اصطلاح د یوناني ژبې د دو کلمو څخه ترکیب سویده، چې (میټر[2]) د مور او (ارچین[3]) د حکومت یا واکمنۍ په مانا دی. نو ماټریارشي د مور یا ښځې د حکومت کولو په مانا ده. په لنډ ډول ویلای سو، چې ماټریارشي د هغه سیاسي مکتب نوم دی، چې واک په سیاسي، اخلاقي او ټولنیزو چارو کې مېندو ته سپارل سوی وي. ماټریارشی ته په پښتو کې (موروا کي یا مورمشري) هم ویل کیدای سي او دي ډول ټولني ته (جینوکراټیکه[4]) ټولنه ویل کیږي.

د ماټریارشي اصطلاح د (پاټریارشی[5]) د اصطلاح په خلاف کارول کیږي، چې پاټریارشي د پلار حکومت ته ویل کیږي. په ماټریارشی کې مور د کورنۍ مشره وي او واک ټول د مور په لاس کې وي.

سربیره پردي ماټریارشي د هغو ټولنو لپاره هم کارول کیږي، چې د ښځو واک د نارینه وو د واک سره برابر یا زیات وي همدارنګه د هغو ټولنو لپاره هم کارول کیږي، چې د ټولني کلتوري او بنسټیز ارزښتونه

1 - Matriarchy.
2 - Mater.
3 - Archein.
4 - Gynocratic.
5 - Patriarchy.

د ښځو په ګټه وي او د ښځو ارزښت په ملي ارزښتونو کي ځای کړل سوی وي. چې غوره بیلګه یې مارکسیستي کلتور دی، په مارکسیستي کلتور کي ښځي د نارینه وو سره مساوي دي او د تولید په پروسه کي دواړه یوشان ونډه لري.

ماټریارشي له سیاسي اړخه د هغه وخته راپیلیږي، کله چې ښځه د ټولني هسته ګڼل کیدل او ټول سیاسي او ټولنیز واک د ښځي په لاس کي و، په ټولنه کي به هغي ښځي واکمني کول، چې تر نورو مشره وه، په کورنۍ کي هم مور او انا تر نورو غړو واکمني وي، د کورنۍ نارینه ته به ارزښت نه ورکول کیده کله چې به انا ژوندۍ وه، نو ټول لمسیان او زامن به پر انا باندي راټولیدل او کله چې به مور ژوندۍ وه بیا به نو ټول زامن پر مور باندي راټولیده. همدارنګه په ټولنیز ډول ماټریارشي هم په همدي ډول کارول کیږي او په کومو کورنیو کي چې ښځه تر نارینه واکمنه وي هغي ته ماټریارشي ویل کیږي[1].

لکه مخکي چې مو وویل، د ماټریارشی سره یوه بله ورته اصطلاح د جینوکراسي ده. جینو کراسي هغه حکومت او ټولني ته ویل کیږي، چې واک پکښې د ښځي په لاس کي وي او ښځه واکمنه وي، خو جینوکراسي د ماټریارشی سره یو څه توپیر هم لري او د تو پیر تکی یې پدي کي دی، چې په ماټریارشی کي یوازي واک د مور په لاس کي وي او په جینوکراسی کي بیا واک د ښځي په لاس کي وي هغه که مور وي او یا نه وي خو واک پلی کوي. یو شمیر لیکوالان جینو کراسي د یوي ښځي حکومت او نور بیا د څو ښځو حکومت ته وایی خو په ټولیز

[1] -English Wikipedia (انګلیسي پوهنغونډ)

ډول هغه حکومت چې د ښځو په لاس کې وي د جینوکراسۍ په نامه یادیږي.

د (هیلن ډاینر[1]) په خبره یو وخت د شمالي افریقا ښځو سیاسي واک په لاس کې درلودی، چې ډیره ځواکمنه جینوکراسي پکښې واکمنه وه. په جینوکراسۍ کې پر ښځو باندې تکیه کیږي، چې د ښځو تجربو ته زیات ارزښت ورکول کیږي. د (هیرودیټ) په خبره د ماټریارشي اصطلاح د لرغوني یونان په لیکوالانو پورې اړه لري، ددې په خبره په ډیرو لرغونو وختونو کې د یونان په سیمه کې ښځو واک درلودی، د نارینه وو په شان به یې جامې اغوستلې او په جګړو کې به یې د نارینه وو په شان ګډون کاوه. دې زیاتوي، یوې پیغلې انجلۍ په هغه وخت واده کوی، کله چې به یې په جګړه کې یو نارینه مړ کړ[2].

پرماټریارشي (موروا کی) باندې د زیاتو پوهانو لخوا خبرې سویدي، چې د دولت په پیدایښت کې هم دا ډول اند ګټور ګڼل سوی دی. په لاندې ډول یو شمېر پوهان د دولت په پیدایښت کې د موروا کی د اند اغیزې په ګوته کوي:

مورګان، مکلنان او جنکس د دولت د موروا کی د آند پلویان دي او پدې آند دي چې د لومړنیو ټولنو واحد د پلار واکی کورنۍ نه وي بلکې د موروا کی کورنۍ وي. کله چې یو سړی یوه یا څوښځې ولري نو په اسانۍ سره د هغه نسب په نومورې نارینه پورې اړوند کیږي. خو په لومړنیو ټولنو کې څومیړیز سیستم یا داچې یوې ښځې به څو مړونه لرل، رواج و. د دوی په آند کله چې څومیړیز سیستم موجود وي نو د

1 - Helen Diner.

2 - Britanica Encyclopedia2012 (د انګلستان دایرة المعارف)

میړه او میرمني ترمنځ اړیکې چندانې نه وي ګرمي. په هغه وخت کې د کورنیو پرځای د ډلو ترمنځ سستي او کمزوري اړیکې موجودي وي چې د جنسي اړیکو ګډوډ اوبې قاعدي سیستم یې درلودی. پدې ډول نظام کې دوستي د مور د خواڅخه وه نه د پلار د خواڅخه. په لومړنیو ټولنو کې مورنی نسب په ریښتني ډول سره ترسترګو کیږي پداسي حال کې چې پلارنی نسب یو ګمان او اټکل دی. همدارنګه اولادونو به د مور په طایفې پورې اړه درلوده. پدې وخت کې به د پلرونو لپاره هم بیلابیل مورني نسبونه موجود وه، واده به د هغه چاسره کیدی چې د نومورې ښځې د طایفې څخه بهر په بلې طایفې پورې به اړوندو.

د موروا کی د نظام ځانګړني په لاندې ډول دي:

۱- ډلیز ودونه، ۲- دوستي د ښځولخوا، ۳- یوائي د ښځو لخوا د کورنۍ د مالکیت پراختیا او ۴- د موروا کمني.

د موروا کی آند هم د پلاروا کی په شان د ډیرو پوهان لخوا ترنیوکو لاندې راغلی دی. ویل سویدي چې د موروا کی آند د پلاروا کی د آند په څیر تاریخي ریښتني ریښې نلري. لکه څرنګه چې (مک آیور) ویلي دي ښځه یوازي د انتقال لامل سویده خو هیڅکله د واک خاونده نده سوي. نواړینه نده چې وویل سي چې دولت د پلاروا کی یا موروا کی د کورنیو د پراختیا څخه زیږیدلی دی. لکه څرنګه چې (ګارنر) ویلي دي ((کورنۍ د دولت سره په جوړښت، بنسټ او تګلاري کې زیات توپیر لري، داسي ریښتنی دلیل نسته چې دولت دي د کورنۍ د پراختیا څخه زیږیدلی وي او یا هم یو د بل سره دي تینګې اړیکې ولري)). په کورنۍ کې د پلاروا ک په طبیعي بڼه دی، خو په دولت کې د واک لاسته راوړل د ټاکنو د لارې کیږي. تابعیت د کورنۍ بنسټیز آر دی

پداسي حال کي چي د دولت بنسټيز آربيا برابري ده. نو ځکه دولت د کورنيو د پراختيا زيږنده ګڼل غوره خبره نده[1].

[1] - عبدالرحمن عالم، بنیادهای علم سیاست، ص۱۷۴-۱۷۹

ماټریالیزم[1] (مادیت پالنه)

ماټریالیزم یا مادیت پالنه د ډیرو لرغونو سیاسي مکتبونو څخه دی، چې تاریخي ریښې یې لرغوني یونان ته رسیږي او پردي باندي عقیده درلودل دي، چې یوازي ماده شتون لري او ماده او طبیعت پر روح باندي لوړ دي. روح او (العیاذ با الله) هر هغه څه چې تر طبیعت هاخوا وي او فزیکي شتون ونلري لکه خدای، پرښتي پیریان... شتون نلري، دا ډول ماټریالیزم د (اټیزم) سره یو شان دی. د اټیزم مسلک پردي باندي عقیده لري، چې (العیاذ باالله) الله تعالي شتون نلري. د دغو دوو مادي فلسفو په منځ کي د پایلي له مخي توپیر نسته، ماټریالیزم د مثبتي لاري څخه خوځښت پیلوي او وایي، چې یوازي (ماده) شتون لري او دیته اړتیا نه لیدل کیږي، چې د مادي پرته نور شیان هم ومنل سي. خو اټیزم بیا د دي مادي فلسفي منفي خوا نیولي ده، چې وایي (العیاذ باالله) خدای نسته.

یوشمیر تاریخ پوهان پدي اند دي، چې د لرغوني یونان د هرو لسو تنو فیلسوفانو څخه نهه تنه یې مادیون وه، خو فیثاغورث او افلاطون

(1) - Materialism

بیا د روح شتون ته باوري وه او سقراط هم د کائیناتو مالک ته غاړه ایښي وه. اپیکور او زنو هم پر روح باندي ایمان درلودی.

دي مادي افکارو تر هغه مهاله په څرګند ډول زیات شتون درلودی، تر کله چي د عیسویت دین خپریدی، کله چي دا دین خپور سو، مادي عقاید تر پردو (حجاب) لاندي سول بیا نو چا زړه نسو کولای، چي ماټریالیستي عقاید څرګند کړي.

د فرانسي د لوی انقلاب (۱۷۸۹ز) په فرصت کي د افکارو خپلواکي چي دیني افکار هم پکښي شامل وه، اعلان سول، چي په همدي ترڅ کي وګړو وکولای سول، چي خپل افکار او عقاید په خپلواکه توګه څرګند کړي؛ نو ځکه یو ځل بیا مادي افکارو ته لار پرانیستل سول او وغوړیدل. دا ډول افکار په نولسمه پیړۍ کي ښیخي زیات سول او په زیاتو اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو مسلکو کي ښکاره ونیوی.

په همدي وخت کي زیات شمیر فیلسوفانو او پوهانو هم ماټریالیستي افکار څرګند کړل او ملاتړ یې وکړ، د بیلګي په توګه (هابس) د خپلي مادي فلسفي بنسټ داسي څرګندوي:

الف- هغه شیان، چي د اجسادو سره تړاو لري هغه ته هندسه، میخانیک او فزیک وایي.

ب- هغه چي د روحیاتو سره تړاو لري هغه ته فیزیولوژي (د غړو دندي) وایي.

ج- هغه شی چي مصنوعي شتون ولري هغه د ټولني یا دولت څخه عبارت دی.

نومورې فیلسوف میخانیکي علت او معلول، خوځښت او د خوځښت قوانین یوازي د مځکي د خوځښت مدار بولي.

(ستالین) د مادي او ماټریالیستي عقیدي پر بنسټ وایي، چې مځکه په لومړي سر کي د اور یوه ټوټه وه، کرار کرار سړه سول، حیوانات او انسانان پیدا سول، چې طبیعت په همدي ډول بشپړتیا موندلي ده. انسان او د هغه ټولنیز ژوند هم پر یوه حال باندي پاتې نسو، یوه زمانه وه، چې خلکو به د وحشت په حال کي د کمونیزم روحیه په پټ ډول پلي کول. دا هغه وخت و، چې انسانانو به د ځاني ځواک او مړتیا لپاره ښکار کاوه. (ستالین) د خپلي وینا په ترڅ کي د مارکس دغه غونډلي (جملي) بیانوي، چې (د انسانانو شعور د دوی دشتون ټاکونکی ندی، بلکي د دوی ټولنیز شتون د دوی شعور ټاکي).

ډیالټیک ماټریالیزم[1]:

د ډیالټیک اصطلاح د فیلسوفانو په منځونو کي په بیلابیلو مانا وو سره کارول سویده، چې په لاندي ډول یې لنډه یادونه کوو:

(سقراط) دي اصطلاح ته په ډیره لوړه مانا ګوري، د ده په اند فلسفي خبرو اترو ته ډیالټیک ویل کیږي. فلسفي خبري هغه دي، چې د عقل او منطق تابع وي، یانې هر مطلب باید په داسي الفاظو سره څرګند سي، چې د عقل او فکر پر بنسټ وي او د هغه رد یا منل هم باید د عقل، منطق او دلیل پربنسټ ولاړ وي. (افلاطون) بیا ددي اصطلاح کارونه محدوده کړیده او یوازي یې منطقي کړنلاري ته ډیالټیک ویلی دی. د ده موخه داوه، چې د طبیعت ټول اثار باید تر یو ځانګړي قانون لاندي ډلبندي سي، ترڅو د ځانګړو اندونو او فرضیو په چوکاټ کي وڅیړل سي. (کانت) بیا په خپله نوې فلسفه کي د ډیالټیک اصطلاح د هغې

(1) - Dialetic Materialism

فلسفي نوم ګڼلی، چې هغه ته میتافزیک او انځور ویلای سو. (هګل) د (افلاطون) په څیر ډیالټیک منطقي تګلاره ګڼلی دی. او (مارکس) هم ډیالټیک د (هګل) په څیر کارولی دی، خو د توپیر ټکی یې دا دی، چې د (هګل ډیالټیک آیډیالیستي (خیالپاله) دی او د (مارکس) ډیالټیک بیا ماټریالیستي (مادیتپاله) دی.

د پورتنیو فیلسوفانو د اندونو پربنسټ ډیالټیک په لنډ ډول داسي پیژندلای سو (ډیالټیک هغو فلسفي خبرو اترو ته ویل کیږي، چې ددو یا څو تنو ترمنځ د پوښتنې او ځواب پر بنسټ وي)[1].

د ډیالټیک ماټریالیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره (کارل مارکس) د (هګل) د ایډیالیستي ډیالټیک پر وړاندي منځته راوړه؛ نو ځکه د مارکس ډیالټیک ته ماټریالیستي ډیالټیک ویل کیږي. د هګل ډیالټیک خیالي بڼه درلوده، دي په عقیدوي بڼه ایډیالیست و، له همدي کبله مارکس دده ایډیالیزم نه مني، خو ډیالټیکي لاره یې بیا منې. هګل په نړۍ کې یوه نړیوال عقل ته ژمن دی، چې دغه نړیوال بشپړ عقل د بشر د فکر او هوښ څخه لوړ دی. هغه وخت، چې یوه ټولنه بله ټولنه له منځه وړي او یا پر هغه باندي یرغل کوي، دغه نړیوال بشپړ عقل، چې یرغمل سوي ټولنې ته ورکول سوی دی، باید واکمنې ټولنې ته وسپاري. دغه بشپړ عقل په حقیقت کې د نړۍ خوځنده ځواک دی او د نړۍ د نظام څرخونکی دی. هګل پدې ډول د نړۍ پر پیښو باندي د طبیعت څخه لوړ عقل او ځواک واکمن بولي، چې همدغه د هګل د ایډیالیزم بنسټ ګڼل کیږي. کارل مارکس ددغه طبیعت هاخوا عقل او ځواک پر ځای اقتصادي او مادي ځواک راولي په دي برخه کې لیدل

[1]-- فرشید اقبال، مکتب های سیاسي، تهران: چاپ سوم ۱۳۸۷، ص۸۸-۸۹

کیږي، چې هګل نه یوازې د بشر په اړه بلکې د ټولې نړۍ د اوښتونونو په اړه و خوځښت ورکونکي ځواک ته ژمن دی، خو مارکس پدغه فرصت کې د ټولې نړۍ پرځای د بشر د پیښو په اړه اقتصادي او مادي ځواک ته په بنسټیز سبب ژمن دی.

مارکس د هګل ډیالټیک البشوي، هګل عقیده درلودل، چې د نړۍ د ټولو چارو په سر کې د ټکر زنې شتون لري، یانې هره موخه او قضیه په خپل نفس او ذات کې د ټکر نطفه لري او د هغه څخه نه بیلیدونکي ده.

کارل مارکس د خپلو فلسفي عقایدو او څېړنو پر بنسټ د هګل پورته ټول شیان منې، خو ودغو ټولو ته ماټریالیستي یا د مادیت بڼه ورکوي او د مادیت له لیدلوري ټولې پیښې، فکرونه او فرضي څېړې او لولي. مارکس تاریخ، پوړیز یرغلونه او نورې ټولنیزې پیښې پر اقتصادي ځواکونو ولاړ اقتصادي ځواک د بشري تاریخ د ټولو پیښو بنسټ او سبب ګڼي، چې دغه تلنلاره او فلسفه په بشپړه توګه د هګل د فلسفي سره په ټکر کې ده؛ ځکه چې هګل د ټولو پیښو او بشریت خوځنده روحي ځواک بولي، چې په حقیقت کې میتا فزیکي بڼه لري، په داسې حال کې، چې د مارکس فلسفه په بشپړ ډول د مادیت پربنسټ ولاړه ده[1].

[1]- محمد نادر ایوبي، سیاسي نظریات، مخ۴۸۸-۴۹۰

مارکسیزم[1]

مارکسیزم د انسان د ټولنیز- تاریخي ژوند د تحول او پر هغه د قانون د واکمنتوب په اړه د الماني فیلسوف کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳ز) او دده د نژدي ملګري فریدریک انګلز، چي د نوې کمونیزم د فرضي بنسټ ایښودونکی هم ګڼل کیږي، تلنلاري او فلسفي ته ویل کیږي. مارکسیزم په پراخه مانا فلسفي- سیاسي مکتب دی، چې د مارکس او انګلز د روسي شاګردانو پلخانوف او لینن لخوا یې ځېني خلاوي ډکي سولي او د پراخه نظري سیاسي مکتب په بڼه را څرګند سو. که څه هم ډیري هڅي سوي دي، چې د مارکس او لینن آندونه سره بېل کړي، خو بیا هم دا هڅي ناکامه سوي دي، ځکه چې د مارکس او لینن آندونه په ډیرو برخو کي سره ګنډلې دي.

د مارکس او انګلز آندونه، د آلماني فیلسوفانو هیګل او فویر باخ او هم د فرانسي د سوسیالیزم چې د فرانسي د انقلاب څخه وروسته منځته راغلی، تر اغیز لاندي سول. همدارنګه په اقتصادي برخه کي د انګریزي اقتصاد پوه ریکاردو د آندونو تر اغیز لاندي راغلی، چې

[1] - Marxism.

ددي آنـدونو پـه ورګډیـدو سـره د مـارکس او انګلـز آنـدونو پراختیـا وموندل او زیاتي خلاوي یې ډکي سولي.

د مارکس په آند بشري تاریخ طبیعي دی، چې بنسټ یې د انسانانو پـر مـادي غوښـتونو او ارزښـتونو بانـدي ولاړ دی. دا اصـل د تـاریخي ماټریالیزم د بنسټ په بڼه هم ګڼل سوی دی[1].

د مارکسـیزم پیدا ایښـت پـه بشـریت کـي سـتر اقتصـادي، سیاسـي او ټولنیز بدلونونـه راوسـتل او زیـات وګړې یـې تـر خپـل مفکوروي اغیـز لاندي کړل. د مارکسیزم تلنلاري داسي انقلاب راوستی چې د ټولني کښته پوړ (کارګر پوړ) یې د ټولني واکمن پوړ کړ او هڅه یې کول چي د ټولني چارې د همدي ځپلي او خواریکښ پوړ پـه لاس کـي ورکړي. د مارکسـیزم فلسـفه نـه یـوازي د یـوي ټـولني پـر داخلـي جوړښـت بانـدي راڅرخـي بلکـي دا یـو لـوی نـړۍ لیـد هـم دی. ددي تلـنلارې بنسـټیزه غوښتنه داده، چې د ټولني واګي د کارګر پوړ په لاس ورکړي او ټولنه د همدي کارګر د لارښوونو پر بنسټ اداره کړي[2].

د مارکس په آند که څه هم سرمایه دارۍ نظام پـه نړیوالـه کچـه د تولیـد غوره زمینه برابره کړیده، خو بیا هم د بشریت د پرمختګ او تکامـل پـه لاره کـي لـوی خنـډ ګڼـل کیـږي. سـرمایه داري د نـورو د فقیـر کولـو او بیوزله کولو پر مټ پرمختګ کوي، یـانې پـه سـرمایه دارۍ کـي د نـورو وګړو بېوزله کول او د کارګر پوړ تر پښو لاندي کـول شـتون لـري، چې د زبیښاک له لارې د ټولني یـو کـوچنۍ پـوړ زیاتـه شـتمني پیـدا کوي. دده پـه آنـد کلـه چې پرولتاریـا (کـارګرو) تـه واک پـه لاس ورکـړل سـي، نـو

---

[1]- داریوش اشوري، دانشنامه سیاسی، ص ۲۹۰.

[2]- امیرنیک آین، واژه های سیاسی و اجتماعي، ص ۱۲۲.

سرمایه داري نظام سره پاشي او ټولنه د پوړیزي بڼي څخه باسي. دی زیاتوي په سرمایه داري نظام کي ټولنه پر پوړونو باندي ویشل سویده، خو کله چې کارګر واک په لاس کي واخلي نو په ټولني کي پوړونه له منځه وړي او ټول وګړي یو شان کوي. همدارنګه کله چي کارګر واک په لاس کي واخلي نو په ټولنه کي هغه حالت ته چي یو انسان د بل انسان څخه ګټه اخلي او یا د هغو د کړنو څخه استفاده کوي، له منځه ځي بلکي د کار وسایل به د ټولني د ټولو وګړو ګډ ملکیت وي او پخواني جبر به له منځه ولاړسي.

په مارکسیزم کي د زبیښاک یا ګټې اخیستني مفهوم ډیر ارزښت لري. د مارکس په آند په ټولنیز تولید کي د مالکانو او کارګرو ترمنځ اړیکې شتون لري، چي مالکان د زبیښاک پر بنسټ کارګر د خپلو ګټو لپاره کاروي، د کارګرو د کار ثمره د شتمنو لاس ته لویږي، نو ځکه ویلای سو، چې په پانګواله نظام کي د کارګرو زبیښاک شتون لري او مالکان ددوی د کار او زحمت ثمره خوري. یانې پدي ډول نظام کي شتمن او مالکان د خپلو شتمنیو د ګټو پر بنسټ زیاته ونډه اخلي او کارګرو ته کمه ونډه ورکوي، همدا لامل دی، چې په ټولنه کي د پوړونو ترمنځ ټکر او تضاد منځته راځي، چې همدي ته پوړي ټکر ویل کیږي.

مارکس د ټولنیزو پوړونو د ټکر په اړه ژر او احساساتي پریکړي نه کوي، بلکي دی غواړي، چې ټولنیز قوانین کشف کړي او د علمي لارې څخه ددي چاره ولټوي.

د دولت په اړه د مارکس اند:

د دولت په اړه د هیګل او مارکس آندونه خورا زیات ټکر لري، د هیګل په آند دولت د ټولني د ملاتیر دی او د نړیوال نظام بنسټ دی،

خو مارکس بیا دا خبره نه منې، دده په آند دولت د ټولنې د پورونو د ټکرونو او تضادونو په پایله کې رامنځته سوی دی، چې یوازې د واکمن پورې سلطې او واکمنۍ د پایښت لپاره کار کوي. مارکس زیاتوي، دولت د بېوزلو او کارګرو د زېښناک لپاره د شتمنو او واکمنانو لپاره قوانین پلي کوي او تولیدي وسایل لا نور هم د شتمنو په لاسونو کې اچوي. د مارکس په آند دولت د ټولنیزو پورونو د ټکرونو په پایله کې رامنځته سوی دی، چې یوازې د زور او جبر بنسټ ګڼل کیږي، ترڅو د زور او جبر له لارې محکوم پورې نور هم وځپي. د دولت په هره برخه کې د قدرت او واک خبره مطرح کیږي. دی د هغو پوهانو دا آندونه ردوي، چې وایي دولت د ټولنیز نظم ساتونکی دی، بلکې دده په آند دولت واکمن پورې ته د محکوم پورې د ځپلو لپاره وسایل چمتو کوي، ترڅو هغه ټکرونه چې د پورېزو تضادونو له امله منځته راغلي دي، د زور او جبر له لارې د واکمن پورې په ګټه ارام کړي.

مارکس د دولت په اړه د خپل آند وروستۍ پایله داسې څرګندوي، چې دولت د پورېز اړودورې او ټکرونو په پایله کې رامنځته سوی دی او د واکمن پورې لپاره د محکوم پورې د ځپلو لپاره وسیله ګڼل کیږي، نو ترڅو چې په ټولنه کې پورونه شتون ولري، تر هغو به دولت هم وي، خو کله چې ټولنه د پورونو څخه خلاصه سي، بیا نو د دولت شتون ته هیڅ اړتیا نه لیدل کیږي او وګړي به بیا په خپلو منځونو کې دوستانه او د خپلې خوښې اړیکې ولري.

د مارکس اندونو پر کمونیزم باندې زیات اغیز وکړ، چې وروسته دده تلنلاره د (مارکسي کمونیزم) په نامه سره هم ونومول سول. مارکس

پدي تلنلاره کي یو شمېر ارونه ټاکلي دي، چي په لاندي ډول یې لنډه یادونه کوو:

۱. **ډیالټیک مارکسیزم:**

دا فلسفه ماټریالیزم ته ورته ده، چې د ټولي هستۍ بنسټ (ماده) ګڼې، ددي فلسفي پر بنسټ پدي نړۍ کي ټول موجودات مادي بنسټونه لري، چې د ډیالټیک قوانینو تر سیوري لاندي بدلون کوي. مارکس یوازي ډیالټیک د تاریخ او بشري ټولني سره همږغۍ ګڼی، خو انګلز بیا د ډیالټیک لمنه پراخه کړه او ټول طبیعت یې پکښي را ونغښتی.

۲. **ټولنیزه فرضیه:**

د مارکس په اند اقتصادي تولیدي سیستم هغه یوازنۍ محور دی، چي ټول ایډیالوژیکي جوړښتونه او ټولنیز بنسټونه ور باندي ولاړ دي.

۳. **پوړیز اړودوړ (کشمکش):**

د مارکس په اند ټولنیز اړودوړ د مادي او اقتصادي لاملونو له امله دی، مارکس په تاریخ کي وایې((بېله پوړیزي جګړې څخه نړیوال بدلون او پرمختګ ناشونی دی، او هر ډول جګړه یا انقلاب چي پوړیزه بڼه ونلري، بي ګټي دی)).

۴. **د تمدن د تکامل فرضیه:**

مارکس وایې((د بشري تمدن په تکامل کي څو پړاوونه یو په بل پسي راغلي دي، چي په هر پړاو کي د توکو یو ځانګړی تولیدي او تبادلوي سیستم منځته راغلی دی، چي انساني اړیکې هم د همدي سیستم پر بنسټ ولاړي دي)).

۵. نوی سوسیالیزم:

مـارکس د جـان سـتوراټ میـل او تومـاس هیـل ګـرین پـر پخـواني سوسـیالیزم بانـدي بیاکتنـه وکـړه او هغـه یـې اصـلاح کـړ، چـي همـدا اصـلاح سـوی سوسـیالیزم یـې نـوی سوسـیالیزم و نومـوی. دی وایـې ((تولیدي توکې او شتمني یوازي د شتمنو په لاسونو کي لـویږي او د توکو د بیو د ټاکلو واک هم یـوازي شـتمن او سرمایه داره لـري، دا کـار ددي لامل ګرځي، چي شتمني نوره هم د شتمنو په لاسونو کي ولـویږي او بیوزله او کار ګر نـور هم بېوزلـه سي))، دده پـه انـد د کاپیټالیزم دا ځانګړنه ددوو امرونو لامل ګرځي:

الف- په بیساري او زیاته کچه د تولید اندازه؛

ب-د انحصاراتو رامنځته کیدل؛

ددي ځـانګړنې پـر بنسـټ شـتمني او تولیـدي تـوکـې د ټـولني د یـوه کوچني پوړ په لاسونو کي لویږي او ټولنه پـر دوو پوړونـو (شـتمنو) او پرولتاریا (کارګرو) باندي ویشل کیـږي. زیـات وګـړي بېوزلـه کیـږي او ورځ تر بلي بېوزلي زیاتیږي. د شتمنو پوړ ورځ تربلي کـوچنۍ کیـږي او شتمني یې زیاتیږي، چي پـه پایلـه کـي د شـتمنو او بیوزلـو تـرمنځ ټکـر منځته راځي او د پرولتاریا (کارګرو) په انقلاب باندي بدلیږي.

۶. د پرولتاریا انقلاب:

د مـارکس پـه انـد د پرولتاریـا (کـارګرانو) انقـلاب پـه حقیقـت کـي د کارګرانو راویښیدل دي، دوی د سیاسي واک د پـاره انقـلاب نـه کـوي، بلکي د خپل ژوند د کچي د لوړوالي د پاره راپورته کیږي. دده په اند د پرولتاریا انقلاب لومړی موخه باید د ټولنیزو پوړونـو لکـه کاپیټالیزم او بورژوازۍ د منځه وړل وي.

۷. بې پوړه ټولنه (د مارکس ایډیال):

د مارکس په اند د کارګرانو د انقلاب څخه وروسته یوه نوې دوره منځته راځي، چي هغه ته د (پرولتاریا دیکتاتوري) ویل کیږي، چي دا دیکتاتوري د کاپیټالیزم او ایډیال ترمنځ واټن دی. د پرولتاریا دیکتاتورۍ څخه وروسته (بې پوړه ټولنه) منځته راځي، چي ددي ټولني په پیدا ایښت سره پرولتاریا دیکتاتوري پخپله له منځه ځي.

۸. د تاریخ اقتصادي سپړنه:

د مارکس په اند تاریخ د پوړونو (طبقو) ترمنځ د اړودوړ په پایله کي رامنځته کیږي، نه د ولسونو ترمنځ د اړودوړ په ترڅ کي، تاریخي پیښي تل د اقتصادي ځواکونو تر اغیز لاندي رامنځته کیږي او هغه اقتصادي اړیکې چي پوړونه سره نښلوي تر هغو اړیکو ډیري ټینګي دي، چي د ولس وګړې سره نښلوي. همدا رنګه انقلابونه او تاریخ د پوړونو د کشمکش په ترڅ کي منځته راځي.

۹. ډیموکراسي او لیبرالیزم:

مارکس ډیموکراسي، لیبرالیزم او یوتیلیتاریانیزم د منځنې پوړ (بورژوا) ایډیالوژۍ بولي او هغه ردوي. پدي ایډیالوژیو کي یو شمېر دودیزي خپلواکۍ لکه سیاسي، د بیان او عقیدي خپلواکي، د کار او اوسیدلو خپلواکې او د ټاکنو خپلواکۍ غیري ریښتني ګڼي؛ ځکه چي پر اقتصادي بنسټونو باندي ندي ولاړي، او دا خیالي او ګونګي بولي او په عمل کي دا خپلواکۍ د غلامۍ د پاره نوې فورمولونه ګڼي له همدي کبله مارکس د سیاسي انقلاب په خلاف دی؛ ځکه چي اقتصادي ګټي د ځان سره نلري.

همدارنګه مارکس یو شمیر نور ارونه هم لري، چي د شتمنو او بورژوازۍ سره په خلاف کي دی او شتمن خلک د بېوزلو زبیښاکګر ګڼي. سربېره پردي مارکس د دولت په اړه هم اندونه ورکړي دي او دولت د پوړونو ترمنځ د کشمکش پایله بولي، دده په اند دولت تل د واکمن پوړ ګټي ساتي او په کاپیټالیستي نظامونو کي دولت یوازي د شتمنو د ګټو ساتونکی دی[1].

مارکسیزم د مارکس څخه وروسته:

د نولسمي پیړۍ په وروستۍ لسیزه کي کارګر پوړ ډیر ژر او په چټکۍ سره په اروپا کي د مارکس د آندونو تر اغیز لاندي راغلی. خو ډیر ژر د ښۍ اړخو او کیڼ اړخو ترمنځ د مارکسیزم پر سر اختلاف پیدا سو، چې باالاخره په نړیواله کچه د کارګرو د پاشل کیدو لامل سو.

په روسیه کي د بلشویزم د پیدا ایښت او بریالیتوب سره سم مارکسیزم پر دوو ښاخونو ترقي غوښتونکو او انقلابي باندي وویشل سو، ترقي غوښتونکی مارکسیزم چي په لویدیځه اروپا کي یې پرمختګ وکړ د ریزونیزم سره یوځای سو، چې بالاخره د سوسیالیزم اخلاقي قواعدو ته تسلیم سو او د مارکسیزم څخه یي فاصله پیدا کړه. خو انقلابي مارکسیزم، چې د کمونیزم نوم یې ځانته غوره کړ، د روسي بلشویزم لخوا نړیوال سو او په هغو هېوادونو کي چې د انقلابونو لپاره زمینه پکښی برابره وه، ډیر پرمختګ یې وکړ، یانې انقلابي مارکسیزم په روسي او دریمه نړۍ کي زیات پرمختګ وکړ.

د مارکس د مړیني څخه وروسته مارکسیزم د یوي ایډیالوژۍ بڼه خپله کړه، چې زیاتره وخت یې د مذهبي او اوخروي چارو پر ځای

[1]- دکتر بهاالدین پازرگا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ل، ص ۱۷۹-۱۸۲

دنیوي او مادي چارو ته غوره والی ورکوی، چې علمي اړخ یې د ډیالټیک ماټریالیزم په مرسته بشپړ سو.

مارکسیزم-لیننیزم:

لیننیزم د مارکسیزم یوه ځانګړې بڼه ده، چې د روسي د بلشویکي انقلاب مخکښ (لینن) ته منسوب دی. کله چې په روسیه کې بلشویکي انقلاب وسو، نو بنسټ یې د مارکسیزم پر اندونو باندي ودریدی له همدي کبله لینن په مارکسیزم کي د حالاتو او ځای سره په همږغۍ یو شمېر اصلاحات او بدلونونه راوستل، چې همدا دده اصلاحات وروسته په (مارکسیزم-لیننیزم) باندي ونومول سول.

لینن مارکسیزم ته خپل عقاید په دوو پړاوونو کي ور ننویستلي دي، چې لومړی پړاو یې د روسي د انقلاب څخه مخکي و او دوهم پړاو یې د انقلاب څخه وروسته و:

الف- د لینن د اندونو لومړی پړاو:

لینن د روسي د انقلاب څخه مخکي په بشپړ ډول د مارکس د اندونو او ډیالکټیک ملاتړی و، دی د مارکس په شان پدي اند و، چې روسیه لا تر اوسه د کارګري انقلاب وړتیا نلري او د روسي شرایط لا تر اوسه د پرولتاریا د انقلاب ندي. له همدي کبله لومړی باید په روسیه کي د بورژوا انقلاب وسي (لکه د فرانسي انقلاب) او تزاري بشپړ او استبدادي واک باید د ډیموکراسۍ او منځني پوړ پر مشروطیت باندي ولاړ وي، وروسته له دي، کله چې صنعت او فابریکو پر مختیا وکړه، د کارګرانو شمېر پر زیاتیدو سو او په کارګرانو کي پوهه او د وجدان ویښتوب پیدا سو بیا نو د پرولتاریا انقلاب شونی دی.

د روسي د انقلاب د پیل څخه وروسته کله چي د (کرنسکي) رژیم را وپرځیدی، تر دي وخته لا لینن په همدي اند باندي و، خو د هغه ځوان ملګري دده سره په خلاف کي سول او دده اند یې نه منی، لږ پاته و، چي لینن د صحني څخه وه ایستل سي او د انقلاب واک دده ملګري په لاس کي واخلي، لکه څرنګه چي لینن د حالاتو او پیښو ښه پیژندونکی و، نو ډیر ژر یې خپلو اندونو ته بدلون ورکړ او په ناڅاپه بڼه یې لومړی کارګري انقلاب بېله بورژوازي انقلاب څخه ومنئ او د هغه مشرتوب یې پر خپله غاړه واخیستئ. لکه څرنګه چي ده خپل اندونه او عقاید ډیر ژر بدل کړل نو ځکه یې د مارکس او انګلز په تګلاره کي یو شمېر بدلونونه راوستل او خپل نوی کتاب (دولت او انقلاب) یې چاپ کړ.

ب- د لینن د اندونو دوهم پړاو:

(۱). لینن د مارکسیزم زیات شمېر ارونه بیځایه ګڼي او د مارکس او انګلز د فلسفي اصلاح کول غواړي. لینن مارکسیزم یوه مذهبي تلنلاره ګڼي. د لینن مارکسیزم یوه پریکړنده او عمومي تلنلاره ده. دده موخه داوه، چي د انقلاب د پاره ځانګړي مسلکي انقلابي ډله (انقلاب چیان) ورورزي. لینن په لاندي فرضیه کي مارکسیزم ته یو شمېر زیاتوني کړیدي:

الف- د امپریالیستي جګړې فرضیه: د لینن په اند دا جګړه په طبیعي بڼه د یو لړ اختلافاتو له امله رامنځته کیږي، چي د یوي کاپیټالیستي شخړي په بڼه ځان ښکاره کوي او موخه به یي د مادي نعمتونو ویشنه وي، چي پدي پړاو کي کارګران هیڅ ډول ګټي نسي تر لاسه کولای.

ب- د امپریالیزم په پړاو کي د کمونیزم فرضیه: ددي فرضي پر بنسټ کله چي کاپیټالیزم خپل وروستې پړاو ته ورسیږي او امپریالیستي بڼه ځانته غوره کړي، پدي وخت کي د پوړونو ترمنځ اړودوړ او ټکرونه رامنځته کیږي، چي په پایله کي یي کمونیزم راپورته کیږي. پدي وخت کي لکه څرنګه چي د نړۍ ټول وګړي د زبیښناک او انحصاراتو څخه زړه تنګي سوي وي نو د کمونیزم د پیاوړتیا لامل ګرځي.

(۲). **انقلاب:**

لینن د انقلابي فکر لرونکی و او د مارکسیزم انقلابي اړخ یې ژوندۍ کړ. دی د انقلاب د پاره دوه ارونه په ګوته کوي: (لومړی) د مارکسیزم پر بنسټ د ایډیال یوالی، (دوهم) تر سخت ګوندې ډسپلین لاندي د ماټریال (مادیت) یوالی. لینن د کاپیټالیست او بورژوازۍ پوړ سره سخت مخالف و او غوښتل یې چي هغه د پښو څخه وغورځوي.

(۳). **ګوند او ګوندي تاکتیک:**

لینن د کمونیست ګوند تاکتیک او تلنلاره په لاندي ډول ټاکي:

۱. د ګوند دغړو شمېر باید محدود او په یوي تنګي دایري کي را ګیر و؛.

۲. په ګوند کي د ګوندي رازونو د ساتلو په اړوند باید ټینګ ډیسپلین شتون ولري؛

۳. ګوند د روڼ اندو او پوهو کسانو څخه جوړیږي او هغه سازمان دی، چي د پرولتاریا په ملاتړ د واک د لاسته راوړلو د پاره مبارزه کوي؛

۴. د لینن په اند په ګوند کي باید فکر او عمل دواړه کنټرول سي له همدي کبله د نرمو نیو کو سره همږغۍ دی؛

۵. ګوند ، د پرولتاریا دیکتاتوري منځته راوړي او هغه کنټرولوي او پرولتاریا دیکتاتوري د انقلاب او ایډیال (بي پوړه ټولني) ترمنځ زماني واټن کي واکمنه کیږي؛

۶. لینن د یو ګوندي سیستم پلوی دی او پدي اند دی چي بېله د کمونیزم د ګوند څخه باید بل ګوند شتون ونلري؛

(۴). **اقتصادي پریکړي**:

د ده په اند هر ډول سیاست او ایډیالوژي باید د اقتصادي سیستم د لاري وټاکل سي او یوازي اقتصادي تلنلاري باید د هغو په اړه پریکړي وکړي.

(۵). **د توکو ویشنه**:

د انقلاب په لومړیو کي باید توکې ټولو وګړو ته په مساوي بڼه وویشل سي خو وروسته به هرڅوک د خپل توان او ځواک په اندازه کار کوي او هغه ته به د هغه د اړتیا په اندازه دا توکې ورکول کیږي.

(۶). **کولکټویزم**:

لینن کولکټویست دی، یانې وګړیزي ګټې تر ټولنیزو ګټو قرباني کوي او د وګړیزو خپلواکیو سره په خلاف کي دی. خو تر یوي کمي اندازي پوري د رسنیو د نیوکو او خپلواکیو سره همږغی دی.

(۷). **توتالیتاریانیزم**:

لینن توتالیتاریانیست دی او په اقتصادي چارو کي د حکومت د لاسوهنو ملاتړی دی.

(۸). **مذهب:**

لینن پدي اند دی، چي مذهب د تاریاکو په شان دی، چي دوګړو اعصاب تباه کوي، د لینن دا خبره د مارکس د هغي خبري سره یو شان ده، چې (دین د ملتونو اپیوم دی).

(۹). **د دولت تعریف:**

لینن دولت د ټولني د پوړونو د غیري سوله ییزو او دښمنیزو مبارزو او یرغلونو پایله بولي. د دولت شتون خپله دا ثابته وي، چي د پوړونو ترمنځ دښمني هیڅکله پای ته نه رسیږي او دوی هیڅکله جوړ نه سره راځي. دولت د پوړونو د زبیښاک اله ده، چي د ټولني څخه راپورته سوی دی او ځان یې تر ټولني لوړ کړی دی.

(۱۰). **ډیالکټیک:**

لینن د مارکس ډیالکټیک یوازي د تاریخي او ټولنیزو لوستنو د پاره ګټور ګڼي[1].

سټالینیزم:

لکه مخکي چي مو وویل د مارکس فلسفه لومړی لینن وسپړله او زیات شمېر بدلونونه یې پکښي راوستل خو کله چي سټالین واک په لاس کي واخیستئ ده هم په خپل نوبت سره د حالاتو او دوخت د غوښتنو سره سم په مارکسیزم کي یوشمېر زیاتوني او کموني راوستلي. که څه هم ده نه غوښتل، چي په خپل نامه په مارکسیزم کي لاره وباسي خو بیا هم دده لاره د سیاسي اندونو په تاریخ کي دده په نامه (سټالینزم) باندي ونومول سول. ده په لیننیزم-مارکسیزم کي زیات شمېر بدلونونه راوستل، چي مهم یې د حکومت د کړنو

[1]- دکتر بهاالدین پازرگا، مکتب های سیاسی، ۱۳۴۴ش، ص ۱۲۷-۱۷۱

تـاوتریخوالی او زیـاتوب دی، پـر دي سـربیره ده نـور بدلونونـه هـم راوستل، چي د ټولو لوستل یې پدي کتاب کي ناشوني ده.

ماکیاولیزم[1]

ماکیاولیزم د نیکولو ماکیاولي، چې ایټالوی فیلسوف و، سیاسي تلنلاري او نړۍ لید ته ویل کیږي. د ماکیاولیزم سیاسي تلنلاري ته (نوی استبداد) هم ویل کیږي، دا تلنلاره د ایټالوي فیلسوف او سیاستپوه ماکیاولي (۱۴۶۹-۱۵۲۷ز) ده، چې دده لخوا یې ارونه او تګلاري ټاکل سویدي. ده د حکومت او واکمن دپاره د لومړي ځل دپاره داسي اسبتدادي ارونه د مځکي پر مخ باندي وضع کړل، چې مخکي یې ساری نه و. له همدي کبله دده سیاسي تلنلارې ته (نوی استبداد) ویلای سو، چې په لاندي ډول یې را لنډوو:

۱. دده د فلسفي موخه د ایټالیا دحکومتونو داسي یو کول وه، چې د کلیسا تابع نه وي او په ټوله اروپا کې یې ساری نه لیدل کیږي.

۲. دده ټولیزمرام بدبیني (پسي میزم) دی او د بشپړ ظالم او مسبتد حکومت پلوي کوي.

۳. د انسان طبیعت دی وایې ((انسان په ذاتي ډول سیاسي موجود دی او ذاتاً فاسد او فطرتاً ځانپاله او شر خوښونکی پیدا سوی دی؛ نو

[1] - Machiavellism.

ځکـه د انسـان د شـر او ځانپـالني د مخنېـوي د پـاره بایـد بشـپړ ظـالم حکومت شتون ولري)).

۴. واکمن او واکمني: لکه څرنګه چي وګړي په ذاتي ډول ځانپاله او بد پیدا سویدي نو د واکمن کړني او خوځښت باید:

لومړی:- د ځانپالني (اګویزم) طبیعت ولري؛

دوهم:- واکمـن بایـد د بـدبینی تلـنلاره د ځـان د پـاره وټـاکي او خپلـي کړني باید تر دي بریده ظالمـه او سختي کړي، چي نور ساری ونلري؛ ځکـه چـي د انسـان طبیعـت یرغلیـز او ګټـه غوښـتونکی دی، دده تمـه اندازه او پولـه نلري، تـل غـواړي، چـي خپـل مـال، مقـام او واک زیـات کړي پداسي حال کي چي مالونـه پـه طبیعـي ډول محدود دي؛ نـو لـه همدي کبله د وګړو تـرمنځ کشـمکش او اړودوړ ددي لامـل ګرځي، چي ټولنه د انارشیزم پر لوري وخوځیږي. خو کـه چیـري لـوړ ځـواک (دولـت) ددي مخه ونیسي بیا به نو پـه ټولنـه کـي نظم رامنځتـه سي. نـو ویـلای سو، چي واکمن نه یوازي د دولت او هېواد ترکـاڼ (معمـار) دی بلکـي د مذهب، اقتصاد او اخلاقو معمار هم دی؛

(۵) اخلاق او مذهب: د ماکیاولي په آند اخلاق، مـذهب او نـور ټـولنیز ارزښتونه د واکمن د لاس آلـي دي، چـي د واک د پایښـت او زیـاتوالي د پاره یې کاروي او دا آلي باید په رسمي اداره کي عملي بڼه ونلري.

(۶) حقـوق او قـانون: دا هـم د واکمـن د ارادي زیږنـده دي او د واکمـن د امر منـل اړینـوي، خـو واکمـن بیـا د دي قوانینـو د سـاحي څخـه بهـر دی. یـانې واکمـن د قـانون څخـه لـوړ دی، کـولای سـي چـي قـانون تـه بـدلون ورکړي او هرڅه چي وغواړي هغه کولای سي.

(۷) حکومت: د وګړو د کمزوری له امله رامنځته سوی دی او وګړې د دي د پاره چي د نورو وګړو د یرغلونو او بریدونو څخه ځان وساتي نو دولت ته اړتیا لري.

(۸) د حکومت تلنلاره: واکمن د واک د لاسته راوړلو، ساتلو او زیاتولو د پاره حق لري، چي د زور، فریب، جنایت، د ژمني ماتولو او ډول ډول لارو څخه ګټه واخلي او د واکمن د پاره د واک د ساتلو، زیاتولو او لاسته راوړلو په برخه کي هیڅ ډول عمل منع ندی پدي شرط چي دا هرڅه په پټ ډول تر سره سي او په ښکاره بڼه سره واکمن پدي تورونو باندي ککړ نسي.

(۹) فوځ: دولت باید داسي بشپړ او پیاوړی فوځ ولري، چي د ملي سر ښندونکو څخه جوړ سوی وي نه د هغو کسانو څخه، چي د معاش او پیسو د پاره درول سوي وي. فوځي او نظامي چوپړ باید پر وګړو باندي د اوه کلنۍ څخه بیا تر څلویښت کلنۍ پوري پلی سي.

مشروطیت[1]

مشروطیت هغي تلنلاري او سیاسي لیدلوري ته ویل کیږي، چي واک په خلکو پوري اړوند (مشروط) ګڼي. مشروطیت د حکومت واک محدودوي او هڅه کوي، چي د حکومت واکونه د اساسي قانون یا بلې لاري محدود کړي، همدارنګه مشروطیت غواړي، چي د خلکو ،ډلو، ګوندونو او نورو پورونو د حقوقو د ساتني د پاره باید لیکلی سند او قانون شتون ولري او حکومت باید د دوی د حقوقو د ساتني ضمانت وکړي.

مشروطي حکومت شوني ده، چي جمهوري یا سلطنتي وي، خو باید د اساسي قانون له لارې یې واکونه محدود وي، همدارنګه که چیري واکمن پورې په خپله دنده کي پاتې راغلی نو خلک دا توان او حق لري، چي د رایو له لاري او یا هم له نورو لارو څخه واکمن پورې لیري او واک نورو واکمنانو ته وسپاري[2].

---

[1] - Constitutionalism.

[2]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسی، ۱۳۴۴ش، ص ۱۵۷-۱۵۸.

د مشـروطیت اصـطلاح د ابسـولوټیزم پـر وړانـدي کـارول کیـږي، همدارنګه د لرغوني آتن حکومت د ډیموکراسیو په کلونو کي مشروط و. د مشـروطیت غوښـتنه پـه افغانسـتان کـي هـم زیـاتو روڼ آنـدو، لیکوالانو، ژورنالیستانو او نورو پوهانو کړیده، چي د افغانستان پـه تـاریخ کـي روښـانه ځـای لـري. د مشـروطیت د ښـي روښـانتیا لپـاره د افغانستان د مشروطیت غورځنګونه هم پـه لنډ ډول تـر څیړنې لاندي ونیسو:

په افغانستان کي د مشروطیت غورځنګونه:

پـه افغانسـتان کـي د مشـروطیت د غورځنګونـو څخـه مخکـي یـو لـړ فکـري خوځښـتونه رامنځتـه سـول، چـي ددي نـوو مشـروطي فکرونـو سرچینه د سید جمال الدین افغانې د عالي افکارو او نبوغ پایله وه، که څـه هـم د مشـروطیت د غورځنـګ لـومړنې خلـک عبـد الروف خـان کندهاری (خاکي) او محمد سرور (واصف) ګڼل سویدي، خو بیا هم دوی د افغـانې د افکـارو تـر اغیـز لانـدي وه. پـه افغانسـتان کـي د امیـر حبیب الله خان د واکمنۍ پر مهال د عبد الروف خان کندهارې په مشرۍ یوي ډلي د امیر څخه د سراج الاخبار په نامه د پنځلس ورځنۍ جریدي د جوړیدو غوښتنه وکړه، چي امیر هم ورسره ومنل او لومړی ګڼه یې پـه (۱۲۸۴ل) کال کي چاپ سول. سراج الاخبار د وخت د روڼ آندو او پوهو کسـانو د راټولیـدو او همږغـۍ لامـل سـو او د سـراج الاخبـار څخـه پنځـه کالـه وروسـته د مشـروطیت لـومړنی غورځنـګ رامنځتـه سـو، چـي د همدي سراج الاخبار مخکښانو یې مشري کول.

دمشروطیت لومړی غورځنګ:

د سراج الاخبار د ټولني فکري غورځنګ او خوځښت د انګریزي ښکیلاک له امله د یوڅه وخت لپاره ودریدی، خو دوه ، دري کاله وروسته د محمد سرور خان (واصف) په مشرۍ د یوه غورځنګ او خوځښت په بڼه راڅرګند سو ، چي دیته په تاریخ کي (لومړی مشروطیت) وایې.

دلومړې مشروطیت مخکښانو غوښتل، چي هېواد یې باید یو لړ قوانین ولري او واک هم د قوانینو پر بنسټ پلی سي. همدارنګه دوی دوخت روڼ آندي وه او مترقي فکرونه یې هم درلوده. دلومړې مشروطیت مخکښانو په کابل کي د حبیبي په لیسه کي خپل افکار سره شریکول او دمشروطیت په اړه یې خپلي هڅي یو کولې. په حبیبي لیسه کي د لومړې مشروطیت غورځنګ غړو ځانګړې تشکیلات جوړکړل او په پر کوچنیو جرګو باندي ویشل سوي وه، چي هري جرګي به ځانته رئیس او منشې درلودی، خو د ټول غورځنګ عمومي مشر محمد سرور خان (واصف) و.

ښاغلي واصف په (۱۳۲۷س) کال کي د مهمانخاني په باغ کي، چي په هغه وخت کي د حبیبي لیسي ښونکي پکې اوسیدل، یوه لویه غونډه جوړه کړه او د غونډ په پای کي یي یو لیک امیر حبیب الله خان ته پدي ډول واستوئ:

((په ځینو هېوادونو کي خلک په زور او قهر سره حکومت دیته اړباسي ترڅو اداري نظام د ولس د غوښتنو تابع کړې، او مشروطه او قانونې بڼه ورته ورکړې، په ځېنو نورو هېوادونو کي بیا روڼ آندي پاچا په خپل نوښت او دخیر په نیت سره په هېواد کي د مشروطیت

اصول او قوانین نافذوي. ددي لپاره چې سراج الملته والدین پوه او ترقي غوښتونکی پاچا دی. لکه څرنګه چې د حربي او حبیبي د ښونځیو جوړول، د سراج الاخبار خپرول، دکتابونو چاپول، دعصري مطبعي جوړول، دنوو ودانیو جوړول او داسي نورد شاهانه ذات دمهربانی او پاملرنې د هېواد دترقی او پرمختیا ښکارندوی دی؛ نو هېله او ارزو کیږي، چې دهېواد دحکومت روانې چارې هم د مشروطه قوانینو پر بنسټ ټینګي کړې. تر څو د خپلسرو او اسلامي احکامو په خلاف قوانینو مخه ونیول سي. او خلک د قانون تر واکمنۍ او دمشروطیت تر نظام لاندي سوکاله ژوند ته ورنیږدي سي)).

په لومړیو کي امیر حبیب الله خان هم د مشروطیت د آندونو منلو ته غاړه ایښي وه، خو د یو شمېر درباري مرتجعینو له املهامیر ددي غورځنګ د مخکښانو په وژنه لاس پوري کړ او غورځنګ یې سره وپاشی.

د لومړې مشروطیت موخي:

که څه هم دلومړې مشروطیت غورځنګ مرامنامه نده پاته سوي، خو کله چې به نوی غړی دې ډلې ته ننوتی نو لاندي مادي یې په منلې:

۱. د اسلام د اصولو او د قران عظیم الشان اطاعت او د ټولو اسلامي احکامو منل.

۲. دملي حقوقو د لاسته راوړلو او د ملت داستازو تر نظر لاندي، د حکومت د رژیم دمشروطه کولو، دملي واکمنۍ او د قانون دحکم دتامینولو لپاره دوامداره هڅه او کوښښ.

۳. د ژوند دچارو په سموالي او د بدو او ناوړو عادتونو څخه په لیري والي، او یا ورته په بدو ویلو باندي دخلکو دتلقین کولو په لاره کي کوښښ کول.

۴. د افغانستان د ټولو قبېلو او قومونو ترمنځ ښه تفاهم او پخلاینه او د ملي یوالي ټینګښت.

۵. د سولي او پخلاینـي لـه لارې دملـت د اصـلاح کولـو پـه لاره کـي کوښښ نه دوسلي او زور له لاري.

۶. د خلکو د ویښولو د وسایلو، د رسنیو د ښونځیو او پوهني عامول.

۷. دخلکو د خپلواکو ټاکنو لـه لارې دملـي شـورا د مجلـس (جرګـي) جوړول.

۸. د افغانستان د آزادۍ او سیاسي خپلواکۍ تر لاسه کول او د بهرنۍ نړۍ سره دسیاسي او اقتصادي اړېکو پراختیا.

۹. ټولنیز عدالت او دمساواتو د اصول ټینګښت.

۱۰. د صنعت پراختیا او د اوبو، بریښنا او نورو سرچینو د ښارونو او نوو ودانیو جوړول.

په ټولیز ډول د مشروطیت لومړی غورځنګ په (۱۳۲۳ق) کال کي د سراج الاخبار په خپریدو سره پیل سو او په (۱۳۲۷ق) کال کي د دي غورځنګ د یو شمېر مخکښانو په وژنه سره پای ته ورسیدی.

د مشروطیت دوهم غورځنګ:

کله چي په (۱۳۲۷ق) کال کي د مشروطیت لومړی غورځنګ وپاشل سو او مخکښان یې یا ووژل سول او یا هم تهدید سول، خو اغیزي یې پاتي سولي او دهغو مخکښانو بچیانو، چي لومړې غورځنګ یې پیل کړی و، په خپلو زړونو کي د خپلو پلرونو او نیکونو ارمانونه وساتل

او دوخت او زمان په تیریدو یې د خپلو پلرونو او نیکونو ارمانونو ته رسیدل د ځانو لپاره اړین وګڼل. د مشروطیت دوهم غورځنګ په (۱۳۲۹ق) کال کي هغه وخت پیل سو، کله چي علامه محمود طرزي ته د سراج الاخبار د چاپولو بیا اجازه ورکړل سول، علامه طرزې په خپل ځوان او د نبوغه ډک فکر سره یو ځل بیا د هېواد د روڼ آندو او پوهانو د کاروان واګی په لاس کي واخیستئ او د روڼ آندی داسي غورځنګ یې رامنځته کړ، چي د هېواد په تاریخ کي زرین ځای لري.

که څه هم د مشروطیت دوهم غورځنګ د ګوند په شان منظم جوړښت ونه موندی، خو د پایلو او اغیز له اړخه د ډیر ارزښت وړ و. دوهم مشروطیت چي د هڅانده او زړه ورو ځوانانو لخوا پیل سوی و، د هېواد دچارو سرچینه یي پاکه کړه او د امیر حبیب الله خان د مرګ څخه وروسته واک غازي امان الله خان په لاس کي واخیستئ، چي دهمدي غورځنګ غړی و.

د غازي امان الله خان د واک ته رسیدو سره سم د لومړې مشروطیت غورځنګ پرپښو ودریدی او دري، څلورکاله یې واک په لاس کي واخیستئ خو د خرابکارو او ناوړه عناصرو څخه پاک پاته نسو او ډیر ژر د خرابکارۍ ویروس ددي غورځنګ په منځ کي وښیندل سو.

د دوهم مشروطیت کړنې:

د مشروطیت دوهم غورځنګ یو شمېر داسي کارونه وکړل، چي افغانان به تل په ویاړي او د افغانستان تاریخ به یې هیڅکله د خپلي لمني څخه کښته نه کړي، ددوی ځیني کړني پدي ډول په ګوته کولای سو:

۱. د افغانستان د خپلواکۍ د بېرته لاسته راوړلو په لاره کې مخکې کیدل او د انګریزي ښکیلاک پر وړاندې دریدل؛
۲. د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته، افغانستان نړۍ ته د یوه خپلواک هېواد په توګه ور پېژندل، او د نړۍ د نورو هېوادونو سره د افغانستان د سیاسي اړیکو ټینګول؛
۳. په افغانستان کې د خلکو د بچیانو لپاره دعامي پوهنې او روزنې رواجول، د ښونځیو او مدرسو جوړول، د جریدو خپرول او د ژبپالنې د حس پیاوړی کول؛
په دولتي دفترونو کې د دندو د وېش، دمالي غوښتنې د سیستم پر بنسټ د نوو تشکیلاتو رامنځته کول، د ګمرکونو جوړول او داسې نور[1]؛
دوهم مشروطیت د نوو او مُدرن حکومت بنسټ کیښودی او زیات شمېر نور چوپړونه یې وکړل[2].

[1]- پوهان عبدالحی حبیبي، د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې، د عبدالقیوم حکیمزي ژباړه، ص ۱۵۰-۱۵۴.
[2]- په افغانستان کې د مشروطیت د غورځنګونو په اړه د زیاتو معلوماتو لپاره د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د عبدالحي حبیبي همدا اثر ولولئ.

موبوکراسي[1]

موبوکراسي(دنارینه وو حکومت) د عـامو او بـازاري خلکو حکومت تـه ویـل کیـږي او هغـه مشـرتوب تـه هـم ویـل کیـږي، چـي د انقلابونـو، تـاوتریخوالي او ښورښـونو پـه تـرڅ کـي د ټـولني واک او مشـرتوب د عـامو او بـازاري خلکـو پـه لاسـونو کـي ولـویږي. همدارنګـه نالایقـه او بېوزله خلکو ته د ټولني د چارو سپارلو ته هم موبوکراسي ویل کیږي.

موبوکراسي زیاتره وخت د هغو خلکو حکومت تـه ویـل کیـږي، چې د احساسـاتو او جـذباتو تـر اغیـز لانـدي وي او د خپلـو موخـو د لاسـته راوړلـو لپـاره د هـر ډول تشـدد او تـاوتریخوالي څخـه ګټنـه کـوي. د دي ډول حکومت پر مهال وړ او اهل کار خلک د سیاسي صحني څخـه وزي او ځای یې نا لایقه او ځانپاله وګړې نیسي. کله ناکلـه پـه سیاسـي ټولنـه کـي داسـي حالـت او خـلا رامنځتـه کیـږي، چې پـه کـار پـوه اشـخاص د سیاسي صحني څخـه لیـري کیـږي او ځـای یـې داسـي خلـک نیسـي چې جاهل او نا لایقه وي. دا ډول خلک د سیاسي بهیر په سر کي راځي او د سیاسي تاریخ ځانګړې کړۍ جوړوي.

[1] - Mobocracy.

مو بوکراسي په تاریخي مخېنه کي د زیاتو پوهانو او فیلسوفانو لخوا غندل سویده، د بېلګي په توګه افلاطون د موبوکراسۍ غندنه کړیده او هیرودت هم په خپل کتاب کي موبوکراسي غندلې ده، ده ویلي دي((که څه هم ډیموکراسي د قانون پر وړاندي ټول وګړې یو شان ګڼي، خو عیب یې دادی، چي شوني ده په موبوکراسۍ یا د عوامو او جاهلو په حکومت باندي بدل سي یانې شوني ده، چي په هغه حکومت باندي بدل سي، چي نالایق او نا اهله کسان د کار کسان وګڼل سي او د ناپوهو حکومت ته د پوهو او با استعداده خلکو پر حکومت باندي لوړوالی ورکړي))[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص۱۹۰-۱۹۱.

میډیوکراسي[1]

میډیو کراسي د ټولني هغه حالت ته ویل کیږي، چي سیاسي رژیم او سیاستوال د ټولني د کښته او منځني پوړ خلکو ته زیاته پاملرنه کوي. ددا ډول ټولني سیاست تر زیاته بریده د ډیموکراټیکو اندونو او ایډالوژۍ تر اغیز لاندي وي.

په میډیو کراسۍ کي سیاستوال تل هڅه کوي، چي په خپلو خبرو او اندونو کي ډیر ساده والی راولي، ترڅو دعامه خلکو سر ورباندي خلاص سي او ددوی د پوهي د کچي په اندازي باندي خبري کوي. همدارنګه سیاستوال هڅه کوي، چي تر زیاته بریده په خپلو خبرو او کړنو کي د ټولني د کښته پوړ د خلکو ګټي وساتي.

د روسي ناول لیکونکی (الکساندر سولژنټیسن[2]) د معاصرو هغو پوهانو څخه دی، چي د میډیوکراسۍ په اړه یې څرګندوني کړیدي او ترزیاته بریده یې څرګندوني انتقادي بڼه لري[3].

---

1 - Mediocracy.
2 - Aleksandr Solzhenitsyn
3 - English Social Wikipedea (انګریزي ټولنیز پوهنغونډ)

میریټوکراسي[1]

میریټوکراسي ددو کلمو څخه ترکیب سویده، چي (میریټ[2]) د لیاقت، استعداد او وړتیا په مانا او (کراسي) د حکومت او واکمنۍ په مانا ده. میریټوکراسي د حکومت هغه بڼه ده، چي د سیاسي واکمن پوړ په ټاکلو کي د هغو ځانې وړتیا، لیاقت، پوهي او استعداد ته کتل کیږي او واکمن ته واک هم د همدغو ځانګړنو پربنسټ ورکول کیږي.

میریټوکراسي په انکارټا کي په دري مفهومونو کارول سویده:

(۱)- **د مسؤلیت او وړوالي سیستم**:

پدي مفهوم سره میریټوکراسي هغه سیاسي رژیم ته ویل کیږي، چې فرصتونه او ګټي د دوی د وړتیا او استعداد پر بنسټ ویشل کیږي، نه هغوی ته د شتمنیو یا نورو لارو پر بنسټ.

(۲)- **د پوهانو ډله**:

هغه ډله چې خپل ځانګړي موقیعت او واک یې د پوهي او وړتیا پر بنسټ لاسته راوړی وي.

---

[1] - Miretocracy.
[2] - Mirete.

(۳)- **د پوهانو مشري**:

د هغو پوهانو او وړو کسانو مشري چې د خپلو ځانګړو پوهو پر بنسټ یې تر لاسه کړي وي.

په میریټوکراسۍ کي د واکمن پوړ په ټاکلو کي طبیعي وړتیا او استعداد ته زیاته پاملرنه کیږي او د واکمن پوړ د ټاکلو په وخت کي زیات وخت د هغوی د لیاقت کچه (ای کیو[1]) معلومیږي. له همدي کبله پدي سیاسي سیستم کي هغه څوک زیات پرمختګ کولای سي، چي د خدای ورکړي ښه استعداد خاوند وي.

میریټوکراسي په یوه بله او پراخه مانا سره هغه حکومت ته هم ویل کیږي، چي د ګټو پر بنسټ ولاړ وي، یآنې موخه یې د ټولنیزو ګټو لاسته راوړل وي. خو په بنسټیزه بڼه میریټوکراسي هغه حکومت ته ویل کیږي، چي واکمن پوړ یې ټول د پوهي څخه برخمن وي.

په میریټوکراسۍ کي زیات وخت د پوهانو ترمنځ پر استعداد او ړتیا باندي خبري کیږي، یو شمیر پوهان د وګړو پوهي ته ارزښت ورکوي، خو نور بیا د خدای ورکړي استعداد پلوي کوي. د بیلګي په توګه په (۱۹۵۸ز) کال کي (مایکل یانګ) د استعداد د پاره داسي فورمول وکاروی (هوښارتیا+هڅه= استعداد). په لرغونو وختونو کي ارسطو د وګړو استعداد اشرافیت او روحانیت ښودلی دی او په هغه وخت کي د روحانینو حکومت د میریټوکراسۍ په بڼه کار کوی.

میریټوکراسي د (کنفوسیوس) اندونو او تلنلارو ته هم ویل کیده، خو په عملي ډول د زیږدیز کال څخه دوي پیړۍ مخکې د (هین ډیناستي) په وخت کي پلي سول. دا سیاسي تلنلاره د چین څخه

[1] -IQ

هندوستان، انګلستان، امریکا او پدي وروستیو پیړیو کي د اروپا لوی وچي ته ننوتل. میریټوکراسي په اروپا کي د رونړ اندی دوري سره ډیره پیاوړتیا وکړه او وروسته یې ځای د رونړ اندی پرا و ته تسلیم کړ.

د میریټوکراسۍ ننښي او نمونې په زیاتو اوسنیو سیاسي رژیمونو کي لیدل کیږي، د بیلګي په توګه په هر سیاسي رژیم کي د پوهنتون او ښونځۍ اسناد غوښتل کیږي بیا پر حکومتي چوکیو باندي ګمارل کیږي، چې دا پخپله د میریټوکراسۍ د وخت ارونه دي. په زیات شمېر سیاسي رژیمونو کي که یو څوک هرڅومره د ښه استعداد خاوند وي، خو که چیري د لوړو زده کړو اسناد ونلري هغه پر لویه چوکۍ باندي نه ګمارل کیږي[1].

په میریټوکراسۍ کي زیاتره وخت خپلوان او ملیت پالنه نه ځایږي، بلکي د خلکو استعداد او لیاقت ته کتل کیږي، هغه که هرڅوک او یا په هر ملیت پورې تړلی وي. د یوي خبرې یادونه باید وکړو چې میریټوکراسي نه یوازي د حکومت ډول دی، بلکي یوه پراخه ایډیالوژي ده، یانې میریټوکراسي کیدای سي، چې په حکومت کي هغه تلنلارې ته هم وویل سي، چې د خلکو د غوراوي لپاره په کار اچول کیږي. کله ناکله د خلکو د استعداد او پوهې د کچې معلومول ستونزمنه خبره ده، له همدي کبله ځینې خلک ددي څخه غلط مفهوم اخلي.

[1] - English Social Wikipedia and Britanica Encyclopedea.

د میریټوکراسۍ ښېګڼي:

میریټوکراسي نه یوازي سیاسي مکتب دی بلکي یوه پراخه ایډیالوژي هم ده، خو میریټوکراسي د یوه سیاسي مکتب په څیر لاندي ښېګڼي لري:

(۱)- میریټوکراسي عادلانه او د پوهي او استعداد پر بنسټ حکومت جوړول غواړي، یانې پدي سیاسي رژیم کي قوم، نژاد، مذهب او نورو ډلو ته ځانګړی امتیاز او لوړوالی نه ورکول کیږي، بلکي ټولو خلکو ته د هغوی د لیاقت او وړتیا پر بنسټ چانس ورکول کیږي.

(۲)- میریټوکراسي په خلکو کي د خوځښت فکر پیدا کوي او خلکو ته داسي پوهاوی ورکوي، چې باید د خپل خدای ورکړي استعداد او لیاقت څخه په اعظمي توګه ګټه واخلي، همدارنګه په ټولنه کي با استعداد او پوهو خلکو ته ځانګړې امتیازات او مکافات ورکوي.

(۳)- په میریټوکراسۍ کي د ټولني لارښونکي پوهه او لایق خلک وي او حکومت هم د ټولني د پرمختګ او لارښودني لپاره د با استعداده خلکو پوهه او لیاقت په کار اچوي. نو داسي ټولنه چې مشري یې پوه او لایق خلک کوي ارومرو نسبت دیکتاتوري او نورو رژیمونو ته د خلکو هوساینه او سوکالي پکښي زیاته وي.

(۴)- میریټوکراسي یو عادلانه نظام دی، یانې په ټولنه کي خلکو ته د هغو د پوهو او لیاقتونو پر بنسټ په مساوي ډول چانسونه او فرصتونه ورکول کیږي، له همدي کبله ویلای سو، چې په دي نظام کي مساوات او عدالت په نظر کي نیول کیږي.

د ميريتوکراسي بدګڼې:

که څه هم ميريتوکراسي زيات شمېر ښيګڼې لري، خو زياتو پوهانو په ځانګړې توګه سوسيالېستي پوهانو پر دي سياسي رژيم باندي په لاندي ډول نيوکي کړيدي او ځېنې بدګڼې يې په ګوته کړيدي:

(۱)- ميريتوکراسي ټولنه له تهديد سره مخ کوي، يانې پدي سياسي رژيم کې يوازي خداى ورکړي استعداد ته لوړوالى ورکول کيږي، بلکې د وګړو ترمنځ سيالي او رقابت له منځه وړل کيږي او ټولنه په جامد ډول پاته کيږي.

(۲)- داسي ويل کيږي، چې ميريتوکراسي عادلانه او مساويانه ډول عمل کوي، پداسي حال کې چې داخبره سمه نده، ځکه چې په ميريتوکراسۍ کې د خلکو ترمنځ د استعداد او لياقت په اندازه توپير ليدل کيږي او خلک د خپلو استعدادونو په اندازه لوړوالى او کښته والى لري.

(۳)- لکه څرنګه چې ميريتوکراسي د خلکو برابرو استعدادونو ته ګروهه نلري، نو له همدي کبله په ټولنه کې برابرو او مساوي پايلو ته نه رسيږي.

(۴)- همدارنګه سوسيالېستان پر ميريتوکراسۍ باندي زياتي نيوکي کوي او وايي چې دا سياسي رژيم په ټولنه کې د نا اعتدالۍ زمينه برابروي.

په ميريتوکراسۍ کې د سنجش لارې:

په ميريتوکراسۍ کې د مامورينو او کارکونکو د ټاکلو لپاره لاندي ځېنې لارې په کار اچول کيږي:

(۱)- **د تحصیلي استعداد ازموینه**:

پدي کي د محصلینو او پوهو کسانو د ازمویلو لپاره هغه معیار او ستنډرډ په کار اچول کیږي، چې د امریکا په پوهنتونونو کي کارول کیږي.

(۲)- **د پرمختګ ازموینه**:

دا هغه ازموینه ده چې د محصلینو پوهه او خبرتیا په یوي ځانګړي موضوع کي څیړي.

(۳)- **د استعداد ازموینه**:

دا ډول ازموینه د یوه فرد ځانګړتیاوي څیړي، چې خلک په کومه اندازه طبیعي وړتیا او ځانګړتیا لري.

ميګوکراسي[1]

ميګوکراسي هغه روحاني حکومت ته ويل کيږي، چې واک د جادو، کوډو، تعويذونو او نورو چلونو له لارې پلی کيږي. دا ډول حکومت زيات وخت تيوکراټيک حکومت ته ورته وي، چې د عقل او فکر تيزوالی او د نورو د اطاعت لپاره د ببلابېلو چلونو پر کولو باندې باور لري[1].

د حکومت پدې بڼه کې د حکومت کولو معياري اصول نه پلي کيږي، بلکې يوازې د جعلي او دوه مخيزو لارو پر بنسټ سياسي قدرت پلي کيږي، همدارنګه هڅه کيږي، چې خلک تيرايستل سي ترڅو د سياسي قدرت د پاشلو او را پرځولو لپاره راپورته نسي. پدې سياسي سيستم کې واکمنان يوازې د شخصي او ځانې ګټو لپاره د سياسي قدرت کارول غواړي، دوی د ملي ګټو لپاره دومره کار نکوي، بلکې د شخصي ګټو د لاسته راوړلو لپاره د دولت ټولې منابع کاروي.

همدارنګه په ميګوکراسۍ کې سياسي واکمنان ځانونه له هر اړخه بشپړ ګڼي، دوی د خلکو په مخ کې داسي کارونه کوي، چې پر دوی باندې د خلکو عقيده پيداسي او د هېواد د ستونزو ريښتني حل

[1] Megocracy.

کونکي يې وګڼي.

ددې ډول حکومتونو بېلګې په بشري تاريخ کې زياتې تر ستر ګو کيږي، په لومړيو بشري ټولنو کې زياتره وخت سياسي واکمنانو د جادو او نورو داسي لارو څخه ګټه اخيستل چې د خلکو باور پر ځان پيدا کړي او خلک پدې عقيده سي چې د هر ډول ستونزو حل کونکي همدا سياسي واکمنان دي.

[1] Enlgish Wikipedea.

ميليتاريزم[1]

ميليتاريزم هغه سياسي باور ته وايې، چې جګړه تلپاتي او د ستونزو حل ګڼي، دوی پدي باور دي، چې يوازي د جګړې او زور د لارې عامه ګټي ساتلای سو او عامه چوپړونه هم د جګړې د لارې په ښه ډول ترسره کيدای سي. ميليتاريستان نظامي او فوځي چوپړونه ډير اړين ګڼي او زړه ورتيا، د مشرانو سره وفاداري، بدني پياوړتيا او ټينګ ډسپلين د غوره ځانګړنو څخه ګڼي.

دوی د هېوادونو پياوړتيا د لښکر او فوځ په زياتوالي کي ګڼي او د سيمه ييزو هېوادونو په منځ کي د فوځ د زياتوالي پر آندونو باندي باور لري. په ميليتاريزم کي د شعارونو، سمبولونو، مډالونو او نظامي تشريفاتو ارزښت زيات دی. همدارنګه پدي سياسي رژيم کي د نظامي افسرانو پوړ د ټولني د انحصاري پوړ په ښه ګڼل کيږي، چې د ولس د سياسي او روحي انحصاري پوړ ګڼل کيږي. په ټوليز ډول په يوه دولت کي څلور حالتونه د ميليتاريزم په نامه يادېږي:

۱- جګړه کول؛

۲- د فوځ واکمني د دولت پر دستګاه باندي؛

[1] - Militarism.

۳- فوځ او نظامي ځواک ته لوړوالی ورکول؛
۴- د نظامي موخو لپاره د هېواد پراختيا؛
کله چې په يوه دولت کي دا پورته څلور حالتونه په شدت سره واکمن سي نو ويلای سو، چې په نومورې دولت کي ميليتاريزم واکمن دی. خو که چيري دوه يا دري حالتونه واکمن وي، بيا نو ميليتاريزم نسبي بڼه لري خو د مليتاريزم د حالتونو په واکمنۍ سره کولای سو، چې د ميليتاريزم ببلابېلي بڼې په ګوته کړو.
ميليتاريزم په ببلابېلو ماناوو سره کارول کيږي، کله د جګړې کولو په مانا کارول کيږي او کله بيا د بهرني سياست د غځيدو او پراخه کيدو لپاره د جګړې د خوښولو په مانا کارول کيږي. همدارنګه په بله مانا بيا د فوځ او نظامي ځواک واکمني د دولت پر دستګاه باندي، کارول کيږي. پداسي حالت کي چې فوځ د دولت پر دستګاه باندي واکمن وي، نظامي او غيري نظامي ځواکونه په سمه توګه نسي بيليدای، ځکه چې فوځ په سياسي او اداري برخه کي پر يوه ملت باندي واک پلی کوي. ميليتاريزم په سياسي او نظامي جامه کي د يوه هېواد سياسي واک په لاس کي اخلي او د ټولني پر هر پوړ باندي نظامي برلاسۍ لري، پدې ډول رژيم کي فوځيان او عسکر د ځانګړو امتيازاتو لرونکي دي او په ټولنه کي دوی بنسټيز رول لوبوي.
ميليتاريزم د ټولني پر ټولنيز ژوند باندي د فوځ او نظامي ځواکونو ځارني او برلاسۍ ته هم ويل کيږي، چې د ټولني ټول بنسټونه او ارزښتونه د فوځ په چوپړ کي وي. د ټولني دا ډول بڼه د ځانګړې ټولنيز سازمان پر بنسټ د فوځ په غوښتنه منځته راځي او ټولنه د ((ميليتاريزه)) ټولني بڼه غوره کوي. پدې ټولنه کي د ټولني ټول

اقتصادي او ټولنيز ځواکونه د فوځ په لاس کي لويږي او د نظامي موخو لپاره کارول کيږي[1].

لکه مخکي چې مو وويل ميليتاريزم د فوځي جوړښت پر بنسټ د يوه ملت سرنوشت په لاس کي اخلي او ټول اداري او سياسي بنسټونه تر خپل کنټرول لاندي راولي، په دي رژيم کي سياسي عقيده د فوځ پر محور باندي راڅرخي د هر ډول سياسي او ټولنيز مشکل د حل لپاره فوځ بسيا ګڼي، نو ځکه فوځ پر ټولنه خپله واکمني کوي. ددي رژيم مخالفين بيا پدي آند دي، چې په ميليتاريزم کي فوځ د پانګوالې او سرمايه دارانو په لاس کي لويږي، ترڅو د خپلو بورژوازيو د پياوړتيا لپاره ګټه ځپني واخلي، يانې فوځ د سرمايه دارانو د سرمايو او پانګو د پياوړتيا لپاره ټولنه په قيد کي راولي. دا پانګوالې زياتره وخت د ډيرو لويو فابريکو خاوندان وي، چې د خپلو سوداګريو او تجارت لپاره هڅه کوي، چې ددا ډول رژيم ملاتړ وکړي، دوی په هغو رژيمونو کي چې د خلکو ګټې پکښې خوندي وي، خپل بقا او ګټه نه وينې بلکي يوازي د همدي نظامي ديکتاتوريو له لارې خپله شتمني زياتول غواړي. همدارنګه دا بورژوازان پوليس پياوړي کوي او د پوليسي دولت ترشا دريږي، ترڅو دوی خپلو موخو ته ورسيږي، خو ددي پر وړاندي د ميليتاريزم ملاتړي بيا وايې چې نظامي او فوځي حکومت د ځانګړي واک په لرلو سره تر ټولو رژيمونو غوره خدمات وړاندي

[1]- دآريوش آشوري، دانشنامه سياسي، ص ۱۵.

کولای سي او د ټولني وګړې کولای سي، چې پدي ډول رژیم کي د غوره ټیکاو او ښه ژوند لرونکي وه اوسي[1].

میلیتاریزم په ټولیز ډول د جګړو ملاتړ کوي؛ ځکه دوی د ټولني عامه چوپړونه او غوره خدمت په جګړه کي ګڼي. د نړۍ په معاصر تاریخ کي د میلیتاریزم غوره نمونه آلمان دی، چي په (۱۸۷۱ز) کال کي د پروس سلطنت د آلمان او یو شمېر نورو دولتونو سره په ګډه جوړ کړ. همدي الماني میلیتاریزم د هټلر د نازیزم د پیدا ایښت لپاره شرایط برابر کړل.

جاپان د دوهمي نړیوالې جګړي څخه مخکي هم د ملیتاریزم ملاتړی و او د خپل فوځ د زیاتوالې له امله یې د نړۍ د نورو هېوادونو نیولو ته ملا وتړل. خو په امریکا کي کولونیستانو او لومړیو انګریزي کډوالو د میلیتاریزم پر ضد آندونه خپاره کړل او تر اوسه هم همداسي پاته دي. له همدي کبله د امریکا او انګلستان زیاتره وګړې د میلیتاریزم پر وړاندي دریځ لري[2].

---

[1]- امیر مسعود خدایار، مکتبهای سیاسي، فرهنګي، مذهبي، فلسفي، هنري، ص ۲۱۵-۲۱۲

[2]- دکتر بها الدین پازرګا، مکتب های سیاسی، ۱۳۴۴ش، ص ۱۹۳-۱۹۴.

مینارچیزم[1]

دا یوه کاپیټالیستي لیبرالي تلنلاره ده، چې په پراخه مانا سره دولت د وګړو د پاره ډیر اړین ګڼي او وګړي د نورو د یرغلونو څخه د ساتلو لپاره دولت ته اړ ګڼي. همدارنګه دولت دیته هڅوي، چې خپل وګړي د غلو، یرغلونو، چور او چپاو څخه وساتي او په ټولنه کي د ټرونونو د ماتولو، د قوانینو ترپښو لاندي کولو او بي نظمیو مخه ونیسي. پر دي سربیره د حکومت د پاره فوځ، پولیس او محکمي اړیني ګڼي. همدارنګه دولت باید قضایه، اجرایه او مقننه قوي هم ولري. مینارچیستان زیاتره وخت د دولت د پاره د لیسه فیر[2] اقتصادي فرضیه وړاندي کوي.

مینارچیستان یرغلیزه تګلاره نه خوښوي او پدي آند دي، چې دولت سوله ییز او غیري یرغلیز بنسټ دی. ځینې نور بیا پدي آند دي، چې دولت د ټولني د نظم او کنټرول لپاره ډیر اړین دی، همدارنګه نور بیا وایې چې انارشیزم غیري اخلاقي تګلاره ده، ځکه چې د یرغل او تجاوز لاره اختیاري ګڼي. خو په ټولیز ډول د دوی په آند دولت هغه

[1] -Minarchism.

[2] - لیسه فیر په همدي کتاب کي د یوټیلیټاریانیزم په مکتب کي تشریح سوی دی.

سیاسي بنسټ ده، چې د یوي ټولني سیاسي او حقوقي نظام ته بڼه ورکوي.

د مینارچیستانو ترمنځ د مالیاتو د اخیستلو پر سر هم ټکرونه شتون لري، یو شمېر پدي آند دي، چې د خلکو څخه د مالیاتو اخیستل اړینه خبره ده او د دولت د اړتیاوو د پوره کولو لپاره مهمه ده، خو یوه ډله بله بیا پدي آند دي، چې د مالیاتو اخیستل اخلاقي تیروتنه ده. همدارنګه په مینارچیزم که بله موضوع هم د بحث وړ ده، هغه دا چي آیا وګړې ارومرو د دولت سره د سوو تړونونو په ادا کولو باندي مجبور دي؟ یانې وګړې باید د دولت په اړوند خپلي دندي ترسره کړي او که وګړې په اختیاري ډول کولای سي، چې د هغو څخه سرغړونه وکړي، چې پدي اړه هم د مینارچیستانو د پلویانو ترمنځ اختلاف شتون لري.

د مینارچیزم اصطلاح د لومړی ځل لپاره په ۱۹۷۱ز کال کي د سامویل لخوا وکارول سول، سامویل دا اصطلاح د فردي حقوقو او ازادیو په ملاتړ وکارول، ده د داسي دولت وړاندیز وکړ، چې په هغه کي د وګړو فردي حقوق او ازادۍ تر ډیره بریده خوندي وي.

د مینارچیزم سیاسي تلنلاره د مادیت پالني څخه ملاتړ کوي او د دولت لپاره پولیس، زندان او محکمي اړیني ګڼې[1].

[1] English Wikipedea.

نازیزم[1]

د (نـازي) اصـطلاح د (المـان د ګـارګرانو د ناسـیونال سوسیالیسـت) ګوند لنډونه (مخفف) ده، چې دا ګوند د لومړۍ نړیوالي جګړې څخه وروسته رامنځتـه سو او د ۱۹۳۳ او ۱۹۴۵ کلونـو پـه منځ کـي یـې پـر المان حکومت وکړ. د نازیزم اصطلاح زیاتره وخت په المان کي د هټلر د حکومت لپاره کارول کیږي، همدارنګه دا اصطلاح کله ناکله د فاشیزم سره هم په یوه مانا کارول کیږي.

د فاشیزم عقاید او نظري اصول د ایټالیا د فاشیزم، د آلمان د لرغونو ناسیونالیستي عقایدو، نژاد پالنې، یانې د آلماني نژاد غوره والی او نړۍ باید د المـاني نژاد تر واکمنۍ لاندې وي او پروسي میلیتاریزم څخـه اخیسـتل سـویدي. کـه څـه هـم نـازیزم د آلمـان د لرغونـو ناسیونالیستي عقایدو څخه خپل نظري اصول اخیستي وه، خو بیا هم ناسیونالیست نه و؛ ځکه چې نازیزم پر نورو نژادونو باندې د آلمانې نژاد لوړوالی او غوره والی غوښتی، همدارنګه نازیزم سوسیالیسـت

[1] Nazism

هم نه و ؛ ځکه چې د خپلې واکمنۍ پر مهال يې صنايع او توليدي وسايل ملي نکړل.

د نازيزم د غورځنګ موخه د دا سي ځواکمن آلمان جوړول وه، چې خپل قلمرو پراخه کړي او د مځکې پرمخ ټول الماني توکمه وګړي تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي. د دې سياسي ايډيالوژۍ د حکومت ډول ديکتاتوري او ميليتاريزم و، چې د سختو تبليغاتو او زور کارونې څخه يې ګټه اخيستل. نازيزم د اتل پالنې، جګړه پالنې او واک پالنې سياسي تلنلاره ده، چې د انسانانو اړېکې د جګړې او کشمکش د قانون تابع ګڼي، ددوی په آند هر ملت يو تن دی، چې د خپل ژوند د پايښت لپاره بايد د نورو ملتونو سره په جګړه کې وي.

نازيانو خپل قوم او توکم د نړۍ تر نورو توکمونو لوړ ګڼئ، دوی هڅه کول چې ټوله نړۍ د آلمان د توکم تر واکمنۍ لاندې راولي، همدارنګه دوی دا ادعا کول، چې آلماني توکم په طبيعي ډول تر نورو غوره پيدا سوی دی، نو بايد غوره توکم پر نورو توکمونو باندې برلاسی وي. هټلر به ويل ((فرد کوم ارزښت نلري، يوازې توکم او قوم ارزښت لري)). د نازيانو حکومت په ديکتاتورانه بڼه خپلې چارې پر مخ وړلې او پر ټولنې يې بشپړ کنټرول درلودی. نازي ګوند په سياسي برخه کې سيال نه درلودی او بلې کومې ډلې ته يې دا چانس نه ورکوی، چې د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره سياسي مبارزه وکړي.

په نازيزم کې د مشرتوب او رهبری لپاره تاکلې آرونه او اصول په ګوته سوي وه، يانې دوی به ويل چې کله يو موټی اولس جوړسي او په مشرتوب کې کومه ستونزه واقع نسي نو بايد مشرتوب دفرمان ورکونکي او فرمان اخيستونکي په بڼه صورت ونيسي. په عمومي

ډول په مشرتوب کي دي اوصولو پایښت وموندی: په کورنۍ کي دپلار واک او مشرتوب، دزده کړي په چارو کي د ښونکي مشرتوب، په اداري کي دلوړچارواکي واک، په اقتصاد کي د مالک واک او فوځ د ځانګړي لړۍ پر بنسټ لوړ پرکښته باندي مشر و.

په نازیزم کي واکمنانو بشپړ مشرتوب غوښتی، هټلر به په خپلو ویناوو کي د بشپړي واکمنۍ غوښتنه کول، د دوی په آند هر نازیست باید د خپل حکومت کړني د وطن لپاره خدمت او د هغو منل پر ځان لازمي وګڼي. نوځکه د ایټالیا د فاشیست حکومت د ځوانانو شعار (باور، امرمنل او مبارزه) و. په آلمان او ایټالیا کي د فاشیست حکومت د دي ډول ایډیالوژۍ خپریدل د دي لامل سول چي اقتصاد او نور ټولنیز اړخونه هم ورڅخه اغیزمن سي او په اقتصادي چارو کي به منځنۍ پوړ هم د حکومت همدا ډول شعارمني؛ ځکه چي حکومت به د دوی دفاع د یوي خوا د کارګرو د ټولنو (سنډیکا) څخه او د بلي خوا د لویو شتمنو خلکو څخه کول اودوی په دي آند وه چي موږ به د همدي ځواکمن حکومت په چوکاټ کي خپلي ګټي وساتو[1].

فاشیستان او نازیان د انسانانو ترمنځ مساوات او برابري نه مني بلکې دوی د لوړشخصیت لمانځنه کوي او د دوی په آند د هغه درناوی باید وسي، نوځکه د لوړ مشر امر په پټو سترګو مني. د دوی په آند انسانان دي نړۍ ته په زیات توپیر سره راځي، د انسانانو استعدادونه او وړتیاوي مختلفي دي، نو ځکه هغه کسان چي په

[1] -راین هارد کونل، فاشیسم(مفر جامعه سرمایه داري ازبحران) ترجمه: منوچهر فکري ارشاد، ،انتشارات توس ۱۳۵۸، ص۲۵-۳۸

طبعي ډول سره د مشرتوب وړتیا لري د نورو خلکو څخه بیل سي او درناوی یي باید وسي.

نازیزم د خپل ملت د مادي او معنوي ارزښتونو سره بې کچې مینه درلوده، نو ځکه دوی د خپل توکم غوره والی غوښتی، همدارنګه دوی هڅه کول چي په نړیواله کچه لویه ټولواکي (امپراتوري) جوړه کړې، ترڅو آلمان توکمه وګړې تر یوه بیرغ او سیاسي رژیم لاندي ژوند وکړې، همدارنګه د نورو هېوادونو څخه خام مواد د آلمان د خلکو د فابریکو لپاره په لاس راوړي. له همدي کبله هټلر د خپلو ګاونډیو هېوادونو په نیولو باندي پیل وکړ او باالاخره دوهمه نړیواله جګړه یې پیل کړه.

همدارنګه د نازیزم سیاسي رژیم یو ګوندي رژیم و، کله چي په ۱۹۳۳زکال کي هټلر واک په لاس کي واخیستی، نو نور ټول ګوندونه په قانوني بڼه لغوه اعلان سول، ځکه هټلر ویل، چي (یوګوند، یو هېواد او یو مشر) له همدي کبله ده خپل سیاسي مخالفین په سازمان سوي بڼه نه پریښودل. سربېره پر دي د ده سیاسي رژیم پولیسي او نظامي بڼه درلوده، یانې ټول واک د پولیسو په لاس کي و او د دولت چارې هم د پولیسو د پټو او ښکاره اورګانونو لخوا اداره کیدلي.

نازي ګوند د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته په ۱۹۲۰ کال کي په مونیخ کي پداسي حال کي رامنځته سو، چي په همدي وخت کي په ایټالیا کي فاشیزم، په روسیه کي سوسیالیزم او په نورو هېوادونو کي ځینو نورو سیاسي ایډیالوژیو ځانونه څرګند کړل، کله چي لومړی نړیواله جګړه پای ته ورسیدل، آلمان د سختو اقتصادي ستونزو سره مخ سو، آلمانانیانو زیاته هڅه کول، چي ددي ستونزو څخه ځانونه

راوباسي، همغه و، چې هټلر د نازي ګوند منظم کړ او په ۱۹۳۳ کال کې يې واک لاسته راوړ. نازي ګوند چې کله رامنځته سو، په همغه وخت کې يې خپله مرامنامه اعلان کړه، چې د راتلونکې لپاره يې زياتې موخې د ځان لپاره وټاکلې، نو په نازيزم باندې د ښې پوهېدنې لپاره نوموړې مرامنامه هم لولو:

۱-موږ د آلمان د ټولو وګړو د يوالې غوښتونکي يو، ترڅو يو لوی آلمان د ملتونو د خپلواکيو د حق پر بنسټ جوړ سي.

۲- موږ د آلمان د ملت او نورو ملتونو ترمنځ د خپلمنځيو اړيکو او د ورسا او سن ژرمن د ټرونونو د لغوه کولو، په وخت کې د مساوي حقوقو غوښتونکي يو.

۳- موږ د خپل هېواد او پدې هېواد کې د خپلو خلکو د ساتنې، تغذي او سکونت غوښتونکي يو.

۴- يوازې هغه وګړې چې د المان د ملت يوه برخه وي او يا يې په رګونو کې د آلمان د ملت وينه جاري وي هغه ددې هېواد تبعه ګڼل کيدای سي، بېله دې چې ددوی عقيدې او باورورنه په نظر کې ونيول سي، چې پدې ډول به د يهوديان مخه ونيول سي او دوی به د آلمان په ملت کې ورګډ نسي.

۵- ټول هغه وګړې چې د آلمان وګړې نه وي، کولای سي چې د ميلمنو په بڼه دلته ژوند وکړي او هغه قانون چې د بيګانګانو لپاره جوړ سوی دی، د هغه پر بنسټ به ددوی سره چلن کيږي.

۶- د قوانينو د جوړولو او يا د مشرانو د ټاکلو لپاره د رايې ورکولو حق يوازې د آلمان وګړو ته ورکول سوی دی. همدارنګه موږ د پارلمان

د هغـه نـاوړه او فاسـد چلـن سـره چـي ټـول واکونـه افـرادو تـه یـوازي د ګوندي او نورو اړپکو پر بنسټ ورکوي، په خلاف کي یو.

۷- دا وړاندیز کـوو ، چـي واکمنـان بایـد خپلـو مهمـو دنـدو تـه چـي د صـنایعو پیاوړتیـا او ددي هېـواد د وګـړو د معـاش تـامین دی، مـخ واړوي. خو که چیري د هېواد ټولو نفوسو تـه د معـاش ورکـول ناممکنـه وي، نو بهرني وګړي باید د هېواد څخه په زور باندي وه ایستل سي.

۸- ددي څخه وروسته باید آلمان تـه د غیـري آلمـاني وګـړو د مهـاجرت مخه ونیول سي. دا غوښتنه لرو ، چي ټول هغه وګړي چي پـه ۱۹۱۴ز کـال کي آلمان ته مهاجر سویدي، د آلمان څخه ووزي.

۹- دا غوښـتنه لـرو ، چـي د هېـواد ټـول وګـړي، د حقوقـو ، وجـایبو او امتیازاتو له اړخه مساوي وګڼل سي.

۱۰- کار او فعالیت د جسمي او فکري قوي په نظر کي نیولـو سـره بایـد ددې هېواد د هر وګړي دنده وي. له بل پلوه د وګړو فعالیت او کـار بایـد داسي وي، چي د یوي خوا د آلمان د ملي ګټو سره پـه ټکر کـي نـه وي او هم د بلي خوا د ملت د سوکالي او ښېګڼې لامل وګرځي.

۱۱- ټول هغه عواید چي ببله کار او فعالیت څخه لاسته راځي لغوه ګڼل کیږي.

۱۲- پـدي پوهیـدل چـي د جګړې پرمهـال د ملـت د زیـاتو وګـړو مـال او شـتمني قربـاني کیږي، خـو د جګړې پـر مهـال خپـل مـال او شـتمني نـه قرباني کول، لوی جنایت ګڼل کیږي، نو ټول هغـه مالونـه چـي ددي لارې لاسته راځي باید ببله کوم رحم او شفقت څخه ضبط سي.

۱۳- موږ د ټولو هغو چارو چي تر اوسه د تراست پـه بڼه تر سره کیږي، د ملي کیدو غوښتنه کوو.

۱۴- موږ د سوداګری څخه د لاسته راغلې ټولې ګټې، د وګړو ترمنځ د ویشلو غوښتونکي یو.

۱۵- موږ د آلمان د زړو خلکو د اوسیدونکو لپاره د پراخه پلان غوښتونکي یو.

۱۶- موږ د منځنۍ او سالم پوړ، د لویو پلورنځایونو فوري سوسیالیستي کولو او هغه کوچنیو سوداګرانو ته په اجاره ورکولو غوښتونکي یو[1].

پدې مرامنامه کې ځینې نور مواد هم ځای پر ځای کړل سویدي. خو د پورتنیو موادو په لوستلو سره ترډیره بریده د نازیزم تګلاره معلومیدای سي.

نړیوال حکومت[2]

د دا ډول حکومت جوړیدل یو خیال دی، چې د ټول بشریت لپاره یو ځانګړی حکومت غواړي. د نړیوال حکومت د جوړیدو آندونه د اروپا په تاریخ کې څرګندیږي، په ځانګړي ډول د لرغوني یونان او روم فیلسوفانو ددې ډول حکومت د جوړولو آندونه ورکړي دي. د لرغوني یونان فیلسوفانو دا ځانګړنه د روم د امپراتوری لپاره کارول او هغه یې د ټول بشریت لپاره نړیوال حکومت ګڼي.

د نړیوال حکومت د جوړښت په اړه په معاصرو پیړیو کې هم زیات آندونه ورکول سوي دي، د ببلګې په توګه ګروشیوس د نړیوالي سولي او جګړې په اړه کتاب ولیکی، چې د جګړې او سولې د اصولو ترڅنګ یې د نړیوالي غوښتنه هم کول، امانویل کانت بیا د نړیوالو

---

[1]- غلامرضا علی بابایي، فرهنګ سیاسی آرش، ص ۵۷۳-۵۷۴.

[2] World Government.

اورګانونو د جوړولو لپاره وړاندیزونه وکړل، همدارنګه یو شمېر نورو لیکوالانو، ولسمشرانو او نورو وګړو د نړیوالو ځواکمنو اورګانونو د جوړولو غوښتني وکړي. دا غوښتني هغه وخت زیاتي سوي، کله چي لومړی نړیواله جګړه پای ته ورسیدي او د اولسونو ټولنه منځته راغله، خو کله چي دوهمه نړیواله جګړه پیل سول او د اولسونو ټولني کومه پایله ورنکړه، پدي وخت کي د یوي بلي ټولني لپاره ډیري جدي هڅي پیل سولي، چي د دوهمي نړیوالي جګړي په پای کي د ملګرو ملتونو ټولنه منځته راغله.

همدارنګه یو شمېر نور نړیوال اورګانونه منځته راغلي دي، چي موخه یي نړیوال یوالی او د سولي ساتل دي. (په نړیوال حکومت باندي د ښي پوهېدني لپاره انټرنیشنلیزم وګورئ).

نوموکراسي[1]

نوموکراسي د لرغـوني يونـاني ژبـي د دوو کلمـو څخـه جوړه سـويده، چـي (نومـوس[2]) د قـانون او (کراټـوس[3]) د حکومـت پـه مانـا دی، نـو نوموکراسي هغه حکومت ته ويل کيږي، چي د قانون پر بنسټ ولاړ وي او واکمني يې په بشپړه توګه پر منطقي او وضعي قوانينو باندي ولاړه وي.

نوموکراسي د تيوکراسۍ (د الهي حقوقو پربنسټ ولاړ حکومت) پـه خلاف ده، پـه نوموکراسۍ کـي واکمني د هغـو قوانينـو پربنسټ ولاړه ده، چي دانسانانو په لاسونو باندي جوړ سوي وي او د منطق او عقـل تابع وي، پداسي حال کي چي په تيوکراسۍ کـي بيـا واکمني دالهـي او غيري منطقي قوانينو پربنسټ ولاړه وي.

همدارنګـه يوشـمير نـور پوهـان نوموکراسـي د اټوکراسـۍ (هغـه حکومت، چي واک په بشپړه توګه د يوه تـن پـه لاس کـي وي) پـه خـلاف هم ګڼي، دوی وايې، چي په اټوکراسۍ کـي واک پـه بشـپړه توګـه د يـوه نفر په لاس کـي وي او هغـه د ظلـم او استبداد پربنسټ پـر ټولنـه باندي

[1] - Nomocracy.
[2] - Nomos.
[3] - Kratos.

واک پلی کوي، په آټو کراسۍ کي هیڅ ډول قانون نه پیژندل کیږي او دواکمن هره خبره قانون او هره کړنه یې قانوني ده، پداسي حال کي چې په نوموکراسۍ کي بیا واک تل د قانون پر بنسټ پلی کیږي[1].

1 - English Social Wikipedea.

نوو کراسي[1]

د نوو کراسۍ اصطلاح د لرغوني یوناني ژبي د دو کلمو څخه جوړه سویده، چې (نوس[2]) د دماغ او عقل په مانا دی او (کراتوس[3]) د واکمنۍ او حکومت په مانا دی. نو نوو کراسي د عقل او پوهي حکومت ته ویل کیږي، چې ځینې وخت ورته د (پوهي اریستوکراسي[4]) هم ویل کیږي.

دا اصطلاح په اوسنۍ بڼه د لومړي ځل لپاره د لرغوني یونان د فیلسوف افلاطون لخوا په علمي بڼه و پیژندل سول او دده په اند نوو کراسي هغه سیاسي سیستم دی، چې د انسان پر عقل او پوهي باندي ولاړ وي. خو د افلاطون څخه مخکې فیثاغورث هم یو وخت هڅه کول، چې نوو کراسي په عملي بڼه پلي کړي، ده غوښتل چې په ایټالیا کې د (پوهي ښار) د خپلو ملګرو سره یوځای جوړ کړي، چې دا هڅه د نوو کراسۍ د پلي کولو لپاره لومړۍ هڅه وه.

1 - Noocracy.
2 - Nous or Noos
3 - Kratos.
4 - Aristocracy of wise.

د افلاطون په اند نووکراسي به په راتلونکي کي د ټول بشریت لپاره منلی سیاسي رژیم وي او ډیر ژر به د ډیموکراسۍ او نورو سیاسي رژیمونو ځای ونیسي.

د نوو کراسۍ معاصر کارونکی (ولادیمیر ویرنیډسکي[1]) دی، که څه هم ده په ښکاره ډول د نوکراسۍ اصطلاح نده کارولي خو پر ځای یې د (نووسپیر[2]) اصطلاح کارولي ده او دي ډول سیاسي رژیم ته یې اشاره کړیده. پرده سربیره یو بل پوه (میخایل اپستین[3]) پدي اند دی، چي د مځکي پرمخ ورځ تربلي د مادي کتله زیاتیږي او د بشریت ژوند ورځ تر بلي دانسان دعقل او پوهي تابع کیږي؛ نو د بشریت راتلونکۍ به نووکراسي وي او دا نوو کراسي به د یوه تن د عقل او پوهي پربنسټ نه وي ولاړه، بلکې دا به د ټولني د ټولو غړو د پوهي او عقل پر بنسټ ولاړه وي.

د اروپا د ساینس او هنر د څېړنې کمیسیون څو ځله د نووکراسۍ په اړه څېړنې کړیدي او مقالي یې خپرې کړیدي، دوی وایي: که څه هم افلاطون نوو کراسي په ټولنیزو اندونو کي تعریف کړیده او دفلسفي پر بنسټ یې پیژندلي ده خو نن ورځ نووکراسي خپله بڼه بدله کړیده او د ساینس او ټکنالوژۍ په پرمختګ سره د ساینسپوهانو لاسونو ته لویدلي ده، یانې ننۍ نوو کراسي د افلاطون د نوو کراسۍ په شان نده، چي یوازي د فیلسوفانو او پاچاهانو په لاسونو کي به وي، بلکې ننۍ نوو کراسي به د خپلواکو سیالیو پر بنسټ د ساینس د ډګر تابع وي. همدارنګه شوني ده، چي په سیاسي ډول به د یو شمیر سیاستوالو او

1 - Vladmir Vernedsky.
2 - Noosphere.
3 - Mikhail Epstein.

پاچاهانو په لاس کي وي خو ریښتني نووکراسي به د ساینس پوهانو په لاسونو کي وي او ساینس د بشریت مخکښه پوهه ده[1].

[1] - English Social Wikipedea and Britanica Encyclopedea.

نیشنلیزم[1]

نیشنلیزم د خپل ولس او د خپل تاریخ، جغرافیه، اقتصاد، مقدساتو او کلتور سره مینه درلودلو ته ویل کیږي، یا په بل عبارت د خپل ولس او د خپل ولس د مادي او معنوي ځانګړنو سره مینه درلودلو ته نیشنلیزم ویل کیږي. همدارنګه نیشنلیزم د خپل ولس ملي خپلواکۍ او ملي واکمنۍ، مځکنۍ بشپړتیا، ملي پرمختګ، ملي هوساینې او ملي عادلانه ژوند سره مینه درلودلو ته هم وایې[2].

د نیشنلیزم د اندونو پر مټ دا مکتب یو طبعي عمل دی، چې په ټولو ولسونو کې شتون لري او قومونه او قبایل د ملي موخو د سرته رسولو په موخه سره یو ځای کوي او د ښکښیلاک (استعمار) او زبیښاک (استثمار) څخه یې خلاصوي. هغه ولسونه چې سیاسي خپلواکۍ ونلري او د خپلې خپلواکۍ په لټه کې وي پداسي ولسونو کې نیشنلیزم د ملي خپلواکۍ بخښونکې غورځنګ په ښه او هغه ولسونه چې اقتصادي خپلواکي نلري پداسي ولسونو کې د ملي ډموکراتیک غورځنګ په ښه را څرګندیږي.

---

[1] - Nationalism

[2] - زیارمل، محمد عثمان. ملي مترقي تګلاره(د نیشنلیزم خط السیر او تکامل)، ص ۸-۱۰.

نیشنلیزم داسي یو طبیعي خو ځښت دی، چي د خنډونو پر وړاندي موجونه او غورځنګونه رامنځته کوي او ټول خنډونه (ښکیلاک او زبیښاک) له منځه وړي. په پایله کي خپل ولس د خپلواکۍ پر ټغر باندي کینوي. د نیشنلیزم طبیعي ایډیالوژي په ولسونو کي ښۍ اړخه او کیڼ اړخه ایډیالوژۍ ګانې زیږولي دي. ښۍ اړخه ایډیالوژۍ داسي نیشنلیزم ته ویل کیږي، چي د ولس سره کوم تړاو نه ساتي، خو د ولس د کلتور ، تاریخ، جغرافیه، مقدساتو او ملي اقتصاد سره په زبیښاکې بڼه مینه لري او د لږکښیو په واسطه د یو اولس مادي او معنوي پانګي خپلوي. خو کیڼ اړخه ایډیالوژي بیا داسي نیشنلیزم دی، چي د ولس ټولي مادي او معنوي پانګي د ټول ولس حق ګڼي او د ولس د اکثریت (محکوم پوړ) او د ولس د مادي او معنوي پانګو (تاریخ، جغرافیه، کلتور، مقدساتو او ملي اقتصاد) سره مینه لري.

نیشنلیزم د نړۍ په هر ولس کي شتون لري، خو په ځینو ولسونو کي و یښ او په ځینو کي بیا بیده او کمزوری وي، د نیشنلیزم د ویښیدو او پیاوړتیا یوازنۍ لامل ټولنیزه پوهه (تاریخ، جغرافیه، سیاسي پوهه او ارواپوهنه) ده. که چیري په یوه ټولنه کي ټولنیزه پوهه زیاته وي نیشنلیزم ښه پیاوړی کیږي او تکامل کوي او که ټولنیزه پوهه کمزوري وي بیانو نیشنلیزم کمزوری وي[1].

نیشنلیزم د بشر یوه طبیعي ځانګړنه ده، او د بشریت د پیدایښت سره سم په یوه نه یوه بڼه شتون درلودی، خو د تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کي یې بیلابیلي بڼي خپلي کړي دي. په معاصره نړۍ کي نیشنلیزم نوې

[1] - زیارمل، محمدعثمان. ملي مترقي تګلاره(دنیشنلیزم خط السیر او تکامل)، ص ۲۰-۳۰.

بڼه د ځان کړي ده، چي نوی نیشنلیزم د انټرنیشنلیزم پر وړاندي دریځ لري، چي موخه لاندي موخو ته رسیدل دي:

الف- د خپل ولس سره مینه او هغه تر نورو لوړ ګڼل.

ب- خپل ولس ته ژمن پاته کیدل او پدي باوري کیدل، چي خپل ولس یې تر نورو ولسونو زیات ارزښتونه لري.

پر پورتنیو موخو سربیره نیشنلیزم د هغو احساساتو مجموعه هم ده، چي د یوه ولس د یوالي لامل ګرځي.

لکه مخکې چي مو اشاره وکړه نیشنلیزم یو طبیعي عمل او خوځښت دي، چي د ولسونو په وګړو کي په طبعي بڼه شتون لري، دغه خوځښت په ځینو وختونو کي کرار او په ځینو نورو وختونو کي بیا په چټکۍ سره درومي، چي د چټکوالي بڼه یې غورځنګونه منځته راوړي.

نیشنلیزم په عمومي ډول پر دوو څانګو ویشل سوی دی:

الف- اقتصادي نیشنلیزم :

دا ډول نیشنلیزم د خپلي اقتصادي خپلواکۍ لپاره هلي ځلي کوي، یانې داسي اقتصادي بشپړتیا غواړي، چي وارداتو ته اړتیا ونلري او په کوردننه کي خپلي اقتصادي اړتیاوي پوره کړي.

ب- سیاسي نیشنلیزم:

دا هغه ډول نیشنلیزم دی، چي د خپل هېواد د خپلواکۍ لپاره مبارزه کوي او د خپلو پولو په دننه کي د خپلي خوښي حکومت غواړي.

اقتصادي نیشنلیزم ددهمي نړیوالي جګړي څخه وروسته سخته ماته وخوړل؛ ځکه چي په عمل کي دا وښودل سول، چي هیڅ هېواد نسي کولای، چي خپلي اقتصادي اړتیاوي په کور دننه هېواد کي پوره کړي. هیڅ هېواد د خپلې اړتیا په اندازه خام مواد نلري ؛ نوځکه دیته اړ دی،

چي د بهر څخه خام مواد وارد کړي. همدارنګه هر هېواد دیته ړتیا لري، چي خپل تولیدات صادر کړي او په بهر کي ورته مارکښیټ پیدا کړي او که چیري تولیدات راکم کړي نو کارګران بیکاره پاته کیږي او ټولنیز نظام د ننګونو سره مخ کیږي.

سیاسي نیشنلیزم هم تر (۱۹ز) پیړۍ کمزوری سوی دی؛ ځکه چي د نړۍ په کچه سازمانونه، ټولني او تړونونه رامنځته سوي دي او د ولسونو دا خوځښتونه ددي ښکارندوی دي، چي نړۍ د انټرنیشنلیزم پر خوا روانه ده.

پردي سربیره انټرنیشنلیزم ځیني نور ډولونه هم لري، چي د خپل طبیعي شتون او تاریخي ودي له نظره پر دوه ډوله لوستل کیږي:

۱ – طبیعي نیشنلیزم :

دا ډول نیشنلیزم په ټولنه کي د ایډیالوژۍ په بڼه شتون نه درلودی او د ولسونو د شتون سره یې مینه نه درلوده، خو یوازي یې د خپل محدود کلتور، جغرافیه او نامظم وګړیز اقتصاد سره د طبیعي عمل په بڼه مینه درلوده.

۲- تکاملي او تاریخي نیشنلیزم:

دا د هغه شعوري خوځښت نوم دی، چي په ولس کي د یوي ایډیالوژۍ په بڼه موجود و او د ولسونو د شتون، ملي واکمنۍ، سیاسي او اقتصادي خپلواکۍ (ملي خپلواکۍ)، سیاسي او اقتصادي ولسواکۍ (ریښتني ولسواکۍ)، ملي مبارزي، زبیښاک، ښکښیلاک او د نړیوالي ورورګلوری څخه بحث کوي.

د نیشنلیزم تاریخي بهیر:

د نیشنلیزم اندونه له تاریخي اړخه لرغوني یونان ته ریښي غځوي او د لرغوني یونان د فیلسوفانو د اندونو څخه خپل تاریخ راپیلوي، چې دیته زوز نیشنلیزم هو ویلای سو. خو د نوې نیشنلیزم تخم بیا د (۱۲ز) پیړۍ په دوهمه نیمایې کي وکرل سو، په (۱۷ز) پیړۍ کي یې وده وکړه، په (۱۹ز) پیړۍ کي حاصل ته ورسیدی خو په (۲۰ز) پیړۍ کي په ځانګړي ډول د لومړۍ او دوهمي نړیوالو جګړو څخه وروسته کمزوری او په پای کي د ماتي سره مخ سو.

د زاړه نیشنلیزم اندونه د نوې نیشنلیزم د اندونو سره زیات توپیر لري خو سر بیره پر دي توپیرونو کولای سو، چې د نیشنلیزم ریښي په لرغوني یونان کي پیدا کړو:

لرغونی یونان:

په لرغوني یونان کي سقراط، افلاطون او ارسطو پر یوناني نیشنلیزم باندي باور درلودی خو هغه دومره پیاوړی او غښتلی نیشنلیزم نه و لکه د (۱۹ز) پیړۍ نیشنلیزم؛ ځکه چې په هغه وخت کي ښاري دولتونو شتون درلودی او دهغه د واک کړۍ یوازي د آتن تر ښاري دولت را چاپیره وه او د اتن وګړو ددښمن په دفاع کي یوالی درلودی.

لکه مخکې چې مو اشاره وکړه نوی نیشنلیزم د (۱۲ز) پیړۍ د دوهمي نیمایې څخه را پیلیږي او په (۱۹ز) پیړۍ کي خپل ثمر ته رسیږي. د فرانسي او امریکا انقلابونه د نوې نیشنلیزم غوره بیلګي دي. په (۱۸ز) پیړۍ کي نیشنلیزم زیات پرمختګ وکړ پر همدي بنسټ ځیني وختونه (۱۸ز) پیړۍ د نیشنلیزم پیړۍ هم نومول کیږي. په همدي پیړۍ کي زیات نوې ولسونه منځته راغله.

د لومړی نړیوالي جګړې څخه وروسته د امریکا و لسمشر ویلسون خپله د ملي خپلواکۍ او د نړیوالي سولي عقیده په ځواړلس ګونو اړونو کي وړاندي کړه او د نړیوالي ټولنې د جوړیدو غوښتنه یې وکړه وروسته له دي څخه زیاتي لوی امپراتورۍ لکه د تزاري روسي، عثماني او د اتریش او هنګري امپراتورۍ له منځه ولاړې، په پایله کي نوې دولتونه منځته راغله.

د نیشنلیزم اصطلاح په (۱۲ز) پیړۍ کي فرانسوي (ژان بودن) را ژوندۍ کړه، په (۱۹ز) پیړۍ کي المانې هګل د ملي دولت په اړه ایډیالي اند ورکړ، دی د نیشنلیزم ملاتړی و او د المانې د نژاد لوړوالی یې پر نورو ولسونو باندې غوښتی. په (۲۰ز) پیړۍ کي موسولیني او هټلر د یوجبري او تحملي نیشنلیزم لپاره هلي ځلي پیل کړې، ددوی موخه داوه، چې ټولنه نړۍ د فاشیزم د مرکزي حکومت تابع کړي.

روسي ددهمي نړیوالي جګړې څخه وروسته د یو ځانګړې ډول نیشنلیزم په لوري خوځښت وکړ، د نیشنلیزم د کمونیزم او مارکسیزم تر سیوري لاندي و، چې د ټولیز نیشنلیزم سره یې توپیر درلود.

ولسي دولت[1]

ولسي دولت په قانوني بڼه د يوي ځانګړې سيمي د اوسيدونکې د پاره کار کوي او دا حکومت د يوه ځانګړې ملت حکومت ګڼل کيږي، چې ټولې هڅې يې هم د همغه ملت[2] د پاره وي. ولسي دولت د دوو لاملونو له امله رامنځته کيږي، يو داچې يو اولس د بل اولس سره په جوړښت او ډول کې توپير ولري او بل داچې په تاريخي مخښه کې توپير ولري.

ولسي دولت په اروپا کې د شپاړلسمي پيړۍ څخه وروسته په فيوډالي ټولنو کې رواج سو، بيا وروسته ټولي نړۍ ته و خوځېدی. پدې ډول نظام کې د دولت او ملت ترمنځ ټينګې اړيکې شتون لري.

---

1 - Nation State.

2- ملت د ټولنې هغه وګړي دي، چې په يوه ټاکلي جغرافيايي ساحه کې يې د ګډ ژوند (تاريخي شتون) ټول مادي او معنوي ارزښتونه خوندي کړي وي او د يو ګډ هوساژوند هيله ولري. يا په بل عبارت ملت هغه خلک دي، چې په يوه ټاکلي جغرافيايې سيمه کې ژوند کوي او ټولې ګټې، موخې او هيلې يې سره ګډې وي، ګډ تاريخي شتون ولري او په راتلونکي کې هم په ګډه توګه د ژوند کولو هيله ولري. (فرهاد داوري، سياست پوهنه، ۱۳۹۱ل، مخ ۱۱۹).

یانې دولت په ټولنه کې تر ټولو لوی سیاسي جوړښت دی او ملت په دننه کې د ملیتي کړښو په لرلو سره د دولت تابع دی او د دولت زیږنده دی. دوی دا مني چې ملت په دننه کې ځینې کړښې لري یانې ملت پر قومي او ملیتي کړښو باندې ویشل سوی دی خو بیا هم د دولت تر واکمنی لاندې د یوه ملت په بڼه شتون لري.

ولسي دولت په ټولنه کې د ډیرکښیو دولت دی، چې د قومي، مذهبي، ژبني او داسي نورو ډیرکیو په واک کې وي. پدې دولت کې چې زیات وخت د قومي ډیرکیو لخوا رامنځته کیږي، د نومورې قوم ګټې د ټول هیواد د نفوسو ګټې شمېرل کیږي او د هغو د ګټو د ساتلو د پاره کارول کیږي[1].

د ولسي دولت یو شمېر بیلګې په لاندې ډول یادولای سو:

البانیا: ددې هېواد ډیرکې د (البانې) په نامه یادیږي، چې د ټول هېواد د نفوسو ۹۸,۲٪ جوړوي، چې پاته نور یې کوچني لږکې قومونه دي.

ارمنیا: ددې هېواد ډیرکې چې ۹۸٪ سلنه جوړوي، د (ارمنې) په نامه یادیږي، چې پاته نور یې لږکې قومونه دي.

بنګله دیش: ددې هېواد ډیرکې د (بنګالي وګړو) په نامه یادیږي، چې د ټول هېواد دنفوسو ۹۸٪ سلنه جوړوي[2].

پر پورته هېوادونو سربیره زیات نور هیوادونه لکه مصر، پاکستان، اسرایل او داسي نور هم د همدې ډول حکومتونو لرونکې دي.

---

[1]- په ولسي دولت باندې د ښې پوهېدنې د پاره نیشنلیزم ولولئ.

[2] - English Social Wikipedea.

یوتوپیانیزم[1]

د یوتوپیا اصطلاح د سیاست په علم کي زیاته کارول کیږي، دا اصطلاح د هغي خیالي او ایډیالي ټولني یا دولت نوم دی، چي په بشپړ ډول بي عیبه او هیڅ نیمګړتیا نلري، چي د زیاتو فیلسوفانو، شاعرآنو او لیکوالانو لخوا په خیالي ډول انځور سویده.

دا اصطلاح په لومړي ځل انګریزي (سرتوماس مور) په (۱۵۱۶ز) کال کي وکارول، توماس پخپل کتاب کي، چي تر همدي نامه لاندي یې لیکلی یوتوپیا یو لیري خیالي اوفرضي ټاپو ګڼلی، چي په هغه ځای کي د توماس خیالي د ګډو ګټو ولسونه (کامنویلټ) شتون لري. دا اصطلاح د توماس د کتاب د لیکلو څخه وروسته د خلکو افکارو او خیالونو ته لوبدلې ده، چي تر اوسه پوري کارول کیږي او هیڅ ډول حقیقت نلري.

د توماس څخه مخکې زیات شمېر فیلسوفانو او پوهانو هم خیالي ټولنه په خپلو خیالونو کي انځور کړیده دبېلګې په توګه افلاطون په خپل (جمهوري) کتاب، انګریزي سیاستوال او فیلسوف سر فرانسیس

[1] - Utopianism.

باکون په خپل کتاب (نوی اتلانتیس) او نورو په خپلو لیکنو او کتابونو کي دخیالي ټولنې په اړه څرګندونې کړیدي. پر دوی سربیره د سوسیالیزم زیات شمېر مخکښانو هم خپلو ملاتړو ته په راتلونکي کي د ایډیالي ټولنې د پیدایښت ژمنې ورکړیدي. دا ډول سوسیالیستان مارکسیستانو اصلاح غوښتونکي (یوتوپیان سوسیالیستان) بلل[1].

[1]- دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص۲۱۴-۲۱۵.

یوټیلیټاریانیزم[1]

دا د یوي سیاسي فلسفي او تلنلاري نوم دی، چي په نولسمه پیړۍ کي د یوشمېر انګریزي لیبرالانو د خوا رامنځته سوه. دي فلسفي ته د ګټې (مفیدیت) فلسفه هم ویلای سو، ځکه چي دوی ټولي نیکی او خیرونه د ګټې په ترازو کي سنجوي. یا په بله خبره دوی وایې، چي د انسان هر قدم او کړنه اخلاقاً نیکه او ښه ده او ددي آر تابع دي، چي (زیاتره خلک د ښه والي او ګټې ځانګړنه لري).

ددي سیاسي تلنلارې پیژندل سوي مخکښان په (۱۸ز) او (۱۹ز) پیړیو کي جرمي بنتهام، جیمزمیل، جان ستورات میل او په (۱۹ز) پیړۍ کي انګریزی اقتصاد پوه ډیویډریکاردو او انګریزی حقوقپوه جان آستین دي. ددي ډلې پوهانو فلسفه پر دي فرضیه باندي پېلیږي، چي انسان ددو لاملونو تر واک او اغیز لاندي دی یو (خوند) او بل (درد) دی. نو ځکه د انسان کړنې او تګلاره باید د ګټې (اوټیلیټه) پربنسټ لارښوده سي یانې هڅه باید وسي، چي د (درد) مخه ونیول سي او د اسي تګلاره غوره سي، چي خوند او لذت تر لاسه کړل سي. ددي خبري مانا دا نده، چي انسان باید ځانپاله او شهواتي وه اوسي،

[1] - Utilitarianism.

بلکې دا سي تلنلاره باید غوره سي، چې د ټولنې د زیاترو وګړو د پاره خوندوره او ګټوره وي.

ددي سیاسي تلنلاري ملاتړي په سیاسي برخه کي هم هڅه کړیده او د انګلستان په ولسي جرګه کي یې یوه ډله رامنځته کړیده، چې د (فلسفي رادیکالانو) په نامه یادیږي. همدارنګه په اقتصادي برخه کي یې د (کلاسیک اکونومی[1]) عقاید او تلنلاره ساتلي ده او په دي آند دي، که چیري په اوږده زماني واټن کي د وګړو ځانې ګټي وساتل سي، د ټولنې عامه ګټي پخپله ساتل کیږي. نوموړي ډله په اقتصادي چارو کي د دولت د لاسوهنې په خلاف سول او د (لیسه فیر) اقتصادي فرضي ملاتړ یې وکړ.

د یوټیلیټاریانیزم سیاسي تلنلاري ملاتړي په قانوني او حقوقي برخه کي د عقلي قوانینو (راسیونالیزم یا د عقل پالنې) تابع دي او دودیز قوانین زاړه او منسوخ ګڼې[2].

ددي لپاره چې د یوټیلیټاریزم په اقتصادي سیستم نښه پوه سو، نو د لیسه فیر فرضیه هم لولو:

لیسه فیر[3]:

لیسه فیر فرانسوي اصطلاح ده او مانا یې داده، چې (پریږده هرڅوک، چې هرڅه یې زړه غواړي هغه وکړي) یا (هر څوک یوازي پریږده). دا اصطلاح په (۱۸ز) پیړۍ کي په سوداګري کي د لوړو ټکسونو (مالیو) پر سر د یو لړ غبرګونونو په پایله کي رامنځته سول. په همدي پیړۍ کي

[1] - Classic Economy.

[2] - دکتر بهاالدین پازرګا، مکتب های سیاسي، ۱۳۴۴ش، ص ۲۱۳-۲۱۴.

[3] - Laissez-faire

د اروپا په زیاتو برخو کي دا اصطلاح په یوي داسي عقیدي باندي واوښتل، چې د سوداګرۍ هیڅ ډول قانوني محدودیت یې نه منئ، ددي اند پلویان پدي اندو وه، چې یوازي د اقتصاد طبیعي نظم د زیاتو تولیداتو لامل کیدای سي او قانوني محدودیت د اقتصاد د پرمختګ مخه نیسي. دا اصطلاح په لومړي ځل د فیزیوکراټانو د مکتب په پلویانو کي زیاته رواج سول او وروسته یې د اروپا په نورو برخو کي هغو ډلو ته لاره پیدا کړه، چې په کورنۍ اقتصادي کي یې د دولت لاسوهنه نه منل.

لیسه فیر په ټوله اروپا کي د خپلواکۍ سوداګري اند وغوړوی او سوداګروته یې د خپلواکۍ او پراخي سوداګري ذهنیت ورکړ. پدي وخت کي د سوداګرو ترمنځ د داسي سوداګري غوښتني پیدا سوي، چې د حکومت د قانون او ټکس څخه بهر وي، یانې (هغه وکړئ چې څه مو زړه غواړي)، د حکومت تر ولکې بهر غوښتني وي.

داسي خپلواکه او خپلسري سوداګري او صنعت په اروپایې ټولنه کي رواج پیدا کړ. هرچا، چې هرڅه یې زړه غوښتل تولید ولای او بازاته وړاندي کولای سول، خو وروسته دي ګډوډۍ په سوداګرۍ او صنعت کي کومه بریا تر لاسه نکړل؛ نوځکه سوداګر سره راټول سول او د تولیداتو او قیمتونو د کنټرول لپاره یې ګډي هلي ځلي پیل کړي، چې د سوداګرو دا راټولیدنه ددي لامل سول، چې د لیسه فیر بنسټیز اند (خپلواکه سوداګري) کمزوري او په پای کي له ماتي سره مخ سول.

د لیسه فیر تر ټولو کلک ملاتړی په (۱۸ز) پیړۍ کي (ادم سمیت) و، ده په (۱۷۷۶ز) کال کي یو کتاب د (ولسونو پانګه) په نامه ولیکئ، پدي کتاب کي ده د خپلواکۍ سوداګرۍ ملاتړ اعلان کړ او پدي اند و

چي د وګړو انفرادي همږغي تر ملي ځواک اغیزناکه ده. د سمیت دا اندونه وروسته په زاړه اقتصاد (کلاسیکي ایکونومی[1]) د فرضي د یوي برخي په بڼه وپیژندل سول. دي فرضي ته د لیسه فیر فرضیه هم ویل کیږي، چي د ادم سمیت د فرضي او په (۱۹ز) پیړۍ کي د فرانسي د فیزیوکراټانو د فرضیو څخه ترکیب سویده. دا فرضیه (فلسفه) دوي برخي لري، چي یوه برخه یې په لیبرالیزم کي د انګریزي فیلسوف (بنتهام) پر اړونو باندي ولاړه ده او بله برخه یې په (۱۲ز) پیړۍ کي پرمهمو اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو فرضیو باندي ولاړه ده. پدي پړاو کي سیاست او اقتصاد سره بیل سول او د هر یوه لپاره بیلابیل موضوعات و ټاکل سول. دا فرضیه د اقتصاد په ډګر کي د لاندي دوو فرضیو لامل سول:

الف- د طبیعي همږغي فرضیه:

دي فرضي ته د خپلواکو سیالیو په بازار کي د مالونو د الیشولو فرضیه هم ویل کیږي، د دي مانا داده، چي خپلواک بازار باید رواج کړل سي، نرخونه باید د بازار د شرایطو تابع وي، مالونه باید په خپلواک بازار کي تبادله سي او ټولنه خپله یو بازار دی، چي خلک په هغه کي خپل محصولات تبادله کوي. پدي فرضیه کي ټولني ته د یو بازار په بڼه کتل سویدي، چي کیدای سي یو څوک په هغه کي خپل مال په لوړه بیه خرڅ کړي او د بل مال په ټیټه بیه تر لاسه کړي. دا هرڅه د خلکو په خپلمنځي جوړ راتلني پورې اړه لري.

---

(1) -Classical Economy

ب- د پوړیز کشمکش فرضیه:

دا فرضیه د (محصول ویش) او د (اجاري، ګټې او مزد) په نومونو هم نومول سویده. ددې موخه داده، چې د خپلواک بازار تر شرایطو لاندې باید د یوې ټولنې ټول محصولات د تولید کونکو ترمنځ وویشل سي یانې مال باید د ټولنې د مهمو تولید کوونکو پوړونو ترمنځ وویشل سي. ددې فرضي پر بنسټ شتمني باید په درو بڼو (اجاره، ګټه او مزد) باندې د مهمو تولید کونکو پوړونو ترمنځ وویشل سي.

د لومړنۍ فرضي پربنسټ اقتصادي ټولنه د فردیت او وګړو څخه شمیرل کیږي او ددوهمې فرضي پر بنسټ اقتصادي ټولنه د پوړیز سیستم څخه عبارت ده او پوړونه عبارت دي له: ګټه خوړونکو، اجراکونکو، مزدوران، شتمن خلک، خپلواک مالکان او سوداګرو څخه. ددې دو سیستمونو ترمنځ توپیر پدې کې دی، چې په لومړي سیستم (خپلواک بازار) کې د ټولو وګړو ګټې ساتل کیږي او یوه طبیعي همرغي منځته راځي او په دوهم سیستم (د محصول ویش) کې د ګټو ترمنځ اختلاف او دپوړونو ترمنځ کشمکش منځته راځي.

پای

اخځلیکونه

(۱)-پازرګا، بهاوالدین. مکتب های سیاسي. ازانتشارات اقبال. ۱۳۴۴ل کال.

(۲)- اقبال، فرشید. مکتب های سیاسي. ازانتشارات سبکباران. ۱۳۸۷ل کال.

(۳)- فانوس، میرعزیزاحمد. افکارعامه ونخبه. ناشر: انتشارات عازم. ۱۳۹۰ل کال.

(۴)- عالم، عبدالرحمن. بنیادهای علم سیاست. تهران: نشرنی. ۱۳۸۸ ل کال.

(۵)- بشریه، حسین. اموزش دانش سیاسي. تهران: موسسه نگاه معاصر. ۱۳۸۲ل کال.

(۶)- دولتیار، دولت. اموزش علم سیاست. ناشر:انتشارات سعید. ۱۳۹۰ل کال.

(۷)- ډي. ټنسي، ستیفان. مباني علم سیاست. ترجمه دکتر حمید رضا ملک محمدي. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷ل کال.

(۸)- شریعت پناهي، سیدابوالفضل قاضي. بایسته های حقوق اساسي. تهران: نشر میزان. ۱۳۸۸ل کال.

(۹)- آئین، امیرنیک. واژه های سیاسي واجتماعي.

(۱۰)- هاشمي، محمدطاهر. حقوق اساسي وموسسات سیاسي. ناشر: انتشارات فرهنګ. ۱۳۸۹ل کال.

(۱۱)- داوري، فرهاد. سیاست پوهنه. مومند خپرندویه ټولنه، کال ۱۳۹۰.
(۱۲)- اخګر، بشیر. ډموکراسي. ۲۰۰۸ز کال.
(۱۳)- زیری، صالح محمد. افغانستان او ډموکراسی سیاسي نظام. چاپ ځای: کراچي، پاکستان. ۱۳۸۱ل کال.
(۱۴)- ایوبي، محمدنادر. سیاسي نظریات. صحاف نشراتي موسسه- کوټه. ۱۴۲۹ق کال.
(۱۵)- دوو رژه، موریس. اصول علم سیاست. ترجمه ابوالفضل قاضي. تهران: شرکت انتشارات علمي وفرهنګي، ۱۳۸۲ل کال.
(۱۶)- راسکین مایکل... پولیټیکل ساینس ته یوه کتنه. ژباړه اولنډیز: محمدصدیق ظهیر. خپرندوی: علامه رشاد خپرندویه ټولنه- کندهار ۱۳۸۷ل کال.
(۱۷)- روسو، ژان ژاک. ټولنیزټرون. د سیف الرحمن اشناژباړه. خپرندوی: دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۵ل کال.
(۱۸)- کونل، راین هارډ. فاشیسم. ترجمه منوچهرفکري ارشاد. انتشارات توس، ۱۳۵۸ل کال.
(۱۹)- ایوبي، محمدنادر. فلسفه. صحاف نشراتي موسسه-کوټه، ۱۳۸۸ل کال.
(۲۰)- زیارمل، محمدعثمان. ملي مترقي تګلاره(دنیشنلیزم خط السیر او تکامل). چاپ: میرویس کتاب پلورنځي، ۱۳۸۴ل کال.
(۲۱)- بارز، عابدین. فرهنګ علوم سیاسي. چاپ: بنګاه انتشارات ومطبعه میوند، ۱۳۸۵ل کال.

(۲۲)- د سیاسي اصطلاحاتو قاموس. د سید عبدالله پاچا ژباړه. خپرندوی: دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ل کال.
(۲۳)- د افغانستان ملي مترقي ګوند. سیاسي اصطلاحات. دویم چاپ، ۱۳۸۳ل کال.
(۲۴)- جایس، پیټر. په لویدیځ کي سیاسي چاري. د احمد زبیر ژمن ژباړه. خپرندوی: د افغانستان دکلتوري ودي ټولنه-جرمني. چاپچاري: دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۲ل کال.
(۲۵)- ترکی، روستا. دټولنپوهني له نظره په افغانستان کي دواک جوړښتونه. د محمد اسماعیل یون ژباړه.
(۲۶)- خدایار، امیرمسعود. فرهنګ واژه های مکتبهای(سیاسي، فرهنګي، مذهبي، فلسفي وهنري). انتشارات محمد حسن یوسفي، ۱۳۷۷ل کال.
(۲۷)- غلامرضاعلي بابایي، فرهنګ سیاسي آرش، انتشارات اشیان، چاپ دوم.
(۲۸)- ریچارد جیمزبون بوزورث. ظهور وسقوط فاشیسم ایتالیا دردوران موسولیني. ترجمه علي اکبر عبدالرشیدي.
(۲۹)- سید مهدي سیدیان ، روش شناسي فلسفه سیاسي ،۱۳۸۷ شمسي.
(۳۰)- حسن سهل آبادي ، مقاله ، ماهیت فلسفه سیاسي.
(۳۱)- جانټان ولف ، دسیاسي فلسفې ګټې ، ۱۳۹۱.
(۳۲)- محمد جواد نوروزي ، فلسفه سیاست ، ۱۳۷۷ لمریز.
(۳۳)- ډونالډ اټول زول ، دشلمي پیړۍ سیاسي فلسفه ، ۱۳۸۷ لمریز.

(۳۴)- آشوري، داريوش. دانشنامه سياسی، انتشارات مُروارید، چاپ يازدهم، ۱۳۸۴.
(۳۵)- زاهدي احمدزی، د اسلامي حکومت بنسټونه، ۱۳۸۷ل،
(۳۶)- مولانا ګوهر الرحمن، ژباړن: قريب الرحمن، اسلامي سياست، پيغام نشراتي مرکز، ۱۳۸۳هـ ش کال.
(۳۷)- محمد شريف رحماني، سياست او اقتصاد د اسلام په رڼا کې، پيغام خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۳هـ ش کال
(۳۸)- ابو محمد ګل الرحمان حقاني، معراج الاسلام، مکتبه فاروقيه، محله جنګي، قصه خواني پېښور.
(۳۹)- مينو افشاری راد و علی اقا بخشی، فرهنګ علوم سياسی، ويرايش ششم، تهران، چاپار، ۱۳۸۳.
(۴۰)- شيدان وثيق، لائيسته چيست؟، نشر باختران، تهران، ۱۳۸۴.
(۴۱)- عبدالحی حبيبي، د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کي، د عبدالقيوم حکيمزي ژباړه.
(۴۲)- شيرودي، مصطفي، فلسطين وصهيونيزم، مرکز تحقيقات اسلامي سپاه، ۱۳۷۸.
(۴۳)- د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی لکچر نوټونه.
-(44)English Social Wikipedia .
-(45)Encarta2012.
-(46)Britanica2012 .